

Кьыршьал Чачхалиа

А И З Г А

Q-шәкәыкны

Аѡбатәи ашәкәы

Акәа
Апхәынтшәкәтыжьырта
2018

УДК 82-1
ББК 84(5А6х)-5
Ч36

Аикъыршӕара, апхъажӕа, азгӕатакӕа
Уасил Аӕзба

Чачхалиа, Къ. Ш.

Ч36 Аизга. Ӧ-шӕкӕыкны. Аӕбатӕи ашӕкӕы:
ажӕеинраалакӕа, аиӕгакӕа, астатиакӕа / Къыршӕал
Чачхалиа. – Аӕа : Апхӕынтшӕкӕтыжыртӕ, 2018. –
776 д.

Г/Р 978-5-122-51-08018

Иналукааша апсуа поет, асатирик Къыршӕал Чачхалиа
(1918–1970) ифымтӕкӕа реизга аӕбатӕи ашӕкӕы ианыле-
ит еиуеипшым аамтӕкӕа раан иаӕитӕаз ажӕеинраалакӕа,
аиӕгакӕа, астатиакӕа.

УДК 82-1
ББК 84(5А6х)-5

Ари аусумтӕ CC0 1.0 ала иарбоуп.

Алицензиа ахфылаа шӕахӕапшырц азы шӕтал:

<https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/deed.ru>

© Чачхалиа, Къ. Ш., 2018
© Апхӕынтшӕкӕтыжыртӕ, 2018

ҒААНБЗИАЛА!

Ашықәс ажәи ағыци, абар, иахьеикәшәо,
Аха еиларгар калазом рхәаа!
Ажәи ағеи кыркоума еинзыршәо,
Апхарра шанымшәо еиңш атцаа?!

Инхажьыз ашықәс иузазхәом итацәуп хәа,
Имачзам, ирацәоуп иахнатаз!
Аха критикада – ажәак азымхәа,
Ихаздәықәымтцеит егыагы кәхтандаз!

Ицегь еиғыхароуп Ашықәс ғыц хазтало,
ҕынч нхара хнаҕоит ибзиахәха!
Хшәыр, хбахча ирацәаны ирғало,
Цақа илеиуа амахәқәа хьыдхәхәа.

Ажәлар ирыхәо, ирзеигьу акакала,
Ашықәс ғыц хазтало иахнатароуп!
Халшарақәа ажәџан ихагала,
Акосмонавтцәа Амза иакәшароуп!

Хаешьара акәзар, ишәтыкакачуеит,
Дырцәымгуп атызшәа рылазцо!
Ашьхауаџ ғыла дниеуеит дпацьпацьуа,
Абаз шытызхәа, иехыртарзо!

Ашықәс ғыц итало ашәақәа аңитцоит,
Апоет агәеисра ғыц цәырзго!
Урт ашәақәа игәатца иҕицоит,
Дызлыцыз ижәлар ишрықәнаго!

Ғаанбзиала шәнеиааит, җабацәа гәыразқәа,
Җанацәа, зхахәы еиқәышлахьоу!
Ачеи ғызхәа җаҗәшьцәа, шәнапы ласқәа
Сыргәзуеит, агәырғьа сызтахьоу!

Ғаанбзиала, сышьха зырғашқәа,
Сышьхақәеи сымшыни еимаздауа.
Амшын аҗынғы зхатә бжьы мырззакәа,
Дшацсуоу убракағы сеиҗазхәауа!

АТАК ЗХЭОДА?

Аидара сатца снейуеит,
Саапсеит, сгәәкит, исымыздода?
Анаатә асуеит, ақәа леиуеит,
Ахьта сакит, срыцхазшыода?

Бғала сығәғәам, сңыба тацәуп,
Крыстахызар исазтаауада?
Ускан сара зынза ғазәуп,
Мшыбзиа хәаггы сазхәауада?

...Ахра соуит, схаракхеит,
Исашәхәишь, ускан сызмырехәода?
Аеуаара сара истаххеит,
Акәадыр ақәта исызымтода?

Сиасны сцоит, исымам аха,
Харантәиггы сгәазымтода?
Агәашә шыкоу снейуеит схы рха,
Умәахыт хәа сазымхәода?

...Есымша акәапеи азы аанагом,
Ахра зманы енагь ицода?
Сызмаз самырхт. Зынза сибом,
Дсаәсуеит, са сгәазтода?

Ускан иибо иара ғазәуп,
Сара рыцха сызгәалашәода?
Сышьтахь иқәгыло иматц утәуп,
Имааңсакәа абри зылшода?

Абас изыккои цыукуы-цыукуы,
Абри азцаара атак зхәода?
Абасеипш икоу, илакәу аразкы
Изашьтоузеи, ирызымтода?

АЦАРАҚӘА

Абарт, ииашан, гәырғак рныруеит,
Ацарақәа еибарчырчыруеит!
Ахәйтәхәа итәоит ашьацрафы,
Ихәапхәапуеит аатцрафы!

Урт, иҕам хәаа изхымсуа,
Иркым абҕьар излахысуа.
Ғак дрымамкәа иауҕаху,
Аха аибашьра абартаху!

Бзиа ирбо: абахча, аккара,
Арха, ашьха, асакара.
Ладеи-өадеи итбааза,
Рашәа ахыөларц ихааза.

Ахәаа еиларгар азин рымоуп,
Урт ахьнеиз дара аңшәымоуп.
Итшәам рдунеи тбааза,
Рашәа ахдыртәоит ихааза.

Ацарақәа еибарчырчыруеит,
Атынчра иаша абартғыи ирдыруеит!

АШЛИАПА

Дышшаза днеиуан, ихан ашлиапа,
Иматтура ишақәнаго деилахәан.
Бзиа избо азә иакәзаап аеыргәапра,
Галстук цәаңшыыкгы ихәда иахан.

Шыыжьбзиа! – схәеит, избанзар шыыжьын,
Ихы иртысу имыртцысу сзымдыруа,
Дагыһампшит, ихы ҳаракны икын,
Шлиапамзар уафцс дыззымдыруа.

Ус дышнеиуаз иааиңылт җашлиапак,
Аха уи иара ихаз аткыс еиҳан,
Ихиңааит иаразнак ишлиапа,
Дкаҳахьан, ишыапқәа еишыкклашәан.

Даниафсгы дағын ахырхәара,
Сибамашь хәа дхәыцуан ихакны.
Сыздырам, дибаргы излаихәара,
Аха егы икын уажә ихы ҳаракны.

Хы ыказар, хылца ахамзаргы,
Иудыруеит харантә изеиңшроу.
Аха ианыкамла – аххьа хтырца ахоутцаргы,
Иаразнак иудыруеит иштаңшшоу.

Ахра схалеит, ахра ду!
Исыхтысзаргы агәәкра ду...
Снаңшуеит, сгылоуп схаланы,
Кырза хәыцрак саланы.

Анакәкәа ырытқьо арѡашкәа,
Рышьтыбжь аңша иналашәкәа,
Ицоит иаман ахара...
Уахь ирбазшәа ргәы иахәара.

Унаңшыр, агаґа, архақәа,
Азиас нархәа-аархәақәа,
Ицырцыруа телушәа,
Арха еиужькәа рґееиуршәа,

Ицоит, ица, инымтәазо,
Имтәо, имааңсо, имыцәазо...
Ахра акәадыр нақәтцаны,
Сеихан сґеыжәлеит сшьахәзаны!

Срынгылоуп сґеышькылқәа,
Иґам сағәрағь ґыцымкәа.
Сақәтәоушәатқьа саб иґеы,
Еиѡырґаны са сґамчы,

Суапа пхьаршәтны зымѡакы,
Хыхь сықәгылоуп ҳаракы!

* * *

Абзиабара ажәа енагь ицкәыноуп,
Ићанатц ићоуп адунеи!
Абзиабара ааңынроуп, ари җынлоуп!
Ићанатц ићоуп ани-аңеи!

Ићанатц ићоуп цкәынреи зғабреи,
Ићанатц ићоуп аҗахра!
Ићанатц ићоуп анреи абреи,
Ићанатц ићоуп агәаңхара!

Q-бзиабарак ыћам, аћоуп ићоу,
Убриоуп ҳайдкылан зегь ҳазмоу!
Ауаа рыбжьара убри аныћам,
Дықәлааит адунеи ҳағоу!

ДСЫЗЦААЛОН...

Ұызак дсыман анкы,
Уигь рацәак цуам,
Егъарааны сибарггы,
Аказы дсызцаауан:

– Ұыц уәхьюума аакыыскы,
Ұзырччаша цъара?! –
Иныкәызго цәгъамыцәгъа,
Издырлон рырцъара.

Ұыцъеггы халабжыш хало
Акынза хаччауан.
Зхы здыркәозггы, гәагла
Ргәы еикәыцчауан.

Аха уажә хаазкәлаз,
Сыыза дызбазом.
Дызбазарггы, дсыцәцоит ирлас,
Уаха дсызцаазом.

Бзиа иибакәоз сажәеинраала
Агхақәа ирызкын!
Иламкыыскәа ианцоз цшъаала,
Сара сзын дразын.

Аха уажә иара дакыр хәа
Дшәаны дыцсуеит.
Ихыччар хәа акыркырхәа
Дшызбо дзытуеит.

Зегъакоуп, уабацо, сѡыза,
Уи узаѡѡазом!
Баша амала, ҕыц иуѡхьоузеи,
Кьыршьал, хѡа усызѡаазом.

* * *

Аңтақаа хытцын,
Амш еилгеит.
Аңсаатә цәыртцын,
Рашәабжъ геит.

Аккарахьынтәи,
Абар, есшыжыы
Исахауеит
Акәукәу абжыы!

Абнара цәажәоит,
Уи аңсы ахалт.
Абаҳчара быбышхеит,
Ашәтқәа ғалт.

Азғаб леипш,
Азахәа ахцәы қо,
Амахә иқәланы,
Ицоит иеырбо.

Ааңынра аеыртланы
Иғалт хамзырха,
Ааңынра мааи,
Сара сгәацаңха!

* * *

Дзықаныкәоз, ҕқарас имаз абарт ҕакәын:
«Уканатц: иуфази, иужәызи, шақа уеырбази».
Атыхәтәаны дкылыргеит абас иахьакәым,
Ишихәоз дықан, уаха итынхазеи?

Ижәлар рзы акы изыкәмцеит,
Дшашьтазаз дашьтан ихы мацара.
Азеипш мхағы акы изыламцеит,
Дықәын ихала Ацсны ацсабара.

Иифоз ихаштит, иижәыз иғнахит,
«Ииеырбоз» шақа хьымзгы инаргазеи!
Акы дацсамкәа иусқәа бжьнахит,
Ишсашәхәара, ауаа, феидас ирхазеи?

* * *

Аоны гылан абрака, алфатэгы өеиуан,
Арахэ, ажэхьакэа агэашэ иадгылан.
Ари афнатафы асасцэа неилауан,
Бзиала шэаабейт хэа ацшэма дырцылон.

Уажэ ари афнатафы дамратас тынчроуп,
Ахэыштаарафы агэгэахэа мца еикэзам.
Азэгы ибжы гом: «Арахь шэымфахыцроуп!»
Избан акэзар, уа уажэы уаф дахзам!

Ан лакэын, дыцсит лца длымбазакэа,
Агэашэ дылагылан амала дыцшуан.
Ацыхэтэантэи ишэкэы лцъыба иаатымхзакэа,
Шэысзакъеишь хэа зегы идлырбауан.

Ацыхэтэантэи акэын, ашэкэы лоура иакэыцит,
Ускан уи лыцкэын Ростов деибашьуан.
Нас, Урыстэыла ахэаагы дахысит.
Аға деилацало цхьака дцауан.

Лыцкэын ибара акэын лара дзыргэакуаз,
Аибашьрагь иалгеит, аиааира ганы.
Аха ускан лыцкэын дабаказ...
Ихы акэицахьан ицсадгыл, иуал нагзаны.

Анацэеи ацацэеи шакашыда еибамбакэа,
Иара ус назаза инхақаз...
Абри еипш алағырзи агэырөеи гэамтакэа,
Дызуствда, дарбану аибашьра зтаххаз?

Аоны гылан абрака, алѡатцѡгы ѡеиуан,
Арахѡ еикѡагга агѡашѡаѡ иаагылон.
Ари аѡнаѡаѡы асасѡѡа неилауан,
Бзиала шѡаабеит хѡа аѡшѡаа дырѡылон.

* * *

Снеиуеит сара солдаҥдас сгәышпы җыган,
Ажәван схалоит, адгыл ахь сылбаауеит
Ахрей ашьхеи сышьтақәа нархызган,
Сааңсаха, скараха аҗныка саауеит.

Сыңсы згоит сара аңхзы ансылтлак,
Сыгәгы усқан даараза аңсы ашьоит.
Аха дырәегых сусқәа санрызхәыцлак,
Агәахәара шытыхны аусурахь сеихоит.

Истахуп сышьта анымтца ианыстарц
Абри адгыл аҗы, хара хәхынхо!
Сыжәлар рзы имңсуа ашәак аңыстарц,
Ашәа, аусура, ақәпара, анхара згәаңхо!

АМАРИАЛ

Азы ишаваз тариалк тәуа,
Алагыз тькәкәә,
Иабейт аҗәараҗы итәаз аҗәуа,
Ашәшьяраҗ зыпсы шьяуа.

– Иухъзеи, сыхаара, узыртѳеуа? –
Иазѳаит амариал.
Амариал аѳе иѳѳѳеиуа,
Икѳакѳан апхѳа ишѳѳѳл.

– Схэыцкэа, схэыцкэа, сара цсатэцэгъа,
Азнырцэ исцэынхеит!
Икэсцалак санымнеи уахэцэкъа,
Урт амла интэауеит!

Усыцхраа, абаацсы, агәафра атәы
Уи иахьа иумбеит.
Са сазказам азсара атәы,
Анцәа сишәихьейт.

– Урызгап, сара азсара
Уажә иахъа изымбеит.
Аха иудыруеит хәа ацҳара,
Абасгъы рхәауеит.

– О, сыхаара, ужагэышыоуп,
Сыцэгэа ихэеит азэы!
Акэалзы ушэуп, акэалзы ушыоуп,
Усцэымшэан акы!

Схәыцқәа, схәыцқәа сызрыцқашьа,
Нырцә зхала инхаз.
Уаха санымнеи ишымлашыа
Удыруаз, истынхаз!

Амариал азқәа инықәнартәан,
Инхылеит изсо...
Ашьапқәа атқәа, ахәда кылқәа,
Ацәкәырқа еишырссо.

Азы ирырц егъагымкәа,
Инеихьан изсаны,
Иахәахьаз агәхьаа мкыкәа,
Ицхарц аеырхианы,

Ишафыз гәанатан, акәуа
Азатцахь интаакәкәалт...
Амариалгьы аеазымшыа,
Игъежьюа азы иааххалт.

* * *

Ашьхақәа иргәылкъан арѡашқәа неиуеит,
Арѡашқәа, арѡашқәа, изқәым аапсара!
Сыла итәхәхәоу сышьхақәа цеицеиуеит,
Ақшалас нхытцны ицоит Санчара.

Амшын ахьарчхәа агаѣа иахьықәсуа,
Сырха, сбаҳча шәырла иахьязазо,
Рылѡатцәқәа ѡеиуеит са сыжәлар ақсуаа,
Амшын агәтыха еипш, зыгәтыха мтәазо!

АШӘАХ

Азы җирта дахагылан,
Азы иҗиуан Җалмах.
Икран хәәхәә инатцаргылан,
Иаауиркуан ашәәх.

Ахашәала маң имазма,
Җалмах иасымша?!
Нас, җныда ичхауазма,
Ас ианиоу алша?!

Далагеит аргылара,
Иаразнак деихан.
Зәыр имазма агәылара,
Ари еиңш ахан.

Аха изымдырит Җалмах,
Аус ахы ахьцоз.
Лассы игыло ашәәх,
Ирласны ишкабоз.

ИЦӘАЖӘАЗ АХАХӘ

Аңсуа идгьыл иара идацқәа аларсуп,
Иртцаулазан хара ихәхьеит!
Аңсуа ишьхақәа ажәѡан иатцарсуп,
Ианхәыцқәаз иритаз рыхьзқәа шлахьеит.

Аламала шыта ирыхьзухәа иказам,
Ускан ахрақәа ацәажәара иалагоит.
Атоурых тоурыхуп, цсахшыа амазам,
Иагьацъара уцарггы, иара аҕны уаанагоит.

Нартаа дукәа рыхтысқәа абоугауеи,
Урт рхатцара, Гәында лыпшзара?!
Сағанеи Гәашыа гәыбғанс илутауеи,
Усс изкымыз шәѡы-ахшара раазара!

Аңсуа ибызшәа адгьыл ду иақәлоуп,
Акы иалаѡашьом иугарггы иагьацъара.
Аңсуа ибызшәа атоурых иаблоуп,
Аңсуа ибызшәа иақәым хьшәашәара!

Иҕанатц иҕоуп, иаҕьытцуам ақәцара,
Аңсуа ибызшәа инхарц атахәп.
Зны Адоуггы далагахьан уи ақәгара,
Аха иахьа дабаҕоу, назаза дтәахуп!

Сара сыжәлар иацы иқәнамгалеит ари адгьыл,
Урт ахытчны цьарантәггы имаазеит.
Абас шакәыз ахахәтцәҕаггы сара исыдгылт,
Акы узахымхәаауа шахәтра ҕанатцеит.

Уи аңсышәала ицәажәеит аґґахәа,
Х-нызкы шықәса рышьтахь, иаатцытын анышә!
Хгәатца интәлеит ажәақәа шахәшахәуа,
Ачча аакәлеит са сыжәлар рқышә!

* * *

Жәаха ичарқыуа лак са исыштан,
Сара ағнықа сыццакуан...
Иара усқан изыштыз быстан,
Аха абыста дан ачуан.

Уи акныхрағы шыта иааигәан,
Акы абазшә, ала шуан.
Иәны агәашә ағынза ицон,
Иәны аәнашә ағынза иаауан.

Иалыздырааи ала иахәыцуаз,
Амгәажә шакәыз изыштыз.
Сара сышқа изымәахыцуаз,
Исывагылан изаауаз.

Ацыхәтәаноп сара ианыздыр,
Сзынаскыанагаз ала.
Издыруазыз, сара изсымдырт,
Ишыцхауаз мазала.

АҢСАТЦЛАҚӘА

Шәара шәыпшзоуп, аңсатцлақәа,
Енагь шәгылоуп шәеырбо.
Шәара шәреипшуп хахәса хәычқәа,
Змахәар еилыхны иузмырбо.

Шәара шәқәыпшқәоуп кы шәхыцырғы,
Ахаангы шәа шәышлом.
Ахьта шәышқа имфахыцырғы,
Шәеилахәоуп, шәара шәлахәзом.

Шәара шәыпшреи шәсахъеи бжысуам,
Солдатцас шәгылоуп шәахәхәа.
Шәгылоуп ажәфан шәатцакысуа,
Шәгылоуп ахаацәа шәхьыкәкәа!

УАХЫНЛАТӘИ АХӘЫЦРА

Ажәџан казказуа саркыашәа ицқьюуп,
Аетцәакәа кыдуп агәы икыдыгғала.
Снеины амшын ахықәағ стәоуп,
Хәыцрак сагоит саманы – ихыхәхәала...

Пшак асуеит амшын ихытны ахәхәахәа,
Абахчара алымха интахәытхәытуеит.
Апсаатә ашәакәа рхәоит аччахәа,
Аапынра шааз ала сгәы дырхытхытуеит.

Амшынгы ахьарчхәа ақәара инылатәоит,
Шьтахька инхьатны ицоит ихәарқсаруа.
Абартқәа зегы ахәыцрақәа сыртоит;
Шәабақоу, анацәкьарқәа, ачамгәыр зырхәмаруа?

Аетцәакәатцәкыа сахьырбо еибарлацәкәуа,
Ак нарылшәаны ижжаза инталоит.
Ахы зыхнарқьаз акымзарак самхәакәа,
Иахьынзачаразыз ашьта анхалоит.

Асцена иаавтызшәа амза шашаза,
Ашьхақәа инарывтны ажәџан инағалоит.
Ана ашьхақәа гылоуп ицагъаза,
Рхы-рғы асахьа амза аныцчалоит.

– О, сыбзиабара, о, сыцсабара!
Сгәеисыбжь згәеисыбжью, сымшын уара.
Сәаџа беиақәа, сырха сакара,
Сызхылтыз, сзааз, о, с-Ацсынра!

Зынгы-цхынгы аацынрала ифычоу,
Есымша ицкэыноу зхы-згэы мажэуа.
Ескынгы ацабаакэа ирылоу,
Аха ианакэзаалак аказы згэы мцауа.

Хэычы-мчык азы ак гәалсыс ишытызымхәа,
Зхы-зфэы ианымцшуа цъара хәашьрак зцоу!
Цъара кашәарахк збаргы ишытызымхәа,
Ацсны хәа ахьз цшза иуртаз иацсоу!

Уара угәацәыхьак кәзцо дламысдоуп,
Уи имам ацсадгьыл, уи агәы изтам,
Ааи, цабьргуп, уара угәшатоуп,
Аха зегьыцәкьагы ус иучхауам...

Зхы ззымдырызгы, ихы иурдыруеит,
Уара абцъарс иумоу уламыс, уламыс оуп!
Уи уахьчоит уара, ари зегьы ирдыруеит,
Уи абцъарс икоу зегь раткыс игәгәоуп!

* * *

Зегъы бзиоуп Ацсынтэыла,
Амра цшэымоуп есымша.
Ага хрыкэшоуп ара мшышла,
Агэы тынчуп ацэкэырца!

Ашьха рѡашкэа рхы шытыхны,
Атарчеи мтарсны ицоит хара!..
Ерцахэ ашла аѡыѡеитдыхны,
Ацсны азымбац азхара.

Са сабацэа рхыбаѡ ала
Уара ухрартэит, уеилартэоуп!
Уара узы иѡоу гэык-цсыкала,
Урзыразуп, угэы аартуп!

Сышьха рѡашкэа рхы шытыхны,
Атарчеи мтарсны ицоит хара!..
Ерцахэ ашла аѡыѡеитдыхны,
Уара уазымбац азхара!

АХӘЫЛҢЦЫС

Абна җсаатәкәеи, абна җстәкәеи
Аибашьра ду рыбжьалт.
Ахәылҗцыс ашьамх аеанамыргеи!
Ңла гәаѡак абан, инҗалт.

Еидшылан иаѣуп ажәылара,
Иузеилыргом иҗсу-ибзоу.
Аҗсаатәкәа иргеит аҗыжәара,
Ахәылҗцыс уа иҗатәоуп!

Аҗсаатәкәа шиааиуаз анаба,
Иааҗәырҗит: «Саргы сшәылахәуп,
Ңшәаррак җъара исшәырба,
Ижәдыруз, сашьҗәа, шәшысҗаху!» –

Иаақәгылеит абас иҗынхаха,
Иааҗыҗын атла агәаѡара.
Аха уи аамҗаз хагәха,
Иалагеит аҗстәкәа ажәылара!

Дгыли-жәѡани зегь еимаѡит,
Иҗгәахазеит аибашьра!
Ахәылҗцыс аҗсы аман иѡит,
Дырѡегьых хыҗәахра...

Еидшыланы иаѣуп аибашьра.
Иузеилыргом иҗсу-ибзоу.
Уажә аҗстәкәа ироуит аҗыжәара,
Аха ахәылҗцыс уа иҗатәоуп!

* * *

Еилашуеит амшын агэарахэа,
Мшэан, аҗа иаҗоузеи мҗасы?!
Саҗэажэоит, исаҗэажэоит аҗҗахэа,
Амшынгы иахазаап аҗсы!

Ичҗоит, ихэмаруеит, игэаауеит,
Иҗэуарашэа, аҗышэ җыс-җысуеит,
Ишнеиуа, җынчрак инҗахауеит,
Ашышыхэа аҗэара инагэзуеит.

Амшын ангэаауа, изыргэаауа,
Шаҗа истахыиз издырыҗ сара.
Истахын аҗынчра зааауа,
Мзызс иамоу, абри зыхҗауа.

Самҗасны искит аҗырҗэҗа,
– Амшын, угэы иҗыхо сырба!
Амшын, иуҗоит сыҗсы җҗа,
Амшын, исыҗ уҗэҗырҗа!

Агаҗа акалҗ ианахалеит
Иааины, җыгэхыршэҗ җаҗауа.
Ахахэҗа нагэйднахэҗалеит,
Ан леиҗш «агэыхэпы» рҗаҗауа!

Схэыцуан: адгыл амшыназ ианызар,
Амшын акэзар адгыл аҗа,
Ани-җеи реиҗш рылаҗшҗа еихызар,
Ианеихэмаруа акэзар изыхҗо аҗэҗырҗа?

Са сакэзар ишэаны ирыхэаңшуа?
Сышьхақәа ракэзар ҳара ҳзыхьчауа?
Ҳабзиабара акэхап амшын иалашуа,
Аххъа хзыршэло агәы қаччауа!

Еиладуеит амшын агәарахәа,
Амшын ҫынхатәкьоуп са сзы.
Сацәажәоит, ҳаицәажәоит ачҫахәа,
Нак-аак еилатәоуп ҳаңсы!

«АУАА ИРХЭОЗЕИ?»

Аңсуа есқынгы пхьақа дызгауа,
Икоуп ажәак: «Ауаа ирхэозеи?»
Убриоуп ахьмызг ахаан измыргауа,
Уи еихау уаха мчыс икоузеи?

Қәнамгак машәыршәа иумпыткьар җара,
(Адунеи аҗы иҗамлац икоузеи?)
Уаңхьа иаақәгылоит абри еиңш азцаара:
«Сабацари шыта, ауаа исзырхэозеи?»

Дцак удын, иара узынамызгеит,
Нас, ушьта уи ауаа иоухэозеи?
Еиҗаацәырцуеит ани азцаара:
Бзиоуп, аха ауаа исзырхэозеи?

Уанеиңшымыз дымҗахьтцит уаха азә сасра,
Ус иаңуп нас, гәыбҗанс иутозеи?
Уах-таңса рымамзаргы утаацәара,
Дудумкылар, ауаа ирхэозеи?

Аибашьраҗы иҗхәарадоуп аңсра,
Ианааудгыла җсыхәас икоузеи?
Аңсра уацәшәаны шытахьла ахынхәра,
Аңсра аткыс еицәоуп, ауаа ирхэозеи?

Абригь аңсуа иныкәигоит закәанс,
Шәкәы ианзам җара, иара иахьтцозеи!
Абри азцаароуп ирыңхьазо шыамс:
Ауаа ирхэозеи, ауаа ирхэозеи?

* * *

Чыдала иныхэаҕа аннумкыл,
Данҕыжэло ианумк иеышыкыл,
Данумырҕэхэа, дзапсам аҕара,
Ицэызуеит ахэмар-аччара,
Ахаан ихаштуам, дуаҕоуп,
Убри азыхэан даара дыҕэҕэоуп!

Учараҕ талбошыс даныҕоумта,
Ҕылгыд дук наган ианимтоумта,
Апсшэа рацэа аццаны хазы,
Иахар даргылартэы аҕсы,
Ианумхэа – «иаҕара ахы дапсоуп»,

Ускан учара еилагоуп!
Абас дшыҕаз еицгэартан,
Заанатцы идырбоит итэартэ,
Агэтаны, реиха иахыпхоу,
Зегь иара изызыршоуа ҕсы зхоу,
Идисциплинаҕы ҕырууп, иҕэҕэоуп!

Ацэцакэаҕы рацэаны идэыкэитцоит,
Учараҕы хэтыр ақэитцоит,
Апланкэа уатэы еицахозарҕы,
Егьырт рхы дырны ицозарҕы,
Ишьтуам, идэыкэлаз диаҕоуп,
Убри азыхэан даара дыҕэҕэоуп!

ШЫБЖЬОНК АЗЫ

Храду амта ашәшыра адыруеит,
Снеины уака снатәалоит.
Амра ақәыччо абғы цырцыруеит,
Исхагылоуп, иқашәқашәоит!

Ханаара аңықәреи қамызуеит,
Ағалара иағуп амхы!
Ас иахызбо сгәы арғыцуеит,
Инхыскылоит уахь са схы.

Шыбжьон. Амра иахьа иарцеиуеит!
Ахауа убоит итыртыруа.
Узахәапшуама, ишамшамуеит
Амра, ажәџан цыблаауа!

Ашәшь змоу атцлағ ичырчыруеит,
Ашәа зхәо атцыс абжы.
Уарбажәык ахара икьиуеит,
Жәџантәы илеиуеит илбаашышы...

Ашәшырагь рацәак исыхәом,
Аңша иамам қәацарак.
Ашышыбжьонк уаџңсы дныкәом,
Дныцтыцны дцом шыағак.

Аңшахәахьынтәи рыбжыы ааџуеит,
Аалзга иахьтоу ахәыцқәа.
Нак-аак абахәқәа ирғәџуеит,
Урт ирхылцыз абыжықәа.

Ускан акәахьча цаҥа икаршәны,
Сшьамхы иқәкны амыртак,
Аффа-ффаҳәа сара иқәыршәны,
Асалам шәҥәы зыфәеит атак:

«Бышцаҥоу, сымыш, сылашара!
Иарбан шәшьыроу бызцатәоу?
Ибықәыццома амра цара?
О, сыхаара, сгәатца иҥоу!

Сымш шоуроуп, сымра цеиуеит,
Саамта иахьзуп цхынцкәын!
Бышәҥәы, исоуз атак бызнеиуеит.
Сыхаара, бмыццакын!»

Шьыбжыы нхыҳәхәан, наҥ интәлеит,
Аҳауа хьшәашәа натцысит...
Сыкәа итәлеит, смагра итәлеит,
Иааины сыблақәа рыгәзит.

Издыруада абри ба бкынтәи
Иааиз акәзар хәа сгәахәуан,
Стәан. Иаҳа-иаҳа агафәнтәи,
Хрыжь-хрыжь иасуа, цшак аауан!..

АХЪАЖЪ НАПХГАҖЫ

Ахъажъ абахча еихабыс,
Ишыкарцах седру, икарцеит.
Ишааиз итнацан акарматчыс,
Акәраани атларкәыкәи аанагеит.

Иаалаган, ашәа җыцкәа апырцеит,
Анота ианцаны итрыжт.
Амузыка ашит хәа ианырцеит,
Ахъажъ композитор кыж-кыж!

Атларкәыкә иатәуп ажәакәа,
Икәгылан ашәа ахәоит акәраан.
Абахчаҗы изҗалаз ашәыртлакәа,
Мчыбжык ала иалгеит, иртаан.

Азырщәа: ауаса, аҗьма, ахәыс,
Абарт ракәын абахчахь инеилауаз.
Исхаштыз, икан аҗадхәыс,
«Азу» аатнаргон иахьрылатәаз.

Егъалымцит, ишыжәбо, арт рус,
Ахъажьгы аматтура иамырхит.
Атыцахь иааргеит акарматчыс,
Абахчахь еитадырхынхәит.

Ари ажәамаана иамоу цакыс,
Ирдыруеит измоу ацәанырра,
Ахьшыцба ухәа, акарматчыс,
Аха исыздырам акәраан ишадырра.

* * *

Ицеит икауу ашықәсқә,
Сычкәынра аапынраха ишәтуаз.
Апшзақәа сылапш рыхмырқауа,
Санрышьтаз, урт рахь санцауаз.

Иахьа сузхьит, аха уабакоу?
Саанужьит, саанужь, мѡабжара.
Сухьымзеит, баша снапқәа сырхахон,
Уцеит сааныжьны наӕ хара!..

Сызлапыруаз сымтәыжәѡақәа сымухит,
Исуркит иааган алаба.
Сычкәынра ауалқәа сықәухит,
Сажәымта, сызлагаша сырба!

Егъаурым, ажәрагъы сгәы иахәоит,
Иӕашзагъы ишлоуп схахәы!
Сымтәыжәѡақәа сцәугазааит, ишьахәуп,
Аха агәгъы прыгоуп сара сзы!

АКОММУНИСТ ИАША

Н.А.

Дыцкьоуп, Ерцахә асы шыцкьоу,
Дыпхоуп амра шәахәатас!
Жәакгы уызбом убри азы ицәгьоу,
Атахызаргь шәеиҗацәаз!

Угәаҗраан инапы уиҗоит,
Уимбазацзаргы зынзаск.
Ускан иахагь ибла хитуеит,
Дудгьежбылоит тынхацас.

Анысгы абысгы аиаша имоуп,
Кыхахшыла уиоуп дзаазаз.
Хатца гәымшәоуп, дацхьагылоуп,
Уи ус имазоуп җазшьас.

Атып дашьтам, амал дашьтам,
Зеицшуп иицхьазо җнаҗас!
Шьяҗак ижәлар рыда дхәартам,
Иан-ицсадгьыл ауп дзаазаз.

Аиаша дашьтоуп ицсы тыхны,
Цабыргымзар, мцык имхәац.
Цхьаҗа инеигоит ауаҗра шьтыхны,
Ахаан илаҗаны иҗамларц!

* * *

Ақәнамгақәа анызбауа,
Анақа-арақа иналаршәо,
Цәгьалоуп ишысхызгауа,
Нас, митәқәоп исгәалашәо...

Анкьагы абас акәхарын,
Ақәнамгақәа шықалоз.
Аңареи абгеи ракәхарын,
Аңсәзаара зыцныкәалоз.

Урт ракәхарын ақьиақәа,
Рыбга аґеџхәа иңызтәалоз.
Ишааңшуаз урт рыблақәа,
Рмазара еимызтәалоз.

Аха уажәыгы ңара-ңара,
Абгеи аңареи ирылшауа
Аитцакьароуп аңсәзаараґе,
Аңсәзароуп иззыкшауа!

Амчи, абгеи, аңареи
Ианалага ацәгьа иадгыло,
Ңынч нхареи агәаңхареи
Рцәымгроуп иацгыло.

Сцәахәақәагы абарт рахьынтәи,
Ңынч рхы ианақәитхо,
Нас, сиасуеит уахьынтәи,
Алирикагы сатцахом!

* * *

Ҳаикәшәараны ҳакамзи
Иахьахҳәаз хәылбычәхә,
Иахзеибымхәац ҳамамзи,
Ҳгәатцағ имцаха.

Еибахҳәахьаз сзынагзом,
Уаха ҳусқәа бжыист.
Адәахь уағ дныкәазом,
Ашәа ахәом атцыс.

Ақәа рхьызсоит амахәқәа,
Ихьамтоуп, изазоит.
Рыкәа иҗалан, ашәтқәа
Зыла иҗасқасоит.

Бзиа ишҗазбо, абахчара
Амза анҗаццо,
Бара баныкоу сааигәара
Быхәмаруа, быччо!

Цыси-хәыхәи ҳамаза
Рцәытәахәа ҳантәоу.
Цъара хәаак амазам,
Быбзиабара сгәи иҗоу.

Аҗахызарггы икыдтәаны
Илеилаит ақәа,
Ацых еикәа сеатаны,
Снеиуеит сбызгәыкуа!

* * *

Бзиак ҕастеит хәа анлаҳалак сан,
Деигәыргъаны лаҕара лыцлауеит.
Аҕнаҕаҕы ианҕчелак атәца, ма асаан,
Насыпупуп изызхәоу хәа дазхәыцлауеит.

Азәи сареи хәгәкәа еизынхеит хәа лаҳар,
Дарцәом, дартәом, хәааны илыгрыхауеит.
Пхызк ихәартам са сзыхәан илбар,
Атхәрцәхәа дырханы дҕыхауеит.

Иҕазшәа бзиоуп хәа аҕызцәа сдырҕехәар,
Насып лашак еипш уи даргәыргъауеит.
Лычкәын затә ила лҕа гәгәахар,
Дызҕабханы уаҕхәа даацәыргъауеит.

«Уцәгъарак сымбакәа, нан, Анцәа, сшыы»,
Лҕы-лнапы зәзәа, уи Анцәа диҳәауеит.
Ачамгәыр иаҕызоуп ихааза лыбжы,
Абза иакәым, аҕсгы даргылауеит.

«Уан исықәлацәоу ахәсақәа анубалак,
Сара сеипштәкәа убарт хәтыр рықәцала.
Уаткыс еитцбацәоу, нан, ианупылалак,
Инаскәаганы амҕа иаша иқәцала.

Исҕахым акгы, акгы сзааумхәан,
Макъана схы сахәартәы сыҕанатц.
Мышкы-ахамышк атыхәа, икалозар иамукәан,
Исыпхъазом сыпсит хәа, уламыс уманатц!»

* * *

Ииџаху зеггы иара имоуп,
Аха имам уи акоуп:
Ихатә ажәа иара имам,
Имам ажәа: сара соуп!

Уарггы ак уеихәоит,
Сарггы ак сеихәоит,
Аха иихәо ак цабыргым,
Убас даанхарц Анцәа сихәоит,
Уаха акымзарак сҭахым!

«АҔССАЦӘА»

Шәабакыу, апоетцәа,
Шәабакыу, аҔссацәа?
АҔсадгыл апатриотцәа,
Шәабакыу, ақәлацәа?

Ишәымбазо ишыҕалаз
Ҳақалақь Аҕәа?
Амҫа иахьаныжьлоу
Ақьаад еилаҕәәҕәа!

Ишәымбазо аурнақәа
Иаархәны иахькажью?
Ишәымбазо аулицақәа,
Ажрақәа ирҕажью?

Шәабакыу, апоетцәа,
Шәабакыу, аҔссацәа?
АҔсадгыл апатриотцәа,
Шәабакыу, ақәлацәа?

* * *

Даагылазар бзиарамзар,
Иѳаимѳазац цэгъарак.
Еиѳаѳаиѳоит амзар,
Дамыѳаѳацт аѳак.

Даѳаѳаѳа дыѳаѳаѳа, цэгъарада
Бзиара ѳаимѳаѳаѳа.
Аѳы даѳыѳаѳа иѳаѳа,
ѳаѳаѳаѳа имѳаѳаѳаѳа.

Амшын, уаагыл, уххь згеит,
Уашта-угэара узырха.
Уаазқәылаз аңсыцәгъара цугеит,
Унажәлауеит аҕэара хагәха!

Ухымцын ахәаа укыдыззала,
Ус гәышпыла уцәқәырцаны.
Иудыруаз, ацаҕыа укыдпыххаала
Ушцо, ухәашхәашаны!

* * *

Абар, абар сахънеиуа сықәпраа!
Ашьабста акара ицаруп сшьамхы.
Избоит ицауашәа адгьылгьы сытцпраа,
Сышиашоу сазцоит сразкы.

Исывас, итрысны арѡашкәа неиуеит,
Арѡашкәа, разнушәа ицкьаза.
Исыхәапшны ашәткәа пхеипхеиуеит,
Хапшзара умаз рхәозшәа, игәыкза!

Сытака адәы иатцәа шытоуп уархалтас,
Ашәткәа рыла агәы зеггы қәтцаны.
Атаца илфәршәу иафьзоуп ашәткас,
Амахә шышәтыз збоит снапшны!

Аха схәычра саѡсхьеит, ахара инсыжыт,
Шака стахыз ашәткәа сзымкәшәеит сара.
Аха схәычреи сарпысреи еиңышыйт,
Схәычра агәыразра сафуп цхьа агара!

Сылатәоуп ибымбылу аиарта-ашьацра,
Аҳаскьынҕа фыы ськәа итацо.
Сыбла иамбааит, сыдгьыл, угәамцра,
Сугәытаҳәхәан ан леипш сзаазаз крысфәтцо!

Уаҳа ак стахым, истахым уцара,
Истахым ууаѡ дура, исыт ауаѡра!
Уара исаҕәоушьо зеггы стахуп, аңсабара,
Уара унапатцака сацәшәазом аңсра!

ШӘАРА ШӘАЗХӘЫЦ...

Сыѡуа сышнеиуаз,
Сахаҗалт ақәыц,
Сыѡуа сышнеиуаз,
Скаҳаит сшыацәхныс.

Сыѡуа сышнеиуаз,
Саатгылеит сааҗсан,
Убасқан дгәстеит,
Дысгәалашәеит сан.

– Уааҗсазар акәхап, –
Дафын дшафыц.
Шақа даргәақыз –
Шьта шәара шәазхәыц.

Сшыгәәтеиуаз,
Ишлеит ссахәыц,
Шақа суазыруаз –
Шьта шәара шәазхәыц.

Геи-шьхеи нысмыжыт,
Еимыздеит хәыц-хәыц,
Шақа амѡа саркараз –
Шьта шәара шәазхәыц.

Шақа җшаах сымоу,
Насгы шақа цәыз,
Еилыскаартә сықам,
Егъа срызхәыц...

1967

АИАША АЗЫХӘАН

Шандор Петефи иҗкытә

Аиаша азыхәан
Иҗалоит укыдырҗар.
Иҗалоит, уимоу,
Ахгы улдырҗар.

Аиаша азыхәан
Иҗалоит уқәырцар,
Иҗалоит, уимоу,
Утәылагь уқәырцар.

Аиаша азыхәан
Иҗалоит уамырхыр,
Аиаша ушашьтоу
Аауцырхыр.

Цьоукы ахгылоу
Иухыччар акыр-кыр,
Еицәоу узырурц
Иҗалоит иақәыркыр.

Аиаша азыхәан
Иумыхьра иҗоузеи!
Абри ззымдыруа
Шаҗа дыбзамыҗәузеи!

Аиашаз ами
Җабацәа зықәпауаз.
Ирзымычхаит ами
Ақәнамга ахьырбауаз.

Адунеи ршазар,
Аиаша иашътан,
Ауаа аиаша
Ишашътоу игәакуан.

Аиашами, нас,
Изышътоу, идыршо.
Икәтца аиашаз
Досу иулшо.

Аиаша уашътала,
Аиаша хъча.
Аиаша азыҳәан
Иарба ухы аңа.

Аиаша зтахым
Еидгылоуп зеггы.
Аиаша иашътоу,
Шәеидгыл шәарггы.

1967

* * *

Агәабзиара уман, ахабзиара уман,
Абзиабара уман еснагъ укалааит!
Реиха ианыцәгъоу, угәы итоу уѡагылан,
Иухәартә еицш, агәагъра улазааит!

Мап укааит, иутәым анудыргал,
Реиха ихъантоу амѡа уқәлааит!
Ажәлар рыламыс уара иануднагал,
Уи иаанаго удырузааит!

Азә дангәақуа, илабжыш анлеиуа,
Уара аччара узыкамлааит!
Ужәлар ирыцәашьоу, изыргәәтеиуа,
Рхъаа хъаас угәы ицалааит!

1967

АКРЫЗЛЫЦУА...

Акрызлыцуа дѡашъазом,
Харантѡигы дгѡоуѡеит.
Уи даргама ѣаѣазоуп,
Азкъа ацха рхитѡеит.

Егъызлам кыр илѡуама! –
Аѡша ахъасуа дацѡеит.
Уи ахара дхѡыѡуама, –
Быстахък иутар, днацѡеит.

Уи, ихѡартѡм деилахан,
Аѡхъа днеины дхырхѡеит.
Акъанѡъеипш иееилахан,
Ѣыхѡашъык днаѣыхѡеит.

1967

* * *

Ашықәсқәа цоит акатахәа еишьталан,
Урт цацыпхәаза ауафы дышлоит.
Дажәуеит дышнеи-шнеиуа, дныћәоит лабала,
Нас, дахьтәоугы дзымгыло дҕалоит.

Сгәы иалоуп аҕсәәхә дахьымажәуа,
Зегьы дырхаанны дшыћоу дынхоит.
Уи иигаз, издыруеит, дшымгьежьюа,
Уинахыс иҕыҕ кьаҕҕахоит...

Аҕсәәхә дыҕсыр, инижьюа димазам,
Убри азын акәһап, зегь игарц зиҕаху,
Убри ак ачыдаһаз занаат имазам,
Аҕсәәхә иҕазаара абаҕаху?!

1967

САРА СГЭЫГУЕИТ...

Сара сгэыгуеит, агэыгра сымоуп,
Сымѡа аиашахь скылнагап хэа.
Сара сгэыгуеит – амхы сзылоуп –
Ажэла искъаз ылнагап хэа.

Амхы хыскааит снапала,
Арахэ усгы иѡастауам.
Мышкызны усгы сажэеинраала
Ишѡаѡамлари шэаѡхъауа?!

Сызхамларгы – скыздааит ашьха,
Снеилап схало, схало, схало...
Ерцахэ гылоуп ихѡарѡашха,
Схыцэѡахь уааи хэа саднаѡхъало.

Снеилап, сцаргы сцэыхаа-жыхаа,
Ѣыц иныѡэо игэѡасуама?!
Ахра иаѡызгап сышьѡа тѡэыхаа,
Шьѡахьѡа усгы сзыхынхэуама?!

1967

Шәы-гәҗакык сыгәҗыхоуп,
Срызхәыцуеит – зқы!
Сахныҗкәо ҳаицныҗкәоит
Есқьяангы.

Сгәы итыхо сарҕыхоит,
Исыхоит ҕаҕһа.
Стәартахь снаҕшыхәеит,
Исыздыруам сзыхһа.

Ишқаамлеи,
Сгәәкра
Иаиааиртә ақьяф –
Скалам абз
ақәәкәә
Ианагым смарқьяф.

1967

Амѡа устѡм, суѣагылоит,
Сахѣа тѣаыцѣаа, фцырѣаха.
Уахьцалакгы са суѣылоит,
Тыпк умто, смыждаха.

Уааи, абзиа, амѡа устоит,
Утал, утѣамшьан, сымзырха.
Сашѣа ирейгы ухъз ахыстоит,
Унапы ианыстоит, сгѣ ацаѣха.

1967

ШӘАЧА

Сгәыргъатцәа снейуеит сыбжьалан,
Азы ахықә шыҕоу Шәача.
Бзиабарак сгәатца инталан,
Исанахәоит: – Учча, мшәан, учча!

Исыхәаччоит, исыхәаччоит сыхаара!
Хшеизгәакьоу адырт исҕаҕшын.
«Есышықәса уаала ҕсшьара», –
Ахәозшәа саҳаит амшын.

Аҕсацлақәа араҕа игылоуп,
Еиқәхаҕса ҕарулра руашәа.
Хаҕыр ду сықәцаны исҕылоит,
Ажьрацәаразы ргәы былуашәа.

1967

АРДЭЫНА

Ардэына абардрафы
Ашэахэара иафуп.
Ардэына ашэахэара
Аацынра иатэуп.

Ашэарыцаѿ ақэатчала
Дцоит, ашэақь икуп.
Ардэыназ ибзиарам,
Уи цэгъарак иазкуп.

Еи,аѿыза, уеаанкыл,
Иухъзеи, ауаѿы!
Ардэына ашэа шахэо
Урха, уаазырѿы!

Ашэарыцаѿ атцысшэахэаѿ,
Иугэйдитцом ахы.
Уи згэағъыз дшэарыцаѿым,
Изтазам агэы.

Ашэа захэо ардэына –
Аацынра абоит.
Аацынраз гэагэа-цэихэа
Ашэа уи ахэоит.

Умшэан, умшэан, ардэына,
Ихэала узфыз,
Уаацсар иумнадап
Ашэа акарматцыс.

1967

* * *

Акәалаа зго алеипш
Ухәан-схәанқәа быжыго удәықәуп.
Шаҕа ирыцхаузеи упеипш –
Ауаа дуқәа урывагәыгәуп.

Уда ихәартамгы дҕалашт,
Уара утың енаг иҕоуп.
Уртәан ацәгәа удырхәалашт,
Ла-шәарацашәа уззыҕоу.

Сшыршьуа здыруазаргь уаха,
Уи еипш разкы, Анцәа исумтан!
Ус сҕалаанза сҕарха,
Ацсра бзиа сара исытан.

Инауахәан, агәымха, – ҕит! –
Сцап. Са сзыхәан уи ламысуп.
Азә даасымхәац, дсымтиц –
Зегь ирылшом. Уигы усуп.

1967

Избац уоуп хәа суқәгәығны,
Ашацахәа снеит уахьтәаз.
Уәагылашәоуп снапы шсымух,
Ишқауасхәари сыззааз!

Сыла уамбар ихастомызт,
Уаха сааир хәа умшәан.
Хәaneiыызцәаз ас ухәомызт,
Хәатца еиқәхшон, иага умхәан.

Сара исархәеит улашәхеит хәа –
Иңсуа хәхәабжыы иахауам.
Бзиала, уи схәеит хәа,
Гәыграда уақы дынхауам.

1967

* * *

Сара сзыхэан Октиабр,
Уи сыблақәа роуп!
Сара сзыхэан атцабырг,
Уи Октиабр оуп!

Агәы акәзар са исымоу,
Октиабр иахшеит.
Са стәылағ саңшәымоуп,
Уи ала исызшеит.

Абзиабара сцәа иалоу,
Октиабр атәоуп.
Сшәа иалоу, сда иалоу,
Иаратцәкәа ахаҭоуп!

Ақәңашәа, анхашәа,
Уиоуп исзырбаз!
Уиоуп аиаша
Ахәашәа сзыртцаз.

Саңхәауа аңчахәа,
Царала сзаазаз,
Сбызшәала ағәғәхәа,
Сцәажәо сказтцаз!

Ленин ду Октиабр
Далыңхо дызбоит,
Ленини Октиабри
Азә ракәны избоит!

Исабуп, исануп,
Урт роуп сзаазаз,
Са сзыҳәан ишьамуп,
Уиоуп сзыхшаз!

Са сзыҳәан Октиабр,
Уи сыблақәа роуп.
Са сзыҳәан, аҗабырг,
Уи Октиабр оуп!

МАРТ ҖШЬБА

Арѡашкѡа хытцны
Ицон ихыжжы.
Амрагъ цѡыртцны
Иҗхон икажжы.
Ахақәйтҗа шыақәгылеит
Март җшьба азы;
Есышықәса ҳаҗылоит –
Ныхәоуп ҳара ҳзы.
Аҗсны Асовет мҗра
Абас ишыақәгылт.
Аҗсуа нхаѡ ихәыҗгы
Ашкол мѡа днанылт.
Амшгы иацлеит,
Ицоит җхынрахо.
Жәлары адныхәалоит,
Ианырба иргәаҗхо.
Иакәыҗцит атәра;
Ғәыртланы нхароуп,
Җчароуп-хәмарроуп
Иахья Аҗсынра.
Иеигәыргъан иалагеит
Азеипҗш нхара.
Идыргылт азауадкәа,
Аҗсны иахья ара.
Рымч ду еилартцан,
Аарыхра җартцеит.
Амаҗ амца аҗрартцан,
Аитахатә рааҗеит.
Ачаи плантациякәа
Акыр ирацәахеит.
Азеипҗштә қәатцакәа

Ицегь еихахеит.
Изазоит ҳархақәа,
Ҳамхеиужь латцоуп,
Ҳанаара ацитрусқәа
Рыла ицшзазоуп!
Ажәлар гәырғаны
Игылауа рбагъғытын,
Арад ибжъагыланы
Ифырхәеит ағатын.
Хыхьынтәи ирықәыччоит
Амра ашәахәа.
Цақантәи ирыхәацшуеит
Ажъ азахәа...
Уи адагъ арақа
Иҳамоуп амал,
Арацәа еикәацәқақа
Амцәом Ткәарчал.
Иахтәахтәит, иахтәахтәит
Ашьха Лашькындар!
Ҳа ҳамч еихахтәит –
Уахәацш абар!..
Абартқәа рзы акәын дзықәцоз
Лакоба Нестор,
Бзыц ацәқәырдақәа ргылан
Къаразаа драцгылан
Ағацәа нзыртәоз.
Ҷажәи жәибжъ шықәса
Ҳартысуеит иахьа,
Амцәыжәақәагъ ҳауит,
Зынза иласза.
Геи-шьхеи ацша иқәсуа,
Ипыруа иаххоуп.
Агәырғареи ашәеи

Зтоу хамзырхоуп.
Хауацәеи хашьцәеи
Иахьа ирацәазоуп.
Хапсҭазаара абахча еипш
Зынза ипшзазоуп!
Амра ашәахәақәа артлан
Хаштәқәа иртәпсоит.
Аиаша мѡа ханыланы
Харгьы пхьаҕа хцоит.

АИҘЫРҘРА

Баша амала сыбыңшын,
Баша сгәәкуа сыбыңшын.
Бшиасуа ма бызбар хәа,
Баниасуа быбжы саҳар хәа,
Абар, итцеит шыта сымчыбжь,
Аха ибхымпшит җара сылапш.

Баша амала сыбыңшын,
Баша аҗенҗьраҗ сыхшыын.
Баша аетәақәа срымжьеи,
Аҗх җысеит – сымҗапшыи.
Баша амала смааҗсеи,
Сшыгәәтеиуаз исмыршеи.

Саҗхәа игылаз аҗслыш җәуан,
Ахцәы қамыз җақа илеиуан.
Аҗша алалан, иаргәәтеиуан,
Ак сархәарц исҗаҗон.
Баша рхәыцра сҗанахәон,
Ҙәаныррала усгыи рхәон:

«Баша амала улзыңшуп,
Баша аҗенҗьраҗ ухшыуп.
Баша амала аҗәа уакуам,
Уи дахыҗаз шыта дхынхәуам.
Баша амала улзыңшуп,
Баша аҗенҗьраҗ ухшыуп».

ИААРТУ АШӘҖӘЫ КӘАКӘНА ИАХЬ

Аңсуа школ уаазеит,
Уәуан, уаңхьон аңсышәала.
Ацара ду ахь уалацеит,
Уигьы уалгеит ңышәала!

Азә иеицәагы уалымгеит,
Хшыәла, царадыррала.
Аусурахь уиаргеит
Иара уи агәадурала.

Аматцара ду унаҗеит,
Уҗоуп Анцәа ишихәара.
Акресло тата унылатәеит,
Дарбан иуцамныхәара?

Уажә ухшара җоумҗеит
Ухаҗа ацара ахьуцауаз.
Уи иааназоз гәоумҗеит,
Исзымдырт иуцалаз!

Ихьымзгушьеит убызшәа,
Иамам, ухәеит, анарха.
Икауҗыт уңсшәа,
Аәны ишәхәазом шамаха.

Сгәы иалсит иҗалаз,
Исхәоит сара исықәнаго.
Ахьаацәгьа иулалаз,
Наҗ уцәыхәтәа шықәнаго.

Гәлиа иңхьо, Чанба иңхьо,
Нас, Коғониа ифымтақәа,
Аңсуа шәкәыџцәа зеггы ирыңхьо
Аңсышәала, еиҗамгакәа.

Аңсышәала «Абжъас-цәа зшәу»
Еихышәшәо еиҗагазар,
«Евгени Онегин» мцала ишу
Аңсуа игәатца инагазар,

Церетели ифымта «Абаззеи»
Аңсышәала ицәажәозар,
Ухәыңқәа аңсуа школ изалоумтцеи,
Аҳа, абри аҗак соуҳәозар!

Абаҗаа Беслан хатца,
Җаниф ңшза лҗыхәала,
Иееикәа ңшза иҗамчы нажәтца...
Уанзамыңхьа аңсышәала.

Ма «Абжъаџашьа-хабжъаҗьала»,
Ма «Атәым жәџан атцаҗа»,
Уанзамыңхьа аңсышәала
«Амҳаңьырра» шамаха.

Иуцәызт аңсшәа ахаара-бзаара,
Уанзамыңхьа «Ахра ашәа»,
Иаңсацәамхеит уара ухшара
Ирзымхәозар «Ахәра ашәа».

Ианҗәнушьа убызшәа,
Уан дызлауацәажәаз,

Нас, ари иухәо адәыпсшәа
Иабастаху, иқәынтәаз.

Апсуара хәа иухәауа
Ажәа тацәкәа абоутаху!?
Уара ухата узныхәода,
Ма аныхәара шпаутаху!

Узныхәаша дыздырузар,
Ус сшәмхы арсны сныхәашан.
Узәу шхәартам удырузар
Ус кәуцомызт, ахәаша!

Аха дырәөгь сгәы иаанагоит
Иурееип хәа иугхақәаз.
Аиашарахь укылыргап,
Баша иумтазар иутқақәаз.

Ишпастахыз сгәы итыхо
Сара исшипқан иказарц.
Ухы ухшара апсшәа иапхьо,
Ухатәы бызшәа рдырузарц.

Уара уаныцып, са саныцып.
Харт есқынғыы ҳакоума?
Иҳахшаз ахәара иакәытып,
Нас, иҳахәо акрыкоума?

Нас, ҳапсыргыы ҳазлартәуеи
Урт ҳахәшьцәа рыцхақәа?
Ҳалағызқәагь злалеиуеи,
Амыткәма апсышәак аламкәа?!

ЕИҲА ЕИҒЫУП ҲӘА СГӘЫ ИААНАГОИТ...

Быхцәы хыбтәеит баалаган.
Бмағра ҕыбтәеит блалаган.
Бгәышпы хыбтит бналаган.
Бытқғыы хыбтәеит бәалаган.

Банызба сгәы акы аанаган,
Уажәы ибасхәап саалаган.
Быбзғыы хыбтәар баалаган,
Еиҳагыы еиғыуп ҳәа сгәы иаанагоит.

* * *

Шәыбзиа зхәо уафы шәидгылом,
Ицәгыарахар, дашәтоит азы!
Ибзиарахар дагышәгәалашәом,
Итоуп хәангы шәыкам иңсы.
Сшәыхәәпшуан сыблақәа шәызкы,
Ишәтахыз сзеилымкааит цьюуы.

Бзиа шәызбо, уи дшәызгәәтом,
Шәызцәымгу шәнеины икәа шәталоит.
Ишхәартам икашәтцәо шәазхәыцзом
Баша амала шәеидшәхалоит.
Сшәыхәәпшуан сыблақәа шәызкы,
Ишәтахыз сзеилымкааит цьюуы.

Аматцура азә дартон, жәак шәымхәеит,
Шәнапеинкыара шәакәытцаумызт.
Иахыа дамырхын, акгы шәымхәеит,
Шәнапқәа дыдрабжык еитцамызт.
Сшәыхәәпшуан сыблақәа шәызкы,
Ишәтахыз сзеилымкааит цьюуы.

Дыбзиоуп ихәан, дыбзиоуп шәхәеит,
Дхәартам ихәан, уиашоуп, шәхәеит,
Хәиңиит ихәан, аиеи шәхәеит,
Хәаихәеит ихәан, хәи-хәи шәхәеит,
Сшәыхәәпшуан сыблақәа шәызкы,
Ишәтахыз сзеилымкааит цьюуы.

Абас зегы шәрықәшахәтуп,
Шәгәы иаанаго шәхәом, ижәзоит!

Мышракә ишәдән: «Җақәшахәтүп»,
Шәахьтәоу агу ааилшәыргоит.
Сшәыхәәпшуан сыблақәа шәызкы,
Ишәтахыз сзеилымкааит цьоукы,

Ашьтахь сшәазтәан азәазәала,
Зегьы аилкаара шшәымаз збеит.
Шәыгәқәа тәызаап шыақәақәала,
Уа шәышиашамыз сызбеит.
Кыр сазхәыцуан схы кны,
Ишәтахыз сзеилымкааит цьоукы.

Сатамзааит абас ахьшәасхәо,
Аха исзымчхаит сара.
Җамтак убра шәнапқәа җасхәон,
Хыла шәхәыцразы шәара.
Шәгыл, шәахцәажәа, акы шәазтәа,
Шәара ишәыхьззар ауаа.

* * *

Атх цәыршәаган,
Ақәа кыдцәан илеиуан.
Амшқәа гәыпцәаган,
Лахъеиқарала имфасуан.

Апцәқәа леифеиуеит,
Рымцәыжәфәқәа пцәазшәа.
Идәыкәуп, игәеигәеиуеит,
Цъара имфәхъьазшәа.

Арфәашқәа рцәа итытцит,
Рыбжь уаф дахәом.
Акәарақәагь хытцит,
Еибахеибафоит.

Афәрқәа цәқәырцауа
Амфәду ианылеит,
Амфәқәа рбгауа
Ишнеиуаз иаатгылеит.

Алпхынрак мфасит
Абас мацара.
Ари афгы имаанфасит,
Ихнаеит ацхара.

Апшаггы, уабаци,
Апцәқәа узхымцо?
Уажә цъара уасуеит,
Уафы уизафәымхзо!

Амрагы уарахеит,
Иааиргы ицахеит.
Инеиужны импхеит,
Мратцас ицахэцахэо.

Амра, хаузцшуп,
Хаблақәа тырхаха!
Иаадыруеит, ухәшәуп,
Иуоур ха хаха.

Хкәаҕәа унықәпха,
Ирба ҳамаҕәа.
Хашьхақәа урықәпха,
Урҕәпха ҳамаҕа.

Хархақәа урықәпха,
Аладааҕада.
Атышақәа урҕәпха,
Иуеиҕу иҳамада.

ИҖШӘАЗ АБҖЫЦҚӘА

Аңша бааңс атла ианасуаз,
Амахәқәа ақәпара ианағыз,
Иағагыл аңша ианеисуаз,
Бҗыцқәак, ишсашәқәара шәызғыз?

Амахә ныжьны аңша шәаццеит,
Аха уигы уа шәканажьт,
Уаҗы шәахымбо шәагеит, шәацҗеит,
Азмах агәта шәынтанажьт.

Амахәқәа анықәпоз шәрыцықәпар,
Шәеивагылар шәыгәғәза,
Аңша царын, мрак кылыңхар,
Ишәықәычцарын ихәаза.

АТЦЛА АПСТАЗААРА

Атцла гылоуп иааза-ихьча,
Амахәқәа ажәѡан иалатцо.
Атцла гылоуп амра ахачча,
Ақсабара ианаалазо.

Ақша-наатә асуеит иара,
Аха акы ы́кам иаламзо.
Атцла иа́тахым а́тахара,
Ихырхәо тә́ка ишьталазом.

Иақәшахатуп еиха ахжәара,
Игылом анапқәа агәытәцса.
Ишабалак иа́тахым анхара,
Ицозарггы и́кәыбаса.

Ахақәитраз ишықәҗо ақсра,
Иа́ха ихъзуп хәа иапхъазоит.
Атцла иаздырзом аапсара,
Иалымшарггы ахы ақәнатоит.

* * *

Ахра илбаафьаны, ахьхьахәа
Арѡаш цон иразынха.
Апхзы катәо ацәцәахәа,
Снадыххылеит саацсаха.

Смафа иамаз иґрацкәынза,
Лассы иамсхит сыхмацыр.
Исзымычхаит аґәрафьынза,
Сгәы кыдбон исымжәыр.

Ахахә снықәтәеит, снымѡахыц,
Ацыпхь сықәтәон – ацсаґа.
Азы зжәит иґааршәыраз,
Икыдысцеит сыцсаґа.

Арѡаш цәажәон хатә бызшәала,
Сазызырѡуан сшанханы...
Ех, ацхьаѡ, сажәеинраала
Абас иужәуанда иугәапханы!

ИСХАРОУЗЕИ, ДИИДА ХААС!

Лыхцэы дамцасит: – Бара аңхамшыа,
Бара боуп сыңха дызфаз;
Бара боуп дизызхэаз баншыа,
Ббылтәуп ибықәтәан агаз!

– Лара илтахны диццазар,
Исыбтозеи, нас, гәыбғанс!
Бара бәаңхәа илырмазазар,
Исхароузеи, диидә хаас?!

– Сыбла ишпабо, мшәан, ашана,
Бара боуп аңа лзырхәаз
Бара боуп илызта ашыана,
Акыр изхәозма уи иңаҳаз...

– Абзиабара аңаҳара ацуп,
Иара иамоуп уи кәзшыас.
Гәыбған имам. Игәы иадацуп,
Исхароузеи, диидә хаас?!

Еибарцсырц абар егырыгым,
Цәгыла ейкәырхит уа ианиаз!
– Абзиабараң азәгы дбыргым, –
Ихәеит хәа сыкоуп азәгы абас!..

Аха абзиабара рзейкәымхит,
Иагәа рундаз, иагәа рхәаз.
Хатәа ицаз шытахыка дыхнымхәит,
Ихароузеи, нас, дызгаз?

Цьоукы гылан ицэйтчачо:
– Ибгәаларшәә, ан, банҗаз,
Абзиабара багәылаччо,
Банафыаз ашәт иҗаз!

* * *

Шақа цуазеи, мшәан, сара
Шьта Пқаәашь сымнеижьтеи?
Атәатцла ду амца, убра,
Псшьара сымтәеижьтеи?

Шақа цуазеи, иара убас,
Ххәыштаара сымбеижьтеи?
Сгәыпшы нәтаны уаџцас,
Сыҭхәа самырцхеижьтеи?

Шақа цуазеи, шақа цы,
Схәыцра ара исымбеижьтеи?
Иацы акәызшәа збоит, иацы,
Харт ҳайкәнагеижьтеи.

Асаби дтаацәарахеит,
Ицуазеи пхәыс дааигеижьтеи?!
Ихшаз ашкол ахь ицахьеит,
Урт сара исымбеижьтеи!

Ах, сыжәызаап сара шьта,
Акыр цуеит сышлеижьтеи!
Аха санынтапш сан ллакта,
Схәыцхеит иахеижьтеи!

Шақа схыцуеи, мшәан, сара?
Сыҕами сааиижьтеи!
Есымшагы избоит схәыцра,
Сара сықәрахь снаскьеижьтеи.

Исгәалашәоит са схәыцра,
Уажәгы абрака снатәеижътеи.
Саб иѡны ахәыштәара
Сахыеҳәатәоу иахеижътеи!

Игәхьаазгоит зегь сара,
Сқытауаа сымбеижътеи!
– Шьта салагоит абрахь аара! –
Абри саҕуп иахеижътеи!

АУАҢ «ТАТА»

Дааит харантәи даханы,
Араҕа игәы иахәаны,
Үмырҕа ҫырдагәаны,
«Волга» ҫыцза иаахәаны,
Иҫынеихеит дақәтәаны,
Уи дымышгашаны.

Аҫы ижәуеит даханы,
Акәац ифоит даханы,
Ацыртыша игоит даханы,
Аҫны иргылеит дҫаханы,
Ахәадахы днаханы,
Ашпы агаҫа инаҫаны.

Цьоуки рыҫқәа раҳаны,
Иныхәаҫа ркуеит иахәаны,
Рыбжьқәа таргәаҫаны,
Рҫацацарқәа пхьахәаны,
Иара игәы иахәаны,
Ицатца ириашоит дҫаханы.

«Иҫабуп» хәа раҳәаны,
Ицәанырра иеаҫаны,
Ауаа «псыеқәа» гәаҫаны,
Имаҕа авҫа инаҫаны,
Дцоит иеыртатаны,
Ахәынцәа рҫартатаны.

ЕҲ, ШЬЫРИ!

Шьыри, амтдәйжәфақәа сымандаз,
Ҙьей афны стәарын!
Бара быхьыкоу здыруандаз,
Спырны сназарын!

Бымтарсны бышьтқаа бсыманы,
Лассы схынхәрын!
Сашта хәйчағ, хапшәыманы,
Пшьаала хнатәарын!

Хафны иааиуа афызцәа,
Какалк дхаркларын,
Ихамоу ала хгәйргьатцәа,
Рқаф қахцаларын!

Абзиабара, аиашьара
Захьзу дхарбарын!
Асы анықәцуа ақсабара,
Игылоит адәыкрын.

Ацәгьамыцәгьа азы иаҫо,
Нак иҳазәзәарын!
Иахгәйдыхәхәало, ашәтқәа рыҫо,
Ргәй қахцаларын!

Шьыри, амтдәйжәфақәа сымандаз,
Ҙьей афны стәарын!
Абас сшыкоутәкьа бдыруандаз,
Бзиа сыббарын.

Абзиабара сара исыман,
Башәәхә сәәаларын,
Җаидгыланы, хажәәа еибытан,
Җынч ханхаларын!

* * *

Зны сгәы ңыруеит, зны ашьха схалоит,
Ашәкәкәа срыңхьоит, зны сыџуеит.
Зны ацыңхькәа сгәы иҗалоит,
Исхызгахьоу сгәырџауеит.

Зны сҗасҗом, саахоит сағәра,
Сҗамчы еиџырған ус икуп!
Зны имжыжькуеит сара сгәы ахәра,
Иааңшуеит, ағәра башҳакуп!

Ихьухьуа ахьаа цәырҗуеит,
Ашоура җалоит имҗаха.
Зны сгәҗеиуа сиарҗа снылҗуеит,
Исзыршома шьҗа уаха?!

Ашамҗазы схьаа еикәҗәахәеит,
Иалагазшәа сгәы ағьара.
Аҗарматҗысгы аршәаа иасуеит,
Иағуп ашәа хаа ахәара!

Ааңын адгьыл ажьҗә еималоит,
Ашьац еинылоит ииатҗәаза.
Сара сгәы ахәра, уанбеималои?
Ашәа анбаҳәои ихааза?

* * *

Ғынхара зуа иқада,
Иашығалар зегь рхы?
Ғыоук аамға рхы амада,
Ицауеит ғырххы.

Ахьз-ахьымзг иашығазам,
Урт зышығоу акоуп!
Усс даеак рымазам,
Рхәыцра – мгәоуп!

Арахә реипш адәы иқәу
Ироухәозеи шыға?
Иангәахғауа анбыкәу
Ихарғаз ағхаста?!

* * *

Аќаытќа аќыќааф уи ауаф амца еикэйтцан,
Дафуп ус дуззак архиара.
Дхэыцуеит уи ауаф, ихэыцраќаа дуззан,
Дыгехэатэоуп абраќа ахэыштаара.

Сара стэала, уи пшзоуп даара,
Аќаытќа ахыќэантэи уи ауаф «икабинет».
Атыгэ-тыгэхэа, ашэ афам, уабасуа,
«Снеир ќалома?», «Мап!» хэа абжыы мгазеит...

Уи ауаф икабинет ажэлар ргэафы акэын,
Дара ракэын изкыз ацацха!
Уи ауаф дызтахыз уа дибар акэын,
«Сеилахоуп» хэа ихэозма шамаха!

Уи ауаф дыќоуп азы ахымфохыцуа,
Атцаа ахыыќоу, амра ахыпхауа,
Аус ахыруа, атцэван ахыадырсуа,
Ашахта афныцќа, ауаа ахынхауа!

Иахыа адунеиаф илашоит уи ауаф имца,
Ацпхыќаа цоит иркаццо хараза,
Дхэыцуеит абраќа, дхэыцуеит Ленин дузза,
Иара избоит адунеи зегь алахынтца!

* * *

Уаџ иимхәац исхәарызеи?
Жәџанаџ аетцәа пхъазоуп!
Сабацари, икастцарызеи?
Адунеи сзықәу бара бзоуп.

Аха акымзарак сыздырам,
Бара бшықоу сара сзы?
Сышбызхәыцуаз уаха сылам,
Иаабырхәит сгәы, сыңсы!

Икалозар, атак сыта,
Сыетцә кыду, икашәахьоу,
Даеазә дықоу сара сыда,
Абас бзиа бызбахьоу?!

* * *

Есқыынагъ иаѣахуп ақәѣара,
Қәѣарада ауаѣы имч каѣсоит.
Ақәѣара иаѣуп ағәгәара,
Ақәѣарахь, ақәѣарахь сѣоит.

Қәѣарада абзиара ахала,
Аа, уст хәа азәгы имѣиѣ.
Ақәѣара ахыѣкам ажәеинраала
Ибзиоу ахаан имиѣѣ!

* * *

Ашьха схалон, схалон, схалон,
Наӳ сынхытӳеит акатӳара.
Сӳызцӳа сышӳа исыдсыӳхӳалон,
Акрышпасфоз сымацара.

Азы аҭаны аҭы дсыржәуам,
Амц расхәом исыдыртәалан.
Апаразы ашәкәы тсыжьюам,
Ацәгьей абзиеи зегьы еидгәалан.

Сара сыцхауп, смаақыроуп,
Усықәгәыг, иутцасырҕаалом.
Ма сынхароуп, ма сыцсыроуп,
Аха укажьны сара схалом.

* * *

Бара бзиа бызбоит сҳээр,
Зегякоуп ихабцазом.
Аха ибасымҳаакәан инхар,
Нас, агәтыха сарцаазом...

Бхахәы еипшуп абырфын,
Анҳ быблақәа – амшын иатцәа.
Аха схылоит уи амшын,
Сашьзозаргы, сгәырғатцәа!

АЖӘЙТӘ УАҒ

М. Адлеиба ихъзынфылоуп

Абахә ытцаҕы,
Аңсуа пацхаҕы,
Дынхоит ажәйтә уағ
Аңсабараҕы!

Аңсуа игәартра,
Аңсуа игәарата,
Иаабейт, хталаанза,
Хара агәашә аҕы.

Дахпылт дгәырҕаны,
Уи дахзыразны:
– Бзиала шәаабейт, – ихәейт, –
Иахъа саштаҕы...

Имаз цәыригейт,
Акгы рацәеимшьейт,
Зегъ хазынахейт,
Ари астал аҕы.

Уи игәаблышъа,
Нас, ицәажәашъа,
Дшаазаз җашьома
Ашьха тәылаҕы!

Иқәра қәра рацәоуп,
Игәы қкәыназоуп.
Ус дықазароуп
Ауаҕы хтәылаҕы.

Иуеиҳәо жәа-разоуп,
Мыцхәы еинаалазоуп,
Урт зегь ылоуп
Доусы ртың ағы...

Сышьха қыақәа,
Ауаа бзиақәа
Цәахны ишәымазаап,
Макыа шәфыцрағы.

Абас шәгыланат,
Абарт шәыманат,
Ғәырғара агхома
Сара сгәарағы!

ХЗЕИГЭЫРҒЫО ААҘЫНРОУП

Ааҗын гәыкытәыкуа, мрала иқәтданы,
Са соуп хәатәҕыа хәпхыа иаагылеит.
Акы злоумыфрызеи иара иаххәааны,
Ацәахәақәа апоет ибҕыыц инанылеит.

Атцлақәа игылаз зымахәқәа хахаза,
Ачамгәыр арахәыцқәа реипш ашәа зхәауаз,
Аҕатақәа рхибахәа уажәы иқақазы,
Аиатәахара иафуп сахыырзыпшуа.

Ашьацра зқәыхәхәу адәы иатәарақәа,
Сахыынапш-аапшуа исыкәыршаны ишьтоуп.
Ажәџан иалоуп ипыруа атцарақәа,
Уртҕы анхара-анцыра ргәы итоуп.

Апша кәандаза иасуеит ахәхәахәа,
Ажәџан сарҕыоушәа иказказуа ицқыоуп!
Арџашқәа рыбжыы еилапсоит ахыхәхәа,
Ахауа иалтәраа апша иаман ицоит.

Сгәы дыргәырҕоит иаасыкәыршан избо,
Зегь апшзахара иафуп, азхара.
Азарақәа хәмаруеит еихыца-еитцыцо,
Абҕы иатцәа ахәырдхәырд ирфоит рызхара.

Адгыл ҕырбоит иаарыхәа рзыхәан,
Анхара згәы амыхәо иахыа дҕаларым.
Сарҕы аусурахь снейуеит агәдыхәа,
Уабаказ, узагхазеи азәы исырхәарым.

Аңсабара тыңхак леипш ибзарыбзаруеит,
Ихнамхра икада, убыскак иңшзоуп!
Анхара-шәәхәабжь сара сазызырфәуеит,
Игәырғьо зегь хзеигәырғьо – иахьа
ааңыроуп!

ИСХАРОУЗЕИ

Ашәә

Лассы-лассы бысгәалашәоит,
Шаҕа схәыцра балоузеи!
Амацәыс еиңш бысғалашоит,
Шаҕа ба блашароузеи!

Бзиа бызбоит, ишқасхәари...
Уаҳа хәашьас иамоузеи?
Ба бҕы исымхәар иабасхәари,
Ишсабхәара, исхароузеи?

Ааңын ааит! Иңшзарахеит,
Амш шаҕа иңхарроузеи!
Бысзалымхәа сгәы балахеит,
Ишқазури, исхароузеи?

Ашәтқәа ғалеит ибыбышза,
Шьыри, шаҕа иңшзароузеи!
Пҕызла бызбоит схы анықәыста,
Ишқасхәари, исхароузеи?

Быда ихәартам сыңсҕазара,
Ишқазури, бхәаруази?
Ба боуп, сымш, са смазара,
Ихәа, мшәан, исхароузеи?

* * *

Амхылдыз еиңш пхьаҕа ак сыхоит,
Сашьтаҕала сцоит саргы.
Сара исыхо сара исыхэоит,
Сгэы арчкэынуеит иахагы!

Убри исыхо сашьтамызтгы,
Снеикэжьяқца сцон сахьтэаз.
Абзиабара сыламызтгы,
Илҕатцаа ицон сгэы иҕаз!

АТЦХ ПЫСҢИТ

Атцх пысңит даара акырза,
Агңаӑ дысзықӣызшӣа сңапшьон.
Адӣахьы иасуа аңша тынчзам,
Ақӣа алағырз канаңсон.

Атцх дуун, игӣыңңӣаган,
Иңказоузеи?! Шьңа ишазом!
Ңсаатӣ бжыыңам, атцх дагӣан,
Лашбжыымзар, бжыың газом.

Ахьңа адыруеит азынра аамңаз,
Ҥамышьңылац, хңңа ңшңоуп!
Сдӣылыңшызар, абар, ашамңаз,
Ашьха наара сыла ихңооуп!

Уахантӣарак, сымсыр қбаадаң
Иаңын ңшьаала ашӣа аира.
Иахантӣарак ашьха наараң,
Ишаңыз еиңш асоура!

АБАНКЕТҚӘА

Абанкетқәа, абанкетқәа
Шьта ирацәахеит.
Абанкетқәа ргъама
Аргама иашахеит.

Абанкетгъы иамоуп
Иара ахатә ҕазшьа.
Абзиабара алоуп,
Иалоуп ашьа.

Цьоукы - цьоукы аазқәылаз
Абанкетқәа ирҕуп.
Амџа изқәылаз
Цьоукгъы азыпшуп.

Хьызла апенсиахь ицазгъы
Абанкет иҕахуп.
Уи изыҕоуцаргъы
Хьзуп, даеакуп!

Аха иамырхызгъы
Абанкет иҕахуп.
Имбарамзи пхызгъы,
Ари цъашьатәуп!

Аплан назыгзазгъы
Абанкет иҕахуп.
Иназыгзазгъы
Абанкет иҕахуп.

Аңара ғәғәа зфазғы
Абанкет иҥахуп.
Аңартыша згазғы
Абанкет иҥахуп.

Агәаҥара иаазғы
Абанкет иҥахуп.
Ихаштит дзаазғы,
Иблақәа хкуп.

Абанкетқәа ирхаргалан,
Ҙьоукы рус иакәыт.
Рңарақәа еидгәалан...
Рцәа кказа ирхыт.

Ақыжәқәа ирышьтоуп
Ҙьоук ғкәаса.
Ҙьоукы абнара илоуп,
Иашьтоуп абхәаса.

Рышьарақәа ырцәаауа
Амәаду иануп.
Иахьынтәаарго, иахьынтәаауа
Уигы Анцәа итәуп!

Абанкетқәа рҕы ирхәо
Уаҳар, ҕашьатәуп!
Ажәақәа рхы иадырхәо
Зынзак иҥацәуп!

Азәы дпеихамбаруп,
Егы – дынцәатәуп.

Ахѡык – дхѡынтқаруп,
Адгъыл датѡуп!

Дыѡам арт рыбжьара,
Еитѡахак ѡъара.
Иқѡуп аѡсабара,
Иазыруеит ахра!

Абанкетқѡа, абанкетқѡа
Шьѡа ираѡѡахеит.
Абанкетқѡа ргъама
Зынза иашахеит!

* * *

Ацша асуеит ихьшәашәаза,
Икацсоит абгы,
Ацла рымахә хахаза,
Иршәзам акгы.

Иаауеит, абан, азынра,
Амш ахьта афалт.
– Шәаазыршишь, дадраа! –
Даацаажәеит Кәынцал,

– Арт афзынракгы,
Ххаагеит цәгьала!
Хара ҳакәым, асцәкьагы
Иазхгарым ала!

Хуада цхаррак ҫнамлазеит,
Ихьтан есымша.
Аконтораф ацара апхьазеит,
Ашоура ҳагошәа.

Алҫа ажәҫан иалалан,
Ицон ихәхәаза,
Апхара адгьыл ицалан,
Цака ицон зынза.

Хуадакәа рышка –
Ацаа, ашьашьал!
Баша амала ҳакәрышькәа
Ҥахампсеи ағьал.

Сынтәагы абас алоуп
Макъа хускъа шцо.
Қаыц Ажцба, уабақоу,
Иқақоу умбазо?

Дырғых, дырғых изхароу,
Аонқаа реихабы!
Изахтахи илға еиқароу,
Атрубақаа иртыббы?

«Ахәа ырқааны ала зшыыз» хәа,
Лакәк рымхәалои,
Алға ҳарбаны «шәсырқхеит» хәа,
Ҳцара рымгалои.

Уиәәажәа, ацәы илатца,
Уццакы, уеырғы,
Цықх еиқш, ҳахышәашәаза
Ҳнымхааит сынтәагы!

АКАШӘАРАХ

Аргәынқәан Тәмрази Тархәынеи,
Ихәыцаахыс изғыз хьчаран.
Аңста итан җынлеи уахынлеи,
Рзаанат – енағь шьхацаран.

Адыд-мацәыс дара ирхалашон,
Ақәеи аси рымамызт усс.
Уаха шаанза рырахә ирықәҗыашон,
Урт ракәын ирхаз дара цсыс.

Җнак «рреит» хәа рырахә рыманы
Иахынгәартцыз, акәазара интатца...
Дук бжамкәа, рацхәа ианынапш,
Ак шкажьыз рбеит еиқәатцәаза.

Иахәапшуеит, ахахә еицш ишәыгәуп,
Исамсалха иркуп еимырҗьо.
Еилчцоит амраҗы. Ари хьыршәыгәуп,
Аха хьызаргьы... Мап! Иласцәоуп!

Акыраамта иркын инархәы-аархәуа,
Иркын аишьцәа абас иңьашәуа.
Амца ааиқәыртдан агәгәахәа,
Инақәрыжыт уи иазыпшуа.

Иацралеит амца, аха ишцацралеи –
Амзаша еицш, иаразнак иакит!
Ажәабжь ирахахьаз шығаз ала,
Мадензар хәа гәварас иркит.

Аишьцәа руазәк иеимсы ишьихит,
«Акашәарах» днахан интатцаны.
Ашьабста еипш, дласны ифьинеихеит,
Бзиа иибоз дигозшәа дзаны!

Дук мырцыкәа ацста агәафара
Аанижыт, дкылсит ақытарахь.
Ишьамхы иццпрауеит, агәахәара
Дыргьежьюа дамоуп... арыгъарахь!

– Гәыц ақытан еимдо игәароу,
Шар хәлаанза итымцуа Гьафьыр,
«Скашәарах» наганы исырбароуп
Убри аурыс «хеилага», анцьныр... –

Дипшааит анцьныр дыхьыҕаз,
Икашәарах дымтәакәа иирбеит.
Анцьныр ифацхьа ицәырҕаз
Агәырҕара зынза деиланагеит!

Иқышә иаакәыххыз ачча,
Хәаак амамызт, ссирын дызбалак!
Анцьныр дигәыдиҳәхәалеит ахьча,
Хамтасгьы идигалт ишәақь.

«Акашәарах» ахьырбаз ари ашьта
Дхылеит анцьныр дыцшаауа,
Иаапшит арацәа шамаз ашьха,
Иалагеит ацшыхәцәа азаауа...

ШЬМАФ ДГЭААИТ

Гэың ақытан дааины дыкоуп,
Урыстэылантэ анцьныр.
Шар, хэлаанза дныкэоит,
Дшавац давоуп уи Ёацьыр!

Икалап еикэшэам азэызар,
Дтоуп акэара деимдауа.
Урыстэылан кыр ицэыззар,
Дыкоума ара акры ибауа.

Абызхэацэа ахэатэы роуит,
Илырхэеит абас алаф.
Аха гэвара хэычык иоуит,
Ткэарчал инхоз Ачба Шьмаф.

Ёацьыр ирыз баша дмырит,
Иашан, дашьтоуп уи акы...
Шьыжьымтан иеы икэадырит,
Дтыцит ашта дыццакны...

«Ёара дзыцсоу акрыказар,
Дсыңшаароуп анцьныр.
Ткэарчал малк цэахны иамазар,
Са исымбакэа иаадырпшыр...

Икалоит даеазэы исцэигар,
Нас, исықэуп мала аешьра.
Сабацэа рхэатха сара исзымгар,
Хыла иасмырсуеи адамра?!

Аха мап! Излаҗигои,
Ибазаргы хырзаманк?
Арҗ сышьхақәа излархигои?
Иңыххаа иқәыстап ибанк! »

Дцоит җыла аңста дҗалан,
Шьмаф издырзом ааңсара.
Дцоит, дмақаруеит игәанала,
Ихы шхоу Акармара.

АИАША ИАГЕИТ

Ткээрчал ахьз нафхьан ахара,
Амонополистцаа иркыр ртахын.
Аха рылшара камлеит уиакара,
Амал-уаа рыфнуцка ихэакын.

Ацснйтэи аҫауадцэагы ак рылмшеит,
Амала баша ирыман агэаҫ,
Аамта дара ирыцымныкэеит,
Ирханаршэит аҫэараҫ.

Октиабр алашара Кавказ иқәңхеит,
Ирҫаңцеит аҫааа, аңста!
Анхафьжэлар рхы-ргэы иҫалашеит,
Ткээрчал дазцэажэеит Ленин ихаҫа.

Ажэлар ирзыкалеит иззыңшыз агэырҫара,
Аамта дара рахь игьежыит.
Иалагеит Ткээрчал азха-зыҫара,
Ааңынра ааит! Амахэҫақәа шәтит!

Ткээрчал аргылара, рмаҫра пхьартцаа,
Аишьцаа еидгыланы рнапы адырkit.
Шьмаф ифызцаа жэлар ршьажэцаа,
Урҫ наунаҫа ашә рхадырkit!

Ажэлар рмал жэлари иранахеит,
Шьмаф иеыргэаан дҫеыжэлеит баша.
Ленин имра жэлар ирзылашеит,
Иаанагеит абри амра, аиаша!

АИЗАРА

Лакоба даауеит хәа
Жәлары еизаны,
Ажәабжь хзааигоит хәа
Итәан изыцшны.

Иаацәыртцит амашына,
Асаба карчы.
Абыргцәа җеибаргылеит,
Иччоит рхы-рҗы.

Амашына даакәтцны,
Даарылагылт ауаа.
Рнапқәа нарымхны,
Днарацәажәеит хаа.

Атрибунахь, унеи хәа,
Усгыи наидырбеит,
Иҗырҗы трыцқьо, җреимхәа
Җатцо, дымҗырбеит.

Дахьгылаз дналагеит
Ажәабжь ахәара.
Ирласны уахь инанагеит
Игылазгыи хара.

– Афымца станция лашараха,
Иргылахоит абра!
Аханқәа хытцәцараха,
Ироуеит жәлара.

Аусуцәа рыцстазара,
Бзиахоит иаҳа.
Амилатқәа рыбзиабара,
Иахьоуп ианазҳа!

Кыр шәыгума, кыр шәыбзоума?
Исашәхәа абыржәы.
Кыр сылшома, кыр сацсоума?
Сыҕоуп шәара шәзы.

Дрылагылан еиҥахәо,
Ишыкалоз Ткәарчал.
Ацсны зеггы шбеиахо,
Ишазцәыртцуа амал.

Рыг-рыбза зеггы идыруан,
Ирзыкаитцон лассы!
Абри акәын изизызырџуаз,
Дзырзалымхуаз рыцсы!

АМҢА КАЦАЦӘ

Ацыркантқәа амца рҕытҕьоит,
Ашьанцара ахьдырдыдуа.
Даҕа цьоукы атла цырҕоит,
Инеиуеит абнарақәа хтуа.

Ауардынхьча ибжыи ааџуеит,
Ауардынгыи – аҕыж-бжыи!
Наҕ-ааҕ абахәқәа еиндырџуеит
Даҕа цьоукы рҕытыбжыи!

Ихырцоит ацҕа Соу-икәара,
Наҕ уахьныруа аҕәара.
Ҙыц игылаз абицара,
Иаџуп иасны цхьацара!

Иркым усыс ахьта, атцаа,
Ацҕабаа, – даҕаакгыи...
Ирыхьзеит аапынра заа,
Рымш иацлеит иаҳаггыи.

Ачаландарқәа ахра иаҕысуеит,
Иргоит афатә, аҕауар...
Ишәан ашьха аҕыи црысуеит, –
Алаҕәым аҕақьхәа ицжәар.

Имариазма анкыи араҕа...
Ус иауазма Лашькьындар,
Аха ицымцәеи уи аҕәаҕәа,
Иҕам, изит ахабар!

РАҘХЪАТӘИ АРАЦӘА

Инахарцеит ахра анахәта,
Иуран, ирыбжьеит.
Иаадырит, италт ашахта,
Алампагы аалашеит!

Ағаанахеит ашъа итыцны,
Арахъ адәахы, –
Ицырцыруа зынза иссирны,
Еикәатәоу ахы!

Арацәа рыма аеуардынқәа,
Еишьклагыла ицоит.
Икараһаз аеқәа рызқәа
Апхзы ахытәтәоит.

Амра алаццеит ицырцыруа,
Амра зымбазац, –
Адомнақәа аус зларуа,
Амал ду рацәахарц!

ИАХЬА

Иахьа уцшзоуп, сыхаара,
Сықалақы Ткәарчал!
Иузхауеит есаaira,
Иуцлеит Хәацьал.

Иахьа узну умға иашоуп,
Иугәылхәаны игоу!
Саргы исхәо уара уашәоуп,
Уара, сызкәыхшоу!

Еимыркьо зеггы узбахә рымоуп,
Ирызхәом ргәазхара.
Ухазын уара уацшәымоуп,
Иуқәзам аацсара!

Есымша, узлакоу иацца,
Уафуп цхьа цара.
Узыргәырғара тоуп угәатца,
Иацлоит уеафара!

Хтәыла дузза ақалақықәа
Урылахәуп рыгәта.
Есаaira уара укәакықәа
Лашоит рлакта.

Уарцысымта уажәоуп уанықәу,
Ифыцуп укәымжәы!
Хацсадгылаф пату уқәуп,
Уцоит ухыжы!

Урѡаш рыбжыы чамгэырушѡа,
Игоит ихааза.
Ашѡа ацырхѡит ухыырѡарѡа,
Рыблаѡа гэыкза.

Аѡта хѡарѡаш ужѡа иѡэыршѡуп,
Уеырбоит хара.
Ашьхагѡара уара иукэыршоуп,
Уаѡоуп Аѡсынра.

Ушѡѡла, сымыш, сылашара!
Иуѡарсла аѡша ахѡхѡа...
Иаазала уаѡѡас ухшара,
Уара иузгэыкуа!

Урт ихаргалт ушьха рыѡѡѡа,
Ируѡаз абираѡ.
Илашалашт ианагъ умѡа,
Иѡоуѡаз ууаѡѡаѡ!

* * *

Сара сөйзә – сәһәйцра сыцуп,
Исыцуп игәһыкуа.
Ашәә ззысхәә сымра кыдуп,
Сгәатца зырцхауа.

Сәһәһеилакгы иара сыцуп,
Исыцуп мазала.
Иеимырттауа сыхшыә иагәһылоуп,
Аха иубом блала.

Сшәәхәә адәкәә снәрыкәләуеит,
Бахчәроуп ишәтха.
Суаа инхо снәрпыләуеит,
Ирха, ифәәә, ишьха.

Сгәһыргыо сцәәжәоит, агәһыргыа сымцәом,
Исаччоит акы уаха.
Слампа сапхәа ицхоит, исзырцәом
Схәһыцракәә аһыцха.

Уи зыәлароуп скалам аанкылан,
Исымоу агәһылра.
Избоит иаразнак сыбла ихгылан,
Салагоит әфәра.

Сара истәхуп сыбзиабара,
Ашәәһы икаларц.
Ажәлар иччо, игәһыргыа-хәмаруа,
Рлымхә иасырхарц.

Сара ысымоуп иззысхәо ашәа,
Идуззоуп сыџнра.
Сыжәлар дузза ысыгымхаша,
Ицами ргәбылра.

Адуinei аґы инасың дуу
Аґсадгьыл агәбылроуп.
Сыхшыџ-сдырра, нас сыламыс,
Зыстаху убри азоуп.

АҢХҲАЗАТӘИ АҢХӘҢС-АКОСМОНАВТ

Аетдә рҗаацәара иахьа етдәк ацлеит,
Уахгы-еынгы ззеипшны илашо етдәоуп!
Иахьа хажәдән амтдәыжәдәкәа еитдытлеит,
Иахьа хажәдән зынзак ицшзоуп!

Уашьта улырхиап, уқәылтцап лнапала,
Уи иуалхәаз – хәоуп, иқалтдз кәцоуп.
Уашьта узықалашам цьара угәы акы алан.
Адгьылгы ажәдәнгы шәыпқара дацсоуп!

Ажәдән цстхәк шьта хылашьас иамоузеи,
Валентина дзыдәнашәаз лашоит адәна!
Азгәб дзыбжәгылаз ахәәкәа ирыцсыхәоузеи?
Ирымпытшшаны имнеир асаара?!

Аиғацәа еинлыршәоит, лыбзиабара аиааиуеит,
Адунеи абзиабароуп еибаркны изку.
Шәнаскьаскьа! Амдә! Валентина дааиуеит,
Адунеи аиқәырхага Абирақ кәцшь зку!

УБРИНАХЫС

Угара сгаран, угара сылтцит,
Нас сыхәмаруан уаштаҕы.
Аапынразы ушәтқәа гәылцит,
Еикәаңха-еикәаңчо убаҳчаҕы.

Исызхаит сара, сҕаатыҕан,
Амч ҕалеит смахәҕа.
Нас супылеит сара сгәыргҕан,
Сгәыргҕазеит уансыхәачча.

Аңсҕазаара амцәыжәәа сүҕеит,
Сазыҕоуҕеит аңырра.
Азныказы сара схалеит,
Са сышиашаз Аисырра.

Хәаңбал ашьха акаҕәараҕ
Сашыҕан ахы, еимыздауан.
Сара сазнеит Соу икәара,
Шәарах салам сырҕауан.

Ашьха каңқаң сырзызырҕуан,
Сахыаҕаз Браҕәшәынңыара,
Уртҕ рыбжы ахрақәа еиндырҕуан,
Иаасыкәыршан шәыңыара.

Ускан исзаатыцәҕкеит ииашан
Ахы зҕаз ашәандыҕәрақәа,
Икәалыкәаңы исзыриашан,
Иаасыхәаңшит рыбақәа.

Раҗхъаза абра сцәа ианырит
Апоезиа акәиццха.
Ицырцырын иаамацәысит,
Иаачыхәчыхәит сгәатцаҕа.

Сыхмацыр сыман снацагылеит,
Изжәит урѡаш хьшәашәаза.
Убринахыс са снанылеит
Дырмит имѡа шашаза.

* * *

Зыжь цаулоушәа ажәѡан иатцәкакароуп,
Акәицкәа алацсоушәа еикәацха-еилицыцъоит.
Ашара иазыцшушәа рыбақкәа тхаха,
Ирыцәхыцызшәа рылағырз, азаза катәоит.

Ахәра ғырзәзәошәа иакәтәоит ацсабара,
Иразнышцсараха иаанагоит ашьац!
Агәырғыара ашәа цәырганы ирхәоит атцара,
Арбагыкәа еиларыцсоит, макъана имшац!

Иаацәылашо иалагеит ашьха катцәарахь,
Ашәацшь уаркалеиуа ажәѡан иахьшьын.
Уи аамтәзы инеихъан ачаи иатцәарахь,
Ахәсахыцкәа ачаибгыи афыхра иафын.

Амра ангылоз ашәахәа рылаццо,
Еиха ғызхуа хәа еицлабуа ачаирта итан.
Акарматцыс абнара абжьи нылартцәо,
Игәырғазаны ашәахәара иафын шыжымтан.

Рацхьатәи аацын, рацхьатәи атцх,
Рацхьатәи ашьыжь, рацхьатәи ачаи,
Ацсадгьыл, хамтас иуртәз нарымых,
Еихьисеицысуа иназго атарчеи.

Зыжь цаулоушәа ачаирта иатцәкакароуп,
Акьатрацәкәа мырхәагала еилицыцъоит.
Ирымбацыз рбазшәа рыбақкәа тхаха,
Унарылакьиыр рылабжыш катәоит!

АРДЭЫНА

Абаллада

Ардэына анкѡа ишкѡакѡан, –
Икѡашза еилахѡан,
Бзиа иабозгы ашѡа акѡын,
Идѡықѡын, ишѡахѡауан.

Инхон, икѡан анцѡа ишихѡара,
Иныкѡагон ахы.
Ицыруа иқѡын ацсабара,
Итгѡыргѡауан агѡы!

Аацынра анааи иара
Атра канатцеит.
Иаламгеи анха-нцыра –
Ацшқақѡа хнатцеит!

Инырхыцраан, рхѡы аагара
Ўнак цѡара ицеит,
Рхѡы аманы ианааи иара,
Ахѡыцқѡа камлазеит!

Ианыкѡамыз иакѡыршѡаны
Иаазаап бгахѡычык,
Иамтацсеит иалышѡшѡаны, –
Иамжѡеи, урт хѡычын!

Иазцеит абахѡ, иазцеит ахықѡ,
Урт ахѡыцқѡа ран,
Иѡнатѡеит ианагѡ ґықѡ-ґықѡ:
«Шѡабакоу, игѡакуеит шѡан!»

Аха иамбеит, изит ахшара,
Алабжыш катәеит!
Игәырџо иқәуп ақсабара,
Ипшаауеит, уи пшаауеит...

Есаапынра гәаӑ ашәала
Агәырџа хнаеуеит,
Аееилаҳәаны шәы мағәала,
Идәықәуп, еимдауеит!

АХЫСРАҚӘА

Вьетнам, ашья шьямхахьы
Илагылоуп, ашья иахәәеуеит!
Ашьяжәцәа ирхашәалоит ахьы,
Рокфеллерраа ахьы иахәәцшуеит.

Вьетнам абылра иафуп,
Аханқәа кәыбаса еилаҳауеит!
Анацәа, абацәа ашәы ршәуп,
Рхақәцәәф абомбақәа қаҳауеит!

США зәыц ишафәыц иафуп,
Цьонсон аңара даҳәауеит:
«Аибашьразы аңара икоу хәычуп...»
Ахарцәтәқәа ицегь дырәахауеит.

Вьетнамаа аибашьра иафуп,
Радгылаф аҳаирпланқәа қаҳауеит.
Рхы зқәыртцауа – разкуп,
Аиааира абирак иәахауеит!

США зәыц ишафәыц иафуп,
Вьетнам абомба агәыдыртцоит.
Ақытақәа абылра иафуп,
Вьетнамаа афәыц дыргылауеит!

США аилаәеиласра рацәоуп,
Ишхәартам рбоит икақәоу!
Аимпериализм аусқәа еикәатцәоуп,
Шәипхьызла назаза икәабоу.

Затцааира иаха еицэахоит,
«Амч» лаҕәуеит иаха-иаха.
Абцъарахь рнапқәа дырхоит,
Икылатәаны ихысуеит атыкьхәа!

Хар змам ауаа тадырхоит,
Рнапы иахьтәтәоит ашьаартцәыра.
Шьяартцәырала рнапқәа рызәзәоит,
Абасоуп ишыҕоу азатцәра!

Цьонсон дыцәам есуаха,
Ателефон абжы дарцәауам.
«Ашьра ҕалеит ҕаҕхьа,
Ашьра атыхәтәа пыртцәауам!»

Аҕны шкәакәа, ацәоуп ишкәакәоу,
Аҕнуцҕа аусқәа еикәатцәоуп.
«Ахақәитра» шәызҕу абаҕоу?
Шьта аҕхастақәа рацәоуп!

Ниу-Иоркҕа шыҕоу рхы рханы,
Адемонстрантцәа цоит иҕымтцәакәа.
США аиҕабыра зызо ирҳаны,
Русхәартә иҕоуп иҕымтцәакәа!

Еицәажәоит агәылшьапи амәти,
Рышхамқәа цьарак еилартәарц.
Ишрыхьыз еипш аишьцәа Кеннеди,
Убас шәыхьуеит хәа иаанхаз ирархәарц!

Шәа шәоуми, мшәан, иаҕыз аехәара,
Ха ҳаҕноуп «ахақәитра» ахыҕоу хәа?!

Ахақәйтра хәа шәызфү шсашәхәара,
Ауафшьроума шәзышьтоу ахақәйтра хәа!

Аимпериализм аңсы аизгара иафүп,
Ацыхәтәантәи амчқәа пнашәауеит!
Ақәыцьма ахафроуп иахафү.
Хар змам ауаа иңхаршьауеит,
Иахьа Америка зфү!

1968

ТКӘАРЧАЛТӘИ АКОМҘАР

Ленин икомҘар 50 шықаса ахыҗра иазкны

Шәара шәами, мшәан, раҗхәза,
Амцабз шәҗыдды,
Ацакәа, иаҗызашәа ашәаза,
Ишьтазтаз ирдды?!

Шәара шәами, мшәан, раҗхәза,
Ткәарчалтәи акомҘар,
Игылаз, җымтзо, иҗаҗаза,
Изырцәажәаз Лашькындар?!

Шәара шәами, мшәан, раҗхәза,
Ткәарчалтәи акомҘар,
Ацакәа мҗацәҗа паҗхәаза,
Иаҗызга ачаландар?!

Шәара шәами, мшәан, раҗхәза,
Ткәарчалтәи акомҘар,
Ианылаз амҗа иашаза,
Еилхәаны змахәар?!

Шәара шәами, мшәан, раҗхәза,
Ткәарчалтәи акомҘар,
Икылтәан ашьха агәы аҗанза,
Изымуз имназар?!

Шәнапкәа амса рыҗтацо,
Иказтәаз аҗхзы,
Ахракәа алаҗым рылатцо,
Иҗызжәауаз аҗзы?!

Аигәышәқәа амца рҕытцуа
Абнара зырхыз,
Инеиз ахы ахытцитуа,
Ашахтақәа аазыртыз?!

Алашыцара иалыңхо,
Афымцақәа азыркыз?
Шәа шәами, мшәан, ак иатцамхо,
Иаргамазтәыз аңхыз?!

Ахьтеи амлеи цышәымкит,
Иашәмырсит шәшәмхы!
Шәа шәылшара быбышкит,
Ибзиахеит шәымхы!

Аҕара, ақәыңшра иалымшо,
Акрыкоума цъара?
Иахылашамыз тырлашо,
Шәцазеитеи хара?!

Цъамыгәацәгъа шәхыжәгеит,
Шәмахәҕақәа еилых,
Ажәытәра Ткәарчал иацәыжәгоит,
Ишәырҕыцт атоурых!

Ленин ду ихъз шәмырцхашьеит,
Ишәкыз ихаракны!
Уи шәара ишәылнаршеит
Шәхаларц шәңырны,

Амзеи аетцәақәеи рҕынза,
Шәышиашаз шәымнеизеи?!

Икоума шәыхъз ахымцо,
Иакәшоит адунеи?!

Апартия шәара ишәйднатцо,
Хъзла инашәыгзоит!
Хәпсҗазаара атәы алазцо,
Уи иаңьал цәҗахоит!

Уи хиамҗа дықәлараны
Зыкалом бзантцы!
Ахымцақәа игәытәпсаны,
Дҗашәҗалашт хлантцы.

Шәара апартия шәагәашьамхуп,
Апартия блас шәахоуп,
Апартиазы шәарҗашәҗахуп,
Апартиазы шәшәпҗахоуп!

Апартия шәагәеисыбжьуп,
Апартия шәагәтәоуп,
Аҗа илымҗазы шәбзарбзан бжьуп,
Апартиала шәаазоуп!

Шәара амҗақәа шәыртбаауеит,
Ииашаза икашәҗоит!
Аужәрақәа тахышәкаауеит,
Абахчара шәаазоит!

Азы ацхақәа рхышәҗауеит,
Аихатәы цхақәа, игәҗәоу!
Амаакырақәаҗы рышәҗауеит,
Кыр сахьала иңшзоу!

Адгьыл ду қәыпсычхауеит,
Ашья, алағырз қатһар!
Аңстазаара хысхауеит,
Атынчра гәгәа камлар!

Шәара, ижәдыруеит ишыҕало
Абриаҕы хмықәдәр!
Агәыҕра ду знаабаало,
Ленин икомҕар!

Иахья хара ханаңыло
Аныхәа ду, шәа шәтәы,
Сара шәара ишәыдыскылоит
Абзиарақәа шәкы!

Ишәыриашаларц шәа шәымѡақәа,
Имѡахыжәгаларц азы!
Ианаарѡароу амхурстақәа
Иташәтцаларц рыңсы!

Агха ыҕазар, ихымѡакәа,
Иңыххаа ижәгаларц!
Ицарызарц шәа шәыблақәа,
Зегы-зегы жәбаларц!

Ленин ду ишихәаз еиңш,
Аиашаза шәхәаларц!
Абасала шәеиңшыны,
Ибираҕ ду жәгаларц!

Ишәзеиңгасшьоит агәабзиара,
Адырра ду – атцара!

Еқынгы абзира,
Рыбзиабара жәлара!

Ишибоз еиңш ҳ-Ленин ду,
Уи апартия ду ишабо.
Ишәыдысныхәалоит аныхәа ду,
Шәылшарақәа ҳзырбо!

1968

СГӘЫ

Сгәы, иуламзо иҫоузеи,
Иудыруазар, исаҳә?
Иахьанзаггы узлаҫоузеи,
Уеицшымхакәа ахаҳә?

Иучҳахьоу зычҳахьада,
Аиашаз, исаҳә?
Шаҫаф сгәы ндырхахьада,
Иафызакәоу атәаҳә?

Иагьарааны иуқәнамго
Ажәа удырҳәахьан.
Аха усқан ишуқәнаго,
Аамтала иучҳауан.

Удыррала, учҳарала
Са сеикәурхахьан,
Иагьарааны ажәеинраала
Снартәаны исурфхьан.

Сгәы, уара, сфыза иаша,
Еснагь сузцауан.
Исурбауан амфа шаша,
Цхьаҫа сугауан!

Срылугеит агәәҫрақәа,
Ааңынра сурбеит.
Иабаҫоу урт сгәахәрақәа,
Ибзиахеит, иҫеит!

Уара уцқара, нас учҳара,
Сытнагеит җаҳаным.
Исыздырам иухысхәара,
Бзиабарала уантәым...

Иулшарымызт абжа-еиҗабжа,
Иулуршаз иахья!
Уара уеиҗш дахьсымоу исабжьо,
Са исыхьзым аиҗаха!

Сахьяашамгы суриашоит,
Зегь ушәоит, иузоит!
Сгәы, есқынагы уара уиашоуп,
Сара угәра згоит!

1968

АБНИЦӘКҖА

Сажәеинраала, уимышьтуазар,
Абни избуазар улахьынтца,
Абри иапхьа ухырхәозар,
Уиазааит наҥ зынза.

Ускан иухъзым ажәеинраала,
Ихумхуазар ицәа кказа,
Абри ифыза уанинаала,
Уара уоуп зынза агаза.

Нас иухәахуеи баша амала,
Агазет акәакь уанны,
Иузымхәозар азәы игәала,
Иумыпхьозар уеимакны.

Узымцәажәазо, убжыы умхны,
Умтәыжәәкәа җыркәыдаа,
Ак уламкәа, уңсы улхны,
Унасыңдаха, ула траа,

Иихәарызеи хәа уихәаңшуа,
Абни ишозар улахьынтца,
Анцәа сихәоит иаххылаңшуа,
Уқәихааит наҥ зынза!

1968

Иахъа хәлаанза сгәы җарханы
Сиюп сатцапшуа атуан.
Икәгылоуп стумбочка аханы
Атәца азы таны, асаан.

Снапшуеит адәахъы, аапынроуп,
Ашәт аффы плауеит.
Сгәы җарханы сышьтоуп,
Сыбла траа сыпшуеит!

Аехәшьцәа ракәзар, ипыруа
Сыматц уа исхоуп.
Сгәы җарха сышьтоуп сыкыуа,
Схъаакәа гәгәоуп.

Абахчафы ацсаатә шәахәоит,
Гәыргыароуп, абар!
Сызкәа сыкәианы сзырәуеит,
Икәлом саакәацар!

Амра хааза ипхауеит,
Ирыхәаччоит зегы!
Сыблакәа траа сыпшуеит,
Сызцазом җыаргы!

Ажәтыс абжы сахауеит,
Ахчы илоуп схи.
Аапынра сузыпшуеит,
Исутарц аразкы!

1968

АЦӘГЪА ЗУА АБЖА ИЗАЦУП

Иахъа азыхъан иағара ифыцуп,
Игоит дахан жәлар рмал.
Дзыкәтәоу фыцуп, дзыфноу фыцуп,
Чараурцоуп ифны азал.

Дрышьтацало зегъы дрыцуп,
Иартас имоуп абымбыл.
Гәата-бгата адәы дыкәып,
Дибом иазхәо: уеынкыл.

Диар – дзыцәом акыраамта,
Дыцәар – дфыхоит дцәырханы.
Имам нхара, афныматәа
Хатә цәбаала ирханы.

Дацәшәоит аңара, нас и-«Волга»
Иузтада хәа азә дизтцаар,
Уееилахәа, ирлас, уалга, –
Абас диқәымчуа азә дизаар?

Дшәоит ишьапы ахьиргыло,
Иудыруазеи уа ифыбгар.
Дшәоит дахьтәоу, ма дахьгылоу,
Иудыруазеи унаскъа рхәар.

Ишәаңырхаңуа ажъа дафызоуп,
Зычезаны иалатәоу амхы.
Дзыршәо, ауаа ирылихызоуп,
Цәбаа амырбакәа ихы.

Иѡоуп амахә уи дзықәгылоу,
Ғәғәала изхәом иґахәы.
Ажәа еицш дзықәгәыґа
Акызатцәык – ишьамхы.

Ақьар имам, алаф имам,
Утаһызар дкы, дырѡа.
Дубар уи шыакәарак илам,
Дагеит, дафеит агәырѡа.

Нас ари цсґазаароума?
Абаѡ мґазырсыз ала еицш,
Ианбасыхьзои хәа дхьацшлароума,
Изиґахузеи абри еицш аґеицш?

1968

* * *

Ицәағәаны иртан,
Изхымкааит амхы.
Ихкааны иртан,
Илеимцеит акгы.

Илацаны иртан,
Дымнеит рашәара,
Ирашәаны иртан,
Ихаштит ағара.

Итагалан иртан,
Изтампсеит аца.
Итацсаны иртан,
Изтымгеит зынза.

Итганы иртан,
Имгеит лагара,
Илаганы иртан,
Дымцеит аагара.

Иааганы иртан,
Илымшеит ахәра.
Ихәны иртан,
Имуит атацсара.

Итацсаны иртан,
Илымшеит аура.
Иуны имцарцан...
– Иазхоуп сырххара! –
Ихәан длатәан,
Ифеит изхара!

1968

ҢАКӘЫЖӘЫК ЗНЫ ЖЫАК ЛКЫН...

Амхы иатцоуп амахәыда,
Апшәма иоуп измоу аңышә.
– Амахәыдажә зтахыда?
– Сара соуп, – аҳәеит ажә.

Бжык налфит амхурста,
– Сара соуп, – аҳәеит амгәл,
Мшәан, ицәажәо ант зустада?
Иказтахыз ағалпал?

Амхы далан атакәажә зфыда,
Данынаңш илбеит ажә.
Ажә хәыңы шәан, аныда,
Амахәыда инарыбжәалт.

Лкасы лхыхны инақәлыршәын,
Ажә лыма афныға дцеит.
Ишналгаз еиңш ахәда аахылтцәан,
Ллыгажә ихәы калтцеит.

Убринахыс абри атакәажә
Амхы есымша дазцалон.
Дылхыччауа лара ллыгажә,
Иара абасгы неихәалон:

– Енак стакәажә дахындәылтцыз,
Уи машәыршәа жәак лкын.
Нас дкарахеит амға дшықәыз,
Уаҳа лылшом, дғызкын!

Ғакәажәык зны ажыа лкын ҳәа,
Иаанхеит иажәа ғынханы.
Иахыа иухәаргыы ғыоуки рзыҳәан,
Иҕоуп даара ихәартаны.

1968

ЖӘЕИНРААЛАК САҒХЬОИТ...

Жәеинраалак сағхьоит, шәымцан,
Издыруада сҕамлар уашьтан.
Иаха смыцәеит – исыршеит,
Иахьа салаган – исырҕеит.
Кыр сыңсахқәеит, ихызҕылеит,
Убри сшағыз, садыңсылеит.

Иақәшәа-иақәымшәа изқәыскыз –
Шәара шәоуп иара ззызҕыз.
Шәара шәыла ишьақәсырғәҕеит,
Шәара ианышәхәа «иахғәаңхеит»,

Сара уаха акгыы сҕахым,
Сңабаақәагь усс иском.
Ҙара сшәыхәарц исҕахын,
Сдыррей сымчи уи иазкын.

Амҕа сықәланы санцо,
Сара ишәасхәап акгыы мзо –
Ашьха схала, ага сҕала,
Са сшәызгәакьоуп шьала, дала,

Сахьцалакгыы сыңсы сшьом,
Ҙара акала шәсызжьом.
Шәҕыы зырғәандо җара ажәак,
Шәыгәқәа җызгаша ашәак.

Шәа шәзеигәырҕо җара акы,
Азы шәырызго цҕақы...
Исҕахуп абарт срыхьзарц,
Ак кастцеит хәа шәыңхьазарц.

Саңхьоит ажәеинраала, шәымцан,
Сҕамлазар ҕалоит уашьтан.
Шәысзызырҕы шәеиҕышышы,
Ишәаҳалар сҕахуп сыбжы.

1968

АЛАМЫС

Аламысда хитцахәхәан дхалахцап,
Уи ала еиқәхархап ҳаламыс.
Ҳаламыс аламыс ацахцап,
Убри адагь мал ҳамамыз.

1968

ШАКА ЦУАЗЕИ...

Шака цуазеи сымнеижьтеи хаџны,
Сныџџаамтџеижьтеи амца хџажжаза.
Шака цуазеи жџабжь смаџаижьтеи стџаны,
Сабацџа ражџабжь смаџаижьтеи ихааза.

Шака цуазеи хџџылацџа ааизганы,
Алаф рџџо исымбеижьтеи сара.
Акџы зумџџозеи, саб, убџы аатганы:
«Дад, иухџеи, узаџџытџеи аара?

Дад, иуасџџари, шыџџсыкахџ уаауеит,
џџнак уааџалаџшны уџоит уџырны.
Аусџџа умазар акџџап, ус ааџуеит,
Убраџа уџазар акыр уаџсаны».

Абарт ажџџџа уџџа иџагзаны иумоуп,
Уи иаџаџы амца сыџранатџоит.
Аидара хџанџа сыжџџа атџаџылоуп,
Аха, саб, урт зегџ са инасыгзоит!

1968

Сыблақәа, сыблақәа, ишәасхәарызеи,
Ақәнамгақәа ахыжәбо, срафган сшәымган.
Усала шәсызныкәар, шәызластаххарызеи,
Шәа шәоуп са сзықәгәыгуа, егәа шәымхәан!

Шәысмеижьан, абаақәа, шәара сшәықәгәыгуеит,
Апшзара шәыхнамхааит, иантацәу калоит.
Сылапш неитцысхуеит, сылапш ааитцысхуеит,
Сыкәша-мыкәша икоу еимсыркьоит.

Абла царымхар, ашәақыгы егәлшом,
Абла анцарымха, ахәагы цагәуп.
Абла анцарха, ацәкыарагы хы ашәом,
Абла анцарха, ахәагы царуп.

1968

* * *

– Истахуп изжәырц азы,
Инеиуа итхәраа.
Азба сакуеит,
Сәажәкырц акгы сыгым.
Хай, бара аңхәызба,
Бызгылоузеи, бсыцхраа!
– Ухала иужәыртә уҕоуп,
Уцкәыноуп, убыргым.

– Азыхь ахыҕоу
Сыздыруам, акәымзар
Азәы сыхәо сыҕоума,
Анапқәагы сымоуп.
– Ишпоупсыхәаз
Сара абра сгыламзар,
Сызгылоугы уа узы акәзам,
Сара схазы сгылоуп.

– Бзиарак ҕабтар
Иҕалои бнапала,
Бара бхазоума
Бшаны адәы бзықәу?
– Ас ахысхәо
Сумбан аҕакала:
Абзиара ҕазцо
Дахьубаз абыкәу?

1968

* * *

Атх еиҥахәатәуп, ишыҥоу сызхәом,
Адгьыл аҥы абызшәақәа иҥоу сызхом.
Ҥәатҥла дук амҥа самҥатәоуп уаха,
Амшынҥы сывараҥ ииоуп иааҥсаха.

Агара ҥысуеит ашышыҥхәа ахала,
«Асасҥәа» аҥырҥит, иҥынчуп уахала.
Ажәәан лашоит икәиц маҥараха,
Амзаҥа кыдуп изҥаара дыргаха.

Амшынҥы ихыҥны иаауеит аҥшалас,
Ашәҥқәа еимнадоит абаҥча иахыҥалаз.
Амшынаҥ ихуп аҥәашыҥхәа ххаза,
Азыркәиҥхәа реиҥш, иубоит хараза.

Ишҥазури, нас, шәааныҥыны сызцом,
Арахь ишәықәнагахара ажәа сызхәом.
Аха шәыздыскылара сымоуп сара,
Абастәҥкәоуп ишыҥоу атх Аҥсынра.

Уи аткыс еиҥыны сара исызхәазом.
Бзиала! Шәаансыҥьюеит, сахыҥо шәызгазом.
Атх еиҥахәатәуп, ишыҥоу сызхәом,
Адгьыл аҥы абызшәақәа иҥоу сызхом!

1968

* * *

– Уи ауаф дыңсит, – сҳәеит.
– Ишқа, уара?!
Срылцуеит убарт, анцәа иныс!
Дыржхьоума? Хашқалгеи ҳаиуара!
– Мамоу, – сҳәеит, – макъана дрымжыц,
Дыржырцгы ртахым ишсаҳаз,
Избанзар дыңсит уи дшыбзас.

1968

ИСЫХЫЗ, СЕДРУ ...

Снапшын – ажәван бадызбалеит,
Амза икыду бадызбалеит,
Шарпыетцәа бадызбалеит,
Ианша – ашәтқәа брыдызбалеит.

Аңта хылан – бадызбалеит,
Аха аңта сзахьнымхалеит,
Баша цшак насгәйдсыхәхәалеит,
Бара цсаатәцас хыхь быхиаалеит.

Исыхь, седру, сыцәа кьалеит,
Асар рымға банызбалеит,
Амырхәага бадызбалеит...
Быскәатцрауеи, бсыдызцалеи?!

1968

УШӘКӘЫ САНАҢХҖА...

Т. Аңьба изкны

Ажәеинраала бзиа санаңхъа,
Амырхәага качцоит саңхъа.
Стынчза сшыкоу, сшыкоу скәаңза,
Аңырңырхәа иакуеит сгәы амца.

Сыргәәтеиуа сама идәықәлоит,
Ахәыцрақәа хытны исықәлоит.
Зны сылбааргоит, зны схаргалоит,
Гәырғара дук саднахалоит.

Азыхъ ахъхәхәа ахра иаңкьо,
Иразныңсаха аңыңхъ иаңкьо, –
Сгәы уи ала исырңсахәароуп,
Сарлахәыроуп, ма саршыроуп.

Абас сыхыт сара раңхъа,
Таиф Аңьба, ушәкәы санаңхъа,
Ашәкәқәа соуа уара иумтан,
Уаха хъаа анцәа исумтан!

1968

Сара бзиа бызбон, бызбацəкьон,
Иниасны ицоз кəаршафьмыызт.
Птəк аахыларгы, уи наф иацкьон,
Ахьтеи ашоуреи атахымыызт.

Сыбзиабара – шәәлкъамрамызт,
Икацчон мратцас инеиужны.
Сыбзиабара җарны итамызт,
Ицомызт сгәатца зегъы рдысны.

Ус сызиабара еицакуамызт,
Асафатыжә еипш еиқәжыакца.
Сызиабара атра иакуамызт,
Сызиабара бардхон амца.

Аха уи атак ба ибзамхәеит,
Ибырцәеит бара азы ақәтәаны.
Ус бымун хәа са сыбмышәеит,
Сеитабдымлеит са сакәшаны.

Амахә ныжыны аңша иаццаз,
Абгыц хыдаз шәхәрызеи?
Даеа бзиабарак иакәшәаз,
Бара бышқа дзыхынхәрызеи!

АНИУТА ХЭЫЦЫ

Илхаччоит Аниута лхы-лфы,
Дыхәмаруеит Аниута хэыцы.
Аниута хэыц ашәа лхәауеит,
Аниута есымша илызхәуеит.

Амаахыр еипш лыблақәа еикәатәоуп,
Ашәтыц еипш Аниута дыпшзоуп.
Аниута, бандухо, бнеи Аңсны –
Амшын ххықәгылоуп хабзыпшны.

Гәындапшза лыпшзара аабгап,
Аңсуа қәра дузза аабгап,
Ерцахә шьха агәабзиара аабгап,
Сағанеи Гәашьа лыхшыә аабгап!

1969

СА СНЕИААНЗА...

Б. Шынкәба изкны

Са снеиаанза,
Утың уахытны,
Уцеит еацьара.
Шьта саннеилак
Сзацәажәода, мшәан, сара?!

Икалоз иаасоуразар,
Схынхәра уазыпшыр?!
Шьта амѡа санызароуп –
Кьалашәыр, Кьалашәыр!

Уикара хаибабара
Зыкалом лассы,
Ацшахәаҕы хшеиниалоз еипш,
Хѡыцьагы хәылпазы.

Хагәытыхақәа еибаххәалон,
Уаҕа хнатәаны.
Ацәқәырпақәа нахпырҕьалон,
Ркалт хҕаҕьаны.

Хашьхақәа хзызырѡуан,
Ғымт иахзыпшуан.
Хаетцәақәа кәалыкәацьо
Хара иахзыпхауан.

Сзынужьзеи сымала
Ага ацшахәаҕы,

Иссызкуада уара ушка
Сызланиуа сөй?

Сыкамзаара иакәыршәаны
Исзууз уара,
Сыңсы танат исхаштраны
Сыкоума сара...

1969

СЛАТӘАН, САҢХЬЕИТ УАРА УҒЫМҢА...

В. Амаршьян изкны

Слатәан, саңхьеит уара уғымҗа,
Ашәҗәы итужьыз «Слахьынҗа».
Уара исүтеит сара аҳамҗа,
Бзанҗы исхамыштзо зынза.

Җара лафуп, иухәо хәмаргоуп,
Иңсыршьагоуп, иласуп.
Җара хәычроуп, җара дадроуп,
Кыр атемақәа еилаңсоуп.

Иманшәалоуп, имчылам,
Иаҗахым маҳмыз, җамчы.
Җаргьы аңа еиқәатқәа хчылам,
Ишьтхыс инеиуеит уара уеы.

Узықәтәо аеы унаалоит,
Убри ауп алахьынҗа.
Амардара уама ихалоит,
Уҗамчы нажәҗа апҗаца!

Ажәеинраала уаха изфит,
Уара уцәоуп уҗахәахаа.
Аңенҗыр ахь са снаңшит –
Аетқәақәа збоит икаххаа.

Избоит, амза мағанаха
Икыдуп, ажәған иаласан.
Сара сыфуан, сқьыңаха
Сәагылеит сарааңсан.

Са сазхэыцуеит уахантэарак
Игылоу, Москва иалацшуа,
Останкино абааш ҳарак,
Ажәџан хыла иатцасуа.

Уцәоуп, уцәа, угәы раҳатуп,
Уцәажәом ухы саҗәашьан.
Шака убзиоуи, сукәырбануп,
Соупшәыл хәыц, сы-Маршьан.

Уцәа шыхааз атәы зҳәашаз
Абра цәахәақәак анысцеит.
Сы-Маршьан, сыбла җшаша,
Лахь сумҗан, ухатқы сцеит.

Ус ушыцәаз сахьухцәажәаз,
Нхаџ хәычык саҗоумҗан.
Насгьы – абар исгәалашәаз –
Уфыхар, сыпхоумҗан!

1969

* * *

Атх. Ақәа аун, ихкәеит.
Икәабаны агара игаратцоуп.
Адәахы лашбыжык гауеит,
Сыцәа кьалеит, сыцәазам.

Дағзык харантәи абжыи гоит,
Сыздырам измырцәауа.
Саашткәыцәаан срыма ицоит,
Сырфотракны схәыцрақәа.

Сгәы затәыкоуп исыцхраауа,
Агәафраан амца салызго.
Убриоуп ахатара зфыстаауа,
Ауаа рахь сцәырызго!

Убриоуп сара сзымражәуа,
Сгәатцәф аапын зырфыхо.
Ахәыцрақәа рыкәа сынтаршәуа,
Амчра сыто цхьа исыхо.

Ажәеинраала аира иафуп,
Абри еипш ассир збахьада!
Артцәаа аатнаргеит, ихәычуп,
Ихәыцымкәа идухахьада!

1969

САРА СЕЫХЭА

Сыргәәтеиуа, исымто пшыха,
Саңхьа игылоуп сара сеыхэа.
Сара сеыхэа, ахәда еишырхәа,
Сара сеыхэа аңрыцә, атыхәа
Ирынпыккала аңьюхар...
Уи иатцастеит аееимаа җыцқәа,
Ишнатқъара «чоу» ухәар.

Исытагыжьуа исытагылоуп,
Ағәра снапәы ианкылоуп,
Шьха еибаркыраз, уи иахыңоит,
Знык сышьхәа насырбар...
Ахы ахьурхаз инадыңсылоит,
Уи аҗазшьа шыта издыруеит –
Иҗалома икаууа имцар.

Сеыхэа шычоуп хымаҗәала,
Акы узавбом убрахьалагы,
Зны уи абҗаҗ уанызхала,
Иманшәалан уағәра кыз.
Нас иадыруеит уи ахала,
Аҗынананоит уи еырқала,
Ахауа иналалоит иҗрыс.

Искуп ағәра снапы җаршәаны,
Иңырны инеиуеит уи сымҗарсны,
Изыкалашам уи аанҗасны
Ашьхаҗамҗаҗ, адәаҗы.
Абаз шытысхуеит са сышьҗасны,
Абаагәара шңыла инасны,
Нак инкылкьоит сара сеы.

Сеыхәә неиуеит апкараҳәә,
Скамчы анысқа апкацаҳәә,
Сеыхәә цоит ахы ахьсырхаз.
Ма инхароуп, ма иңсыроуп,
Адәы цәырцәан ихынҳәыроуп,
Дыңхамшьяртә еиңш изаазаз!

1969

ШӘГӘЙШӘҖАНЫЗ...

Шыыбжыаанза – зеггы ацха
Мхатцәк-мхатцәк нарҗишыуеит.
Инеиҗхьоит аҗацхяхь,
Имнеирггы – иҗишыуеит.

Иара дзышьтоу анрылымша,
Рцәа кказа ирхихуеит.
Шыыжь зхацкы дцоз ашыыбжышьтахь
Ахәынтцәа нархышыуеит.

Акыр зылшо гәәтаны
Ифныҗа имфахигоит.
Азныказы, ииашаны,
Иажәакәа утыргоит.

Акаамет далашоуп, –
Дузатцалоит алу.
Акрахьалтца, иахьиоуша
Идыруеит, дгызмалуп.

Абри азыноуп шәзиныхәо,
Изихәо «шәа шәныс».
Ихашәымтдан иихәо,
Ауаа, шәгәйшәҗәаныз!

1969

АҚЫАҚӘА АМҒА РЫЗҒО

Цыхла сыстол сахатәән,
Сагон акы сгәы җқааны, –
Акы сҗәап уажәы-уашьтан,
Ма иашаны, ма ихааны.

Ма имцаха угәы итдалаша,
Иказыжыша угәы тшьааны.
Ма умҗсыкәа уеикәзырхаша,
Иузтауа ахәшә җшааны.

Ма иаразнак уқәызгаша,
Арахь уақәымшәо ааишьа,
Ма иаразнак умҒа артшәартә,
Ма ухьяақәа артәартә...

Иустеит
мҗәыжәғала уеибызто,
Хыла-бҗьарла уеикәзыршәо,
Ақьиақәа амҒа рызто –
Сажәеинраала еихышәшәо.

1969

СЫБЗИАБАРА

Сыбзиабара, аңша уагеит,
Азы уагеит, амца уагеит.
Сыбзиабара, сара сугеит,
Угәы еилаңсеит, ухы еилагеит.

Сыбзиабара, ус уеиламган,
Сара избоит узәу қәнамган,
Сыбзиабара, амца салган,
Суваргыла, уааигәа снаган.

Азы сацәгә, аңша сацәгә,
Сырхынхә, аҗныҗка сага.

Сыбзиабара азы иаццом,
Амца иагом, аңша иаццом,
Сыбзиабара шыҗахьҗка ихьацзом,
Сыбзиабара агәы еиҗасзом.

Анарха гәҗәоуп, агәы ңыбароуп,
Зны гәырҗыроуп, зны ңыбароуп.
Аха сыбзиабара нхоит,
Избан акәзар мраны иңхоит.

1969

* * *

Схала ауада сагәыларшөын,
Атанчра гәгәза.
Хәыцрак анапы аасыкәыршан,
Сакит схәытцааны.

Саазқәылаз лассы-лассы
Аеысгәаланаршөоит аңсра,
Иџагыланы ицоит инытцашышы,
Схала саанхоит сара.

Ак уасқәашан, аңсра хышәашә,
Укылңш-кылзырџуа умаалан,
Ацәгәхәәџ Дыг уакәушә,
Сааигәа умтәалан.

Уанааи, уааи фырхатцас –
Сара сгәысеанзам,
Саргы суңылап нас хатцатцас,
Суцәшәаргы – ңшзам.

Сызуцәшәарызеи, са исеицәоума
Иругахьоу нарцәы.
Уи сзымдыруа, слыгума –
Уахь сышнеиуа уатцәы.

Узырццакуеи, иаасараза,
Макьа сеилахоуп.
Аңсра мыжда, уеиқәараза,
Иузцәыртцааит ҳағоу.
Уара азәызафьык зегьы урхаануп,
Аңсҗазаара уағоуп.

Аха исаҳахьеит егъараан –
Ақсра атқыс ауағы дығәғәоуп.

Дцәытагылан бжьра-быжьцәа,
Анышәағ дутәахуеит.
Хатцарак ҕазтаз уакәушәа,
Удәықәуп, уехәауеит.

Шәтыкғы ыҕам уеиҕахамта –
Адунеи таурцәуеит.
Ауағытәыџса иеиҕахамта
Иҕоуп, иазхауеит.

1969

* * *

Исықалашьцеит, исхадьдит, исықәмацәысит,
Иауит ақәа, икьдцәаны илеит.
Схы ныцаскып цъара хәа, сзымѡахымцит,
Досу иѡны дыѡноуп – саргыы сыѡныка сцеит.

Аѡарқәа сгәйдлеит, алада сыргарцаз,
Ицъасымшьеит: издыруан рқазшьақәа.
Аѡныка сцон, мшәан, нас иабаспырхагаз
Зыхныкәгашья маншәаламхаз ақәа!

Аѡныка сцон. Жәеинраалақәак ҫырхәала
Сахьрыцхьоз – сымѡа кьаҫхон, иласхон.
Исызгәамтакәа – абас еипш сырманшәала –
Аѡныка сажәеинраалақәа сыргон.

1969

ИСТАХУП САРА...

Истахуп сара даара кыр ихастарц,
Исымамыз сара ахаан зыгәра ганы.
Истахуп агәрамгарақәа пхастарц,
Цъара иҕамзарц атыпқәа еилаганы.

Истахуп аиаша шыҕоу дсырдырыц,
Сгәы шытысхырц, атдәы иахатданы.
Истахуп сыбжыы ашьхақәа ирхышырыц,
Акатдәара ашыыц дахцаны.

Истахуп, иаазгоз имырхәа-мырзо
Иахьа уажәраанза сгәатца ицәахны
Ишәзаасыртырыц, сыпсы ахырзызо –
Исыпхьазоз ачҳара зтахны.

Иахьа ишын агәарахәа ихыцдит
Сычҳара – уброуп иахьынцдәа.
Иахьа сажәа атдакы сырҕыцит,
Сыламҳаит цъоук реипш ахәынцдәа.

Истахуп сара гәыкала ишәасхәарц
Ахаан исымаз зыгәра ганы.
Истахуп иахьа ишәзеитасхәарц
Аиаша шиааиуа енагь атдыхәтәаны.

Истахуп сааныҕәаргыы сеыжәлан,
Насгыы «чоу» хәа сышьхәа нарбаны...
Цъоукы иргәаласыршәарц сгәыжәла,
Адгьыл сшықәу акыр сапсаны.

1969

* * *

Агаҥахь снықәлеит, абаҳча снытдыс,
Снылалеит икәашза акәара.
Уаџ дсыцмызт, схәыцра акәын исыцыз,
Амшынгы еилашуан ахәара.

Ипҕеибатцо ацәқәырқақәа хылан,
Санырба, идәықәлеит ифҕьаса.
Сылапш рпыжылауа саргы уаҕа сгылан,
Схәыцрақәа рҕапхьа инкапса.

Иааиуан сааигәара, исахәмаруан,
Нас испырцуан ркалт бҕьаауа.
Еихаб-еитбыла еишьтагыла иааиуан,
Сара сахьгылаз сыпшуан.

– Сыхаара, са сышҕа банбааиуа?
Абасоума баргы бышцауа? –
Амшын аҕхьа сгылан схәыцуа,
Амшыноума са сгәы зыжьжәуа.

Сызҕыбтызшәа саҳаит, аха ицеит инкацәа,
Амшын еипш сгәы ааилашит.
Быбзиабара сгәатца интатцәан,
Инархараны хара наҕ снапшит.

Шыжьымтанла, убас хәылқазыла
Сазкылсуеит агаҕа есымша.
Абри аҕбеипш сыблақәа брыхгыла,
Ацәқәырпеипш сгәаҕы бташуа.

Аңсыз еиңш балтараа бнеила,
Схәыцрақәа рыгәта еифырффо,
Амшын агәеиңш бкеикеила,
Маиактас алашара сырбо!

1969

– Ишпазури, са сыпсуазар,
Апсҗазаара уаҗа иамуазар?
Ахәшәгы сыхәом, нцәагы дсыхәом,
Сзыцәаргы –
назаза сфыхом.

– Икоуцозеи, ухы анушәароуп.
Апсра,
ан леипш, усцәымшәароуп.

1969

* * *

Атх лашьца ба балыхэхэа,
Аецэақэа брыдызбалоит.
Абахчафы ашэт амахэхэа
Ғыхны ибыстарц сырхынхалоит.

Саины саапса, са скараха,
Сиарта хьшэашэаф санышьтало,
Атх еикэа лашьцараха,
Бцынхэрас иаины исыцышьталоит.

Снахэы-аахэуеит, сара сзыцэом,
Акы ақэыцқэа сылакьякьоит.
Быбзиабара сара исымцэом,
Уааи арахь хэа анапқэа архахоит.

Ех, ахауаф ацха хызар,
Маакырада сықэымлашаз.
Ецэаңаа реипш быбла схызар,
Атх еикэа салрымгашаз.

1969

БИНАГӘ

Бинагә җара аус иуан,
Аңсныҗа дхынҗаанза.
Аңсны ахыз җаны дықәуан,
җың ғәғәк иртәанза.

Уи анирта инаркны,
Иахы уажәраанза,
җартышала иҗыба ртәны
Адәы дықәуп, аамза.

«Амра» аҗныҗка игәарҗханы,
Дхашфаууп шаанза.
Икабинет дыҗнатәаны,
Длафхәаууп шыбжәанза.

Ашыбжышыҗахы җаҗара,
Амш абла нтаанза,
Даууп аҗы атаҗәара,
Имгәаҗәа ду иртәанза.

җара хгәаҗлашт җамҗакы,
җҗа деилыркаанза.
Дыкан аңсыҗәҗа ихазы,
Дамхәан дкарыжәанза.

АПСРА, АПСРА И АНАДАМХА ...

Сцә иҫасыгзаз маңума,
Исхызгаз раңәоуп.
Са исзырхәахьоу мачхәума,
Сақәшәахьейт иеиңәоу.

Аха сааиуейт сәашьамкәә,
Гәыҫра раңәә змоу.
Саға ҫадыңь сияшьапкуа
Сибәаит ҳағоу!

Аңсра, аңсра ианадамха,
Акғы нмыжь сымцап.
Сызғыз сымч анақәымха,
Сыңкәын дсыхьзап.

Аңсра мшынцас сналалап,
Сналаҳап азымыжь.
Аха сшыҫаз шәгәалашәап,
Сымцеит акғы нмыжь.

1969

БЫХЪЗАЛА

Быңшзара сыхан бышка сагоит.
Быхъзала амѡан ашәтқәа сыķәшәоит.

Среигәырғьо аңтақәеи, амра ашәахәеи,
Быхъзала сықәуп сызқәу адунеи.

Ашәа бзаңыстаң хәа стәоуп есуаха.
Ажәа лыңшаахқәа среигзом, аха

Еиңахәашьак сзәтом иссиру бхы-бґы...
Быңшзара ңсаатәңас сышьтнахит тәѡантәы.

1969

УАРА ДААРА УЗТАХУ

Азба уакны азы узтызтаз,
Иааган цэыцала иузыркыз,
Ахьта уакны амца еикэызтаз,
Ашоураан аңша уныздаз –
Убри иакэын узтахыз.

Иумыздаз уеидара,
Мѡа цэгъак уананыз,
Асы анакэжъыз аңсабара,
Иузырбаз абгы иацэара –
Убри иакэын узтахыз.

Ахахэра шыказ уѡуа унеиуан,
Аха укамхэит ушьацэхныс,
Избан акэзар уаңхъа дниуан,
Мрашэахэаны духацеиуан
Уара даара узтахыз.

Ацха уныкэлар – дмаакыроуп,
Уара уакэзоуп блас ихоу.
Гэырѡеи гэакреи ануцыло,
Иара шыхак еиңш душьтагылоуп –
Уара даара узтахзоу!

1969

* * *

Уахымҕыакэа узцару,
Жәларык амѡа укәырцоит?!
Рыгәтыхақәа узхәару,
Азцаарақәа укәрыцсоит?!

Уртқәа ртак кауцалару,
Уацәымшәакәа, иашала?!
Угәра ргартә уқалару,
Хабациәа рцаашыала?

Амла уакыр, иучхару,
Ус чағьада – цәашала?!
Бзиа ушырбо узцару,
Умѡашьѡ, мѡа иашала?!

Ус узцозар, итабуп,
Арт ублақәа срыкәыхшоуп!
Мап анакәха, ех, уцсуп,
Башоуп, хә-цәак укәыршоуп!

1969

* * *

Арѡаш аеѡахѡа иахьылбааеѡе,
Ахахѡхѡа ирхыѡеѡ иахьѡ,
Аимхѡыцкѡа реипш атцхь ахьхѡыцыцѡ,
Иразны лагырзушѡа иахькацѡ,

Снеины ахахѡ ду сныкѡтѡеит,
Сазыцшын уи арѡаш ахьѡѡ...
Иахьымаауаз уи амѡа икѡлеит,
Убри акѡхап алагырыз зкацѡѡ.

Ахьхѡахѡа абжыы игѡытгагаз,
Сахьтѡаз игѡазырхаган игон.
Аха азыжь ду иналалт идагѡаз,
Шьтѡа уи абжыы уаѡы иахѡзом.

1969

СНЕИУАН АГАҒА САВАЛАН...

Снеиуан агаға савалан,
Мрағашәара җаңшыһон.
Снеиуан сара, счо ҳауала,
Снеиуан, гәаныла сшәәхәон.

Саңхәака дысзыпшың лымала,
Дысзыпшың изыстәз ағхәара.
Ҳнеидтәларц җамала гьмала,
Ҳагәтыха убрака рхәара.

Ҳалагарц, азә даҳпырхагамкәа,
Ашәтқәа рыгәта Ҳнатәаны,
Ҳажәәқәа җагьамкәа-ихагамкәа,
Ҳаицәәжәрц Ҳагәқәа аартны.

...Днаскьаган, агаға савалан
Афныҗа санцоз – ишарккон.
Атцых шҗакьағыз, амала,
Игылан шарҗыетдә какәкәон.

Аҗарматцыс имааҗсо, ирылантәаз,
Ашәәхәара ишағыз иағын.
Ажәеинраала афра сахьынатәаз
(Изфуаз лара илызкын),

Саагылеит. Амра Ҳалахьан.
Ауха лацәеихьшь җамтца,
Абзиабара акаҗа салахан,
Схәыҗызыпуа салан шыжььза.

1969

АҢСУАРА

Аңсуара,
уаңсуазар,
Ишақәнаго инагза.
Аңсуара атәы удыруазар –
Ицәгъам, ихатца.

Аңсуара – хатцгылароуп –
Инымтцәо ламыс.
Аихаб ифы угылароуп,
Улаңш анихъыс.

Аңсуара – гәабзиароуп,
Уафроуп, лахъынцоуп.
Аңсуара – шәуафроуп,
Аңсуара цшзоуп.

Хамеигзароуп,
Цъабаа бароуп, –
Аныкәгара мариам.
Аңсуара иунарқатцом
Акгыы иаңсам.

Иулазар – иузкажъуам,
Иуртаргы – иузгом.
Излам дагъашътам,
Излоу – изхом.

1969

АБАС АКӘЫН ЛЕНИН ДШЫКАЗ

Ленин ахәыч иғғы ихы неигон,
Аду иғғы Ленин дықан ус.
Ауафрағы Ленин зегғы ирапигон,
Дықан, дагғыкоуп рцафыс.

Кабинетс имаз адгғыл акәын,
Цәашыс амра акәын изаркыз.
Лашарас иказ ихшыф акәын,
Аңажәлар дырзыкалеит разкыс.

Бызшәа хкыс икоу зегғы рыла дцәажәон,
Изеихәозгғы иихәоз раҳауан.
Иабцарны ихамоуп Ленин иажәа,
Иахьабалак абжықәа гауан.

Ленин агха ибар, иузомызт,
Аргама ицәыригон, ихәон.
Иихәозгғы ус баша ихәомызт,
Ианихәагғы инеигзон.

Зегғы рыла Ленин дфырцшыган,
Ленин дашьтамызт ихы,
Аусурағы зегғы ирапигон,
Ленин дашьтамызт ихы.

Маңәала Ленин дфырбазомызт,
Иуитон иғатца, агәта еиоша.
Ленин ихазы акгғы дашьтамызт,
Цыда димамызт: иашья, иахәшья.

Ленин дынхон ауаа ахыһаз,
Дынхон аусуцэа рыгэтань.
Ленин дыһан анхацэа ахыһаз,
Иахыцэагэоз ацэмаа кны.

Ленин игэы тбаан, имшынын,
Амшын иақэзам табара.
Агэақцэа Ленин дранын, драбын,
Ленин имфа иақэзам нтэара.

ОКТИАБРИ АПСЫНРЕИ

Схақәитрадан, ахақәитра сүтеит уара,
Сцарадан, уара исүтеит ацара.
Апсҕазаара сүтеит, исүтеит азҳара,
Ацҕабаа сагахьан, сацәугеит апсра.

Октиабр, уара исүтеит азин – апсшьара,
Азин уара исүтеит иахьа акрура,
Азин сүтеит сбафхатәра уафцас арҕиара,
Азин сымоуп зегь реицш саргыи пхьацара.

Сыжәлар хыпхьазарала имачуп дара,
Аха уи азын ирымам урт гәагара.
Насыпла урт закарарам дыкам цьара,
Ажәлар дуқәа реицш, иафуп анхара!

Сырхақәа ракәзар, еафрала изазоит,
Агаға инаркны ашьханза иназоит.
Аеы бзиақәа, арашьқәа саазоит,
Апхьатәи атыпқәа сҕеыфқәа иргоит.

Сышьха қытақәа фымцала илашоит,
Ацәмәтәа кажьны тракторла сцәағәоит.
Q-саатк рылагы Москванза сназоит,
Истаху аашьтыхны уантәи иаазгоит.

Сбызшәала сапхьоит, сбызшәала сыфүеит,
Сбызшәала сыгәтыхақәа схәауеит.
Апсышәала санцәажәо сышьхақәа зырфүеит,
Сырфашқәа, санцәажәо исхәо раҳауеит.

Аешьцәа сымоуп, рыгәта исызҳауеит,
Аешьа гәакьа иеицш убас сырбауеит.

Ргәадурa сымoуп, сaрa сeырбaуeит,
Аңсулa ашәәқәa хaaзa исхәәуeит.

Итбаатыцәуп сымфәқәa, икаxхaa икaтцoуп,
Сынхара-нцыра ссиршәa, ссиршәa иңшзoуп!
Сбаҳчара aазoуп, снапала икaтцoуп,
Счеиңыка зыстаху сысac изoуп.

Аңсны, уздыруадаз ажәйтәзан уара?
Уздыруазгы ашьтан уеимтәаны агара.
Иахьa уи азын ушәартам ңара,
Са cзын насың дууп уашәахә ахәара.

Ушәтуеит, укакачуеит иахьa, Аңсынра,
Абзиабара иумоу иакәзам нтәара.
Узбахьoу урбахьeит, узымбац убара
Амфa иқәуп, ирымам цыхәаңцәара.

Октиaбр, исутеит абас алшара!
Исутеит аешьара, изқәым аңгара.
Сыжәлар, ишәықәым уаҳa ахцәара,
Инымтәазo шәаңхьака ишьтоуп ағара.

Амтәыжәфәқәa сутеит аңырраз сара,
Старадан, уара исутеит атцара,
Стынхадан, уара исзууит тынхара,
Октиaбр, исутеит уара хлаңшра.

Октиaбр жәибжь рзы Урыстәыла ианша,
Аңснынзагы иаазеит уи алша!
Октиaбри Аңсни шәеицуп есымша.
Улашала, сылашара! Аңсны, улаша!

ЛЕНИН

Ленин иузкны ирымхәац
Шьта сара ак абасхәари?
Апоетцәа ирмызбац
Дача ажәак абаазгари?

Аетцәакәа ирылгахьеит,
Ашәтқәа усгыи иабакахыз?
Амшынгыи тыртахьеит,
Арѡашқәагыи шалахәыз.

Ажәѡан амза кыдырхит,
Ңынла – амра шашаза.
Шарпыетцәа уадыркылт,
Ашьха ахауа хьшәашәаза.

Уара ухьз ахьымнеиц,
Ңъара кәакык нымхәзеит.
Ңыпк абакоу иахьымѡеиц,
Адуinei иахытцәахеит.

Ацсабара урґыцит,
Ржәйтәрақәа ирылухит,
Хьаа-баа ркәуцеит,
Изыргәамцуаз рымухит.

Ахақәитра рытара,
Аґъа рацәа адубалт,
Амѡа иаша рықәтцара
Дара рхатақәа адухалт!

Адуinei eiшшаны азыбжак
Иахъа убираќ иатцагылт.
Урт ирыдыз уалыпшыан,
Ахаќәйтра иналагылт!

Ленинтә ғатә ңсабара,
Иахъа илшара дуззахеит!
Ленин, ура убзиабара
Океанк иафызaxeит.

Аңсны иамаз аңшзара,
Зыңсы аламыз иќадаз!
Аха ишахәтәз ахәшьара
Ақәызцауаз иамадаз?

Аңсны иахъа игәырғоит,
Хвожд – Ленин умчала.
Ачеи шыапқәа ағаға хырќоит,
Нас мандаринала.

Аарыхрала ибеиaxeит,
Харха кәаза еиужьрақәа.
Аңсҗазаара бзиахеит,
Уара ухшыџ, ухәыцрала.

Ўсуа џнаҗак ңара иќам,
Уара улампа ахьымлашо.
Ўара нхара бжъахак ыќам,
Ленин ихъз ахьырымхәо.

Уа уғы ирбеит урт рынасың,
Рразќы, рыңсҗазаара.

Урт рыхъантеи рыласи
Азәы имбеит уакара.

Ииашоуп, уара Ацсны умаацызт,
Аныкәаха узтадаз!
Псышәа хаакгы уарымхәацызт,
Ухапхап хәагы икадаз!

Кавказтәи ашьақәа ирхыпцырны,
Ацсны иааз уажәақәа.
Иреигәырған, апхьарца шыдыхны,
Иузапцырцеит ашәақәа.

Ацсны азыхәа Ефрем Ешба
Адта иутоз чыдала,
Ақыртаа, нас Лакоба,
Имәапыргон гәыкала.

Напхгара рызуа Кыаразаа,
Аменшевикцәа иракәпауан.
Афызара рзууит,
Аға ибға цырцәауан.

Март цшьба амш аены,
Асовет Республика
Ишьақәдыргылт Ацсны,
Иччеит ажәлар рыбақәа.

Ацсуа хәыцы ишәкәқәа кны,
Ацарахы ифынеихеит,
Ахатәы бызшәа атцарақны,
Уи зынза дхазынахеит.

Иахъа Ленин уира,
Шәышықәса аназгәартәуа,
Среспублика – Аңсына,
Игәыргъан ажәа унаҭауеит.

Ленин ухъз ҳа ҳзы ныхәоуп,
Ныхәас иҕоу иреихәзоуп.
Избан акәзар, жәлар рзыхәан,
Уара иҕоутҭаз рацәазоуп.

Уццакуамызт, угәаауамызт,
Хәыцгъы-дугъы бзиа иубон.
Ирықәнамгоз роухәауамызт,
Ацәгъеи абзиеи еилургон!

Имѡахъьазгъы дымѡақәуҭон,
Ганха ицоз зхы рханы.
Згәы хәызгъы ихәра иақәуҭон
Ахәрыбгъбъыц, ухаҭа иҭшааны!

Азәы ибжъымхра, иеиқәырхара,
Уара узын ихадаран.
Гха хәычык азы азә иқәыхра
Уара узын хьмызгын, иҭхашъаран!

Аҕа уара уицәшәазомызт,
Убжъы иқәгон: умқәацан!
Жәлар ирағаз дрыцхаушьомызт,
Уаҕа ушәақын, уаҕа умцан.

Уара ууафын, дгъыл нцәамызт,
Уреиҭшзамызт ашацәа.

Уара ауаа урылхэдамызт:
Аусуцэа, анхацэа...

Иазхазыгыа, ишэтыкакачуа,
Уара утэала цхьа ицалашт.
Уи азыхэа цэгъа згэы итазкэа,
Урт рускэа хыбгалашт.

Ленин, ихаутаз абцар иашоуп!
Дгылахаан мыц зымхэо.
Уи афацхьа егырт зегь башоуп,
Ажэла илоуцо цоит иххэо!

Амилат мацкэа рыхъз тызгаз,
Ирызхарзыгыа, иацсаны,
Атаацэа ду афы атыц зутаз,
Убарт иреиуоуп х-Ацсны!

1969

ААҢЫНРА

Ааңынра ааит ишаац,
Аңхара аман, ағәәңхара аман.
Аха ажәтцыс макъана имаац,
Амәән ңыара акы иннархама?

Ааңынра ааит ишаац,
Ашәтқәа аманы, иагәйтәхәхәа.
Ииатәәза, иааит ашыац,
Ажәла аауеит, итцеибахәа.

Ааңынра ааит ишаац,
Азынра, нағ идәықәтаны,
Ахәра иаҳнаҥақәаз аргъарц,
Ахәырбғьыцқәа нарықәтаны.

Ааңынра ааит ишаац,
Харантә игоит акәыкәу бжы.
Аамта цоит ишцац,
Ааңсрада инықәшьшы.

Ааңынра ааит ишаац,
Аччара ақышә иқәыжжы.
Ағарматцысгы цқъа имааңсац,
Абжы гауеит есышыжжы.

Ааңынра аауеит ишаац,
Аха иҳацәцоит ҳаңсы шалоу.
Уаә игәы изхара ғамлац,
Шағафәыда, ааңынра, згәы уалоу!

Адунеиаф зегь шәахәоит,
Ашәа здыруа, иззымдыруа.
Ашәапыцаф пшзахоит,
Рзарақәа еихытыруа.

Аапынраз зегьы пшзоуп,
Саапнымзи, ишышәхәара!
Аха, абар! Иахьа сышлоуп,
Аха иусым сышлара.

Аапынразы, абан, ишлоуп
Ахәасақәагьы быбшза.
Абзиабара ду злоу,
Агәы ажәзом наунагза.

Аапынра, уааила ушаац,
Ирчча ҳабла гәыгграқәа.
Ирылазам җара шлацк,
Җаҗхьа ишьтоу хгәыгграқәа.

Аапынразы иҗатоит,
Ацла рымахә ғарақәа.
Аапынраз ақәа җсатоит,
Ицәажәоит акәарақәа.

Сара сзын еилкаауп уажәшьта
Аапынра иахзааугауа.
Уара уеицш, сара схаҗа,
Саапынха, сышгылауа!...

Абри азыноуп зегьы уара,
Абас бзиа узырбауа.

Убри азыноуп зеггы угәра
Неиџымсрада изыргауа.

Аха сгәы иалоу акоуп сара,
Уара уажәырггы уцкәынахоит.
Усзымбазакәа сызхара,
Аеаңьара сҕынаскоит!

1969

СҚЫҒА МӘАЛА

Сзон, сықәлан арха адә еиужь,
Сзон схала, сынкахәыцуа.
Арха иқәын аңша аееиужь,
Амцәыжәәала зегғы ирхьысуа.

Сықәылан снеуан арха еиужьра,
Амра схы агәта иқәырцеиуа.
Сзон салсны амхы иатцәара,
Аңш абғьыцқәа ырцаәсаәуа.

Сзон сықәлан сшыәға еитцыхны,
Иартуа, иныдцо сзон агәашәқәа.
Хәәны снеины, сшыапы еилыхны,
Хәтцла ашәшыра снытатәап хәа.

Сцоит! Сылахь аңхзы цхьасхәоит,
Ашәшырақәа снарытагыло.
Хамтак уақа сыңсы ааитаскуеит,
Издыруеит анаа сшағагыло.

Счабра ду ағацәқәа еиласхәоит,
Искәыскит амра, схы ианахаста!
Зыхьк збанда, анцәа сихәоит,
Иаазырцәаша сгәы итоу амца!

Сзон иалсны амхы еиужьра,
Ашоура акәын сзыргәәтеиуаз.
Сышңаргәәкуаз, аах, азыжәра!..
Ихьшәашәаза зыхьк, кеикеиуа!

Сназеит, хашта агәашә сҗалеит,
Хлахәә ду сҗылт ихәмаруа.
Зны исыкәшан иасгәдҗалеит,
Алымхацәкәә ырҗарҗаруа.

Сахәшәа дыфны уа дысҗылеит,
Сани саби наскәа игылоуп.
Снеины сан даагәдыскылеит,
Саб дышгәдыскыло усҗы гәылоуп!

Ох, гәшәа хәә стәеит ашәшьыраф,
Арқа, Франия! Азы хьшәашә.
Уархалс исытҗоу ашәац иатҗәроуп,
Ахәхәә иасуан аҗша хьшәашә!

1969

ТЕМРАЗ

Иеигәшә аашьтыхны Төмраз иҗынеихон,
Иҗатын ләә шыта, ихәхәза.
Ашыжь амра ахәкәә инарықәҗхон,
Аҗарақәә ашәә рхәон ихәаза.

Иҗанынеихалак, ирахә наишьталон,
Ишьцылахьан, иман иааза.
Урт адәәҗы аҗыка риталон,
Азынгы рыҗтра җаиталон иҗхаза.

Төмраз аҗы бзиақәә дрықәтәалон,
Иҗи икәадыри еснагь еиқәын.
Дынхаҗын, иаҗсуара хааза иныҗәигон,
Ихәштаара агәгәахәә амца еиқәын.

Иҗәуардын... деиқәшәан зегы-зегы рыла,
Җба-хҗа камбашьхәкәә изанын.
Ишылатра иагмызт ашыла,
Дыхиан зегь рыла, асас дизиҗшын.

Сара издыруеит, аҗцара изгылан,
Иҗцараҗы аҗаҗшыақәә изжын.
Шәы-җхалк зҗыҗуаз аеҗәә изыҗнагылан,
Иҗаҗшыақәә хыхәхәә җыла иҗәын.

Аҗых ишалоу дгылан ддәықәлон,
Иҗсы злаз ирахә еилиргон.
Акыба нкыдыргылан аҗхәақәә дықәлон,
Дәәазны уардынла амҗы шааигоз убон.

Раҗхъа ахәхәахәа дцәағәо иҕынеихон,
Аиашами, раҗхъа ажәлагы иҕьон.
Ғагалангы раҗхъа иҕеигалон,
Абас заанатцы иусқәа зегь ҕаитдон.

Имаз аказы азәы мап ицәикуамызт,
Ухы уахәозар, дуцхраауан уаргы.
Қәнамгак ахаангы уафы изиҳәомызт,
Ғемраз бзиа, бзиа дырбон зегы.

Агәылара даннеиуазгы иеигәшә ифьцтракын,
Ақәыц ахьибоз иаахитцәон убра.
Алға хәхәаза иҕытынжәга иҕытцакын.
Ғемраз абас бзиа дызбон сара.

Цоуп, Ғемраз дыҕам иахъа, дыңсгәышьахъеит,
Аха илғатцә фәиуеит иахъагы.
Ғемраз ибзиабара сшьа-сда иалахеит,
Сыбзиабара Ғемраз иахь иғәғәахоит еихагы.

АҘЫЗА ИГӘЛАРШӘРА

А. Лашәриә изкны

Иухъзеи, ашәт, иухъзеи, уҗәнеи уеикәәпхо?
Ааңынразы, иҗалеи, нас, наҗ узыҗшәәзеи?
Ушааҗалаз рылаңш утәшәеит, зегъы ургәәпхо?
Нас, иҗалеи, ашәт, уара узыҗшәәзеи?

Аҗарматчыс, иухъзеи? Ашәә бзиан иухәон,
Ашәәхәара ушаҗыз уара узыршәәзеи?
Ашәә ухәон, уашәә зегъы иргәәпхон,
Ашәәхәара ушаҗыз, иуҗшәәны изкашәәзеи?

Шарпыетцәә, иухъзеи? Ашьхарахь уҗытхыхан,
Ужжаза укыдшәәны, нас узкашәәзеи?
– Шарпыетцәәк кыdleит – рхәон, зегъы ргәы уахәон,
Хәылпыетцәә еиңш, наҗ утәшәәзеи?

Иухъзеи, азыхь, азыхь, утхәраан уцон,
Гәымха қышәк уаҗашьыма, унытәба узцазеи?
Азба иакуаз уара уҗы рызба дыртәон,
Ирыхъзеи урт, убзиабара изахубаәзеи?

Алықса! Амреи уареи шәеицыпхон,
Амра ааныжьны ухы зыхурҗәәзеи?
Ааңын мра хаа еиңш, зегъы ургәәпхон,
Ааңынразы уахдыртңны назаза узцазеи?

Ааңынра еиңш, зегъы уахгәәләшәоит,
Избанзар, уцстаазара зегъы ааңынран,
Уара ушарпыетцәән, ахра иахалашо,
Шәә зхәоз җарматчысын, хбахчара утан.

Хара ашәтқәа анаабо, ухъз хгәалашәоит,
Ииашоуп, ашәтқәа реипш, ииасит уцстәзаара,
Уқәыц царқәагы хара иахгәалашәоит,
Ахәымгацәа ирылоуцоз, иҕамта хамеигзара!

Ашәтқәа цхастамхарц, цъара цырхагак рмоурц,
Ацстхәакәа ихырымџарц амра ахафы.
Алашьцара аңырган, аиаша амџа уроурц,
Цырхагак амоурц ауаџра ҳа ҳфы.

Цьоукы халеит, аханқәа рахь ихалеит,
Аматцурагы роуит, ргәы шаҕа атахыз.
Аха уара ауаа ргәатцафы уаатны уталеит,
Ааңынра уталеит уара хҕарматцыс!

1969

СЫШЬХА ҚЫҒА

Ғафны иахағылоу амжә
Ғшзоуп уамашә.
Ғаштағ игылоу ажа
ИаахысҒәауеит ажә.

Уи иаазо азахә,
Ажьымжәақәа еитдыхәхә.
Ишәыгә-шәыгәза еиқәатцәаза,
Ацха иафызоуп, ихааза!

Ғаштағ ааңын шыацроуп,
Адгьыл иатдоу уацроуп.
Сашта афыза ашта
Цьара иҕазар гәашәта!

Иҕацәҕьазаргы ҕалап,
Доусы иашта ирехәалап.
Аха са сашта цшзацәоуп,
ИахысҒәаашақәа рацәазоуп.

Ғаштаҕынтәи ага убоит,
Амшын Еиқәа цәқәырқоит.
Сыштаҕынтәи сышьха убоит,
Азара еихышәашәо иеырбоит.

Агәафа, асыңсақәа лбаашьтуп,
Шьха ҳауала сгәы тәуп,
Арантәи сқыта зегьы убоит,
Ацшзара икны иагоит.

Ацәеихахақәа қаңшь-қаңшьза,
Иахьаґоу ихьантаза...
Сара сашта цшзацәоуп,
Иахысхәаақәашагы рацәазоуп.

Хашта аґынтәи ага убоит,
Амшын Еиқәа цәқәырқоит.
Сышта аґынтәи сышьха убоит,
Азара еихышәашәо иеырбоит.

Агәаґа сыңсақәа лбаашьтуп,
Ашьха ҳауала сгәы тәуп,
Арантәи сқыта зегьы убоит,
Ацшзара икны иагоит.

1969

АУАЦБАЌ МЦА

Сара неиртас уара уѳоуп иахьсымоу,
Сахьтѳоу, сахьгылоу сара есымша.
Аброуп иахьсоуа ажѳа сара исыхѳѳоу,
Ахѳшьарагы ахьаиуа сара сылша.

Аброуп сара азџаараџаа ахьсымоу,
Аброуп иахьыстаху рџакџаа саџарџ.
Аброуп сара сыџны еиџш, сахьапшэымоу,
Ауаџаџ мџаџы, иахьыстаху сыпџарџ.

Ахьта санаклак уара ушка снейуеит,
Ауацъаа агэгәахәа уака амца тоуп.
Амца ацхарра... акөицкәа шапшапуеит,
Ҳаицәажәоит, нак-аак хәхәатәоуп.

Сара уара иуасымхәо, иуцәыстдәахуа акгы сымам,
«Зыздә зтдәахыз, рейхә бзиа иибоз ида дицәагеит».
Абри ацсуа жәаңқа хсаалагас иансымам,
Сызбалакгы исзихәарц әуеит: – рацәа деилагеит!

Ара ыырцэажэагас ихамоу, икоу гээартроуп,
Ашьхатэҕыагы иаанагоит иашоу шхамк.
Ҫҕэы ахэрақеа цыра акрымазар ихахтроуп,
Ашэа «раида гэышыаза» хэрашэоуп, иаххэап!

Сара неиртас уара уѳоуп иахьсымоу,
Сахьтѳоу, сахьгылоу сара есымша.
Аброуп иахьысхѳо, иахьсахауа ажѳа исыхѳо,
Ахѳьаракѳа ахьроуа, хѳхьтыскѳа рылша.

Сышнеилац снейлауеит, иагырааны снейргы,
Уацэы саауеит хэа неитахэаны сцоит.
Уацэы захьзу цэара акы сахнагаргы,
Уацэашьтахь угьы схэахьа насыгзоит.

1969

АҒУАҢ ХАҢА

Иаңсуа маңа, икама чаңа,
Ичеларць пшза зызымк-зызымкуа,
Даақәлеит ашта җырҗа-җырҗа.
Ажәлар гылан ашта иазымкуа.

Дабатәидашь ари «арҗыс»,
Җырҗа-җыркәашо иаақәгылаз.
Згәы җкәыноу иахьа зегьы ратҗкыс,
Дзаазаз иарбан тәылас, қытас?

Шәнаскьа-ааскьа! Аб дыхәмаруеит,
Афақь кылкьоит иеы аҗынҗа.
Аҗла махәқәа ирхыҗхыҗуеит,
Рхы инаркны ршьапаҗынза.

Икәымжәы иуаҗәа инатәиаршәит,
«Чоу» хәа днатҗкәеит, дыдмацәыстас.
Шәкы-зкьы бла наихәаҗшит,
Иахзымдырит хлахатҗ җызкьаз.

Цәахазамкәа адгьыл цәырҗәо,
Иағәра даахан даахынхәит.
Анапеинкьара, аҗыхәа җымҗәо,
Ашта аәнуҗҗа иаадыдит!

* * *

Иахъа бааира сара сзын,
Ижәѡангәашәпхъаран.
Бхы-бҕы иаҕаршәыз касын,
Быңшзара, пшзаран.

Бааины бцеит, бымтәазеит,
Бара атҕы бахазшәа.
Цъара ажәакгы бымхәазеит,
Сара бгәы нсырхазшәа.

Быблақәа рҕы икәазо,
Алағырз хыхәхәылан.
Са сыгага уа изсо,
Иахъхыз итцаулан.

Адунеиаҕ сгәы ҕазцо,
Цъара азә дышпаҕам.
Шъанцароуп сызлацо,
Сааигәасигәа быҕам.

Баѡнашылан, быѡны бцеит,
Хәычык бтәар иауазиз?
Иара усгыы бгәы мбылзеи,
Ажәак бхәарауазыз?

Сзымгыларгыы зеггы акоуп,
Ари сѡымта нсыжьюеит.
Уашьтан зны – псҕынхоуп,
Ирхәап, усгыы итрыжьюеит.

1969

АҢХЫЗ

Закә гмыгузеи избаз сара пхыз,
Даасыдгылан псык, ихәеит, – умѡахытц!
Усыдыскылартә сыкоуп, сытшәазам,
Цара ушәом, ордергыи утахзам.

Уаххысыпхьазалоит, ашәкәи уаныстоит,
Зәыр дыказар ауалхәацәа, зегь нак иукәысцоит.
Хьта уасыркуам, мла уасыркуам,
Кататәык захьзу, унапы иасыркуам.

Уака ауацьяк амца тататәым,
Еидарала уцаны цъара, амчы аагатәым.
Гази цыкеи нухуам, фымца утахзам,
Арахь еипш, уахь ус икам, илашьцазам.

Аизарахь уаалароуп хәа иупхьом цъаргыи,
Лажь уитаран дыказам азәгы.
Абарт иуасхәакәо цкәа уаарызхәыц,
Икалозар, сухәоит, афныка умѡахытц!

Хнеидтәалап, хәгәтыхәкәа ххәап,
Халпшаан ачысхаакәа хфалап.
Урт рзын хбеиуоуп, хакам хмацъанан,
Зегыи усырбап сара цъанат унаган.

Икалозар абас умѡахытц сара сахь,
Ескынагыи акы угәи ахымшәеи? Ипсах.
Ханхалап, хантцлап хнапы еикәыршаны,
Кыкчыкда, ххәатәи еикәыршәаны.

Сихәәдшын, исацәажәо дыңсхьейт,
Иеиныхра, иңсхәы-исабшахә кәрцахьейт.
– Мап! Мап! – схәан, сышытахька сеихейт,
Снапы убыскан атзывара ианкьейт.

Атхарцәхәа саакәтәейт сара сөейхан,
Санынапш адәахы, ишшара ишахьан.
Закәтәы еижьагоузеи избаз сара пхыз,
Апсабара сыңхьейт: «Арахь умоахытц!»

Ахәкәа ырықәпхон амырхәага хааза,
Ацарақәа ашәа рхәон, ирхәон ихааза.
Акәыкәу җнатуан, нак, абнахь хараза,
Аапынра, аапынра! Ашьац иатцәаза.

Ашәткәа рыфәы, арәашкәа рыбжы,
Ачамгәыр арахәыцкәа реипш еиларцсон шыжыы.
Зегы исархәон: – «хара хәхь умоахытц,
Иуаххәойт аҗыц, уихарбойт аҗыц».

1969

* * *

Амза ахькыдыз ишеишеиуан,
Атцых тынчын, итынч зынза.
Азхықәала ыыңа неиуан,
Тынчрак иаман ихааза.

Аңша кәанда рәғәыбзыға,
Дара ирышьтан иахьцауа.
Ирзеилоуп гәтыхак изықәғәыға,
Аамта ахьцо дызмырбауа.

Ахәатәы рымтәом иақәымтцаргы,
Уи ахәаа уа ирбазом!
Уаха ишеицу иаадыршаргы,
Зегы аоуп ргәы назом.

О, ақәыңшроуп, уи ақәыңшра,
Ирыцәцоит амаршә рымкыр!
Дивагылоуп: имш, имра,
Иртахым дара ццакыр.

Амза ахькыдыз ишеишеиуан,
Атцых тынчын, итынч зынза!
Ұыңа ақәыңшқәа еицны иниуан,
Акы еибырхәауан маза.

Абзиабара аамта иамтәом,
Абзиабара ыкоуп есқынгы.
Абзиабара иагхом, иацлом,
Сара исыцуп иахьагы.

Хара хажәуеит, иара җыцуп,
Иара қәыңшуп, иара мцоуп!
Абзиабара крызлоу хтысуп,
Уи зегь ратцкыс иңшзоуп!

1969

* * *

Арпызбак пхэызбак лҕаҕа дыһэон,
Иҕастаҕаахыу хэа амцқаагы ихэон.
Апхэызба дизыхуаз ҕышыон усала,
Апхэызба дузыхуам ус аламала.

– Уаҕ дсыхэом, – ихэеит – аеыбҕаҕа санхала,
Абаз шытысхуеит аеышыкыл саниала.
Ахысраҕы анакэха, схымта шпабыруа,
Абла тысхуеит атыс шыпыруа.

Шаҕаҕы ирзызухада ассир сара,
Адуinei аҕы изахызу сыздырзом шэара.
Уахынлагы ҕынлагы еипшуп са сзы,
Ахатцара азыхэан сaмeигзaц сыҕсы.

Аехэара абас даҕын есуаха,
Дзыршуан апхэызба рыцха дааҕсаха.
– Ибзиоуп, – лхэеит, – уи шыта агэра згоит,
Сара усырехэаанза ухала ухы урехэоит.

Абриаҕара умехэар суццар ҕаларын,
Ухатцараҕа схаҕала избарын.
Ишсаҕахыу ала, ахатца дыһэом,
Арпызба апхэызба лҕы амыцхэ дтэом.

Амыцхэҕы ихэом, амыцхэҕы ҕаитцом,
Уиашазаарҕы, уажэшьта агэра сызгом.
Ажэак уасхэоит, убри аҕныҕа ига:
Сара сызуццом, уара даҕазэ даага.

– Пшьык ыкоуп. Башьцәа рацәаџуп,
Схала соуп икоу, сара сзатәуп.
Ахатца дыказар, бымцарсны бигон.
Ҥацас сан лҥны бнаган биртәон.

Аха иабакоу? Агәагъроуп ицәгъоу.
Ахатцара абыржәоуп акы ианацсоу.
Иахауеи шыри, саб игәы сымазтҥы,
Саб иеыхәа Кәантра сақәтәазтҥы,

Абаҥаа Беслан сара сакәызтҥы,
Нас сара исыцызтҥы аурыс ир зегы,
Жәак бмырхәакәа бшызгоз ббарын.
Бара быхәхәаларын, сара бызгарын.

Ажәлар еидгаланы чара ду зурын.
Асасцәа рыцыпхәза уаса шкәакәа сшьрын.
Рхы иамыхәо аџы иасыршьрын.
Икаҳа-бҥало аџныҥа исышьтрын.

Ахатца дабакоу, мамзар абра,
Акры аҥахызма бымцарсны бгара,
Саб сан данааигоз сыкамызт сара,
Исгәалашәом, сахнагазар акәхап ҥара.

Абацәа ирҥутцааша рацәоуп, ирацәа,
Ахьмызг згеит бара бҥы рацәа.
Саб дшааигаз еицш, даасымгоз аҥхәыс,
Аехәара сакәыцит шыҥа иахьарнахыс.

1969

АЛУ АШӘА

Уа, блага, блага,
Сақә сапыншәа блага,
Саара хыла иахәлабыңсоит,
Цьамхыла иатцыбгоит.

Уи бара ишыбымфаша,
Башьцәа рыцәгьа бызмырбаша.

– Ашьхаруаа дуқәа сыртыңхауп,
Цәыцьаа дуқәа сыртацоуп,
Шьхаруа-ңха Цаңаңар,
Илышьтанеиуа Хаңаңар!

О, раида рааида,
О, сараида, раида,
О, раида, рааида,
О, сараида, раида.

27.11.1969

* * *

Сыңсҕазаара гәыцәыс иамоу,
Сыбла етҕаа, сгәыгырта!
Сфырхатцара гәашьамхс иатцоу,
Сара сзыхь ахытхырҕа.

Сыңсҕазаара амҕа икәытцо,
Амҕа иаша ихымҕаауа.
Амшын агәы ихызцо,
Ацәкәырпақәа еимыцҕаауа!

Сыңсҕазаара хазгало,
Ажәџан кеикеи ацәка!
Ажәџан амза иадечырбало,
Аетцәкәа агәытацҕа!

Сыңсҕазаара дгьылзтәыз,
Сназго ауаа срылымхкәа.
Сыңсҕазаара лашаразтәыз,
Срылызгаз атцыхкәа!

Амра сзырбаз ишашаза,
Ирыцу сымш гәыразкәа.
Саныцәоу ихаакәакәараза,
Исзырбауа аҕхыз ласкәа.

О, сыхаара! Ишҕастахыз,
Исзыччар быбла гәыҕрақәа!
Сара исхәарын: «Асҕаамҕа
Шәабатцәахыз, агәыҕрақәа!»

1969

* * *

Дгыли-жәвани, шәшахәтүп,
Уаха сара сыцәазам.
Сызғу аусқәа кәимәтүп,
Ааңсарақ хәа сымазам!

Ецәаңааггы харантәи
Асар рымға схыргауеит.
Икәалыкәаңоит хыхьынтәи,
Ғымт-ңсымшыа исыхәаңшуеит!

Арыцқәа реиңш ицкьаны
Жәван цаула иалаңсоуп.
Касы еикәатцәа рхарңаны,
Ипхашьошәа ицәыцатәоуп.

Сара истахыз сызрыцәгар,
Уахаз уаха срышьталом.
Ас уатцәухаггы итцәар,
Убысканггы сзышьталом.

Саныкамло, уи нцәазом,
Сыказароуп сыканатц!
Сааңсеит, сгәаңит схәазом,
Абзиабара сыманатц!

1969

СЫЕЦӘАХӘ

Сааныжыны, зегь наӑ шәеит,
Сара сыбла траа сынхеит.
Адәахыи иасуа аӑша цәытәуп,
Суадаҫ тынчроуп, итәцәуп.

Са сзын ажәван харакуп,
Са сзын адгьылгыи лаӑәуп.
Дгьыли-жәван и срыбжьахеит,
Ааигәасигәа уә дсымбеит.

Анцәа убас сара сишеит,
Аха сыецәахә шеишеит.
Иаацәажәахын, ус ахәеит:
«Умшәан! Аамтала уыза дцеит...

Аха сыӑоуп сара ара,
Уәанышәа тынч авра.
Аамта ахьцаз усырбарым,
Цытбжьык усырхарым.

Итәбуп ухәап дахьцаз,
Ара ухала уахьынхаз.
Утәаз! Атемақәа збала,
Арифмақәа кла, ишьтла!

Иәны уалга ажәеинраала,
Уи данааилак уаӑхь ӑшьаала...»
Анцәа убас сара сишеит.
Уаха сыецәахә шеишеит!

1969

СГӘЫ ИАЛОУП

Сухәоит, сызухәо
Ғакала иумцхьазан,
Истахым иузырхәо,
Ус коумцан.

Зегьытәкьа иуархәо
Хатцәтәкьан умцан.
Зхы уазырхәо,
Рхәатәы ноумыгзан.

Ахахә рымумхын,
Унапы нагзаны.
Аиаша уақәмыххын,
Уеыргазаны.

Цьарантәи аҕацъара
Аиасра уақәыт,
Уи акәзам ахатцара
Икоутцо уазхәыц!

Ахәацса дшыхәацсоу
Дыр, уцшқам.
Ухахәы ашла иалацсоу,
Урт шыта ируам.

Урт уҕагылоит,
Узҕу цхашьароуп.
Улахь ада цыртәоит,
Ари шыбзоу цсроуп!

Ари адунеиажә аҕы
Амѡақәа рацәоуп.
Цъара абнара еилачы...
‘Еацъара хәынтәоуп!

Ак цозар ишиашоу,
Аеакы хәахәоуп.
Абаша дышбашоу,
Деилукаарц ухәтоуп!

Аиашеи анархеи
Мзырхак еицтоуп.
Аиашеи ахәахәеи
Аиҕара рыбжьоуп!

Аиаша уақәымцан,
Уара бҕарцахы.
Ахәахәа умыриашан,
Иуртаргы ахы!

Ахәахәа дузыриашом,
Дзыриашо дамроуп,
Аиаша дузырѡашьом,
Аиаша дымроуп!

Сухәоит, сызухәо,
‘Еакала иумҕхьазан.
Истахым иузырхәо,
Ус коумцалан!

1969

АЛЫМ АЧАРАҢ

Алым аниз азгәанатон,
Иахъымызт ачара хәа.
Ахамтагъ наногон,
Цәазмам хыцхъазара хәа.

Абгахәыцкәа аматц руан,
Урт атцыхәабабақәа.
Рах ду агәы картцауан,
Ирхадырччон рыбақәа.

Ашәарахкәа еизаны,
Еитцкәа стол дук иахатәан.
Афы ржәырц азы еисаны,
Агәыргъара рхы итан.

Ацшәма-Алым ус ахәеит,
Ицәажәауа хәыч-хәычы:
– Уаха счараң, – ахәеит, –
Итамадаз Абгахәычы.

Абгахәычы – атамада,
– Ацатхь аажәг, ацатхь, – ахәеит.
Иналгеит, – «Господа»!
(Тәым бызшәакгы нацнатцеит).

Халым иахъа иамшироуп,
Ихагымхааит ххәынтқар!
Хаигәыргъаны зегъы иаажәыроуп,
Иаатамыжкәа ацәыкәбар. –

Зегы ахьтээз иџеибаргылт,
Абгахэыцы ныхэауан.
Напеинџьарала иапылт,
Алым тэан, ихырхэауан.

Алым харгалеит зынза,
Амреи иареи еиџыргои?
Итэан Алым аханза,
Абыжьгы нарықэнаргоит.

Арехэара акэгэышьоуп,
Алымгы зырдагэауа.
Алақэагы хнаџагэышьоит,
Ахамтақэа аннаргауа.

Апшэмапхэыс бзиа илбоит,
Лыкэты царц ианыкако.
Сылымгы даара бзиа иабоит,
Уи аџапхэа ианықяқьо.

1969

АЖЬА

Ажъа пѣхэыс даанагеит,
Ажэлантэ зегъы ирахэан.
Ажъа амахэыда азааргеит,
Акы нырмыжыт иатцахэа.

Аха харшэкгы аѣаца
Ачараѣ илхадмыршэит.
Хъанѣарахеит сгэатѣаѣ,
Даара акыр сархэыцит.

Ишжъазгы, матѣура дук
Абри иахагылазѣгы.
Дааѣхъазѣгы уаѣ дук,
Иѣыхэакѣа ишыѣазѣгы.

Ажъа ачара пѣззахон,
Ахаршэѣагы кылыргон.
Аныхэаѣаѣа еимдырххон,
Чарирагы ѣырыргон.

Ажъа гэаан, илатэан,
Аѣы ахала аѣанаршыт.
Бгадук скуеит хэа хара иѣан,
Уа шэарыѣаѣык ишыт.

1969

АМШЫН ЕИҚӘА ХАГӘТА ИБЖЬОУП

Фахрии Хақи ишәызкны

Амшын Еиқәа хәгәта ибжьоуп,
Зны-зынла ицәкәырпазом.
Аеыртынчны сапхьа ишьтоуп,
Ахаидеибжык саҳазом!

Даеазныхгы абжы цәгьазоуп,
Ахәаакәагы азхазом.
Аиқәатәара еиқәатәазоуп,
Уналапшны акы убазом.

Аецәакәа рацәазоуп,
Урт җынла илашазом.
Уахынла ажәәан цшзазоуп,
Дара рыда акы убазом.

Агаҗаҗы снеины стәоуп,
Сгәы иахәаша акы ахәазом.
Гәтыха рацәа уи аҗа иҗоуп,
Арахь иҗыхны иснарбазом.

Мшыннырцәка сыбла хоуп!
Аха арантәи сырбазом.
Убри азын аҗәы сахоуп,
Сеыртынчны сызтәазом!

Схәыцрақәа агәы ихуп,
Иахьыстаху урт назом.
Иназар сара истахуп,
Анцәа исхәо иахазом.

Нцэас икоу аамтоуп,
Адунеи афы кырзылшо!
Адунеи афы аамтоуп,
Атоурыхоуп зеггы зшо.

Сгэы амца игъежьюа итоу,
Иалоурпхарц стахцэа!
Тырқэтэылан сашьцэа итоу,
Снықәурпшырц рхацэа!

Абас ахэара касталон,
Иахьа уи уара исурбеит.
Рныхааҕақәа схэалон,
Ахапшыақәа ҕасырбеит.

Ҧыцъа хзааушьтит уара,
Уара исутеит уи разкыс.
Иахьа игәырҕоит Аҕсынра,
Уажә са соуп Акарматцыс.

Ашәа схәоит, исхәоит, исхәоит,
Сыбжыы исхоу ааҕцәаанза.
Сашәахәашьа ауаа иргәаҕхоит,
Исхәалозаргы шаанза!

1969

* * *

Ант ашьхақаа ғымт-ңсымшы,
Наскыа игылоуп исзыңшуа.
Ирымоушәа сара схәыңшыа,
Исыхәаңшуеит ишанхашәа.

Ашьха цәхәыроуп, рыхқаа кьашуп,
Еснагь ирықәуп ихаракны.
Азын рикақаа кәашуп,
Аха иқыңқыңыуам ихьтакны!

Аңхын, арҕаш ңаца-жакыа
Ейбаха-ейбафо илбааҕыа ицоит.
Ацаҕь иасуеит агәы тырсакыа,
Ацыңхь ңыххаа иканаңсоит.

Алым игәрымуа, ахы зықәшәаз ейңш,
Итагьежыуа аңста иңоуп,
Цаҕа инеиуеит аарла улаңш,
Ацеиңьцаула ейңш илашыңоуп.

Иахәо узеилкаар, арҕаш цәажәоит,
Уи ааңсашам. Аңсы ахоуп.
Агәтыха амоуп, арҕаш гәжәажәоит,
Арха каршәрахь ахы хоуп.

Ох, гәышыа хәа дәык инықәлар,
Аееиңнахуан азхара,
Иатахым уи акы аңықәслар,
Аеыртынчны ицон хара.

* * *

Сгәы итытцәом сыжәлар ирхәо, –
Изыргәәҗуа азтәара.
Сара истахуп сыжәлар зыхәо
Сашьтәзаарц смааңсауа.

Сазфәлымхауп урт рыгәтыха,
Са сгәы итыхо ауп иарггы.
Рышҗа сназго исыха-сыхо,
Уаха сашьтәзуам цьарггы.

Сазфәлымхауп сыжәлар ражәа,
Сара ишьтысхуеит тоуба уны.
Сазызырфәуеит ирхәо рашәа,
Ирыцсыргызуеит, сыбжыы тганы!

Урт аныччо, сыччабжь ыҗоуп,
Иҗалашам сеиңхьбаны.
Сгәырҗа-гәырҗо сус ахь сныҗәоит,
Сыжәлар рычча сазгәыкны.

Урт қәыңсычхар, уи фыртынуп!
Сыдгьыл усқан итцысеит.
Ианырзырхәа урт еиңымуп,
Сара убыскантәҗкыа сыңсеит!

Аха, мап! Насың ду рымоуп,
Сара сыжәлар аханатә.
Урт рыпсадгылаҗ иаңшәымоуп,
Урт деилырхуам амилат.

Рыџнаҭа акәзар, иҭбааҭыцәуп,
Иагхом амца рхәышҭаара.
Ленин илаҭш дара ирыцуп,
Избуп сыжәлар рызцаара.

АҒЫ

Ағы ҥакын, иҥрыжьзомызт,
Иҥакны иартон аҕықәреи!
Ахы иақәитны иаурыжьуамызт,
Иқәыпшуамызт адунеи!

Азы аржәразы ағы ҥыргон,
Анахәҥа нага инахатҥа.
Азы анажәлак иеиҥанаргон,
Ағыхәчара ахәы нҥатҥа,

Инага аҥтра инҥадыргылон,
Аҕызцәа азбомызт азхара!
Апшәма хәлаанза дадгылан,
Ҧы-хәхәагала даҥын ахәара.

Агәы азхара имбылҕацызт,
Азқәа иахьшымызт ахәынҥәа.
Аҕызцәа рҥы имкырккырзацызт,
Имаапсац, аҥхзы ахьыҥәҥәа.

Ағы ҥакны агәы ҥыргон,
Ииаст азынра ишҥакзас.
Аҕықәреи есымша иазнаргон,
Шака азыфо рбозшәа цас.

Ҧенак иҥигеит иҥы апшәма,
Адәы инықәлеит хшыыцбаҥас...
Ашҥа иқәлеит, уа инҥасма,
Иңеит, алым еипш, иеиҥас!

Ашта итѣеит, ицеит иасны,
Ашьапқәа еитцнахырц азхара.
Икьыркьырны, афызцәа ирыцны,
Имаанѣаскәа ицеит хара!

Имаапсакәа иафын афра,
Иаҭахзам ҕамчы, кәадыр.
Иахазамызт уи аҕы ағәра,
Уажәоуп ишеытәҕьаз анадыр!

АУАҘЫ

Абаагәара еихацла ишышны
Иҗазтауада?—Ауаҗы!
Алым ырбаандаҗтәны, иҗакны
Иҗазтауада —Ауаҗы!

Амч змада, ирмаананы
Зегъы җазтода?—Ауаҗы!
Ицода ажәван иалаланы
Амзахъ?—Ауаҗы!

Ақалақь ғыцқәа адунеи аҗны
Иҗазтода—Ауаҗы!
Ази амцеи иҗам еинышәараны,
Иеинзыршәода? —Ауаҗы!

Аибашъра ыҗазар иҗалараны,
Изыхҗьарыда? —Ауаҗы!
Ашъа кәтәозар адунеи аҗны,
Иказтәода? —Ауаҗы!

Адунеи ыҗазар иқәзаараны,
Еиқәзырхода? —Ауаҗы!
Аҗсабараҗы аҗстазаара ырҗшзаны
Иҗазтарыда? — Ауаҗы!

Нас, ак уасхәашан, улымҳа сытаны,
Иҗалозар, уаазырҗы!
Исымумхын, амтәыжәҗақәа сытан.
Сухәоит, сухәа, Ауаҗы!

* * *

Ашамтазы сара сҕыхеит,
Саапшит. Апенҕыыр аасыртит.
Сгәы ҕгәыргәаит, слахҕыххейт,
Саңхьа абахчара птит...

Ашәа рхәон аттар чырчыруа,
Ашьха пшалас суада иһналт.
Ишааңынрахаз са исырдыруа,
Аңсабарейи сыблеи еидхалт.

Сееилахәан са сындәылцит,
Ааңынра сызхара избарц.
Ахәыцрақәа жәпак сызцәыртцит,
Иаххәааны ашәак схәарц.

Саахынхәит суада шыһаз,
Скалами сқәаади хиан.
Аха сыңсы нхейт адәныһа,
Убриаһара зеггы цшзан.

Ахьхьа амшха, ашьха рәаш еипш,
Сгәы арахәыцқәа рыбжьы гон.
Ахәыцрақәа, Сасыһкәа ирашь еипш,
Сышьткәыцәааны срыма ицон.

Ахра схыргеит, акацәара,
Иаанысмыжыит агеи-шьхеи.
Сгәыргьа иамам цыхәапцәара,
Сара сгәыгра самырцхеи!..

АРАЗҖЫ

Ихәа уашьуам, иуы уашьуам,
Идыруеит иус, дафуп!
Чын дук сыртап хәа дыпшуам,
Енагь дуаф «хәычуп».

Уцәгьа далам, уиџиуам,
Уааихәаргьы иџахым.
Уижьом, амц ихәауам,
Илымшогьы дафым.

Илшо гәыкала иџаитџоит,
Иџахым ухәара.
Икымџа, иумџа иразоит,
Иџаитџом дзырџьара...

Уара думбозар ихы уирбом,
Аус иуеит џьара.
Мышгарыла аамџа игом,
Дхәыџуеит уи хара.

Иџаитџахьоу иџхьазом,
Ихәоит, ауаа ирбап!
Ус ажәалагьы дычхәазом,
Сыхьз надсырхап!

Дубар бзиа, бзиа уибоит,
Думбаргьы дашшуам.
Ибзиатџәкьаны ихы агәра игоит,
Ихџылџ рыла дықәуам...

Иѣацхъа иқәгылоу аус,
Уи ажәлар ртәоуп,
Даҕеак имазам хыс,
Уи ауп ихадоугъ!

Иуаажәлар бзиа ибоит,
Идырра зегъы рызкуп.
Аиашаз, даргъы игәра ргоит,
Нас, ари разкуп!

Ари афыз аразкы,
Ирацәафым измоу.
Сара изыскуеит сышәкәы,
Изфырц сгәы итәу!

* * *

Сыџуа сышнеиуаз сахаџалт аџыц,
Шаџа иснархыыз шыџа шәара шәазхәыц.

Сыџуа сышнеиуаз скаџаит сшыацәхныс,
Шаџа сжыы сџаз шыџа шәара шәазхәыц.

Сыџуа сышнеиуаз снатәеит сааџсан,
Убасџан сгәалтеит, сгәалтеит са сан.

—Уааџсазар аџәһап, —даџын дшаџыц,
Шаџа даргәаџрыз шыџа шәа шәазхәыц.

Аха џылымџит, еихарџгәгәо лхаџыц,
Шаџа лычџаз шыџа шәара шәазхәыц.

Сшыџуаз, сшыџуаз ишлеит сыхцәхәыц,
Шаџа сыџыз шыџа шәара шәазхәыц.

Геи-шьхеи еимыздеит хәыц-хәыц,
Шаџа еимыздаз шыџа шәара шәазхәыц.

Шаџа сыџшаазеи, насгы шаџа сџәыз...
Исџәыззи избәзи шаџа ыџоу шәазхәыц!

* * *

Агәы казказуа ажәѡан саркѡа,
Амш каххаа иаашеит.
Сыбла инастазшәа аланарпшыга
Иаасыкәыршан зегь лашеит...

Иѡацаза, амацар еипш,
Ашьха пшалас снагәызит.
Ткәарчал, аисыррахь санынапш,
Сааилазызеит, сааилашит.

Асы зкәыжъыз ашьха иавтцны,
Амра агылара иафын.
Схәыцра уахьынтәи иаамѡахытцны
Изсо инхылеит амшын...

Гәыла Ацсны зегьы ааимыздан,
ѡацхьа стыцахь саагьежыт
Сыбзиабара шаны инарыстан,
Сус ахь сцарц сааласит.

Мчыбжьыкахъ знык баафналоит бгэыкзъ,
Баацэажэаны хрыжь-хрыжь, бажэакэа хаазъ.
Сгэы иныкэшыны бцоит, бцоит бсымбазъ,
Срыцхамы, срыцха, уаха бгэы мбылзъ?

Быбла антапшра сара сзын мшапуп,
Сыдстазаара зеггы бара бнапы иакуп.
Иаубыштыр, ииашаны, икәыбаса ицоит;
Адаа анрыслак ашәткәа капсоит...

Сыетдәхә кыдланы уахынла илашоит,
Сыетдәхә шахәаңшуа ус иаасыршоит.
Ианаашалак, уи нытцаба ицоит.
Сынасың сашьтоуп, иара кәаратцоит...

Ма икыдшәаны саҥхә икашәар,
Сынасың акәзар, са сзын акы аҳәар.
Изсеижьозеи? Икастцеи цәгыарас?
Ахәыцракәа, сабажәгауеи сеимтцарс?

Уахынла сыҥхызаҕа бааилауеит бычеза,
Банааиуагы маза, банцоггы маза.
Бхы аасырбаны бныцашэкэа бцауеит,
Аха бахьцалак сара бсыпшаауеит.

САХЬЦАЛАКҒЫ ДСЫЦУП

Амшын ахықә сықәлан снейуан,
Ацәқәырпақәа лакьуан сахьцоз.
Амшын гәтыхала игәәтеиуан,
Аха исзеилымкааит иахәоз.

Снейуан ашьхара сықәылан,
Ихәуеит: аңсаса, ашьамака!
Ицоит арәашқәа еижәылан,
Ицоит архака илбааҕыа.

Снейуеит ахра сағаланы,
Абҕацьмақәа збоит икалаза.
Уахьынтәи сыңшуеит схаланы,
Избауеит амшын иатәәза.

Ерцахәҕы схалеит ахықәцәа,
Ленин ду дсыцуп сахьцалак.
Уахьынтәи ихылпа ихкәыцәаа,
Ибоит, инижьуам ҕара кәакык.

Ленин зегы-зегы раңхыа дгылоуп,
Ахауағ, адгылағ, азақны.
Ленин зегы ргәағы дрымоуп,
Ибзиабара рымоуп итәахны.

Өнәҕацыңхыаза Ленин дыҕоуп,
Ғыыңхыаза даңшәымоуп иара.
Адуinei гьежьуеит, Ленин дныкәоит,
Зны Арктика, ҕазны – Аңсынра.

Сахьцалакгы Ленин дсыцуп,
Ленин иусқәа рзы сықәқоит.
Ацәгъашьыци ацәгъахәыци
Наӕ дпыхааса дызгоит.

Уи ила саҕацәа сыриаауеит,
Уи ила сара адунеи еикәсырхоит,
Ленин имра иаршеишеиуеит,
Адунеи дуззаҕы икаҕхоит.

Ленин ауаа ргәы даласоуп,
Дацны далоуп дыҕхьаза.
Жәлар рымҕа уи ирлашеит,
Мраны дкыдуп дхарақза!

Ленин ду аапынразы диит,
Уи ирзытит: ацаа, асы.
Аҕажәлар ахақәитра ритеит,
Аҕсабара иахеитеит аҕсы.

1970

Ацсны, узбахә раҳахъеит,
Уашәахә рацәаны ирхәахъеит.
Цьоукы ирхәоит: уцшзоуп!
Аеацьоукых – ухәыцзоуп.

Аха иахьцалак Ацсны,
Узбахә рхәоит уацсаны.
Хабацәа анцәажәо узыршыр,
Ацсны, удуззоуп даара кыр.

Сабацәа ирхәо агәра згоит,
Доусы ицсадгьыл бзиа ибоит.
Ацсны дузза хәа рхәауеит,
Сара уи ала сгәы азхәуеит.

Аныкәацәа абра иаауеит,
Изтәыда хәа иазтцауеит:
– Ари атәыла этәу цсацәоуп,
Хәычы инаиркны зегъы ецәоуп.

Ркәымжәы, ркаба, рыхтарца,
Рразын кәама, нас роупа.
Рзара ткәыцәаа, еилфаца,
Ршьапкәа реимсы итаркаца.

Рыбла рхаччо хьшьыцбатцас,
Урт рыказшьа, ркәабз, ртцас.
Акы исуандаз умхәари,
Умыццакри, нас, умыццакри!

Шакаф ыкада дара?
Уа инауртоит азтаара.
Хыпхьазароума аус злоу?
Ацсуаа рацэам! Уи мамоу!

Аха ара икоу уи хазуп,
Уаакыиакэоуп, иразуп,
Азэы итэы иашьтам рычканцо,
Рэатца еишшаны иуэатцо,

Дрыдыркылоит, уаф деилымх,
Убриоуп дара ртоурых.
Ргэы халалуп, ргэы тбаауп,
Ирхэо псышэоуп, ражэа хаауп.

Асас изы ргэы аартуп,
Рчеицьыка рнапы иакуп.
Адгыл иахоит, кыруцэоуп,
Ажэакала, инхацэоуп!

Аишьцэа, ауацэа, агэыцхэцэа,
Аишызара, атынхацэа.
Ацсуаа ирымоу рацэаоуп,
Таацэарак еицш хаилахэуп.

Ацсадгыл хэыч калахьоу?
Ус уаф ихэо уахахьоу?
Цьоукы ирхэоит – упшзоуп,
Аеацьоукгы – ухэыцзоуп!

Ацсны ашьхақәа ҳаракуп,
Рыхқәа кәашза исыркуп.

Асыңсқаа ара илашоит,
Ашьха рѡашқаа еилаеоеит.

Ацыхазыхьқаа, ара ирацеоуп,
Апхын унацеа хнацеоит.
Азын икѡандаза иңхоуп,
Алѡатце ахагьежьюа иахоуп.

Амшын былгьоит, ицеқѡырцеит,
Амандаринақаа ыырбоит.
Зынгы-ңхынгы ааңынроуп,
Уара сыңсы уѣхѡароуп.

Уара исзуеит абра, анра,
Иузхалааит, с-Аңсынра!
Узладуу са исызхоуп.
Сыңсадгьыл ду уацыңцеахоуп.

1970

ААҘЫНТӘИ АХӘЫЦРАҚӘА

Адгьыл гъежьуеит,
Амра җхауеит.
Зынгы ишәшьуеит,
Ақәа җсатауеит.

Зынгы иҗаауеит,
Адәкәа... азкәа...
Асгы каҗауеит,
Убла хнакуа.

Амш хәыҗхоит,
Аҗх нҗәазом.
Ахьҗа аеарғәғәоит,
Иухәо ахазом.

Аха аҗсабара,
Абас ишоуп:
«Араҗа ахара
Зду са соуп».

Ус ахәазом,
Иҗоуп аҗҗара.
Уахыс узцазом
Аҗсабара!..

Абахчараҗы
Абжы галашт.
Ахәыҗкәа адәаҗы
Ашәҗ рыҗәшәалашт.

Амра хааза,
Ирхаңхалашт.
Ихьча-иааза,
Ирызхалашт.

Ацәгъа атқыс,
Абзиара еиҳауп.
Иаахьеит ажәцыс,
Амш иазҳауп.

Ацых хәычхеит,
Азаза аҳәоит.
Адәқәа иатцәахеит,
Ақәа цсатоит.

Ауаа нхауеит,
Инхоит, инцуеит,
Ацъа рбауеит.
Цҳьаҕа ицауеит.

Азынра иахәыз,
Ахәра ҕауеит.
Асы иареисиз,
Абна иазҳауеит.

Са сыгәтыха,
Даара ирацәоуп.
Зны ишәтышха,
Зынза ааңынроуп.

Зны амра пхауеит,
Зны асы ауеит,

Зны ақәа әуеит,
Зны ицсатауеит.

Агәтыхақәа
Сгәафы итақәоу,
Еицмырҕыакәан,
Ишрыхәтақәоу,

Урт сзынагзозар,
Са сзы аапынроуп.
Исцәеилахалар,
Зынза пхашьароуп.

Аапынразтәи
Сыгәтыхақәа
Пхьаҕа шәцала,
Шәеицамхакәа!

1970

* * *

Ашьхақәа рхқәа еилапсаны ишьталазшәа,
Ехык-еитдыкны иубоит уахьыпшуа.
Иаапсаны икараха ацәа италазшәа,
Арахьынтәи сахьыпшуа, избоит имқәацауа.

Урт шыцәоу ирымбакәа ицарц ртыхушәа,
Арџашқәа лбаафаны ицоит иццакуа.
Рыбжьқәагь цәгьоуп, баапсыла ихәушәа,
Иуахауеит итәуашәа, зынгы еитцакьуа!

Дәҟазныхгы игәаан игәрымүа алымқәоушәа,
Хыла инарыжәлауеит ахахқәа еижәтцауа.
Агәгәа-гәгәахәа еилаҟеит исапын шәахушәа,
Мазажәамзар аҟақ рхәом иахьцауа.

Ажәџан рхагылоуп хыхь ихьытәцараха,
Ашьхақәа рсахьа ргәафны итәахны.
Аха ашьхақәа ыцәоуп, иаапсаха, икараха,
Ехык-еитдыкны, рыхқәа еилапсаны.

Апстхәа акалтқәа бџатә лагьантас инарылџрны
Амра, амшын инзаалеит игьагьаза.
Сара аамтә сымбазеит иахьцаз инасхыпырны,
Ажәџан амца ацралазшәа ишын икапшьза!..

Пшак аакылсын, апқақәа инарыжәлан шпыла,
Ашьха дуқәа инархьџрны ицеит.
Уажә атх ааигәахо иалагеит зегь рыла,
Амш ҟәәарас иамаз аамтагы итәеит.

Адунеи икэыз алашара цеит инытаба,
Инытаба ицеит, аңсабара лашьцеит.
Амра нзаакэрылан, атахь ачыкэаба,
Еес, илыташэкэа иахьцаз хэа сымбазеит!

Агэы ҕыхеит иҕыцза аңсабара,
Аетэакэа кэалыкэаҕо така илбааңшит.
Адгьыл иныкэнарццеит амза лашара,
Ашэткэа бзарыбзаруа азаза нарыхышит.

Ашьхақәа рҕыртынчны ицәан итаҳәахаа,
Хьаасгьы ирымамызт арѡашқәа зыршуаз.
Етәаҕьаа ажәѡан дырпшзон икаххаа,
Арѡашқәа иреиҕырбо хыхь илацәкәуаз.

Амза шашаза амшын агэы ихыччалон,
Ашьхақәеи архақәеи ирхацчон, ирхацча!
Уакы-уакы кыдшәаны икәкәаза инталон...
Анакәгы агэы пжәон, ахаңыц иахгон аҕҕа.

Ашьхақәа ааңсазшәа ицәан икарауараха,
Амза лашара рхаршәын касыс.
Ааңынтәи атх абзиабара аңсы алаха,
Абаҳчараҕы шаанза ишәахәон акарматцыс!

АҢША

Аңша иалшо гәнаҗоит,
Аатра иҗоуп ибҗаҗуа.
Ауаа аңхаста рынаҗоит,
Иехәо идәықәуп, ибақьуа.

Аҗьҗа, агәгәа амшха,
Ахыбрақәа хнашәәуеит.
Дәәазныхгы, ҳаҗеимшхара,
Аҗла хәарәқәа хнажәжәәуеит.

Угәы инамзо иарбан иҗоу,
Узрылалаз аҳәаҗыхла.
Хатә гәаңхарала узныҗәои?
Егьызхарам ырцыхцыхуа.

Кыр улшозар, ирыцқьала,
Агәамсамқәа амҗа ианыжьлоу.
Шҗыла убырт унарыжәлала,
Ауаҗ иаңхьа иҗынгылоу.

Ахыбрақәа ирылоухузеи,
Изрықәухуеи, ақәа кылсуа.
Аңшәма иргәәҗра зүҗахузеи,
Аңша ирсуа, ахьҗа ирсуа.

Иңсса асаба, амҗа ианыжьлоу,
Улеишәа асҗак ианыцәҗхәа.
Егьызхарам баша узрыжәлои,
Иугарыда дагьызмаха?

САРА СХАЛА СЫҒАМ

Азылбааҕеара сеиңшым,
Икнаҕау «аңарда».
Аңстҕаа сара сеиңшым,
Сеиңшым аңсата.

Аңлазатҕа сеиңшым,
Икҕылоу аххада.
Уаҕы иҕеиңшым сҕеиңшым,
Сыҕам сеиңхәпата.

Ашьабста сеиңшым,
Ишәо, ирҕауа.
Амшцәҕа сеиңшым,
Шьахьҕа ицауа.

Ашьха сыңса сеиңшым,
Агәақьхәа иңтәауа.
Хахәи-мақьеи среиңшым,
Итархәаша изгауа.

Аңшатлакә сеиңшым,
Ахыбрақәа зшәауа.
Азы ихыцуа сеиңшым,
Аңхаста ҕазтауа.

Сара аҕама сеиңшым,
Ҧыңьара иңҕауа.
Сара зынзак сиеиңшым,
Зажәахә аазырхәуа.

Сара ацакыа сеипшуп,
Амра ца зыншуа.
Аха зынзак сиеипшым,
Ақәнамга зычхауа.

Сара адгьыл сеипшуп,
Зегь хзаазауа.
Акарматцыс сеипшуп,
Ашәахаа зхәауа.

Зынгьы ахәац сеипшуп,
Иукыр узбылуа.
Цьоукы убри рҕеипшуп,
Ирхәақәо анбыруа!

Сара таха рыстом,
Бзиарак зымуа.
Сара амца рыстоит,
Зхада зымбауа.

Азә гәыбған ситап хәа,
Сыкам убри азы.
Чынкгьы соуп хәа,
Сыпшуам уатцәазы.

* * *

Ашәтқәа ғыхны бнапы иасыркып,
Бара исымхны бгәы иабыркып.
Сара аффы убрәнтәи сарффы,
Ибырха ибасхәо, ибырха, бзырффы.

Бзиа бызбоит – ахәара стахым,
Бара ибтәахырц сара истахым.
Баах са сышқа, бнапы сыркы,
Бнапы иасыркырц стахуп сразқы.

Бызгылоузеи, иқаца шыафак.
Сгәы... Сгәы қаца хәычзак!

БАРА БЗЫН САЖӘАҚӘА...

Зны иласуп, зны җакала
Агәашьамх җьбароуп.
Изахъыстдас ажәеинраала,
Уигь бара бзоуп.

Ажәа амтәыжәәқәа ылнагоит,
Апырраз ихиоуп.
Ушьеи удеи ирылыпхоит,
Мырхәагашәа ипхоит.

Зны амца сыжәнатцоит,
Апыркьхәа еибакны.
Аҗазныхгы сөыжәнатцоит,
Сөышькыл аакны.

Ажәа мчуп, аңқацахәа,
Аҗамчы сыхнаҗьоит.
Ажәа җәышқәа шахәшахәуеит,
Ихысуеит, ажәа җҗьоит.

Угәы итыхо жәала иухәароуп,
Ибзианы, ихааны.
Аҳы, сажәа, уеиламхәароуп,
Сгала сышьтҗааны!

* * *

Бшызбало пхызла, иахауеи шыри,
Бызбалондаз лабѣаба.
Усс искуамызт нас сыпсыргы,
Исхәазомызт, сыжәѣаба.

Сзыцәом. Сзыцәом, нас ашамтаз,
Ацәа сияаины санага,
Пхызла бааилоит убра ашамтаз,
Сеилагоит, мшәан, сеилага!

Пытрак шыри... иахауеи шыри...
Дымцондаз хәа сшыбзыпшу,
Дәык бныкәлеит, кәарак бнырит,
Ашәтқәа роуп матәас ибшәу.

Бчырчыруеит кармацысшәа,
Ихааза башәабжь сахауеит.
Ишбызку сылапш, баннйтшәа,
Бсымбо бныцаба бцауеит.

Бшызбо пхызла, иахауеи шыри,
Бызбалозтгы лабѣаба.
Усс искымызт, нас сыпсыргы,
Исхәазомызт, сыжәѣаба!

Сымш,
сытх,
сымш шысхәоз,
Уаха сылшом, сааңсеит.
Гәтыхарацәа сгәы иштыхоз,
Исхәо сғамшәо исғабейт.
Смыцәа,
смыцәо,
мыцәа-мыцәо,
Атых дысеуейт, иаасыршоит.
Исхәақәаша
сымцәо,
сымцәо,
Инасымпытышша ицоит.

Сгәы сыштыхо,
тыха-тыхо,
Сыгәтыхақәак сызхәазом,
Бара бсыха,
сыха-сыхо,
Сшыбго бышқа, ба иббазом.
Бааила,
бааила,
бхала
бааила,
Сара сышқа бааскыала.
Ағба
цшыаала,
цшыаала,
цшыаала

Ишаадгыло еиңш асқыала.

Баасыдгыла,

бгыла,

бгыла,

Иаарты бнапала сгәацаңха.

Бара бзыҳәан сшыҕоу гәыла

Дырны, сгәатца бынҕаңха!

Амра,

амра,

амра,

амра

Шылашо еиңш, блашала!

Ажәџан саркыа агәыҕамҕамра,

Банҕшыло бөырбала.

Аҳауа,

аҳауа,

аҳауа,

хышәашәа,

Бкәымшәышәза багәызлап.

Амахә иқәтәоу атҕыс ашәа,

Бара бзыҳәан иахәалап.

Ашыыжь, амра, тәаңшь мацара,

Анфыҕахо иңхашыауа.

Иеихышәашәо бара бзара,

Сышҕа бааила бышыкыруа!

ҲАБАЦӘА АҲӘОИТ

«Дад, уаҳзапхьеишь ажәеинраалак,
Ҳзыргәырғаша ҫара ак хат». –
Абас сыхтаркуеит аоны санааилак, –
«Дад, уаҳзапхьеишь «Ҳаҫыарат».

«Дад, иҳаҳәишь ихатцашь,
Ҳгәашьамхы, дад, хҫеи!
Дад, иаҳзеиҫахә иҫықәтәашь,
Ианныҫәигоз аҫарчеи!

Дад, хуҳәоит ишҳауҳәара,
Бзиа дшибоз Кәараса.
Дад, дызустда ачархәара
Ҳаҫыарат изы иҫазҫа?» –

Абас исыҳәоит аҫахмадцәа,
Дырҫыҫахеит Ҳаҫыарат.
– Ицәшәаны инҫәон аҫауадцәа,
Ицон иҫны, ахшьыра рәат!

«Уи анхацәа дыргәашьамхын,
Дад, данылеит аҫоурых!
Игәаҫ хыҫны дангәашаха,
Омар дилгеит, иҫама ҫых!

Дад, шәазықәҫа хҫеицәа, аиаша
Дшазықәҫоз Ҳаҫыарат.
Иҫабуп ҳазиахә «Ахрашәаз»,
Данубауа Шьынқә Баграт!

Ашьха зыхы ахауа хышашәеи
Идырцаруеит гәи-шьамхи.
«Абаҭааи» нас «Ахрашәеи»,
Дад, уашьтаназ итәахи!» –

Абас исыхәоит хгәылацәа,
Аоны санырбо есымша.
Сааит хәа анраҳа игәырҭацәа:
«– Дад, уаҳзапхьа, анцәа узша!»

Саргы сапхьоит сгәы мҕыгкәа,
Даргы зырәуеит есымша.
Иаасыртуеит ашәкәы бҕыцкәа,
Ицоит ажәакәа еихышәшәа.

«Дад, уаҳзапхьеишь ажәеинраалак,
Хзеигәырҭаша ҭара ак хат, –
Абас сыхтаркуеит аоны санааилак, –
Дад, уаҳзапхьеишь «Ҳаҭьарат»...

АНЫХӘАҒА АЗЫ...

Атәца шытыхны санышәныхәо,
Сшәыхәоит, ассир шәымхәалан.
Сшьамхы арсны сшәыхәоит, сшәыхәа.
Шәасны, ус сышәмырехәалан.

Иҕалозар, ус иаанышәкыл,
Суафуп, са сынцәам, суафы!
Шәанчыжәлауа, искуеит шәчышкыл.
Саацсафуп сара, саацсафы.

Абри аҕара ажәа еихаргыло,
Сара сакәушәа митә ҕазтәз.
Сатәцахә абас ианаанышәкыло,
Ишәхәо цыисшьоит сара цас.

Истахым сара, истахытцәҕам!
Сшәыхәоит шәаҕхәа сшьамхы нарс.
Ишәымхәарц са сызбахә хырҕан,
Ишәтахызар са суафхарц.

* * *

Адгьыл шаҕа ыҕоу рдыруеит,
Гектарла иҥхьазаны.
Океан шаҕа ыҕоу гэартаһеит,
Литрала изаны.

Амза ицаны еимырдахьеит,
Уантэ агрунт ааргеит.
Зеггы акака хырыртаһеит,
Аетцэа рыҥхьазеит.

Амшын иҕоу шаҕа ыҕоу
Рдыруеит аҕстэҕэа.
Аха ак рыздыруам иабаҕоу,
Амаза – са стэҕэа.

* * *

Дапхьон, дапхьа, ибжыи еитцыхны,
Дапхьон ажэеинраала.
Цьара иргэгэон, цьара ирцсычени,
Цьара – цшьаала, цшьаала.

Дапхьон атыкьхэа ианхысуа еипш
Адыди амацэыси.
Дапхьон еихышэшэо аимхэыц еипш
Ахатцареи аламыси

Злаз дапхьон. Дшыфуаз дапхьон,
Иихэоз имцэазомызт.
Амш, атых, азын, апхын,
Тэамфэхэ имазамызт.

Ианцоз ашьха – дцон ашьха,
Ахра дыфуа дхалон.
Апхьа дфэиуан, игон ашэха
Агарзган идыргалон.

Ахраф дапхьон иажэеинраала,
Акапқапқэа дреисон.
Дыһан арпыс хьызла-цшала,
Ашьха хауа иирслон.

Хэырцбанк азна ашэкэкэа дрыцан,
Маиакowski дитцан.
Дахышьталозгыи ихы иатцан,
Игэы тынчны дыцэан.

Дышуан арцыс, дбылуан арцыс,
Имыцәоз мцак ицан.
Ашәәхәараз деисон ажәтыс,
Зны Есенин димцан.

Дацхьон, дацхьон ак ицхазшәә,
Нас ашырхәа дѡацкьон.
Цъара, нас митәык иахазшәә,
Дыѡны арѡаш дыркьон.

Ибон арѡаш ахьеилашуаз,
Ажәеинраала дацхьон.
Ибон ацстхәақәа ахьеивасуаз,
Ахра аика иавкьон.

Ашьха рѡашқәа изеиныркьон,
Дыкан хьызла-цшала.
Ақъаадқәа иацхьа хыркьон,
Иѡуан ажәеинраала.

Акарматцыс инаmidан,
Уахык ашәа шихәоз,
«Дцеит» ашәа ахызымхәашаз,
Ашәәхәара шилшоз!

* * *

Бзиа ишқазбо ари адгылағ анхара,
Иац иааиз иеипш, убара ҕалом сызхара.
Бзиа ишқазбо схәыцрақәа наҕ хара,
Ианрыцлауа, даҕа хәыцрақәак раҕара.

Исыздырзом, о, исыздырзом аақсара!
Снеиуеит сыта исхагылоу ақсара.
Бзиа уыызбазо, убри азы акәхап, нас, сара,
Уара уғы назаза, сара иахьсмоуа нагзара.

Сусасны сааит, судукылеит иацы ара,
Сытәәан арсны, иахьа салагеит анхара.
Уара иудыруеит, убри аҕара ахгәарпқара,
Сара истахуп амра сүеипшны акақхара.

Уара иудыруеит ибзиатәҕьан са сжьара,
Бзиа ушызбо, абри сағзоуп аҳәара.
Шәкы схытыргыы, исхытыргыы ға убриаҕара,
Зегь дарароуп, са усызбазом сызхара.

Исылуршар, сыгәтыхақәа рыхьзара,
Зегь ирзыпшу, иабасыцәои уи ақсара.
Бзиа ишқазбо ари садгылағ анхара,
Иац иааиз иеипш, убара ҕалом сызхара!

Бзиа ишқазбо ахәыцрақәа, мшәан, сара,
Ианрыцлауа, урт схәыцрақәа раҕара,
Уара исурцеит ибзиазаны ахжьара,
Дгылахаан исықәзамшәа сара ақсара.

МАРТ

Ишыжэбо еицш, игэамтцхамтца иаакылсит март.
Атцлақэа инарыжэлеит, ацшатлакэ мақарт.
Ахэ иызоуп, жэантэ аеарххоит, еилашэоит.
Амч ду шалоу хнарбоит, хгэы цнажэоит.

Зны уцшыр ақэа леиуеит, даеазных – асы,
Иамоуп ацсабарае атцлақэа еиларцсы.
Зны ицэуеит еитцақыны, даеа зных иччоит,
Иаакылырқыаны, шэалкы мраны ицхоит.

Енакала акырынтэ март аеацсахуеит,
Зны угэы канажыуеит, даеазных ишытнахуеит.
Аонқэа инарыжэлоит агыгэа-гэгэа ахга,
Инархыцны, иаазныжыны ицоит ахэқэа.

Зны уцшыр, алакытца цшэааноуп ишыкоу,
Ашьха, арха, ага, аеааа иара ныкэоит.
Иукапаныр, цэгъеи бзиеи иамоу еикароуп,
Март деицшуп ззырхэогы, март деицшуп
азоуп.

Азныказ ублаҕ дааиуеит,
Аҕынтэраан – угәәҕы.
Ахынтэраан уи дуиааиуеит,
Дыңшәымахойт уңсаҕы.

Ицназгауа дыкам аҕыза,
Дувагылоит ешьатас.
Ацәҕараан уи дупызоуп,
Дутцагылоуп шыақатас.

Аңсшәа хәо, ихы цәыригом,
Ихы мҕаңигауеит уаҕтас.
Дыңхашьартә ихы ныкәигом,
Атахызаргы шәеиҕацәаз.

Умшпара иахьа избеит хәа,
Укаижьуам днаугәтас.
Еихабырак иацы иугеит хәа,
Уаңхьа дниины дымқяқяц.

Азныказ ублаҕ дааиуеит,
Аҕынтэраан – угәәҕы.
Ахынтэраан уи дуиааиуеит,
Дыңшәымахойт уңсаҕы.

ҒАГАЛАРА

Атла бғыцқаа еилахәмаруеит,
Аңша нарысын инкаңсеит.
Амш акәын ихәарчаруеит,
Аңта хылан иаалашыңеит.

Амға дуқаа цәаакит ирлас,
Адәкәа цәхәит иңәыггаза!
Ибзаны-бзаруа абна игылаз,
Уажәы игылоуп игәгәаза.

Иааит ғагалан иқәас-зысуа,
Амца ахатәара хаахеит!
Атзы мцақәа алға ирхылцуа,
Аҳауа иалоуп, иңтахеит!

* * *

Сымала снейуан схэыцуа, сыбжьалан,
Радла игылоуп наҕ-ааҕ аонҕаа.
Убас сгәаҕуан, убас сгәы ак алан,
Шәабаҕоу, шәабаҕоу, шәарт анапҕаа!

Уаҕа азә дыспылоит, араҕа ҕазә дыспылоит,
Иҕоузеи ажәабжьыс хәа зеггы сызтаауеит.
Амца апыркыхәа сгәттаҕы иоагылоит,
Сгәы тнабылуеит, сгәы тначчаауеит.

Азә гәыкала исеихәоит, сгәаҕра даргәаҕуеит,
Исыцралаз амца ирцәарц иҕахуп!
Даҕазә уи алампа инапҕаа алаирпхоит,
Ихы дашьтоуп, дзышьтоу даҕакуп!

Сара сбылуазаргы, сзыблуа са исхароуп,
Аиашара сашьтоуп, уиоуп исҕаку!
Сара сыбылрала ауаа еиқәсырхароуп,
Зымға сықәу абриоуп, абриоуп сзызку!

* * *

Акы зѡыроуп хѡа сымтѡац,
Скалами сѡаади шѡтыхны.
Сгѡы споекуп хѡа асмырхѡац,
Иасмырбац сбилет ааѡыхны.

Сызымдыруа схы дсырбарц,
Дгыл ахаан сгѡы иѡамшѡац.
Истахуп сышуаѡу сынхарц,
Сызлаѡоугы сеитѡамхарц.

Сыѡоуп, исеипшу азѡ дшыѡоу,
Зегы среигым, сагреиѡѡам.
Сыѡанатѡ, уаѡѡас сыѡоуп,
Сдунеи са сзы иѡбаѡѡам.

Зегы ргѡы иахѡо сзыѡамѡаргы,
Еиѡараѡык ргѡы ѡаѡѡоит.
Рыбжаѡык сгѡарымѡаргы,
Са суалѡша насыгѡоит.

Сааѡсаргы сшыѡѡу амѡа,
Зыхк ахызѡо снатѡалап.
Сзышыѡоугы уаѡы иамхѡа,
Сѡагыланы ѡхѡа сѡалап.

Исхаѡѡалап зынгы амра,
Аѡѡѡѡѡа иаѡѡахлап зынгы.
Аха сзылатѡом агѡамра, –
Ѣымѡуа аѡѡѡа саѡангы.

Изхәо уи атак сызиахәар,
Иихәо шхәартам агәра исыргап.
Игәагыны сара исызиамхәар,
Цшьяала афныка исыма сцап.

Сара исылшо абзиа нсыжьюам,
Сфыза, иусырхәарц истахуп.
Напы зласкыз аус касыжьюам,
Анагзара сыбла ахуп.

Сафьалашт сара ацстазаара,
Имацәыслап, идыдлап!
Ахатцараф, ахатцара
Амѡа нмыжъкәа изгалап.

Сымч сылтчны санкахауа,
Сыңсы сылтчны санцслак,
Уаха даеаки саҳәауам,
Хьяас скашәымтдан рацәак.

Баша стәамызт, шыантца мѡала
Абғацамкра сымѡа афган.
Сусқәа-сҳәысқәа рхы неикәхәалан,
Рынагзара са исыхәтан.

Уафы дназыкәтәо хахәк наргыла,
Иахьсаҳаша рѡашк абжьи.
Убри ахықәаф инартцаулан,
Гәалсрыла убра сыжәжы!

«СҲАҚҲЫМ» ИСАБЖҲИГЕИТ

Сыңсҗазаара җәыҗәуп, иафызоп акәыхь,
Уажә саазқәылаз ишьтысхит агәыхь.
Снарҗәаны дсаҗәажәеит иацы «схәышәтәфы»,
– Иуҗырхагоуп, – ихәеит, – иумжәын афы.

Умгәаалан, – ихәеит, – баша аказы,
Угәы иалсша акы ануба, уаҗырҗла лассы.
Аҗсрафы умнеин, иахьҗәуо, умҗабан.
Умгәырғәаҗәалан, амыҗхә умыҗчан.

Иахьеихаракыроу – ашьха умҗалан,
Иахьыҗәаакыроу – ага умҗәалан.
Аидара уаҗамлан, нас – ихьанҗоу,
Иҗәырган иумхәалан аиаша угәы иҗоу.

җәоукы ахьеибарҗсуа – ублақәа хәала,
Хәаас акы умкын, урафсны уҗала.
Ухы маҗара уашьҗаз, уаха акагы...
Иулшозар, абартқәа хәҗала уерызкы.

Абарт иуасхәақәаз зегьы-зегьы җоуҗоит,
Убысқан уара акыр хара уҗоит.
Сизызырфуан «схәшәтәфы» сара сҗәаны,
Нас аҗак җасҗеит уи аҗыхәтәаны.

Ашырхәа сәатҗкеит: – Мап! Ахақьым!
Уара исабжәоугаз акгы сҗахым.
Абриақара сзычәуазар җсҗазаара злоу,
Са сызлеиеигьзеи аҗсы адамра иҗоу!

АЦӘАНЫРРА

Ахатца дузза, уара суртәуеит,
Сылағырзқәа тҕыр-тҕыруа.
Са сантәуа адгғыл тәуеит,
Дарбан уи зымгәырҕауа.

Ашьапызатә уаха икйиуеит,
Аштә сықәтәоуп сзырҕуа.
Аетәакәа рыба тәиуеит,
Са исыхәаңшуеит иеилацәкәуа.

Сәагылеит. Счабра аатызган,
Сылағырзқәа уа исырбеит.
Ушьта уаха гәырҕа сымам,
Стәуарала сгәы сырдеит.

ИСХАРОУЗЕИ?

Исхароузеи, иқәынтәаша, ажәеинраала зфызар,
Сажәеинраала сыпсадгыл абзиабара иазкызар.
Сажәеинраала ианапхьа цьоукы рхы рбазар,
Рхы гәрамгас рхаҭақәа рхала иҭартқазар.

Исхароузеи ипсыҭымзар иахәо сажәеинраала,
Имшәазакәа иаацәырганы иахәозар са сгәала.
Са суацәа ирацәажәазар апсышәала, хаала.
Са исақәпауа иақәпауазар, ицәажәозар гәгәала.

Исхароузеи ирнымшәозар аламыс зцәызқәаз,
Сажәеинраала иадырзар дара урт зустцәаз.
Изыстахузеи иазымхәозар, сара сгәы пызтәаз,
Дсашьзааит зласхәари, атәым хьзы сызтәз.

Исхароузеи ирымазар сыжәлар аҭоурых ду,
Сгәанала, иахагы иеигәырҭаны ишьтыхтәуп.
Уи зтахым азә дыҭазар, ҭамчыла ицәа дтыхтәуп,
Сажәеинраала, усҭан еихагы убжьы еитцыхтәуп!

Исхароузеи сышьха рфашқәа икеикеиуа ицқьазар,
Мап схәома, азба иакуа имҭышьыкәа ижәуазар.
Исхароузеи са сышьхақәа рхы ладмырҭәуазар,
Анапы ҭышь сара сыжәлар рнапы идмыркуазар.

Исхароузеи сажәеинраала мшынцас ицәкәырцозар,
Агәымхақәа ирҭагыланы, имшәазакәа иқәпозар.
Апсадгыли ауаажәлари иара бзиа иабозар,
Ғәык-псыкала сиешьара зтаху иргәапхозар.

* * *

Сылахъ зеикәу убриазакәзар,
Иахыцәгъахаз слахынцда?
Сара ииашоу амѡа сықәзар,
Мцак збозар хараза?

Икасыжьрыма са ишьтысхыз,
Зда сывам сыгәтакы!
Иқалозар ашәтқәа ифьбхыз,
Ба бнапала инасыркы!

Са сразкыдан адәы сықәлар
Иқәсхуазеи сыгәгәаза?
Ихаразаргъ, амѡа сықәлар,
Слабашъа кны ицдарза,

Сышқазымнеири амца ақынза,
Сгәы атцаа зырқхара?
Ма сноумышьтуоу ашә ақынза,
Зегъы ирзеицшу, уара, ацсра.

Лажынцда хәа анцәа иаңицаз
Иқоу иқаму цъара?
Ибылшарыма са сгәы ихьшәашәаз,
Знымзар-зны, уи арқхара?

Мамзар ус инхоу назаза,
Ицааршәыран иахыпсыз,
Аапынразтәи еицш азаза,
Сгәафьа адацқәа зыртысыз!

* * *

Абар, иҗалон цхыбжьон,
Ажәџанаҕ аетҕақәа лашон.
Ашьхақәа тынч рыҕсы ршьон,
Стәаны сәуан. Иаасыршон.

Аҗарматцыс ашәахаа ахәон,
Уи ала сара сгәы сыжьжьон.
Схы-сгәы аҕсы асыршьон,
Атх азаза канахәон.

Сынтанагалан, хәыцрак сыхнаџон,
Гәаныла бара бахь сеихон.
Быгәра згон, бзиа бызбон,
Быбзиабара сгәатца еимнадон.

Уарлашәарла цъара ҳаибабон,
Хнатәаны ҳагәтыхақәа ххәон.
Рыхә хшьон, хгәы аҕсашьон,
Аетҕақәа ҳара ҳарчаҕшьон.

Уажә бабаҕоу? Цъаргы бызбазом,
Шкәы быџзом, бызбахә саҳазом.
Җабзиабара аҕхьарца иахәазом,
Иабырхәазом, сара исаҳазом.

Ақәыцшра акәын урт зегь җазтоз,
Ишаанза стәаны сзырџлоз,
Ускан сгәы аҕсы азыршьалоз,
Абзиабараз ашәа сзырхәалоз.

Уажә иабаҕоу? Ицеит, ицазеит,
Схахәы акәын, икәашза ишлазеит.
Аха сашәа, унсыжьюеит смыцхәрас,
Бзиа избо улыстоит гәрагас.

* * *

Акыр цуеит агəамбзиара схацан,
Уажəы ахəышəтəырцəф сышьтоуп.
Ахақыымцəа ахəышə садырган,
Сымчқəагы дара икəадоуп.

Ахəыцрақəа срылоуп есуаха,
Зны иааигəоуп, зны наќ ихароуп.
Сəызцəа, шəабаќоу? Шəеиха!
Сара сахышьтоугы аброуп.

Сыжəба, шəбара аныстаху,
Истахуп афызцəа шəызбарц,
Сара адгыл атцəф саныцəыху,
Шəышсымаз афызцəа агəра згарц!

1970

* * *

Учмзафны уара уанышьтаз,
Сара сакәын иѡуа иушьтаз –
Ахәышә, абгъшәы, акы ахыѡаз,
Ихысхысуа, икәаруа иныѡәоз.

Уара уангыла, сара санышьтал,
Уаргыы уааины зны уаасыдѡаал.
Иухъзеи, атәыла бгама?
Уаҳа иумоузеи стелеграмма?

Амца ахысааит, сабашътахеи,
Ѣызак дсыман, дышѡаѡахеи!
Шъѡа дшыѡам саргыы издыруеит,
Абри схъаауп, саруазыруеит!

1970

АХЬЧА АШӘАРЫЦАФ

Цэыць Иуака изкны

Рхыцхьазара издырзом абґаб инирцәахьоу,
Шәарахжыла атыцәф шаґаф ирчахьоу.
Амшәцәақәа ракәзар, игәара иазкуам,
Ибзианы идыруеит ашьхара азақәан.

Дзызґазоу шьхоуп, ашьхоуп иаб, иан,
Ашьхоуп ихыза, ашьхоуп игәабан.
Ашьха зыхь бзиа, убриоуп имацар,
Имаґа иадґахәалоуп ианагь ихмацыр.

Илабашьа ицарсуп иара дахьцалак,
Ахызатә згауа иазқәнуп ишәақь.
Ипсґазаара рыдхәалоуп ашьха, ацсґа,
Ашәарах иахьибо, урт рхәангасґа.

Ацсґазаара далкьны дгылом хара,
Шьхатәылатәи ацшзара ґалом изхара.
Ашьха данылбаа, арха дхәәґеуеит,
Аҳауа сызхом хәа ианагь дашшуеит.

Ашьха даныґоу имцәыжәақәа еитцытлоит,
Ахра данхала иаґара ицлоит.
Ашьха рәаш анижә иґычуеит игәы,
Ацснътәи ашьхақәа дырхысхьеит такәы.

Шьхатәыла ипсґазаара иґам атыхәґеи,
Игәы аартны дықәпшуеит уи адунеи.
Ашьха икылицоит: ицьма, иуаса,
Ашьха уи дыцәоит икәахьча шьґатґа.

Ахраґы ижәуеит ахырґәы зәаны,
Чейґас дахәоит ахшґа ґаґаны.
Иґәы рахәґуп данаху аґыґ,
Еивигойт убысґан иласны иґсыґ.

Убырґ роуп ґсґазаарас имоу иара,
Уаха дахәарґам уи даґаґара.
Илахәа дуґәа ицзоуп хґа.
Икәмызґәа хылґа, ианишәу аупа,

Акры ихьраны дыґоума, нас дызургой?
Аґых ґахаґанымзарґы, наґ имыршой!
Иґсґазаараґы дзыґхьяхью, убри ауп ишәґәы,
Ашьхара дамадоуп, ашьхоуп иґсґы!

* * *

*Ишхэычыз ит̄ахаз аїафы-асахьатыхфы
Мурман Хубулиа изкны*

Абас акэын дшы̄каз абри ахэычы:
Имыцэоз кэицк ̄аршэын игэа̄фы.
Уи акэиц а̄казара иацырк̄ыан,
Ацкэынхэычы им̄аа какачла ик̄этдан.

Ибзиабара агэылхэраа ицон,
Икэша-мыкэша ӣказ ацсабара ицон,
Ацшзара дхыхны даман иара,
Макыана имбацызт акгы̄ изхара.

Ипишэон имчкэа, акыр иерызкы,
Иамуит умхэозар, арахь иразкы.
Ишь̄тахькала ианааиуаз ацсра,
Ибартэы ды̄камызт убыскан иара.

Ихан ахэыцракэа рымтэыжэа ихарца,
Илацш адхалон ага ацэкэырца.
Амшын дхыршэлан ускан дызсо,
Ма ахра дафан убыскан деихо.

Ибон ашэарахкэа каууа иахьцоз,
Ахьча дибон афырпын азырхэоз.
Ибла ихгылан асахьакэа шэ̄кы,
Мана ахэацшра дафын ишэк̄эы!

Зыцсра ааиз хэхэабжь иахауам,
Иацхьака, ишь̄тахька цьаргы̄ дыцшуам.

Ицстазаара арахэыц аапцэеит,
Ақсра дафыцрышь даманы ицеит!

Амца игэатца итаз илакьто,
Идақәа иртәз ашьацқьа еимдо,
Игәафы ианнас, ишәит, игәы тәеит.
Хәашьрак зламыз ишьацқьа кәтәеит.

Цоуп, дыкам иахьа ари ахәычы,
Аха дыкоуп ифызцәа ргәафы.
Илашьцеит идунеи, имра ташәеит,
Иҕаныназикуаз иашәа ифшәеит.

Аха инижьыз ыкоуп, икамзаргы рацәак
Ипхашьапхатцо икам, рыхқәа пхьак!
Ицәажәоит афәахәа, ирхәоит рфәахәы,
Башоуп ақсра иаанагаз агәы!

1970

* * *

Аиаша анысхәо цьоукы рзы иашоуп,
Зеггы сызрацәажәом сара ус хаала.
Сара ус иҥоу схәом, ирацәоуп,
Аха ак рамхәакәа сызцом җемиршьала.

Абзиарақәа засхәо сара, урт рацәоуп,
Зхы ныҕәызго, зхатәы цьабаала.
Аха, ибдыруз, русқәа еикәатцәоуп
Ҕычрала иныҕәызго зхы бзабаала.

Урт сырбар аткыс, срымбар еигьыршьоит,
Аха иабаҕоу саргы срыцрытуам.
Скалам цынтда — аҕса рыҕрысшьуеит,
Са сырпырхагам иашала ихәыцуа.

Ацәҕьақәа рзыхәан ақәыцқәа тәахуп,
Изласмыртынчуа, ирыласыркьақьо.
Уртҕы зынзаск ибжысырц стахым,
Хьаас ирымкааит сажәақәа ахькьақьоу.

Зеггы ргәы иакәшәо зхәо даеазәуп,
Ацәҕьеи абзиеи, уи зеггы изеипшуп!
Ауаа гәыразқәа рзыхәан сразуп,
Агәы хәаҕсақәа амитә рдеипшуп!

Иахьазын акыр дырхазшәа рбоит,
Аханқәаҕь ргылан, «Волгақәаҕь» анаархәа.
Ҕыыбаҕыхла, царала иеырбоит,
Ичәхәоит хара ихәмоуп хәа абҕа!

Абға мацараггы акггы иаңсам,
Уламысданггы, ахггы анухагылам,
Унхара-нцыраггы капеик иаңсам,
Аиаша җалашо уашта ианҗагылам.

«Азы иаанаго аңша иагоит»
Ахәоит ажәаңка, ариггы удыруз.
«Аңсәәи абзәәи мышкы еилдыргоит»,
Ажәлар ирхаштзом аңгәара ирзууа!

* * *

Агәырѡацәгъа уаѡ даражәуеит,
Игәы тыфааны дканажъуеит.
Агәырѡацәгъа уаѡ даркыцуеит,
Дарсабиуеит, дархәыцуеит.

Узымражәуа ы́коуп хәшәык,
Угәы казмышъуа, ааґсаѡык.
Издыруа изы, ари разґкуп,
Ажәоуп, ажәа исахъарку.

Апоезиа, ари цыргәоуп,
Ашьха зыхъеипш еилыккоуп.
Знык иаґыхәаз, уи азыхъ зжәыз,
Ииґтахузеи уаҳагъ хәшәыс.

Апоезиа, ари цшзоуп,
Ажәа еилыхла иара разоуп.
Напґказала аґсы ахатцоуп,
Жәлар ргәатцаґ иара назоуп.

Ари цкәыноуп, иара есымша,
Ишамац иамоуп, иамоуп алша.
Апоезиа бзиа избо,
Уи иоуп енагъ зхы агәра зго!

Дгъылахаан уи злоу дажәуам,
Ихы шларгъы, игәы шлауам.
Апоезиа, ари гәыґырґтоуп,
Ауаатәыѡса цсыс ирхоуп!

1970

* * *

Иҗоуп ухы угәы ахзыршәало
Аминутқәа, асаатқәа анааиуа.
Иҗоуп уетәахә анкашәало,
Ишәартоуп ухы уаназымиааиуа.

Иҗоуп абзиара ануғашәало,
Иукуа, иушьтуа ануцааиуа.
Уаншәахәало, уанкәашало,
Угәы ианахәало — дыҗам исиааиуа!

Ақьяф мацара сара истахым,
Снеины стәарц акәтағь ахьбылгьо.
Уи еипш амәа акгы иматәахәым,
Скалааит азы иаго дацәызго.

Скалааит икахауа дышьтысхуа,
Амчымха снеины ситагыло.
Азәы иғатца сара ианиҗысхуа,
Анцәа скаитцааит сымра мгыло!

Сара истахуп азқәа рҗы сыцҳаны,
Смаакыраны ауаа спроурц.
Ауаа рзы сыпҳарц сымраханы,
Иахынаҗәу убраҗағь снеиларц.

Сара истахым аныхәаҗа сҳәаларц,
Ажәақәа срытдалан сгыло.
Сара истахуп аус җастдаларц,
Сыриааиларц уадаҗс испыло.

Сара истахуп аидара сгаларц,
Жэлари ирыхэо еидаразарц.
Сара истахуп енагь сықәпаларц,
Сызёоу амаа мардаразарц.

Сара истахуп санцсуагьы,
Сшыңсуагьы сзымдыруазарц.
Са санцслак уагьы, тахгьы,
Хымш рыла наӳ сыржуазар.

Истахым жәамш ськфәтцаны,
Сыгәхыршәаган, ашта узтамло,
Сеиныхрафь афь уеарганы,
Ушьапқәа умыхэо, иутцамгыло,

Уаныӳкала — ари цсроуп,
Ишыстахым уажәнәтәгьы иудыруаз.
Ацсрақәа акуп, ѡбоуп, хцоуп,
Иуасхәоит, саңхьаѡ, сара сгәыраз!

Иахьа ҳазёу ари пхашьароуп,
Хабацәа цәуан ажәйтә гәыблыла.
Уажә хьс ишьтаҳхьыз аѡеаршьроуп,
Цьоук антәыуо лағырзыла.

Аталбошь дгылан ацсы диныхәоит,
Имѡа иныхәоит, цьанат дышнеира.
Днауғәйдхалоит, думтахырхәоит,
Имч ақәхом ихь арееира.

Изтаҳу иутаху хәала,
Сара исхәаз суасиат ажәоуп,

Сыңсы антоу бзиа сбала,
Саныңслак иухәақәо қсажәоуп.

Сангәақуаз хәшәык узаамгеит,
Сумбазеит унеины сахышьтаз.
Санңсы акәыба сзааугеит,
Идурбеит спатрет угәы ишоутаз.

Аха уи сара иабасыхәо,
Иузырхәар рацәа дтынхоуп хәа.
Назаза сыцәоуп, шыта сәыхом,
Иудыруеит усгы, егәа қаутцеит хәа.

Ашәа ахәара ақынза хнеилоит,
Ижәбахьоума абас афыжәра?!
Аңсыжраң цәа змам кылслоит,
Агәалсра азы акәым, баша афыжәра.

Жәафык ирыдамзаргы згәы былуа,
Стахцәа шәсызрыдашшыла.
Сөыза, сықәла, згәы сабылуа,
Мшыннырцә акәзаргы, дцоит шыапыла

Егәа ихаразаргы, амш цәгәазаргы,
Уи аены акы дааннакылом.
Ажәа исхәаз цьбарацәазаргы,
Аиаша мхәакәа, ус сзаангылом.

* * *

Уаха даара схы сгәы ақәмачуп,
Ипстхәаха исхахаит хәыцрак.
Атых еикәа агәтыха сзацуп,
Сыкны самоуп, уи сафыцрак.

Аетәақәа салацәкәысзом,
Исыхәапшуеит рыбла тхаха.
Апша бгыыцк иалакысзом,
Ахауа иснатом ацсеивгаха.

Мацак абна иахыларшәу,
Иаакәытцауам ачырчырра.
Абна уапатцас исыкәыршоуп,
Ақәыцқәа исзыркуеит рытцарыра.

Дышцастахыз иааимызцкьоз,
Уаха исхафаз алашьцараф.
Агәырфәа сыхца наф иказцоз,
Саанзмышьюаз сымацара.

Дышцастахыз мфанызафык,
Сыгәтыха засхәоз изцәымзакәа.
Сгәырфәа схылгар уахазатцәык,
Дысныхәалон саакәымтцзакәа.

* * *

Үенак шыыжьза сгәйсәанзамкәа,
Итәит гәырфала сыфната.
Убысканоуп суада иамкуа,
Сылағырзқәагы анкатәа.

Аены инаркны даеакала,
Амамиқәара насхаңеит.
Адәы снықәлеит нас гәырфала,
Сгәырғара атыхәа ццәеит.

Исзыкалеит амшмышәла,
Сгәығыртакәа шытабеит.
Минуткала схахәы ашла,
Иаразнаказ иеихахеит.

Дсыгроуп азәы хәызбала,
Исығришьуеит есуаха.
Сдәыкәуп сеицьны, сеидыңала,
Слацкыагаха, схәахәаха.

Шыта ахаан сгәы шәахәашам,
Иччазашам шыта слакта.
Скарматчыс абжы сахашам,
Ицәгыагагышьеит сыңсата.

Сыкәмызт ашәтқәа срымцахырхәо,
Исыман ашәт сара схатәы.
Зыхәашымызт са сызфыхәоз,
Азәы са сзыхәа цәгы ихәартәы.

Есымша сгәйргъон сыџнатала,
Ашә дәылџуан хара.
Стәаны изџуан ажәеинраала,
Имариан атых аршара.

Хәдацәахь мал дук салатәамызт,
Аха исымаз са исызхон.
Аџызцәа рыда са схәртамызт,
Сас дыстазар сгәи ирпхон.

Сгәи акы алан аџны сааир,
Инысхыцраан, наџ ицон.
‘Енак машәыршакә азә дысиааир,
Адырџаены са стәи иагон.

Саға дааины са дыснышәон,
Иара ихала убас џаитцон,
Уи ианажьра сара исылшон,
Есымшааира пхәаџа сцон.

‘Енак сыжәџан птак нхылеит,
Имацәысит, идыдит!
Сразџыдара аасыдгылеит,
Уиала са слахатц гьежыт.

Адыд хысын, аџ ду иакәшәеит,
Амахә џәыбаса иагеит.
Амацәыс гьежьюа исыкәшеит,
Цьаргьы сзымцо агәта стәхеит!

Ажәџан гәаан исхалашьца,
Акаҭа еипш, исхаҭеит.

Ашьхарахь иеимгәалашьца,
Амырхәага нкаба ицеит!

Җенак афны сгәысәанзамкәа,
Итәит гәырфала сыфнаҗа.
Убри аеноуп суада иамкуа
Сылаҗырзқәа анкаҗәа!

* * *

Саныхәыңыз даара акры схызгеит,
Исхызгеит: амла, ахыта, азба.
Ачымазарақәа жәпакы сеырцәызгеит
Мчылатәҕьа, бҕарцахыы ҳаикәңа.

Сарпысра санықәла, схәаақәа касыңсеит,
Салтуа салагеит убас, хәыч-хәычы!
Схәаақәа рымтәыжәә рыкәәпсеит,
Ахара иааныжьны, исьеит сҕамчы!

Абар, абар, сахънеиуа сықәышьқыраа,
Ашьабста аҕара иҕаруп сшьамхы.
Избоит ицошәа адгьылгы сытцпраа,
Сышиашоу сазцоит сразҕы.

Исывас, итрысны арҕашқәа неиуеит,
Арҕашқәа разнушәа ицқыза.
Исыхәәпшны ашәтқәа пхеипхеиуеит,
Хаңшзара умаз рхәозшәа игәыкза!

Сытаҕа адәы иатцәа шытоуп уархалтас,
Ашәтқәа рыла агәы зеггы қәтцаны.
Атаца лҕы иақәыршәу иафызоуп ашәтқас,
Амахәқәа шышәтыз збоит снаңшы!

Ашьхыц ршьапы ипҕхастанатәуам ашәтыц,
Аапынра аҕеожьзан иаҕуп азҳара.
Аңарпалыкықәа збоит амзырха анттыц,
Иахьагы урт ирышьтоушәа збоит схәыцра.

Аха схэыцра саѿсхьеит, ахара инсыжыит,
Шака сҭахыз ашәтқәа сзымкәшәеит сара.
Аха схэыцреи сарпысреи еипысшыт,
Схэыцра, агәыразра саѿуп агара!

Иснархауеит сара сыдгыл агәеисыбжь,
Сгәы арахэыцқәа ирхәоит ашәаны:
Абзиабара аҭсаатә-ахәыхә еипш,
Ажәѿанахь ихаларц ихаракны.

Сылатәоуп ибымбылу аиартә-ашьацра,
Ахаскьынҭә фѿыхаа сыкәа иҭатцә.
Сыбла иамбааит, сыдгыл, угәамтцра,
Сугәытхәхәан ан леипш сзаазаз крысҭатцә!

Уаха акы сҭахым, истахым уҭара,
Истахым ууаѿ дура, исыт ауаѿра!
Уара исаҭәоушьо зегьы сҭахуп аҭсабара,
Уара унапы атҭака сацәшәазом аҭсра!

* * *

Дашшуан азэы сажэит хэа,
Иаауеит хэа сыфэхэара.
Исырбеит саргыы сышлеит хэа,
Ихацэеит, умбо, хфара.

Егъаурым, нас, хажэызар,
Изакеануп уи иара.
Хабацэа рабацэа ажэызар,
Иагозар ченак ацсра.

Нас, уи иацэшэатэума,
Уи сацэшэазом сара.
Убри азбахэгы хэатэума,
Ицэырган иахьа абра?

Хьаас исымоу ажэра акэзам,
Имацымхар аира.
Аира аныкала хэара акэзам,
Ишыкалогы афара.

Аиреи ацсреи тѳбагоит,
Ацсѳазаара еипхьбауам.
Цѳоуки ацсра иахэлабгоит,
Акгы узаххэауам!

Икэнаргылоит урт ртыцаф
Абицара еиха иацсоу,
Рызбахэ рхэалашт аѳоурыхаф,
Рыцсадгыл ишаѳацэоу.

Абзарей аңсреи еибаңсахуеит,
Инужызоуп – аус!
Убзиазар зегы ғнахуеит,
Азәгы уиңхязом ажәыс,
Азәгы уиңхязом ңсыс!

ААМҢА

Аамта пыруеит, иахьцаз хәа ак убашам,
Уахык пхъара хәаггы иныдгылом цъарггы.
Знык иуцәцаз аамта даеазны иубашам,
Аамта дгәанатом еихабггы-еитцбггы.

Аамта иара атәы ауп енагъ иқанатцо,
Аамта уаражәуеит, аамта уарфөит.
Аамтоуп ауафгы акризырфатцо,
Аамта дарцагәуеит, аамта дархоит.

Аамта цъанатуп, аамта цъаханымуп,
Аамта ашъа, алагырз канатөит.
Аамта зны итшәароуп, еазных имфәдууп,
Аамта цхауп, нырцә-аарцә еиманадоит.

Аамта, сгәы иаанагоит шыта утәы здыруеит,
Уара уқәпраа ушцац уцала!
Аамта, цьоукы урхагәыруеит,
Ироухәоит цьоукы: «Шәгәахәтәы кәшәцдала!»

Аха акы уара уфы сгәы иалоу,
Аамта, урзылпхоит ауаа акггы иаңсам.
Ибалдахәыбалдачо урт аамта иалоуп,
Ақәнамга аныкарцо аены иахьурхәуам.

АХӘЫЦҚӘА ХӘМАРУАН

Адәәґы ихәмаруеит ахәыцқәа,
Аус руеит, рнап хәыцқәа хәашоуп.
Ирхаччоит зеггы рхы-рґқәа,
Азәы иґытшәашам: уара уоуп,

Сара соуп, зеггы азәк еипш еицхыраауеит,
Азәы – азы, ґазәы – аґслымз, анышә...
Абас иаґуп, «аханқәа» дыргылоит.
Араґа дубом изыхышыым ачышә!

Иґыашыыр хәаґы ишәазом иршәуцаз,
Уаахыаґшаанза иубоит иґыашыны.
Аха аусураґы «аплан» рхы иартаз,
Инарыгзароуп рымчқәа неипшыны.

Урт цқяқәоуп, вба рымазам,
Урт ирыздырзом аґара, ахы.
Иуархәоґы иашоуп, ґба рылазам,
Рхы иақәитны иқәуп адәахы.

Урт иандухалак иґартцақәаша,
Ишихәычу уажәнатә еилдыргоит.
Аамта минуткґы рышытышам баша,
Абзиара рґәы иштоу сара аґәра згоит.

Ахәыцқәа аусура иаґын хыма-цсыма,
Урт еицырызбон зґатцара иаґыз.
Хара ханыґамло шәа шәоуп иаґшәымоу,
Шәа шәеипш акәын сшыґаз сарґы санхәыцыз!

Аңабаа ижабо азы аңара шәахәом,
Иаахуп азын икашәтоит шәызфү.
Иагъа шәдухаргы, сара уаха шәасхәом,
Ишәхамыштааит зны шәанхәыңыз!

* * *

Иќалоит зны-зынла ухы угәы анахшәо,
Сыќамындаз хәа адәы уанықәло.
Амѡа уанықәу, акы уанахќьяшо,
Аххы унцәытцакьякьо, хланцы уандәықәло.

Иќалоит зны-зынлагь уахьцара узымдыруа,
Мцәыжәѡадагь упырны ажәѡан уанхало.
Ухада даҭеазә дубаргьы дузымдыруа,
Бзиарас иќоу зегь уеанрыдухало.

Аха усќангьы зегьякоуп, ужьоуп,
Апсҭазара ус уаѡы илахәмарлоит.
Зны иуаҭагәышььоуп, ҭеазных иуашьоуп,
Зны уаргәыбзыгуеит, нас иуамақарлоит.

Аха уќазааит уара акы агәра ганы,
Иахья итәуо, уатәашьҭахь дшыччо.
Абартқәа змам цқья еилырганы,
Ижәдыруазааит ихы дшахыччо.

АҚӘПАӘ ИАШӘА

Гь. Чачба иажәеинраала «Уарада» иафьырқшшәа

Иахьа азәы убас дыкоуп,
Уск узыкаитцом парада.
Аламала духацгылом,
Истол, дахьтәоу иеамада.

Ацартыша цкьа иузитар,
Хьзыс инаҭа «ахамҭа».
Иҕалоит еихау ак уитар,
Ухеигаларгьы аҭада.

Аха иуташа умамзар,
Иҕалоит узыргь харада.
Ақьақьара цкьа иуламзар,
Уара уда изхарада?

Уңсҭазаара агәашә аркуп,
Уқәыз адәы пхарада.
Иара дтәаны афьжәра дафәуп,
Уара угәаҕра иашьҭада?

Ухшыөҭразаргь, уңьыба ҭацәуп,
Иҭыҭым амгәа упаратра,
Арахь уразҕы инапы иакуп,
Ирацәоуп инага-аагарҭа.

Ахан изгылоу маҭәала иҭәуп,
Иузҭода ҭналарҭа?
Аанда, агәашә зегьы еихатәуп,
Иҭбаауп, насгьы, игәараҭа.

Аха уи хѡаас иумкын,
Зны иѡалап аѡаларѡа.
Ахѡымгара уи дзаѡѡаѡом,
Аиаша знык дангѡанѡаѡа.

Угѡы каумыжын, ѡхѡѡѡа уѡала,
Адунеи уѡѡыз шѡарада.
Аѡѡѡамыѡѡѡа наѡ иѡѡѡала,
Умшѡѡ-мырѡѡ гѡѡарада.

Унеила, шѡѡѡѡѡа ухѡамѡѡа,
Иѡѡѡауп умѡѡ ѡшѡарада.
Иѡѡѡѡа ашѡѡ, акы уанаргѡамѡѡа,
«Уарада гѡѡшѡѡ, уарада»!

1970

* * *

Итыркөкөөаны аныхәәґақәа аныжәжә,
Шәыргәзы! Шәыргәзы ацәцақәа рқышә.
Насың имоуп, насың – афы иашьу,
Злахатц гьежьюа агәараґы ихшьу.

Абзацәа згәалазыршәо иңсхьоу,
Иара зхаґаґы ґыанаґқа зхы хоу.
Шәапхьа дгылазам уи играқәа хөө,
Шәизызырөөы, убриоуп аиаша зхәо.

Игәы иґоу цәырганы ихәоит, шәзырөөы,
Ҫыстаара аґамґакәа ицәажәоит афы.
Итыркөкөөаны аныхәәґақәа аныжәжә,
Шәыргәзы! Шәыргәзы ацәцақәа рқышә!

1970

ТАКСИ, ТАКСИ

Афелетон

–Такси, такси! Уаагыл, такси,
Сыццакзеит цъара! –
Иеихьымзауа сыңси-сыңси,
Сафуп афытра!

Такси цауеит исафкъаны,
Даагылауам изго.
Дтатәоуп такси иеырцагъаны,
Зхашәа хы зымбо.

Мшәан, такси матцугас
Ифоуп жәлар рзы.
Иахьутахугъы, нас, ирлас
Уиала уцаразы.

Аха цьоукы такси, нас,
Иақәтәоуп ирхатәшәа.
Днеит азәы иахьгылаз,
Такси еиқәшәшәа!

– Икалозар таксила, нас,
Очамчыранза сга.
Суҳәоит, абааңсы, исзырлас,
Ақәнагагъы сыцәга!

– Мап, иафәуа акәзам иуқәнаго,
Иахьынзоухәо санца.
Ахынтәхәоуп иуцәызгауа,
Иааг, снапы инантца!

Исхәоит сара иуцәымзакәа,
Амашына схатәоуп!
Иҕыцзаны апокрышкақәа
Анаасхәазгы сынтәоуп!

Акы агхаргы са счыдахаз,
Ак ситауам азәгы.
Нас, сара сцоит иахыстаххаз,
Иахыстахым – ҕаргы! –

Абас ауаа днарылазоит,
Итанауа игазом.
Арахь, аплангы изынагзом,
Акгы усс икзом.

Такси, такси! Ак уасхәашан,
Уаасзыыршишь сара!
Иухоумырштын, иааугәаларшәа,
Шака умоугы ацара!

Ф-класскгы узрылымгеит,
Уа уалырцеит уштәаз!
Такси аҕы унанагеит,
Угәыгзомызт абасгь.

Нас, икалеи абракагы,
Уаџцас аус уулар?
Җәа збаз җәа ихәхәеитхәагы,
Ахынтә хә умгалар?

Аплан ахыхь иудугы,
Иуртауа есымша.

Инаццаны иаха-ицагы,
Иналоуцар улша!

– Такси, такси! Уаагыл, такси!
Сыццакуеит цъара!
Еихьымзауа сыңси-сыңси,
Сафупеи узфьтра.

Иумахауеи иуасхауа:
Такси, такси, такси!
Амѡан ацѡымг икылцшуа
Уахамцалан, такси!

Атаксист:
– Ацѡхар ацѡа ахыцуанат,
Иахыхлатѡуп, иахых!
Такси сара исыманат,
Исыгхауам хыхшьых.

* * *

Имч ыкам, уи дабаауп,
Аарла днеиуеит дгәагәо.
Аңсра иҗахым, иңсы җаауп,
Уахь егыыкам зыгәра иго.

Адырҗегьых акы ахыыкоу,
Анарцә акәзам, абракоуп!
Иахьеибабо, ауаа ахьныкәо,
Аиуара, аиғара ахьрыбжьоу!

Ара уччоит, ара уҗәуоит,
Ара угәыҗуеит, акы убоит!
Аҗызара җоуuky иузыруеит,
Акы еимашәкуеит, шәеиҗаңоит!

Аха аҗыхәтәан шәеизааибагоит,
Уаҗ ихәаша ак шәызбоит,
Акатәара шәыхәнибагоит,
Шәеицхыраауеит, шәеибагоит.

Аҳалалрагы адунеи иагым,
Агәырҗаңгәагы уаҗ дашьуеит.
Ари иацы акәым, ари иахьакәым,
Абас аамҗа еикәшауеит.

Амреи амзеи, урт еиццәыртцуам,
Аҗх агәҗаны ирыбжьоуп.
Аха еишьҗоуп, урт еиңырҗуам,
Бзиабарала урт еикәшәоуп!

Апсҗазаара бзиа изаабо,
Абри азыноуп җаекеынто,
Иара җзашытоу, иахьяабо,
Аха ицоит акәаратцо.

Нарцәы иашытоу сеикәымшәац,
Шәышықәсагы кыр дреихаз.
Сызго сга җәа инапы ақәимтцац,
Ауафы мыжда абас дызшаз!..

Апсабара, иуасхәарызеи?
Цәгъа уеижягоуп ауаа рзы,
Апсра уаф дзыхыццакрызеи,
Нарцә назаза «апсшьаразы?»»

Абри змоукәа инхахьада,
Дынхахьюма апсра азә дахашт,
Сара ипсыша, «уа сарада»,
Ашәа ахьырхәауа иахашт!

Ибоит нарцәы җәа акгы шыкам,
Иҗоуп ииашаны аарцәы.
Нарцәы җәа егьыкам, азәгы дыкам,
Азәгы илихуам атәы!

Тынчроуп, уаҗа наунагза,
Азәгы уахьтәи дгъежьны дмаац.
Адгьыл днартоит дыхьшәашәаза,
Инеипырцны ицоит нас!

Ибаф нхоит акыраамта,
Аха ишнеиуа иахәахоит.

Унеиуа уаналагалакь уажәымтахь,
Иаҳагы аҗаара угәаҗхоит.

Адырҗегых акры ахыҗкоу,
Анарцә акәзам, аарцә иҗоуп.
Иахьейбабо, ауаа ахыҗкәо,
Җаҗьара акәзам, абраҗоуп.

* * *

Амаџ укѡа иџауртѡаргы,
Иара атѡы љанаџоит.
Угѡы аџхарала иурџхаргы,
Инауџџаны иџоит.

Аџѡгы зџѡо иагы иургы,
Имџѡар игѡы иауам.
Акы зхиџѡара димбаргы,
Ихазы акы имџѡар иуам.

* * *

Алым аҫаҫхьа иашшит Ажьа:
– О, сыхаара, сара сашья!
Усхылаҫш, срыцәга алақәа,
Срыцәга ашәарыцацәа рыхқәа.

Ашьхауарба ахаҫыц, ашьапхыц,
Зегьы сара исышьтоуп сыркырц.
Урт рзыхәан сфатәуп, сышьтәуп,
Атәра сызтымтит, дара сыртәуп!

Уара аҫстәқәеи аҫсаатәқәеи уханцәоуп,
Уара улша акрыкоуп, ирацәоуп.
Сухәоит сара, сыҫсы еикәырха,
Сах, сыхаара, са сгәацаҫха!

– Мап, Ажьа! Ужьоуп, ухаткы,
Сара исзызбом уара уразкы.
Ашшыҫхьызқәа уара утәы еиҫш шәкы,
Саҫхьа иқәжьу имачзам ашәкәы...

Ухы уахашшаауазар, дара ирбап,
Рнапы ианыстдоит, ухы дырба.
– Алым, саҳ! Баша угәра згон,
Схы зжьон, сгәы сыжьжьон, –

Абас Ажьа агәахы ҫыжәжәон.
Ихынхәит арахь, икалахьан шыьбжьон.
– Исыхәарыда? Адырөгь – са схы,
Игәыгыртоузеи? Адырөгь – сшьамхы.

Иахъа икоу шьамхы ыргароуп,
Сыцсазара зегъы мардароуп, –
Ахэан, Ажъа аѡада еихеит,
Адырѡегъых Ажъа ахы иазынхеит.

* * *

Уи иҥны җаҗоу аус имоуп,
Акырцъарагы еиҕуп аҗсра.
Хәлаанза ушәәҗ дылагылоуп,
Уаҗәитым амца ахатәара.

Җаҗоу уи ибз икысааит,
Ахаан уи иақәлома җара.
Ианамузагы ахәа уахәааит,
Имариоуп уи ажьҗа аагара.

Зны дгәыбзыҗуа укәа дҗалоит,
Иҗыхәа ыршан икәа иҗоуп.
Дуцәнымхошәа днаудтәалоит,
Ихәом, иуцәизоит игәы иҗоу.

Знык уиҗырҗны узқәа аниеиха,
Ахәызба улаиҗарҗ дыхиоуп.
Иаха еиҕуп, уеиҕәыҗха!
Уаҗа иатҗкысгы деиҗәоуп.

АБГАХӘЫҘЫ АУАСИАҢ

Абгахәыҗы аңсрахы ахы анарха,
Ирыңхьеит аңхаңәә, аңаңәә:
«Шыҗа сыңсуеит, исзыхгом уаха,
Саныңслак адырра рышәт стынхаңәә.

Бгажәлары еизганы сыдшәыртәуа,
Ашьарақәә, акәытқәә шәшы!
Сшәыхәоит, нас саныжәжуа,
Аиныхра җаңаны сыжәжы!»!

Абгахәыҗы аңаңәә җоуба руит,
Акы аханы, акы ашьапаны игыло.
Бираҗҗас рҗыхәәқәә ладырҗәит,
Кәтышьаҗарагә адәы ишықәдмыргыло:

«Хашыңәә абгадуқәә шахмырзуа,
Рааигәара хшыҗало есымша.
Рҗыҗарақәә ааныжыны ианҗытдуа,
Хрышьҗалан хашҗо хамшәә».

Уиакәхеит, абгахәыҗы ңсит,
Аңаңәә инарыңзеит ауасиат.
Акәтыҗрахы ахы рханы иржит,
Ицазаргы акәхап ңыанаҗ.

АҢСАДГЫЛ АБЗИАБАРАЗ

Урта иаазаз, аурт ахьасуаз,
Володиа ихәыцра ахьымѡапысуаз,
Ақыта Ңақәашь аѡаѡа,
Убра даазеит, иоут ацәаѡа.

Абжьара школаѣ ацара итцон,
Уртантә Агәрзгәыл дцон.
Деилкья-еилгәыцәза, деилыхха,
Шьыжыла дтыцуан рымзырха.

Аеықәтәара бзиа ибон,
Ңеыкәабара азахьы игон.
Аизараѣы днеир Ңақәашь,
«Ахы, дақәтәан дааит, ирашь!» –

Абас изырхәон, иеы данаалон,
Ашькыл имырхәа еыбга дхалон.
Абаз шьтихуан уи дышьтасны,
Атарчеи рцәигон, дцон дымтасны.

Уи дахыцон ацәыргыла,
Зегьы дыриааиуан уи Ңеыхәтәыла.
Ңынхара-ѡызара изнауан,
Игәахәтәы дахьнагзауан.

Цәгьакы, бзиаказ иара,
Зегьы ирзиуан Ңынхара.
«Ех, дад, абри иеипш ацеи,
Дагымхароуп адунеи». –

Абас изырхэауан иеицѣак,
Итаацэа ныѣигон жэларак.
‘Енак аусхэартахь дылбааит,
Днымхацэакэа, лассы дааит.

Митэык шыѣалаз ѣара,
Ианубаалон иѣацшра.
Ашьха иавтны ацта халеит,
Дкэалаауа ашта дталеит.

Иееикэа ацхзы иаганы,
Итаацэа ицылеит ишэаны.
Инаикэрыцсеит азцаара:
«Измаанузеи ас уара?»

Ицсы еизго атак ѣаитцеит:
– Ёацсадгыл аибашьра иташэеит!
Жэлары ирылархэеит иахьа, –
Дцэажэон игэы ашьа тыхьхьа.

Итшэааит ажэѣан алакытца,
Аибашьра акэхап ашэы ашэызтца.
Амра иацэахт ахы-аѣы,
Ицхом Уртца уи ахэаѣы.

Аибашьра азбахэ атэыла иахыѣит,
Хэычи дуи зегы иигэныѣит.
Ахацэа афронт ахь, уахь ицон,
Ран-Рыцсадгыл уа ирыхьчон!

Хтэыла агэаѣра итагылан,
Хар еибашьуан раѣа ипылан.

Хәдацәахыы еибакы еибарцсуан,
Шәахаҕынза ашыа кашуан.

Уа х-Володиа дмитәха дрылан,
Аңшыхәра акәзар, иара идыруан.
Дацпыхәаны адца игауан,
Идца нагзаны даауан.

Иаби иани ашәкәкәа роуан,
Аиҳабыра абас рзырәуан:
«Ахьзырхәага, абри иеипш атцеи,
Ак иацәымшәауа адунеи.

Этәыла хьчара шпыла иазгыло,
Ахьантара иатцагыло,
Итабуп абри иеипш дзыхшаз,
Итабуп абри иеипш дзаазаз!»

Анемеццәа, урт рақәпарағ,
Иңсадгьыл дуун ахьчарағ.
Фырхатцарыла уа дықәцеит,
Фырхатцала уа дтахеит.

Матросов илшаз афырхатцара,
Иара иҕаитцеит аҕаңара.
Имтысит иара игәы, инапы,
Имцәахит убра игәышпы.

Ихы ақәитцеит, уи ихьчеит,
Аңсуагыы иетцәахә каңцеит!
Абри иҕыза иахьа атцеи,
Амацәыс еипш ихьз цеит.

Ифырхатцара, ихъз-ицша,
Украина адәышша,
Карпат ашьақәа ирхууа,
Ахааназ инхеит имцсуа.

Ашәышықәсқәа избәхә рхәалашт,
Иқыта уи дахъиз Цақәашь.
Иара убас Ацсны зегъы,
Илаҭхәалашт есқьынгы.

Володия ишкол ихъз ахуп,
Володия хгәатцаҭы дтәахуп.
Уи даатытцны икалазом,
Дызхатәаз апартагъ тацәзом.

Анацәа рзы хъзырхәаг хшара,
Абацәа рцеицәа рахь атцеи!
Ацсадгъыл азы – мра лашара,
Уи иақәлахах адунеи.

Нарт Сасрыкәа ицытцәаха,
Изаазаз аееиқәа Бзоу,
Ажәлар рыцкәын – гәлымтцәаха,
Ибзақәоу зегъ реиха ибзоу.

* * *

Дҗахеит ақәыңш, иафызаз атариал,
Арра дыҗан, дааит хыызла-ңшала.
Дөеин аусура далагеит Тҗәарчал,
Матцурала акәым – напышьашәала.

Дҗахеит, аха дызуста иҗахаз!
Арңыс 22 шәықәса ирҗагылаз,
Ғынчрак ззымдыруз, аҗә иахаз,
Хәылңыетәеиңш дҗахеит
Шарңыетәеиңш игылаз.

Аңс рыцҗа жәамш дузза дыкҗартцеит,
Адәахыы аҗәа, аурҗ асуеит.
Аха иҗартцалак, инеиуа акрырҗартцоит,
Өыжәроуп, аҗәцақәа жәабала ирылсуеит.

Ғыанат шыапыла ддәықәырцоит, ишыжәбо,
Имңсыцғыы сыңсында игәахәуеит.
Аңсы дырхашҗит, изакәузеи избо!
Агәакыацәа ракәзар – игәырөоит, игәәҗуеит.

...Изҗаху, дад, иуҗаху хәала,
Суасиат әжәоуп исхәо уажә абраҗа:
Сыңсы анҗоу – бзиа сбала,
Саныҗам избан ауаа зургәәҗуа.

* * *

Дыңсит ауағы, шәышықәса зхытцуаз,
Шәышықәса цәгъеи бзиеи збахъаз.
Шәышықәса ихандеиуаз, ишәахәоз, ихәыцуаз,
Заңсуара мырззакәа иаауаз.

Шәышықәса аңсҭазаара ңшза зхызгаз,
Адауаңшь иафызаз аҭахмада дзышза.
Шә-ааңынрак уафрала изхызгаз,
Какачла иқәҭданы иқәыз адәы ңшза.

Аиарҭа дыламхакәа – дшыцқъаз, дшыбзиаз –
Гәыхшәара имамкәа, идунеи иңсахит.
Ииаазаз ахшара гьежьюа ишихагылаз,
Иңьанат дҭалейт, аказы дымгәаҕит.

Дахыкҕаз дырбарцаз инеиуан иқәлацәа,
Абыргцәа маңымкәа еиқәышла.
Ех, ишҭаҕаз, агәыбылра рылатцәа,
Ихааза ишҭатәуоз лабжышла!

Ех, ишҭеибабоз анкья хабацәа,
Иахьагы ргәыблышьа згәыблышьада!
Рабацәа иддырбаз, ианаахырт рылацәа,
Дара раамышьтахь дачәазәы измагәышьада!

Ех, ианҭәуогыи адунеи шҭадыртәуои,
Ианыччогыи ишҭаччои дара!
Арҭ аныҕамла, нас ихаңсыхәои,
Ихәмаргамхари ауаф иңсра?

Ах, закәызеи аңшрахәагь ирымоу –
Закәытә сахьоузеи, рзарақәа тфаца!..
Ах, закәытә ламысузеи ирылоу,
Закә жәақәоузеи ирфьтшышәшәо ихааза!

Ишңарнаало ма иршәу аматәа, –
Раңсуа матәа, рҕамачаңа!
Арт ирыцназго иахьа ихамада –
Рразны маҕа, роупа, рыхтырңа!

Нартәа рхылтшытра шракәу ҭашьома,
Шәхаткы сцеит, сабацәа, шәара!
Шәыла сгәы дууп, зәыр шәилаҭашьома,
Шәара шәсыманатң, сацәшәом аңсра!

... Идунеи иңсахит шәышықәса зхытуаз,
Шәышықәса цәгъеи бзиеи збахьаз.
Шәышықәса ихандеиуаз, ңхьаҕа ихәыцуаз,
Зажәымтә ааңын аҕара иңшзаз!

Зчеиңыка бзиаз, зуаҭра бзиаз,
Цәгъеи бзиеи рзы ауаа зызтаауаз.
Зыңсҕазаара ңышәаз, акрыздыруаз,
Унеишь-уааишь хәа зархәауаз.

1970

АПСРА САЦӘШӘАЗОМ...

Апсра сацәшәазом, абзароуп сзыцәшәо –
Ианаасгәалашәо, баф-бафы сеиґышәшәоит.
Избан акәзар, апсра хьмызг амазам:
Апсра цсроуп – ихьшәашәоуп, шыа алазам.

Упсгьы ґаны – уґоушәа-уґамшәа,
Апсґазаараґы акагьы анулымша,
Иухыкәласуа, зегьы ухы ианыкәтәо,
Уара иануцәымшәа атцыс,
амахә икәтәоу,

Ушәаны узымцәажәо, ушьамхы унанамго,
Ианухьзхала «агәаґ», «ананамга»,
Угага уацәшәаны, уцсуа уаныґкала,
Арахь ауаф цшра уманы дәныґкала.

Апсы атара мацара – ари зхәартузеи,
Иузырхәо ианалага «Шаґа дґеадоузеи!»
Ацәгьагьы абзиагьы зегь анузеицшха,
Ухатәы гәаанагара хәа акы анузымхәа,

Ас аґазаара атцкыс – апсра цьанатуп,
Уахь иулакьакьода, ухы уазатуп.
Апсра сацәшәазом, абзароуп сзыцәшәо,
Ианаасгәалашәо, баф-бафы сеиґышәшәоит!

1970

АБЗИАБАРА

Абзиабара иажәуа дарчкәынуеит,
Ичкәыноуггы даражәуеит.
Абзиабара атлагь иакәнылоит,
Итцырфрны иканажьуеит.

Абзиабара алымггы артәуоит:
Ағынанахоит алагьыз.
Имчыдахоит, уархәыцуеит,
Ибаазажжыроуп алацыць.

Абзиабара амца иафьзоуп,
Иназкьысыз дабылуеит.
Абзиабара амч дуззоуп,
Уафь илахатц аргьежьуеит.

Абзиабара мшын цаулоуп, –
Ағба дуқәа зырзасуа.
Абзиабара ахьшь иафьзоуп, –
Ахра дуқәа ирхыцпраауа!

Абзиабара зыхь казказуп,
Ицо адгьыл итцхәрааны.
Амреипш ашәахәа ацуп,
Уагоит пхьака иуцхрааны.

Абзиабара ашәтыц еипшуп,
Агәы цқьоуп даараза.
Абзиабара ацәа кәымшәышәуп,
Иама идәықәуп амаза.

Абзиабара ажәуам, ижъакцом,
Ицџафыруп – ахәаттар.
Абзиабара нтәара ақәзам,
Абзиабара амца уцазар,

Дгылахаан уакуам ахьта,
Асы ауаз, ицаауазаит!
Абзиабара енагь шәашта
Абзиараз италозаит!

Шәгәы шәнамырхәаит абзиабара,
Адунеиаф шәыканатц.
Ишәмоуааит агәынамзара,
Убри аиуа шәыланатц!

Абзиабара амч иамоу
Уи иаиааиуа мчы ыказам.
Абзиабараз схы ашла иалоу
Зынзаск уссгыы исымазам.

Смажәаит гәыла-ңсыла,
Шәаргы убри шәыдышәкыл.
Бзиа ижәбо данышәңыла,
Дышәмышьтын, нас, дгәыдышәкыл!

1970

* * *

Сгәы иҗазамызт ажәеинраала аҗра,
Сҗанагалан, хәыцрак саман сҗахәхәа.
Сгәтҗаҗ иааҗыхеит ихәау агәырҗа,
Сылақәа, аҗ иашы иеиҗш, иҗон ихыхәхәа.

Быҗшра, бсахы, быплан – сыбла быхгылан,
Еихашәашәо бзара, абар, еихҗәарашәа.
Ашырхәа сҗаҗҗкеит сахытәаз сеидҗыпҗлан,
Скәиҗхеит, сеиҗралеит, сҗалеит сеиҗрашәа!

Аҗытә мҗы ирласны, иаразнак еибакуам,
Ианеибаклакгы, иҗәауам лассы.
Быхызала уаҗа жәеинраала сыҗуам,
Ибызгозар, ибымаз – ибыҗтоит сыҗсы!

1970

* * *

Аңенңыыр аартуп, амш заманоуп,
Амра акәзар – иңхоит ихааза.
Аңнышқәа амшын ихшәалоуп,
Рыбжықәа ааџуеит иџацаза.

Аңсатцлақәа еилагылоуп,
Рхыцәқәа иатцәа итдарза.
Урт рышәшьыра сатцагылоуп,
Ашьха зыхь еипш ицқьаза.

Ааңын нцәазом арака:
Зынғы-ңхынғы иңхоуп Аңсны.
Сыңсы зыхтнысто, сықалақь Ақәа,
Иустоит сыбзиабара еизакны.

* * *

Сазфлымхауп сыжәлар ирхәо –
Изыргәаҗуа, изызцаауа.
Ишҗастаху сыжәлар зыхәо
Сашьтазарц смааҗсауа.

Сазфлымхауп урт рыгәтыха,
Сгәы итыхауеит саргыы.
Амхылдыз еипш, җапхьа исыхоит,
Уаҗа соунашьтуам җьаргыы.

Сазфлымхауп сыжәлар ражәа,
Сара ишьтысхуеит җоуба уны.
Сазызырҗуеит сыжәлар рашәа,
Иацсыргызуеит сыбжыы җганы.

Урт аныччо сыччабжь ыҗоуп,
Иҗалашам еипхьбаны.
Сгәырҗа-гәырҗо сус ахь сныҗәоит,
Сыжәлар рычча агәра ганы.

Избоит, сыжәлар насың рымоуп,
Гәырҗа згымыз аханатә.
Уажә рыҗсадгылаҗ иаҗшәымоуп,
Уажә ирыхьзуп – Амилаҗ.

БЗИАБАРОУП...

Бзиабароуп сара шыас исылоу,
Бзиабароуп сгәы аус азыруа.
Бзиабароуп уасхырс сзықәгылоу,
Бзиабароуп ҫхьаҕа сызгауа.

Уи сымамзар – сара сеитымуп,
Дрыцхауп абзиабара злам.
Зеггы сыцәтәымуп, зеггы срыцәтәымуп,
Үшзарас иамоузеи атцла, бҕгы змам!

Атцла бжоуп – ашәыр ағамзар,
Уаџ дназыцхаша аңғамла цәак.
Уи ағамзарггы, ма захәак аҕәнымзар,
Изғалаша ма жьымжәак.

Убыскан атцлагь иамам абзиабара,
Итынхадоуп, атцла затәуп.
Баша иқәгылоуп уи аҕсабарағ,
Зыцстазаара назаза итацәу.

САЖӘЕИНРААЛА

Афызцәа, исымоу сара рҕажәфас,
Шәымцан агәәкрақәа срызныжь.
Схала исоурым сара нхамфә,
Саларыжып шыоук азымыжь.

Сзалымцыргыи уи еибгала,
Снахәлабгаргыи уи азы,
Исымагәышыоуп сажәеинраала,
Ахы злымҕыауа скәалзы.

Уи ауп сара исымаз зсагас,
Аз дуқәа срырган сызгалоз.
Убри ауп исымаз прыгас,
Азатцәра сызмырбалоз.

Исзынхароуп уи гәырдуғас,
Пҕхәаҕа снаго смаацсауа,
Ауаа ирыстоит уи гәыртәығас,
Ҙынхас инсыжьюеит саныцсуа.

АГӘЫҒРА

Қәак аундаз, қәаршафык –
Ицашаз амѡақәа зәзәаны.
Дызбандаз хатцак, җуафык,
Апқацаҳәа иҗамчы җьаны,

Ишьтыпраа инеиуа дласза,
Иршанхауа дызбауа.
Дырбаларцаз ааигәаза,
«Дҗуаф хатцоуп» ҳәа рхәауа.

Исаҳандаз җтыбжьык,
Сышҗа гәырғызк аазгауа.
Избандаз икаххаа цхык,
Зазала ашәтқәа экәабауа.

Арѡаш рыбжьқәа еилыххоит,
Аккарахь акәыкәу абжы гоит.
Сгәы казыжьуеи, сгәы гәғәазоуп,
СгәыҒра сапхьаҗа сагоит.

* * *

Аңсабара асахъа ғысхып,
Сара ажәала иагаѡ хысхып.
Иагъа устӑп сара ажәала, –
Ихиоуп ажәѡан гәы иатцәала.
Уаѡцас урылаңш, иугәаңхаз устӑп,
Мап ухәаргы – ухъз ахысцап.

Сара аиарта самадоуп,
Ахъаакъа сылаеуп.
Зны сиарта сылатеуп,
Ахъыцракъа срылахеуп.

Зны схъаа аеырцэгъаны,
Агъыгракъа сымнахеит.
Сара уи иафьтганы
Зны-зынла ишәцәыстдәахеит.

Схъаакъа цәырганы
Сшыкоутцәкъа сраггом.
Сара сиарта схы ылганы
Исхәоит: «Башоуп, егъамам».

Аха усгъы фнытқала
Исымоуп агәрамгара.
Арахъ сахъырбо дәнықала
Сафуп стахцәа рамхәара.

Ацсра сшацәымшәо рдыруазар,
Исарымхәо крықазма?!
Сара суазыруазар,
Схъаа амч...

СҖЫЗЦӘ, ШӘБАҖОУ?..

Акыр цуеит, агәамбзиара схаңан,
Уажәы ахәышәтәыртаҕ сышьтоуп.
Аҳақымцәа ахәшә садырган,
Сымчқәаггы даара икәадоуп.

Ахәыцрақәа срылоуп есуаха,
Зны иааигәоуп, зны наҕ ихароуп.
СҖызцәа, шәбаҕоу? Шәеиха!
Сара сахышьтоуггы аброуп.

Сыжәба, шәбара аныстаху,
Истахуп аҗызцәа шәызбарц.
Сара адгыл аҗаҕ саныцәаху,
Шәышсымаз аҗызцәа агәра згарц!

* * *

Исымоуп гәтыха, исымоуп гәала,
Сыла траа амфаду ахь сыңшуеит.
Асаатқәа цоит еишьтала,
Сшыңшуа илеихашәы ихәлоит.

Нахьхы, ахәадахы санынаңш,
Пҕәызбак дылбааҕы даауеит.
Ихмырҕазакәа сылаңш
Даманы са сахь илбаауеит.

Аха уи арахь дымфакымтцит,
Амшын ахь дцеит дылбааны.
Сымгәырҕеит, сара сгәы еитцымтцит,
Атцла иблыз еиңш, сынхеит сыхфаны.

ЗЕГЬ ЕИЦЫЛЕИТ...

Зегь еицылеит – счымазара,
Арахь сыхшара ртәы ухәару.
Ишңазури, сымацара
Аскак агәәкра сызгару?!

Сара шытрала лассы смажәыроуп,
Шәышықәса рқынза усгы изгон.
Аха шыта акыр суашәшәыроуп,
Рацәак аамта сызгом.

Сдақәа бжысхьеит, иңхастахеит,
Сгәы җыхны ирфеит исыхшаз.
Абриақара сусқәа еилахәеит,
Шьҗазы идыруп сышҗахаз.

Итәуп са сымш гәырәлә,
Амра са сзыхәә иңхазом.
Иңыскоит сдамра са снапала,
Арака җа хадак дсыхьзом.

Бзиала, бзиала, Қәәтала –
Уа субоит, сара – узбазом.

ЦАҚӘАШЬАА

Шәашта есқынағь идуун,
Атәатцлақәа итагылаз цшзан.
Шәчеицыка ишәымазгы дырын,
Шәнапы иқәцаны ишәкзан.

Шәгәы аартын, шәыблақәа хыжәѡомызт,
Асас данышәтауаз афны.
Ақәнамга шәазымхәоз иашәхәомызт,
Ишәеихәар, иашәхәон иаахтны.

Атцеицәа рзын шәара шәмацъанамызт,
Ишәыман убри азын ақәашь,
Уахагы аеахьзык узутомызт,
Убри акәхап изухьзугь Цақәашь.

Ицхасташәымтәын ахьз ишәымоу,
Ишәхамштын анра-аңара.
«Цақәашьяа – зажәа иапшәымоу!» –
Шәзырхәалааит абас жәлара.

* * *

Уа уахънеиуа уфырпшыгаз,
Уфызцәа, уқәлацәа рыгәта.
Ашкол афы удта ныĳәга,
Ак нумыжъын уара ухәта.

Уаб уицхраа даныцәагәо,
Ацәкәа рапхъа угыл.
Ма аҭаҭын дахарц аниҭаху
Амца ума уицыл.

Азба дакыр, изнагала
Азыхъ ҭтаны.
Иулшо ҕацо, акакала,
Ицқьакәакәараза, ихааны.

Ажъ аниҭаауа амтәышә ицга,
Дататца акалаҭ.
Акы нмыжъкәа ажыргәыцқәа,
Аиахәа шыазар гәаҭ!

Аанда ахыĳаитцо уидгылаз,
Абыцақәа иркла.
Игәаҭ ахы шеидикылаз,
Аанда шыхиркуа.

Уахәапш арахә крыхъриҭауа,
Апхә хыхуа.
Арахә бзиа уи ишибауа,
Рхы-ргәы шыышыуа.

Иухоумырштын ианаамтоу,
Ахәатра ашә шарктәу.
Идыр аусқәа ахынаибытоу,
Ататә еипш иштатәу.

Уаныхәычу уеызуршыцыло,
Убри акәхоит угәаңхара,
Анхараф аб иааитцагыло,
Уакәхароуп уара!

Абарт зегы мышкы ухала
Иуоур кататәыс,
Иудыруазароуп уадымхало
Ишыкататәу аус!

Аңхәа иргылан, иутцароуп
Ацара, ауафара,
Зегы рзы ауафы дуафхароуп,
Данрыхәо жәлара.

Аңсҭазаара шьалашыным,
Икам ахәша ахышыны.
Икоуцароуп уара идырны,
Ҕхәака иаңсаны.

СЫҢСТАЗААРА АХЬ

Аңстазаара! Знызатәыкгы унапы схи иаақәумшыт,
Жәақәандак саумхәеит, аказы сгәы йаумтеит.
Знызатәык сқышә ачча аақәыжжит —
Иахьцаз-иахьааз хәа уаха исымбазеит.

Есқынаггы сықәцалан суман,
Зны — алада, зны — аҭада уағын сқара.
Сарггы сашыцылан, уи сатцагылан:
«Алу Қыаба иугарггы, иамтәом лагара».

Амариа сашытамызт, уарггы исумтеит,
Уара сыззукыз иазыскит сарггы схи.
Ишубо, мышкы аамта баша исхысымгеит,
Иара убрақаггы избеит сразы.

Ақәаггы, ацааггы, адыд, амацәыс
Хәиуацәахан — зеггы срышыцылеит.
Санмачызггы азы аталара бзиа избон аңан
ахьамамыз,
Абғалартаггы шақантә схықәгылеи!

Шақантә сықазы скаҳаран ғыцха,
Аха сеихеигәо сцон пхьақа.
Аңстаазара! Уара усҭагылан уқәыцха,
Аха сшәаны сеиҭамцит шыҭахьқа.

Уртқәа зеггы сара сеиларцалеит,
Апхныга еиңш скарцеит сеилартәа.
Цьоукггы чыдала иаха скидырцалеит,
Аха, сажәа, уағызан уара ахыртәа.

Мышкы шыыбжъаанзагы азэгы синымшэеит,
Тынхас дҕасымцеит днаган сыџны.
Игхақәа акакала иахәара сылшеит,
Иаңхьатцәкыа инаган иқәыстцон иџны.

Схазыхәан акымзарак сашьтамлеит:
Амла, азба — урт зегы сычхаит.
Сыҕесырцхап хәа азэгы икалт сыцтамлеит,
Нас сахькылнагаз усгы ишәахаит.

Ашара зырхаауа — убри иоуп ахатцара,
Ахатцара злоу, уи акыр инцеит.
Акыбазыба иаазаз имариам ихьацара,
Уи дашьцылоуп ашара, уажә иахьа имбеит!

* * *

Ақәпарағы угәы каумыжын,
Дшымариямгы дыр уаға.
Умшәан, ақәпара уақәымтцын,
Иуҭахызар унхарц пхьақа.

Пшак асынгы иғшәахьейт
Ибзиахәха иғаз атәа.
Иагараангы избахьейт
Атәамахәқәа еилапытәтәа.

...Ус бзиақ қазтаһада,
Дшыцәоу ағны игәы ғарха?
Мала иааиракгы зғаһада,
Уи дазымқәпа дымцаха?

* * *

Игәы иалоуп: «Уаф дсыхцәажәом.
Исзырхәом ацәгъа, мана – абзиа.
Зынза сырхаштзеит, ари сахәом,
Аарла исархәоит – «Уа мшыбзиа!»

Мшәан, сзеицәада – сыңшра, ссахъа,
Сееилахәашъа акы узазхәома?!
Сзара ткеыцәаа, сышпы ркьякья...
Схы цырффамкәа сыжәбахъоума?!

Бзиа сымуцзаргъы, исымуц ацәгъа,
Сумыхәаргъы – суңырхагам.
Зәыр дыказар – са соуп ацкъа.
Хшыџла стәымзаргъ – зынза схагам.

Азәы иџны снейны игәы пысымтәац,
Цабыргуп, са сахъгъы уаф дааиуам.
Азәы имџа сара ихысымтәац,
Са схәатәада азәы итәы салам.

– Нас, ус акәзар, изухцәажәои?
Икәм-иным азәы уиеиңшаап!
Баша амала угәы зпужәои,
Иахъфырымтуа цабыргызаап!

Псык иаткыс рацәак уеиғъым,
Иууз ыкәм, икәм иухәаз.
Ухы уацәажәала, угәы умырғыгъын,
Пшьаалашъшьыхәа уџны указ.

* * *

Иахатәиуа аңынтда имоуп,
«Аңырцита» гьеж-гьежыеит.
Аңша иңынтда амцак дгылоуп,
Аңша аарта иафирцшеит.

Иаразнаказ иара игәиңоит,
Аңша раңхә иахьтысуа.
Дықәцәианы аңша илеиңоит,
Аңша далами дңыруа...

Игәиғанзамкәа цшацәгьак асын,
«Аңырцита» — иңынтда хжәиит.
Ихаҭагьы дымцанарсын,
Ацыхә еипш дама наӀ ицеит.

СҰЫЗА ИАЗОВИ, САРЕИ, ҲАҶСАДГҒЫЛҚӘЕИ

Сыварағы дышьтоуп Иазов,
Омск иадыруа зыхъз-зыңша.
Уи доурысуп, дынцьныр ҕазоуп,
Нас дыбзиоуп уамашәа.

Уи доурысуп, уи дуаф иашоуп,
Иазов ижәлоуп, ихъзуп Ғаргъ.
Абыржә дшубо убысоуп дшыкоу,
Уи иагацьара дугар.

Са саңсуоуп, сыжәлар маңуп,
Аха насыпла ҳайҕароуп.
Сара стәыла ишәтыкакачуп...
Ари абаҕоу – Омск хароуп!

Ихароуп иушәар шыағала,
Аха ғәыла – иааигәазоуп.
Омск избауеит сыиашьара,
Ғәыла, шыала ҳаиуацәоуп.

Аңснынтә ашәтқәа сғәыдыхәхәала,
Омск ахыкоу са сназап.
Ғәыла-ңсыла срыдныхәалап,
Ҳаибадырып, ҳаибабап.

Амра ңхареи, ашәт ңшзареи
Ирыласыртәап Омскаа уа.
Аиғызареи абзиабареи
Саап исыман санаауа!

ГЭЫНДАЧА

Сныцалеит абахча,
Амырхэага каччо,
Дсываргылан Гэындача,
Сгэыргьо, сыччо.

Снамтасит ашэтқәа
Иреиғьыз ахьғаз,
Иналыстеит инаган,
Иагьысхәеит абас:

– Ашәтреи ақәыңшреи
Брымаз еихәшьас,
Абзиабарей ақәығарей
Бымазааит уацәас.

Амза еиңш блашааит,
Амра еиңш бкаччо...
Ажәтыс еиңш бпырлааит,
Сбыхәаңшлап сыччо!

АҢСРА СЗАХЫЦЦАКУАМ...

Истахым сара аапынраз аңсра,
Ианышәтуа, зеггы аныпшзоу.
Ашәтқәа рыхааффы хара
Ахауа ианунаҭо ибзиахәха.

Арѡашқәа ахьха рыхга,
Иразныцсараха рҕанынархо.
Абаҳчаҕы аңча рыхга,
Аңсаатә гәырҕан ианышәахәо.

Истахым сара аңхын аңсра,
Амра цаҳәцахә ашыкьымтаз.
Ауаа ашәшырахь ианцо псшьара,
Аеаѡра аарыхра аинтәыламтаз.

Абаҳча ианҕоу ашәыр ҕассы,
Амш иацла ианазхауа.
Аңхын, атых азаза каҳәхәы,
Амш – ақәаршаффы анауа.

Ғаѡратагалан истахым сыпсырц,
Абеиара хышышы ианҕоу.
Ибажәгәаламуа ажь, ажьыргәыц
Икәкәыцыкәуа иҕыхуа ианцо.

Ажь аффы хаа анго ихааза,
Аарыхра ауаа иантаргало,
Арахә ашьха ианықәцуа иааза,
Акамбашьхьақәа ашта иантало.

Азын зынза истахым аңсра,
Ауаа гәәҗуа, исыдынтәалә;
Изсыргәәҗри суа-стәхра,
Аҗәыди ачеи изрыдсыртәалә?

Сара исыхҗаны азәы игәы бааңсхар,
Чмазарак азәы изцәыртчыр...
Аңсра сахьымзәи, зегьы җааилгар,
Җгәыла Җәәт ихытчыз схытчыр!

Мап зхәода, ма иахыңода —
Знык данааилак аңсцәәҗа...
Шәкы сзыртчыср ицымңода,
Убранза исоугәышьяр аңсҗаха.

ИАСХЪАРРАА

Амшқәа шпәхьамтәу! Инымтәәзо,
Игәыпцәагаха ицоит игәәгәо.
Иафуп ақәаура иаахымкәәзо,
Итәуошәа алағырз каркәкәо.

Апша, ауафы уаниҭаху,
Уафы иаҳазом ухабар.
Абыржәаҕара уара уанбаҳтаху,
Ухатцара абыржәы иахурбар.

Унацасны ацстхәа ныкәуцар,
Амра кажжы ипхарын.
Амырхәага мпахьшыны идәыкәуцар,
Азбаарақәа зегы арбарын.

* * *

Акыязыба иаазаз имариам ихъацара:
Уи дашьцылоуп аша, уажә иахъа имбеит.
Иашоу архаара убриоуп ахатцара –
Ахатца ихатца, уи акыр инцеит.

Ахатца имгәа мацара хъаас ианыкайтца,
Нас идыруп ихагылоу уи ихы штацәу.
Ихы паны ианыкала, имгәа пылтыксаза
Ахатца дафыхахоит ҳауала ирчу.

Аңсыңцарта аутар ахатца еидшәақъала,
Ахауа нтыбъыжәааны иаразнак ицоит.
Ауафыхәәса знык ас даныкала,
Нас убас мацара дшыказоу дыңсуеит.

АУС АХЬУТӘУ

Аус ахьутәу дыррала, хыла,
Намысла, иашала, уаарала —
Їьюуы аус руеит уала-тахыла,
Еиҳарак насггы — цартышагарала.

Їьюуы иртиуеит, еаџьюуы иаархәоит,
Еимырдоит напеикәыршала.
Убриала урт абас рхы иахәоит,
Иагьеикәшәоит урт дара казшьала.

Рыграқәа хибаџоит, иныкәибагоит,
Рнапы «рибарзәзәоит» мазеи аргамеи,
Аха адыхәтәан урт ыкәибагоит.
Иртынхоит рышьтахь ацәгьеи агәамреи.

Аусура бзиа дыррала, хыла
Есқынагь иаман, иамоуп агьама.
Цартышагарала, уала-тахыла...
Ианбацои илтахәаша, ажәйтәра иаман!

ГЭЫҒРАЛА СЫҒОУП

Аңсуаа ражәа еснагь иалоуп:
«Аңьал ааигәоуп, агәығра — наскьоуп».
Ауафьтәыфса агәығра ду имоуп,
Дзыкәгәыгуа ықанатц, ауафь дыгәгәоуп.

Агәығра зцәызыз ауафь дкаҳауеит,
Агәығра ауафь джә-жьо дагоит.
«Сынтәа аеафра кәмлеит, аха җааны икаҳауеит», —
Абриала ауафь аамта игоит.

Икәлап агәығра ауафь данеикәнархо,
Даҗазных икәлоит баша данажьо.
Гәығралоуп адунеи иқәынхо шықәынхо,
Иагәаумхәан — агәығроуп ауафь игәы зыжьжьо.

Гәығрала сыґоуп, гәығрала сааиуеит,
Стәы-сыпха гәығрала стәуп.
Ус хьамтас иґоу зегь убриала сыриааиуеит,
Агәығра снапы акәыршан искуп.

АБАС УЗЫКОУЗЕИ, НАХАР?

Абас улыкоузеи, Нахар –
Азэы ибзиа рхэо уахар,
Уеигэырғазом, угэы тнагом,
Ирхэоз ажэа агэра угом, –
Абас улыкоузеи, Нахар?

«Ус бзиаак кайцеит» рхэар,
Избахэ бзианы иаагар,
Уара уңсахы еиланатцоит,
Луанытэ унытшэкэа уцоит.
Абас улыкоузеи, Нахар?

«Уи рацэа дыбзиоуп» рхэар,
Ажэлар бзиа уи дырбар –
Угэафэы агэағ еилашуеит,
Нас ңара уцаны уашшуеит.
Абас улыкоузеи, Нахар?

АБАРТ АШЬХАҚӘА СШЫРҚОУ...

Ахынраалашья са исыздырам,
Ақяқьара са исымцеит,
Аҕама еиңш Ө-фрак сымам,
Иаҕахуп хәагь исымқьазеит.

Сара ус ҕазшыас ишьтысхит —
Исхәалароуп са сгәы иҕоу.
Исхәаларцаз сҕы ааихысхит
Абарт ашьхақәа сшырқоу.

Мшәан, сзеицәада пхәыс илхылцыз,
Лажәахә зысымхәари сан?
Лыбзиабара, сгәатца иҕыцыз,
Адуinei сықәуп ағәра зган:

Сара смилаҕ рхыпхьазара
Уи ахьмачу са сартәом.
Амилаҕ, иашьҕоу зхы мацара,
Амилаҕ ду хәа исыпхьазом.

Амилаҕ ду иахьчалароуп
Сара сыжәлар рҕоурых.
Аиашьяра са избалароуп
Иңаршеим — ағәыҕлых!

Са сеимҕәыцәтәым, шәанаңьалбеит,
Ус имачу деимтәатәым!
Аҕоурыхгы иахья самбеит,
Ас еиңш зынзак ихәатәым.
Са смилаҕгы зны идуун,
Ашәышықәсақәа рышьтахь зны.

Амилатқәа рҕы пату рықәын,
Иқәыртәааны инхон Ақсны.

Урт иахьагы рылѡатә ѡеиуеит,
Ишәтыкакачуа ирызхауеит,
Рыѡнаҭа асасцәа неиуеит,
Имырзкәа рыбызшәа рхәауеит.

Сара сзыхәан уи гәадуроуп,
Саграгылам азәы ишьапы,
Абас шакәу зегы ирдырроуп,
Саныңшылам азәы инапы!

АШӘА РЗЫСХӘОИТ ҒЫЦ

Сашьцәа, шьханхытц инхауа,
Иахьа аңсшәа засхәауа, —
Харт шьхала ҳаимадоуп,
Кавказ ңағьа ҳаңацәоуп.

Бғас иҳамоуп дара урт,
Хара иахдырсуам аңша-аурт.
Рыкәа хтаршәны, ҳарпханы,
Нас ҳаурышьтуеит ҳаазаны.

Ахра ихыңрааз хьшьыцбақәоуп,
Хашьха дуқәа ҳарңацәоуп,
Ххы ачҳара ғәғәазоуп,
Хғәи хшьамхи ңьбаразоуп...

Ашьха рынхытц сашьцәа нхоит,
Сашьцәа рылыңха сзыңхоит.
Сашьцәа раңәафуп шьханхытц,
Ашәа рзысхәоит сара ғыц.

САЛАМ ШӘЫСТОИТ

Салам шәыстоит,
Салам-гәахәа,
Шәарт шәҗаларцаз
Ағъарахәа.
Шәхәоу еицнеиуа
Шәеикәшәаны,
Аус ахыжәуа
Шәарт аңыңахәа.
Җаит, шәҗамлааит
Шәааңсаны.
Шәумта иалтңы
Амал шәоуа,
Җынч инышәхуа
Шәнатәаны.
Шәысас-шәыцәас
Цқба шәипыло,
Чеиңыкала
Шәеикәшәаны,
Агәыргъа-ччараз
Иара нышәхуа,
Шәымца уа
Шәыҗәтәаны;
Шәгәы шәмыхъуа,
Шәхы шәмыхъуа,
Җамч дула
Шәығәғәаны!..

* * *

Аќаа сыќоуп, сынхоит Аќаа,
Аус зуеит, ашәќәы зыфәуеит.
Шәааи арахь хәа расымхәакәа
Сәызцәа сәәсыр – сыңсуеит.

Азә дысцылоит, ыңыа спылоит,
Са снанылар амәаду.
Абзиабара сгәатца ифыхоит,
Ирықәстцароуп нас пату.

Ашьха сыќа, ага сыќа,
Амәа сықәны сахыцалак,
«Мшыбзиақәа» расымхәакәа
Сќамлазац сара ңыарак.

ПИЦУНДА

Абратәи азыхь, абратәи аңсабара,
Аңсара, амшын аңәкәырда,
Абратәи ахауа, ашьац иатәара,
Аратәи ашьхақәа, изхоу ахтарда,

Аратәи ааңын амра каңхара,
Аратәи ашәтқәа, ахааффы зху,
Абарт зегь иуртоит аңхара,
Абри ала иаазоу, абри ала згәы тәу.

Абра аҕазаара — ари насыңуп,
Аратәи атыңқәа алакә еиңш иңшзоуп,
Ара аңқареи аламыси иртыңуп,
Иҕоу зегь зыҕоу ауафытәыҕса изоуп.

Ахәақәа иртыңым ари еиңш аңсабара,
Ҕышәла иагәытасуа, ашта зцәағәо.
Ауафытәыҕса имоу абзиабара,
Ҕнактәи «ахрала» зегь наҕ изцәағәо.

Амшын иафызоу абла иатәара,
Иразныңсараха ицоит аңәкәырда.
Ауафытәыҕса изымхои абри амацара!
Даеа тыпк абри афыза ахыҕоу сшәырба!

* * *

Дыхжәоуп, дгәәоуп, дытљьоит,
Дузынкылом даныљоу ихала.
Дыззагыа дарбан – игәы имљьоит,
Ацәажәара далагоит хаала.

Аоны данааилак, агәәанагара
Имоуп, иазкуам ионы азала.
Аха иахьахәтоу анагара
Илшом, шәфыкгы шәидеизала.

Иара ихәтоу, иара дзырчәо –
Убырт роуп лассы дхызхуа.
Змахзаргы убриоуп дызхәо,
Дибазом азыхь еитцызхуа.

Ажә аңа анацәыцслак,
Ахәыс ацәа шамтәдыршәуа,
Ддыргәыбзыгүеит игәы анынхалакь
Шаха-баалоуп аура шыркуа.

Абригь суәоуп хәа адәы дықәуп,
Даңхьоит, иәуеит ажәеинраала!
Агәәанагара анухәо анбыкәу,
Апоет, ианбоухәо угәала?!

АКӘТЫ АХАТЦАРА

Зынран амш, ачыхь баапсын,
Ашыа афыцуан ианау асы.

Сзон афныка, сықәын амға,
Ифнаршәауан ахьта сзамға.

Ихәлоит. Насгъы абас схәыцит:
«Енвер ишқа сымғахытып».

Дысфызә бзиоуп, кыр дысзааигәоуп,
Ацәгъы ансархәа, иа изы дагәоуп.

Усгъы ак хастом аламала,
Хаилатәазоуп бзиабарала.

Ахьта икоу ацә ареицъит,
Иџт афныка, иарқыцъқыцъит.

Амыш ахәларахь ахы кыднатцит,
Ахьта, ацша – аеарыцәгъазеит.

Сазааигәахоит афны уажәшьта,
Сцалан снейуеит сара ахәыста.

Сылапш нақәшәеит акы харашәа,
Сгәы иснаҟеит абри кәйтшәа.

Снахагылеит, мап. шыта сжам.
Кәтуп, аха ипсуп, ибзам!

Иахынатәаз ус итәоуп,
Аикақәуа зеггы иатәоуп!

Сәахан искизар, ассир абар,
Еибархыу-сууит абрака акәчар.

Акәчар аманы адәахы ицазаап,
Уахь ишыказ ачыхь ахьзазаап.

Акәчар ацәыпсыр хәа ишәаны,
Иатәахызаап инатәаны.

Акәарт ахы танархеит,
Аха акәчарақәа еиқәнархеит.

Аенынтәарак ацшәмапхәыс,
Ацшааразы кыр лыхтыст.

Ран ахыказ уа иаансыжыт,
Цоуп, итәуан наф иахзымжит.

Аха иалшаз уи ахатцара,
Исхәахьоузеи шакацъара.

Ари лакәым, сыбла иабейт,
Иахьа уажәраанза ус иаазгеит.

Аха иахьа абра изыфәуейт,
Иахышәхәауазеи, шәа шәзырыфәуейт?!

* * *

Тагор икынтә

Споетуп сара! Сыжәлар ангәамцуа,
Рааигәа сыказар сҭахуп сыехьамкуа.
Ирхәауа рыцысхәоит, иҕартцо рыцҕастоит,
Иаҭахны иҕазар схы рыхәыстоит.

Рыбызшәа саазеит, рыбызшәа схәалароуп,
Рыбызшәа сыбызшәоуп, сара исыхьчалароуп.
Адгьыл сзықәу, сара сзынхо,
Иҕасталароуп убырт иргәаңхо.

Ахьыз имоуп, ажәла имоуп,
Амалгьы имоуп имырхаз.
Иаб ионраґы иара дапшәымоуп,
Иаб ибғалоуп ишизхаз.

Иаб ишәйтцеит, иагьишьеитцеит –
Дымцәағәеит, дымрашәазеит.
Аңара наган иңыба интәйтцеит,
Цәбаала имырхәзеит.

Цәыкьа дышьталон, ихьшәаны дгылон,
Ашәшьырақәа рымтә дтәон.
Ашықәсқәа убас еиқәылон,
Абасгьы изырхәеит атдыхәтәан:

– Атәи бзиа жәлары дырзеиңшуп,
Идтә рғаңхәа инаигзоит.
Урт еилызкааз атәи дкәышуп,
Егьи имш иңхәазоит.

Хәартара илам, гәыблыра илам,
Дигымхааит, иаб диңоуп!
Жәларык хзыхәан акагь илам,
Хәишәа баша дахатәоуп.

* * *

Хара ханцслак, шәышықәса антцлак,
Ирахауазар акәхап хазбахә ашәкәафы.
Шәышықәса рнаџс хазбахә заҳалак,
Икалозар акәхап ахәыцрақәа ихафы.

Дызустадаз иара? Дзеипшыдаз кәзшьала,
Дзакарадаз, дкәафәзу, мамзаргы даузу?
Хшыџла, сахьала, хафы цшрала
Дырцәымгызу ауаа, дыртахызу?

Уаџ иашак, қыиа-гәыбылџык иакәзу?
Мамзаргы цәаныррак змамыз?
Хәычи-дуи рыбзиабара илазу,
Дреиуазу ламыск змамыз?

Абри еипш ахәыцрақәа анцәыртцуа,
Зхафсахьа бзиазаны иаанзыжыыз –
Убри иоуп ауаџықәра зхыцуа,
Аџымта бзиазақәагы тзыжыыз!

Ех, сиашара, шаҕа скыдукьои,
Иахартцааит уажэымта азахэа!
Азаза еипш уажэакэа сгэы аца изалуркьои,
Сшырфыазазам умдырзои згэы иҕоу зцэахуа?!

Сгэаанагара ахьысхэо имзакэа,
Садызцалеи, мшэан... хай, агаза!
Сахьырбо исархэоит исцэымзазакэа:
– Афыза, цыым, ухы еилагазаап зынза!

Угэы иҕоу ҕазааит, арахь изцэыругои,
Дэыңсышэак уҕы иархэала.
Иухэагэышьеит хэа аиаша, иалугои?!
Мыцкэак еидыргэагэалан, аамта гала!

– Мап! Шэиашамзар ҕалап, афызцэа!...
Аха ишэҕахызар амцгыы схэалап...
Ачхара азыхэан аҕада афызцэа,
Хара инахҕыңшыны, уртгыы ирызхалап!

Аха аҕадагыы гэаҕыр ишыҕаауа,
Убригыы шэасхэоит, афызцэа, ижэдыр!
Сара ишэасхэоит – убыскан дабантэаажэгои
Аиаша зхэаша, ахатца, ауаҕ дыр?!

ААҘЫНРА СЕИҚӘНАРХЕИТ

Ацлақәа цәхәыҕыантазын,
Арахь, Шәачаҕа санаауаз.
Абнара еилыххаа икажын,
Цыск сымбеит ишәахәауаз.

Адгьыл ахәыжә амҕызацызт,
Ицәыҕыҕа-цәыпҕы ихәынцәаран.
Акгы ашәтра иаламгацызт,
Ацла икәтәан аҕәараан.

Игәырџон ааҕынра иаарлас,
Игәырҕаган иахьаауаз.
Ачыхь бааҕсы рахә ахьамгоз,
Аарла зыҕсы аазгауаз.

Уажә ааҕынра аҕрыцә ашьтит,
Иааит иссирха, ицәкәырҕауа.
Ацааи ахьҕеи зегьы иаххаштит,
Ааҕнуп хзеиҕырбауа.

Абахчара арбыбышкит,
Иҕәлеит ашәтқәа еилыҕхо.
Цьоукы ашәшьыра рхы ныцдаркит,
Ахьшәашәара еиҕа иргәаҕхо.

Иаасыкәыршан ашәт афџыхаа,
Аҕсыз еипш салоуп сызсауа.
Сгәы шьтнахуеит ацар рыбжьыхаа,
Агәазырҕага ахьсаҕауа.

Усқан сара аиарта самоуп,
Ачымазара сааргәған.
Аңсцәаха дгәыцхәушәа саңхәа дгылоуп,
Аха ааңынра иауам.

Акымзарак акгы сыхуам,
Уажәшьта ааңынра сыхъзеит.
Ахәшәқәа иреиғыу, аа, зеиңш ыҕам,
Ашәтқәа сыртан, сеиқәдырхеит!

АБЗИАБАРА

«Чмазарак» сцәа иалоуп, исхәышәтәырц сҭахын,
Уи ачымазара хьзыс иамоу «гәалоуп».
Сарҕацом, уи самоуп сакын,
Ацәымҕ еицш уи ауп сгәы иалоу.

Уи ачымазара, сара сцәа иалоу,
Уи бзиабароуп, иауам ихәшәтәымзар!
Уи ҳақьымкҕы ус дзаҕрагылом,
Уи азәҕы даламгааит, ихы иҭахызар.

Абзиабароуп счымазара иамоу хьзыс,
Уаҳа даеақы хьызшьарас иузәтом.
Ацсны! Уара уоуп исхоу сара цсыс,
Абри абас шакәу дарбан изызгәамҕо.

«Зца дымцсыц уҕа диумыртәуан», –
Нацънатә аахыс ацсуа иажәа иалоуп.
Ацсуа идгьыл абзиабара дзақәытцуам,
Убри «ачымазароуп» иахьаҕы сцәа иалоу!

Адунеи аҕы абзиабара – ари крахытцуеит,
Абзиабара иахәыз – иароуп дызхәышәтәуа.
Абзиабара зылшо оума зегь ихтысуеит,
Абзиабара зылшо имқәытцыжь ишьтуам.

Ацсны!
Абзиабара уақәлоуп уара,
Абзиабара аицш убас акрухытцуеит,
Абзиабара! О, зқыла аацынра
Егьырт зегь рацхьа Ацсны имфахытцуеит!

АПСНЫ АЗЫ

Абахчара иалыхәхәо игылоуп сыфны,
Ажәван иалоуп алға хәхәапыңьза.
Афны хәа сара сызфә – Апсны
Адунеи зегь иадыруеит, имацзам.

Арака инхо апсуа дматцуфым,
Асовет мчра инаҗеит ахәынтқарра,
Иахьагы убри ззеилымкаац дуафым,
Даҗәытцааит дызфә абарбарра!

Апсуа иабацәа рҗынңаф дынхоит,
Итцаулазан инашьтуп ипашә-дацқәа.
Дахьубалак ихы-иҗы уҗаҗхоит,
Дыҗоума уи гәаҗрак имбацкәа?

Аха, ишыжәбо дыриааиуеит зегьы,
Акы иазыҗеуам имч ахаан.
Уи ааныжьны дызцашам ңаргы,
Мшыннырцә иҗоу сашьцәа, шәымгәаан.

Шәыказтгы арака шәаргы,
Хәфнаргәы иаха итбаамхози!
Шәааиуазар мап шпашәаххәари,
Шәхәыштаарамца еиташәфампхози!

* * *

Сналапшындаз, шыри, Аќаа,
Снаваландаз аќаара!
Сынтадыршәрын ашәтқәа рыкәа,
Иќаларызушь сызхара!

Избандаз афызцәа, ақәлацәа,
Ҳнеидтәаларын ҫара.
Алаф рхәарын алафхәацәа,
Срымбеижьтеи рызхара.

Сынхаландаз смыццакыкәа,
Аќаа ашьха еихаракра.
Аеа шәшьырак схы ытдамкыкәа,
Снарылапшырын ацсара.

Сынтапшындаз Амшын Еиқәа,
Ишьалтынчха атра иахътоу.
Ифеыцхарын сцәаныррақәа,
Ицәырыргарын сгәы итоу.

Сышьха шлақәа срыгәтылакны,
Инархааны ашәак схәарын.
Ацәқәырпақәа реырлакны,
Исзызырфрын амшын.

Абас еипш иќоу ахәыцрақәа,
Снаскьаргалоит сыхчауа.
Ахәыцрақәа сырфыцаркуа,
Сабитцас сыжьжьауа.

Агәыҫра бжъ-шьхак рынхытц иҫоуп,
Аҫбал аатцраҫ ианыҫшуа.
Агәыҫра сҫьо сама иныҫәоит,
Исывагылоуп ианышәшьуа.

Сналаҫшындаз шыри! Аҫәа,
Снаваландаз уҫшаҳәа.
Иныҫәырҫханда сара сҫәаҫәа
Аҫснытәи амра ашәахәа!

Исаҳанда аҫсуашәак,
Аибаркыра, Шьараҫын...
Зныкгы, ҫынтәгы усзылаша,
ҫьаҳанымҫа сумышьтын!

АЛА ҖЫЛА

Җыра иаазаз ала, җыра идухаз,
Сладоуп хәа иудумгалан.
Ала иҗыаланы адәы иқәхаз,
Җныцыпхәза инкыдгәыгәала.

Уи зышьтоу – абыста хьшәашәа,
Убриоуп изгәыцхәу-гәышыа.
Ағынанахоит ифны агәашә ахь,
Акы абазшәа-иаҳазшәа ишуа.

Аха уи зегь зыканатцо,
Ауаҳамдырхуа, ҳаугазоу,
Быстак афоит иҗанатцы,
Нас иахьцаз хәа убазом.

* * *

Аңсы аҕазаара ари зегы ирыхәтоуп,
Ҙьоукы адәы иқәуп, Ҙьоукы азы иҕоуп.
Бжак ажәџан иалоуп, җсаатәуп, иҗыруеит,
Иаанхаз агыгшәыг мгәацәха ихәазауеит.

Ауаџы адгьыл дықәзар, дықәзароуп уаџцас,
Ианиҕаххагы дҗыруеит җсаатәцас.
Аха ахаан ауаџы дымхәазароуп,
Дхәазарц дыҕазар, зынзак дмизароуп.

КАЛҒ-МШЫ ИАРИИЗ...

Аматтура иоуаанза, амца айркуан,
Ианирҕа нахыс даҕәымтқәа дықыуан.
Зны афны дышытан, ҕазны – ҕаңыара,
Иҕахзамызт ихы аңыа арбара.

Дҕагылан дҕаларгы, дцон ңсшьара,
Абас акәын ишыҕаз ари иматтура.
Ихы мацара дшашьтаз аамта ицәцеит,
Уара унеины ак ҕаутазар – иаргы иҕаитцеит.

Амала уи еипш зхазы кыр ҕазтаз,
Дыҕамзар ҕалап хара х-Кавказ.
Дкахар ак имыхьыртә абамба шытеитцеит,
Дзыргәаҕуа акгы имам, ишәитцеит, ихеитцеит.

Аиаша ххәарами, «дхәыцит хара»,
Дыңсаанза изхаша ахы имоуп иара.
Ңыхыа еиҕабыс даман Аңсынра,
Уажә уарталк ауп дзеиҕабу аңсара.

Ацарақәа акәлычлыхәа ашәа рхәоит,
Ашәшьыра дытатәоуп, их қаф айруеит.
Ңыязыба далам, дыкоуп ишитаху,
Уск ағы дубашам иара данутаху.

Ихатарнак инаикәжь дцоит ныҕәара.
Аеы бзиа иара дақәтәоуп, ддәықәуп ҕырбара!
Ихианы ианиута – астал днахатәоит,
Аиҕабыра аашьтыхны аныхәәҕақәа ихәоит.

Ахәпҗацәа маҗымкәа имоуп ирҳаны,
Дызҗыхарызеи уаха дцәырҳаны!
Еихабыс даныҗаз иритаз рацәоуп,
Иара уртқәа рыла еихагыи еицәоуп.

Аусураҗы даныҗоу – есқынгыи дықьюеит,
Знык ашҗа дантыц – җсаатәцас дцыруеит.
Иахьазы уи еицш зхазы кыр җазҗаз
Даҗазәи дыҗамзар җалап җ-Кавказ.

Аха есқынагыи акәапеи азы аанагом,
Абас изынагзап җәа сара агәра сызгом.
Назаза амхәыр аарҳаны ирымҗац азәгыи,
Аха иҗынхаз җәа иҗам акгыи.

Амацура ирҗаанза амца аиркуан,
Ианирҗа нахыс есымша дықьюан.
Зны аҗны дышыҗан, җазны – җацҗара,
Иҗахзамызт ихы ацҗа арбара.

Дышкаҗауаз идыруан, заа абамба шыҗеитцеит,
Дзыргәаҗуа акгыи имам, ишәитцеит, ихеитцеит.
Насгыи уи еицш зхазы кыр зылшаз,
Даҗазәи дыҗамзар җалап җ-Кавказ!

* * *

Аңсны салыхәхәа санцагы,
Исыхылакгы хәа хара бааныжны,
Схы-сгәы бтымцтит Москвагы,
Сзымаагылт ңарақ сеыртынчны.

Хашьхақәа шаҳатс иқатцаны,
Адәығба сәлеит са сындәықәлоз.
Сдәығба, хтарқаш ахатцаны,
Иббандаз адәеижьра ианықәлоз!

Ақалақьқәа кыргы аансыжыит,
Азқәагы срырит итаулаз.
Аха быбзиабара сзаанмыжыит,
Схәыңра аахыс ибызкны исымаз.

Москва еилашырагы иазатцамырзит,
Сахьцалакгы иара са исыцын!
Иаазгеит арахь, ңара исырзит,
Иаҳа-иаҳа сгәылбра ғыцуп.

Сара сзырқхоз, хьта сазмыркуаз,
Быбзиабара акәын, ихәажажоу!
Сқәыңшра еиңш, сажәрагы зыткәаз,
Бара сгәил хышәт, сдунеи иабжоу!

Пхызлаггы бызбон нас есуаха,
Смақа ңыртны тынч сызмыцәеит.
Скараха сааит, сааңсаха,
Сыгәтыхақәа ртыхәтәа ңымтәеит.

Ргәакын шытахь бқышә саргәзы,
Сҗабымшыан сҗәжәашьала!
Убри ашытахь исыт азы,
Азы злабжәло чеи цәцала.

СПАРТИА

Спартия, сара сзын еснагь игэакьоу,
Исыдучо азы бзанцык саацсауам.
Спартия, убзиабара еихау абаҕоу,
Уа уааста цэыкэбаркоуп иҕоу аокееан!

Убзиабара ауп сшыа-сгэы иҕаныкэауа,
Спартия ауп: сыхшыѿ, сдырра, сыламыс!
Спартия ауп сара ҕхьаҕа сзырныкэауа,
Сиааирақәа зеггы-зеггы ирымоу мчыс!

Ауафытэыѿса акгыы даҕсам разкыда,
Спартия ауп сразкы, исымоу гәахэтэыс!
Адунеиаѿ ауафытэыѿса акы даҕсам насыҕда,
Спартия ауп сжәѿангәашәҕхьара азыртыз!

Спартия ауп сбаҕчара шәырла изѿычо,
Спартия ауп ашәышықәсақәа ирылсны икаҕхо!
Спартия ауп аҕьяжәлар рыбақәа зырччо,
Рҕы зырцәажәо, анхара ргәарҕхо!

Спартия анысхәо Ленин ихъзоуп исхәо,
Ленини спартией рымѿа ауп сызқәу!
Спартия ауп сыҕсаанза сара ашәа ззысхәо,
Спартия ауп акоммунизм ахь хнагара иаѿу.

РАЗЛИВ АКНЫ

Аќаытќа аќыќааќ уи ауаа амца еиќаитдан,
Даќуп ус дуззак архиара.
Дхэыцуеит уи ауаа, ихэыцраќаа дуззан;
Дыћхэатэоуп абраќа ахэшќаара.

Сара стэала, уи цшзоуп даара;
Аќаытќа ахыќаантэи уи ауаа «икабинет».
Атыгэ-тыгэхэа, ашэ аќам, уабасуа,
«Снеир ќалома? «Мап» хэа бжыы мгазеит...

Уи ауаа икабинет ажэлар ргэаќы акэын,
Дара раќэын изкыз ацаќха!
Уи ауаа дызтахыз уа дибар акэын,
«Сеилахоуп» хэа ихэозма шамаха!

Уи ауаа дыќоуп азы ахымќахытца,
Аќаа ахыыќоу, амра ахыыќауа,
Аус ахыыруа, атќаан ахыадырсуа,
Ашахта аќнутќа, ауаа ахыынхауа!

Иахыа адунеиаа илашоит уи ауаа имца,
Ацќхыќаа цоит иркаќчо хараза.
Дхэыцуеит абраќа, дхэыцуеит Ленин дузза,
Иара избоит адунеи зегь алахынтца!

АШЬАЦМАҚӘА

* * *

Ақәараанғы сшәәхәахуеит хәа
Иакын асаса еихых,
Аха ақәараан шәәхәәуоп хәа
Ианымлац атоурых.

* * *

Сара дысцәымгуп, аиашазы,
Ауафы зычезырпагъауа,
Иара амашына дақәтәоуп азы
Егьырт ахәынцәа рфазқъауа.

* * *

Сара гәыла сбеиоуп,
Уара – цыбала.
Сара агәырғъара сымоуп,
Уара уңабала!

* * *

Ацәгъа зуа ишитцыдыша
Идыруеит, уи дгазам.
Аха дақәгәыгуеит ацартыша,
Иахьагъы зцыхәа пцәам.

* * *

Ашәт иацәызуеит ацшзара,
Насгъы иамтәоит иара аффы.
Бзан игымзар ацшзара,
Псынггы ицәызуам ауафы.

* * *

Амкәыбагы аҗеитыңш амоуп,
Уи азыхәан иоүтөзеи!
Аха амкәыба афнуцка гәафәоуп,
Насгыы шака иашоузеи!

* * *

Уара икоуцаз абзиара
Җазәы икәуцар, уафроуп,
Аха ацәгыара икоуцаз
Аникәуца, цсроуп!

* * *

Афн ду акатцара улымшозар,
Ахәычы хумырбган,
Уфны амца уара иузеикәымцозар,
Асас дааумган.

* * *

Ахәа устол ианадуртәала,
Азхара афар, нас иубап...
Акрызлафоз ақәышә ала
Устол хыршәтны иунарбап!

* * *

Игәыбзыгу ала шәартәоуп,
Уақәымгәыгын, ухы хьчала.
Угәызианра уи иабартәоуп,
Иуцхар калоит мазала.

* * *

Ачара анумоу, утынха дныжьны,
Ироумхәан иалоу аматцара.

Уи иахъа дыкоуп, уацъы дыцсахны,
Ҷазә даарышытуеит иара убра.

Ууа-утынха еснагъ дыкоуп,
Уцсыргъы, дтәоит цъабара.
Убри духаштыр, уи бзамыкәроуп,
Идәықәуцода шәацъхәара.

* * *

Акәыд цызәзәааны интарцсеит ачуан,
Амца инахакнаҳаны акәыд ржәуан.
Згәы таз абзиақәа атан иаанхеит,
Егьырт абашақәа аҶада еихеит!

* * *

Иаашьо ауафы —
Имариоу дашьталоит.
Аусура бзиа избо —
Ихьамтоу датцалоит.

* * *

Абәжә, атцх анылашьцоу,
Бырлашшәа икаццоит.
Аха амра анақәыццо,
Ишбәжәыц иаанхоит.

* * *

Ҷнак ахра зыртаз,
Шә-фык рхы хисеит.
Иаанхаз реааибыртан,
Иара ихы хырсеит.

* * *

Абашара — хлағъароуп,
Цъабаа аҭахзам.
Абзиара — җадароуп,
Ахалара мариазам.

* * *

Ацәгъа зуа иузом,
Изцәахуа дҕамлар.
Ацәгъа зхәогъы ихәазом,
Изеихәо димбар.

* * *

Иахыыҕаз гәанаҭан
Ашыш кылцәан,
Инкылкәраит
Наҕ аҭынча.
Аха уи иҕанатцо
Җастцоит хәа
Акәынча,
Ианнеи, ашыш
Иакит ихәынча!

* * *

Шыыжымҭанлеи хәылҭазылеи
Ауаҗ иатцкыс игага еиҳахоит.
Аха, башоуп, иазыжәуазеи,
Шыыбжьон иатцкыс еитцахоит.

Еиҳахаргъы, еитцахаргъы,
Агага цоит, ауаҗы даанхоит.

* * *

Са исыздырам «астилияга»
Аңсышәала ишхәатәу,
Аха аңсышәала аңырышәага
Иакәхап изахъзу.

* * *

Ахәа зыкәну баша икәнызар,
Ианаҗахыз атра изтымхзар,
Изыпсоузеи? – Акагы!
Ахәа зытра иҗажьакцази,

Згәы иҗоу мхәакәа изцәахызи,
Шака еиңшузеи аҗбагы!

* * *

Уаа дуқәак ашьха ицауан,
Аеадагы ргеит.
Изашьтааз, аеада дырәхәан,
Иаргы уи агәра агеит.
– Сара ашьха сзыргаз,
Скәышын, сыңшзан азоуп!

– Мап, аеада, мцуп иухәаз,
Уеадан азоуп!

* * *

Амтң дыруеит, аха азџоуп иныкәнаго,
Убри азыноуп ашьрагы иара изакәнаго!

* * *

Имгәа аҗны акәзар иахьыкоу ихәыцырта,
Есқынагы иңшаауеит уи амҗахыцырта.

* * *

Ахәа азын иухәар ҕалоит, ибзианы ичахуп,
Аха ауаџ изын ианырхәа — даараза
иччархәуп.

* * *

Ахаареи аразреи иахьахәтоу ибзиоуп,
Аха иахьахәтам — газарак иаџызоуп.

* * *

Угха уеихәазар, дуағазаргьы иудкыл,
Апсшәа узиамхәаргьы — гәаныла дгәйдкыл.

* * *

Алығарағы амхы лазцо,
Абри иоуп агаза.
Аха уи иқәгәығны аца ҕазцо,
Дцъашьатәуп зынза!

* * *

Ҷгәыҕеанзамкәа, иаха асы
Аҕәа иақәнаршәт акасы.
Аха башан, агәы иажьеит,
Амра ангыла иахнаршәеит!

* * *

Адәағы зхала игылоу атцла,
Уи бахчоуп хәа иузыпхьазом.
Егьа игәғәазаргьы дацла,
Абахчара азыҕатом!

* * *

Агәы! Агәы, аха изакә гәузеи,
Уаф изыхәан имбылуазар?
Убри еипш агәгы зүтахузеи,
Зегь азеипшны иачхауазар?

* * *

Азыхь бзиа аитдыхра
Рылшом зеггы.
Аха уи архәашьра
Алшоит ахәагы.

* * *

Егьырт зеггы акгы рымамкәа,
Зхала затәык ибеиахаз,
Дзыкалом ѡба имамкәа,
Уи иакәзам ибзиахаз.

* * *

Жәлантәык рыхьз тигар калоит азәы,
Аха атәы ахьишьыр калоит даҕазәы.
Атҕеи дыбзиахар, жәлары дыртәуп,
Даныцәгьаха, иани иаби рхала дыртәуп.

* * *

Исгәалашәоит умаҕәа ҕыцқәа,
Исгәалашәоит ура уеы.
Аха уажәы сзырхәыцуа...
Исгәалашәом ууафра ахаҕы!

* * *

Ихахәы мыжда шланы ианалга,
Иеирчкәынарц еикәатцәаза ишәит.

Убри аҕынза ахатда ихыаннеига,
Хымҕада, зегьрыла дажэит.

* * *

Атларкэыкэ бажэ баны
Иахымкэлас ицазом.
Цэыгьмангы цэгьа баны
Бзиа ҕаитцазом.

* * *

Иҕоуп кэты арцынак,
Акакара нцэазом,
Акэытқәа зегь ирыцхылоит,
Аха иара цазом.

Даҕеакы акэым иҕьоушьаша,
Иагькэартуеит иара,
Акэчар раазара агэы иҕоушэа,
Иаҕуп «ҕэырт» аҕэара.

* * *

Амца ахьеикэыз абан ауаса,
Сыҕеырҕхоит хэа иалаҕалт
Иҕаны иууаза...
Аха иазымдырит ауаса агаза,
Амца ишзаламцуаз ус еибгаза!

* * *

Хауала иҕэу анкьапыштэ
Иаха-иаха ҕада ихалоит,
Аха ахауа наҕ иантытцлак —
Анкьапыштэ еидшэаҕьалоит.

* * *

Иауауеи ацгәы, узфәқәу җеила
Аңшәма еилимыргац.
Иаауцихыр, уңацақәа рыла
Дыҕоуп уирхәазарц!

* * *

Афыхәра, афыхәра
Иахьа иаабама!
Афыхәра, абыжәра
Иңнацәоит ағыатама.
1966

* * *

Иабалак зеггы зфәшәо,
Урт сара ирцәыскуеит мап,
Аха «зеггы бзиоуп» зхәо,
Уртгы, шәааи, рыгәра хамгап.
1966

* * *

Иқәгәығны, хаматц иуп хәа,
Хәцкәын иоуп хәа ихьз рхәеит.
«Ахы змардаз абла ифеит» хәа,
Ирхәо ажәаңкаҗ дынхеит.
1967

* * *

Анаатә асуа ианымацәысуа,
Ианыцәгьоу адәы ацәылара.
Убри аамтазы згәы җрысуа,
Иззымгәағыуа ағылара,
Хәҗоу дыҕоуп игәылара!

* * *

Уахакам, иахьакам, икам шыжык,
Уцэажэоит, уцэажэоит, еихаукуам уфы!
Афы саршы, дад, азбагы сшы,
Аха, сухэоит, ажэа саумыршыын!

* * *

Ёада цэгъа, ёада бзиа ыкам,
Урт зегъакоуп.
Убри акэхап изырхэогы:
«Ёеада ахэ еипш ипкоуп!»

* * *

Ала сацэшэоит сафсаанза,
Сыгэгы тынчрак канатом.
Сгэысеануп сакаанза,
Знык санаклак, сацэшэазом!

* * *

Ак сыгхеит хэа угэы каумыжыын,
Зегъ сымоуп хэагъ умычэан.
Ахэычы кэыншыаны икауыршэын,
Икаужыызгы умыкэшэан!

* * *

Ушэапырхапуа апстазаарафы
Аказаара, ари псроуп!
Ескынгы арцынара аткыс,
Ёнактэи арбагырагъ кыр иапсоуп!

* * *

Даагылазар, ихы агэра ганы,
Игэаанагара имхэац.
Аха, имагэышъазар азэы ирхэаны,
Дақэшахатхон нас.

* * *

Шәы-гхак змаз усысгыы икымызт,
Итынчын игәы, ицәагыы җкымызт.

Гха затәык змаз, дарцәомызт игха,
Аңхыз бааңсқәа ибон есуаха.

* * *

Сәа мшны, сара сшәырны,
Сқаланы атла сафандаз!
Амла иакуа дызбар, ддырны,
Сығшәаны иаңхәа скашәондаз!

* * *

Ашьхақәа тынчуп, җыртзом дара,
Реырцагыаны игылоуп, рхы ладырқәзом!
Ак уасхәашан, афызәа, ус уғәғәоума уара?
Җутзоми урт реиңш, убжьы саҳазом.

* * *

Ақарматцыс чмазафхеит, иахьуан ақырқы,
Аҳақым дазааргеит, избеит аразқы!
Иахьуаз гәеитан, дахәаңшны дцеит,
Ашгәа ақырқы итшәырша хәа дцәс икаитцеит.

* * *

Арацәа акәым усс иҗоу,
Кыр сызфыма ихәартоу?
Атх иңысеыз баша иңысеу,
Исызхәама са сгәы иҗоу?!.

Иалакьысма шәгәы арахәыцқәа,
Мамзар баша иафсны ицоу?

Абри ауп еснагъ сзырхәыцуа,
Имцашыраха исыцроу!

* * *

Сажәеинраала, уара уқәыцыз,
Упырпылыз, ухәацыз,
Уңьбараз, енагъ уҕыцыз,
Ацәгъараан уахәа хыз!

Ацәгъа зыршуа, ацәгъа зхәыцыз,
Уцырцыруа уиҕакыз!

* * *

Апсны иҕоу ыңыа роуп.
Аиҳабытәкәа Мыңыа иоуп.

* * *

Могидсон
Ашьха дцон.
Арахә кеицон.
Нас—иааицон.

* * *

Азәы иҕны ушыҕоу дааир калоит уаҕа,
Шәеиҕара уа ицәырумган, ичха, уеыргәҕәа.
Шәеиҕацәоу ззымдыруа ауаа идумырхан,
Иулшозаалак, уаҕа уеумырххан...
Шәхала шәеиқәшәахраҕы шәыҕоуп ңыара,
Убраҕа ахатцараз уеибытаз уара!

* * *

Узтаху урт ргәы цумжәан,
Изырцхашьаша аус ҕаумтқан.

Уаға думыргәырған,
Ажәәанахь дхалартә дҕаумтан.

Бзиа узбо думыртәыуан,
Дхырқәәқәо думыртәан.
Агәашә ныжыны аанда дхыцуа,
Хгарта имамкәа дҕаумтан.

* * *

Аңтақәа шытыцит,
Ажәәан ахь ихалт,
Мраҕашәарахь ицыкко иалагоит.
Амшын аҕыртынчны
Атра инталт –
Иҕоума абри краанаго?

АКЪЫЦХЪ ЗЫМБАЦ АЖӘЕИНРААЛАҚӘА

* * *

Инал-Иңа Шьалуа ичаала,
Хцап, афызцәа, иаабап шәаала.
Ирхәоит абас: Оумашәа ихит хәа,
Абаша ацынхәрас ашәт ирхит хәа.

Даҕеакалагь аиаша ххәап, нас,
Иқәиргылалоит иаархәны «адиагноз».
Ирхәоит: еиңшны ичаала иҕьом хәа,
Ичаалагы еиңшны иңнаҕом хәа.

Москва, 07. 12. 1956

АШШРА

Псатцлак ашьа иаҕагылоуп,
Уахынапшуа ҕаракза.
Иашшѳуп, агәы акалоуп,
Уи ҕамлац агәы наза.

«Үыза дсымам, сымацара,
Сдацқәа ашьантца ирҕаҕәеит.
Акы иаламѳашьо сыпшзара
Еицакит, ишыжәбо, сцыкәкәеит.

Амра шыра схы иқәцеиуеит,
Арахь саргәаҕуеит абааза.
Ашоура сагоит, саргәатеиуеит,
Шәшәыракҕы збом зынза.

Азын, ашьа асы анкыдхало,
Асыпса анаауа ипцәаны.
Исмыхәауа инасыдхалоит,
Сымахақәа пытцәтцәаны.

Цәҕһапсышьала иаасхызгеит,
Алзынрак шәахәак збом.
Аарла ахьта сыпсы ацәызгоит,
Сызтагылоу шәара ижәбом».

Ашшыпхьызқәа абас иѳны,
Идәықәнатцоит иахьабалак.
Уи аанымгылеит Апсны,
Иннамыжыт цъара кәакык.

Атла рынцәа ашыц дәықәнатцеит,
Ақсатла аусқәа шықоу еилкаа;
Аха ақсатла ағы еихиқхәзеит,
Узыргәақуеи хәа ианазцаа.

– Атла гылоуп ашьха наарағ,
Ишеишеиуа, иқшзаза.
Инхоит, инцуеит ақсабарағ,
Иагу ықам зынза.

Ашыц гәәтан, аусқәа гәәтан,
Иааит шытахьқа ихынхәны.
Абар рынцәахәы ақхәа инаган,
Аус ықәнатцеит ифны:

– Ашшақхьыз иахәо башоуп,
Бзартаныцәқьа инхауеит.
Азын амра неиуам, иашоуп,
Ақхын амра ахақхауеит.

Азы акәзар, ашьапағыцәқьа,
Арѡаш атцәґеа ицауеит.
Аапынраз ақса ахықәцәа,
Атцар чырчыруа ишәахәауеит.

Аха иақәыцуам еиґа ашшра:
– Сара даара цьа збахьеит.
Гәырѡеи, гәәқреи, исхамыштра,
Абар, сыбжак арѡахьеит.

Са исықәнагоит ақсшьара,
Ашьха-цақьа сағганы,

Цъара къакъара дэышшарак,
Снырхазар убра сганы.

Амшын Еикъа азааигэара,
Агэы схицшыло есшыжъы.
Иаасыкэыршан ацсатцлара,
Уа сгылазар рыгэтаньы.

Ацша ахьасуа, ашэшьыра ахьыкоу,
Амырхэага ахьысхацхо.
Агба, нас адэыгба ахьныкэо,
Санынацшлак зегъы збо.

Абас иафуп иаакэымцзакэа,
Арзахалкэа цоит еишьтал.
Анцэа иацхьа еикэырчакэа,
Уа иазымкы – афны азал.

Дафуп акакала адэыкэцара:
«Ацстазаашьа шэнеины игэашэтарц
Шэнапы ианыстцоит атыц акэцара,
Нас ацсатцла атак ашэц».

Иафуп аускэа реилыргара,
Аха ацсатцла агэы назом.
Ирыздыруам рхы ахьыргара,
Излацаша мфэ рбазом.

Иашшуеит, иашшуеит ацса:
– Схыкэцэа икэтэоит акэраан.
Сыбла ихылеит сара шыта амса,
Исытатэалоит амшэ ааны.

Иабакоу, мшэан, ашъха уарба,
Нас, иабакоу акарматцыс?
Сара сыда җа цлак иарбан,
Изтаара абарт сасыс.

Уахы-җены абас ашшра,
Иааңнатәашам атыхәтәа.
Усда-хәысда, абас аҗыҗра,
Цыпх иаҗын, иаҗын сынтәа.

Акомиссия, еиҗа акомиссия,
Абри иаҗуп есымша.
Априказ, актқәа, асия,
Зегъ шьтартцеит еикәыршәа:

– Иудыруазеи еиҗашшыхыр,
Уи ус иамоуп чмазарас.
Агра азкажьюам, еиҗа шьтнахыр,
«Иара җәышуп» егырт – газас...

Иара атәала цәгъала иҗәышуп,
Зегъ-зегъ адыруеит иахьыџтәу.
Иара цшзоуп, иара хәдышуп,
Ахымыждагъ «хшыџла итәуп».

Ацла рынцәахәы, сухәоит,
Атыхәтәантәи уас ацәцәа!
Жәларык зегъы ргәы иахәоит,
Имашшыртәы абҗа ццәа!

1962

* * *

Сыцэан сфыхеит.
Ашарахь инеиуан.
Уи ашытахь сызмыцэеит,
Сазхэыцуан акы:
Гәтыхак сызкылсын,
Сиартаф сгәәтеиуан,
Сгылан слеиөеиуан
Ацәашыы наркны.

Пхыз бзиақ сарфыхеит,
Амца насыжәтә,
Сыпсы тахәәеуа
Избеит ахапы.
Аха убасқан
Бара сыөөеижәтәң,
Ақамчы наған
Иабыркыхит снапы.

«Чоу» хәағы снацфкеит,
Сеы мақыасуа,
Сыбжыы нықәсыргеит:
«Ахы, Чачалоу!»
Сапхыақа избан
Иахымацәысуаз,
Ахапы саатыцны
Сналапшит Члоу.

Измаануу сыздыруам –
Шыпхызыз анызба –
Убрахь сагытапсындаз
Сгәахәит, ахапы,

Бара сахъеыбыжѣтаз,
Бахъызбаз аѣхъызба,
Сыѣхыз, адырѣаены
Са сахъ уѣцакы!

Схѣаеыргы схѣаеааит,
Бара бахъыкоу.
Ба бзыхъаан сыѣсыргы,
Хъзыда сыѣсуам.
Бара быда схала
Адунеи сахъыкѣу,
Адунеи – къаѣагы
Иѣшѣарроуп, сазкуам!

* * *

Сыҕеуааха сналалейт Цлоу ақыта.
Араҕагы сқытоуп, са сызсасыда!
Ара инхоит – Алыкьса, Цычыкэа, Баграт.
Снеиуеит, аеы хэа сақэтэоуп аңсаатэ.

Агэыргъара сҕықаны, сара сыхха-чча,
Ұыла снеиеңынгылейт азиас Қэмарча.
Баграт ифымта усқан исгэалашеит,
Азы атцахьынтэи ахахэқэа сҕалашеит.

Сара саңсазар аңара Цақэашь,
Саргы иуххэааны ажэақэак сыфқэашт.

Қэмарча иафызоуп, ахаан хэашьра амбац,
Убастцэҕьа изыхьуп, иссирзоуп са с-Ламкац.
О, сырфаш хазына, табара зықэзам,
Ғыкала иунаҕоит Қэмарча салам!

1963

* * *

Ейбах-ейбафо Дэаб азиас,
Ахахәкәа ейгәйдто ицоит пхьаҕа.
Абри аҗшахәагы анхаф гәыраз
Хҗалеит Нестор имзырха.

Ашьха ашьапы дадынхалоит,
Деихачаҗа, дбаҕыза.
Аҗта хҗарҗақәа нархалоит,
Ухы нейцухыр ҳаракза.

Ухылҗа наухшәаны инҗалоит –
Иумкуазар – икәкәаза.
Ажәван агәы аҗсаатә халоит,
Аҳауа иалоуп хараза.

Ашьхантә арҗашқәа иқәҗақәсуа
Иахьейдыслоз рыбжықәа гон...
Уи нахысгы инхоит аҗсуаа,
Уаҳа царҗа рбаргы – ицон!

* * *

Ашьхақәа ирышәтцаны
Роупа қамызқәа,
Наҥ-ааҥ еиҥацшуеит
Еидеырбало.
Ажәџан казказуа
Асаркыа иаџызоуп,
Ацсабара ахаҥы
Анубаалоит.

Адунеи амехакны
Ацта ҥырцәажә,
Дәаб азиас
Леиуеит аҥеахәа.
Атаацәара ду еицш
Ицәажәоит, ицәажәа,
Алымџанык
Иахьынзацо
Аццахәа.

Шыыжыуп. Амра
Мгылац макыана.
Аимара зегы
Шәахәала иҥалахауп.
Ацлара, уархалцас
Икыду анаа,
Изымбац ибар
Хәыццас деилахап.

Абри ацсабара
Ауаџ иаазаз
Дзыҥаларым дпоетымкәа.
Ашьха гәы изтаз,

Ашьямхы итцызтцыз
Дызлаагылари
Ашәак азымхәакәә!

Апоезиа абжы
Араҕа итыџеит,
Ахаҕа поезиоуп
Ари аҕсабара.
Ашәа ҕыцқәа
Ашьхақәа ирхыџеит,
Аҕарҕыцуеит ара
Убзиабара.

Дәаб аҕа иҕоу
Ахахәқәа цырцыруеит,
Азиас қлыбушәа
Урт ахуеит.
Аимара апоет
Дарбан – дадыруеит,
Датцәахуам уи.
Иахаҕы дышьтнахуеит.

Иахыа ҕыла снейуеит
Аимара аҕстала.
Ашәа сыцнахәоит
Арџаш хыҕеара.
Ахы, уеитцых,
Са сажәеинраала.
Сгәы иҕоу ансызтымх –
Иустоит аҕшьара.

* * *

Санынабыхәаңшлак ахәыцра насыхоит,
Сналанагалоит ахәыцра – ацәкәырқа.
Быбзиабара зыхьцас снафыхәоит,
Сыңсы аағалоит, ицоит инкаба.

Зны-зынла сгәы азызара нғалоит,
Асаркыа снаныңшылоит, иааскуеит схахәы.
Ашықәсқәа, амкәыл еиңш, саңхыа
инышьғалоит,
Саарыңхайшыап сибар агәыцхәы.

Аха бааигәара сара саныкоу,
Иубахыац сакәзам, зынзак аеазәзоуп.
Ажәәанаф сыкоу, адгылаф сыкоу,
Сыздырам сфәышу, мамзар сгазоу.

Есымша иибо уафы ила ашыцылоит,
Аха былабара калом сызхара.
Быбзиабарахь, убрахь иадысцәылоит,
Быхьз хәаны, сахәоит азы «ахәара»!

Иахыак амца қыоуқад сыжәыбтцеит,
Саңхыа баагеит ақәыңшцәа бхыкәкәа.
Сычкәынра баахан сеиҥаеыжәыбтцеит,
Иахыа атыс тоуп еиҥах сыхтарқа.

Ахшңшәәала бытқы шңабнаало,
Иаафыхаз асаби иеиңш бхы-бфы
Сыздырам исхәо снаало, иснымаало,
Аха быбзиабара исбыркит снапафы!

25.09.1965

* * *

Издыруазтгы зеггы шбашаз,
Ишыбжысу, зеггы шбаау...
Атыхэтэангы сара сашәа
Ацәа исхәо, сгәатца иткаау –
Зегь шакәабо, ишарыцкьо...
Ахәыцы иаатыргаз аҳамам,
Убри ишифызоу, аңсахәа зхылкьо
Адунеи ҳаиуанра злам –
Схы сыргәамцуа ас сҕалозма,
Илбааздозма ахәшә ашақәа,
Икәымшәышәым ак зыфуазма

.....

Москва, 23.06.1966

АИАШЬАРА АГӘЫ

Сгәы иахәеит сара шыарда,
Сара сасра саныртаа,
Алим ипсадгьыл уи Кабарда,
Пҗәыс дахьихәаз Абаҗаа.

Еибах-еибафо Баксан азиас,
Ельбрусынтәи илбаакья илеиуа.
Бзиа избеит Нальчик гәыраз,
Гәаартыла җара иахҗылаз.

Сгәы иахәеит Алим иашҗа,
Ашыац иатҗәа, абахҗа еизада.
Урт исыртеит сара ахамҗа,
Абзиабара ахамҗа гәарта.

Бзиа ишҗазбеи ари анхарҗа,
Енагь асасҗәа здызкыло.
Шыац знымло амҗахәасҗа,
Аҗшәма дгәыргьо дахьуҗыло.

Алим сҗыза иан хахәышла,
Лыҗкәын иеипш сылгәйдлхәхәалеит.
Дсаҗәажәеит ажәа кәышла,
Слыма нас аҗныҗа дхалеит.

Сгәыдылкылеит, схыдылкылеит:
«Ажәҗарақәа сашҗа иҗалеит», –
Абас аныхәәҗа аанылкылеит,
Ашәа хзылхәо дхадтәалеит.

Абри афыз, гәартыла,
Бзиабарала аизыкара
Сара исымбац зегъы-зегъ рыла,
Са сахъцахъоу цъара ныкъара.

Алим сфыз, сыхаара,
Харт акрыкоуп хайдизкыло.
Хаиашъара, хаизааигәара,
Дарбан икоу иадымгыло.

Сара издыруеит цәаныррала,
Насгъы иадыруеит иара сыдгыл
Шьтрак хшалтцыз иашъарала,
Сара ушсымоу сгәы уадкыла.

Саб иашта ашәшьыраф,
Аупа хатцаршә хатцатәанда,
Хаккоу цъахъшырын Шалушкаф –
Мана Ацсны, ма Кабарда.

* * *

Зыҕны аусқәа ҕамада?
Ҙазлақоузеи иҕьоушьаша!
Закә аамтоузеи иахзыҕкалаз?
Лшара хәычык сыманда,
Иубарын ишсыркәашоз!

Мана ҕәышқәак рақәындаз,
Аҕеадапсқәа рнапацаҕа.
Ҙақоуп – анышә иамандаз
Абант рмагә атцаҕа.

Аҕәыш иузиулак ухы иқәукрын,
Аҕахақәа ҕрылахеит.
Ҙағәра иахкыз ҕамырхын,
Ағәдықьхәа рҕынархеит.

Урт иахзыруа ҕақәнагоит,
Аилымгақәа ҕарнышәазар!
Аха абри ҕақәнагоит,
Истахуп ижәдыруазарц!

Ҙҕеи ҕнапи шеиқәыпсосу,
Ҙцәыс-жыысуа ҕшеилатәоу,
Дара цоит ишьтыпсосо,
Акы нмыжь ирыматәоу!

Агыруатцәҕья дукәтәаны,
Аҕацахәа анҕынеиха,
Убылтәуп агаз уқәтәаны –
Урацааххыраха!

Ткаарчал, 31.08.1967

* * *

Сыуа, сықала, сөйза иаша,
Сгәйрәеи, сгәйргәеи ирылахәу!
Исазымхәо аңсшәа баша,
Цәала издыруа истәху!

Амлакраан зәғатца еиәшаны,
Пәсеикәйрхагас иузтауа!
Аблагәы шырыхьчо ухьчаны,
Пәхьақа умәаңызгауа!

О, Шьалико Камкиа,
Сгәы устоит хамтас!
Абас иҕоу ауаф қыиа
Уеиңш ахәйрәык хамандаз!

Ақaa, 17.09.1968

АҲАҚЫМЦӘА ИСАБЖЫРГАЗ АҲАКС

Шьта сгәар калом, излархәаз ала,
Сгәырҗацәар – еицәоуп еиҳагы.
Улар калойт, рхәеит, ажәеинраала,
Уи ак сымимхит азәгы.

Аха иааиуам ажәеинраала,
Саназгәаазам акгы,
Санзымгәырҗа җара акала,
Скалам шьтысымхыц уеизгы.

Шәача, май, 1968

* * *

Аиаша иашьталаз амла дакит,
Ахәәхәә иашьталаз амал икәнахит.

Аңсҗазаара, узыкоузеи абас оумашәә,
Исахә, ууафызар, уа, анцәә узша!

Ууа ду дыканатоуп уара ианузша,
Уаға ду дыказар уи данузкашәә,

Псеивгашьяк уиҗома, уи уимхәәеуеи,
Аңсҗазаара угәы амышәо укаимҗои адунеи!

Сиашара скыднакьоит абас ладеи-өадеи,
Ағар диқәыгәғәоит енагь уаф-беиа!

Иахьяггы иказар ишыказ ажәйтә,
Цьоукы ахәша иашьуазар, җә цьоукы – акәйд.

Изуа имоуазар ииуз аҗааңса,
Афныка дгәарлозар баша дааңса.

Даханы игозар изымуз – изымхәаз,
Дақәызгәышььозар уи азы акы зхәаз.

Уашшыр уабашшуеи – зегь еибаркуп,
Реиҳа ихәаңсоу – уи дҳаракуп.

Уашшыңхьыз ыргьежыны иаарышьтуеит арахь,
Аус адыруеит нас дара рчархь.

Иаханы урхэархьеит қыдуахэатқас,
Ирылшозар иулгарц – иалагоит зынзас!

Аиаша иашьталаз амла дакит,
Ахэахэа иашьталаз аҫада дыңрит.

Аха дҫазаанза ихьзеит ахьшьыцба,
Амҫеи дахьцоз абгацға ихарқа.

ГУБЛИА ГЪАРГЪ

Бзиа иаабоит, унапы къала,
Аха укаламгы царны икъала!
Уеырцала, уеырееила,
Уеыз уақәтәан пхьақа унеила!
Атарчеи уара иукуп,
Ашқа апынтдан ҳарзыпшуп!

БАГРАТ ШЫЫНҚӘБА

Афыза Шыынқәба Баграт,
Упоема «Кяхъба Ҳацьараҫ»
Иадубалахъеит аҫба.
Ҳуҳәоит, иаарласны ихаҫ,
Иааҫыхны учақьмаҫба.

ҲАЛАМЫСИ ҲШЪЕИ

Рашид Рашидов изкны

Афыза бзиа, афыза иаша,
Афыза гəымшəа кыр дафсоуп.
Убри изыҳəан сара иахьа ашəа
Изафсыцарц сгəы ифсоуп.

Дынхоит уи Дағьыстан ашъха,
Ашъха наара ашъапафы.
Игылоуп ашъхақəа хтырцашла,
Зыбзиабара цааху згəафы.

Са сафсуоуп, иара д-ддаргьынуп,
Ҳа ҳмилатқəа хаз-хазуп.
Са сеиҳабуп, иара дыцкəынуп,
Аха ҳа ҳаибафохуп.

Иара ихьаа сара исхьаауп,
Ҳфыцъагь ихьаьуа аоуп.
Иара дангəау, саргьы сгəаауп,
Ацəгьеи абзиеи ҳзеицшны ишоуп.

Ҳанеиниалак ҳагəфыха еибаҳҳəоит,
Акы аанмыжкəа атыхəтəанза.
Ҳгəахəрақəа уиала ифəаҳҳəоит,
Зегьы еибаҳҳəоит акгьы мза.

Абас изыфоу, абас еилатфəоу
Акы акəзар акəхап – ҳлахьынца!
Абри ҳартəом, абри ҳарцəом,
Ус ҳцоит атыхəтəанза!

О, Рашид! Рашид Рашидов!
Ашьха қыта инхо сашъа,
Ҳхъаауп уафъи ихъазитом,
Ҳа ҳаламыс, ҳара ҳшъа!

Аңсшәа уазхәо уртаһны акәым
Изуархәауа зеггы.
Узырцьо зеггы урцәымғны акәым
Уздырцьауа дарггы.

Урт уара еилукааратәы
Иумазар агәы.
Досу дзеиңшроу иоухәаратәы
Удырра ҳаракы.

Убысканоуп ианудыруа,
Дарбан кыр иаңсоу.
Дарбан баша ибарбаруа,
Дарбан ихәаңсоу!

САМСОНИ ЦЪАРНАСИ

Бэиа еибабо ирызкны

Ацшәмапхәыс афны исылтеит азцаара:
«Исаумхәари, иреигъузеи иубази иуаҳази?»
– Иабатахыз ари амш азцаара?
Избахьоу иреигъыми Самсони Цъарнаси!

Смыччоз, иафәымтдит сылагырыз аара...
– Улагырыз ауаа, иамынас узықәшәазеи?
– Быскәатц, бдинаныс, исылшом ахәара!
– Ак улымшазо, уарак узакәызеи?!

Арт закә хацәоу салагар аткаара,
Срымшьои ауаа хагаси газаси.
Сызб цымтәакәа, насгы жәацъара,
Еиҭахәашьас ирыстои Самсони Цъарнаси!

Абзииеибабара ирнаҭан азаара,
Избазеи, блаатых! Избази! Исаҳази!
Хьшәашәара ақәума уи ахәаштаара,
Алаф ахьеибырхәаз Самсони Цъарнаси!

ШӘГӘЫ ИҢОУ ШӘХӘЛА

Иахьа аизара уалахэын,
Ихәа унеизар иуажәахәу.
Еилымкаакәа изыпсоу,
Уақәшахәтымхан ихәоу!

Ихәа, иухәо акы пнако,
Азәы идамзаргы деикәнархо.
Иукәызбауа умцан уара,
Угәы амырзызан ашәара!

Аизарақәа ахьыкало,
Абзацәа роуп иныкәало.
Уңсы штоу ухы дырба,
Инауыхны ухтырда!

* * *

Иахъа илашәу ибаргәузеи,
Иҫоу ибазом!
Адагәарагы шаҫа ихәшәузеи,
Ирхәо иаҳазом!

Иҫахау зынза дхазыноуп,
Игәы иҫоу изхәазом!
Дыҫоуп, дзыҫоу ихазын ауп,
Аеазә дибазом!

Узычәозар азин умоуп,
Амц узхәалар.
Ари адгыл аҫы уацшәымоуп,
Уҫычлар, иузгалар!

Узыҫаҫьозар иубаргәузеи,
Уздызкыло рацәоуп.
Ас аразҫы зутахузеи,
Каканцас ихәацсоу?

Иахъа идагәоу ибаргәузеи,
Ирхәо иаҳазом!
Илашәугы ибаргәузеи,
Акагы ибазом!

Аҫаа, 07.06.1969

АМШЫН ЕИСУЕИТ

Алым иҥаку еипш игәрымуеит,
Игәамтцуеит, ижәылоит амшын.
Ацәкша еипш, агаҕа иазыѳуеит,
Азаара азаазар? Иахьак ахы атәым.

Иахьак зынза абрагыцәа ахарҗа,
Иааҕәымтзакәа аҗаѳ иаҕасуеит.
Ицҕьашәҕьа иагоит ацәкәырҗа,
Адырѳегьых шыҕахьҕа инеитатцуеит!

Амшынцәҕьагы иадыруеит агәаара,
Нас иахаштүеит, ицәоит иҕахәхә.
Узыргәаада, узыргәыбзыҕда, ишсоухәара,
Дызустда уа уҕны абри еипш згәаҕьуа?

О, аҗсабара, ибзиоуп уахасаб,
Амшын ырцәкәырҗан, ирааҗсан иуртәоит.
Агара игароу сабик ианоушьап,
Амцхәрақәа иамоу амхын иугоит.

Амч иоутә аҕара, арахь иамухуеит,
Ахәаа иҗартәаны иукуп!
Амшынцәҕьагы ацәа иалухуеит,
Уи гәаҗаѳыс уахьамоу разҕуп!

Мамзар ишаҗаху ахы иақәитхар,
Рыцхашьарак ҕанамҗар ҕалап.
Иахьатәи амч назаза иамчхар,
Адунеи рхәашаны иунарбап.

* * *

Шамил, ухәда абжыы
Самырцәеит иаха.
Сыцәеит абас шыыжыы
Цәгъала, сынтәаха.

Аха адырфегъ шыыжыы
Иаагеит ухәда абжыы
Сфыхеит сцәырханы,
Насгъы – сыхәхәаны.

Уара узычхаз аңхәыс
Ицәгъоуп уи лыхтыс.
Шамил, ухәда абжыы
Иңнаҕоит сжыы.

Итнаҕеит схы,
Исытнахит сшыамхы.
Шамил, ухәда абжыы
Еиланаргылоит схәы-сжыы
есшыыжыы.

* * *

Шамили сареи ҳаигәылацәоуп,
Хыбрак ауп ҳаицхызәауа.
Сгәы ушьтнахын – уагәылатцәоуп...
Шьта уаф дыкам сымәахызгауа.

Цла мцанызаргь иабаргәызеи,
Аиәызцәа бзиа ианеибабо.
Ахан иәназаргь иалырхуазеи,
Ацәаныррақәа анрылабо!

Хыбрас икоу бзиабароуп,
Мцадагь шәарпхоит ишәымазар.
Иухәом – «ҳааигәоуп», «ҳагәылароуп»,
Абзиабара акәиц ыцәазар.

Уағәхәеит ҳәагьы – еиқәылауам,
Баша амала уамығәхәазан.
Убри азыхәангьы сызгылауам,
Цъара пхаррак ахьыказам!

* * *

Шамил Плиа пил вино
Из огромного рога.
Не вижу я его давно,
Как небесного бога.

Разгулялся парень мой,
Домой не приходит.
Где увидит пир горой,
Время там проводит.

Жена и дети дома ждут,
Поздно спать ложатся.
Не смеют долго глаз сомкнуть,
Увидеть сон боятся.

Ждут его и день и ночь,
Где же он пирует?
Чем жене его помочь,
Раз муж дома не ночует?!

* * *

Бпоетессоуп, ба бануп,
Аѡны пѡысрагы былшауеит.
Азәзәара, ауантара баѣуп,
Цыхлагы аѡра бықәшәауеит.

Бусқәа зеггы брыхъзоит,
Анра, ахьчара, аазара.
Акино ашқа бара бцоит,
Нас базцоит абахчара.

Ажәеинраалақәа быѡуеит,
Ашьхыц еипш, ашәтқәа ирылыбхыз.
Ақарматцышәа ашәа бхәоит,
Ибхәоит бгәала бгәы иаатцаххыз.

Ибхәоит амца бгәы итало,
Ишафымцәаауа бгәатцақа.
Аапынраз ашәтқәа иѣало,
Бшырзықамло бзазаха.

Азаза, ахра – арызын заза,
Алымҳарыѡқәа кназҳауа.
Апоезиа амахә аза,
Апоезиа ахьазҳауа.

Асас дааир быѡны,
Бчеи бѡыкеи цәырыбгоит.
Хәтыр рықәтца иаңсаны,
Ишрыхәтоу инықәыбгоит.

Бпоетессоуп, анра бует,
Ибыхъзуп аңхәыс ейбага.
– Абри леиңш, – абас рхәаует, –
Кәымф дабаҳазкылуга.

* * *

Витали, убаќоу, Витали, уғыха –
Амра ғылахъеит иңхатәы-ңхатәуа!
Витали, убаќоу, Витали, уғыха! –
Абри сағызароуп сғытәы-ғытәуа.

Иазхоуп ацәа шыта аеатара,
Угыл ирласны – амра халахъеит.
Зеггы ихалалан иаеуп хгәатара,
Адәахы акәын – зынза иңхаррахеит.

1969

СҖЫРТЫНЧНЫ СЫЗТӘАЗОМ!

Схәыцрақәа агәы ихуп,
Иахьыстаху урт назом.
Иназар сара истахуп,
Анцәа исхәо иахазом.

Анцәа, сухәоит, уара уоуп
Адунеиаф кыр зылшо!
Адунеиаф уара уоуп,
Егъзырлашьцо, егъзырлашо!

Сгәы амца игъежьюа итоу,
Иалоурпхарц стахцәа!
Тырқәтәыланы сашьцәа итоу,
Снықәурпшырц рхацәа!

Абас ахәара кастцалон,
Иахья уи уара исурбеит.
Рныхәафақәа схәалон,
Ахапшьақәа тасырбеит.

Ҡыцья хзааушьтит уара,
Уара исутеит уи разкыс.
Иахья игәыргәоит с-Апсынра,
Уажә са соуп акарматцыс.

Ашәа схәоит, исхәоит, исхәоит,
Сыбжы исхоу аапцәаанза.
Сашәахәашья анцәа игәапхоит,
Исхәалозаргы шаанза.

Акәа, 24.08.1969

* * *

Иаха-иаха сгәы шәоит, ибжысуеит,
Иаха-иаха имаҗхоит сылша.
Аҗсны, ухадын ухысхысуеит,
Җьоукы рзы укәаруеит есымша.

Иухъзеи, угәи ушьамхи каҗсазама,
Алахъеикәҗара уздыруамызт бзанҗы?!
Амч ду иулаз улҗны иҗама,
Уаха угәы иҗазами укәҗараҗы?

ЧЫЧЫКӘА ДКӘАШОИТ

Амузыка хәмаруа, ихәмаруан,
Афымцақәа рацәаны илашон.
Пцхәызбак диҕаакаркаруан,
Лзара кны Чычыкәа дкәашон.

Икәашон, икәашон еивагъежны,
Абыржә еипш еикәшәаны иҕамлац.
«Чычыкәа, убаҕхатәра акы анагужь,
Иантумҕыа уфыза ллахатц,

Акы хзеилам!» Ххәон хгәанала,
Мышьеи сареи хәхыглаз абра.
Икәашон, ицәкәырцон аҕны азалаҕ,
Иаҕын ахан артцысра.

Избан акәзар, ижәдыруаз, аҕызцәа,
Сҕыза Чычыкәа иҕсы ишьон.
Есқынагы иҕалом ари аҕызцәа,
Дыкәпраа Чычыкәа дкәашон!

Леила бахъ

Са сазэыкым ба бзы игэырғо,
Сара сыдаггы иҕоу мачым.
Аңша анаслак иноуңырҕо,
Иканзахьоу шэты-какачым.

Абзиабара бдацны балоуп,
Адац алухыр агэы еихсыгъуеит.
Аҕарматцыс абаҳчара иалоу,
Ацэхэыраҕы агэы ҕыгъуеит.

Атцла ҕаруп шэыр зҕамло,
Аңшзарада акгы аламзар.
Ахьта иахәуам ахьшыцбала,
Ахраҕ иҕоу шамахамзар.

Агәаҕ казмыршәуа атцла аныцуеит,
Иагъа ахытыргы ахала.
Азатәраггы атцла архәычуеит,
Иеырбозарггы адәахьала.

Ааңынразы амш шацло,
Иацлалааит бымч-былшара.
Атцыхәтәантәи сцәахәа ианыло,
Ига, ибыстоит убри аңхарра.

* * *

Ахэыц адгылаѣ инхон, инцуан,
Иѣан уи уаѣцас.
Зегы абауан, зегы ахауан,
Аха зны азэ цас,

Митэ калоит хэа адырра анаѣеит,
Амыждара ихэахт!
Иаразнаказ уи акэнатэит,
Ахэац абла тнахт!

Митэгы камлеит, ѣакгы камлеит,
Раѣхэа ахы бжьнахт.
Аѣызцэа зегы ус иаанхеит,
Баша аблаѣа ааѣнахт!

Иҗалаша җалаанза,
Җыуuky шәгәы шәмышьтлан.
Митә җамлакәа ианаанха,
Шәыпхашьяуеит уашьтан!

АКӘАРАШ

Мшыбзиа, Акәара!
Усымбеижьтеи итүазеи?
Сысалам атакс ухәәпш:
– Ушьта исзуазеи?

Сара сыдагы, шыта азқәа
Кры убахъазар акәхап!
Сара исеипшу аз хәычқәа,
Уатәоумшьозар акәхап!

Аха иудыруаз, уанхәыңыз
Узкәабоз са сшакәыз,
Уматәакәа анкьашьыз
Изызәзәоз са шсакәыз.

– Мап, уиашам с-Кәараш,
Сара устәкьа сыкам.
Изухәарызеи, нас, абас,
Аварцшра сывам.

Цоуп, аиашаз, сеилахоуп
Узбалом лассы-ласс.
Аха сгәатцә ашьа ипхоу
Ушафызоу исывмаз.

Уара уда сахьцалак
Даеазәы сгәы дтоума?
Уара ухъз ансаҳалак
Тынч цьарак сызтәома!

И. Җарба изкуп

Җараман иҗит ароман,
Ихәмбазакәә шәкәны иҗижыт.
Аңһацәә идирхәеит аман,
Абжарахь инеихьан, инкарыжыт.

Аха даҗацъарагы иган,
Еиҗаганы уагы иҗижыт.
Ажәакала, егыаумхәан,
Аңара иңыба инҗеижыт.

Даалаган, иргылт ахан,
Аихатә гәшәкәә неиҗеижыт.
«Волга»-к җыцза иааиҗаххан,
Даҗа романкгы ааихышыт.

Толстои ироманкәә ираҗаран,
Аҗиртәҗ ирықәжыыз сабан.
Уаҗы игомызт, ус ишытан,
Аҗыхәтәаны ирблит инаган.

Җараман иханаҗ дышытан,
Аңара изалан уи акасса.
Аха ироманкәә ус ишытан,
Инаҗсны ицон амасса.

* * *

Ацәыкәбарқәа зегы еицылар,
Ирылцуеит ацәқәырқа.
Бзиа зхәауа зегы еидгылар,
Нас иҕало жәба.

Иҕаҕаза аиаша аацәырцуеит,
Абас ацыхәтәаны.
Аха цьоукгы рыцсы аархыцуеит,
Иҕалар хәа ишәаны.

БАРБАЛА

Егъа хәлаанза агәылара дтәаны дытҳашуеит,
Лыфны еиллыргазом. Афымсаг шытылхуам.
Илпыло зегъ рфы дцәажәоит, лыбз дасуеит,
Зегъы дырхыччоит, җара азә деилылхуам.

Ажәеинраала уаҗхьозар, дгыланы ддәықәлоит,
Иаҳзымдыруа ихәухәозеи хәа дашьтоуп.
Иахъа азәы диқәлоит, уацәы даеазәы диқәлоит,
Зегъ лара илыцәшәоит, илзырхәоит – дшәартоуп!

Цәгъа баны махәи-җыси еиқәлыртәом,
Уршәиуазар уфны днеилааит Барбала!
Убри ачыдаһаз шәирас җақы рхәом,
Хәҗоу дылҗыҗашәааит, улышьтуаз еибгала!

* * *

Ушпаҗахау, ушпадагәоу,
Ушпалашәу, уара нтәә!
Ушпакьатәи, «ушпанагоу»,
Улагылоуп ахәынцәә!

Ушахәтуп, угәы рахәтуп,
Иухәоит: – Сдагәоуп, исахауа!
Зеицштам уоуп, «ухьзырхәагоуп»,
Акы азынггы угәы нхауам!

Акыр убама? Иухәоит, слашәуп!
Уқәуеит акгы шызымбаз хәа.
Ацсгы уаргы зынза шәеипшуп,
Акгы збом ихьаауаз хәа.

Ажәа уртар, уҗахауп,
Имазоуп иҗоу угәатца.
Абри азын зеггы уреихауп,
Иахьатәи аамта афырхатца.

Уара узыхәа ари разкуп,
Узцарушь абас назаза?!
Ари уеихаракынггы уакуп,
Иумбазац макьана азаза.

* * *

Пхынроуп, аамта шыта илашыцахьеит,
Амшын ағы зезыкэабоз рыфныкакэа ицахьеит.
Фызаки сареи, амшын акаареи,
Ахьарчхэа уа иаакэсло ацэкаырцеи,

Абарт хамацара абра хаизынхеит.
Ус, ацша цысит, амш цэгыахеит.
Аказаққәа рөышытыбжы еипш, «апыкка»,
Хахьтээз иаахалалеит акаырпыкка.

Ахышэтхэа хэагылеит, афныка хласит,
Мфабжара хамнеицкэа сеимлаха сикит.
– Абаацсы, ссы, ссы, ихэеит, – слахатц гьежыт,
Исыхь сыздырам – сикуп симышьтит!

Егы, уи акэзаап, адгыл цысит,
Уи аамтазы хэафнахьгы снацшит.
Зегы адэахы идэылцхьан, ашта дыртэит,
Анацэа ахэыцкэа шытырхит, рнапкэа ркит.

Ахацэа еибырхэоит адгыл штысыз,
Аха азэгы дыкам машэырла ицсыз.
«Хаикэахагэышьеит, лыпсаада хаилгеит!» –
Нырцэа-аарцэ игылаз рыбжыкэа еикадыргеит.

Ацэа итазызеит, адгыл зкаыршэшэеит,
Афымца телкэа еицаст, илашеит,
Ателкэа анеицаслак амца рфиддуеит,
Амацэыс качцоит, ашьхарахь дыдуеит.

* * *

Дыцәоушә, дыцәамшә дцәазырѳеит,
Уи лгәыләануп.
Ишьап ашытыбжь атых иалыѳеит,
Амѳа ду иану.

Дааиуеит, дааиуеит аа, егыгым,
Аандагы ѳаѳ аргейт.
Ажәынҭацәгъа хызагы лықәым,
Агәырѳа дагейт.

Дыцәоушә, дыцәамшә дцәазырѳеит,
Алагы ҕыҕ аргейт.
Ацыгәгы шәан, атла иѳықәҭалейт,
Ахыцәқәахь аґсы агейт.

Аатґра ивтґхо ак цәыбґҭаґеит,
Закәхаришь иара?
Лыцәа ґынчым, уи дылзаауеит,
Дизыґшуеит убра.

Аґша иамам ґынч еикәтәара,
Аґенцәырқәа аанартуеит.
Лнапы нывґылшыын, ґшьаала
Лиарґа аалыртуеит.

Издыруада длымбазакәа,
Лыцәа ґсымґазы,
Ихартә-иґсыртә мырғазакәа,
Дааизар лґаразы?

Аха мап, дабакоу, дыкам,
Баша дцәазырѡеит.
Уажә ацыхәтәан ашьтыбжыгы ыкам,
Ашәшәыбжь лгәы иқәыѡеит.

Дшәоит, дзызоит, лгәы трысуеит,
Лыцәа тынчхауам,
Ацых цәгыоуп, идыд-хысуеит,
Уаѡқс дныкәауам.

* * *

Азыхь ахытыцтуа ахьхьахэа абжыи гоит,
Ачамгэыр бжыи ахоуп ихааза.
Сымфасуеит, аха иара сымфыхнагоит,
Сынзаацшылт, избоит ицкыаза!

Уинахыс ирфашхан, ицон икэцкэсуа,
Абжыггы иаха-иаха иагхон ицааза.
Иара иалалон афаркэа тахьафасуа,
Ацшшэггы еицаркит ихэашьза.

Азиас иахьалалоз абжыи хааггы ацэызит,
Азыхь ахатэи бжыи уаха исмахазеит.
Аха азыхь иахытыцтуаз ибжымсит,
Ус анакэха, азыхь ныцаба имцеит.

АИҢАГАҚӘА

АННА АХМАТОВА

* * *

Ашышы-шыыхәа инеиуан Дон,
Ицәышза амза сыфны ифнаңқон.
Дыфналт ахылға қаңшь зхаз,
Дабойт амза ашәшы зхаңаз.

Ари аңхәыс дыммазаууп,
Ари аңхәыс зынза дзатәууп.
Лға дҗакуп, лхатца – аңсы!
Анцәа шәихәа сара сзы!

РИЧАРД САРЦЕВИЧ

* * *

Ацартыша наганы
Иацхъа иныкэйтцеит,
Иблақәа «аарцәгыаны»...
Ихгы «инакэйтцеит».

Ишьапқәа кыди́кьеит,
Инапқәагы нықәикшеит,
Азәз еицш дкылырхәхәуа,
Илацш наилаикшеит!

Сара, ацартыша ахьидигалаз
Даргәааз цысшьеит,
Аха имацзаап изнаргаз,
Изымхеит, икәнишьеит!

Изнеигаз ирууаза
Иршәны игәыдитцеит,
Ицагы аццаны
Иаага хәа ддәыкэйтцеит!

МАКСИМ РЫЛЬСКИ

* * *

Апоезиа – аапын, амахэтакэа зыршэтуа,
Агэйдкылара аткыс ихаауан.
Аибашьраф акэзар захэа ыызхуа,
Абцъар мцапшыны ицшаауп.

Апоезиа – рѡашуп, ахьхьахэа инеиуа,
Атлаз бырфын аѣроуп.
Атэы иах иакэѡарахь даннеиуа
Абцъарс иику акоюп.

Ашьантцеицш уи амца алтцуеит,
Ахьаткысгыи ихьантоуп,
Рацхьаза игэаѣы игэартцуеит,
Гэыла ирцхоуп, уи гэыла иртэоуп!

Апоезиа, уи гэыршэахэакоюп,
Атынчраз, акэѡараз ишоуп!
Ацсымтэқэа рзы – уи ныртэакоюп,
Аѡацэа рзы – ихжэоуп!

Издыруеит сара гьамас иамоу,
Апоезиа цсыс иахоу!
Ацсадгьыл еицш иарггы шьамуп,
Мрами бласгыи иахоу.

ЛЕВ ОЗЕРОВ

* * *

Абаѡхатәра ацхыраара ақәнагоит,
Ицәыргатәуп! Уи иазыпштәзам.
Абаѡхатәрада ахала ахы цәырнагоит,
Захьынцәара иуцыраҳауеит имаѡахәзам.

* * *

Абаѡхатәра цсра ақәым, енагь аңсы цоуп.
Иаҳхаштхеит аҳәынтқарцәа рыхьызқәа.
Алықьсандрцәа рахь ххаҕы инхаз Пушкин иоуп,
Гоголь иоуп Никәалаи ахьз аазго имырззакәа.

ИУРИ ЛАКРБА

ОДИССЕИ ИГӘХЬАА

Дыхэхәәала амшынқәа дырхын адунеи,
Ашьантатә ҳапқәа дыркын дытқәаны.
Ипсадгьыл гәакьа ицәытз Одиссеи,
Агәырџа даман, агәырџа дырџаны.

Дызрылымтцит уи гәәкреи гәырџеи,
Иџыцәа бзиақәа ицәнагеит апсра.
Уахгы-еынгы деимдон Одиссеи,
Ихамыштзеит дызцәызыз ақәара.

Ашхәәқәа, ацәқәырқақәа ирхыхәхәала,
Ицон апра шкәәкәәқәа хтцаны.
Иажәрахь дынталахьан гәғәала,
Ипсадгьыл анибаз днапшны.

Дықамижьтеи итцзои Одиссеи,
Ипсы штаз ихәеит ауасиаџ.
Имацџума иқәу абри адунеи,
Зыпсадгьыл иакәыгоу ауаа.

Имачума? Шакаџыда ибжьазхьоу,
Зыпсадгьыл гәхьааган аби-ңеи?..
Тәымыртан зуаажәлар гәамтцхьоу,
Зыџны гәхьаазго иеипшны Одиссеи!

БЕЛАРУССИАТӘИ АДГЬЫЛ

Ари амѡа ду Витебск – Минск
Акрыцуеит исцеижьѣи.
Адсынтѡылатѡи ардыск,
Спыруа сухоужѣи.

Рхи-рцыхæи еимсырфъоит
Қалақьи раиони ғғаза.
Акартош мхы цәқәырцойт,
Уахыкәгылоугь ииатцәаза.

Атәыла, азиақәа блас изхоу,
Иртынхоу ажәытәзақәа.
Уахәамак машәыршәа инхоу...
Егьырт – ақыта ҕыцзақәа.

Апанцәа рыр рнапәы
Кырынтә иццышәхәхәыз.
Аха уцеицәа убри афы
Идыруп акры шрылшахәыз.

Ушәтит җыцны, уқалақхеит,
Ажәџан уатқакысуанза.
Ухәра җеит, уқаиматхеит,
Белоруссия, наунагза.

Егъарааны ссахъазаарын,
Уааныжны хьапшра сыкъымкәа.
Аха уахьыкоу са сзы уразны,
Сызцом фарзшәа сныкъыкәкәа.

Аңста иатәара Ауадҳара,
Сызцаарын сымхәыцзакәа.
Аха исыздыруам ишуасҳәара
Сургәыбзыгуеит җымтзакәа.

Смыцмыць еицш уеилыцхоит
Абгызыр қацшь уадгылоуп.
Белоруссия, усгәацхоит,
Уарггы са усыцсадгылуп!

МИХАИЛ ЛЕРМОНТОВ

* * *

Алашьцараҕ ашьхақәа
Ицәоуп иҕахәхәа.
Ҳауа цқыала архақәа,
Уҕсы ушьап уаргы!

ИВАН БУНИН

АЗАЦӘРА

Аңша асуеит, ақәа ауеит, ишәшьуп.
Авар ықәжыаны ацара иафуп.
Ара ааңнынза аңстазаара цсуп,
Абахчақәагы зынзас итацәуп,
Абахчафы схала соуп – азы!
Иасуеит адәахы аңша цәытцәы!

Иацы бықан бара сара сфы,
Аха узхәартузеи, агәфыгь бысцәагеит!
Аамта, абар шыта хәылпазуп!
Бсыпхәысхазшәа сара агәра згеит.
Бзиала! Исычхап ааңнынза ус,
Схала затцәы, дсымамзаргы аңхәыс.

Иахьак иаақәымтцакәа иафуп
Аңстхәақәа хибахәала ацара.
Саатра нытытц бышытақәа ануп,
Зыла ихәхьеит иахьафү ақәаура.
Амш ахәлара иафуп, еилашәшәуа,
Сгәы снархьуеит асынтәи сахьыпшуа!

Ибышытафыстырц стәххеит иаразнакы,
Бхынхәы, ҳаинаалап сгәыкы!
Аха аңхәыс лзы иказам кагы,
Слыцәтәымхеит, исеижьеит сразкы!
Азамана! Изжәлап, сысөырпхалап мцала,
Шақа ибзиазыз иаасхәаргы ала.

РАСУЛ ГАМЗАТОВ

АМҰАН

Ағауантәи сшаауаз дысцылеит җуауык,
Иҗырпагъан, иҗырзажәны дақәтәан зынтәык,
Папироск, алға хәхәатаҗьза иҗакын,
Иҗамчгъы еишырҗаны – изарагъы икын!

Шьаҗауау захьзу ахаан димбацшәа,
Иҗьҗатцаны дҗеҗжәуп абас ихы икәәҗшәа.
Ишьҗахьҗа аарлаҳәа даауеит азәы,
Уигъы дыпҗәысуп, дылкуп ахәычы!

Аҗсыз азы зҗабаз еипш еивылгоит лыпсы,
Арашь датҗагылоушәа илылҗуеит аҗхзы!
Сара иаасгәалашәеит изустҗәакәаз ус
Чохатәқәан, абазарахьтә иаауан хатҗеи-
җхәыси!

Срыхәаҗшуеит: аҗхашьара, агәаҗ сарҗҗоит,
Шықәса җынҗажәоуп, Октиабр қаҗҗоит!
Қыраамҗа сшанханы урҗ сырзыпшуан,
«Мақьанакъы ҳабақоу» ҳәа са сеилашуан.

О, сажәеинраала, дҗоумҗан еилых,
Сзырпҗашьаз аҗыуау уимеигзан, деилых!

04.03.1961

ХӘСАҚӘАК РАХЬ

Макъана ыызшәак насылымхкәа,
Ацәашы зумоуи хәа имырцәахуа,
Дзыргәамгәамуеи хәа дшагъуа
Афны иҕоу, убысоуп сшыфуа!

Аха аңарақәа уи азы иансырталак,
Лыҕераҕсшәаны илхәалак, илулак,
Саҕоумцан хәа уи лыҕелыргазоит,
Аңарқәагы лара илыцхьазоит!

Сара истахуп саныфуа егълымхәаларц,
Сңарақәагы абжак сзынхаларц!

АИЗАРАҚӘА РЗЫ ЦӘАХӘАҚӘАК

Еизароуп! Ағьалпал, зны тынчроуп зынза,
Ажәәқәә заанатц урт хгәы пызцәахьоу.
Иахьа еизароуп зегь уахь ицоит шыжьзә,
Усоуп ҳахкны закәанс ишапырцахьоу.

Ихалоит аҳаирпланқәә, адәыгбақәә зсауеит,
Аматцурауаа ццакуеит, азалахь ифналауеит.
Ажәала, зуахкы утаху, уақа атәа дырхуеит,
Ахан дыргылоит, аеафра таргалоит.

Аҳақьым-цқаф мчыбжьык цуеит ара дтәоижьтеи,
Арахь уцшыр, ацкарта столае уаф дыказам.
Ахахә қаза мчыбжьыкуп дцәарсысуеижьтеи,
Цьара уцшыр, атзамцкәә цшуп, ифагазам.

Мчыбжьык цуеит ахьшыцәа итоуп, ус рымазам,
Рырахә ақәыцьмақәә еимтдаркәыцәауеит.
Агазетқәә ракәзар, хтацәыхак ҳәа рымазам,
Ажәеинраалак антәалом, атыц иахзызауеит.

Арыцҳара! Ақытае фнык былуеит, амца ацраланы,
Алға еилахәашьы ажәфан-гәы иалалоит.
Абранд-маиор дцәажәоит ашәах ифьтдарчны,
Игәы дтәсуеит цәажәарыла, уи азы ақәитәоит.

Аконторақәә рфы шарқазы инаркны,
Аҳәацәә тәоуп ирзахал мацараха.
Аха урт здызкылада рыцҳа игәцаракны,
Еилахоуп, рхатарнакцәә аус руеит иқыпәаха.

СЕРГЕИ ЕСЕНИН

АҢСЫ УАХЬ

Аңсың зтамло икәыба ахәа ахарцеит,
Назаза узымыгартә аҕатә.
Удамра ңканы, унаганы унтарцеит,
Инауқәрыжыт анышә хьантәза.

Ак убом, узцәажәом, уқәацом,
Җара ушҕа җаннеиуа җңабауа.
Җнапқәа рыла насггы атыхәа ңцәом,
Иқәаҗтоит ашәтқәа, угәы хәауа.

Арқәақәақәа рыла ихырҕыаш,
Унышәынтра уахьжу еилыңыңы.
Урхаштрым ақәлацәа, ргәы цәуҕыашт,
Иргәалашәалашт, гәалсрала еиҕәыңцо.

Ухраҗ бзиахааит, сәыза,
Уара ушҕа җнеиуеит, уаҗзыңшыз.
Зеггы иаҗзеиңшуп адгьылхышәашәа – ахыза,
Җнеир ҕалоит лассы, угәашә артыз!

* * *

Азын шәәхәоит, уи иргызуа
Шә-хкык зхәо, аңша рыласуа
Аңсақәа еицрыхәхәа.
Иубоит уңшыр: аңта гәыкқәа,
Амџа иқәу иццакы-ццакүа,
Тәылакахь иеиха!

Адәахь иасуа ңшатлакәуп,
Аурхалгы барфынлыхуп,
Аха ихьтоуп цәґаза!
Рхәы хаххала аңарақәа,
Иреиңшу аетым хшарақәа,
Аңенңыраґ рыңсқәа за.

Иарыхьтшыз аңарақәа,
Иадґәыґәлоуп, имлашьуа аңарақәа,
Еиңдасуа, ианбааза.
Анаатә абжы «ауу» амшха,
Асаркәа иасуеит игәашаха,
Аґырцәґаны зынза!

Урт ааңсаха, икараха,
Иңәоуп имидагәидаха,
Аңенңыр ахь рхы ґаңа,
Ңхызла ирбоит: ибзиахәха,
Рхы-рґы аңча ықәыхха,
Ааңын ңшзаза!

АПОЕТ

Дпоетуп аға дңызхуа,
Аиаша гәакъа аныс измоу.
Ауаа рзыхәа зыңсы ңызхуа
Иашьаңас енагъ ихиоу!

Уи зегъ илшоит тағабзаза,
Ирылымшаз егьырт азәгъы!
Уи дпоетуп, жәлар ргәакъа,
Иңсадгъыл иазкуп зегъы!

АСАЛАМ ШӘКӘЫ АН ЛАХЬ

Быңсы тоума сҕакәажә – сан ахцәышла?
Сыҕоуп саргы. Ибыстоит, ибыстоит салам!
Хәылҗаз шәаңшь, лқәацә хәычы инахыкла
Уңшзара, еиҕахәашьяк змазам!

Ирыџеит сышҕа, улымоуп даара хәаас,
Игәхәалгоит лыңсатан изаны.
Лассы-лассы дцәыртцлоит лара умџахь,
Дзышыцылоу маҕәа жәытәқәак лышәҕданы.

Есқынагь былаңш аҕых еиқәароу иалоуп,
Былаңш иҕашәалоит есқынагьы акы:
Аџыжәырҕаҕы, зегьы шытыбымхын,
Азәы ихушәа ахәызба сызракы.

Акымзарақ, хәаас акы шытыбымхын,
Башоуп урт, сан, аҳаҳаи, бымшәан!
Азы сабымҕан устҕаҕа сныиахын,
Бсымбазакәа сышҕаңсри, сан!

Иббац соуп. Сыҕоуп сара сшыҕаң,
Истахны исымоу акызатҕык ауп:
Аилаџеилас сызлоу, наҕ иныҕатц,
Сызнеир аџныҕа, убриоуп сгәы иҕоу!

Снеиуеит сара, амахә ҕақәа анышәҕуа,
Ибыбшза хбахчара аңҕырбо!
Заа агәамҗреи ааңсарей, исхамштүа
Сымч ршәеит аңсҕазаараз, ңа сырба!

ШАНДОР ПЕТЕФИ

МАТИЛЬДА

Ханеиниало бызсыцэтэымуазеи?
Аскак аеырхышәашәара иауазеи?
Быхышәашәоит блашо, азынтәи амра
Ишыкаццоггы ишцаауа еицш.

Сгәы иҗоу басхәар истаху рацәоуп,
Аха исызхәом, сажәа җахтәоуп.
Егъараан бызбаларггы, сызхара бсызбом,
Быхәацшра гәагыны акагъ сызхәом.

Сыңсы бнапы ианыстоит, иаанкыл,
Иҳаракы бхы акара ишьтых, баангыл,
Ари еицш абзиара сара сызлацсои?
Быбзиабара сылшоит сара, кыр иацсоу!

О, абзиабара цаҳәцаҳә, уара субылуеит,
Исоухәари хәа сгылоуп, җымт сзырәуеит!
Амра цара абас ишытггы каларын,
Ари адунеи шыта иагъараан ибылрын.

ЛИУБОВ ЗАБАШТА

* * *

Аңхьаѿ думжъан, енагъ ихәала аиаша!
Знык ичхар ҕалоит. Җынтәгы, хынтәгы ичха!
Аңшынтәраан уашьтал уңсы ахьугаша,
Угәы иаанамган: мчыла схы еиқәсырхап.

Дузжьом аңхьаѿ! Иудыруаз уи уара,
Агхақәа ҕалар аует, акы акәым хңа, ңшьба.
Аха ироуам жәлар агха. Хаскын башатдас иара,
Инкарыжьует наҕ, аиаша андумырба.

Ирхәалааит акритикцәа атахызаргы ура!
Иузымѿызар ажәеинраала аиаша зхәауа,
Ианааудгылаз убыскан ауп аңсра-ура,
Дызбом, дыҕам, уара уеиқәзырхаша!

АЛИМ ХАНФЕНОВ

АХӘАТӘХАМЦАРА

Пхынроуп. Иахьа баацсыла шоуроуп,
Азы аталара кыр иацсоуп иахьа.
Азсарафы ажәәкәә соуроуп,
Апсыз еипш салцәраа сцалароуп пхьака.

Азәз еипш сналцәры сцеит азыжь,
Акыр аамта азы ацан сыкан сызсо.
Сыѡхалт уахьынтәи. Сеимдеит ак нмыжь,
Азы схын кыраамта, ацәкәырца еиѡырссо.

Азы ағыра сышцы иагәыдыеәалон,
Санаацсалак сызкәахь саахәуан.
Иаркәанадарц атахызшәа азы амра хыцчалон,
Аха уи адагы са схала «исыршуан».

Сыварафы, игәастеит, азәы азы дсывнагеит,
Уаха наилымшо дыкан даацсаны.
Дзамымцит иахьытахыз, ацан даѡнагеит,
Аха дааныскылт сара сихьзаны.

– Азсара узымдыруа азы ушцәталоз, –
Акәара акынтәи игон абжькәа.
Ацәкәырпкәа ацаѡ иадыеәалоз,
Игәааны рәхыршәааны иафын аефьара.

ЛЫҢШЗАРАДА...

Избоит, са сышка дааиуеит аңхэызба,
Саргы саатгылеит аңша данызба.
Лыкашьеи луафышьеи зеипшроу сыздыруам,
Ус икоу «аңшзақәа» лассы иудырдыруам.

Деилахэоуп, деилацоуп, ак лыгым ңара,
Иааз азә лакәхап ха хых ңсшьара.
Убри аамтазы ңинак аацэыртын дакит,
Илкәысцап схәан, уи нап насырkit.

Са сахь лхы аарханы даацәажәеит абас:
–Уңина хэычы узымаазеит уафцас!
Уи иналңыртын аңина аасыдыххылт сара,
Кагь шысхарам хәа ахәозшәа иара.

Атак схәарц ала траа ысытаңшуан,
Аңхэызба дгәаны сара дсыхәаңшуан:
–Уңинагы уаргы еифыхәгом рацәак!
–Мап, аңхэызба, ус акәзам азынаказ!..

АСТАТИАҚӘА

АУСУРА БЗИАНЫ ИАХЬЕИҒКААУ

Ткәарчал ақалақь ағтәи ахқатәи абибблиотека (абиббли-отека аиҳабы Новикова Елена Михаил-ипқха) аусура бзиа-ны еиғкаауп. Убри азы акәхап арақа ақхьаџцәа рацәаџны изырнеиртоу. Галина Иван-ипқха хтацәыхак лымазамкәа ақхьаџцәа ркнытә ашәкәкәа лыдылкылоит, ма ирылтоит иртаху алитература.

Хәарас иатахузеи, абибблиотекаґы ақхьаџ даннеи, абибблиотека аусзуџ дарбанзаалакґы илдырузазароуп – ақхьаџ еиҳа зинтерес икыша, изанаат иазааигәоу, идгалатәу ашәкәы. Зықәра мназац ахәыцкәа зыпхьаша ашәкәкәа хазуп, уртґы хазы агәцаракра ртахуп...

Ажәакала, абибблиотекаґы аус зуа убриақара рдырра харакызароуп, агьама рымазароуп, досу иқәнагахаша али-тература анырзалымх, ақхьаџ абибблиотека иадгхьалара уадаџхоит.

Абри аҳасабала уахәаңшуазар, даара аңышәа бзиа змоу роуп Елена Михаил-ипқхаи Галина Иван-ипқхаи.

Арақа ашәкәкәа рытареи рымхреи мацара акәымкәа, имџаңыргоит еиуеиңшым аусурақәа. Улаңш назыдхалаша астендкәа рыла ибзианы ихеоуп абибблиотека.

Абибблиотека уаныныџналалак иаразнак улаңш иаатцәаџоит апартия 23-тәи аизара ду аматериалкәа ирыз-ку авитрина, Октиабртәи ареволиуция дузза 50 шықәса ахыцра иадхәалоу алитература ацәыргақәтца. Абиббли-отека имџаңнагоит ажәытә большевикцәеи ақхьаџцәеи реиңыларакәа.

Абиблиотека, аплан изықаныкәаша иамоу инакәыр-шәаны, имѡаңнагоит ақһаѡцәа рконференциякәа, изып-хьаз ашәкәкәа реилыргарақәа. Абас абиблиотека имѡаң-наго аусура активла рхы аладырхәуеит афәр.

Уажәы ааскьа абиблиотекафы еиѣыркааит афото-цәыргақәцә. Уи азкуп Ткәарчал ақалақь 25 шықәса ахытра. Арака иубоит ирацәаны Ткәарчал цыхьей уажәи излеипшым хзырбо афотоқәа, Ткәарчал аргыларәфы аңьабаа ду збахьоу ауаа рпатретқәа, рбиографиятә дырратарақәа, Ткәарчал иазкны иапцоу Л. Лабахәуа, Л. Кәытцниа, Қь. Агәмаа, Б. Шьынкәба ухәа ражәеинраалакәа. Абиблиотекафы аус бзианы иауеит абиблиотекатә Совет.

Март 25 рзы абиблиотека имѡаңнагеит Ткәарчал аргыларазы аус ду зухьоу аветеранцәеи афәри реипыларә. Аиашаз, ари аипыларә даараза анапы адкыланы еиѣкаан. Ас еипш икоу аипыларә абиблиотека аѡнытқа изымѡаңгомьизт акнытә, абиблиотека аусуцәа Ткәарчал-ГРЕС Акультура аѡнафы аипыларә еиѣыркааит.

Акультура аѡны администрация ишахәтоуала ирпылеит «рысасцәа». Акультура аѡны иѡныѡуан амузыка абжьы. Амраташәаратәи ашәаңшь уаркалеиуа ажәѡан иаѣшьын, амра ашәахәкәа ашьхақәа ирыдыпхалон, Аалзга абжьы заны ашьшьыхәа ииасны ицауан. Ахра зуаз амузыка абжьы, иарлахфыхуан ақалақь. Гәып-гәыпла аханахь зхы рханы инеиуаз рашәахәабжьи раччабжьи еилазѡауан. Асаат бжьба кәлеит. Акультура аѡны унацәа узрыламцауа уаала итәит.

Апрезидиум ахь ихәлеит ашахтиорцәа, аенергетикцәа, Ткәарчал аргыларә активла зхы алазырхәхьоу Ленин икомфәреидгыла аветеранцәа – иахьагы хәаңсеит хәа мхәазакәа аусура иафәу ауаа.

Аизара ашә ааиртуеит Ткәарчал-ГРЕС-тәи акомфәреид-гылатә организация амазаныкәгаѡ В. Берзения. Аизарафы

икәгылан ицәажәеит Ткәарчал аргыларә рацхьаза зхы алазырхәыз Д. Тарба, Ткәарчал-ГРЕС абылтәы цех аихабы амотористика А. Марченко ухәа убас егыртгыы. Урт рыкәгыларакәа рфы иаатгыланы ирылацәажәеит Ткәарчал аргыларә напы анадыркыз аамтазы ауадащракәа иказ. Ацәажәащцәа иазгәартәит ачаландаркәа рыда дача транспортк аныкәмыз, ацәажәлар акы усс икамцакәа, ифырцшыганы аус шыруз, аусуцәа анхартакәа рзы ишмацәаназ, абараккәа ишрыщназ, афатә-ажәтә аганахьала ишхьысхаз, аха азәк иеипш зегыы агыарахәа ишыкәцәоз.

Сынтәа 25 шыкәса иртоуп Ткәарчал акалакь. СССР ахсаалафы иарбоу акалакькәа Асовет аамтазы икапхакаччо ирылагылт Ткәарчал. Ари камлеит имарианы. Акыр цьабаа гәгәа атахын акалакь абас ишәтыкакачны акатцара. Ирацәоуп апхзы абрака еиуеипшым амилацкәа икартәаз. Даараза гәахәа дула иазызырщит азал афы итәаз ауаа акалакь фыц аргыларә иазкыз акәгыларакәа.

Абри ашьтахь ащ. В. Берзения афар рыхьзала аветеранцәа дрыдныхәалауа ихәеит: «Акалакь аргыларазы шәара шәызфыз аус цшыа нашәыгзеит. Иахьагыы шәара шәазаапсоит Ткәарчал аршәткакачра, апышәа ишәымоу афар ирымажәдоит, шәрыцхраауеит, амщәа иаша икәышәцдоит. Шәара шәызфыз аус цхьака агаразы афар иахьа шәара ишәымырдоит». Аизара ашьтахь Ткәарчалтәи апшьбатәи абжьаратә школ атцащцәа иеизаз аконцерт ддырбеит.

АБИ АЦАЦӘЕИ

... Уцәа, са сарпыс, цынч, ухала,
Уаб изы умгәырщан.
Уи дшахтиоруп, ифыр напала
Дашьтоуп амаден
Ашьыжь дгылоит, дмырфыха
Ибла дагәызит.

Имазамкәә нас аңшыа,
Дашытоуп антрацит.

Б. Шынкәба, 1938

Абарт ажәәкәә иаразнак ашыхымза иаагәылтдыз ашыхәкәә реипш рөынауқәыпсаны уркуеит аби аңаңәеи аус ахыруа ашахтағы унеины уанрыхәәпш. Мшәан, абарт арқарцәә ракәызтғыы агарашәә ан иззылхәоз. Урт ракәзар аб имыздарц зтаххаз арацәә атцыхыга атдыркант.

«Расамахәтас уқатароуп, амзеипш укаңча. Уаб итдыркант имудароуп, арпыс еилфаңча». Арт ажәә сахьаркы хазынакәә лабәабаха иааины уаңхьа иаагылоит арт агәеизырхагакәә уанрыхәәпшуа аус ахьеицыруа. Грышья Нарсиа дыззымдыруада? Уи дшахтиоруп, абар шыта жәеиза шықәса цуеит, шахтак ағы иааңхьмартәазакәә аус иуеижьтеи. Грышья ашахта Н. Лакоба ихьз зху ағы проходчикс аус иуеит. Дфырпшыгоуп. Сменақ ағы уи дтытцны дма-ац, иплан ахыхь инаццаны инеимыгзакәә. Грышья агәамч ду, зыбаф усурала изыртцәхьоу, ижыттракәә унарыдкьысларгы, иеилаңах икоу абахә снадыххылеит ухәап, убысоуп дшыкоу. Иухәар калозар, ари усуф-чемпионуп.

Грышья шақа ус инапы рылакузеи? 9 шықәса цуеит шахтком членс дыкоуижьтеи. Хышықәсоуп шахтком ахантәағы ихатыңуафс дыкеижьтеи. Атехникатә шәартадара акомиссиа хантәағыс дамоуп. Атранспорти ахәхәхәтррей ркны зеипштә контролиорс аус иуеит. Грышья инапы иану аус гәык-псыкалада даңеакала дахәәпшуам. Иахьабалакь дматцуф бзианы, аинциатива змоу иакәны ихы ааирпшуеит. 1937 шықәса раахыс агазет «Аңсны қапшы» ахь астатиақәеи акорреспонденцияқәеи рзиоуеит, дрыхцәажәоит аусурағы уаф дзеигәырғыаша ақәғиара бзиақәә змоу ауаа. Иааирпшуеит пхьақа ҳазмышьтуа апырхагақәағы, критикала дазнейуеит. Лассы-лассы

Ткэарчалтэи ажэабжыкэа аредакция «Ацсны кэцшы» иазааицхауеит. Ажэакала, Грышыа зегы инапы рылакуп. Ак афы дхэйданы ихы ааирпшуам. Ашахтиор итаацэара дууп. Ицкэын аихабы Валери аабатэи акласс даналга, иаб ус иеихэеит: «Саб хтаацэара дууп, ухала уакэхеит афны зхаанхаз, атаацэара ду рныкэгара кратахуп, истахуп сыцхыраафны сааувагылар, сга уара аус ахыуа ашахтахь, истахуп уара уеипш саргы сшахтиорхарц». Ари еипш ацкэын ката икайтэз ажэалагала афнатафы ирызбеит. – Бзиоуп, уара ианутахха, сара мап хэа уасхэом. Амала, иудырузааит, ашахта афнуткатэи аусура уара угэы ишаанаго ус имариам. Уи иамоуп иара ахатэы закэанкэа.

Рацхэа иргылан, зыкэра намзац ашахта афнутка дтарыжлом аусуразы. Уара макыана даеа шыкэсык угуп, аха адэахыы уск узахацшаап, ашахта аихабыра срацэажэаны. Абас, шыкэсык ашытахыоуп азин аниоу иаб аус ахыуаз, аб икайтэз ахылацшрала аусура дшалагаз. Аб, ацышэа змаз, ицкэын ииртэон ашахтафы аус шутэу. Шыкэсык аус иухэан, арра ицхэеит. Арра далганы дана-аи, ипсы ааишэан, иаразнак ашахтахь деихеит. Абар шыта шышыкэса цуеит аус руеижытэи иабгы иаргы цыарак. Цыпх аахыс Валери иашэа Ревазгы раб рацхэа днаргыланы, ашахтафы проходчикэас аус руеит, ахызгы рхуп таацэарак ашахтиорцэа хэа. Валери захэзу аррантэи дана-аи цхэыс дааигеит, дтаацэароуп. Аби ацацэеи рмахэфала апара ду дырхауеит, ахэынткаарахыгы арацэа тоннала ирацэаны иартэит.

Грышыа итаацэа зхэатэы еикэшэаны, знапы еикэыршаны аус зуа атаацэара бзиа хэа изышытоу таацэароуп.

Урт ирыздыруам ари уара утэы, ари сара стэы. Ирхашэало цыарак еизакуа рфаархан, апара еизыргаз ала Ткэарчал ашыха ашыапафы ахан ф-этажк икоу шытыпрааны ицарашэа инафадыргылеит.

* * *

Ауаа зеггы блала ирымбо иара илшон абара, агәтара. Аха уи мацуп— иара иибо уарггы убас иуирбоит, убас иуеихәоит, хаи, сара мыжда, абри иара изисырхәазеи, сара изысымхәазеи хәа угәы хытхытуа укаитдоит.

Б. Шьынкәба ипоезиа акыр еихаракуп, аха абака еипш җымтзо игылам, уи ацсы тоуп, абжыхаа, ацсуа милаццәа аҗәнуп.

Хмилац,егьырт амилацкәа реипш,шәышықәса рышьтахь иахыйказ икам, амилац рдырра шытыцуеит, иазхауеит. Ажәытәтәи абзиақәа цатцҗәыс иныкатцаны аҗыц аццо ишцо еипш, Б. Шьынкәба ипоезиаггы убысоуп цхьака ишцауа. Хыхь ишысхәаз еипш, Баграт ипоезиа кыр еихаракуп, уи агьама зкыз ацхьаццәа амхылдыз еипш иара иаднахалот, ацхьаццәа ирпылоит «иебааны», «Ау дымлакәит, акьаҗ дымҗазеит» хәа ацсуаа ражәа ишалоу еипш икам.

Ачамгәыр ахәтеи ачамгәыр арахәыцкәеи анеимадам, хазы-хазы ианыкоу — акаггы рызхәауам. Ианеимадахалак ауп акы анырхәо. Ачамгәыр ашәас иамхәо акаггы ыкам, иазырхәо дкалар. Сара сгәанала, арака ачамгәырггы ыкоуп, арахәыцкәаггы ыкоуп, иараггы — иазырхәо, ибзиазаны иазырхәоггы дыкоуп. Хаи, абри ашәахаа есқынаггы угәы иқәыцуашәа абжыы уахауеит, уи хаштра ақәым!

Баграт ипоезиа кыр уархәыцуеит, уаргәыргьоит, уархатдоит, угәы еибато — аеырыҗраҗ аеыҗ бзиа снацкьандаз хәа агәра иахо ишгылоу еипш, угәы хытхытуа иканатдоит.

Омари Хацьарати ахьеибарцсуа иара уажәггы избо цысшьоит. Сара сакәым, иара амратцәкьаггы абарт икарцо сымбакәа сҗашәарым хәа ишанханы ицшуеит, мамзарггы изтахымхода абри еипш ахатцара иара анатаху аамтазы.

...шәыцкәын хамацагьа данылт из-мҗа,
Гәымста уахьныруа дышьтоуп деитцыхны,

Лей-бгеи дырҕашәымҕан, илаҕаа еикәыҥсоуп,
Уи дызшыыз дыжадыруаз – Хҕарҕа Шкәакәа соуп!

Агәаҕ шны иҕаз хытдит, «ахахә уршыргыы агәарахәа ипжәоит». Ауаҕытәыҕса амш даҕызоуп. Амш зны икәәүуп, зны иаууп. Зны ишәшьуп, зны ақәа әуеит, зны – асы, зны – амра ҕхоит икаҕҕо. Ауаҕыы убас дыҕоуп – зны илахь еикәүуп, игәы акы алоуп, зны игәы ҕыруеит, игәы гәыргәоит. Аҕстазаара ахатә закәанқәа иара иамоуп. Угәы ак аналоу, ианыхьамҕоу – иааугәаламшәар ҕалом Баграт ицәәхәақәак, угәы аҕсы ауршьарҕ уҕахызар:

Адуңеиажә, цәҕа уеиҕагоуп,
Ех, ҳаҕоу дуҕоуп,
Ҙбоук рзыхәан – уҕсыршьагоуп,
Ҙбоук рзы ухьамҕоуп.

Арт ажәақәа анухәалак, ушьа кәәпеишәа иутазар аҕара угәы аакалоит, угәы инарҕыҕеуеит, уҕсы уаланаҕоит. Ааҕынра анааилак азынра ихәлашьны иамаз зегыы рыҕсы шырыланатҕо еиҕш.

Багратиажәеинраалақәа узыҕхьалакгыы угәы арахәыцқәа ирыламкыыскәа иаҕсны иҕом, рышьта анымтқакәа. Сара ашьтақәа ҳәа сызҕу, урт ахаан азыхәан ианымтҕауа шытақәоуп. Хәарас иаҕахузеи, тлак иҕало ашәыркәа зегыы еиҕараны изыҕалом, – акы еиҳауп, акы еитҕоуп, иагъзеицыҕалом, изаазо ран акоуп аха. Цака иҕало еиҳа иссоуп, иаҳа иҕамлац, аха иаҳа иаҕангыы иҕалоит. Адуқәа, абзиақәа ахьҕало ахықәцәахь ауп, аҕада ухәнацыҕхьаза, иаҳа-иаҳа абзиақәа уҕылоит, адуқәа уҕылоит. Уи ала исхәарҕ истаху, Баграт ипо-езиа затцаaira аҕада ихалоит, уаргыы уханағалоит, затцаaira идухоит, затцаaira ибзиахоит!

Баграт иажеинраалакәа аңхьащәа ҫырхәала ирды-
руеит, иргәалашәо рацәоуп, икәзтәзеи, абас икәзтәзеи? Уи
кәзтәз абар, абарт ацәахәакәа иахдырбоит:

Аиатәакәа еиңшны иңхашам,
Ашәткәа фыла зеггы бзиам.
Ажәа ртәамзар, иңшзахашам,
Ғыла ирңхамзар, уи поезиам.

Шака ибзиан ихәоузеи! Аетәакәа зеггы еиңшым.
Ажәакәа зеггы шеиңшым еиңш, апоет данпоету
убысканоуп, ажәатцырла, ажәа алыпшаах, иңшзоу, игәху,
ажәакәа ианакәтоу, иахьахәтоу изыргылазар. Ишды-
ру еиңш, иумпыхьашәалак ажәакәа рыла ажәеинраала
узыкәтом, «ажәа ртәамзар» ахы зладыртәо ахыртәага хәа
ыкоуп, уакоуп ахы ахьдыртәо, зеггы еиңшны, еикараны, иб-
зианы. Аихаггы ануртәалак ацәггәи абзиан еилытцуеит.

Ажәа ртәагас икоу агәоуп. Ғыла идыртәаз ажәа
ңшзамхашьа амазам. «Ғыла ирңхамзар уи поезиам»
ңхаррадаггы ажәа узыртәом, абарт ахатәбзиарақәа зеггы
иара иагымкәа ианыкалалак, ажәеинраала угәаламшәар
калом ианаауаххалак.

Ажәеинраалакәа зеггы, иара изыыз ихатә иакәзарггы,
автор идыруазароуп: иаалукааша цәахәакәак иңхьащггы
изынхозароуп ихамыштзо. Баграт Шынкәба ишымтәкәа
аңсуаа ирылатәаны икоуп, избан акәзар, дара ркнытәи иа-
аигеит ицеггы ирбзианы, амцәыжәақәа рытаны, иңыруа
икатданы дара иритеит.

Убри азыноуп хәа сгәы иаанагоит Баграт
иажәеинраалакәа иргәалашәауа ҫырхәала изырдыруа.

Ажәеинраала ицәгга, ибзиа, цъара акы ахәароуп, акы
унаҫароуп.

«Ажәеинраала ахә зларшьаз ңырхагара алам ма-
цара хәа азын акәзар, гха дуззаны уи ажәеинраала иа-

моу хэартарак ахыалам ауп», – абас ихэахъан ашымта дахцэажэо иахьеилиргоз аурыс критик Добролиубов, ии-ашаны иазгэаџоуп. Ажэеинраала аџхъаф игэы амырцых-цыхзар, абжыы ачыдаһаз, агэеисыбжъ имаһазар, ус иџоу ажэеинраалақәа уафы ихаџны иаанџасуам. Ажэеинраала ауафшыһағыы Һанатџоит. Ауафара аталант аџхъа игылоуп есқынғыы. Ауафара умамкәа ажэеинраала бзиа, ма иџегыы инеихау жанрла ирџеиамта аџцара иалшазом хәа ауп сара ишысыџхъазо. Апоет, ашәџәыффы амц анихәа ишымтақәа рџны, убра дыџсит, уаха уи хәшәык ихәаранғыы дыџказам. Аџсадғыыл абзиабара, иуаажәлар рыбзиабара дашыуазароуп, ианахәџоу аамтаз деиқәнархозароуп даныџсуа.

Б. Шыынқәба абарт хыхъ исхәақәаз зегыы илоуп, уи азы дшоуп. Рхы атқкыс ауаа игәра ргоит. Иажәа иашоуп. Бзиа ибоит иуаажәлар, урт зқәынхо рыџсадғыыл ауп иџсадғыыл. Урт зыргәақуа даргәақуеит, урт зегыы зеигәыргыо иарғыы даргәыргыоит, иаџцамта апоезиағыы убриоуп бжыыс иахоу.

Баграт ипоезиафыы иихәо зегыы игәатцаџ ииз, гәыла ирґены, гәыла ирџханы, игәафы иртәаны, аџәанырра ду аланы, иџсы ахы иагәылхны ихәитаз ауп. Агәы иџымцыз иуафсны иџоит, уи ашытәларағыы атахзам. Ажәлар ирзааигәоу ажәлар игәартџоит!

Баграт ирџеиамтақәа хадара зманы иџоу еихарак џоурыхтә темақәоуп. Ажэеинраала хәычык аџны акәзарғыы, џоурыхтә хтыс дуззак аарџшра илшоит. «Амхаџыырра ргара ашәа». Ари аџны хара иаабоит аџсуаа зтагылаз агәәџра хьамта:

Аџша анырзас ґәґәалашәа,
Ртәыла хәычы рымнахырц,
Амшын шатцааз ргәаларшәа,
Амхаџыырқәа рылаґырз.

Урыцхара иалазарц
Атәра узыџшуп уаџхъақа,

Аха уцсадгьыл хаштра ақәымзарц
Атәым жәѡан ацақа!

Шьышь нани, шьышь нани,
Уцәа, сарпыс, уанани,
Рыѡны укам уани уаби,
Амшын Еикәа уамами.

Абас жәларык зықәшәаз агәәкрацәгьа аѡоурых зегьы
ааирпшуеит. «Икных, икных» хәа уи ақәпараф ан ахәычы
изылхәо агара ашәафьы.

Ацьынцътәылатәи аибашьра иазкны апоет иаңицеит
цсра зқәым арѡиамта бзиахәқәа: «Ахәачаца», «Апарти-
зан», Владимир Харазиа изку ацикл, убас ицегьы.

Аибашьра анеилга ашьтахь, атәыла апхаста ду амоуп,
ауаа инцәаз рнаѡсангьы, ақалақықәа блуп. Афабрикақәа,
азауадқәа, ақытанхамѡа, ааглыхратә усхәартқәа зе-
гьы ацхыраара, аиҭашьақәгылара рҭахуп. Аибашьцәа
аибашьрафьы, зцәа зхыцны иааиз, ҳаңсы хшьароуп хәа
аѡны имтәеит. Ишааиз еиңш рышьнелқәа ааршәыхны, тынч
нхара нап аларкит. Аңсуаагьы еибашьуан егырт амилаҭқәа
реипш, уртгьы рнапы адыркит афьыц цсҭазаара, аибашьра
ирнаҭаз апхаста ашьдыхра, ахарҭәаара азы хахәыртәи
аусура иалагеит. Абри иазкны апоет Б. Шьынқәба иѡуеит
ажәеинраала иѡу асахьаркыратә роман «Афәтә-уаа» хәа
хыс измоу, аңсуа литературафьы раңхьазатәиу акәны. Апо-
ет ари ароман кыршықәса аус адиулон. Ароман атыцтра
даара ицәгьахеит. Автор уи аамҭазы аҭагылазаашьа
бааңсы иман. Ибаазажжыраза иказ подвалк дыѡнан
ихәыцқәа иманы. Ахатаратә культ иаркы-иаркы ирцә хәа
ианыказ акәын, ленинтә милаҭтә политика ииашамкәа
Аңсны ианымѡапыргоз, мчылатәи ассимилиация ианафьыз,
цсышәала ѡыцья еидгыланы ацәажәара азин анрыма-

мыз, аңсуа школқәа анадыркыз, хбызшәа хҗырхырц
ианырҗахыз аамҗазы, коммунист хасаблеи, апоет
иуалпшыалеи изымычхакәа, ақәнамгақәа рзын ашшыпхыыз
иманы, ақәыршахатгәтә дакументқәа аатцәак азна
штыхны Москва данцаз ашытахь акәын. Уи гәгәала лахь
инаҗоит аиаша ахыгәағыз азын. Апоет ибон Октябртәи
аревوليуция инаҗаз ихатә хақәитра, ибызшәа, имилаҗтә
культура ахатә культ иахкьаны, Бериа ицәгьахәыцрақәа
ирыхкьа ухәа ишакәхалакгы импытшыша ацара ишаҗыз,
аха инапы злеикыз аус анагзара дыкәымтцкәа инеигзеит,
акоммунисттә партияхь имаз амч ала ароман «Аҗәтә-уаа»
аҗра дагьалгеит 1947 шықәсазы.

Аҗыхәтәантәи аҗыжраҗы иалеигалеит ахәҗа җыцқәа,
ахатә культ аҗырхагара иканатцаз аңсуа милаҗтә культура
амҗакьаразы аитцәкәаҗәаразы уи документ дуны иаанхо-
ит хәпхьаҗа игыло аҗар рзы. Сгәы иаанагоит аҗхьаҗцәа
Баграт Шынкәба аҗыхәтәантәи аамҗазы шыҗа рылапш
итцашәахьеит хәа, иҗны далгеит 10-шықәса иаарыцкьаны
аҗбабаа здиулахьо аҗоурыхтә роман иажәеинрааланы иҗу
«Ахра ашәа». Уи лагала дуззоуп аңсуа литератураҗыы.

«...» алагамҗазы ахақәитра мцабз аҗыпхкьәа
Урыстәыла иаланаҗсо ианалагозтәи Аңсны аҗагылазаашьа.
Кьахь Хәҗьарат убьирт әкәицкәа руак игәы аҗа иҗашәоит,
дыҗнаркьоит, агәырҗа инаҗоит, дишьеит аҗауад Запшь-
иҗа Омар. Хәҗьарат баша абна илоу абрагьым. Уи жәлары
дыргәаҗаҗхоуп, ускантәи аамҗазы иара идыруа злакоу
амч ала акры рыгирхом, ахымхәацәа дрыцхраауеит. Ила-
мыс цкьоуп, дфьрхәҗоуп, дуаҗоуп, дыцәгьоуп иаҗәцәа рзы,
җауади аамстәи ибаны хәасапшь иқәатца дузыҗаргылом,
урт амҗаду закәу рхаштит, анхацәа дыргәашьамхуп.
Итәашьа, игылашьа, ихәҗашьа ажәлар ирзааигәоуп. Абзиа-
ра илоу ицкьоуп ашьха зыхь аткьыс. Амра аңсы ихоуп, ашь-
ха аңсы ихоуп, иҗсадгьыл Аңсны аңсы ихоуп, уи даҗызазам

амахә иғшәаз абғыыц. Уи анхафыжәлар дырзааигәоуп, урт рыбзиабара хрәчаңаран икәыршоуп. Кәантра-Ласкәантра данақәтәә ңсаатәшәә дңыруеит, ахәсахәыцқәә избәхә еимыркәа ирхәоит – «Хтарңа шкәакәә» рымшуп. Дәыза бзиоуп Иаков ауастә, игәы дақәшәоит, дидики-лоит ыызас дыңхәазаны, аха Кәараса лыбзиабара, уи дныжыны ицара, Аңсны дааныжыны, – ицәуадафуп! Ба-грат Шыыңкәба хара иахирбоит ихәфсхәоу, акыр ахара инхажьхәоу, иахәа ифыцзаны хәңхәа иаины иаақәгылоу, уафы дызфыңсааратәы икоу аңсуаа рқәабз, рңас бзиақәә рхатцара, реифызара ңыара малырк змазам ухәә убас егыртғыы.

Абрақағыы уафы ибоит иказара ду, ижәлар ртоу-рых дахзызааны ишику, урт рыбзиарак, рхатцарак бжәа-мырзкәан, еидыкәшәәло еизганы епопеиа дуны, тоурыхтә бака дуны, «Аа, шәара шәзеиңшраз» хәә иааганы ишритәз. Уа икоуп аифыхара дуқәә, аңсуаа ианакәызаалак ирымаз ахәатәеиқәымшәара. Ыоуuky хара хәуп фныцқала аңхәыс лыңрафы ахәычы данныкәылго еиңш, мула ихыркны апатриотизмра ныкәызго шыкоу, уа иубоит зуаажәлари зыңсадгыыли рзын хамеигзарак хәә кәмтәзакәә ақәцара иафәу апатриотцәатқәа. Уа иубоит Аңсны абзиара иалганы иахгандаз хәә иашьтоу атуңыарцәә аитдырххара иафәу. Уака икоуп абзиабара, Аңснытәи ашьха рфәашкәә реиңш ицкәоу, ахәтыр, апату, аиҳабы-аитцбы. Уи икоуп ақәцара, аифыхара ду, Аңсны алахыынтә зшо реимақ-реиқәк. Автор ишәагаа акыр дахысит атыхәтәантәи ирфәиамтәфы, абри еиханы атуан иара ида дафәазәы игаң хәә сгәы иаанагом мақәа-назы. Сара ари афымтә аилыргара зынзаскғыы гәтәкыс исымазам, ус салацәажәоит ақәымзар. Уи тытңы алашара абаны икалар, ишынеизаку алитературатцәафцәә ацыфа гәгәаны ироут, уи хтыс дуны икалаз, хәргәыргъеит аңсуаа зегыы, азеиңштә литературафыы хыыршәыгәны иаланага-лаз акы ақәны иашықәгылаз иара.

Сара сгәанала, апоет ақәҗиара иоурц азын атемақәа
рылыхрагғы акыр зтқазкуа усуп. Апоет дақәшәаны ишьти-
хуазароуп ажәлар ргәы аҕны инеиуа, изырцыхцыхуа
афымтақәа. Аңсуаа бзиа ирбоит ртоурыхтә фырхацәа –
Абаҕаа Беслан ифызцәа, Хмыч ифызцәа, Салуман Бҕажәба,
Кьахьба Хацъарат рфызцәа ухәа убас итцагғы.

Апоет иахьабалак дхысуам, зегғы дреихсуам, уи иды-
руеит дзеихсыша, уаанза итцоит ибзианы – иаңсоу иаңсаму
аус напы алакра. Абас иахьыҕаитцо аҕынтәи анарха дуны
ирымоуп Баграт ирҗиамтақәа.

УА МШЫБЗИА, ТЌӘРЧАЛ!

Уатәы, маи 28 азы, Тқәарчалтәи ацъажәлар иазгәартоит рықалақъ 25 шықәса ахытра. Абри аамта афнытқа Тқәарчал ааглыхратә центрны икалеит, хара инафхьеит арақа итдырхуа арацәа азбахә, хшахтоирцәа рыхъз-рыцша. Иахьа ари ақалақъ уналацшыр, угәы азнархап: захьынцъара улацш итдашәоит афнеихагыла дукәа, ашколқәа, ақалақъ иалганы игоу амфачадақәа.

Ацсуа поезиа зеигъыкам ала ианыцшит Тқәарчал аизхазыгыра: хпоетцәа азәырфы Ацсны аиндустриатә қалақъ иазыркит ажәеинраала ссирқәа, апоемақәа, ашәақәа.

Апоет Къыршьал Чачхалиа 20 шықәса инареиханы Тқәарчал ақалақъ афы дынхон. Уи аус иуан еиуеицшым атыцқәа рфы, ицъабаа адитдон ақалақъ қәыпш аршәтқакацра. Апоет ипоезиа нытқааны ианыцшуеит Тқәарчал атема. Уи иажәеинраалақәа рфы улацш иаахгылоит ацсуа шахтиорцәа рхафсахьа, урт рцъабаа, Тқәарчал ажәйтә-афәтә, иахьатәи аамта азгәдура, айтәкра фыцқәа.

Иахьа хгазет ианахцо Къыршьал Чачхалиа иажәеинраалақәа рцикл апоет иқалақъ гәакьа 25 шықәса ахытра иазикит.

АЦЦА

**Кь. Ш. Чачхалиа изку
ажэеинраалақэеи астатиакэеи**

КЪЫЦА АЧБА

АЦЫХӘТӘАНТӘИ АШӘКӘЫ

Кь. Чачхалиа иацэажэара

Иуэсымтэит ашәкәы, ацыхәтәан итужьыз,
Афызцәа ишрутаз унапы антданы.
Аха избеит сара уи ашәкәы шчыжәыз,
Ауаа ишрацэажәоз абжьы хтданы.

Ицэажәон уи ґабызшәа хаала,
Аґсаа ирыцгылан шарґазы...
Ашьтахь ишнеиуаз фхала,
Ихьахәны иаґуан цьоук рзы.

Ахәымга иацэажәеит ишихәтаз еиґш,
Амуча илнахзеит аґхзы...
Иаґсахт аґычфы итеитґш,
Абыжәфы данатеит азы.

Изырфуа игылан ауаа қыақәа.
Рґәы иахәон, уи ззатәыз!..
Ашәкәы цәажәон, иччон
рыблақәа,
Ирыздыруамызт уи
шцыхәтәантәииз.

НЕЛИ ТАРЦХА

ХАҰНЫ ИАГУ

Кь. Чачхалиа игдәлашәара иазкны

Уеилызкаауазгы дыкан,
Уззеилымкаауазгы думан.
Икан бзиа узымбоз,
Икан угәра згоз, изымгоз.

Азәы ихәон: уи дпоетуп!
Апоетцәа анишоз – дишеит.
Ғазәы ихәон: уи дқыачақып,
Дышлафхәафыз –ус дагынхеит.

Ауаа ирымоуп, нас, дасу ргәама, рхәатәы.
Уара уакәзар – дара реиха иудыруан ухатәы.

Ишыкалало еипш, адунеиағ уанынха,
Ашагы ныкәугароуп, – абзиагь.
Аха уара иуеипшыз ақьиагь
Ипшаара уадафын, шамаха.

Ианугәампхагь, уламыс ианышьтнамх,
Уажәа цхафыр дәықәүтдон ахәеипш.
Уеитцохо, уаагыло укамызт азә ишьтахь,
Агәыцкәынра уцын мшаңеипш.

Ае бзиеипш, иуркәашоз укаламгы җырбон,
Уалаҗырбон, угәы аздуун уаргы.

Азә дыкоуп, нас, рацәак иеуирбом,
Уцәгыагы далам, убзиа – уеизгы...

Уара – ауаа урылахәзар акәын есней...
Уаф ишимбацалагы уазфлымхан адунеи.

«Ажәабыжь ҫыцу? – Ус егьсмахац!
Газетгы самыпхац, Кыршьалгы дсымбац!...» –
Иузыгәдууны, иухлафуа уфызцәа ирхәалон,
Уаргы урзыразны атакс уччалон...

Аиҫцаара, аибабара, жәйтәтас, цсуатас,
Ачеиҫыка аныкәгара – акәын уара утас!
Есыхәылбыҫа, иаанкыла улабчашь,
Унылагылон азәзәала хафнашә.

Иахьа сзанышәом, исзаагом уаха схаҫны,
Хашә аатны ухымгыларцу хашәхымс?

...Хцәа иҫамзара иагы-иагы рыла,
Хьаа рацәа хаман хақәуп адәы.
Хшыкоугь хацәгыамкәа, аҫыҫахәа излауала,
Сгәы хьаалоит, ихьаалоит: азә дагуп хафны.

ГЕННАДИ АЛАМИА

* * *

Иҳаракуп Акәатәи ашьхақәа,
Иңшуеит амшынгәахь хара.
Итәулоуп ағба кәаш ашьта,
Уи ағба наскьеигоит иара.

Ажәра дадыруеит изтаауа,
Иааибзом ажәреи абылреи!
Ирацәан апоет дзызхьаауаз –
Иқәыпшзарц итахын Адунеи.

Итахын ашәкәқәа ргәылтра,
Ргәы ахымшәарц ахаан ауаа,
Итахын амзаға ацәырттра
Еигәырғьаларц ґыцбарах ибауа.

Апоет иман шә-гәыграк,
Дагьблит – игәыграқәа назарц,
Иақәйттарц итәулоу азә ихәра
«Ахәырбґыыц», ихьаацәгьа ихнагарц.

Ашьхақәа анакә рхытит,
Ацәеижь ишапыртцуеиңш аңсы,
Азныказ уи ашьхарағ изит,
Нас ахрақәа ирықәхаит асы.

Ааңын ирәашхан идәықәлап,
Ишьацаагаган ирықәтәап адәқәа,

Апоет днеиуеит адгьыл дықәлан,
Рышәқәа аатуеит аѡнқәа!

Иҳаракуп Акәатәи ашьха,
Ипшуеит амшынгәахь хара.
Хара игоуп ағба кәаш ашьта,
Уи ағба даңылоит иара...

ПЛАТОН БЕБИА

КЪЫРШЬАЛ ЧАЧХАЛИА

Ашьжымтан сеицагәгәа сгылеит,
Атсеиңш икәҳан сыхәдацьал.
Сгәы алакамкәан амш сапылеит,
Ех, ушқастаху, Къыршьал!

Мыц засымхәац – цабыргымзар,
(Уи акәгәышьоуп сара смал!)
Цабыргык аасеихәом - мцымзар,
Ишңеизызури, Къыршьал?!

Сара сгәыла цсуа хатцоуп,
Аха уи иңа – амырғыаңал.
Атәым бызшәақәа цәгәа дрызқазоуп,
Ҙарцьманс урзықал, Къыршьал?!

Азә аңсҘазаара оума ахтихуеит,
Ссируп мазас иатцоу имал.
Шә-маатк иоуеит, зықь маат нихуеит,
Ҙымтшьас иамоузеи, Къыршьал!

Ҙазә иусушьаз рызгәамтеит,
Иара ахәеиңш ифоит дағрал.
Данамырхгыы иахьеихаз дартеит,
Алакә, аиҘалакә, Къыршьал!

Цьоукых рыбзиабара хытҘзеит...
Аха аңара ацҘәы анрыбжьал,

Иара дныжь, ла малуафык диццеит,
Икам икоузеи, Кыршьал?!

Избоит анасың шкэакэара
Җаңхыа ишаршәт уара у-Ткэарчал...
Аха икоуп амбакэараагъ,
Ех, ушқахтау, Кыршьал!

1974

СЕРГЕИ ҚЫШЬМАРИА

АРЦАҒЫ КЫРШЫАЛ

Ашкол сҥан Тҕарчал,
Рҕаҕыс дсыман Кыршыал.
Ишәыз алхын ашыал,
Иман изхашаз амал.

Ицқыаны ихәон хбызшәа,
Еилаҳқаауан уамашәа.
Ажәабжьқәа хзеитеихәон,
Иеитаҳәашәа митәзан.

Даҳзапхьон әәеинраалақәа,
Инеитыхны, бжьы ҕацала,
Дырмаит Гәлиа, Иуа Коғониа
Егьырт ауаа ртыжымтақәа.

Аҕарадырра иман,
Абаҕхатәра ду илан,
Арҕаҕраҕы – дырҕаҕын,
Иуаҕра зегьы ирыцкын.

Ихатәы жәеинраала даҳзапхьон,
Ха ххы азыштыны хзырәуан,
Ус аҕарашықәсқәа нҕәеит,
Харҕаҕи ҳареи ҳаикәнагеит.

Шамил-иҕа Кыршыал
Хара ихәитеит амал.
Иахьагьы ҳаҕоуп иуал,
Хҕагылоуп ишытра, икәал.

ВЛАДИМИР ЗАНҒАРИА

АХШЫҢҒАК АРҒАУЛАРАЗЫ, АСАХЪАРКЫРА АШЪТЫХРАЗЫ

Иххысыз ашықас антџамтазы, Апхэинтшџџадыжыр-
тағы итытит Кь. Чачхалиа иажеинраалақџа реизга
«Схаблағы», Шь. Цџыцба редакторс даманы. Иџоу ацсуа
литература аиныларағы ари ашџџ хџыцы иахџоу атыц
ааннакыларатџи икоуп.

Адаџбақџа акакала иаартуа урыцхџо уџаныноухалак,
иаџа-иаџа агџра уџо уалагоит автор гџтыгџџаала,
уазырхџыцны дуацџажџарц шитаху, атемпераментгџы ши-
моу, апоет шџагџы шилоу. Хџара хџпартия, хџацсадгџыл дузза,
асоветтџ патриотизмра, ацсабара абзиабара ртемақџа
еишџтаххы Кь. Чачхалиа ишџџџи иагџылаleit.

Аизга «Схаблағы» ианылаз ажеинраала џаиматқџа,
рхыцхџазара дук ирацџамзаргџы, ирныцшуеит апоет
ирџиаратџ џазара иаџа-иаџа ишазхџауа, аргамагџы иу-
боит хытхџаамкџа, гџыкалатџи иусурақџеи ирџиаратџ
џазышџарақџеи ишрылтшџоу.

Аиашаз адунеи акы зымшџџо,
Мчыс икоу зегь рџцкыс игџџџоу,
џырцшыгас ирымоу ацхзы кџзтџџо,
Зыхџзи-зыцшеи адунеи иахџзо.

Х-Коммунисттџ партия дџзгџдуны иазикуеит ари
ашџџџи ацхџара уахџналаго иану ажеинраала. Апоет
деигџырџџоит хџпартия, ххыџ дула ацызареи амџақџџареи
иџканџџ абзоурала хџцстазаара беианы, иџыцу ацџа аха-
ны иахџыџалаз.

Амтәыжәә са исызтәз, аңсабара
Мырхәагала икаңчо исырбаз
Ҳпартиоуп, апатриа сыбзиабара...

ихәоит апоет иажәеинраала «Ҳпартия» аҥны. Даеа
жәеинраалак ағғы иәуеит:

Ҳа хҥны иҥоуп аңсәзаара,
Уи хәзтә апартия ауп;
Ибыбышзә абаҳчара,
Иғмазтәыз ҳа хәаччара –
Уи иара ахаҫоуп.

Аңсны жәлар, акоммунисттә партия анапхгарала, аурыс
жәлар дуззә рыцхыраарала, Аңсны ахақәйтә ианырчаңа
ашьтахь, аңхәагылара змоу республиканы иҥартцеит,
зынзас ахы-ағы рыңсахит; иҥеиет ааглыхра, иазҳаит
ақытанхамәа, ағһацара иәҫуп акультура. Узхара иузым-
бо ңшзарала ишычоу, зыжәәнғәы казказу, зҳауа зәыдоу
Аңсынтәыла, амра ашәәхәәқәа ртәыла, гәеизҳарала ашәа
азихәоит апоет Кь. Чачхалиа ажәеинраала «Аңсынра». Ишхәа
аҫың зну, дзәазаз адгыл азы, иуаажәлар рзы
апатриоттә цәалашәарақәа ааирңшуеит ажәеинраала
«Схәблағы». Иңсеиңш бзиа ибоит уи ихәыңрашықәсқәа
ахьымәаңысыз ихәбла, игәы рзыбылуеит уатәи ауаа,
хәыңрала урт дрылоуп, ргәыргһара игәыргһароуп. Ари
ажәеинраала иҥаиматү жәеинраалоуп, аха апоет илшон
иңегғы апоезиатә цәеижы аҥәынңаны иәырц, исәхә-
иркырц, ажәеизадақәа ирцәиҳьчарц. Изимыәрыз иңегғы
еиҥны абри ажәеинраала зланңәо арғазқәа:

Шәынхарақәа ршьапы абаа
аңашәңцеит,
Шәхәшәала ду иаҳагы иаңышәңцеит,

Аколнхарала шәкалеит шәбағъаза,
Бахчала шәцоит шәеихышышыла,

Шәбеиахеит, издыруеит, шәыла, хшыла –
Шәеиңаханы, арахә шәаазеит.

Икаңоуп дырөггых ари аизгағы ахшыөцак згәылңшуа ажәеинраалақәа, асатиратә жәеинраалақәагы нарылатцаны, урт рцакы аилкаарагы мариоуп, изызкугы аргама иубоит, ухшыө ағыы иаанхоит, изоухәоггы иахауеит (ажәеинраалақәа «Ахьча игәала», «Ахьча дниеуеит», «Аңша хьшәашәа ангәыкацагоу» убас ицеггы). Аха ара иупылоит рхыңхазара маңымкәа ажәеинраалақәа, зцакы ааилкааны ахәара удаөу, хшыөцакала иахьхггароу азы. Абас икоу ажәеинраалақәа ирылаңхазоуп «Амөа». Еиххәеитцхәа иөу акоуп иара, ацакгы гәныхәтысталоуп ишеилукаауа. Ажәеинраала аңхара уахьналаго апоет ихәоит: «Амөа сықәуп – сныкәаөуп, сафуп сықәланы ацара» хәа. Аха дышнейуаз, имөа дызқәыз дацәкьалоу здырхуада, ахәбатәи акуплет ағы мөахәастак данылоит: «Санылеит амөахәаста, иара убрыгы кыр иангәаста»... Ус дышнейуаз ажәеинраала антәамтағы ихиркәшоит: «Сахьцо исымөатә са сназароуп, жәлар ргәатца инасыгзароуп». Ишаабо ала, амөагы амөахәастагы ирныз, апоет дахьцо имөатәноуп дназарц шитаху, жәлар ргәатцаф ак неигзарцгы дашьтоуп, аха уи здырхуада. Иара абри ажәеинраалағыы апоет закәанк азбахә имоуп:

Аха икоуп азақәан,
Зегь ириааиуа зегь зылшо –
Ауаө иоуп уи қазцо,
Азақәанқәа зегь зцо.

Ари изакә закәану аңхәө еилкааны имам, иара апоет ихәтагы аилкаара имоуп хәа ҳакам – ауаөы икаитцо

азакәан уи закә закәануи? Ари азакәан атәы ажым-дыр еипш акы еиуазамкәан ауп ажәеинраала иша-лоу. Ари ажәеинраала апоет исакыаркыратә хәыцрақәа ирхылымҗааит.

«Стәацәа рахь» ахьзуп даҗа жәеинраала цәышк. Ацакы еиҗахәашә амам, аха абарт арғазқәа рыла аҗхәа еили-каашт акыпхәра ишапсамыз. Апоет ипхәыс длызхәыцуа ихәоит:

Ацәабаа лымоуп,
Хәык лыхшахьеит.
Хәык гаратцан
Агара игарылхит,
Ахәыкгы рхәы
Дырганла иҗалцахьеит.
Зыбзада зыхәламыз
Хәык гаратцан
Азәазәала ацәажәара
Урт идлырцахьеит...

Заҗа ибашхакза, заҗа хыхь-хыхь ихәлыгыҗаны, са-хьаркырак атцазамкәа, аҗхәа изгәнымкылауа иҗоузеи арт ацәахәақәа!..

Ацәбыргазы, иарбанзаалак аизга ианыло ажәеин-раалақәа зеггы напҗазарылеи мчхаралеи инеибеипшны изыҗалазом, аха сахьаркырала еибыҗазар, хшыок рытца-зар, изызкугы удыруазароуп. Кь. Чачхалиа ус баша жәеи-задала, сахьаркырак хәа атцамтцазакәа данцәажәоггы ыҗоуп. Ажәеинраала «Аҗсуаа рҗеицәа шәахь» апоезиатә закәанқәа рыла уахәапшыр, жәеинраалоуп хәа иупхәа-зартә иҗам. Инаҗзеи аҗхәа абас ажәеизадала иҗу ажәеинраала:

Хара хәпхәа абыржәы
Даара аусқәа гәгәаны ишьтоуп,

Ха хаицшымкәа дачазны
Аус анхамоу абыржәоуп...

Уатәтәи ауп ихамоу усс,
Уатәашьтахьгы иара убас.
Имарымажахоит хнапы зхысыз,
Хапхьа игылоуп аус ґыц...

Апоет изымцшааит ицәалашәарақәеи ииґахызи
злеихәаша еилыххаза иґаз исахьаркыроу ажәақәа, алкаа-
қәа. Дыфәуеит иифәуа уамак дазымхәыцзакәа, ихшыф
иґамыршыкәа, ихыгьґааны. Ара ихәоу аґхьафгы апоетгы
еицырдыруа акоуп. Нас изиґаххазеи апоезиала имызбакәа
ажәақәа еидгаланы ирифмеитәырц, ахшыфґақ хәа
иихәогы ихәо еиґахәо? Абас ифәу ажәеинраалақәа апоет
ихи-иґы удырбом, идырфашьоит. Аиашазы, ажәеинраала
бзиақ еиґа еиґьуп, жәеинраала цәґаки жәеинраала бзиа-
ки рааста. Ари ашәкәы аредакторра азызуз дхалалцәахейт,
ус акәымзар икыпхьуамызт абри афыз ажәеинраала.

Сахьаркырала икәадазоу, еилататоу, идысза иґоу
аґыпқәа мацзам аизгәґы. Ари еиґарак изыхкьо абызшәа аус
адулара иґахьанимшәо ауп. Кь. Чачхалиа иажәеинраалақәа
злафәу абызшәа ласуп, ажәлар рбызшәа акыр иазааигәоуп,
аха уи абеиара дүкәа иамоу цаны ихы изархәом макьана-
зы. Уафы ихы-игәы инґатцәо, дзырхәыцша, дзыргәыбзыгша,
игәырхатцагоу, мамзаргы ихәы-ижьы еилазыргылаша
асахьақәа изґыхуам апоет, инеибеицшу, еизадоу абызшәала
дахьыфәуа иахкьаны. Апоет игәґақы злеихәаша ажәа
абызшәа иалцшааны иара аґып аґы иргылазароуп, аха ус
иаабом абарт ацәахәақәа рґы:

Ашьхарантәи цшахьк аауеит,
Сахьтәоу исыкәшәауеит.
(«Саргамеи сымазеи».)

Ашәәкәә зхыѡуаз уаҕа шыацла
Ацхаршәы зыпшаауаз...
(«Схаблаҕы».)

Ахьа сеипшны
Сгәы тырхьахьа,
Иаартны ишәасхәоит
Зҕабк лсахьа.

Арик зынза автопародиоуп, автор ажәәкәә еинийеит
баша ашьтыбжь азы.

Апсуа жәлар рцара-рдырра азырхаразы, ркультура
ашьтыхразы акыр цьабаа ду зхы иазырбахьоу Д. И. Гәлиа,
Омар Ешба, Иуа Коғониа, Леонти Лабахәуа ирыхьзынѡылоу,
иҕәандаза иѡу ажәеинраалакәә ануп хзыхцәажәо аиз-
га. Иара убасгьы ара уаҕхьоит Сергеи Есенин изку
жәеинраалак («Сергеи Есенин»). Ари ажәеинраала са-
хьаркырала иҕсыезоу, ииашам ахшыѡтдак згәылоу акоуп.
Икәнагоума еицырдыруа аурыс поет Сергеи Есенин изы
абас ахәара:

Аҕоурыхаҕ ухьз нужьит иуулакгы,
Сергеи Есенин хәа ухьз рхәалашт.
Уашәа бзиақәа рхәалашт иахьабалакгы,
Ахәсахьыцқәагы бзиа урбалашт.

Харт ханаҕхьо уѡымтақәа ркәырчаха,
Сара издыруеит цьара-цьара ушыҕсым,
Цьара-цьара исуѡом ухәаччаха,
Зхазтаз цәыкьа цьаханым...

Мап, ара автор иааирцшит амдырра: Есенин
ипстазааратә мѡеи, ибаѡхатәреи, ирҕеиаратә лшареи, иара
дызтагылаз аамтеи реилкаара шимам. Хәарас иаҕахузеи,
автор игәы иҕеимкыкәа дыкам иакәнагоу, иахәҕоу акы

ихээрц, аха изымхэеит. «Атоурыхаф ухыз нужыт иуу-лакгы» хэа Есенин изы уеизгы-уеизгы дгэактэакуа, ишакэхалакгы атоурыхаф ихыз рхэо дкаландаз хэа дашьтазшэа ахэара ииашам. Ицьоушьаша, апоет дзыпхьо Есенин ишымтакэа ракэзам, урт ркэырчахоуп, насггы цыара-цыара дыпсны «цыханым» даман, «цыара-цыара дыпсымшэа» ибахуеит.

Аиашазы, Сергей Есенин ирфеамтатэ мша еикараны икамызт, уи рапхьа изеилымкааит ускан Урыстэыла ареволиуциатэ еицакракэа икалаз, аха атыхэтэантэи уи ирфеамтакэа иахдырбоит хара, уаанза аилапатаракэа дызлаз дрылтны аиашамшахь дшиасыз. Абафхатэреи арфеиаратэ мчкэеи игэғаньы излаз Сергей Есенин ирфеамтатэ мшеи ихатэ трагедиа зыхкыази ибзиааны еилкааны, насггы уи дызтагылаз аамтазы имшапысуаз акласстэ кэпаракэеи азгэатаны акэын дшаарцштэыз.

Уажэы хаазкэылаз хпоетцэа абзиабара иазку ажэеинраалакэа ирацэазаны ирыфуюеит. Урт рышэкэкэа рфы, журнал «Алашара» адакыакэа рфы, иркыпхьхэеит абзиабара иахзыншылоу ажэеинраалакэа акры. Арт ажэеинраалакэа ркны иубоит урт авторцэа рцэанырракэеи, рыгэтаккэеи, рхэыцракэеи, рыбзиабаракэеи, аха иаххэап аргама, ари аганахьала хара хпоезиа макыаназы ацхьафцэа рфапхьа иаду ауал нанамыгзац. Шамахамзар иубоит ухы-упсы иалатцэаша абзиабара-лирикатэ жэеинраалакэа.

Ихэатэуп, Кь. Чачхалиа ишэкэафы ишыкоу имчыдоу, сахьаркырала ипсыеу, дук иманшэалам абзиабара иазку ажэеинраалакэа. Урт ркны имачуп ауафы дзырхэыцша, ицаулоу агэтаккэа, аказара. Икэадазоу бзиабартэ жэеинраалакэоуп «Сгэы хэыцуеит», «Сгэы збоит», «Саргамеи сымазеи», «Абзиабара ашэа», «Патретк иаххэааны», «Суатах тынчуп, изыроуеит».

Иоурыма ацхьаф ицыхцыхуа цэаныррак, иаххэап, абарт реипш икоу атыпкэа змоу ажэеинраалакэа данрыпхьо:

Издыруада исныббозар,
Аха сара исымхәозар?
Абзиабара усгы иахәтоуп...
Сгәы хахәым, сгәы ак тоуп».
(«Сгәы хәыцуеит».)

Амѡа сықәын, сықәын, сықәын,
Сахьцо сзымназеит.
Сгәы ак тоуп, итоуп, итоуп,
Итоу сзымхәазеит.
(«Саргамеи сымазеи».)

Даҕаҕарагы уамашәа иубаша бзиабарак ааирпшуеит
апоет. Хаҕхәапи:

Слампа атзамц иадыччало,
Сыстол сапхәа қыаадла ихкьоу,
Убарт реипш лашаран са сгәы, бталеит,
Бзиабарала сзырпхахьоу...
Убри азами абра сызтәазгы,
Бзиабарала ашәа схәарцы,

Сыкәша-мыкәша зылашазгы,
Дгыли жәѡани зегь рҕы.
(«Суатах тынчуп».)

Апоет илампеи қыаадла ихкьоу истоли реипш акәзаап
бзиа иибо аҕхәызба игәы дыштало, иара абри аѡыза абзи-
абара ашәа азихәарц ирлашахит икәша-мыкәша дгыли-
жәѡани зеггы. Ари ажәеинраала, гәтакык аазмырпшзо,
хшыѡтакыла ирлашам, баша пышәоуп апоет изы.

Кь. Чачхалиа ирҕиаратә пышәарақәа рҕы иалка-
аны иазгәоутартә иҕоуп уи исатиратә жәеинраалақәа.
Арт ажәеинраалақәа рҕы ирҕаастаны дрыхцәажәоит

СЕРГЕИ ЗЫХЭБА, РУСЛАН ҚАПБА

АШӘА ҒЫЦ АХӘАРАЗЫ

1960 шықәсазы Аңхәынтшәкәтыжыртәҕы итыцит апоет Кьыршьал Чачхалиа иажәеинраала ғыцқәа реизга, «Ашәа ғыцқәа» хәа хьзыс иаманы. Ари аизга иагәылоу ашымтәқәа ртематика акыр итбаауп. Ткәарчал ақалақы уатәи аусуцәа фырхацәеи ирызку ажәеинраалақәа рнафсгы, аизгаҕы иаабоит атынчра иазку, аиашара, ақыара, аазара бзиа ртемақәа ирызку акыр ажәеинраалақәа.

Хзыхцәажәо аизга злаатуа ажәеинраала «Ашәа ғыц» аҕны апоет ажәа рацәа даламлакәа, дахыкәзаалакгы ашәа ғыц аира дшазыпшуа, хәыцрас уи шимоу, ашәа ғыц ахәара шитаху аарцшуп. Апоет ицсадгыл ахь имоу абзиабара аазырцшуа ажәеинраалақәа иаарылукааратәи иҕоуп «Сыцсадгыл». Автор ицсадгыл азы ихы дшамеигзо, иатаххаргы ихы шақәитцо аанарцшуеит ажәеинраала:

Сыцсадгыл ауп цәеижыс исықәу,
Уи абзиабароуп исылоу бафыс,
Блас исхоу амроуп исызгәыку,
Ацсадгыл змоу иоуп иҕоугы уафыс!

Кь. Чачхалиа, инеиҕараны зегьынцәара акәымзаргы, илшоит хара хуафы, хашьхауафы иҕазшьақәа, ачыдарақәа раарцшра. Зегь рацхьа иргылоит апоет ашьхауаф иламыс ацқыара, иахәтыркәцашьа. Уи азоуп ажәеинраала «Ашьхауаф» аҕы абас зихәауа:

Иламыс цқыоуп, иалшом ихәашьырц,
Изылшода мамзаргы ажәак уи
азы ахәара!

Шәарахтас игәы трысны иҗалома
днәскьарц,
Ашьхауаф дөашьом дугаргы иагыаҗара.

Аңсуа жәлар аңстазаара гәыргьахә анроу, Аңсны Асо-
вет мчра анышьақәгыла аахыс ауп. Уиаахыс хара хтәыла
ңшза аиааирақәа иагаз ртәы ихәоит апоет иажәеинраала
«Март ңшьба» ағы.

Аңсуа поет гәлымтәах Алықьса Лашәриа иаамтам-
кәа иңстазаара дахьалтыз, уи игәаларшәара иазкны иөуп
ажәеинраала «Апоет дыңсуам». Ажәеинраала аңхьаф
игәы арцыхцыхыртә, зыңстазаара иаңхаз апоет иқьиара,
игәтакы, иҗазшьақәа ртәы аанарңшуеит:

Игәы иҗаз акакәын, изомызт,
Абас акәын ишимаз җазшьас.
Җба зхәоз дибанык иузомызт,
Аиаша акәын имаз иашьас.

Ацыхәтәантәи ашықәсқәа рзы аңсуа литературағы
азәырғы иақәыркқәахьеит аңсуа ленинец, Асовет мчра
Аңсны ашьақәыргыларазы ақәаф иаша Нестор Лакоба
ихафсахьа аадырңшразы. Ажәеинраала шьхәуп Н. Лакоба
изкны хзыхцәажәо аизгағы иану «Уи дызустдаз?»

Хыхь ишаххәахоу еиңш, Кь. Чачхалиа иажәеин-
раалақәа Ткәарчал иазку маңзам. Урт иаарылукаартә
иҗоуп ажәеинраалақәа «Ашахта №1», «Аштольниа ғыц».
Арт ажәеинраалақәа рғы апоет ашәа рзихәоит асо-
вет шахтиорцәа, ашәа азихәоит аусурағы урт ирымоу
афырхатцара. Адгьыл кылтәаны, алавағы дхәйтцаланы
арацәа атгара ус гәгәоуп, фырхатцара усуп. Аха ашахтиор
ицхраауеит иөызцәеи иареи аус ахьеицыруа, иахьатәи
хаамтазтәи атехника; ауағы иңьабаа, имч ажәатә техника-
да аус аныруаз еиңш иңнашәауам.

Ашыр-шырхәа, ахьхәа-хьхәхәа
Алента цыс-цысуеит,
Арахь арацәа агәгәа-гәгәхәа
Авагонқәа иртәнацсоит.

Ецәацәаа реипш еицрыхәхәа
Рацәала иртәны,
Еивцдарыцхаан «аелектричка» иаман
Ицоит ицырны!

(«Ашахта №1»)

Пхьафык иахәсабала, хара даара хгәы иахәеит,
иахгәарцхангы хәцхьеит Кь. Чачхалиа Нхытц-Кавказтәи
хашьцәа ирызкны иифыз ажәеинраалақәа. Апоет ихатә
ныкәара дыкан уахь Нхытц-Кавказкә. Уи уахь дан-
цозгы, Ацснхытәи дандәықәлозгы ибзианы идыруан
хашьцәа кәбардаа, ашәкәа ухәа гәытбаарыла, иашьаратә
цәаныррала дышдырцхоз. Гәтакыс имаз уатәи ауааи
атәыла атыцкәеи ибарц акәын:

Лахәацштәыла сееикәа шытхысаа,
Сцоит сеилыхха.
Шәызбарцаз сашьцәа нхытцаа
Сталоит шәымзырха...

ихәоит ажәеинраала «Мәа бзиа» афь. Апоет Нхытц-Кавказ
дахьнеиз иибаз ауаа иашьцәаны, игәакькәәаны ауп иши-
бауа:

Сара исахаит
абызшәа гәакьа,
Сгәатцанынза изырцшаауа!
Сара исыкәшеит
анап кәандақәа,

Уааит хашьа хәә

сазхәауа!

(«Ауафы дахьымнеиц»)

Аизга «Ашәа җыцқәа» еиднакыло ажәеинраалақәа рҗы хара иаабоит шыахәла ифү куплетк-куплетк иҗоу ажәеинраалақәа. Ас икьаҗны ажәеинраалақәа рыфәра да- ара ишуадафугьы, хавтор уеизгьы еиха иқәҗиақәаз рахь ипхьазатәуп. Амала, дара зны-зынла аидеиақәа ирытцоу анҗыцым ыҗоуп. Иаххәап, апоезиаҗыы акыр еицырдыруа цакуп иамоу ажәеинраала. «Аҗәараангьы сшәахәахуеит хәа»:

Аҗәараангьы сшәахәахуеит хәа

Иакын асаса еихых,

Аха аҗәараан шәахәафуп хәа

Ианымлац аҗоурых.

Кь. Чачхалиа илиршоит шыахәла ахәыцқәа ирызк- ны ажәеинраалақәа рыфәра. Абри аганахьала уафы иазгәеитартә иҗоуп ажәеинраала «Мамсыр хәычы ауаста» хәа хьзыс измоу; ажәеинраалаҗыы ахәычы аусура бзиа избо, иҗәыбчаха иҗоу даарцшуп. Уи ахәычы иусура алтцшәа бзиагьы аиуеит:

Нас ибзианы еидицалеит,

Дасны атҗәымҗ налееицалеит.

Абар аҗәардә хәыц пшзаза,

Ишааҗаитцаз иласза.

Нас, абри иами ихаҗа

Мамсыр хәычы ауаста.

Хара иаадыруеит Кь. Чачхалиа зегь реихара асати- ра шикәҗио. Апхьафцәа ргәы иахәаны ирыдыркылахье-

ит акымкәә-ѡбамкәә иара исатиратә жәеинраалакәә. Урт әжәеинраалакәә рҕы амтакыақьаѡцәеи, аашыацәеи, атартыша гаѡцәеи сатиратә мцабзла иҕаҕеуа дырҕа-гылоит.

Аха рыцхарас иҕалаз, хзыхцәажәо аизгаҕы даара има-чуп асатиратә жәеинраалакәә. Убри аҕнытә автор изы хара иахтахуп азеипш згәатарақәак ҕахцарц.

Иҕалоит хара цыара-цыара ҳақәыгәҕәацәаны иаххәар-гы. Аха мап. Хзышытоу, ажәак иадамзаргы, хавтор ихәаша ахәароуп. Цыара ҳаҕыцәаны, ҳақәыгәҕәацәаны иаххәозаргы ишцааури? Автор ихаҕа иажәеинраала «Апоезиа» аҕы ишихәо еипш:

Уара уеимакны
«ҳаикәпаргы»
аддыхәә,
уи азыхәан
азәгы
сицәыҕхашыазом.

Апоезиа, иаҕхарцшыр ҕалозар, аҕсуа лакәкәә рҕы иа-або арашь мцапшь иаѡызоуп, ишабалак иабалак аднакы-лом. Зны-зынла иҕалоит апоет ипоезиа ихаакәакәараза даднакылошәа ибар. Аха уи бжеихан еижыагоуп. Поезиа ма-риа ҕамлазац, иҕаларангы иҕам, инапаҕы баѡхатәралеи пхзыкатәрала аусуреи рыла ианизаамга.

Кы. Чачхалиа ипоезиа иамоу абзиарақәә маҕым, аха иахпылоит агхақәагы. Шамахамзар ибызшәа бзиоуп, еилкаауп, аха хара хгәанала, аҕсуа бызшәа абеиара уеиз-гы иахынзатаху ихы иаирхәартә издырам. Апоет ижәар ицегы ибеиазар акәын.

Хазы ҳаатғыланы ҳалацәажәарц хтахуп апоет дызлаѡуа аформа. Апоет данқәыпшу илшоит иеиҕыар, иеҕишәалар, еиуеипшым атемақәә шытихыр, еиуеипшым ажанрқәә

рыла дѡырц далагар, еиуеицшым аформақәа шытысхуеит хәа далагар. Аха иқәыцшу апоет ианажьыр алшоит, на́-на́к цъара акафы дкылсып, иешьақәикип хәа. Хзыхцәажәо апоет шыта иалкааны имазароуп формак дызлаѡлаша. Ацсуа литературафыы, цоуп, Кь. Чачхалиа имацара иакәзам ус форма еилацсала иѡқәо. Аха иагъа ус иказаргы, апоет дызлаѡуа аформа поезиатә закәанпқарак амазароуп.

Аиашазы, харахацсуа поезиа еицшиқәыцшуа поезиафыы акратцанакуеит иара ажәеинраалеи фартышыа а принцип ашыақәыргылары. Аха иахьанзагы иалкаатцәкьаны ихаздыруам иарбан жәеинраалеи фырттышыоу ацсуа бызшәа алеишәа ианаало.

Атыхәтәантәи ашықәсқәа рзы ацсуа поетцәа азәырѡы аурыс поет дузза В. В. Маиаковски иажәеинраалақәа рѡышыа аформа иафыцшуеит. Убас дыѡуан Алыкьса Лашәриа, убас дыѡуеит бжеиҳан Кәымф Ломиа. Абри аформала иѡуп Кьыршьал Чачхалиа хзыхцәажәо ишәкәы иану иажәеинраалақәа рхыпхьазарак. Аха иабанзаилшеи апоет ари аформа импытахалара? Хара хгәанала апоет даара ицсычәны ауп ишидыруа ари еицш икоу аформала аѡра. Аха ари зыхкьаз атәы ххәаанза, хгәаанагара шиашоу шыақәзыргәгәаша ѡбака факт аахгап.

Ишдыруеицш, ажәеинраала астрофақәа, цшь-цәахәакны икоума, ф-цәахәакны икоума, аа-цәахәакны икоума, ритма-леи рифмалеи еикәшәозароуп, ақәыгәгәарақәа ацәахәакәа рынтцәамтақәа рфы еицшызароуп. Ус ауп В. В. Маиаковски иажәеинраалақәа ррифмақәеи рритмақәеи шеикәыр-шәогы. Урт рхатәы, рыѡнутцкәтәи арифмақәеи аритмақәеи рымоуп.

Аха Кь. Чачхалиа иажәеинраалақәа ари аформала иѡқәоу ирыцәмачуп аритмика, азын азы имариоушәа иубоит, аха нас аикарамрақәа ыкақәоуп.

Ицәгъам хәа хыхь зызбахә ххәаз ажәеинраала «Ашахта № 1» алагамтафы абас хапхьоит:

Сееиласхәеит, скаска схастцеит,
Слампа сыхәда инхысшыит,
– Сөызцәа, шәаала, шәабацей? –
Схәан, уртгы рызфыстит.

Елхаргап ари астрофа аформа аганахьала. Иахшап зны
цырала:

Сееи-лас-хәеит, скас-ка схас-цеит,
Слам-па сыхә-да ин-хыс-шыит.

– Сөыз-цәа шәаа-ла, шәа-ба-цей? –
Схәан, урт-ггы рыз-фыс-тит.

Арака строфак аѡнуцѡагы бжыкәрыгәгәарала
ажәеинраалеиѡартәышья аформақәа еилацсоуп. Ацхьатәи
ацәахәаґы, ацхьатәи астопа дактиль ауп, аѡбатәи
ахцатәи хореи, мамзаргы трохеи хәа изышьтоу астопа
ауп. Аѡбатәи ацәахәаґы актәи аѡбатәи астопақәа хореи
ауп, нас ахцатәи астопа амфибрахи ауп, ахцатәи ацәахәаґы
актәи, аѡбатәи астопақәа еиґах хореи ауп, ахцатәи астопа
еиґах амфибрахи ауп; ацшьбатәи ацәахәаґы актәи ацы-
ра астопа азыґаґаґом, аѡбатәи хореи ауп, ахцатәи амфи-
брахи ауп. Арака астрофа ишьақәыргыланьы закәанцґарак
иқәныґо хәа иґам.

Арака иаххәо иґегьгы еилыкка уаѡы еиликаарц
азы иаагап иґырцшыгоу строфак апоет Б. Шынкәба
иажәеинраалақәа руак аґынтә, цыралагы иахшап:

А-бах-ча гы-лоуп еижә-ха-шьшы-ла, (9)
Ал, а-хәыр-ма, нас ам-жәа. (7)
А-ра-цәа-ххы-реицш еи-ґәын-шәы-ла (9)
Уа-ґа иры-қәуп а-жым-жәа. (7)

еиңш
Иафәоуп иафәхәуа...

хәа ихәоит хавтор абульдозер азы иажәеинраала «Аш-тольниа җыц» аҗы. Ари аиҗырцшра мацк икьякьоуп, иманшәалам.

Апоет еиҗырцшуазароуп җәара акала еикәнагахаша, мамзар, ишабалак, еиҗырцшып хәа уалагар ауама? Аха рыцхарас икалаз, хавтор зны-зынла еиҗырцшра зымушагы еиҗырцшуеит хәа далагалоит. Алим Кешоков ихъзыншылоу ажәеинраала «Ашьхауа» аҗы ус ихәоит:

...Аңсабара
абра рыцсы алоуп,
Ашьхаруаа
абрака инхауа!
Згәы разу,
зыламыс цкьоу
Аныга иҗоу
ахш акара...

Еиҗырцшышьаз ирымоузеи згәы разу, зыламыс цкьоу ашьхауааи аныга иҗоу ахши? Иара ус ахш еиңш дыцкьоуп хәа ахәарагы маншәалам, нас аныга иҗоу ахш еиха ицкьоуп хәа автор иихәо ииашоума?! Ари хара хгәы излааного ала ашымта изласахъанаркуа хәа акгы ыкам.

Цабыргуп, ашәа җыцкәа рапцара ус аламала имариам, аха иазыкәҗалатәуп ас еиңш агхақәа апоет ишымтақәа рҗы наҗ-наҗ ирнымцшырц. Апоет уеизгы-уеизгы хара дхазхәыцааит, дахзымхәыцыргы калом хәа ххәом хара, аха абас дыканда хәа хгәы иззааного ауп иаххәауа.

Кь. Чачхалиа, хыхь хара ишаххәахьоу еиңш, дышәуеиҗыҗтеи мацгы цуам, акымкәа-әбамкәа ашәкәкәагы тижькәахъеит. Хгәы иаанагоит уажәшьта иаамтоуп

хәә инейтдыху, асиужет тбаа змоу афымта аңцара иеазикыр. Уи азыхәан автор ирацәаны ахы аус адуларей, аңцәзаара инартәулань ацарей иҗахуп, аха хара агәра аагоит уи шилиршауа. Изейҗахшьоит иразаны иҗоу, еилфаца иҗоу, исахьарку, хаамта иақәнагахаша аңакы змоу афымтақәа аңицаларц.

Апоет Кьыршьал Шамил-иҗа Чачхалиа ари ашә-кәафь ашәа рзихәоит иахьатәи хәңцәзаара фьц, хаамта иаазаз ашәтқәа, дырҗагылоит макьанагы иҗашьклахәқәо аңәҗауцәа. Урт, амцабз еиңш избылуа — асатиратә «шьацмақәа» рыжәиҗоит.

Кь. Ш. Чачхалиа дкоммуниступ. Аңхьащәа ибзианы дырдыруеит аиҗарак исатиратә жәеинраалақәа рыла. Имамзам фьрхәала ирдыруа, аңхьащәа ирылацәахьоу ифымтақәа. Апоет имыруга цҗафьр — икалам кны, шыаҗа тбаала дталт аңсуа литературатә бахчара: иҗиҗхьейт иажәеинраалақәа зну ашәкәқәа: «Ажәеинраалақәа», «Сҗаблафь», «Амахәтақәа шәтит», «Ашәа фьцқәа». Аурысшәахь еиҗаганы, Москватәи ашәкәҗьыртә «Советский писатель» аҗны иҗиҗхьейт ашәкәы, «Агәы цәажәоит» хәа ахьзцаны.

БАГРАТ ШЬЫНҚӘБА

ИАХЪАТӘИ ҲАҶСУА ПОЕЗИА АБЫЗШӘ АЦҚЪАРАЗЫ АЖӘАҚӘАК

...Къ. Чачхалиа ишымтақәа инейдкыланы хры-
хәаңшуазар, бызшәала иңсыеуп, иғаруп хазхәом. Апо-
ет иажәеиҫартәышья ажәлар рцәажәашья иазааигәоуп.
Еихарак исатира жәеинраалақәа рҫы заманала ихы
иаирхәоит, жәлар рцәажәашья иалхны ажәа ңшаах-
қәа, ажәақәа реилазаара. Аха, ихәатәуп, апоет иахьын-
захәтоу игәцареикуам абызшәа, ихы иаирхәом имоу
алшарақәа. Убри иахъьаны, иажәеинраалақәа рҫы
акырңыара иаабоит амцхәрақәа, аилататарақәа. Ыара-
ңыара иахңылоит ажәеинраала иаңырхагамзар акы
иамыхәазо, жьымдырцас ацәахәа иагәылагылоу ажәақәа.
Иаагап ҫырңштәқәак Къ. Чачхалиа ишәкәы акынтәи
(«Амахәтақәа шәтит», 1958 ш.) «Ан лахъ» (адакъа 15). Апо-
ет ихәоит иан кыр аңыа баны иара дшылаазаз, лаңхыа ир-
ғылан игара шлырцысуаз, ахъта аалысуа аңацхаҫы лыкәа
дтаршәны дышлымаз. Абартқәа зегъы рзын апоет иан
иҫабуп хәа леихәоит лҫаңхыа дхырхәаны. Аамҫа цеит, иан
леиңш иаргъы дышлеит, иуаҫыбжара уажәшъта дҫалоит
лассы. Аха уртҫ анеиқәшәо:

Схәыңы хәа бсышътоуп, саргъы убас хәыңцасла,
Скалоит банызбо ахәың-цәа схьыссы!

Изахъзузеи «ахәың-цәа схьыссы»? Апоет дазымхәыңқәа
ауп ишихәаз ари ажәа. Ацла ашәыр рацәаны иҫазар, уи
ахъанҫара амахәқәа архәазар, ирхәоит «амахәқәа хьыс-
сы», «ашәыр хьыссы». Ауаҫы идкылангъы ирхәоит ари
ажәа: «Днеиуан ашәы лхьыссы», мамзаргъы «иматәажәқәа
ихьыссы». Иузхәома, нас амаалықъ иҫызоу асаби идкыла-
ны «ахәың-цәа схьыссы» хәа? Апоет дазымхәыңцит ажәа

«ахыссы» аттенкақаа иамаз. Анаѳс автор ихѳоит иан лапхѳа уалс ихѳы иадитцакѳо:

Цыбаас акы сацәшәо цыбымшъан,
Са сгәәф икоу бара боуп, сцәашы.
Абри абыржәы исхәаз сажәа кәныбымшъан,
Бычкәын сакәзар, салцзар бара бжы.

Избан, изатаххазеи, абас еиңш ан лабжыра? Ажэеин-раала злаатуа ала, ан ашшра, ма изакэызаалак лычкэын иахь анызбара згэы ытоу лакэзам. Уи лычкэын ибара мацара иазгэакуа азэ лоуп, данылбалак дикэшоит, диззатэуеит. Иара дызустада? Икэра мацзам, дышлахьеит. Нас иан излеихэарызеишь «Цыбаас акы сацэшэо цыбымшьан» хэа? Иан уажэыгь илзымдырзои ацыбаа дшацэымшэо? Уаанза ацыбааакэа дрыцэшэо, ихы нацхыак-аацхыакуа дыказар, уажэшьта схы сырееит, ацыбааакэа срыцэшэом хэа иан лацхыа тоубатас ихэар, уи даеакын. Аха, ишыжэбо еиңш, ус ацхыаф дазыкаттам. «Са сгэаф икоу бара боуп, сцэашы». Ари гэгэаны ихэоуп. Нас изаццатэызеи «Абри абыржэы исхэаз сажэа кэныбымшьан»?! Иан игэафы цэашьтас дыцхозар, уи кэыншьатэума. Ара, зынзак иатыпым ажэа акэыншьара. Хэхэацшып автор иажэеин-раала дшалгаз:

Ажәа мыцхә басхәарц сара ибаҭәасшьом,
Хәтыр ақәыстцозар хәпсуара, хкәымжәы!

Ишпеилкаатэу «ажэа мыцхэы»? Апоет ихэахьейт иан лзы «Са сгэаф икоу бара боуп, сцэашыы». Нас излеихэарызеи ажэа мыцхэы? Иан лахь имоу абзиабара ускак икэадоума, апсуареи акэымжэи днырымкылозар амыцхэ ихэартэ еипш? Акэымжэы зшэым иаха дакэитума иан лахь амыцхэ ахэара? Иаагап даеа жэеинраалакгы «Ажэтыс» (адакыа 27).

Ажәтчыс, ажәтчыс, уааи араһь,
Иуеиґасшыауам сара сқәахь...

Изахьзузеи «сара сқәахь»? Икалап ихәарц иґахызар «Сқәацә», «Спацха», «Скәымра». Аха ус анакәхаґы, автор изиґаххазеи абри еиґш ахыбра азбахә ахәара? Издыруада, ицәажәо дзатәызар, пацхамзар уаха акґы имамзар, ажәтчыс чырчыруа игәы арфыхозар? Ма дфыцнхафызар, макъана қәацәзар иргылахьоу, ажәтчыс ааира ифыцнхартә иагәырґафәхәашан ипхьазозар? Мап, апхьаф ус акґы ибом.Ажәтчыс ауаа рзыхәан абзиара, ақьиара иқанатцахьоу:

Есқьианаґы уара уахьчоит,
Есқьианаґы уара уарччоит.

Ажәтчыс ауаа рахь иқанатцаз абзиара, ақьиара есқьианаґы иахьчозааит, аха есқьианаґы иара шпәрччоит? Иатыцны игылам арақа ажәа «уарччоит».

Сыхкаарафы аґәа кәазоуп,
Иалақатца уара уґра...

Аґәа кәазоуп узхәом, аґәартә ауп икәазоу.Ажәтчыс иазнауазеи аґәа кәазазар. Ирхны ишьтоуп ихәар, здыруада иззихәаз иаха иазааигәахар қалон. Усқанґы, ажәтчыс аґра злақанатцо дыруп, нас, изаґаххазеи арақа «сґәа кәазоуп»?

Хәара аґахымкәа, урґажәақәа ара имцхәуп, машәыршәа рифмак иаанагаз ажәақәоуп.

Ажәтчыс жәйтәза аахысґы ауаа бзиа ирбоит. Аапынразы, харантә ианаалак иеигәырґьоит, аґсабара аинылара иагәырґафәхәашан ирыцхьазоит. Аха, еґәа ус иқазарґы, имцхәцәазами абас ахәара:

Уара убжьыхаа змахауа,
Дзықалару игәы азхәауа?

Зашта утамло ихы хыымзгишьоит,
Зашта уталаз дкьаџаз џишьоит.

Абасала, ари ажееинраала, абызшәа еилататара,
амцхәрақәа рнаџсангы, хара иахнамџеит хәартарак
элаз џакык, иазмыртџысит аџхьаџ игәы аџы изакәызаалак
џәалашәарак, хәыџрак.

Азгаб хәыџы хьзыс илымоуп Лала,
Уи данизџәҕьа хьзыс илиџеит лабду иашьа.
Избынгы иман, нас иагыхәеит игәанала,
Дҕалааит хәа илзырхәартә зегь хәхәшья.
(«Азгаб хәыџы хьзыс илымоуп Лала»)

Раџхьаза еилкаам абраҕа изызхәоу «зегь хәхәшья». Зе-
гы хәа дызџу дара рыжәлантә акәзар? Ускан изатахузеи
ажәа «игәанала»? Игәанала акәым, иаахтны ихәаргы
имхәаргы, урт ауаа дроуит аиахәшья, ахьзгы лырџеит. Ус
акәымкәа, «зегы» хәа дызџуақыџа, ма ажәлар зегь ракәзар,
уи хара излеилахкаарызеи? Ус акәзазаргы, абду иашья,
зыхьз збаны имаз асаби дани, игәанала акәым, иаахтны
изыимхәарызеи «бҕалааит ажәлар зегь бырџыпҕханы» хәа?
Иахьырџыпу игылам ажәақәа «игәанала», «илзырхәартә».
Аладахьы хәпхьоит:

Иаџымџакәа, аџагыарагы лыламџакәа,
Илзырхәартәы раџәа длылџит ауаџы.

«Раџәа длылџит ауаџы» мчыла, ирыхханы ихәоуп. Иахә
еигьзми «иылылџит ауаџра». Лала аашықәса лхыџит, «да-
лоуп атцара». Ажееинраала алгоит абарт аџәахәақәа рыла:

Харгы хныкәоит лабду иашья ишихәаз ала,
Илоуааит хәа зегь илзырхәартә нагзара!

Иаххәап, Лала длымамызт абду иашьа, ирацәами ус
иҕоу ахәыцқәа, усқан ани аби дышцараазарыз рхәыцы?
Хәараҕахым, ауаҕра лылцып хәоуп дшыраазо. Даҕаакын
ирцаулазар, ажәеинраала гәыцәс иаҕазар, абду иашьа
иихәаз ажәақәа рҕақы:

Шәнапы дықәыргыланы, насгьы мра лмырбакәа,
Дшәааза хәа сара ишәасхәом, шәаазырҕы.
Иааҕымцакәа, аҕаҕарагьы лыламҕакәа...

Аха ишыжәбо еипш, арт ажәақәа иныбжьаршәны,
инықәырсшәа ауп ишхәоу. Ани аби Лала лаазараҕы
мҕақәҕаган, ирхамыштүа ирзыкалартә еипш, абду иашьа
иажәақәа цәыргам. Ани аби рыхшара иаазараҕы ируалу
азҕаара дуззоуп. Уи автор ажәеинраалак аҕы изилымша-
зеи хәа гәыбҕан иахҕом. Хара иаххәарц иахҕаху, абызшәа
ахәанчарақәа рнаҕсгьы, автор абас акырза тҕазкуа атема,
заҕа ирмарианы, заҕа хыхь-хыхь дазнеиз атәы ауп.

Ахра тәәцашқәа еибаргьазгьазуа,
Иткәацызшәа анакә рыгәҕа,
Ахахәқәа ирхыцо, еитдас-еитдасуа,
Бзыц ҕысны ицоит аҕста.
(«Бзыц»)

Актәи ацәахәа зыдхәалоузеи? Ишҕеилкаатәу «Иткәа-
цызшәа анакә рыгәҕа»?

Бзыц азиас Ритца иалсуа,
Ахы ахьыцнаго уи аброуп.

Мап, Бзыц азы Ритца иалсзом, ахы ахьыцнагогьы иара
уакәзам. Автор асахьа тыхырц иҕахуп Бзыц аиҕаақәа
ирткьаны ацашьа:

Ачахэажэа хшыла иажэуазшэа,
Ахахэқэа ирхыгечео ицоит иткба.

.....

Нас ишнеиуа иеицшхоит ахыз,
Ашэ хырхызшэа ихэашьза,
Иаацсаны иқәу, амфа ицнашэаз,
Ихарсысуа ицоит ишышьза.

Ишыжэбо еицш, Бзыц зны ахш еицшуп, зны ахыз, даҕеазны икоуп «ихэашьза», нас «ихарсысуа ицоит ишышьза», арха ианықәсуа акэзар, «зынза итынчуп». Еилацсоуп, аки-аки еицшымкэа асахьақәа, реихаразак Бзыц азиас иузадымкыло ауп ишыкоу. Аскак иалыркыны асахьақәа ртэы заххэаз идыруп хэа хгэы иаанагоит. Убарт ракэзан апоет иажэеинраала зызкызггы, урт, ишахэтаз еицш, блатцарыла игэатаны, ианизышыақәмыргыла, афымта цсыгечеит.

Бзыц азиас цоит хара!

Абас ихиркэшоит автор иажэеинраала. Нбанцакыла хэхэацшуазар, ииашам. Хара ицо азиасқәа иреицшым Бзыц, уи ааигэа амшын иалалоит. Издыруада, ари ацэахэа атцакы автор ииаганы дахэацшуазар? Издыруада, Бзыц иара ааигэа амшын иалалоит, аха азбахэ акэзар хара ицо? Ма даҕеакы ахиҳэаарц итахызар апоет? Мап, ус акгыы аа-бом, ажэеинраала уа интцэеит.

Хазлацэажэо Кь. Чачхалиа ишәкэы, итытцижытеи кыр шыцуагыы, иахьынзахэтоу еилыргамкэа иаанхеит. Ианаамтаз – автор ифымтақәа ирыгыз-ирыбзас иахэазар, наҕ-наҕ ифымтақәа рҕы урт агхақәа хдымларггы калон. Аха, ишаххэаз еицш, акритика инартцауланы иагғыламцшит ари ашәкэы. Убри иахкыаны акэхап, Кь. Чачхалиа афбатэи ишәкэы «Ашэа ҕыцқәа» хэа хыс иатаны 1960 ш. рзы итытцыз акынгыы хара изахцдыло абарт «ачымазарақәа». Апоет ажэеинраалак далагоит абас:

Ияхыказ гәәтан,
ашыш кылчан,
Инкылкәрааит
наҥ ачынча.

Ишпеилкаатэу «ашыш кылчан»? Икоуп ажэа «ачара», иаххэап, «абаџ чейт», «асаан чейт», «ацџа чейт». Уи ажэа ашыагыт ианыџбатџхалак, иаанагоит даџа цаккџак: «Анапы ччейт», «ашыапы ччейт» уб. ит. Уи ашыагыт апре-верб «кыл» анацлалак, иаанаахауейт даџа цаккџак: «Амра кылччейт», «ашџахџа кылччейт», «ацџашыы кылччейт». Хара иахыынзаадыруа аџсшџаџы иџам ажэа «кылчан». Автор иџаххейт ажэа ачынча рифмара азызушаз ажџак. Уи иџшааит ажэа «кылча».

Хахэапшып дача ажэинраалакгы. «Сара суал» (адакыа 28). Автор ихы иадитаз шыарда ирацэоуп «Сара суал» хэа хыс ианейта. Уи дырны, автор иуалкэа реикэыпхызара далагеит. Аха еикэипхызойт, ажэа еизадала, трафаретла, цыарамзар-цыара халапш итцашэом сахыак, ма оригиналла ихэоу хшыотцакык.

Са слаһеыхуп,
Сыгәгы ак алам,
Са схандеиѡуп,
Са суаѡуп!
Ауаѡра сашыѡуп,
Сзышыѡо малым,
Аѡра сашыѡуп –
сышәкәыѡуп!

Абас мацара ицоит айкәыпхьазарақәа: «Гәык ауп исы-
моу, ҫ-гәык сымам, ауаҫы изыхәа сгәы разуп!» – уаҫа
аҫахума ауаҫ ииашара атәы, аха автор уа даангылом.
«Ғыкоуп исымоу, ҫ-ҕык ныкәызго даҕазәуп!» Зных иааба-
хьейт ицәажәо дышхандейоу, нас ара изаҫаххазей «амо-

да сашьтам», «сеырбафым»? Знык ихахахьеит ицәажәо
ѡ-гәык шимам, ѡ-фык шимам, нас иазаауазеи «ухәансхәан
сашьтам»? Знык ихахахьеит ицәажәо амал дшашьтам, нас
даеазных изхәатәхазеи «Са сыпсы цәгьам, аңара сашьтам»?
Абас мацара, еикәыпхьазарыла интәоит иажәеинраала.
Еиғъами, апоет абарт ахшыѡтаккәа еикәыпхьазо руак
аалхны, ажәеизадала, лозунгла акәымкәа, дагәылаланы,
ирцауланы, цъара хтыск, ма цәалашәарак иадкыланы,
сахьаркырала ицәыригар. Рацәак акгы хнаѡм еицыр-
дыруа ахшыѡтаккәа, рифмала еибыѡу, еизадоу ажәала
реикәыпхьазара. Гәыкала иахѡахуп, абри еипш амѡа ма-
риа данытырц автор.

Апоет ишәкәафы уажә-уажәы инацәа нарханы иахир-
боит асахьакәа. Уи усс имазам, иара ишибо хара иаабоу
ихамбоу урт асахьакәа. Иаабазаргы, асахьакәа цъара
хшыѡтакык, цәалашәарак рцәыргара иазхәамзар, иахна-
ѡзеи? Хәхәаңшып ажәеинраала «Схәычра ашәа» (адакьа
35). ѡаңхьа хәитанарылахаит аикәыпхьазарақәа. Абар
атцәыргыла дахьахыѡауаз, абар ахахә ахырѡауаз, ақьала
ахыргылаз, акамбашькәа ахьихьчоз, акәарақәа ахьикауаз
ухәаубас ицегьгы. Аха абарт аикәыпхьазарақәа зитәхузеи?
Убарт рыла ихәихәарц иитәхузеи? Иааизыркәкәаны апоет
иажәеинраала шпаниртәо? Абар, шәахәаңш:

Азлагара уа иѡагылаз,
Илагон аффахәа қырада,
Адәафы ақьала исыргылаз,
Исыргылеит тәымғда.

Уаха акгы. Иарбан злагароу зызбахә имоу? Хәмаргас
иара инапала иѡаиргылаз аума? Ма азлагаратәкьа аума?
Иахнаѡзеи хара уи қырада илагозар? Пыхьа қыралала
иалагозма? Уи аѡак хазхәода? Ахәықкәа ақьала андыргы-
ло, еихаразак тәымғ адыргалазом. Иаххәап, ма тәымғла,
ма тәымғда ақьала ргылараз аңхьаѡ инаѡзеи?

Изиҥаххазеи автор «Исыргылеит җәымҗда» ала иажәеинраала алгара? Издыруада, санхәычыз снапы җазан хәа акы ихәарц иҥахызар? Ускан иаҥа иатцшьтәымзи, иаҥа игәылыршәан ихәатәымзи уи ахшыџҗак.

Абас иҗоу агхаҗәа: ажәеинраалаҗәа реитцыхцәара, апхьаџ ибзиан иидыруа ахәара, аиҥахәара, атемаҗәа хыхь-хыхьла раарцшра, апсабара асахьа аҥыхра мацара иазку ажәеинраалаҗәа, автор знык иихәахьоу имотивҗәа реиҥахәара ухәа убас иҗегьгы, апоет Кь. Чачхалиа аринахыстәи иџымҥаҗәа рҗныдаара иеырцәихьчалароуп...

АПОЕТ ИҢЫШӘРА

Апоет-сатирик Кыршьал Чачхалиа џынџажәиҗәаба шықәса ихьҗит. Кь. Чачхалиа акыршықәса инеипынкыланы агазет «Аҗсны җаҗшь» аматц азиуеит. Уи иахьаҗгы имч-илша адитҗоит.

Иахьа апоет Кь. Чачхалиа џынџажәиҗәаба шықәса ихьҗтра амш аназгәеиҗо аҗены «Аҗсны җаҗшь» аредакция аколлективгы идныхәалауа изеиҗаршьоит арҗиаратә қәҗиара җаиматҗәа ааирцшырц, иҗегьгы ирҗарырц ижурналисттә каламгы.

џажәиҗәаба шықәса җуеит уажәшьҗа Кыршьал Чачхалиа ихьзи иҗәлеи аҗсуа поезиаҗыы иҗәырҗиҗьҗеи. Аҗоурых азы ари аамҗа маҗуп, аха апоет изы акры рхәоит, иаҗмаҗым џажәиҗәаба шықәса.

Кыршьал Чачхалиа аҗсуа литература данналагыла инаркны дықәҗақәсуа алитературатә жанрҗәа зегьгы рҗы «исылшо збап» хәа иеырнишәарц, «ргьама» ибарц, аплан раҗәа змоу арҗиамҗаҗәа аҗиҗарц даламгеит. Иара ажәеинраала ажанр аҗы иеҗыдыкылт. Абраҗа ауп ибаџхатәра ахьҗишәаз, иаҗьахьааирцшыз.

Кырышбал Чачхалиа Асовет хэынтқарреи, Акоммунисттә партией, ажәлари рзыхәан ауп дызшәахәо. Гәык-псыкала урт рыматц ауроуп дзышьтоу. Урт ирызкны иара имоуп шыахәла еикәыршәоу, жәалыпшаахла еифаиртәаз акымкәа ѡбамкәа ажәеинраалақәа. Иара изыхәа аңсадгьыл абзиабара зегь иреихау, зегь реиха игәгәоу цәанырроуп, иңсадгьыл дакәырчаханы дыкоуп ихатагы:

Сыңсадгьыл ауп цәеижьыс исықәу,
Уи абзиабароуп исылоу бафыс.
Блас исхоу амроуп исызгәыку,
Аңсадгьыл змоу иоуп икоугы уафыс!

Аха апоет изычхауам, ибаны дынхом аңсґазаара лаша, аңсадгьыл, ажәлар ирңырхаганы иахьа уажәраанзагы ихамоу ауаа хәымгақәа. Зыңсадгьыли зыжәлари рзы жажәа хаау апоет, урт ирңырхагоу рызбахә анихәо икалам еихагы иңархоит, апоезиа шхамхоит ажәлар ирңырхагоу аиңақәақәарақәа кәзто ауаа рзы, акафыхәа ирыңхауейт. Апоет «рцәа кказа ирхихуейт», «абахтә иґеикуейт», «рматцура иалихуейт», «рсаңыңьқәа рыңжихуейт» амңақьақьацәа, еиуеиңшым атмыхәхәарқәа злоу ауаа, аґың бзиақәа, аґың пхақәа ирышьтоу, царґышала зәызчахуа, ажәлар ирыхәо акагы кәмңазақәа, ажәа кәазқәа рыла абақь иасуа, акариеристцәа, акрыфарада хьаа-баа змам. Асеиңш икоу ауаа ианакәзаалакгы ажәлар ирцәымгәын, ирцәымгүп. Апоет ажәлар ирцәымгү ицәымгүп, бзиа ирбо иаргы бзиа ибоит. Аңсуа нхафы иґнәта ииз (Кь. Чачхалиа диит 1918 шықәсазы Очамчыра араион Цақәашь ақьґан), иаазаз апоет ажәлар зейгәырғьо, изызхьаауа идыруейт.

Кырышбал Чачхалиа ажәеинраала кәиматқәа хазы ахцәажәарей аилыргарей иаңсоу иґхьейт аңсадгьыли, ажәлари, акоммунисттә партией ирызкны, аха аңхьаѡцәагы еиха дрылатцәаны дызлакоу, алитературатә критикагы еихаразак ишихцәажәо дпоет-сатирикны ауп.

Апоет ирфеиамтақәа аоригинал абызшәала итытц-хьеит аизгақәа: «Схаблафы» (1956), «Амахәтақәа шәтит» (1958), «Ашәа ґыцқәа» (1960), «Ашәти ақәыци» (1963), «Ахәырбґыиц» (1967).

Арт ашәкәқәа зегыи рґыи атыц гәгәа ааныркыло-ит асатиратә ґымтақәа. Дара ирыбзоурани иахьатәи ацсуа поезиафыи асатира азбахә анаххәо, Кьыршьал Чачхалиа ихьз ацхьа иахмыргыларц залшом. Цабыргуп, иара иґынзагыи хпоезиафыи асатира атыц амамкәа, ихәыдазангыи иґамыит. Уаанзагыи асатира иихьан, ашьапы акхьан Дырмит Гәлиеи Леонти Лабахәуеи рпоезиафыи, аха Кьыршьал Чачхалиа иоуп еихаразак ацсуа поезиафыи асатира шыақәзыргәгәаз. Уажәшьта ихалшоит иаххәарц: ацхьаґцәа еицырдыруа иґалеит, аамтагыи акыр цыршәеит апоет исатиратә жәеинраалақәа: «Амбақәа иахцәигоит иахмырбақәа», «Софыцъ исапыцъ», «N амагазин», «Ади-ректор Миха», «Тышәкәа», «Рамадан ичамадан», «Уабақоу, Гадрақәа?» убас егьыртґыи.

Арт ажәеинраалақәа рґыи автор ацстазаарафыи ипыхьашәаз аконкреттә хтысқәа, афактқәа ауаажәларратә интерес роуртә, азеипш цакы рытаны ақатцара илиршеит.

Асатирик дзызфлымхәу, дзызгагоу, илацш ицашәо ацстазаара иамоу ашәшьырақәа, алашьцарақәа роуп. Амбақәараа, Софыцъраа, Хацьгәатраа, Рамаданраа, Гадрақәараа... ргалереиа иатцанакуа рацәоуп апоет иґымтақәа рґыи. (Урт реипш иґақәоу ауаа ацстазаара-фыгыи шыаґацыпцхьаза иупымлозаргыи, ана-ара уеизгыи ицәыркьацәырасуа акәзаргыи иухьынцашалоит.) Урт реипш иґоу асатиратә типқәа рныртцәара, иаразнак напыккьарала рықәхра шымариамгыи, дара ратцкыс автор иоптимизмра аиааиуеит.

Хазы рызбахәхәатәуп Кь. Чачхалиа Ацсны аиндустриатә қалақь Ткәарчал иазкны ииґхьоу ажәеинраалақәа реипш сахьаркырала иґәгәаны иґацдамзаргыи, аха уеиз-

ггы ирныцшуеит асовет шахтиорцэа рыцстазаара акыр дазааигэаны ишидыруа.

Кыыршьал Чачхалиа ыынѡажэижэаба шықэса ихыцит. Ирѡиара иасакьахэымтоуп, икаитдахьоу рацэоуп, аха ил-шаша еихауп. Иахьа еихаггы игэы ацпыхэаны аус иуеит. Хымпада аринахысггы ирѡиамта ыыцкэа рыла ацхьаѡцэа акырынтэ игэыргьашт.

ВЛАДИМИР АГРБА

АЦСТАЗААРЕИ АХЭЫРБҒЫЦИ

Кыыршьал Чачхалиа ацхьаѡцэа ажэа еинраала, ажэа еиеқаа, – абас ххэар ауазар, абзиабаѡцэа дырдыруеижьтеи краатцуеит. Уи инапы итиххьеит имацымкэа ашэкэкэа, иара убас кырынтэ акьыцхь афы дықэгылахьеит х-Ацсны антытггы. Газетыз, журналыз, хаз икоу шэкэыз, апоеит инапы итихыз ацхьаѡцэа азфлымхауп, иѡымтақэа ирыцхьо рхыцхьазара дууп. Зеипш хьызкэахеит: Амбакэа, Рамадан, Тышэкэа ухэа апоеит иацитцаз ахафсахьақэа. Ашколхэыцы инаиркны, зықарахь инеихьо анхацэа, аусуцэа, аинтеллигенция иреиуоу рфынза Кыыршьал Чачхалиа иѡымтақэа бзиа ибаны ирыдыркылахьеит.

Ихаѡсыз ашықэс азы ауп ашэкэтыжьырта «Алашара» хаз шэкэны иантнажьыз апоеит иеизга ыыц «АхэырбҒыци». Ацыхэтэантэи аамтанза ацхьаѡцэа еихарак сатирикк иахасабала ирдыруаз апоеит, арака ауаажаларратэ тақы змоу алирика инаваргыланы, ацхьаѡ иитеит формалаггы тақылаггы узфлымхахаша, ацхьаѡ дзырхэыцша, иразу, агэыкра згым алирикатэ жэеинраалақэаггы. Акыр итбаахaxeит, аганрацэа шытнахит Кыыршьал ипое-

зиа адунеи, итематика аеартбааит, итәгәырцссейт. Апоет ишымтақәа ирныцшит еиуеицшым, зинтерес рацәоу игәтыхақәа – жәлар ирыгәтыхақәоу.

Апоезиазы зегь маҭәахәуп: абзиабара, ашыыцра, ауаатәыџса еиуеицшым реизыҕазаашьа, рус, рхәыцрақәа, рыгәтыхақәа, ргәырғара, ргәаҕра, ртоурых, рҕеицш, ргәыҕра, ацсра, абзара, абзазара, ацәҕа, абзиа ухәа убас егыртҕы. Иахгәалахаршәап Дырмит Гәлиа ицәахәақәа:

...Абарт зегьы ажәеинраалақәа рзы,
Абарт зегьы хататас акалам зку изы,
Урт зегьы хара хашәақәа рзы,
Хашәа хкқәа рзы,
Крызтцазкуа хабзиеибабара еицштәҕыа.

Апоезиазы имаҭәахәуп. Апоезиа амҕахак ацстазаара аҕара итбаауп, ицаулоуп, аганқәа уамашәа еиларсуп, ирацәоуп. Апоезиа ду, ажәа еинраала, ицҕоу ажәа аццара зылшо ажәа азҕазатәҕыа иоуп. Ажәа алша дууп, ажәа ҕәыҕа, ажәа цшза кыр атанакуеит ауафытәыџса ицстазаараҕы. Иаххәар ауеит, ажәа бзиа ахәрақәа зуахк акәзаалак иарҕоит хәа. Ххәаара атахым, кыр зцазкуа ажәа ауафытәыџса иаазараҕы, ихдырра, идоухатә дунеи артбаара, арцауларазы хәаа змам алшара дукәа шамоу, ауафытәыџса дшаргәгәо, дшарҕәыҕо, арыцхашьара ухәа убас егырт аҕазшья чыда бзиақәа шиланаазо. Ажәа азҕазара иатахуп, аҕыбаџ иачыданы, агәамч, аҕыа рацәа, уи аус зәазызыкыз ицстазаара зегьы. Убри азын акәхоит апоет изихәогьы:

Ашьхақәа дуззан, сара схәычын,
Санхәычыз инаркны ахалара саҕын.
Схалама схәо саақәгылт уа хәык,
Аха дара реицш ишлахьан سخәы!

Ашьха ахалара, – аңсҕазаара блаттарыла атҕаара, – ескынагытҕи усуп арҕиаа изы, уи ауп иус хада, апоет ари бзианы идыруеит. Идыруеит, иара убас, уи ишақәырзтәу кыр аңбабаа, уи шакәу ихахәы зыршлазгы. Мөөк ауп арака икоу, агәамч дуи, алшареи, агәахәареи зтаху! Аха здоухатә дуней зызмырцаулаз, изызымьртбааз, ихатцхатц, ицхафыруа агәи ахшыаи зызтам, дпоет иашатцәкыаны дзыкалазом. Амала, илшоит знык-аынтә жәеинраалақәк аңицар, аха урт резонанс дук рзыкатцашам, атцыхәтәаны – шыжь шәаңшык ақәра рықәрахоит ауп, уаха акгы.

Кыр атанакуеит аамталагы арҕиарамаағы аңбабаа иибахыоугы рыла Кыршьал дзынысхыоу амәа. Ажәреи ағәареи рызтаара ауааы изаанаго ахәыцрақәа апоетцәа азәырыа азышәахәахейт. Зегь раңхыагы сара истахуп сзыхцәажәо апоет иеизгағы аңхыаацәа рыхшыа азысышытырц алирикатә жәеинраала «Ажәра». Хәахәаңшып Кыршьал Чачхалиа ари апроблема дшазнеиз, поетикатә хасабшыас иеиҕаз:

Исымбазакәа, исамхәазакәа,
Ажәра ааиуеит аежауа.
Аха саргы исымбазазшәа,
Сеыргызмалноуп сышцауа!

Ари ажәеинраалағыы хара иахбартоуп Кыршьал Чачхалиа ипоезиа аказшыа хада: формала иласу, кырзтцазкуа ахшыацак зныңшуа идоухатә дуней. Ажәра хантарам апоет изы, еидараны даттам, уи итахуп ичкәынра еиңш иажәрагы ңшазарц, агәамч агымзарц, ашьамхы царызарц. Ари – аңсҕазаара лахтыла ахәаңшра, аоптимизм зәыда (ауаа зда дхәартам еснагыгы) ауп изызхәоу, ус баша ажәа гәаала еибытоу цәажәарам. Дубап, ағәазага ззухәаша ауааы, аңсҕазаараағыы хықәкы имазамкәа ус баша изызшо, изыхәло – аамта ңсхаңсызшыа. Ас мацара

ишлаз ракәым апоет арт ацәахәакәа ззикыз. Еснагь згәы
цкәыноу, апцстазаара бзиа избо, есымша уи аус иалагылоу,
иазықәцә, изырґыцуа ауаа роуп ари ажәеинраала ззикыз
апоет.

Абри ауп ирхәо абарт ацәахәакәагы:
Анака-арака иара сґылоит,
Са сахьнеиуа иахьабалак,
Шьта саргыы сахатґылоит,
Ихнымхәуазаап ианаалак.

Аха ари иаанагом ажәра қәңарада аеатара, аинициати-
ва азынжьра. Апоет ицәахәакәа рцатцґәы хәхьхьанарцшуа
даеацъароуп. Урт, неихыркәа змам, зымџа нтәаз ажәра
акәым изырку, ирныцшуа, хара арака иаабо аччацшьзґықәу,
алафхәара згәы ахәо, ус анакәха, агәамч-гәызџыдара згым
ауаџытәыџса иґагылазаашьа ауп.

Апцстазаара гәы тбаала бзиа избо, згәамч зџыдоу,
арґиара, аус – ауаџытәыџса еснагьгы хґыхгас имаз
– згәы ахәо, убри зегьы ишрыцку здыруа, ауаџ иоуп ари
ажәеинраала ззикуа апоет.

Иара абри хазлацәажәаз ажәеинраала иазааигәоуп
цакыла аџымтә «Ицеит икауа ашықәсқәа» хәа хыс из-
моугьы. Арака алирикатә фырхатца «игәнигоит» ааңынцас
ишәтуаз ицкәынра дахьыннажьуа, аамтә алаба ахьинар-
кыз. Хәаңхьап ари ажәеинраала атыхәтәантәи астрофа:

Егьаурым, ажәрагы сгәы иахәоит,
Икәашзәгы ишлоуп схахәы!
Сымтәыжәџақәа сцәугазааит, ишьахәуп,
Аха агәгы црыгоуп сара сзы!

Аґара ааңын иаџызоуп, ихаауп, ицшзоуп, аха ажәрагы
еаџраґагалара – аеаџра гәазырхәага иқьуа иатцә иеипшуп.

Апоет гәйкала итахуп ачкәынра цшза ажәра бзиа ацшыхаларцаз. Неихыркәа змам ажәра акәым ара иаабо, ари зызхәоу еинтәылароуп гәаталагы хшыфлагы.

Апоет цъарак дтәом, уи идыруеит ахышә дкылцшны ауаа рыгәтыха шизеилымкаауа, рыцстазаара азышәа-хәара шамуа, дшырцәыхарахо. Итыц ахыбо ажәлар рыгәтаны ауп, дрылоуп ақытақәа, дырфәоуп афәақәа, дыр-нуп ақалакьқәа рымфәқәа. Ипоезиа зегы зызку, рацхьаза иргыланы, иуаажәлар роуп. Ауаа еснагьгы рылахәзаара, рыгәта агылара уалуп, иахәтоу усуп, хымцада, апоет изы:

Ауаа рахь ауп са сахныкәо,
Баша сныкәоума?
Урт роуп сара гәыла исзыкоу,
Иреиҕу дыкоума?

Кьыршьал Чачхалиа ажәеинраала зиифуа ажәеин-раала афразы мацара акәзам. Уи иатданакуа еиха еихауп, ахыкәкгы еиха итбаауп, идууп хәа ишьоит. Апоет итахуп иажәақәа иуадафы инымхаразы, дрыцхьоит – «шәаала хдәықәлап» хәа. Аха, иаба?

Сажәеинраалақәа, ахы, шәеышәша,
Арха, афәа – иахьабалак...
Амфә шәықәыз, амфә – есымша...

Апоет ицәахәақәа рзыцшуп ацстазаара иалахәу, иара зырфәо, изчацо ауаа. Уи илирикатә хафсахьа ацстазаара ашыра иалахәу азә иоуп, есқынагы амфә имоуп, дныкәоит. Уи иагымариа мфам: кәацафәацароуп, мардароуп, ладароуп, фадароуп. Ажәакала, ари ацстазаара тбаатыцә иамфәоуп. Нацънатә аахыс ацстазаарафыы икамлазацт имариоу, монотонла имфәсуа амфә.

Ауафы ицстазаара мфә кәацароуп, еифыхароуп, цыхәаццәара змам конфликтуп. Аха уи ақәцара дацәыф-

зом, избанзар, ицуп абзиабара, – ацстазаара абзиабара. Уи даргәғоит, маакыраа изнауеит, аңыр еиңш дзырыжәуеит! Аха уи мацарагы акәзам апоет илирикатә «сара» – ауафы, ацстазаара мөа дзану. Ихадоу:

Сара изгоит сыбзиабара,
Истазом еазы.
Сара сычкәын сеидара
Истауеит уатәы.

Ацстазаара мөа дануп ауафы, уатәы иңышәа, ибзиа-бара иңа инафстәи абиңара иалахәхо изынижъразы, уи имфадигаразы арт, ауафытәыфса бирактас ихаракны ицстазаара мөа ианигаша аказшьа бзиақәа, жәынгыи фангыи ауаф зда дхәартам аказшьа зыдақәа бзиа ибаларцазы ацстазаара, ауаатәыфса. Абас акыр атцанакуеит ари ажәеинраалафыи Кыршьал Чачхалиа иқәиргылаз афилософиатә проблема.

Хыхъ ишаххәаз еиңш, апоет еизга иануажәеинраалақәа рфы еиуеиңшым атемақәеи азцаарақәеи дырзаатгылоит. Дашьтоуп, иахынзаилшо ала, уаф дзырхәыцша, игәы атцанза инеиша ажәала ацәажәара.

Дахцәажәозааит тәамфәхә имазамкәа ихандеиуа, «ауаа ргәатца зырпхауа» ашьхыц, ихәыцра азикуазааит ахәыштарамца, ацсадгьыл абзиабара, афара, ажәра, ацсра-абзара, – зехынцьара апоет иңшауеит зыгәра уга-ша, ус уахынарыхәаңшуа жәа мариала ихәоушәа икоу, аха угәы атцанза инеиуа ажәақәа.

Апоет ирфәиаратә дунеи уагәыланахалоит, ипоезиатә ныкәара уалаирхәуеит. Бзиа ибоит азыхъ, избанзар «азба иакуа днымфәхытңны, иалаиртәоит избакра», дазгәыкуеит, угәы зырчкәынуа, «лымхарыфшәа азаза ианазхауа» аапынтәи ашьыжъ, ихаирштуам, днеиларц итахуп рапхъаза атцара хәа ишьапы анеихига гәыразыла иңылаз ишкол –

ағәтәы ғны ахь, раңхьаза ихатәы бызшәала афра, аңхьара ахьитаз, ипсадгьыли иуаажәлари рыбзиабара закәыз ахьеиликааз.

Ауаф адәы дзықәу ауаф изы ауп, ихамацаразы акәым. Уи аилкаара, ахатцара, ицаулань ахәыцра аґахуп, уи адырра, гәык-ңсыкала азхьра зегь насыңс ирымам. Ауаф иуалңшьа – аус халал аґацара, аиаша адгылара, ахәымгеи ацәгьеи рывымсра, ламысла адәы ақәзаара ауп. Абырг дзырчкәынуа, ачкәын дхатцазтәуа, ауафытәыфса дзырңшзо, иңстазаара зырбеио – аңсыңқьареи ауафреи роуп. Абри ауп изызку аңстазаара иаркәыгахьоу аңхьыс бырг – ан лажәақәагы:

Уцәгьарак сымбакәа, нан, анцәа сшы,
Лґы зәзәа, лнапы, уи анцәа диҳәауеит...
Уан исықәлацәоу ахәсақәа анубалак,
Сара сеиңштәкьа убырт хәтыр рықәтала.
Уаткыс иеитбацәоу, нан, иануңылалак,
Инаскьаганы амфәа иаша иқәтала...
Мышкы ахы – мышкы аңыхәа, икалозар иамукәан,
Исыңхьазом сыңсит хәа, уламыс уманатц!

Ииашаны, аңыхәтәантәи зымфәа иқәлаз ауафы иус назыгзаша, иабицара змырзша, бзиарала еитдызхша даниґынха, уи дмыңсзеит хәа изырхәоит ажәлар. Формала иґыцны иҳәамзаргьы, апоезиа ағанахьала аартрак қатмзаргьы, агуманизм иаша ауп изызхәоу цшь-цәахәак икоу абри ажәеинраала хәыңгьы:

Сґа мшны, сара сшәырны,
Скаланы атла саґандаз.
Амла иакуа дызбар, ддырны,
Сыґшәаны иаңхьа скашәандаз!

ипшьоу тыпқәаны изықартцо, баагәарала изыкәдыршо, мар-малташыла изыхдыркуа. Урт ирыхзызаауеит, рдаракәац иа-символны ирыпхьазоит, иргәаланаршәоит имызуа-импсуа, ирафсхьоу рабицарақәа рдоухатә дунеи, рус, рыхьз-рыпша иахатарнакны икоуп дара рыпсҭазаарафы. Ауаф иахьа ма-царазы хәа акәзам дызфәу зегь зыкаитцо. Ауафы дхәыцуеит иапхьаказы. Убри азын ауп ажәлар рфантазиа изтагыло аамта хараза иапысны ихьытәцароу аханқәа заргыло, иаха еигьу аҭсҭазаара фыц запнато...

Аҭсҭазаара цыхәапцәара шамам еипш, ауафы идыру-азароуп еснагьгы: ауафра, ахатара, ахшыф, абзиабара, агәыргьара, ақьиара ухәа ауафы дуафызтәуа аказшьақәа зегьы шитаху. Абриазоуп апоетгы изихәо даеа жәеинраалак афы: «Абзиа захьзу ақәра амазам, ипсуам, иажәуам, енагь ицкәыноуп!» хәа.

Хзыхцәажәо аизгафы Кырышәал Чачхалиа, сатирикк иахасабала, иказшьа чыда дамеижьеит, импсахит. Ашәкәы иану ажәеинраалақәа рахьтә имацым апхьаф игәарпханы идикылақәаша. Уи дафсуам, ицәымгуп: амтақьақьара, ала-мысдара ухәа убас аказшьа баапсқәа. Дрықәызбоит ауаа гәафакәа, атыпцхазы зыпсадгылы змилаҭи зтиуа, зуафра кьафәу, зхатә гәаанагара змам ауафрахь ихьаирпшуеит, рөырыпсахырц, еигьхарц итахуп иахьа уажәраанзагыи хапсҭазаарафыи иахдыло ауаа хлаҳәацәгьақәа, ауаа хәымгақәа.

Ашәкәы апхьажәафы ишазгәаҭоу еипш, ари аизгафы иупылоит апоет уаанзатәи исатира жәеинраалақәа рмотивқәа, уаанзатәи «агәаара», агәынамзара, агәа, азалымдареи ахәапсареи рцәымгҭра зныпшуа, цыхьа иапццхьаз ахафсахьақәа угәалазыршәо, аха ус иага иказаргы, аоригиналра згьафымтақәа. Аракагы дахбоит, атыпцха мацаразы запсуара зтаху ауафыбжа, тыпцхак

иауаанза аңсуара «иазықәң», аха знык матцура бзиақ дна-
хағылар: «... ахаңа ихәларшәуп. Уинахыс иаңсуара абаңоу,
инкаижәуеит!». Абар Маңа, аңынчра зәәта афныка игәарло,
ианцәгъароу ахәылңдыс еиңш зәеиңхәзкуа, ианбзиароу
заңхә узцәырымцуа, уи иалачо!

Апоет ицәымгуп амцақбақәцаа, кыр зылшо
еыхышәыртас измоу, азә ак абаицраҳкәари хәа мацара
адәы иқәу ауаабжақәа. Ирониа бызшәала дрықәызбоит,
дырхыччоит, хәартә злам еизара мацарала «аус зуа»
еихабцәақәак, цифра мацарала зажәахәқәа зыччо ауаа:

Амш идырзыз, о изыңсази
Аус руазтгы, амхағы..
Шака еагақәа каңсазеи,
Амала баша убри аены?!

Ишәымызт, ихамызт, ишәымызт, ихатәңбабаала ишилшоз
ихы ныкәигон ауафы. Абзиара дашьтан, ахәахәа ицәымгын.
Ифызозу дибар дидыруан, аказы ихы деигзомызт, дуафы
разын. Аха игыз-ибзәз аниоу, иаҳаггы илшартә даныкала,
игәы ацәымса ақәиааит, ижәлар злахәу далахәымхеит,
изыргәакуа дамыргәақит, дырцәыхарахеит.

Ужәлар злахәу уара уалахәым,
Изыргәакуа уаргәакуам, мамоу.
Урт рытцла ду уара уамахәым,
Иуатәоушьом, уи атцла ифәу!

Асеиңш аказаара, ари афызә апозциа алхра ауафы
изы дақәызбоит апоет. Автор ихәарц иңахуп ауафытәыфса
иңстазааразы ари шакәым ихадоу. Ари акәымхароуп
ауафытәыфса адгыл ақәзаарафы идца хаданы иду.
Ауафрахь, абзиабарахь, ахатцарахь ххәаирңшуеит еиңах
апоет.

Ацэгъеи абзиен рышьхэа еивцоуп, – ахэоит ацсуа жэаңка. Апоет гык-ңсыкала иҥахуп ауафытэыџса иңсҥазаарафы аңыжэара есқынғы абзиа иамазарц. Убри азы, ауп изихэогы:

Ишҥабзиаз, ауафы
Аказы дымшэозар.
Дымџашьакэа ауафы
Енаг ңхьака дцозар!
Ишҥабзиаз ауафы
Дышуаџу дыңсуазар.
Ибзиара ауаа зегы
Ргэафы инхауазар!

Поезиатэ бызшэа цқьала иџаңиџеуеит апоет ауафы иуаџра лазырҥэуа аҥазшьа бааңс – амҥақьақьара ажэеинраала «Дңьабоит» афы. Актэи ацэахэа нахыс аңхьаџ ибла даахгылоит зыблақэа кэеицеиуа, цэала еибарку ауафы гыангыаш. Уи дцоит иеихабы иан иңсыз лҥэуара, лпатрет иаха уафы иахыбарҥо игэы инадҥаны. Аха иңсыз иеихабы ихаҥа шиакеу анидырлак, даахынхэуеит, избанзар:

Сеихаб ду схы исырбап хэа акэын,
Шэыла сыџҥалаха сызцоз.

Сара сызцоз иара изы акэын,
Сызбода, шыҥа сызцои?!

Иахьагы шаҥафы хңылода ирзаңсам хэа ргэы иззаа-наго аус рхы навга-аавго, зхы-зыңсы мацара иашыҥоу, мышкы жэантэ зсабрадажэ зыңсахуа ауаа! Абас иҥоу ауаа роуп изызку даҥа жэеинраалакгы, «Ашлиапа» хэа хыс измоу. Мацурала еитцоу аңсшэа рахэара иаҥэеишьом, избанзар,

урт акгы изихэом, иагызидырхагахом. Аңсшәа захәатәу, зыгәшәа ктәу уи игәанала – уткыс зылшо иоуп. Уи иҗаңхәа унапкәа науаңсаны, асааранза ухы наркәны, ушлиапа уыхны ухырхәароуп! Иахьагы икоуп ас ихәыцуа, ма аңсҗаараҗыы ари ашыза ахныкәгашәа кәзшьас, леишәас измоу ауаа. Урт иарбан мөзаалак мап аңәыркзом, дара изкәыркыз аус анагзаразы ирыхәозар. Асеиңш икоу ауаа ирымоуп рхатәы философия, аха уи иееим философиоуп.

Аңаңшь укышә иаакәыххуеит аҗәеинраала «Агәыжъ ус аҳәеит» уанаңхәалак. Аирониеи аиумори ихы иархәаны апоет мыцхәы формала ихьанҗаңамкәа, ус лафк зхәо иахасаб ала хрызирхәыцуеит атқак шьахә змоу ахшыңҗаққәа:

Агәыжъ ус аҳәеит
Иутоурыхузеи хәа ианазҗаа,
– Стоурых иазыжәуазеи,
Аекәа срахәшьаңоуп!
Аха атоурых иашаңкәа анырңшаа,
Уака иааңәыртцит.
Аеада ишаңоу!

Аекәа зыҗерыдызкыло, аеада иахшаз агәыжъ! Ари ишьахәу, Кыршьал ипоезиа ачыдарақәа руак бзиазаны иаазырңшуа аллеҗориоуп. Зхатәы пату ззақәым, бзиа абашәа ззымдыруа, здырра мачу, атәым иашьтоу, уигы мыцхәы ззаламхуа абзамыкә, зхәыцыртә кьәҗу, ихьысхәу ихаҗсахәа заманала дазыманшәаланы иааирңшит апоет.

Абзамыкә дшәартоуп! Зхәыцыртә кьәҗу абзамыкә амца атқысгыи дшәартоуп, – аҳәоит мрагыларахьтәи аҗәларқәа раҗәаңқак.

Кыршьал Чачхалиа исатиратә жәеинраалақәа рҗы изңәыртцуа аңәымҗреи агәәҗи зхылҗуагыи ауаа рахь имоу, зегь реиха мчы змоу абзиабароуп, уи адхәалоуп

ауафтыаыџса ихараку ицџаныррақџа ирхадоу ақазшыа
чыда – агуманизм. Диқџызбоит автор ақама еипш џ-џык
змоу, қазшыала ихысқџау, злеишџа маншџалам ауафы. Апо-
ет итахым ауаџ игџы ахџра аныларц, иқџашыырц, итахуп уи
ихычарц, шџахстџак анымзарц:

Зегь рзықџа угџы ааумыртыроуп,
Уи гџашџума иқџақџаза?
Агџы абыбыц акымсроуп,
Агџы афызоп ашџаза!

Арақџа ажџеинраала зегь зыдқџалоу, изызку, ихџа-
доу ацџақџа: – агџы абыбыц ахымкысроуп – ауп. Ауаџ
игџы хычатџуп, жџахыантџала иастџым, иџеим хнықџагарала
ихџтџым. Апоет итахуп агџыразра, алақџа ацқџара, – ақџиара
ауаа ркынтџа еипш иара иқџнытџы. Аха анацџақџарақџа
еиқџароу аихџа, ауаатџыџсагџы қазшыала, уафышыала,
гџатџала, ламысла еиқџаразам. Иахыагџы хџаилазаарафџы
иупылоит ақџина еипш мазала ицқџауа, цџгџа хџыцны
бзиа зымуа, ацстџазаара зырхџашыуа ауаа мџеиқџа. Урт
рсабрадажџа рџыхлатџуп, иџацџелатџуп исахыарку сатиратџа
ажџала.

Ашџқџы иагџылоуп хџазхымцџажџаз, тематикала-
гџы, цџакылагџы, формалагџы еиуеипшым, хџшыаралагџы
изтџибамго ажџеинраалақџа. Аизгафџы иупылоит
ахызыншыларақџа, апатриотизми абзиабареи ирызку,
ахызыртџарақџа ирзааигџақџоу афымтџақџа. Еипшума, нас,
ақџазара аганахџа ала абри ашџқџафџы апоет инапы итџихыз
ажџеинраалақџа зегџы? Хџарада, «Ахыырбгџыц» иааи-
закны хџахџацшуазар, қџџиароуп апоет изы. Иқџазарала
ирџиарамџафџы уи иқџаитџеит, хымцџада, шыаџа бзиак, иахџа
итџбаахеит ипоетикатџа дунеи акультура, ашџқџы ианыцшит

апстазаара аганрацаа. Аха, – азѡа ззаз ица дагеит, – ахѡит апсуа жѡапѡа. Изаазарызеи, ажѡеинраала шыахѡкѡа апызтцаз апоет, цѡара-цѡара иааиатѡаумшыартѡа аѡара ипсыѡеу аѡымтѡаѡагы аниѡеит ишѡѡы. Араѡа иахпылоит имаѡымкѡа ажѡеинраала кѡаѡкѡа. Ас икѡаѡеу аѡымтѡа цѡѡа, иаразнак иразаны ѡазара дула иѡымзар ихѡысѡахоит, апѡаѡ егынатѡм. Ихарѡѡезеи, иаагап, абарт аѡѡаѡѡаѡа:

Ҷада ҷағъа, ҷада бзиа ыкам,
Урт зегъакоуп.
Убри акәхап изырҳаогъы:
«Аеада ахә еипш ип̄коуп!»

[illegible]

Ҳаи гиди рыбза ду,
Гыд ихаќа рыбза ду.
Иамтадыргъежъыз ара ду,
Баша псаќат мгѐацѐа ду!

Ари иапхъаз, ма изахъаз иаразнак ила даахгылоит зымгæада хæйцыртæ змам, зызгæбра пату ззақæым азгæб бзамыкæ. Апхъарцархæафы иапхъа иқæиргылоит арфеиаратæ хықæкы, атема, уи иазицшааит иашъашæалаз аформа, ажæақæа анеицыла ашæа рылцит! Арака иаабоит хара арфеиаф ихæйцшъа, ихшыф аус шауа, дзыхцæажæо асахъа, – аситуация иахæтоу ацæафæынцара дшақæшæаз. Иеифекаашъа иеиқæыршæашъа, афольклортæ стихиа иахылтцшътרו, апоетика алшарақæа максималла ахархæара ирыбзоурууп. Арака, хымцада, аус злоу, зегъ рапхъаггы, аформеи апоетикеи рақæзам, аказара ауп.

Амилаттæ поезиа аныцкæынзоу, аарлахæа рапхъазатæи ашъафæқæа анеихнаго аамтæзы уи ахатарнакцæа иапырцоит сахъаркырала ихъысхау, адидактикæтæ, абжыгаратæ ыымтақæа. Уи мзысз иамоу ахыпшаатæуггы апышæа амамзаарафæи ауп. Апоетцæа, афæцæа фæрацæа зыхтартæс ирымоу жæлар рфеапыцтæ хæамтақæа рпоетика, рсахъаркыратæ лшарақæа роуп. Аха атцыхæтæантæиқæа шæйшықæсала ишъақæгылахъоу рсахъаркыратæ мазақæа зеггы нтқааны рфеиара хасабла ахархæара зроуам урт рæымтақæа рфæи. Еилкаауп уи аамтæи апышæеи шатаху.

Асеицш афакт иарбан милаттæ литературæазалæк азы рапхъазатæи апериодқæа, алитература аира, афеиара, ашъақæгылара раан иаказшъа чыданы икоуп.

Хæдсуа поезиазы ас иказ периодын 10-тæии 20-тæии ашықæсқæа. Агазет «Апсны» (1919) еиднакылаз, афыра знапы алакыз афæрацæа, уи анафсан, Асовет мчра анышъақæгыла «Апсны фæпшъ» афæи аус зуаз, атцаралашара, аказара ухæа знапы алакыз арфеиафæцæа иркыпхъуан формала афольклор иазааигæаз, зсахъаркыратæ фæзара уиакара ихаракымыз афымтақæа. Арæволиуция ашықæсқæа раан, амилаттæ хдырра интенсивла азхара ианафæыз аамтæзы, оперативла ажæлар рыпцæзаара афеалархæара анатахыз, аидеиатæ қæцара гæгæала ианымфæпцысуаз апсуа

поетцәа, апоетцәа рымацараггы ракәымкәа, акультуратә фронт азықәдащцәа зеггы рзы ихадаз аамта ҕыц аматц азура, жәлары зеггы уи аперспективакәа реилыркаа-ра акәын. Хымпада, ари аус ду анагзараҕы афольклортә формақәа максималла ахархәара ртахын. Уи иазхьаңшуан аңсуа поетцәа ҕарацәаггы. Ажәытә форма, ихиаз аформа ацак ҕыц азырцшаауан, аамта ҕыц аматцураҕы рхы иадырхәон. Уи ииашаз мѡан, аңсуа профессионалтә жәарҕиара ашьақәгыларазы, азхазыҕра наҕ-наҕтәи амѡазы. Даҕамѡакгы цшаатәзамызт. Ари аамтазы ажәлар еидкылатәын, ихьарцштәын жәлары зеггы ирзеиңшыз аус ахақәитҕразы ақәпарахь. Ускан даҕа аамтан, хпоезиа, хыхь ишазгәастаз еиңш, традициалаггы иңсыҕын, насггы зынзаск даҕа зтаарақәан аңсуа поезиаҕы аңхьа иқәгылазггы. Аха ари апериод тоурыхуп аңсуа поезиазы, ус анакәха – аңсуа поетцәа рзггы.

Уаѡ дзакәшахатхом апоет иажәеинраала «Ауаа ирхәозеи?» ацакггы. Аңсуа цхьаҕа дызго, хьымзг измырго, «ауаа ирхәарызеишь» хәа – даххәыцуа акәзам. Апоет ус ихәар шитахымызггы, иажәеинраала ацакы иахгәаланаршәоит Чехов иажәабжьқәа руак аперсонаж – Беликов мыцхәы бзиа иибоз афраза («Цъара акы ҕамландазшь»)... Насггы аңсуа асас дызидикило, ауаа ак сзырхәап хәа дшәаны акәзам («уахтаңса рымамзарггы утаацәа, дудумкылар ауаа ирхәозеи?») хәа ауп. Асасдкы-лара, нас егырт апоет дзыхцәажәо аңсуа иқьабз бзиақәа жәпакы хыхь-хыхьла дрызнеит. Урт рцакы хараза еихауп, цатцҕысггы ирымоу кыр рыцаркуеит, рдац-рдашггы ашәышықәсақәа ирыларсуп.

Иазгәататәуп хәа сгәы иаанагоит апоет ицәахәақәа зны-зынла цсышәала ацәажәара шрыцәмачу. Иманшәалам агәы азы: «Ацәҕьа зхәыцуа, уцырцыруа уиҕақыз» хәа, – ахәара. Ес мчы зауа ирымтақьақьо изы апоет ихәоит: «Абасеиңш иҕоу илаҕәу аразҕы, изашьтоузеи,

ирызымтода?» хәа. «Изашьтоузеи, ирызымтода» хәа, гәнамзарала иззырхәо кыр зылшоны хәтыр ззақәым, амал хыда инызхуа, амалахәа изауа роуп, аха амцакыақыащәа рзы ас ахәара ари ажәеинраала аконтекст азы ииашахом.

Цъара-цъара апоет ихы ишахәтоу изархәом ажәеинраала еибытаразы икоу, исахъазыркуа, аңсы ахазцо акомпоненткәа зегъы. Аритмикагы зегъынцъара еипшны дашьклаңшзом, иритм акырцъара иңсыеуп. Амцхә рифмара аируеит апоет ақатарба. Уи, иажәеинраалакәагы рхәтабзиара аныланаркәуагы ыкоуп. Абар, хы змам жәеинраалак ағы рифмара ззеибауа ажәакәа: «иадгыло», – «иаңгыло», «рахъынтә», – «уахъынтәи».

Ацыхәтәаны иазгәахәтап, ас иңсыеуа жәеинраалакәа автор ишәкәы иахъанылаз, уи зыңсаз маңк ишхъысханатәыз. Апоети аредактори (М. Миқаиа) ашәкәы атытдра ианаздырхиоз, ирыхәтан, аңхәащәа ркынза инарымгашаз ажәеинраалакәа шыказ хасаб азура. Иазгәастар стахуп аизга аиқәыршәашъа системак шамам, ажәеинраалакәа реишьтагылашъа цъара логикак шрытцам. Алирикатә жәеинраала анафсан асатира цоит, нас ахъзынфылара, нас еиңах алирика, ма асатира. Еиңа еиңхон аңхәащәа рзгы, ашәкәы ахәтабзиаразгы, еизааигәоу, хкыла, цакыла, темала еиңәыхарам хаз-хазы икәзтгы.

Кырышәал Чачхалиа иажәеинраалакәа руак ағы ихәоит:

Арацәа акәым усс икоу,
Кыр сызфыма ихәартоу?..

Иалакысма шәгәы арахәыцкәа,
Мамзар баша иасфсны ицоу?

Ирацәаны, насгы ескъынгы дыфлароуп апоет, ирацәаны аныкәареи аңсәзаара агәылаңшреи шиңаху еипш. Уи анафсан, иуфыз акыыңх ахъ ианноуго, аңхәащәа

збатәйс ушымтақәа анруто, иазхәыцлатәуп алцшаарафгы аказара шатаху. Кыршьал Чачхалиа иахьа ҕыц иаагылаз поетым, ргәыбзыгга бызшәала ирыхцәажәтәым ишымтақәа. Ишазгәаҕоу еипш, уи иникылахьейт хаамтазтәи ацсуа поезиаҕыы иацсоу атып, зхыпхьазара мачым ацхьащцәа. Уи иахагы иазнархауейт апоезиен иацхьащцәеи рҕацхьа апоет имоу атакпхыкәра.

1967

АПОЕТ-АСАТИРИК

(Кыршьал Чачхалиа диижыҕеи 50 шықәса
атра иазкны)

Кыршьал Чачхалиа хара хпоезиаҕыы асатиратә жанр аҕиара гәҕәала дацхрааит, абри иабзоурангы зхыпхьазара рацәоу иажәеинраалақәа инартбааны ацсуа пхьащцәа ирылатцәеит.

Абар уажәшьта ҕажәижәаба шықәса цуейт Кыршьал Чачхалиа ацсуа поезиаҕыы рацхьатәи иажәеинраала цәырцижыҕеи. Иуадафыз, ауаф акырцъара дзызрыжәуаз, акырцъара дпызшәоз аамтан ари аамта. Иреигъыз ацсуа поетцәа дрывагыланы, Кыршьал Чачхалиа дазышәахәеит ажелар рыбзиабара, амцәыжәаа ирҕейт урт ргәыргъара, рынасып лаша, риааира.

Апоет ицәымгуп, агәаҕ баапс илжжуа дкарцойт: апаршеира, атцартышагара, амцхәара, ацәаталара-тыцтра, ақыакъара, аҕаҕыбзыгга ухәа иахьатәи асовет уафы имораль иузадымхәало аказшьақәа.

Апоет ирґеиамтґақәа рґеы гґғәала ихы иаирхәоит ажәлар рсатиратә ажәа иамоу атрадициа беиакәа, ицшаауеит игґәтакы маншәаланы ицәырызгаша ажәеинраала ашәага-азагақәа, дцәажәоит асатиреи иумори гґғәала изныпшуа, ажәлар ирзааигәоу, ирызгәакьоу абызшәала. Абартқәа ирыбзоураны, ацхьащцәа рыѡнутцка еицырдыруа икалеит апоет иажәеинраалақәа: «N амагазин», «Амбақәа иахцәигоит иахмырбақәа», «Адиректор Миха», «Хәыта Иуана-ицә», «Тышәкәа», «Рамадан ичамадан», «Тира изыхәан асатира», «Уабақоу, Гадрақәа?», «Хәцыгәат, ахацыгәа ат» ухәа убас егыртгы. Арт ажәеинраалақәа рґеы апоет сатиратә ажәала иаґаґицеуеит цхьақәа хцара иашьклахәуа, зус гәык-цсыкала иазыкам ауаа.

Зхыцхьазара рацәоу апоет иеизгақәа рқны атыц гґғәа ааннакылоит алирика. Кыршьал Чачхалиа иреигьу илирикатә жәеинраалақәа рґеы дазышәахәоит ауащытәыѡса ицшзара, иѡныцқатәи идунеи ацқьара, ицсадгыли ижәлари рыбзиабара, акоммунизм зыргыло хауаажәлар рынасыц лаша.

Кыршьал Чачхалиа сынтәа 50 шықәса ихытцит. Уи дтагылоуп гәырғьарала итәу, арґеиареи аусуреи иртәу аамтә.

Ажурнал «Алашара» аредколлегиа, апоет хьызлацшала дызцыло иира мшы идныхәалауа, гәык-цсыкала изеигьаршьоит агәабзиара нагзеи ақәґиара ґыцқәеи.

МУШЬНИ ЛАШӘРИА

АПОЕТ-САТИРИК

«Апоет» хәә хыс измоу жәеинраалак аҕы Кыыршьал Чачхалиа иџеит:

...Ақәыңшра уаман уара ушьтыхны,
Аха умџа ылуххъан.
Поет гәыла умтәыжәџа еитцыхны,
Уашта-гәара утыпраахъан.

Улапыць, ахәыц шкәәкәә,
Уара иумаз шыанатцас...
Иахъанзагы исхамштзакәә,
Сыбла ихгылоуп шанатцас!

Абри ажәеинраала изкуп апоет Леонти Лабахәуа.

Кыыршал Чачхалиа иара излаигәалаиршәо ала, рапхьатәи иажәеинраалакәә дыззапхьаз Леонти Лабахәуа иоуп. 1937 шықәсазы, цәгьацәыпхамшырыла зыпстазаара иалырхыз, абаџхатәра гәгәа змаз ацсуа поет ду Леонти Лабахәуа иоуп убарт ашықәскәә рзы ҕыц аџра иала-газ апоет ҕа Кыыршьал Чачхалиа апоезиатә ажәә игәы азтазтаз, рапхьатәи ицәахәақәә имазырехәаз, ажәә пхала напы злеикыз аус игәы азықазтаз. Уиаахыс акыр аамта цахъеит, хажәлар ирхыргеит хаштра зқәым ашықәскәә, ацсуа литература акәзар, аҕиара иацхраауаз еипш, иапықәсылоз шырацәазгы, аизхазыгъара аиуит: апстазареи алитературеи иаха еидхәалахеит, еитцагылт алитераторцәа ҕарацәа, ишьтыцит апхьаџцәа ргьама, алитературатә процесс аҕиара шытанкыла аеацсахит, рымехак иаха итбаахеит акыпцхьыртақәа.

Еиҳарак атдыхәтәантәи жәба-жәохә шықәса рыфныцқа Кьыршьал Чачхалиа акыр аус иуит: уи инапы итихит еицырдыруа асатиратә жәеинраалақәа, итижыит аизгақәа жәпакы, ақхәащәагы ишымтақәа нартбаан ирылатәеит.

Кьыршьал Чачхалиа сынтәа 50 шықәса дыртагылоуп. Ирацәоуп уи ацсуа литератураґы иибәхьоу аґбабаа, хпоезиаґы асатиратә жанр, асатира ажәа ашьақәырғәғәра, аґиара дызлацхрааз, амґа злазылихыз.

Апоет абри ишәкәаґы еизгоуп еиуеицшымыз аамтақәа рзы иишыз иажәеинраалақәа. Ари аизга – еиҳа ихартәау, автор ишымтақәа иаҳа инартбааны еидызкыло аґоуп.

Акырынтә игәстахьейт абасеицш иґоу акы: ацсуа поетцәа ахьықәгылало еиуеицшым аудиториакәа рґы аизара мґаґызго ахантәаґы, Кьыршьал Чачхалиа ажәа анииталак, азал аґы итәоу зегьы лахґыххоит, заа анапеинкьара иалаґоит. Урт ирдыруейт уаха абрака Кьыршьал иажәеинраалаґыы изқәикыз «ацәкьара» шкы-дипаау...

Имариам ақхәащәа рыфныцқа абас иґоу ареакция аґатцара, асахьаркыратә ажәа амч арманшәалара, қазарыла уи ацәыргара. Машәырны «азы шыцәоу» азәґы ибом. Ақәґиараґы иамоуп ахатә цәыртцра, ахатәы мґа, ахатә цоурых.

Ацсуа литератураґы Кьыршьал Чачхалиа избаҳә уаналацәажәо, убла иаахгылоит апоет-сатирик итеицш. Цоуп, алирикаґы Кьыршьал Чачхалиа ихәыдоу поетым. Уи ишхьейт имацымкәа ажәеинраалақәа, лирикк иаҳасабалаґы ақхәащ дызлақәнимшьо, ихы-игәы дызлацало, дызлахиуа. Аха асатираґыы ауп еиҳарак апоет ибащхатәра ахьтәґәырцсаз, имехак ахьытбаахаз, дахьеицырдырыз.

Поет-сатирикк иаҳасабала Кьыршьал Чачхалиа хпоезиаґы анырра иґаитцаз ҳаназхәыцуа аамтазы, хҳаґы

иаагар калоит абасеипш икоу аҕагылазаашыа: асатиратэ жэеинраалакэа аҕызто аҕар иреиуоу реипш, иаха аҕышэа змоу апоетцэагы налатцаны, акырцъара ирнуба-алоит Кыршал исатира ишаҕыпшуа. Урт рахытэ азэыршы ирызгэамтазакэа Кыршыал исатиратэ жэеинраалакэа рҕы арифмакэа реиҕекаашыа, итема аҕашыа, ибызшэа ачыдаракэа иамоу ухэа рхы иадырхэоит. Ари мацарагы иахнарбоит Кыршал Чачхалиа исатира амехак шытбаау.

Икоуп аҕсуа литератураҕы иара Кыршыал Чачхалиа ихатэ акрызҕитцааз, зҕышэа ихы иаирхэаз апоетцэа. Урт – аҕсуа литература ауасхыршытатца Дырмит Гэлией абаҕхатэра ссир змаз апоет Леонти Лабахэуей роуп. Сара сгэанала, Кыршал Чачхалиа иҕымтакэа уаҕтас итызтаауа дарбанзаалакгы имбарц залшом, Дырмит Гэлией Леонти Лабахэуей ртрадиция Кыршыал Чачхалиа исатира акыр ишаныпшыз. Аха арт апоетцэа икартаз анырра Кыршал Чачхалиа ихатэ бжы аҕырхаҕахара акэым, иахагы иарманшэалт.

Истахуп аҕхыа абрака еилеимырҕашыарц атрадицией аҕыпшрей. Атрадиция – асахьаркыратэ ажэа еволюциас иамоуп, еиҕу-еицэоу алхра иамҕоуп, алитературатэ процесс ҕныткэлатэи арҕиара иацхраауа мчуп. Владимир Маиакowski иазгэеитон, Александр Блок ицэахэак еҕаҕы апоетцэа еиуеипшым ажэеинраала ссиркэа рызцэырнаҕап, еҕаҕ рбаҕхатэра арлашап хэа. Ари иа-анагоз Александр Блок иҕыпшра, иажэеинраалакэа ирышашэалоу, ирзааигэоу аҕымтакэа раптара акэмызт, ипшаам апоезиатэ дуней аҕшаара, ҕаҕхыа аҕыц аҕшыгара, ҕаҕхыа ажэеинраала даҕа хшытцакык ала, даҕа форма ссирк ала азнеира акэын.

Аҕыпшра закэу хэхэаҕшуазар – уи чмазароуп. Псуа шәкэыҕык, ма урыс шәкэыҕык иааирпшыз ахшытцак, иипшааз аформа, ҕаҕхыа аҕсышэала ацэыргара, аитахэара – уи хатэи мҕам. Ари иннакылоит ашәкэыҕык

ихатә хәыцра, иархъысхауеит ибаџхатәра, иџымтақәа рхаџра.

Къыршьал Чачхалиа исатира – ари автор идунеихәаџ-шышьа, иибо-иахауа шеиликаауа, аџстазаараџы иџыло азалымдарақәа цәырызго, сахъаркыратә ажәала иаџапызеуа, автор имш иацуахтысқәа нткааны иаазырлшуа сатирууп. Апоет иџоуп ажәлар рбызшәа, иажәеинраалақәа ирныцшуеит ажәлар ражәеинраала аритм, рцәажәаратә интонация, жәлар ркәығара, риашара, рхақ амч, ауаџы хәымга, ауаџы ңаршеи иахъ урт ирымоу ацәымґра, аиаша, аламыс, аџсыцқъара рахатыр.

Апоет исатиратә жәеинраалақәа рџы иуџылоит жәлар рмалзымхатә алзшыуа, атцартыша иачахыз, змилатәгәыблра атың татаз изыңсахыз, азарақъа еиңш инахәаахәуа, ихәымгоушьаша ауаа рхаџсахъақәа. «Сыңхыз» захъзу ажәеинраалаџы апоет ңхызла ибоит «иңсы изалымхуа» ифырхацәа: Амбакәа, Софыңь, Тира, Хаңьгәаҭ, Рамадан, Тышәкәа, Гадрақәа. Абарт «аџацәа-агацәа» зегъы асатирик ижәлоит, урт ирґахуп апоет ахәынцәа дыларкәаахрц, ииааирц, аха иара азәазәала иныртәаны данааџыха, ихәоит: «Ех, абри ңхызымкәа избар лабџаба, асатира уаха ишысмыџуа, уи азы сыгәра жәга!» Ааи, апоет идыруеит иибаз шыңхызу, арт ауаа еснагъ аџстазаара ишацу, иахъеи-уахеи ишиңыло. Адырра мацара азирхом асатирик, урт рзы ишьацмақәа дреигзом, иажәа мцабз рыжәитцоит, излақоу рбаџра хтны ажәлар иреихәоит.

Изгәаламшәода Къыршал Чачхалиа раңхъатәи исатиратә жәеинраалақәа: «Амбақәа иахңаигоит иахмырбакәа», «N» амагазин», «Адиректор Миха», «Хәыта Иуана-иңа», «Тышәкәа», «Уабақоу Гадрақәа?», «Рамадан ичамадан», «Сеидың мгәацәатың», «Хаңьгәаҭ ахаңьгәа ат», «Тира изыхәан асатира» ухәа убас егъыртгъы. Аңсуа поезиаџы аґыхәтәантәи џажәа, џажәихәба шықәса рыџныґқа иуадаџуп абарт ажәеинраалақәа иаары-

вагылаша, абас аҫхьаџџаа ирылатџааз даџа сатира џымџаџаак рызбахџ аџџара. Ажџлар ргџалашџараџыы артџ ажџеинраалаџаа аанхеит аиаша сахьаркны еиџазхџааз, аџџџазаара блатџарыла ахџаџшра зныџшыз жџеинраалаџџаны. Исгџалашџоит абартџ аџымџаџаа зныз агазџџ аномџрџџаа еимакны ианрыџхьоз, «Абан, Амбакџаа дахьнеиуа» хџа жџлар ирылаз «аџаџџаа-агаџџаа» наџџахыла ианеибадырбоз.

Артџ аџымџаџаа рџы апоет иџџахџаџаа хџак еиџџадыршџеит. Ажџеинраала аџформеи аџџаки еиласоуп, автор иааирџџша ауаа ухамшџаа угџалашџараџыы инхоит:

Ушысымбаџџгы, усгьы уздыруеит Тышџџџаа,
Улабџџабзуа, уџџыхџаа рышџџџаауа.
Тышџџџаа, иумоуп џба здыруа аџьышџџџаа:
Акы – иџџауа, егьы – узырбзауа.

Ажџеинрраала иунаџоит, илабџџабзуа, џ-џьышџџ – иџџауеи узырбзои змоу ала аџџымџџра. Уи аџазшыџа ажџлар еилыркааит. Тышџџџаа ахьнеилаџџгы иџџхартџоит, атџахџаа анышџџџалџџаа агџыдырџоит, рашџахь инарышыџауам, рымџџа ианылар рџахым.

Апоет исатираџы зны-зынла иаармарианы, жџлар рыбзазарахџџџ иаагоу асахьаџџаа рыла иахирбоит узырхџыџџа, ухаџы инхаша акрызџџазкуа ахшыџџџаџџџаа. Иаагап жџеинраалаџ:

Кыџын иман ахџаџџаа,
Хџыџи дуи жџџабаџа.
Уи изгылан ахџџџџа,
Ахыбгьы еиџшын аматра.
Ахџџџџаџы ахџаџџаа џыџџуан,
Ииашан, улымхџаџџаа џырхуан.
Кыџын иџџеит азџџаара:
– Ирылалазеи абанџ убрџа?..

– Ус дук рыман хэа егыызбом,
Аиашами, усызжьом.
Еимаркуеит, – ихэеит иара, –
Зеггы агэтаны аиара!

Акырцъара еипш, абракаггы Кыршьал Чачхалиа ихы иаирхэеит аллегориа. Арака «агэтан аиара» еимазкуа ахэакэа – агэтакы ацэыргараз апоет ихы иаирхээз формоуп. Автор иахирбо «адемократцэа» рыцсы ахтнырцоит агэтаны аиара, аган ахь ииоу ахэакэа зеггы агэта ииоу иагэтасуеит, рыгэтан ииоу акэзар, уи зеигъакам ала иадыруеит аган ахь ааста агэтан аиара иаха ишазыманшэалоу, иаха патушакеу... Кыцын ихэакэа рыла апоет дрыкэызбоит атып кэаз, амчра ахатыр азы ауаа еинызкьо, шыпфэршэ акатцараз ушытахь игылоу, узымшато, хи-цси иашытоу ауаа «кыиакэа».

Абас ирацеоуп апоет ишымтакеа рфы угэы иахэаша, угэалашэарафы инхаша, ацхьаф ипханы идикылаз ажэеинраалакеа. Урт рыхшыфцак цъбароуп, анырра гэгэа цэырыргоит.

Зны-зынла апоет исатиратэ жэеинраалакеа гэгк, зызбахэ уахахьоу еифыхарак, еидысларак ирфгоушэа аполемикатэ кэзшыа рымоуп, иааигэаны иудыруа, аха узлахэмыз, ма ухала иузгэамтацыз ахтыскеа ирызкуп. Ари егыбашьатэзам, – алирик ашэткеа ахьibo атыпан, асатирик ашэт иалхэхэо амгкеа ибозар алшоит. Амг магытдэкеазар, насгы уи ауаа ирпырхагазар, Абырыскеыл ажэйтэан атырас дшафэгылоз еипш, дафэгылоит, ишытихуеит агэаг, излакоу цэыригоит, иафэпиеуеит. Абарткеа ркны автор конкретла дзызгэааз ахтыс, итема цэырызгаз, игэаара мзызс иамоу афакт акэым аус злоу, хадара зуа – исахьаркыратэ шымта амч ицэырнаго анырра ауп. Атема цэырызго афакт бжызыргы, асахьаркыратэ шымта ахата еикэхоит, ашымта шымта иашан, ауаажэларратэ цакы змоу акакэны иказар.

Иахьатәи америкатәи ашәкәыџџәа дуқәа руазәк, еицырдыруа апрозаик Џь. Стеинбек иазгәеитәит: «Сара сгәанала, ағар иреиуоу, иара убас иарбан қаразаалакғыи иртағылоу ауаа, адғыл ағы баша адәи иқәу уаауп, акғыи иамыргәауазар. Мап, мап, сара сзыхәан агәаара – ахшыџ иасимволуп, аңсәзаара ушазықоу, ахәшьара иауто злааурцшуа мчуп. Изакеызеи, мшәан, уи ада аңсәзаара? Сара сгәи цыртәахәеит акғыи иамыргәауа, гәагк згәацан еиламшуа ауаа. Сара сзыхәан агәаара – адунеи ағы иқоу аемоциақәа зегь реиха игәгәоу емоциоуп». («Вопросы литературы», №9, 1966 г.)

Абри аганахьала иганы хәхәаңшуазар, Кыршал Чачхалиа исатира иханахәо рацәоуп. Апоег ицәымгуп, агәаг бааңс илыжжуа дқартәит, ддыргәаауеит аңсәзаарағы ицыло ашәшьыратә ганқәа: аңаршеира, аңартышагара, аичырчара, амцхәара, алабзџабзра, ацәағалара-ағыцтра, ахамаңагыара, ақьақьара, амахагыара, ағәагыбзыгтра, ахкәыншьара, ацәағачра. Абасеиңш иқоу ауафытәыџса икәзшьақәа апоег игәамңхеит, ддыргәааит, ажәа цьбарала дрыкәызбеит. Ари иафызоу агәаара – апоег исатира ахағра цәырызгаз, ашьа-ада зыргәгәаз, ибаџхатәра иацхраауа, амехак зыртбаауа гәаароуп...

Кыршал Чачхалиа ицәымгуп ажәеинраала ароура (ироуз акык-џбакгыи рацәак иқәымғиазар қалап). Апоег илшоит иааркьағны игәи итоу ацәыргара, ицәахәақәа сатиратә ажәала рсахьаркра. Автор қазарала ихы иаирхәоит ажәлар рхәицшьа, урт рлаф, ражәа қәиш:

Абгахәицы ақара цысхә зырпыңхьада,
Аха уи иамғаны хчыкгыи збахьада?!
Абгахәицы ехәон: – Кәчышь заазахьада,
Аха сара сақарагыи кәтыжь зфахьада!
– Цабыргуп, уара уақара кәтыжь зфахьада,
Аха уара уақарагыи икыдырқьахьада!

«Ацгәаба цыхәа-баба» хәа хыс измоу ажәеинраалаҕы апоет-сатирик иџеит:

...Хәынаң мкы,
Чуан тырбза,
Зхара крыфа,
Абла тызза...

Иумтарцан
Аитдаркәакәа,
Ахәынаңкәа
Ыкәтәеит укәакәа.

Иаартаххаз
Уларыгзоит,
Рхәатәкәа зегы
Унадыргзоит...

Апоет иажәеинраалакәа рҕы дашытоуп аиаша, лассы-лассы уи азбахәгы ихәоит, дрыкәызбуеит зыжәлар рус гәык-псыкала иазыкәам, змилат зхазырштүа, ауафра зцәызхыоу ауаа, ахәра-ачара иазыманшәалоу аҕызи акәатеи, аеада иаңоу, аха аекәа срахәшьаңоуп хәа зхы замхабзиоу агәыжы ухәа убас егыртгы.

Кь. Чачхалиа ишәкәкәа иргәылоуп аныхәакәа, ахзыншыларакәа, азеиңш темакәа ирызку аџымтәкәа. Урт жәпакы исатираҕы иааирпшуа аказара рнубаалом, ухаҕ инхаша асахыакәа рызцәыргом.

Апоезиаҕы акратцанакуеит рацәак угәы зызтам ажәеинраала амкыңхыра. Абри аганахыала Кыыршьал Чачхалиа иаеңнухәаша ыкоуп.

Автор,иналаршә-џаларшәны акәзаргы,ихы иаирхәоит заа ихы иаирхәахыз арифмакәа, атемакәа, ицәеиңшхоит иажәеинраалакәа рцәккәа, ралагашыакәа, рынтцәамтәкәа.

Ари аҭагылазаашьа, ҕыц иаңицо ажәеинраалакәа рҕнеиңш, ҭаса ииҭхьазгы ирҕырхагоуп (зеггы еилазҭоит).

Автор иара убас гхоуп хәа идупхьазалар ҕалоит иажәеинраалакәа ахьхитцәо. Ажәеинраала иаахтны иунамҭозароуп азҭаара аҭак, уи аҭныҭҕа иҭәахьазароуп аҕыпхәа улаңш иҭамшәо, иҭәы-иҭха иҕоу амазакәа ркәалаҭ хәычы...

Апоет зны-зынла уиаҕара зҭазымкуа атемакәа дхыр-хуеит, иажәеинраала аиҕартәышья, алагашья, алгашья, ирифмакәа реиҕкаашья, иритм ашьякәыргылашья ҭсыеуп: аформа ҭбааҭыцә ахархәара иҭәуадаҭуп, ажәеинраала апластикатә закәанкәа анимыхьчо раҭәоуп.

Абарт, ганкахьала акрызҭазкуа агхакәа, Кыыршьал Чачхалиа ипоезиа ажәлар рахь аҭәыртҭра азмыруадаҭит. Аҭсуа сатираҕы Кыыршьал Чачхалиа даҕазы дышиламҭашья, ихатә рҕиаратә дунеи шҭәыригахьоу ҭашьом.

Абар уажәшьҭа ҭажәижәаба шыкәса ҭуеит Кыыршьал Чачхалиа аҭсуа поезиаҕы раҭхьатәи иажәеинраала ихьзи ижәлеи аҭеиҭижьҭеи. Иуадаҭыз, уаҭ акырҭьара дзызрыжәуаз, акырҭьара дҭызшәоз аамҭан ари аамҭа. Ирейгьыз аҭсуа поетцәа-аихабацәа днарывагылан, Кыыршьал Чачхалиа дазышәыхәеит ижәлар рыбзиабара, ихы-игәы иалирсит изыниаз аҭьабаакәа, амҭәыжәҭакәа ирҭеит урт ргәырҕара, ргәалаҕара, рынасып лаша, риааира.

Алитератураҕы, аҭхьан ишазгәахҭаз еиңш, «азы шыцәоу» азәгы дахтыгәлом. «Азы шыцәаз» имбеит Кыыршьал Чачхалиа. Апоет иҭьабаа ду, инаңшы-ааңшышья ҭары, иҕазара иабзоураны ауп исатира иахья уаҭы ибартә, иахартә амч зауз, аҭхьаҭцәа рыҭныҭҕа абзарзы зышьыҭҕыз, иацәшәаша дацәшәартә, изгәаҭхаша игәаҭхартә изыҕалаз.

АЛЫҚЬСА ГОГӘУА

АПОЕТ ИЕЦӘАХӘ

Апоет иңсра – дызлытцыз ижәлар зеггы ирзеиңшу гәырџоуп. Избанзар, урт рыңсҗазаара зқәырҗо апоезиа жәлары зда ихәартам аҗоуп, избанзар апоет иаша ижәлар дрыламысуп.

Аңсуа литература аҗоурых ахь унхьаңшыр, иаразнак улаңш иҗашәоит ҳпоетҗәеи ҳашәкәыџоҗәеи шаҗаџыркаламқәа зааза назазаз изымпытшәаз. Иуа Коғониа, Л. Лабахәуа, Л. Кәыҗниа, С. Қәычбериа, О. Демерҗь-иҗа, М. Гочуа, Қ. Агәмаа, агәлымҗәах А. Лашәриа – ираҗәоуп ҳлитература еибатәны уи ашәы зкәыршоу асия ианылахьоу ҳпоетҗәеи ҳашәкәыџоҗәеи. Ххы алаҳажьжьарҗ иаххәом акәымзар, апоет иаша даныҗам иҗың аеазәы изҗырҗәаазом, уи дзыңхаз алитература иара ила еибахоит. Урт, заа зыңсҗазаара зыңсахыз ҳпоетҗәеи ҳашәкәыџоҗәеи, рыңсың җтаныкәара иаҗәыҗыз рыхәламшәәкәа иҗцышәха ирҗаңсеит ирзымхәаҗыз, ирзымџыҗыз, изхьымзәҗыз зеггы.

Ииасыз ашықәсгы агәалс ду азыннажыт аңсуа литература – иңсҗазаара далҗит аңсуа жәлар бзиа ирбоз рпоет Кыршәал Чачхалиа.

Кыршәал Чачхалиа акырза җтынхаз поетуп, аха маҗкәана исаҗхәхьымҗәҗкәа дыштагылаз дҗагылан, маҗкәана шаҗа алаигалараны дыҗказиз ҳпоезиа, ҳкультура, абас иңсҗазаара ашьыбжьагәазы имра кыдымшәар. Уи иааигәаны дыздыруаз маҗкәана иңсра атәы инағзәҗкәаны ирылымсың, ргәы иахадырҗар рҗахым. Ус згәы ыҗоу, ара, иңсы зыҗхәараз иңсадгьыл Аңсны ишыраҗәоу еиңш, иҗоуп Москвагы, Нхыҗ-Кавказгы, убас Асовет Еидгы-

цеи автори. Абжыааңны, иагы еизааигэазаргы, авто-биография аҥнытэ ыытк акэзаргы ажэеинраала зызку, алирикатэ фырхатцеи автори хаз-хазуп, инеикэцэажэоит, инеикэфыртүеит акэымзар, еилалазом, азэхазом. Ус анакэха, ари ҕазцо аҕагылазаашыа чыдоуп. Ара автор иҕстазаара зегы азы ишэагахоит, уи еиҕш аҕакҕыкэра ихы иадитцартэ дҕалоит аҕымтра ду – аҕсра аҕхыа игылоу апоет. Усҕан ари азцаара иара изы абжыааңынтэи философиатэ цэажэарам, аҕсра ааигэахара аеазны еиҕшымкэа иааигэаны, еилкааны иунарбоит.

Ари ачыдара змоу алирикатэ тема иатэуп ааңын атема-ла иоу ажэеинраалакэагы. Ааңын, ганкахыала цыхэаҕцэа змазам аҕсабара аиҕаҕыцхара атэи зхэо, ааңын – ҕсра зкэым аҕсабара аҕстазаарала символны аарпшра, иханахэоит ауафытэиҕса иҕстазаара нцра дук ахыам азы апоет имоу алахыеикэцара; ааңын – аҕареи ашэтрэи рсимволк ахасабала ахцэажэараҕы апоет иааирпшуеит цыхэаҕцэа змам аҕстазааразы имоу абзиабара, иара далцны данцогыи уи дшақэныхэо.

Ишыцкэыныз аҕсуа жэлэр ирыпхаз апоет гэлымтэах А. Лашэриа игэалашэара иазку ажэеинраалаҕыы («Аҕыза игэаларшэара»), апоет ицкэынреи ааңынреи еиҕырпшуп («Ааңын мра хаа еиҕш, зегы ургэаҕхон, ааңынразы уахҕырцны назаза узцазеи?.. Ааңынра еиҕш зегы уахҕэалашэоит, избанзар уҕстазаара зегы ааңынран»). Абрагы апоети ааңыни еидкылоуп оба рыла: акы – апоет цэала-жыла егышнимцыз, ааңын назаза ишынхаз, егырахы – апоет иҕстазаарагы ганкахыала ишнымтэо, «дшахҕэалашэо ааңынреиҕш». (Ицьюушыаша, иара А. Лашэриа ихаҕагы иҕсымтаз еиха иалкаан ифит ааңын иазку ажэеинраалакэа, аҕыхэтэантэи ишэкэгы иахызын «Ааңыни сареи» хэа).

Аҕстазаара ааңын аиҕш иссируп – абри ауп лкаас иҕаитцаз еснагы аҕстазаара аҕакы, ахыкэкы лаша

зырхэашьырц иашьтаз рзы еснагь зажэа бцъар хны изфаз апоет. Хэарада, ацсра хьшэашэа азбахэггы ахатаггы ахьааигэоу, алахьеикэтцара узыбжъарзуам, уи знымпшуаггы уаф дкалазом. Убаскак ихамта дууп ацстазаара! Уи, егъа уадафра, лахьеикэтцара, лагырзы ацзарггы, цыкэбарк агэыргъара цъара ианацыршэалак, дунеик азна ауаа насып риманы рхы рбоит. Абас агэбылра, агэыкцэа, амчхара ду зцу ацстазаара алцра, аныжъра хьантазоуп.

Аха ацсреи ацстазаареи рызцаара зцаара хаданы иззыкэгылоу абарт иажэеинраалакэа рфы цъарамзар-цъара Кь. Чачхалиа агэкахара ртытуа даламлеит, мамзар-ггы, дгъатцэыгъатцэуа азэы срыцхайшьандаз, азэы илагырз сзаагандаз хэа дашьтам, уи афыза иацэихьчеит апоет атыхэтэантэи иажэа. Апоет илахьеикэтцара убри еипш лахьеикэтцароуп, ацстазаара алашара алцхоит, ацсра акэзар, ацстазаарафы дызхьымзаз, ихэартоу афатцарафы ипырхагоу акеипш дахцэажэоит, икалам наимпытшэаанзаггы иажэа зызку, зызбахэ имоу ацстазаара уап.

Ацсреи ацстазаареи анеизааигэахалак, ацстазаара ассирра, уи зыпцоу мыцхэы ишубартахо поезиа мчы гэгэала иааирпшуеит Кыршьал Чачхалиа абарт илирикатэ жэеинраалакэа акыр рфы. Урт зегь реиха ауафы ихамыштыртэ ацхьаф игэы итыхоит ажэеинраала «Ацхыз».

Апоет цхыз дибейт ицсхьаз азэы, уи дипхьоит нарцэыка, икам хэа уака кыбазыба, тынчроуп, цсшьароуп хэа. Аха – «Мап! Мап!» – хэа даныфнытцэааша дфыхоит апоет:

Атхарцэхэа саакэтэеит сара сфөихан,
Санынапш адэахьы, ишшара ишахьан.
Закэтэы еижьагоузеи избаз сара цхыз,
Ацсабара сыпхьоит: «Арахь умфыхыт!»
Ахэкэа ирыкэпхон амырхэага хааза,
Ацаракэа ашэа рхэон, ирхэон ихааза.
Акэукэу фенатуан, наф, абнахь хараза,

Аапынра, аапынра! Ашыац иатцаза.
Ашәтқәа рыффы, арфашқәа рыбжбы...

Абарт бзиа иаадыруа, иаабац, ҳабла ахъашыцыла-хьоу аҕнытә абжъаапыны ихазгәамтәзо ацәыртцрақәа, ашьтыбжықәа, ашәыгақәа рыла апоет лапш-ҕапшны иаабартәы, хгәы итнымтәо иахзынхартә иааирпшуеит ацстазаара асахъа. Абри апсреи абзареи рконтрастра афон аҕы абаскак игәгәахеит, иалкаахеит уи асахъа.

Ацстазаареи апсреи рыбахә-еимаха, Сциллеи Харибдеи реипш ибжъанакыз апоет ихәыцрақәагы ицәаныррақәагы еибарххоуп, илапш мыцхәы итдархоит, избанзар, ганкахъала дзатцәхоит, адунеи дуззеи иареи еиҕапшуа еизынхоит, атцанза дтапшны ибоит ацсабара. Ари еипш аизааигәахара, ацсабара антцәамта абара иафызоуп, ихантоуп:

Аетцәақәа салацәкәысзом,
Исыхәапшуеит рыбла тхаха,
Ацша бҕыцк иалакысзом,
Ахауа иснатом апсеивгаха.
Матцак абна иахъыларшәу
Иаакәытцауам ачырчырра...

Абарт ажәеинраалақәа зегы хнаркәшоит, урт рҕы ицәыргоу ахәыцрақәа, азцаарақәа зегы ртак канатцоит ажәеинраала «Сиетцәахә». Ари ажәеинраала алагамтагы иахәоит зны-зынла ауафы инагзаны игәхарштра шамуа, изатцәра иалыргара шуадафхо. Апоет дныжыны дцеит игәы аззыжжъалоз ифызагы. Аха абас «апоет изы ижәфангы аныҳараку», «адгылгы анылакәу» аамтазы, изатцәра ахъантара еикәжәаны изылашахт иетцәахә, еснагь ицстазаара мфә зырлашоз ирҕиаратә иетцәахәы, иагьипхъеит аусурахъ, ацәахәақәа, арифмақәа рыпшаа-

рахъ, реилыпшаарахъ, апстазаарахъ. Ус акәхон, избанзар, зыпсы тоу ауафы, еихаракгы апоет, мышкы иадамзаргы, илшонацы, ипстазаара цакы амамкәа изыкалом. Апоет ипстазаара атцакы, иетцәахә – арфеиара, аусура, апоезиа ауп. Убриак зытцәык ауп изылшо апоет изатцәра иацәгара, ихъаакәа хыжьжьартә рыкатцара, дырфегых, ихәыцра хъантакәа илцо, пстазаарала дзыртәуа.

Аамта атцакы азто – аусура, арфеиара.

Ара апоезиа пхъазоуп зда псыхәа ыкам, ауаф имахәфәгы, ихшыфгы, идоухагы апстазаара рызто усурак ахасабала. Ииашан, апоезиа – ичыдоу, ауаф ипстазаарагы иаргы шеибакәу изтаху усура хкуп.

«...Скалааит икахауа дыштысхуа, амчымха снейны ситагыло... Сара истахуп азкәа рфы сыцханы... Смаакыраны ауаа сроурц...» – абас ихәоит апоет аеа жәеинраалак афы. Абас цакыс иамоуп, ипстазаара шеибгоу изкәитцаз апоет иусура ду – ипоезиа.

Абарт ажәакәа иххәогы, иара апоет ирфеиара усуреи, псцаха узымтазо усурак еипш дахъахәапшуаз, иажәа, иажәеинраала афцәажәа иахъазааигәаз, цъара пстхәак налачзамкәа икаххаа иахыыкоу ухәа ирацәоуп Кыршәал Чачхалиа ирфеиара, ихәыцшәа жәлар рхәыцшәа, еихаразакгы апсуа нхаф ихәыцшәа иазааигәазтәуа. Апоет Кыршәал Чачхалиа еснагъ апстазаара еилашра далагылан, уи ажәлар еиха дызларзааигәахаша, идгыл гәакъа еиха ишьапсыргәытца иахъабартаз, иахытцәгәоз, ижәлар ргәырғарей ргәырфей ишьеипш еснагъ ида иахътаныкәалашаз амфакәа алихуан.

Убри атцәыхәтәантәи иажәеинраалакәа руак афгы сыетцәахә хәа дзыхызыаауа, дзыхцәажәо ипстазаара зегы зитаз, уи псыс иахаз убри иусура ду – ипоезиа ауп. Кыршәал Чачхалиа уи иетцәахә акуп апсуа поезиа адгылаф, анышәынтракәа рфы иаку алашарейпш акәымкәа, апстазааразы иаку лашаран.

ШАМИЛ ҶЛИА

АҶЫЗА ИГҶАЛАШӘРА

– Уаа шыжьбзиа, Шамил, дадхеит!

Иузхәарым, Кыршьал дагхеит! – амашына атытра самразакәа, апартия ақалақьтә комитет ахыбра ағапхәа дааспылеит даихаччо, иара ишицәафаз еипш, аду-неи азна агәыразра иманы. Уи аҶены Ҷыц хаибабазшәа хаигәыдеибахәхәаланы, икабинет шыҶаз хҶынаххейт. Уи ажәеинраалала ацәажәара бзиа ибон.

– Уццакуазаргь, макъана ицәыкьоуп...

Иаха Ҷыц ииз жәеинраалоуп! – ихәан, иблокнот аатыган, ажәеинраалақәа рыпхьара дналагеит. Дрыпхьон тематикала еиуеипшымыз ажәеинраалақәа. Дрыпхьон, ихы-ипсы рыхтынданы, ицәаныррақәа зегьы рыдкыланы. Урт доусы зызкыз иреипшхон иҶапшыларагьы.

Аха иара ибызшәа, лымкаала ихатәыз исатиратә бызшәахы даниас узыччозар-уччала, дапхьон, хаибар-ччон.

Ус, – «Аччабжь гозар Кыршьал дыкоуп», – хәа дыхә-маруа ашә даалгылеит шыжь зусахь инеиуаз В. Ермолаев – агазет «Ткварчельский горняк» аредактор.

Кыршьал иаразнак, уи дшынеиҶапшытәҶаз, аусура аамта шааиз идырит.

– Ермолаев Васиа дааизар, уца усура, узчозар!.. даасҶапшын – иахьутаху, уажәшья хдәықәтца, унызга-аа-гап пату уқәтца! – акыркырхәа ибжыы ныхтца-аахтцо даач-чеит.

Ускан Кыршьал хатәы корреспондентс «Апсны қапшы» аҶнътәи Ткәарчал дыкан. Саргьы аредакция аусқәак рзакәын сзыҶаз. Истахын, Кыршьал иажәеинраалақәа

сырзызырларц, аха издыруан урт амѡахь хшыркѡамцуаз, Кыршьал уицны угьы гѣыгь зыѡаломызт. Насгьы, издыруан ѡымшка-хымшка Тѡарчал сшаанхоз, иара иѡны сшыѡалоз. Аѣны акыр цъара хайцныѡеит, ус шыбжьон, амра акаццеимтазы, хыхь ахѡбатѣи ашахтаѡны ххалеит, аха иахтахыз ауаа хѡѡымшѣеит. Харзыѡшны, цлак амцан, аѡша ахѡхѡа ихасуа, хѡатѣеит, хгѡы змырѣыгьшаз алафѡѡа угьы иахѡдыхьашѡон!

Амра иаха-иаха аѣаѡьон, ахауа хьантагон. Кыршьал дызбалакгы игѣырѡьатѡѡа хашѡа рѣаргон ача рѣыѡѣыхѡѡа иажѣеинраалаѡѡа еитахѡ. Сара иѡьасъон, урт ашахтиорѡѡа, аусуѡѡа хѡыѡи-дуи иаахадгылалакгы цѡахѡак иадамхаргы иажѣеинраалаѡѡа рѡынтѣи иааганы иахьырхѡоз, уи бзиа дшырбоз, иажѣеинраалаѡѡа ишрыѡхьоз ибзиатѡѡьаны ишыздыруазгы.

– Кыршьал, удин иамаѣоуп, ани Кыцын ихѡаѡѡа еимаркуаз шхаухѡара.

Абас алаф еибыхѡ хшеидгылаз: – Саѡамзааит, зыхьк снахѡашт, – ихѡан, хѣаѡхьа игылаз аѡнаштахь иѣынеихеит. Дук мырѡыѡѡа дхынхѣит, аха избѡц иакѡзамѡѡа, иѣаѡшыларѡа ааугѡамѡхартѡ. Иѣеимтарѡ дшаѣызгы, иахѡитѡѡит акырза имѡцны.

– Кыршьал, угѡы бзиами?

– Мап, акымзаракгы. Акы, ишоураѡѡоуп, ѡбагы – ари ахѡракыра мыжда... Ишьѡѡыгѡѡѡара шышьѡыѡыз удыратѡ деицрашѡаны дыѡан. Иаасѡѡымыгхан.

– Хашѡы, арт лассы имааиуазар акѡхѡп, – наиабжьѡзгеит.

– Мап, уара уааѡшы, уаансыжьѡеит, аха аѡны сузыѡшуп.

– Ахьышѡѡсышѡѡѡѡа даашѡыркѡыѡѡѡан рѣылархеит аѡызѡѡа.

Уи ашьѡахь саргы дук саанымхеит. Сусѡѡа ааилырганы слеизар, иуѡѡах ѡѡны дышьѡан, ахѡѡымѡѡа шынѡѡылѡыз мѡашьѡ, ахѡшѡѡѡа иаѡхьа иѡѡылан.

– Иҗоуи, Кырышьял?

– Ыжоушыт, ари уажэы избам, сшыа атың аҗны иласышыт, уажэшыта зыхык ахь ҳцап, шоурацэоуп, – иеиилахэара дналагеит. Сара дгылар стахымхеит аиаша-зы, аха аиашаны амра абз азы ишылзаагылахыазгы, ахауа еиха-еиха ихьантахон, афнытқа уафы ичхауа иҗамызт. Аңша иасуаз азауадқәа иртыцуаз афақь еипш ишын, ус сара исымбацыт. Хцеит афхаахь, Аалзга ахықәан акра-амта хтәан. Ак змышхьоз иеипш агәалақара иман. Дры-лацәажәон еиуеипшымыз ажәабжықәа. Исеихәон Леонти Лабахәуеи иареи рапхьа ишеибадырыз, ашыа ишеицықаз, рапхьатәи иажәеинраала уи дшизапхьаз, пхьақатәи аусқәа ухәа жәпақы ҳаицәажәеит.

– Уажэшыта акыр ҳаеҳархышәашәеит, уара сара усы-сасуп, уаала аңшәымара цыара хцап, ара иааигәоуп, таа-цәа бзиоуп, умашына зымнеир хәа ушәауоу, уи усгыи иубжыхәеит! – дыхәмаруа сыжәаа шыкыз амашы-нахь ҳқынахәеит. Ткәарчал мрагыларахытәи аганахыала хашнеиуаз, афнеихачаңа ла дук зтәз штә тбаатыцәк ханта-леит.

Хнеира иазпшызшәа иаразнак ашәыр-қәыр, фырцәанқәак зхәаз еипш, хашрыдтәалаз ххәы җартцеит, гәылацәақәакгы ааит.

– Кырышьял, ишхаухәара, Амбакәа ишахцәигоз иахмырбакәа!..

– Амбакәа ихаан иргон иахмырбакәа, аха уажэы арга-ма изгақәо ртәы сышәзапхьап! Иблокнот аацәыригеит.

Ауха ҳазтәз Шыыбга Ахашба ифнәта алитературатә хәылпазы мфәысуазшәа иҗан. Аңшәмацәа, агәы-лацәа еиха-еиха даларгалон, иара дақәытцыр дара ала-гон. Ус ихазгәамтазақәа акыр атдых неит. Кырышьял арыжәтә ижәуамызт, иагыдырцаломызт. Ауха ишах-хыңхалаз ҳаанымгылакәа иуаҗах ахь ҳаан хашытәлеит. Ашыыжымтан санаапш ииартә дықәтәан ак ифуан.

Сышҕыхатҕаҕаз – Хаи, раҕа сукалт, уаҕыа сзыҕаар, иу-сырбара сыҕан, аха!.. – хааибарччеит.

– Соумыршындаз, – сҕаеит сара, иаҕыа сахыҕааз сеигәырҕазшә.

Уи аены сара Арасазыхь абаритцхырҕаҕны сцаны са-арц сҕаы иҕан. Аха Кыршьал сымала сдәықәйтцозма, сма-шына ааныжыны ГАЗ-69 ала хдәықәлеит. Амра иаҕаҕы иҕеиуан. Сихәеит даагыларц, аха имуит. Ткәарчали Гәыҕи рыбжыара акаҕран зыҕыан амашына ылахома ухәартә.

Гәыҕ ханлеи, иаарханы Арасазыхька игаз амҕа хҕанылеит. Акыргы ақыҕа хҕагәылалахыан, Кыршьал илымшо, аҕхзы икәнаҕәо далагеит. Хҕыҕыаҕы ҕахтуамызт. Хмашынаныҕәцаҕ иҕәарпхазаны ажәеинраалак даҕын:

Аҕы ижәуеит даханы,

Акәац иҕоит...

– Шамил, саз ҕызароуп иҕастцо, аха...

– Избан, Кыршьал?

– Исылымшар хәа сшәоит, схи акалашәа ...

– Нас хамҕежыуеи, хәычык хәҕсы ааиҕакны...

– Сара абра сааныжы, угәы иалымсуазар.

– Сҕаы ишҕалсуеи.

Хамҕа аҕыа штакы ханҕалеит. Аҕшәма пхәыс, Кыр-шьал, ухамбеиҕыҕеи иҕцозеи хәа деихаччо дахҕылеит.

– Хәычык сҕаы еиҕшымхеит, аҕызара сзыҕамҕеит – иҕаы иалырсны даацәажәеит. Араду амҕан ашәшыра хныҕатәеит. Аҕшәма пхәыс ахышәтхәа азыхь лыманы да-аит. Иаалгеит ауархал, ахчы...

– Уаангылар сҕаы тынчхом, еиҕаҕы сҕамҕуа са-лагоит, уус ахь уцароуп хәа дсыдхалеит. Издыруан уи аус дшазыҕаз. Жәлар рус азы дыцәомызт, дтәомызт. Абаритцхырҕа ааигәамызт. Уаҕа акыр саанхеит. Ахәылҕазы сҕежыны сышнеиуаз, сыҕшызар, хәыҕи-дуи ашҕаҕы Кыр-шьал икәшаны иҕәан, рыҕскыатеиах пцәо, еибарччо.

– Уи акәым, уи акәым, ани «Ауаџ тата» ушаџхъара. Дырзаџхъон, дара ҕырхәала ишырдырузыгы, иахъа ҕыџ ирахазшәа, аџхъара данналагалакгы рҕырџсны изызырџуан, рааџсарақәа рхадырштун... уи иара изыхәа иџсыршьаган, игәабзиаран.

Кыыршьали сареи акыршықәса хыбрак хатџанхон, хаигәылацәан, ҳайдтәалан шыжыи хәылбыҕеҕеи. Акыр литературатә хәылџазқәа рышқа ҳаицныкәахъан. Аха урт ахымш Ткәарчал ҳаицыкәазаара ахаан сгәы итымцәо иа-анхеит. Урт ахымшк исдырдырит Кыыршьали ажәлари реизааигәара, ирыбжъаз абзиабара ду.

Уи 1969 шықәсазы акәын. Иахъагы сыбла дыхгылоуп, ихгылоуп урт асахъақәа.

АПОЕТ – АСАТИРИК

(Кь. Чачхалиа диижьтѐи 60 шықәса атцра иазкны)

30-тѐи ашықәсқәа рынтѐамтәзы ауп алитературафѐы данцѐыртц абафхатѐра змаз, еицырдыруаз апоет-асатирик Кьыршьал Чачхалиа. Уи ацсуа литературафѐы итыц даѐа тыпк иалафашъазом, избан акѐзар иаха ицѐгъаз, иуадафыз алитературатѐ хкы инапы алакын. Исатира аобиект алкааны иман, иихѐоз идыруан, ахѐашъагъы заманалатцѐкыагъы дақѐшѐон.

Кьыршьал Чачхалиа диит 1918 шықәса маи мзаны, Очамчыра араион Цақѐашъ ақытан. Иқыта гѐакыафѐы алагартатѐи ашкол даналга ашьтахъ, хамтакы атцара итцон Ткѐарчал ФЗУ ацхьартақѐа руак афѐы.

1938 шықәса инаркны 1940 шықәсанза дѐан Акѐатѐи артѐафратѐ техникум. Убри абжьаратѐ чыдатѐ цѐараиуртѐа даналга, аусура далагоит Ткѐарчал, Цақѐашъ ухѐа ашколқѐа рѐѐы, акыршықәса ацсуа бызшѐеи алитературеи рырѐафѐыс дыкан.

А. М. Горки ихъз зху Алитературатѐ институт акны Иреихѐазоу алитературатѐ курсқѐа дрылгеит.

Убринахыс имч-илшара зегъы зызыкыз, ихы-ицсы зларѐцѐаны бзиа иибоз илитература гѐакыа амац аура акѐын...

Иажѐеинраалақѐа рацхъазакѐны ицѐырѐтит 1937 шықәсазы, урт кыпцхын Ацъынцѐтѐылатѐи еибашъ-ра Дузза иалагаанза ацсышѐала иѐтыцуаз алитература-сахъаркыратѐ журнал афѐы.

Рацхъазатѐи ифымтақѐа реизга ашѐкѐы «Ажѐеин-раалақѐа» хѐа хыс иаманы иѐтыѐтит 1955 шықәсазы.

Кьыршьал Чачхалиа ацсышѐала жѐаба инареихѐаны ашѐкѐқѐа авторс дрымоуп. Иара убас Москва, Қарт ухѐа

изныкымкәә, ишынтәымкәә иажәеинраалакәә реизга ашәкәкәә тытхьейт.

Кырышьял Чачхалиа ипоезиафьы асатира иаха апы-жәара шамоугьы, азбахә мхәакәә узавсуам уи илирика.

Апсны агафә, архақәә, ашьхақәә дрыхцәажәоума, ахьхьақәә иаиуа азыхь дазышәахәома, мамзаргьы урт зырхәашьуа ашәшьыратә ганқәә ртәы ихәома – зегь рышьәтә, иахьынтәауа, дахьиз, дахьаазаз ицсадгьыл-шьам абзиабара имоу акынтә ауп. Убри ауп нысыпс, разкыс иипхьазо, арфьаратә гәахәара ду изтогьы.

Иажәеинраалакәә руак афьы уи абас ихәоит:

Адунеиаф инасып дуу,
Ацсадгьыл агәыблроуп.
Сыхшыф, сдырра, нас сыламыс
Зыстаху убри азоуп.

«Ицәажәоз ахақә» хәә 1967 шықәсазы иишыз ажәеин-раалакны иупылоит абарт реипш икоу ацәахәакәә: «Сара сыжәлар иацы икәнамгалеит ари адгьыл, урт ахытны цьарантәи имаазейт! Абас шакәыз ахақәтәкьагьы сара исыдгьылт»...

Ишазгәахтәз еипш, апоет еихаракгьы дсатирикуп. Уи исатира ахытхьыртакәә уанрыхцәажәо, рапхьаза иазгәатәтәуп жәлар рхәамтакәә анырра ду иртәз атәы.

Кырышьял Чачхалиа иажәеинраалакәә уанрыпхьалак иумбарц залшом иманшәаланы ихы ишаирхәоз жәлар рсатира атрадициа беиақәә, ицшаауан, игәтакы апхьаф ифьынза иназгаша ажәеинраалатә шәага-загақәә, ауаа рхы-ргәафьы зтып ылызххьоу ажәә кәышқәә, ажәә царқәә.

Икоуп иара убас апсуа литературафьы Кырышьял Чачхалиа акыр зфитцаауаз, зпышәә ихы иаирхәоз апоетцәә. Убарт рахьтә рапхьазагьы рызбахә хәатәуп, апсуа лите-ратура ауасхьыршьтәцафьы Дырмит Гәлией абафхатәра ду змаз апоет Леонти Лабахәуей.

Исатиратә ажәа цаҳәцаҳә зжәитцоз иреиуоуп: амалакрыфацәа, абжыагьалдызцәа, амцхәацәа, аҕеһырцәажәацәа, ацәгьахәыццәа ухәа убас егьыртгьы.

Апхьащцәа еицырдыруа иҕалеит уи иажәеинраалақәа: «Амбақәа иахцәигеит иахмырбақәа», «N амагазин», «Тира изыхәан асатира», «Тышәкәа», «Хдиректор Миха», «Рамадан ичамадан», «Уабақоу Гадрақәа?», «Хацьгәыт ахы ацьгәа ат» ухәа убас ицегьгьы. Абарт асатиратә жәеинраалақәа рыхқәа мацарагьы ирхәоит дасу изызку, цакыс ирымоу, иахьдырхәуа, изҕагыло.

Имариам апоезиатә мәа, ирацәоуп ауадафракәа, апынгылақәа... Аха убас иага иҕазаргьы, Кырышьял Чачхалиа ипоезиатә бафхатәра зызкыз аиаша ахәароуп, атцабырг аныҕәгароуп. Убри азоуп лассы-лассы изипсахуаз иҕазшьягьы.

Кырышьял Чачхалиа апсуа сатиратә жәеинраалаҕы даҕазәы дилафашьом, ицәыригеит ихатә рҕиаратә дунейи. Уи алитератураҕыы еиха данаҕахыз, анегативтә цәыртцрақәа рҕаҕераҕы икаламцхафыр анышьтихшаз аамтазы ипстазаара далцит. Аха уи апоезиа иазынижьыз мацзам. Иалкаау атып ааникылоит апсуа сахьаркыратә литератураҕыы.

Апсуа поезиа агәлымтәах А. Лашәриа изкны уи ииҕыз ажәеинраала аҕынтә цәахәақәак, мацзак еиҕакны, иара иахь инаурхар ҕалоит абас:

Амтәыжәақәа змоу иажәақәа цсаатәдас
Итазаауеит хбахчара еимдауа.

ДЕНИС ЧАЧХАЛИА

АИҚӘЫРШӘӘ ИКНЫТӘ

«Ақыицәә рымға» хәа хъзыс измоу ари аизга еиднакы-лоит апоет Къыршьал Чачхалиа итынхаз ажәеинраалақәа. Афны данықаз акәзааит, амға хара данықәыз акәзааит, апоет иаацәыригон иблокнот, ианитдон апоезиатә цәа зхи-баауаз ауаа рхафсахьақәа, ахтысқәа ирызкыз ихәыцрақәа. Хыцхьазарала 40 инареиханы арт аблокнотқәа анеихуршәшәо, еилыхха уацхьа иаагылоит ажәеинраала жәеинрааланы иқалаанза изнысыз амға зегьы. Арақа иубоит ажәеинраалак авариантқәа џба-хқа. Ажәа ацшаара, уи аус адулара, ацакы хада гәылыртәаны аарцшра, ицшзаны ахәара шилшоз убоит апоет арт инафымтақәа унарыхәацшыр.

Ари ашәкәы еиднакыло Къ. Чачхалиа иажәеинраалақәа – ипоезиа хазыртәауа, изыртбаауа ракәны икоуп. Апоет ифызцәеи иареи реизықазашьа, ихьаакәа, игәырғьарақәа, ихәыцрақәа ацхьаф изнанагоит ари ашәкәы. Хәара ах-хума, аизга изагәыламлеит акьыцхь зымбацқәа апоет итынхаз ифымтақәа зегьы.

Къыршьал Чачхалиа итынхеит ҳацхьақа ацхьаф иахь ицәыругаша, ипшаатәу, аус зыдулатәу ажәеинраалақәа, астатиақәа, асалам шәкәқәа рацәаны.

ВЛАДИМИР АГРБА

АҚЫАЦӘА РЫМҠА

Абас ахъзуп аабыкыа аңсуа пхъащцәа ироуз
ажәеинраалакәа реизга, еицырдыруа аңсуа поет Кыр-
шьал Чачхалиа иңстазаара атыхәтәантәи ашықәсқәа рзы
иифыз, ифымтақәа рағырак еидызкылаз ашәкәы. Ашәкәы
еиқәиршәеит апоет иңа, иара иңстазаара зегь зиғаз амҟа
ианылаз, агәыртқәыл бзиа змоу апоет Денис Чачхалиа. Ари
уаф дзеигәыргъаша усуп. Хәарада, апоет, арҟеиафы, аҟаза
дыңсзом, уи дыззышәахәоз ыҟанатц, иара иңстазаара зегьы
зиғаз ирҟеиамтағьы ыҟазаауеит. Аха уи анафсангьы, иара
итынхаз, зцәыргаха имазаз ифымтақәа еиҟеааны аңхъаф
изцәырызго дитынхазар гәазырхагами! Ари ашәкәы
иаңхъаз дарбанзаалак имбарц залшом аиқәыршәаф да-
ара дазфлымҳаны, гьама бзиала аус ду шадиулаз иаб
итынха. Раңхъаза иргыланы иазгәағазар ахәтоуп Д. Чач-
халиа апоет иҟазара хәыц-хәыц дацклаңшны иштитцааз,
ишидыруа. Ашәкәы иацу аңхъатәи аңхъажәа кьаф аҟы,
иара ишазгәеито еиңш, «ажәа аңшаара, уи аус адулара,
атҟакы хада гәылыртәааны аарңшра, иңшзаны ахәара...»
– ажәа азҟаза ичыда ҟазшьақәа ргәағара зылшо, – уи
ирҟеиара иагәылаңшны, интҟааны издыруа иакәхоит. Ари
даара аамтәи аңбабааи зтаху усуп. Аамтағьы дамеигзеит,
аңбабаагьы дацәхьамтдит азоуп иахьа хара изхауз Кыр-
шьал ирҟеиара аҟазшьа чыдакәа зегь зныпшуа, иҟазара
аизхара ишафыз агәра хзырго ашәкәы шьахә атыттра зыб-
зоуру.

Ирацәафым иахъазы ҳаңсуа поетцәа дуқәа хъзыр-
хәагақәа, зырҟеиарамҟақәа нтырхәцааны итҟаау, уи
хапхъаҟа аңсуа критикеи алитератураҟаареи руснагзатә

хадакәа иреиуоуп. Кыр ахәатәы узто апоезиа итынхеит Кыршьал Чачхалиагы. Аңсуа жәеинраала атоурых адакьакәа рҕы иааникылеит иара иитәу, даеазы иламоашы, иказшы чыдаракәа зныпшыз атып.

Апоет ишымтакәа аңхьащәа чыдала иазфлымхан, иа-хьагы иазфлымхауп, ипоезиа аңхьащәа рхыпхьазара дууп. Уи акьыпхь афы данцәыртц аахыс ишымтакәа аңхьащәа бзиа ибаны ирыдыркылеит.

Еихарак сатирикк иахасабала аңхьащәа ирды-рыз апоет, иказара иазхьацпхьаза ипоезиа ахәаакәа рычдыртбаауан, итаулахон, уи инапы итихит акымкәа-ишамкәа ауаажәларратә цакы зныпшыз апатриоттә, алирикатә, ауафьтәыфса ихәыцракәа рдунеи тбаатыцә шыахәла изныпшыз ажәеинраалакәа. Уи зегь раңхьа ир-гыланы дыззышәахәоз дызлагылаз иуаажәлари аамтәи ракәын. Апоет ипоезиа ахә ҳаразккәо ирхадоуп уи ика-лам ижәлар иахьатәи рыгәтыхақәеи ргәыгьрақәеи, руси, реихьзарақәеи, раңхьақатәи рҕеипши иахьырызыхоу.

Абарткәа зегь шыахәла ишыақәзыргәгәо акакәны икалеит Кыршьал ишәкәы «Ақьиацәа рымға». Ашәкәы ахы атцакы хадоуп гәыцәс иамоу иара зегьы иааидкыла-ны ҳахәаңшуазаргы. Иказара аинтәыларә ианафьиз игәы итхоз азцааракәа: ауафәра, ауафымра, аиаша, ахәахәа, апсра, абзара, апсыцкьара, ақьиара, ахатцара, апсадгьыл абзиабаара, ахьзи-ахьымзгьи, ауафь дуафьзитәуа аказшыа шыахәкәа убас итгегьгы, – абарт роуп апоет абракагы дыззышәахәо, аңхьаф дызыхьаирпшуа.

Уи анафсан ихәатәуп, апоет иказара аизхә-зыгьареи аинтәыларәи рымға ишаныз, илшазгьы шырацәоу, аха иаңхьака итгегьы икаитцашаз, илиршашаз шыказ.

Апоет иңсадгьыл ахь абзиабаара имаз рныпшит кыр иажәеинраалакәа. Уамашәа, даеа псуа поетк диеипшымкәа, иааирпшуеит Кыршьал иңсадгьыл ахь имоу абзиабаара. Ихәдоу, игәра угоит апоет абас анихәо:

Ишақанаго усызмышәарғы,
Ғыла усғы сеилыргоуп.
Сыңсы ухтныстоит, атаххарғы,
Ма уи ала сузаңсоуп.
Уғәы ғызго, ухыз казмышәуа
Иматц сеақәыршәаны изуп.
Иеышыкыл скирц, сихызәп данҗежәло,
Имәә сақәныҳәарц сыццакып.

Ари аҗыза абзиабара аңстазаара аңышәа ду иаанагаз,
иeixанаҳаз цәанырра шыахәуп. Убри азы акәхоит апоет
ашәкәы иану иажәеинраалаҗыы изихәо:

Сшыгәәтеиуаз,
Ишлеит схахәы,
Шака суазыруаз –
Шьта шәара шәазхәыц.
Геи-шьхеи нысмышжит,
Еимыздеит хәыцхәыц,
Шака амәә саркараз –
Шьта шәара шәазхәыц.

Апоет ақьиара, аиашара дазгәыкуп. Уи ҳаракны,
ишьтыхны акра уалс иңхәзоит. Аха уи ақьиара зхы
ззымышчо, инанамго қиаразам, уи зхы ахьчара зылшо,
ақәпара иазхио қиароуп. Ахаҗы амырзра, ағәағра ала-
заара, аиаша азыргара, ахәахәа аҗагылара – абарт роуп
апоет ауаҗытәыәса изы уалңшыа хаданы ииңхәзо. Апо-
ет иҗахуп, иажәәқәа рыла иаххәозар, реиха ианыцәгьоу,
угәы иҗоу уаҗагылан иуҳәартә еиңш ағәағра улазарц. Азә
дангәәкәуа, илабжыш анлеиуа, уара аччара узыкамларц,
ужәлар зыргәәтеиуа, рхәаа хәаас угәы иҗдаларц!

Апоет, иара ишиказшыоу еиңш, дихыччоит иҗоурам,
зхатәы змам, зегь ззеиңшу, жәлар рзы ихәартам ауаҗы.

Егъызлам кыр илцуама! –
Ацша ахъасуа даццуаеит.
Уи ахара дхэыцуама, –
Быстахък иутар, днаццуаеит.
Уи, ихэартам деилахан,
Ацхъа днеины дхырхэауеит.
Акъанцъеицш иеиилахэан,
Фыхэашык днафыхэауеит.

Кбыршьал ескъынгы игы ицхақәоз зцаарақәан ижәлар рыбзиабара, урт рыматцура, ирыхәаша, изыргәырғаша ақатцара, ауафытәыфса ижәлар рҕацхъа иду иуалцшъа анагзара азцаара. Кыр жәеинраалақәа рҕы ари апроблема дазаатгылоит апоет, илшахъоу кәнишьоит, ицегы илиршар итахуп. Абри ахшыфцак ауп ианыцшуагы апоет иажәеинраала «Жәеинраалак сацхъоит».

Шәа шәзеигәыргъо цъара акы,
Азы шәырызго цхакы...
Истахуп абарт срыхъзарц,
Ак кастцеит хәа шәыцхъазарц.

Ауафытәыфса ацхыраара аницаху ивымсра, иага ицъабаазаргы фызара изура ихъзу усуп, ауаф ыиуафра харазкуа кәзшьоуп. «Ауафытәыфса ицхрааны дхаразкуа, – икам убри иеихау ауафра», – ихәоит апоет даеа жәеинраалак афы.

Ирацәоуп ари аизгафы агуманизм иашатцәкы зныцшуа, ауафратцәкыах ацхъаф дхъазырцшуа, апоет ауафытәыфса иахъ имоу абзиабара цқьатцәкы еилыхха изныцшыз ажәеинраалақәа акымкәа-ифбамкәа.

Шака ицәуозеи апоет зыхшыф кыафрыла, ма зшәыргәындарыла зхатәы интересқәа иртәыртәны зматцура-зыхэан зыжәлар ринтересқәа зтиуа ауаа хлахәадақәа;

доу, – дыңсытәкьар иҥахзам апоет, уи иара ишьтаһығыи иус
ыҕазар иҥахуп. Абри ауп зегыи ирыцку.

Аңсра, аңсра, ианадамха,
Акгыи нмыжь сымцап.
Сызфыз сымч анакәымха,
Сычкәын дсыхьзап.
Аңсра мшынҥас сналалап,
Сналахап азыжь.
Аха сшыҕаз шәгәалашәап,
Сымцеит акгыи нмыжь.

Аңсҥазаара аҕәыҕара ду, ахатцаратәкьа, ауафратәкьа
шьахәла изныңшыз жәеинраалоп ари аңҥамҥа.

Апоет иуасиат ажәа хәа азухәар ауеит иажәеинраала
«Иахьазатәык». Ари ажәеинраала зейҕаҥам ала ианыңшит
апоет идоуха ду, иуафра, ихатцара, ихаракыра.

Ирхәоит апоет ианакәызаалак даҕа поетк дирехәазом
хәа. Кыршьалас иҕоуапоетцәа дреиуамызт. Уи агазетқәа ма
ажурналқәа рфы жәеинраала бзиаи анылар, деигәыргьон.
Уи ус шакәу аңхьаф агәра идыргоит ашәкәы иагәылоу
аекспромтқәеи ашаржқәеи. Шаҕа бзиабарей гәыцқьарей
рыҥоузей апоет Б. Шьынқәбей, Шь. Цәыцьбей, Т. Аңьбей,
В. Амаршьани ухәа ирзикыз ажәеинраалақәа! Асатиражәа
азҕаза иҥаххазтғыи иоушан ажәақәа, иаңитцашан апоетцәа
рзы ашарж иашатәкьақәа. Аха ус ҕаимҥеит. Уи деигәыргьейт
ифызцәа ҕарацәа рықәҕиарақәа. Абар Т. Аңьба изы иихәо:

Ажәеинраала бзиа санаңхьа
Амырхәага каңҗоит саңхьа...
Абас сыхьит сара раңхьа,
Таиф Аңьба, ушәкәы санаңхьа.

Игәйтгагоуп, ауаѡра иатәуп, апоет иеитцбы изы иара
иеихабы апоет абас аниҳәо:

Слатәан сацхьеит уара уѡымта,
Ашәкәы итужьыз – «Слахьынтца».
Уара исутеит сара аҳамта
Бзантцы исхамштѡа зынза.

Арт зегь ирхәо апоет ацсуа литература аизҳара,
аинтәыларә шака игәы азнарҳауаз ауп. Ари апатриотизм
иашатәкәы иахылтцшьтроу кәзшьә бзиоуп.

Кьыршьал имоуп жәеинраалак, шәагаала икьәѡу, аха
зтәкы кыр уазхәыцыртә икоу. Иахъзуп иара «Ақәцара
аразкы» хәа. Сгәы иаанагоит, имыцхәхом, ишеибгоу
иаахгар:

Сара исхытцит иахьазыхәан,
Шәышықәса рыгәта еиѡшаны.
Акгыы сылымшеит схазыхәан, –
Сықан сыжәлар срыцсаны.
Сышьтахь схьахәыр, сылацш дәыкәтцан,
Амѡа снықәпшыр сызныс.
Избоит – сыжәлар рылцха сыцын,
Исыман ақәцара разкыс.

Шака ишьахәны ихәозеи! Апоет иаахтны имхәозаргьы,
дшазгәдуу ѡашьом илахьынтца, уи ижәлар рыматцѡрафьы
ақәзаара изынасыцуп. Избанзар, ижәлар уи ацымхәрас
иртоит рылцха, ари насыц дууп апоет изы. Еихаракгы
– ақәцара разкыс иман апоет. Ақәцара ацстазаара
гәылзыртәауа, ауаѡ илша зегьы цәырызго!

Кьыршьал дықәѡа иашан. Уи даѡагылан ахәахәа,
дазышәахәон аиаша, амзашеицш иаргъанапала иҳаракны
икын уи аиаша ицстазаара атыхәтәантәи аминутқәа
рқынза.

Ацыхэтэаны иазгэахтап, ишуадафу рецензия кьафк афы ари афыза ашэкэы азы инартцауланы иакэнагахаша ажэа ахэара, ахэ ашыара. Аха сара уи хыкэкыс исымамызт. Сара иаамтамкэа хацсуа поезиа иапхаз хпоет бзиахэ ишэкэы аашытыхны санацхьа, иажэеинраалакэа исзааргаз ахэыцракэа ртыхэала ацхьащцэа саарацэажэар, ашэкэы бзиа штыцыз расхэар стаххеит. Урт ргэы иакэшэашаз кыр сызхэазар, абри ашэкэы ацхьара зэыр итаххартэ сызныкэар, уахь дсызхьарцшзар, схыкэкы насыгзеит хэа исыцхьазоит.

1979

ВЛАДИМИР АЦНАРИА

АЧЧАПШЬ ЛАША ЗТЫНХАЗ

Уи адэы дыкэын ауаатэыфса рыгэкэа тирлашааларц, аха хпоезиа иара дацхеит, ицстазаара, ащшыбжыонк иш-рыбжыагылаз. Ацэгъеи абзиеи ртэы гэгэала изнырхьаз, зырфеиамта еиха-еиха аеартбаауаз, зпоезиатэ казара халахьаз, аутэы, ахэатэы рацэаны измаз, зыгэтыхакэа еимырхха иркыз апоет ижэлэр гэакыа еиха даныртахыз, ифы итшээрзыеи хэа ишизыцшыз — иацъал ццакцэеит.

Ида ихэартамыз ацхьащцэа иара ицсра акара ргэы ыыркаауеит аиха рмазакэа ицсыз ахафсахьакэа, ацэалашэаракэа, ахэыцракэа, ажэеинраалакэа... Издыруада, иара игэтыхакэа зынзагыи имцсзакэа, уафы ихафы изаамго мчык еиднакыло ацсуа поезиа ахауа иалазар, дара шацхьа рыцсы тазташа, апоезиатэ цстазаара ыыц иалазырхэыша дафазэы изыцшызар?.. Иуадышхыраха ицацэкэоуапоет дызхьымзаз иускэа-ихэыскэа? Джаларуш иара ицымхэра? Мап! Апоет дзыцсахуа дыказам.

Ааи, исакыахэымтацэкэа дтагылан Кыыршыал Чачхалиа инарцэымфэ даныкэлэоз.

Шьта иареи ҳареи ақсра анҳабжагыла нахыс, уи иқстазаареи ирфеиамтеи уаанза ҳазлазымхәицзацыз ала хрызхәицыртә хғанатцоит аамта, иара иахзихьымгзаз ажәа ахәарагыи уалпшыаны ихаднатцоит.

Миллион шықәса рақхәа итаҳаз аетцәа алашара ғымтәаазакәа адгьыл ахь ишаанашьтуа еиңшоуп, апоет даныпслакгыи, ипоезиа ашәахәақәа ңымтәаазакәа ауаатәиҫса ргәатца ишталашо, рыпстазаара шарыцқыо. Апоезиа иашатцәкыа аетцәахә – ақстазаара цакыс иамоу аетцәахә – Кыршьал Чачхалиа ишихалашоз дымҫасит.

Сыетцәахә жәҫан агәи ианкыдлашо,
Ишаанза икаццо ианыпхоз,
Ахытцнамхыц хәа ансзырхәоз азы иижәша,
Сақхәака сылшарақәа ртәи зхәоз,

Уаха шаанза ианакыз имыцәазо,
Са исызиашаны ишафыз ақхара,
Сгәахәаны уахгыи-еиыгыи смыцәазо,
Сытцәҫан арсны сыҫын анхара.

Адәи дыззықәиыз апоезиа алашароуп Кыршьал Чачхалиа итынханы ауаатәиҫса ирзыинижьиыз. Уи иацыршәоит агәыхалалра, ақстазаара азгәишьра, ацқыара, алирикатә кәымшәишьәра. Абри алашароуп иатцубаауа иара ақсуа поезиафәи даеазәи диламҫашьо дызлеицырдыруаз исатирагыи, ииуморгыи. Кь. Чачхалиа иахзыинижьиыз амалқәа иреиуоуп иара иччапшыгыи. Уи ақстазаара амалырқәа, агәхәаақәа зхәишәтәуа, ауаҫы игәибылра ду злыжжуа, алашара зыцрытца ччапшыуп.

Кь. Чачхалиа ирфеиамта ганкы мацара иадцәыланы узахәапшуам. Уи исатира имҫашьахуа алирика агәама ахукаауеит. Аха алирика асатиратә мцабз хнаеиырц акәым изацу. Уи асатира ауаҫра ҳаранакуеит, иартбаауеит, асатира абжаааңны ихыисхәзтәуа ашшапацәара, амәиыццәара

иакэыблааны, уаанзатэи хсатирикцэа ирыдхамбалацыз амѡа ҕыцкэа азылнахуеит.Апоет ицстазаара атыхэтэантэи ашыкэсқэа рзы иара ирҕиамтақэа алирикатцэкэа иаха-иаха ашыта ыртбааны иалдо иааиуан, иубартэ рҕырыпсаххьан иара итемақэа, ижэар, иинтонацияқэа. Кь. Чачхалиа илитературатэ мѡа хзыркэшо ашэкэы «Аапынтэи ахэыцрақэа» аргам аагэылсуеит хэаҕышыа змам алирикатэ цэахэа. Ииашаны иазгэеитон ускан уи ацхьажэа зѡыз ашэкэыѡѡы А. Гогэуа: «Иаххэар алшо-ит, апоет Кьыршал Чачхалиа исатира ацбарара иазым-блит хэа илирика, убри ажанр аҕыы икыбаѡ, ибаѡхатэра бжэеимырзит» хэа.Абарт хазлацэажэо зеггы штцабыргуггы, Кь. Чачхалиа илитературатэ тынхаҕы актэи атыц ааннакы-лоит иара исатира. Машэаршэа икамлеит иара ихъз «апоет-сатирик» хэа иахьадыркылоз. Ацсуа лирикатэ поезиаҕны Кь. Чачхалиа иатцкыс иацызгоз апоетцэа хамоуп, аха асатираҕыыытцэкэа иара такэаамта цлабѡы дидгыламызт. Уи ус шакэу апоезиатэ хэылпазқэа раан лассы доузымыжью-аз ацхьаѡцэа, дыдратцас рнапеинкыабжыкэа рыдаггы уаха шахат датахзам.

Кь. Чачхалиа исатиратэ цьацханы ианакэызаалак еикэышэшэа икан,иара хатала иказшыа зеицшраз ала,«ибз хны иѡоуп» хэа ацсуаа нацьнатэ аахыс хатыр рыкэцаны изыхцэажэоз ахъзыртэѡѡцэа дуқэа дреиуан. Ахъзыртэѡы иоуп ацстазаара амыкэмабарақэа, ажымдырқэа иацу, ауаа цэыхацэыфақэа, цэгьа баны бзиа кэзымтцо зегь рацхьаггы зылацш итцашэо, икылкааны иреихсуа.

Сажэеинраала, уара уқэыцыз,
Упырпылыз, ухэацыз,
Уцбараз, еснаг уҕыцыз,
Ацэгьараан уахэа хыз!
Ацэгьа зыршуа, ацэгьа зхэыцыз —
Уцырцыруа уиҕакыз!

Асатирагы хытхыртас иамоу ацстазаареи ауааи
рыбзиабароуп. «Ацәґа зыршуа, ацәґа зхәыцуа» адәы
икәнатцы, асатирик ицәа тынчым, урт драґазоит, ауаа
рґы изымнеиуа рцәа кказа ирхихуеит. Хәарас иаґахузеи,
ацстазаара архәашыџцәа рныхра ус имариам, аха
апоезиатә цхыз аґы акәзаргы, апоет дызґагыло асоциалтә
типкәа дыриааизшәа игәы иабоит, доуцас дрылагґежны
инирцәоит амбакәараа, соуфыцъраа, хацъґәатраа, рама-
данраа, аха иабакоу, иара данаацшлак, дара ґәата-бґата
адәы ишықәу ибоит, иажәагы хиркәшоит иумор бызшәала:

Ех, абри цхызымкәа
Избар лабґаба,
Асатира уаха ишызмышуа —
Уи азы сыґәра жәґа!

Кь. Чачхалиа исатира акәастха зыґәґигаз ахәыштаара
ианалацәажәо, ирґытцашәо Д. Ғәлиа, Л. Лабахәуа рыхъзқәа
роуп. Ари ииашоуп, аха уи акны иаангылатәым. Апоет ицґәаз,
изхаихаз атрадициақәа рымчхара ицґґы итбаауп. Сара
сґәанала, поет-сатирикк иахасабала, Кь. Чачхалиа ґәґәала
иныцшит (аныцшреи аґырцшреи еиларџашьатәым) ацсуа
милацтә хъзыртәра ачыда кәзшьақәа, уи џашьара зқәым
апоетика, еиҳарак иналкааны асатиратә ажәа шытыбжьыла,
ритмикала артәашьаґы:

Хартәыфаџы
Цыхәа-баба,
Хәыштаара ґәґымц,
Цис ацґәаба,
Тәаа-маа,
ґемирҳа, ґемирба,
Цъа мбазакәа,
Цсшьа ґырба.

Хәынаң мкы,
Чуан тырбза,
Зхара крыфа,
Абла тызза...

Араҕа асатиратә ажәәқәа реиҕартәышыа, бжеихан амапкратә формахь ииагоу ажәәҕахтәәқәа ажәлар иаңыр-таз ахьзыртәрақәа рҕоуп иахьуңыло: «заамга-зңыҕла», «ңыымшыыламта, ңыымшыхырҕәыҕы», «шыапымызәзәа, иартәқәңала» уб. итң.

Ажәлар рпоезиа аҕазшыақәа ируакуп еиҕагыло, аха сахьаркырала еицхырааны еицтызго, парадоксла ажәәқәа рхархәашыа. Иҕаңхыа иқәиргылоз асахьаркыратә хықәкы зеиңшраз ала, Кь. Чачхалиа ңыара-ңыара абри астиль иеазааигәатәны, илшон иоригиналтәу афымта аңцара. Иреиҕзюу исатиратә жәеинраалақәа руакаҕы апоет дыхьзиртәуеит неихыркәа змам аашыаф: уи имхы цәағәаны иртан—изхымкааит, ианхыркаа — изыламцеит, изыларцан — изымрашәеит, ус-ус ишеибарххоз:

Итаңсаны иртан,
Илымшеит аура,
Иуны имтаңцан...
— Иазхоуп сырххара! —
Ихәан, длатәан,

Ифеит изхара!Аңхыаф дшақәымгәығзоз ажәеинраала ахыркәшара, илңшааху аритмикатә еиҕарсра ухәа ишьтырхуеит асахьаркыратә эффект. Ажәлар рҕы-пыцтә поезиа ицирхыраауеит Кь. Чачхалиа ңыара-ңыара ажәеинраалақәа рритмикатә еиҕартәашыаҕыҕы:

Иахыа дашьуп,
Уатңы дашьуп,

Ихы ихъуеит,
Игъы хэашьуп.

Асеицш икоу аритмикатэ еицааиракэа (ѡба-ѡба бжыкэыгэгэара хадакэа рыла ацэахэакэа реикэыршэара) Д. Гэлиеи Иуа Коғониеи заатэи ражэеинраалакэа рёгы иупылоит, – ажэлар рёпыцыцтэ поезиа иазааигэакэоу роуп. («Бызбоит, бызбоит, бзиа бызбоит, аарцэ бызбан, нырцэ бызгоит»). Къ. Чачхалиа исатиратэ наршэ архиаразы еи-цырдыруа апсуа жэапқакаггы ихы иаирхэоит, асиужет змоу ажэеинраалакэа рылихуеит. «Абгахэычы санцслак, схы акэытцарахь ирханы сыжэжы» – ахэеит хэа, ирхэо ажэапқа иалхуп ажэеинраала «Абгахэычы ауасиат».

Иааидкыланы иугозар, ажэлар рсахьаркыратэ хэыцра, ргыама, рлаф, рсамаркэыл дазааигэоуп Къ. Чачхалиа иреигъзоу исатиратэ жэеинраалакэа рёы. Урт, шамахазак акэымзар, дук имырхьаацэакэа, ажэа мариала апоет иахзеитеихэо ажэабжхэыцкэоуп, насггы дара зегьапхьаѡ игэынкылара иналатэаны ицартэ еицш, изырманшэало ажэеинраалатэ форма рзицшауан.

Апсуа милаттэ традициакэа рнаѡсггы, Къ. Чачхалиа ау-рыс сатиратэ поезиа иафитцааз мачым. Крылов иажэамаана «Квартет» акыр иазааигэоуп, иаххэап, иара иажэеинраала «Ахьажь напхгаѡы». Ахьажь абахча напхгаѡыс хэа ианахадыргыла, акарматцыс нак интцаны акэраани атцларкэыкэи аанагеит:

Иаалаган, ашэа ғыцкэа апырцеит,
Анота ианцаны итрыжт.
Амузыка аѡит хэа ианырцеит
Ахьажь композитор кыж-кыж!

...Азырѡцэа: ауаса, аѡьма, ахэыс, –
Абарт ракэын абахчахь инеилауаз,

Исхаштыз, иҗан аҗадхәйс.
«Азу!» — аатнаргон иахьрылатәаз.

Кь. Чачхалиа исатиратә пышәа, иҗыбаф чыдарақәа ханрызхәыцуа, инатцшыны иазгәатәзарц ахәтоуп иареи Леонти Лабахәуеи апоезиатә гәыцхәра ирыбжьоу. Кь. Чачхалиа апоезиафәтәи ирцафы изикхьан гәыкала ифә ацәахәа җаиматқәа. Имыцхәхарым иара убас аиҗаби аитцби, фәыцәа ацсуа поетцәа реибадырра шыҗалаз атәы зхәо Кь. Чачхалиа иажәақәа ацхәафцәа ирдыруазар, избанзар урт иара ирфәиаратә биография аилкааразы акыр рыцаркуа иҗоуп: «Сара рацхәаза афә салагеит арфаш згәыдыҗеалоз ахахә ду сықәтәаны. Уи арфаш иахьзуп Мызыкәара, Цаҗьазтоу ашыха нхыт. Сара сыҗан уаҗа цсшьара ацсуа поет Леонти Лабахәуа сицны. Ацсуа шәҗәқәа рыцхәара бзиа избон, урт рыбжеиҗарак сара шәҗәыда исхәауан. Леонти абри даара ссирс ицхәазон. Срыцхашьаны аҗәзу сыздыруам, «умшәан, уаргыи уфәа уҗалоит» хәа сеиҗәалон. Ицәбыргытәҗьаны, абри хыхь зызбахә схәаз ахахә ду ахы сықәтәаны изфит рацхәаза жәабаҗа цәахәа инеиуаз аҗәеинраалак. Исамхабзиахазар аҗәхап, Леонти сизацхьейт. Сигәыдиҗәхәәлейт, сышьтихит, сгәыдикилейт, саргыи сгәы цшаазар аҗәхап, самхагәыргәацәоу — сылабжыш аахаҗәҗәәлейт» (Кь. Чачхалиа иархив аҗнытә).

Абасала, ицшьоу шыха цшзак афә иҗәлейт Кь. Чачхалиа ипоезиатә «натра», «изаахра». Кь. Чачхалиа ирфәиамтәзы Л. Лабахәуа ипоезиа заҗа атәнакуаз атәы итцеггы еиҗьны ирхәоит иара иажәеинраалақәа рхәтақәа. Л. Лабахәуа исатирафәыоуп ацхәа ахы ахьакуа ашьтахь Кь. Чачхалиа ишьтикааз, иртбааз астиль: аҗәеинраалақәа рыхьзқәа ритмикәлеи рифмәлеи реиқәыршәара. Леонти Лабахәуа еицырдыруа иажәеинраала «Мазлоу зегь злоу» ахьз артәашьа иазааигәоуп Кь. Чачхалиа ихы иаирхәо аҗәеинраалақәа: «Амбақәа иахцәигоит иахьмырбақәа», «Соуфьцә исафьцә»,

«Хацьгәат, ахацьгәа ат», «Сеидык-мгәацәатык», «Рамадан ичамадан» уб. итц. Ирцаф бзиахә иңышәа ихы иархәауа, иазырхауа, иртбаауа, Кь. Чачхалиа аңсуа сатиратә жәеинраала ишиашоу, имкәаратцәкәа, аңхәацәа ргәахы изләнеиша, агәынкылара зырманшәалаша аритмикатә еицааирақәа азиңшаауан. Л. Лабахәуа исатирафы асахьаркыратә эффект арлахфыхгақәа, укьатеиах цызтәо арччагақәа ируакуп аңсуа ажәақәеи атәым ажәақәеи ре-иниара:

Q-ажәак ихәон аңсышәала,
X-ажәак ихәон аурысшәала.
Ихьзыртцарцаз «профессор!»
Аха ихьзыртцазеи? «Уор, уас, уор!»
мамзаргы:
— Чесни слова, понимаеш!
Санхәыцытәкьаз сеиңшын аеш.

Аңсуа ажәеи аурыс ажәеи абасала еибакапануа, аигәыларатә рифма рыбжьатцаны, сатиратә үгәк еицахо иҕаитцойт Кь. Чачхалиагы жәпацьара иажәеинраалақәа анхиркәшо:

Абас Амбакәа цәгәала дшоуп,
Акгы аницом акорешок!
Амбакәа, иуфахьоу узхоуп.
Азәырфых алоуп икружок.
Амбакәаг дзыкоу убри азоуп...
Аха сгәы иаанагойт ирхәап хәа: стоп...

Аеацьарагы:
Изхәартыхыз ари афыз,
Иаарыкарцан аревизия,

Аревизор ихәеит: — Вот так,
25 нызкь ахәеит акт!

Хәарас иаҭахузеи, адәахьтәи аритмика-лексикатә еикәшәарақәа рҕны иаангылом шыҕьа аҭсуа сатирикцәа реизааигәара. Урт реикәҕытра итеггы итаулан: ашыҕьаггы ҕышәала аҭсҭазаара реаладырхәуан, ацәгьа иаҕагылон, ирыман активла зәаазырҭшуаз ауаажәларратә позиция.

Цьара-цъара амартцеирахь ухьазырҭшуа адәахьтәи архиагақәа ракәзар, урт Кь. Чачхалиа поетк иахасабала дшәыцыпхьаза, дытҭәаацыпхьаза, ицәытшәахон, иагькеиҭсеит заа гарақәҕәатцас, ишьтикааит иара инапкымҭа змырҭашьоз истиль, исахьаркыратә форма.

Апоет инапкымҭа аҭштәы еизада ахазтқоз, аха лассы дызҕәатцыз играқәа ируакын, дзыхцәажәоз ауаа хымҭада рҭакрала, рахьырхәрала асатиратә жәеинраалақәа рхыркәшара:

Хәыта Иуана-иҭа,
Насгьы иахәшьаҭа,
Дрыцны ианшьа иҭа,
Ибилет ааимырхын, —
Иус даамырхын, —
Урт днарыцырҭцеит.
Абахҭа инҭаркын,
Ашә нкыдырҭцеит.

Наҕ-наҕ Кь. Чачхалиа мап ацәикит иара убас ажәеинраала азеиҭш мораль ахыц итыганы, автор иҕала ахәараггы. Иаххәап, еицырдыруа асатиратә жәеинраала ҕаимаҭ «Тышәкәа» ахала аҕахәы ахәартә иҕоуп.

Ушысымбацгьы, усгьы уздыруеит,
Тышәкәа,

Улабзѡабзуа, уцыхѡа рышѡѡѡауа.
 Тышѡѡѡа, иумоуп ѡба здыруа
 ақышѡѡѡѡа,
 Акы ицѡѡѡа, егы узырбзуауа.

Аха пшь-куплетк рнаѿс иацитѿ ахыркѿшагакѿа аа-
цаахѿак ажѿеинраала ацакы еицархѿоит:

Тышәкәә афызцәа ауаатәыфса рахьгы
Имцакыкьо, Тышәкәә еицштәкыа

Ислабо ала, ажееинраала ацакы хтцаахейт, аха ус
икан Кь. Чачхалиа иказшьа, уи зегь аахтны иахирхар
акэын, даргамахаадын:

Са сыққайыңа азғы иабызоуп,
Иқәпақәсуа ицалароуп.
Иарбанзаалак сгәы иамыхәо
Иаацәырганы исхәалароуп!

Абраҭа иныкӕырҭшшӕа акӕзаргъы, зызбахӕ зыргоу ахпшаӕеи анырраӕеи ихархӕоит Къ. Чачхалиа дзыкӕгылаз ипоезиатӕ дгъыл афӕ дшызатцӕымыз, уи зыр-мазеихъаз ауаа шамаз, иахъа иара ифӕызтауа афӕр шыкоу еипш, иара ишьтахъкеи икӕша-мыкӕшеи дыздыгшылоз атрадициа ду шыкӕз, иара апоезиахъ ихы зырхаз амӕа — мӕа мариак шакамыз.

Аамта наскыацыпхыаза Кы. Чачхалиа исахваркыратэ казара халон, иаха-иаха иажэа цхафырхон, апоет дзие-иуан аказатэка дызмыршашэа ажаэртэ лаконизм ашка — мыцхэык мхэазакэа, ауаа рсоциалтэ хафсахыа аарпшрахэ, апстазаара аткаркэа тырччааны иахзырбаша, ахшыотцак

гәылыршәаны ахәашьахь. Абар Кь. Чачхалиа исатиратә рҕеиамта ахьыршәыгәкәа ируаку:

Кычын иман ахәакәа,
Хәычи-дуи жәабака,
Уи изгылан ахәатра,
Ахыбгы еипшыи аматра.

Ахәатраҕы ахәакәа ҕыҕуан,
Ииашан, улымхақәа тырхуан.
Кычын истеит азтаара:
— Ирылалазеи абант убра?

— Ус дук рыман хәа егызбом,
Аиашами, усызжьом.
Еимаркуеит, — ихәеит иара, —
Зегы агәтаны аиара!

Абракагы ихамоуп ақхаф дызқәымгәығоз,
иаалырқаны ихы-иҕы ааихазырччо асахьаркыратә фи-
нал — уи ақсуа сатираҕыы Кь. Чачхалиа иакара иазказаз
дмацын. Имырхьаазакәа апоет илшеит ажәеинраала
асоциалтә таққәым арцьбарара. Иара убастәкьа дазказан
Кь. Чачхалиа ажәак еиуеипшым аниуансқәа рыла
архәмарра:

Быхцәы хыбтәеит балаган,
Бмагра ҕыбтәеит блалаган,
Бгәышцы хыбит бналаган,
Быткы хыбтәеит бәалаган.

Банызба, сгәы акы аанаган,
Уажәы ибасхәап, саалаган:
Быбзгы хыбтәар балаган,
Иахагы еигьуп хәа сгәы иаанагоит.

Ифашьом араҕа аҕсуа ҕаттарба афонетикатэ чыдарақәа
заҕа ҕазарала, цәалашәарала идкыланы апоет дрызнейуа.
Шьтыбжьқәак рылоуп аомонимтә рифмақәа: балаган, бла-
лаган, бналаган, бфалаган злеицшым, аха урт реицааишья
ацхьаф дарччоит, апоет игәыхәтәы дахьнагзоит.

Кь. Чачхалиа исатиратә ҕазара лымкаала ирныцшуеит
цшьба-цшьба цәахәа ицо ажәеинраала хәыцқәагы. Урт
афоризмтә ҕазшья рымоуп, ажәақәа ашьанцеицш ацыцхь
рфьтыцддуеит, насгы апоет шьюуку-шьюуку реицш,
ирхәохью еиҕеихәом, иара ихатә ипоезиатә хшыфцакны
импыцижыыз роуп зегы:

Ҷада цәгы, Ҷада бзиа ыҕам,
Урт зегякоуп.
Убри акәхап изырхәогы:
Аеада ахә еицш ицҕоуп.
Абар даҶа Ҷырцштәыкгы:

Ушәапырхапуа ацстазаараҶы
Аҕазаара — ари цсроуп!
Ескыынагы арцынара аткыс,
Ҷнактәи арбаҕрагы кыр иацсроуп!

Хыхь ишазгәаҕоу еицш, ицстазаара атыхәтәантәи
ашықәсқәа рзы Кь. Чачхалиа ипоезиа инейдкы-
ланы уахәапшуазар, имфашьяхуа аҶеиҕанакит:
тышәынтәалара ззымдырзоз апоет ицшаауан амфә
Ҷыцқәа, дыззыгәышьюаз ижәлар гәакья рыцстазаара
иаҕа-иаҕа иеалеихалон, цаса ааста инартцауланы
дрызхәыцуа далагеит ацсреи абзареи, ацәгыи абзиеи
рцакы, ацстазаараҶы ауаф иҕыц, иуалцшья. Кь. Чачха-
лиа ирҶиамта зегы ауафытәыфса иеилкаара иашьҕоу
алирикатә поезиа иамҶеханакит. Апоет хьахәхьачарада
дышьтнакәыцәаит И. Когониеи, Б. Шьынқәбеи, егырт

иналукааша ацсуа поетцәеи рлирикатә цәкәырцара,
чыдала дизааигәахеит А. Лашәриа. Урт рпоезиатә гәеисра
иаргбы игәеисрахеит: иутәы, ихәатәы рацәахацыпхьаза,
ирызхауан исахьаркыратә лшарақәа. Аха, рыцхарас
иҕалаз, ипоезиа амч заҕа ихалоз аҕара, ицыкәкәон иара
ихаҭа игәамч. Абри аамҭазы Кь. Чачхалиа иацъал зырц-
цакыз ачымазара хьанҭа дахьан. Иахьеи уахеи ацсра
иақәпоз апоет ихы-игәы азҭазамкәа дҕанатцон, иңеипшыз
агәыхәтәхьымзара игәы канажьуан. Иара илыжжуаз
илахьеиқәра, ихьаақәа, игәтыхақәа, игәжәажәарақәа
ртәы зхәо ажәеинраалақәа мацзам. Ианакәзаалак зыгәра
игоз, иаргбы игәра згоз ацхьаџцәа Кь. Чачхалиа иаахтны
ириехәоит ашәшы аазхыџлоз ицәалашәарақәа рҕазшыа:

Уаха даара схы сгәы ақәмачуп,
Ицстхәаха исхаҕаит хәыцрак.
Ацх еиқәа агәтыха сзацуп,
Сыкны самоуп уи саџыцрак.

...Дышҭастахыз иааимызцҕьоз
Уаха исхаџоз алашьцара,
Агәырџа сыхца наҕ иказцоз,
Саанызмыжьуаз сьамацара.

Кь. Чачхалиа ибон ауаџы иуаџра, ихачхара цызшәо
ацстазаара аидара хьанҭа шиқәыгәгәоз:

Иҕоуп, ухы-угәы ахзыршәало
Аминутқәа, асаатқәа анааиуа.
Иҕоуп, уиетцәахә анкашәало,
Ишәартоуп ухы уаназымиааиуа.

Аха абас еипш ихы игәы азамҭакәа даныҕалозгьы, апо-
ет-агуманист игәы шрызтац ирызтан ацсадгьыл, ацсабара,

апартия, ажәлар, абзиабара, айфызара, ауафара. Уи ихы ма-
цара дазхәыцуамызт, хьаас имаз акы затәык акәын:

Скалааит икахауа дышьтысхуа,
Амчымха снейны ситдагыла.
...Сара истахуп азқәа рәы сыцҳаны,
Смаакыраны ауаа сроурц.

Ақстазаара амыкәмабарақәа ирызмыркьәтеит Кь.
Чачхалиа ипоезиа амцабз, уи алашара. Апоет иразкы
анифалашо ирейгьу асаатәз иит абарт ацәахәақәа:

Бзиа ишқазбо аацынра аамтәз,
Ашәтқәа анфало еилықхо.
Ақсабара ианснато хамтас,
Қсаатәтас ақырра сгәықхо!

Хауа цкьала азаза цхьахәо,
Адәыш сыкәыхх санцауа,
Абахчаф аттар ашәа анырхәо,
Агәазырхага ансахауа!

Бзиа ишқазбо ақсабара
Иара аамтала ианаауа,
Қәықшрала, бзиабарала
Аацынра агәы анттәаауа!

Ахәасашәт еицш ибыбышза,
Ибыбышхар са схахәы,
Сажәымта убасқан ирқшза,
Аацынра, иуасхәартә сфәхәы.

Кь. Чачхалиа ақсуа литература хатала даналахәыз
аамтәқәа рыфнытқа хара хлирикатә поезиа акыр
еизхазыгьейт, аеартцаулейт, аеартбааит — ихаракхейт иара

иетикатә идеал. Иреиҕызақәоу иажәеинраалақәа рыла
Кь.Чачхалиа абри хпоезиа иаанарҕшыз ауафара аҳаракрахь,
ахырғәғәартахь иеҳеигалт, икказа иубартәхеит уи ипое-
зиа зеггы еидызкыло, ауафара иатцоу асахьаркыратә гәыцә
хада:

Ишҕабзиаз, ауафы
Дышуафу дыҕсуазар,
Ибзиабара ауаа зеггы
Ргәафы инхауазар!

А. Лашәриа иажәақәа рыла иухәозар, Кь. Чачхалиа
«дыҕканатҕ дыҕан, дыҕоуп, хгәы дтытцәом бзантды». Иара
хаҕала хажәлар дрыҕхеит, аха хлитература иазынижыт
ажәлар ирҕымхо, иртәу, рҕахәы еитазхәаша апоезиа:

Сашәа – сыҕстазаара,
Сара сгәацаҕа,
Са саныҕамгы,
Сашәа, устынха!

ДЕНИС ЧАЧХАЛИА

АИҚӘЫРШӘАФ ИКНЫТӘ

Еицырдыруа аҕсуа поет-сатирик Кьыршьал Чачхалиа
иажәеинраалақәа акыҕхь раҕхьаза акәны ирбеит 1938
шықәсазы. Убри ашықәс инаркны ифымтақәа лассы-лассы
аҕхьафцәа ирҕылон аҕсуа газетқәеи журналқәеи рҕны,
иара убас хазы шәкәны иантытцлозгы. Иахьазыхәан, апо-
ет иеизгақәа (ҕсышәала итытцқәаз) хыҕхьазарала жәаба

инареихауп. Урт ирылоуп Ө-шәкәык, апоет данңсы ашытахь атыжьра збаз.

Аңхьа ыдаагало ари ашәкәы еиднакылоит апоет-сатирик 1938–1960 шықәсқәа рыбжьара иаңитцаз алирикатә жәеинраалақәа.

Иккалап, арт ашымтақәа ихадоу атың аанырымкыло-зарггы Кь. Чачхалиа ирҕиараҕы, аха, иагъа ус акәзарггы, исатиратә шымтақәа инарывагыланы, кыр ирныңшуеит апоет казак иахасабала изхашьеи иестетикатә гъама ашыақәгылашьеи.

Ашәкәтыжьырта «Алашара» ҳаңхьака итнажьраны иҕоуп Кь. Чачхалиа исатиратә жәеинраалақәа рышәкәы, апоет ихаҕра хатәааны иаазырңшуа, аңсуа литератураҕы еихаразак ихъз злархәо.

ДЕНИС ЧАЧХАЛИА

* * *

Уаанза (1979 ш.) «Алашара» ҳәа итытхьаз Кь. Чачхалиа иажәеинраалақәа реизга ханартәауеит аңхьа ыдаагало ари ашәкәы. Арака еизгоуп апоет 1961–1967 шықәсқәа рзы иишхьаз алирикатәи 1938 шықәса инадыр-кны итытхьаз исатиратә жәеинраалақәа.

РАУЛЬ ЛАШӘРИА

ЗГӘЫ АПХАРРА ЗЫДГЫЛ ИАЗЫНЗЫЖЬЫЗ

Убас икалеит ари ашәкәы автор илитературатә лахьынца: апоет-лирик Кыршьал Чачхалиа иатцкыс апоет-сатирик Кыршьал Чачхалиа апыжәара игеит, апхьащцәа деицгәартеит, иажәеинраалақәа бзиа ибаны ғырхәала ирцеит, акритикцәа ракәзар, еицфакны иалыркаауан асати-ра жанр еиха ишимпыцманшәалахоз. Цабыргыцәкьангы, Леонти Лабахәуа иаамышътахъ дыкам дача ацсуа поетк Кыршьал Чачхалиа иеипш зәазтәылхны асатиратә жәеинраалақәа зыфуаз, ақәғиарагы змаз. Апоет иажәа бцъартас иткьон, икалам цхәфыр рыжәитцон гъангыашрала итәыз, ипшандагоу ахъз иашътаз, «агәтаны аиара» иазхьуаз амбакәараа, рамаданраа, чыраара иреицшыз ауаа.

Апоет ицстазаара далтижътеи аамта мачымкәа иш-цахьоугы (1970), ацсуа литературағыы инеигоз аамта аццара азәгы изымгәағызшәа ус иаанханы икоуп.

Аха шака иҳаракузеи, шакагы иссирузеи Кыршьал Чачхалиа ацстазаара ашәшыратә ган илацшхәаа на-хган, бла-хаала адунеи даныкәцшлак иоуаз апоезиатә цәалашәара. Шъха зыхъцас ицкьоу, бырлашцас иуфәцхо алирикатә цәахәакәа ацстазаара угәадырцхоит, ихааза хыцрақәак рыкәа утадыршәуеит, анасыци уатәтәи амши урықәдыргәыгуеит.

Кыршьал Чачхалиа ацсабара акнытәи иаауаз, зхы зыцсеицш бзиа избо поетын:

Арфашкәа леиуеит,
Аимхәыцкәа цыххаа.

Сгәатцанза инеиуеит
Урт рыбжыхаа...
...Алымхарыфқәа кнархауеит
Ааңынра азаза.
Сқәыңшындаз, иахауеи,
Абас назаза!

Апоезиа ашәаңшь иххаза иззакыз апоет игәы
ашықәсқәа рыҕерыртомызт, ааңсарада дырзышәахәон
ижәлари Иңсадгыли. Ақәра мчы амамызт абри афыз
агәалақара змаз, илаҳығыз апоет изы:

Исымбазакәа, исамхәазакәа,
Ажәра ааиуеит әезауа.
Аха саргы исымбазазшәа,
Сеыргызмалноуп сышцауа.

Иахьагы издыруа маңуп Аңсуа радиои ателехәаңшреи
рыла лассы-лассы ихәхауа ашәа «Исхароузеи?» ажәақәа
равтор Кыршьал Чачхалиа шиакәу.

Аиашазы, ирыңҕахон абарт ажәақәа ашәахь
ииагамызтгы:

Лассы-лассы бысгәалашәоит,
Шака схәыцра балоузеи!
Амацәыс еиңш бысғәалашәоит,
Шака ба блашароузеи!

Кыршьал Чачхалиа омашәатцәҕьа аңсҕазаара бзиа
ибон, бзиа дабон иаргы, еилибакаауан, рыңсы еиңхәаран:

Ашьыжь сҕыхеит, ааңынраз сҕыхеит,
Азаза кахәхәы ашьац иатцәа ааит!
Анахь ак сыхеит, арахь даеак сыхеит,
Акы аҕак ҕастаанза даеак сызцааит...

Ашьхақәа, архақәа, амшын, азиас трысқәа, ажәџан
блахкыга, Ақсадгьыл... Ирацәоуп Кьыршьал Чачхалиа ипо-
езиа цаҳәцаҳә ззыкыз, дыззышәахәаз. Азин иман апоет ид-
гьыл ахь ихь рханы абас ахәара:

Сыџанатц пату уқәтаны,
Иукәсыршоит снақәа.
Сыцсыр сызқәа наудтаны,
Сыцәоит сынҭахәхәа.

Дцеит апоет игәы иахылцуаз ақхарра зегьы бзиа ии-
боз ицсадгьыл иазныжьны, иажәашьтыбжь назаза Ақсны
иахыџуа.

НЕЛЛИ КИУТ

АШӘЫГАҚӘА РМЕЛОДИА

Аха рақхьаза асахьаҭыхыџцәа дуқәа ррепродукция
зныз ашәкәы анызба жә-класск ркны стәан. Уи збеит ақсуа
бызшәазы сыртцаџы, апоет Кь. Чачхалиа иџны. Уи бзиа
иаҳирбеит асахьаркыратә литература. Аџныҕа ҳаигалон.
Ашәкәқәа ҳаиҭалон.

ТАИФ АЦЬБА

КЫРШЬАЛ ЧАЧХАЛИА САТИРИКК ИАХАСАБАЛА

Иарбанзаалак акгы зыкалазом акымзarak ахыкам акынтәи. Зеггы шытак-шытак рымоуп. Кыршьал Чачхалиа исатиратә баѡхатәрагы ашытақәа зегь рапхьаза ижәлар гәакьа ркноуп иахыкюу. Ацсуа жәлар ирмилаттә казшыоуп ухәартә икоуп агәкамхара, аиаша агәрагара.

Ацсуаа ртоурыхмѡафы ирхыргахьоу ауадаѡрақәа – иаххәап, шәышықәсала дара реиха игәгәаз амч баапсқәа ирѡагыланы,рхырытцамырхақәарааира,ианаѡахатцәкьоггы ршьамхы арсны акәымкәа, ишықәѡо иатцахо, ихаѡсыз ашәышықәсазы реихараѡык хыртцәаны Тьрқәтәылака иахырго, ара иаанхазггы бҗеитцыхрак рымамкәа, Октиабр ашьтахь, издыруада, шыта хабга ааитцаххит хәа ишыпшыз – иреиггыз рҗеицәа аарылхны идырзуа, иршыуа, анаѡсггы аибашьра, анаѡсггы амилат политика аилагарақәа иказ – абартқәа-егьыртқәа ирыхкьанггы ргәы рымкьатцәкьаны иахыкәымхаз, еиҗахггы иашарак иақәгәыгны, пхьака бҗеитцыхрак, псгарак шҗахмоури хәа иахыкәѡо, кутцәуарак рхы иатәамшыо иахьааиуа – абартқәа заманала ирныпшуеит хәжәлар рхачхара шака игәгәоу.

Абас еипш ахачхара змоу ажәлар дрылиаар акәын дара реипш зеипшу: рымч зымчу, аҗсҗазаара лаша азықәѡѡ, ацәгьамыцәгьа аѡаѡеѡы, шәара зқәымыз апоет-сатирик Кыршьал Чачхалиа иеипш иказ, уи иагьихәар акәын ижәлар рѡахәы, ижәлар рыхьзалаггы иѡаҗиелар акәын дара ирҗырхагахоз зеггы. Кыршьал Чачхалиа дцәырҗит ххәар аует иара иаха данаҗахыз, илшазггы маҗзам, аха,

рыцхарас иҗалаз иҗстәзаара җахымтәар амуит җаҗхьаҗы – иаҗа данаҗахыз. Иара исатиратә хәа зықәкыз аанханы ишыҗаз иара даҗымхар амуит. Иахьанзаҗы зны-зынла хәақәыҗсычхалоит зхашәа хы зымбо афацәа-агацәа мшәа-имырхауа амҗадукәа рҗны ианахпыло, уимоу атрибунақәа рҗынтәи ахшыҗ анахдыртцадо: ех, шаҗа игәхьаанагозеи урт Қыыршьал икалам.

Аҗхьаҗцәа рымацара рақәымкәа, ус атцара змамыз-җы изамыҗхьозҗы җырхәала издыруаз рацәаҗын Кыыршьал Чачхалиа исатиратә жәеинраалақәа: «Амбақәа иахцәигоит иахмырбақәа», «N амагазин», «Рамадан ичамадан», «Тира изыхәан асатира», «Софыҗь исаҗыҗь», «Кычын ихәақәа», «Ацҗәи ахәынаҗқәеи», «Кызки кәатаки», «Ацҗәаба тыхәабаба» ухәа убас ирацәаны. Кыыршьал исатиратә калам алаҗш ицашәон ахымаҗаҗьацәа, амцхәацәа, атцартышагаҗцәа, атыҗҗхәақәа, аҗәардә татақәа рзықәҗаҗцәа, зымҗәада хәыцыртә змамыз акрыфацәа, ахаскын бааҗс амхы шыҗхастанатәуа еиҗш, ажелар ирышыклахәуаз, рыҗстәзаара иаҗырхагаз.

Лымкаала иазҗәатәтәуп, иазхәыцтәуп апоет ибызшәа ачыдара – уи иҗымтәқәа абас ажелар ирылатәартә иҗазтәаз. Раҗхьаза иргылан уи зыбзоуроу дара ажелар рбызшәа, рҗаҗыцтә цәажәашьа иахьазааигәоу ауп. Убри иаццатәуп дара ажелар рыҗәтыха, рхьаақәа иахьрықәшәо: ажелар рҗәы җырцәахьатцәҗеит Кыыршьал Чачхалиа сатирала иҗаҗиҗеуаз, дызнымшәоз, «ихы здишьылоз» аҗычцәа, амцхәацәа, цартышала зҗыбақәа зыртәуа, иахьеи-уахеи иахьынтыҗлак ауаа ирҗахәуа, рымш зырхәашьуа ахәымгақәа. Хәарас иаҗахузеи, ажелар рҗәы иахәон урт рыччархәрақәа, рымахаҗьарақәа аартны апоет имчала ианырбалак изакәқәатцәҗьоу рыграқәа иаҗа ианхитлак, урт рҗеиҗшҗы, рцәыхәтәаҗы шыцәҗьахоз анааирҗшлак.

Апоет истатиратә аҗәеинраалақәа зегы рҗны, шамахамзар, ацәҗьамыцәҗьа атцахоит, аиаша аиааира аго-

ит, ацэгъоуцѣа зегъы, шамахамзар, азѣ дтаркуеит, азѣ
 иматцура дамырхуеит, даѣазѣгъы ихы ахъижра изымдыруа
 адѣы дықѣхоит дыччархѣны. Ари – апоет иитѣхыз ауп, аха
 апцѣазаараѣы ацегъоуцѣа иаха рпозициақѣа гѣгѣоуп, уи-
 моу, зны-зынла дара ирызку асатира иазызырѣуа, ақыр-
 къырхѣа рызхара иччоит, ажѣаѣы ишырхѣо еипш, рымгѣагъы
 «къырч» аргом, изѣыц иаѣыхуп. Урт иугѣаладыршѣоит
 агрипп авирус – изгаша ахѣшѣ анарталак, ишнеи-шне-
 иуа убри ахѣшѣ иашыцылоит, иаго акѣым, гѣахѣалагъы
 иафо, мгѣахѣысгъы иахѣо иқалоит. Ускан ицшаатѣуп даѣа
 хѣшѣык иаха иѣбароу, даѣа къазшьак змоу – убригъы ави-
 рус ашыцылаанза, ианашыцылалак – даѣа хѣшѣы ѣыцгъы
 пшаатѣахуеит. Ацѣгъамыцѣгъа ѣаѣызѣуа асатирагъы
 ескъынагъы аѣарѣыцлар акѣзар қалап, даѣа знеишьақѣак
 – ахѣышѣтѣра зылшаша, анырра къазцаша амѣақѣа
 цшаатѣызар қалап. Иара абри ауп, иаахтѣаны иаххѣозар,
 ацѣгъамыцѣгъа аѣаѣѣра, зынза аныхра зрыцѣгъогъы.
 Кыыршьал Чачхалиа исатирагъы иаха-иаха иѣбарахо,
 иаха-иаха аѣрыгѣгѣо иаауан, аха рыцхарас иқалаз,
 иаалыркѣаны иара ирѣиаратѣ мѣа ѣахтѣеит. Апсуа лите-
 ратура даѣхеит зда иаматѣамыз асатирик ѣбара.

Кыыршьал Чачхалиа еихеихаит апсуа литератураѣы
 Дырмит Гѣлиа, Иуа Коғониа, Мушьни Ахашба, Леонти
 Лабахѣуа зышьаѣа ркыз асатиратѣ хырхартѣ. Иара Кыр-
 ышьал ихѣа ишытѣанеиуа ашѣкъѣыѣѣѣагъы анырра риѣеит,
 зынзатѣкъѣа иара ицымпсит асатира хара хлитератураѣы,
 аха иаахтѣаны ихѣатѣушѣа збоит акы: Кыыршьал Чач-
 халиа инаѣс апсуа поезиаѣы мыч дук аманы, «Кыыр-
 ышьал ихыѣша» зхыѣшоу асатиратѣ жѣеинраалақѣа зынза
 имаѣхеит, дара иѣѣыртѣуа акык-ѣбакгъы рыѣаѣара иаха
 инацланы изықамлеит. Асатирик ипцѣазаара далѣиѣѣѣеи
 аамѣа кыр цеит, ацѣгъара авирусгъы иаха аѣаргѣгѣеит,
 убриақара аѣагылазаашъѣа ахы аманариашеит – изга-
 ша ахѣшѣ апшаара иахагъы иуадаѣны иқалеит. Абри

аганахъала изызхэыцша рацэоушэа збоит иахъа ацсуа литературафыы асатира знапы алаку, ма иалазкраны икоу азэык-фыцъак. Зыгезыргэғэо ацэгъара авирусгъы Кыршьал исатиратэ «хэшэы» амацара иазтамырхаргъы калап, аха иатахуп уи игэагъра, уи иусушьеипш аусура, уи икэпашъала ақэцара, уи иепш ацшаара.

Сатирикк иахасабала Кыршьал Чачхалиа имехак атбаара, џада ихалара уафы ибоит уи рацхъатэи иџымтақэа инадыркны исатиратэ жэеинраалақэа хроникала еишьтаргыланы дрыхэацшуа ифинеихар. Иаххэап, заатэи исатиратэ џымтақэа кэнушьартэи ишыкамгъы, урт рааста иаха ихаракны игылоуп, иахагъы рымчхара гэгэоуп хэа сгэы иаанагоит анаџстэи иџымтақэа. Иаххэап, «Еимаркуазеи?» (Кыцын ихэақэа), «Шэыбзиа зхэо уафы шэидгылом» хэа иалаго, ахэыцра иацэаашьо, ацэгъеи абзиеи ззеилмырго, уимоу зэаныршэаны, «жыыхэтак ахъалыргара» ишэазызо икылцшуа ауаа рыцхақэа фэпызэуа ажэеинраала бзиахэқэа реипш икақэоу. Сахьынзаиашахо сыздыруам, аха Къ. Чачхалиа ажэлар еиха ирылатцэоу иџымтақэа ракэзам иаха еигъу. Ацхъаџцэа – азырџцэа, реихараџык цкарак еипш, еиха имариоу, иаразнак анырра рызто, уиакара цауларак змам аџымтақэа роуп еиха инартбааны ирылатцэо.

Кыршьал Чачхалиа дсатирик мацараны хихэацшуазар – уи рфеиара хзеилымкааит ауп. Уи дпоеит иашан, длирик бзиан, икалап иара убри алирикатэ хырхарта акэызтгъы, иаха агэахэара изтоз, аха иадразомызт ацстазаара иашьклахэуаз ацэгъамыцэгъа. Абрака исгэалашэоит Демиан Бедный ицэахэақэа:

Пою, но разве я пою,
Мой голос огрубел в бою!

Кыршьал Чачхалиагъы апоезиафы дықэпаџын, дагъа-зықэпаџын, дагъазышэахэаџын ацстазаара, ибжыгъы

рзымхәәеит ацәгъамыцәгъа: уи кказа иаадырпшуеит ахаа-
цәа зкәыншышьылоу, ирхәыцгоу, ирлахфыхгоу ашьацха
злоу илирикатә ҫымтәкәа. Урт даҕеакы иаламҫашьо иаза-
анхоит ацсуа литература.

Апоет ихааныз, изааигәаны дыздыруаз зегъы хаштра
ақәымкәа иргәалашәоит уи шака ағыц дазфлымхаз,
шака ағар дрышыклацшуаз, игәацхоз апоетцәа ирызкны
ахзыншыларакәа икаитцаз. Схатагъы ицәахны исымоуп
рацхъазатәи сышәкәы атыцра иазкны Кыршьал Чачха-
лиа сыхъзала иишыз ажәеинраала. Уи сара даараза хатыр
сзақәуп. Убас егырт ағарацәагъы, иара иқәлацәагъы
рықәғиарақәа дреигәыргъаны ирыдныхәало ргәы азир-
хатон. Абри аганахъалагъы икоуп хара уи иҕахцааша,
хәхыҕыцшыша.

Кыршьал Чачхалиа исатиратә ҫымтәкәа ргъырак
зызкыз конкретла ацстазаарағъы иахпылоз ауаа ракәын,
уимоу, зны-зынла иаахыртыцәкъаны, рыхъзқәатәкъагъы
мцсахзакәа иажәеинраалақәа ирылеигалон. Иара абри-
гъы иаанарпшуеит хәа сыкоуп апоет шака игәы аартыз,
иағәацәагъы-ацәгъаныкәгаҫцәа зынза дырцәымшәазакәа
иаартны рәаҕера иеазикуан. Урт рахтә шыоукгъы,
ҕырдагәа-ҕыргаза катцаны, дара ракәзамшәа апоет исати-
ра зықәкыз, рхы рықәыжъ изҕыц иаҕын.

Никәала Кәыцниа имоуп жәеинраалак аеада иазк-
ны, аеада шака азырхәо, иазырышуа адырызтгъы – иха-
гахон, аха иабакоу, аеада шәкәы иацхъазом. Икан убас
Кь. Чачхалиа исатиратә жәеинраалақәа хатала изызкны
изырмацхъозгъы, аха уи азы иҳазхәом апоет исатиратә
бцъар еибамгеит хәа: ацхъаҫцәа уеизгъы-уеизгъы ирбон,
ирахауан апоет ицәымгыз дара ирцырхагаз ауаа закәыз,
даҕеакала иаххәозар – апоет ацхъаҫцәа нацәакәкыла ды-
дирбон ацстазаара иашьклахауаз, иацырхагаз, изҕагы-
латәыз дарбанзаалак.

Иахьа уафы игэы мацк инархьыртэ икоуп Чачхалиа исатиреипш ицъбароу асатира ахьзыкамлаз, уи аихаҳара ахьамоуз. Иахьа апсуа литература знапы алаку, иахьаайд-гыло, иахьааилацэажэо есқынгыы ргэы иаланы ирхэоит, хлитературафыы Кыршьал «итып тацэны» ишынхаз. Хэарас иатахузеи, алитературафыы азэы итып даеазэы изаанкылом, досу иара итып ауп иааникыло, аха уеизгы-уеизгы апоет иашатцэка ашьтэнеицэа имоукэа зыкалом. Изхысхэаауа, сара сгэы иаанагоит: хиашам хэа Кыршьал итып тацэны инхеит анаххэо – икоуп уи ишьтэнеицэагы – апоезиафыгы апрозафгы. Сара агэра згар стахуп, урт рсатирагы ицегь еигъхап, ишнеи-шнеиуа, Кыршьал исатиреипшгы амчхара гэгэахап, нак-аак аизхара аиуп хэа.

Иахьа аеетакра аамтазы – зегь рацхьаза хацхьа да-агылоит уи азыкэцаф, уи ашьатакцэа ируазэкыз, дымшэа-дырха ажэлар рыгэтыха нткааны ирзеитхэоз, агэагыра ду злаз апоет-сатирик Кыршьал Чачхалиа. Иара ирфеиаратэ аамта зегы удафын – аибашьра, аибашьрашьтахэти аамта хьанта, ацэгьахэара, амилат еилыхра, апсуара ашьатарзра аеазышэара, ақөымчракэа, атартышагара, апротекционизм, амтақьақыара... Абартқэа зегы ахьыказ, амчрагы ахатыргы ахьрымаз аамта дахаанын Кыршьал Чачхалиа, дырфагыланы сатирала дшықэцоз ауп ипстазаара дшалтызгы. Иахьагы икоуп уи ифеаңеуаз ауаа иреипшқөу. Асатирик иахьа ипсы таны дыказтгы, хара зегь макьана ихазгэамто, иееим ацэыртца фыцкэагы икалам иташэарын, исатира рхиқыарын, иаххэап, иацтэи амш зхагылаз, иахьа акнопка инақөыргэгэаны ателевизор апрограма ииаргошэа, аитакра иамцагцацэоушэа иараз-нак иаақэгылаз, арахь гэыла-цсыла иара иазыкацэазам, иаматэазам, зынза изтахзам, иахьынзауа мазала иафагыло ауаагы.

Агәра згар сҭахуп ҳақхьаҕа ҳақсҭазаара асатира аҭахымхо ишыҕало, аха иауам... Ҳақсҭазаара макьана иаҭахуп асатиратә калам, ацәҕьара иҭазыршәуа ажәа цьбара. Агәра згар сҭахуп еиҭагыы Кь. Чачхалиа иҭыц ҭацәны ишнымхо.

1988

ДЕНИС ЧАЧХАЛИА

АПОЕТ РАЦХЪАТӘИ ИАЖӘЕИНРААЛА

Ацсуа литератураҭцаарафы идыру фактуп Кьыршьал Чачхалиа рацхъатәи иажәеинраала шаҭиҭаз, Цаҕьазтоу ашьхараф, Леонти Лабахәуеи иареи анеицыз. Ари афакт игәалаиршәоит алиҭератураҭцаафы Р. Қапба имонография «Леонти Лабахәуа» афы. Иара убас апоет «Изаахра» шыҕалаз атәы дазаатгылт В. Атцнариа истатиа «Аччапшь лаша зтынхаз» афы. Уи астатиаала иаатуеит апоет Кь. Чачхалиа ааигәа х-шәҕәыкны иҭыцыз ифымҭақәа.

Арҭ акритикцәа зыхцәажәаз фактк шакәугыы, Р. Қапба иихәо аагоуп Кь. Чачхалиа ихаҭа изеиҭеихәахьаз аҭоурых аҕнытә. В. Атцнариа ихы иаирхәеит апоет Кь. Чачхалиа иблокнот афы уажәааигәа ипшаау, иара убри ахтыс иазку нҭамҭа хәычык, цитата ҳасабла ауп ихгыы ишаирхәаз.

Аха араҕа ҳара ҳазаатгылом ҫыҕьа апоетцәа реиҫызара аҭоурых, мамзаргыы Кь. Чачхалиа ирҫеиамҭақәа ишырныҕшыз Л. Лабахәуа исатиратә традицияқәа, мамзаргыы усҕантәи ашьхарафы иҕазаара Л. Лабахәуа ифымҭақәа

анырра чыда шырнатаз. Ари хаз темоуп аҥнытә, хазы ахцәажәара атаххоит. Уажәытәҥьа хара ҳызызниеуа иара апоет Кь. Чачхалиа раҥхәтәи иажәеинраалоуп. Иаҥитцаз, иахәаҥитцаз атәы хдыруеит, аха иабаҥоу иара ахата? Абри азцаара атаацәа хәаҥхәа иаақәгылт апоет иҥстазаара данаҥхәа ашьтахь.

Кь. Чачхалиа изныкымкәа ари ажәеинраала хәыч изааигәаз ҥытҥык дырзаҥхәахьан. Иара усгыи игәи аналаҥаз иҥышә уажәи-уажә иаақәыххуан иҥкәынра агәалашәара зцыз арт ацәахәақәа. Изахәхьазгыи абри ажәеинраала атәи санразцаауаз уажәи-уашьтан ирхәарашәа рылаҥш кыднархалон, аха рәаҥхәа иааиуа-мызт.

Идыру жәеинраалак аҥы иахбоит Кь. Чачхалиа убаскәнтәи ашьха иҥжаара иазку, насгыи убри иара иҥстазаараҥы тьҥс иааннакылаз, цакыс иаиуз:

Ашьха каҥқаҥ сазызырҥуан,
Сахәаҥаз Браҥшәынцәара,
Урт рыбжыи ахрақәа еиндырыҥуан
Иаасыкәыршан шәыцәара.

Уи анаҥсгыи:

Раҥхәаза абра сцәа ианырит
Апоет аҥыц-ҥха...
Сыхмацыр сыман снәцагылеит,
Изжәит урҥаш хьшәашәаза.
Убринахыс са снанылеит
Дырмит имҥа шашаза.

Уи ашьтахь апоет иҥынхаз аблокнотқәеи, егырт антәмта шәкәқәеи рҥны (урт рхыҥхәазара 80 инареихауп) иҥшаан даҥа жәеинраалакгыи, макьаназы аҥхәаҥ

изымдырзо. Араҕаҕы апоет дазаатгылоит (иаҕа ииаша-хоит – игэалаиршэоит) Цаҕьазтоу ашьхаҕы иҕазаара. Ари инейтыху ажэеинраала ҕуп 1969 шықәсазы. Цаҕьазтоу ашьхаратэи ахтысқәа апоет дрыхцәажэоит, злагамта ызу, ашьха-шәарыцаф Ч. Кәарциа изку ианцамтақәак рҕы.

Иаҕа инткааны Леонти Лабахәуа избахә ахэоит 1963 шықәсзтэи Кь. Чачхалиа ибллокнот аҕы иану даҕа жэеинраалак, Қышыуард хәа зызбахә имоу Л. Лабахәуа иоуп. Ус акәын апоет аҕны ишиархәоз.

Са сшәарыцон, ашьха сықәын,
Арт ашьхақәа еимдауа,
Сгәамч дуун, ашьа сҕықәын,
Апоезиа сгәы иташуан.
Зны-зынлагы Қышыуард сицын,
Сгәы иргәғәон, сгәы кәитцон,
Уи аамтазы дпоет ҕыцын,
Сара аҕышыа уа исиртцон.
Харт хҕыцҕаҕы ашьха хәкән,
Харт хәицымызт хәицыршәо
Ашьхақәа рахь харт хәицныкәон,
Ажәақәа акакала еиқәыршәо.
Ускан хашьта еицанахтәз
Нак асы еиманахәеит,
Аха сгәалашәара ихыртлаз
Хашьта ҕыцза иснарбеит.
Иара уи ашьта сгәы иаанхәлеит,
Исхаштуам аус ауанатцы
Хҕыцҕаҕы ахра ххәлеит
Аңсабара хбарацы.
Цоуп, Қышыуард иахьа дыкам
Аха ахрақәа еснаҕь ибзиоуп.
Ирҕеиамтақәа – урт зейҕакам
Ирхәауеит: Қышыуард са соуп.

Кь. Чачхалиа раґхьатәи иажәеинраала аґшаара сшаґәымтыцызгы, сыґшаарақәа рлахьынтә насыпдахар ґаларын, еиґах иара апоет иґазшыа чыдак акәмызтгы. Ачыдара хәа хазґу Кь. Чачхалиа иблукнотқәа ирнитцоз ажәеинраалақәа рґырак амшынцатә ґазшыа ахьры-моу ауп. Мамзаргы Кь. Чачхалиа иблукнотқәа ирнитцоз антцамтақәа иажәеинраалаитәуан хәа ухәаргы алшоит. 1956 шықәсазы (апоет Москва Иреихазоу Алитературатә курсқәаданыртәз) иблукнотианицоит раґхьатәи ипоезиатә цәахәақәа ирґоурыхыз атәи зхәо ажәеинраалак:

Мызикәара арґаш хықәан
Азы адычәало хахә дук сықәтәан.
Заамта ааиз хәыцрак схалан,
Уи аамтаз хәылбычәан.
Сладахьґала аґстхәа ґалан
Са сахьтәаз исзаауан.
Иаха-иаха амра шьталон,
Са сахьтәаз илашьцауан...

Анаґсан апоет иґуеит аґсабара изнарцысыз ацәа-нырра ишабзазарахаз раґхьатәи иажәеинраала аира, иа-ґааигоит убырт раґхьатәи ицәахәақәа. Абар дара:

Ааґынра иатәу аґарматцыс,
Уґәырґа-ґәырґо зегь ратцкыс
Иахәамтан ашәак игәытқааган,
Изахауа рґәи ахәшалбааган,
ґәахәас иамоу иґсаанза,
Абжыи ырхаа ичырчырларц шаанза.
Ашәак ауп иара иадыруа,
Убри ахәоит ичырчыруа.
Аха уи сґәи ахшәазом,
Сґарматцысгы абжыи цазом.

Хгәы излаанаго ала, Кь. Чачхалиа арт ацәахәақәа аниџуаз ихыцуан 15 шықәса. Ус акәзар, дара урт имазырәхәаз Леонти Лабахәуа 21 дыртагылан.

Ажәакала, абасеипш иҕаз ажәеинраала хәычык ала даҕа псуа нхафык ицкәын имилаттә поезиа ахәыштарафы имцахә ахы икит.

ДЕНИС ЧАЧХАЛИА

* * *

Кьыршьал Чачхалиа еицырдыруз поет-сатирикын. Апхьаџцәа гәахәара дула ирыдыркылеит уи илирикатәи исатиратәи жәеинраалақәа. Апсуа пхьаџцәа рахьтә ирацәаџуп апоет исатиратә жәеинраалақәа ҕырхәала издыруа, ацәажәараҕы лассы-лассы зхы иазырхәо.

Апсуа сатираҕны Кьыршьал дзыпсахуа поетк макъана дымгылацт.

Изаамтамкәаны, қара дук имазамкәаны зыпстазаара иалтцыз Кьыршьал Чачхалиа ипоезиа здыруз зегы акаџ-каџхәа рлымха итаџуеит ицхафыруз иажәа ҕаца – ацәҕахәыццәеи, ацартышагацәеи, ахамаҕаҕацәеи ҕапызәуаз, хаха ирыжәлоз. Уи ирҕеиамтақәа аринахысгы еиха-еиха ажәлар ирылатцәоит, рхы-ргәы иаднакылоит, ишыцхафыруа иаанхоит.

Уажәы, апоет диижытеи 70 шықәса антца, абри ашәкәы – иалкаау иажәеинраалақәа реизга еиднакылоит илирикееи исатирееи, иара убасгы иамоуп «Ааигәа ицшаау рахьтә» хәа аҕәша.

ВЛАДИМИР АТЦНАРИА

АЧЧАРА АРИЦАР

Кьыршьал Чачхалиа 80 шықаса ихыѝра иазкны

Аччаратә культура жәйтәнәтә аахыс ажәларқәа ртоурых, рцәаѡа, рдунеихәаңшышьа зныңша доухатә мал дууп. Еипшым ѡадауааи-ладауааи рыччаңшь. Аѡадауаа (агерман назлоу) рыччаңшь маңк анакә ахашьшьуп, аладауаа (афранцузқәа, аболгарқәа, абырзенқәа, аңсуаа назлоу кавказаа) рыччаңшь дара заазаз амра цаҳәцаҳә агәылжжуеит, амцхә илахәыхуп. Иңьюушьаша, латин бызшәала – «умор» иаанаго «азы», «ңсы», «аңсы» хәа ауп. Ажәакала, аччара ахыыкоу – аңсґазаара ыкоуп. Аччара – амч гәгәоуп, уи еиқаранатәуеит аҳараки, алакәи, аҳи атәи, аѡаастеи, атрагедиеи акомедиеи. Аччара – акгы иаңәшәазом. Ауаѡы иччарала диааиуеит, аха зны-зынлагыи уи иччараңы еилатәоит ашьеи алағырзи, агәыргъара дуи арыцхара дуи.

Аңсуа жәларгыи иаңырцеит атоурых ду змоу аччаратә культура хатәаа. Уи атрагедиа аңсуа литературатә сатиреи аиумори инартбааны ирныңшит. Д. Гәлиеи С. Чанбеи, инадыркны Шь. Чкадуеи, Шь. Аңынңьали, А. Возбеи, В. Маршьани, А. Чъниеи ухәа рқынза. Иналукааша асатирик, апрозаик, адраматург Ш. Чкадуа ааигәа итытыз «Асатиреи аиумори» захьзу ашәкәы аңхәажәақны иѡуеит: «Аңсуаа гәыла, шыала, дала бзиа ирбоит ачча, ахәмар, алаф, асамарқәыл, алахәыхра. Егъа гәырѡа рымазаргыи, урт рцәажәара аразын еиңш иалаңсоуп ауаѡы дзырччаша, дзырлахәыхша. Аус руама, аңсраңы игылоума, ачымазаѡ дзырчаңшьома иахыыказаалак иаҳа ирзааигәоуп ачча. Ачча ахыыкоу – аңсґазаарагыи ыкоуп. Ачча ахыыкоу – аиааирагыи ыкоуп! Жана Ачбеи Чатә Чәгәи реиңш икәз аказаңәа

дуқаа ирыбзоураны хара хажелар рпоезиатә гәынкылара еикәнархеит реиха иантрагедиятәыз аамтақаа раан ииз ахызыртәрақаа алафқаа. Ааскыа хажелар ирхыргаз аибашыраангы, абцар хымцеипш еихсыгымызт әжелар рыччара».

Апсуаа рыччаратә культура ифыцу поезиатә бызшәала еитцызхыз, ихазыртәааз дреиуоуп Кыршыал Чачхалиа – иара ианияаз цлабфы дызмамыз иналукааша апсуа поетсатирик, апсуа лирик кәымшәышә. Кыршыал иаарласзаны әжелар дрылатәеит. Исгәалашәоит Кәтол ашкол сантаз, «апсасираамта» ианналагоз аламталазшәа агазет «Апсны кәапш» ихазнанагеит Кыршыал исатиратә жәеинраалақаа жәпакы. Апсуа литература артцаф бзиахә, хаштра зкәым Шамил Сақания цытфок алитературатә хейдкыла иалакәаз иша-шаны ихадитцеит иааиуа аныхәәкәа руак азы аклуб афы ихамаз ауахәама асценафы хакәгыланы хрыпхьарц. Сара уи рапхьатәи асценафы сцәырттра акәын: исгәалашәом сшапхьаз, аха исгәалашәоит ауахәама атуан харакы иаттахысуан кәтолаа рнапеинкыабжы. Уи Кыршыал иажәеинраалақаа ракәын хәарада изызкыз. Уинахысгы такәаамта ирхәалон «Амбакәа иахцәигоит иахмырбакәа», «Рамадан ичамадан», «Сеидык мгәацәатык», «Соуфыц исапыц». Арт ажәеинраалақаа аамта фыц афы зырцәажәоз рапхьазатәи жәцарақәаны ишахалпрааит. Урт рыхьзқәа рифмала бжыгашыала реикәыршәаратцәкыа иахәоит әжелар ртрадиция, Леонти Лабахәуа итрадиция шака ирзааигәоу. Кыршыал дахьнеилак, – акы идмырхәакәа, жәеинраалақәак дрыдмыпхьакәа доурыштыуамызт. Убас зны Цыркәтылантә рапхьаза акәны иааз Хакы Ажыбеи Фехми Агрбеи хрыцны Дәрыпшыаа хартәаит. Акультура ахан унацәахы узрыламтцо уаала итәын. Ицәажәон саси апшәмеи еибарпшны, хажелар рыгәтыха акыр иалацәажәеит. Еизаз Кыршыал дышхацыз анеилыркаа, асценахь дымхалар рымуит, уиакәхеит, Кыршыал ускәтәи хәиниара дагәыцәхаданы даакәгылт,

иаапсара хатыр акәрымтозтгы, шаанза доурмыштыр каларын. Кыршьял ипоезиа аихарак – аихарак исатира – алитературеи асценеи знапы алаку реипш бзиа ибoit иара ус ацхьафцәа, иахьагы уахьнеилак имацфымкәа иупылоит уи иажәеинраалакәа апыккахәа изхәо ацсуа литература абзиабафцәа. Дысхаштуам убарт ируазәку, ааигәа зыцстазаара иалцыз азфьбжьатәи анхавы, нас Акәа такәаамта атакси афы аус зуаз Капитон Кокаи. Уи гәыкцатгас имаз Кыршьял исатиратә жәеинраалакәа ракәын, фырхәала идыруан дара шамахамзар акы аабжьамыжкәа, насгы даара казара дула, иахәтоу аинтонация рзыпшааны ихәон. Уи ицсабаратә артистизм шяхәла иааирцшит Ацсны Ахәынтқарратә библиотекафы еифахкааз ацсуа поезиа ахәылпазкәа руак аан.

Кыршьял Чачхалиа дырзааигәан ацсуа шәкәыфцәеи апоетцәеи реипш атцарауаагы. Иара ицстазаара даналтшаз аламталаз такәаамта дышьтан «Лечкомиссия» хәа изышьтаз ахәышәтәыртафы. Ускан еитцыхны имфәапагоз апарадкәа руак аан Ацсуа институт аусзуфцәа рколонна аатгылт ахәышәтәырта афәапхьа. Дарбан сгәалашәом, «уара, шәааи Кыршьял даабп, хагыкәныхәап», – ихәеит. Иажәа аафбамтәзакәа хшышәфыкыз уахь ханхалеит, ахақьымцәагы ихамарымкит. «Сыцстазаара шәроуит, анцәа шәиныхәааит!» – ихәеит иара ишьадахахьаз икышәкәа рыла даапышәырччан. Аха, иазаауазеи, хара хнеира уи ацстазаарахь, дызгәыфхәауаз ацсуа цсабарахь дазмышынхәит – дук хара имгакәа апоет лаша дхапхагәышьеит. Ацсуа литература дацәызит имфашьо абафхатәра злаз, збафхатәралагы ауаа ргәатца атырлашаара иашьтаз апоет. Уеизгы ацсуа поезиа Кыршьял иазынижбит ажәван атцафы факы иаламфашьо иагәытцачаз ииетцәахә – «сыетцәахә жәван агәы ианкыдлашоз. Ишаанза икаччо, ианыпхоз, Ахытнамхыц хәа

анысзырхэоз азы иижәша, Саңхьаҕа сылшарақәа ртәы зхэоз. Уахашаанза ианакыз имыцәазо, Сара исызиашан ианафыз аңхара. Сгәахәаны, уахгы-еынгы смыцәазо, Сытәәһан арсны сафын анхара».

Кырышьял Чачхалиа итәәһаншьап иахылфеиааз апое-
зиа ауп. Абра апоезиафы, хәарада апыжәара амоуп аса-
тира, аха уеизгы уи исатира ганкы иузадцәыло иказам,
иахцәажәахыоу зеггы еицфакны шазгәартәхыоу еиңш,
ара асатира имәашьахуа алирикатә цәа ахукаауеит.
Уи ауп Кырышьял исатира иагъа итдарызаргы, цъара-
цъара ицъбаразаргы, асатира иацәафәоу ашшапацәара
иафәыблаауа, аиумор иаказшыоу аганрацәарафы
ишьақәзыргыло.

Кырышьял Чачхалиа, хәарада, иныңшит аңсуа поетцәа
рсатиратә рфеимтә. Д. Гәлиа инаиркны иара поетк иахасаб
ала, дызнатәтәкыаз, Л. Лабахәуа икынза (уи атәы Кырышьял
ихатә ихәоит иархив афы еикәхаз икбаадқәа руак афы). Аха
Кырышьял Чачхалиа гәгәала иныңшит иара убас изааигәаз
адунеитәи атрадиция, лымкаала ажәлар рыччаратә куль-
тура атрадиция, аформа, адоуха, апоетика. Ана-ара иу-
боит уи иара заҕа дазааигәаны ицәа иалаигзас. Иара
ихатә бжыгцәкыа ихалаанза уи ари апоетика гәгәала ихы
иаирхәеит, амала баша афыңшраҕны дмаангылакәа, иара
итәала игәылыршәатәкыаны «Хырцәыфафы цыхәа-баба,
Хәыштәараеҳәымтц дис аңгәаба, Тәаа-маа, Җмырха-Җмырба,
Цъа мбазакәа цсшьаеырба, Хәынаң мкы чуан тырбзаа, Зхара
крыфа, Абла тызза». Иәашьом апоет илексика, иажәартәашьа,
бжеиҳан ихы иаирхәо амапкратә форма, царта амамкәа еи-
лацалоу ажәа фәхтәакәа ажәлар рпоетикатә чыдарақәа
ишырзааигәоу: «заамга зпыәла», «цъымшыыламтца
цъымшыыхыркәыфәа», «шьапымызәзәа иартәкәңала» уб. итц.

Кырышьял иажәеинраалақәа рфы ирацәоуп каза-
рала ихы иаирхәо ажәа апарадокстә еифәгыларақәа,
ажәеинраала хиркәшоит иаалыркыан ушақәымгәыгзо

ала, убри даеакы еипшынкэа иагъхаранакуеит ацъаѡ агэахэара ду изто асахъаркыратэ хшыѡцарра. Иреигъзоу асатиратэ жэеинраалакэа руак аѣы апоет дыхъзыртэуеит неихыркэа змам абаѡдан. «Имхы рцэагэон – изхымкаа-ит, ианхыркаа – изыламцеит, изыларцан – изымрашэеит, ус-ус ишеибарххоз: Итацсаны иртан, илымшеит аура, уны ианимтарца... Иазхоуп сырххара, – ихэан длатэан, Ифе-ит изхара!» Асатиратэ эффект кэзцо амыругакэа ируакны Къыршьал ихы иаирхэон ацсуа ажэеи атэым ажэеи контрастла реиваргылара, ара уи хымпада дыкэныкэон иара ирцаѡы, Мызыкэара, Цакъазтоу ашьхаѣы ианеицыз аахыс бзиа иибоз Леонти Лабахэуа имѡа. «Абас Амбакэа цэгъала дшоуп, акгы анитѡом акорешок! Амбакэа дшеилыскаа аба-соуп хэа: «Стоп! – Амбакэа, иуфахъоу узхоуп!» даеацъараг: «Изхэартэхуи ари аѡыза, Иаарзыкартан аревизиа, Ареви-зор ихэеит: – «Вот так, 25 нызкъ ахэеит акт!»

Аамта наскъацыпкъаза апоет ибаѡхатэра иаха-иаха ишэуан, ихаракхон исахъартэыратэ кэзара, дазнеиуан аказатцэкэа даеазэы дилазмышѡашыо ажэартэашыахъ, ицъоушьартэ икѡу алаканизм ахъ, мыцхэык мхэазакэа, икказа ауаа рсоциалтэ хаѣра раарпшрахъ, ахшыѡцак абыртцал икылыршэаны, зегъы агэахэара ду рнатартэ ашьтыхрахъ. Абар Къыршьал исатиратэ хыыршэыгэкэа ируаку, ажэлар ирылатцэахъоу ажэеинраалакэак: «Кычын иман ахэакэа, хэыци-дуи жэабака, Уи изгылан ахэатра, Ахыб еипшын аматра. Ахэатраѣы ахэакэа ѣыѣуан, Ииашан улымхакэа цырхуан. Кычын истеит азтэара. «ирылалазеи абартэ убра? – Ус дук рыман хэа егызбѡм, Аиашами, усыз-жѡм, Еимаркуеит – ихэеит, иара, – Зегъы агэтаны аиара!» Атыпцхакэа еимакны, уажэы-уажэы зыхкэа теибачеуа акариеристцэа зака ирнаалозеи ари, цаны, цсра зкэым атема иазку цсра зкэым ажэеинраала!

Къыршьал Чачхалиа исатиратэ кэзара цыдала ирныпшуеит цшьба-цшьба цэахэа ицо ажэеинраала

кыаҕкэаҕы. Урт ҕара-ҕара мрагыларатэи афористтэ поези атрадициаҕа ааугэаладыршэоит:

ҕада цэҕа, ҕада бзиа ыҕам,
Урт зегякоуп,
Убри азақахап изырхэоҕы:
«Аеадахэ еиҕш иҕкоуп».

Даҕа ҕырҕштэык:

Ушэапырхапуа аҕстазаараҕы
Аказара – ари ҕсроуп!
Ескыынаҕы арцынара аткыс,
ҕнакҕы арбаҕыра акыр иаҕсоуп!

Иҕстазаара аҕыхэтэантэи ашықәсқәа рзы Кыыршыл Чачхалиа ипоезиа шыаҕанкыла аҕеиттанакит, инартбааны дазхыаҕшуа далагеит аханатэ имҕа злахациркыз алирикаҕкыа. ҕышэынтэаларак ззымдыруаз, ҕсшыахак зхы иамҕакәа, ҕышэала аус зуаз апоет, иаҕал ааины иҕааҕа ишкыдтэалахыаз шидыруазҕы, гәеитцахарак ҕамҕакәа иҕшаауан амҕа ҕыцқәа, дызыгәышыуаз ижэлар рдоухатэ ҕстазаара иаҕа-иаҕа иеагәылаихалон, инартцауланы дрызхәыцуан аҕсреи абзареи, енаҕ зышыхәа еивцоу ацәгәи абзиеи, иаҕаҕы инартбааны ицә иалаигзо далагеит бзиа иибоз, ажәеинраала ҕаиматқәаҕы жәпакы ззикхыаз Д. Гәлиа, И. Коҕониа, Б. Шыынқәба, М. Лакрба, А. ҕьонуа, Ч. ҕьонуа, А. Лашәриа, иара убас А. Твардовски, К. Кулиев, К. Симонов, Р. Ғамзатов. Наҕынатэ аахыс еиҕш, еиҕаҕы дрызҕәлымхәахо далагеит аҕсуа поезиа мышхәыбзазала иаланагалаз апоетцәа ҕарацәа. Таиф Аҕба изку ажәеинраалаҕы ҕаҕхыоит: «Ажәеинраала бзиа санаҕхыа, Амырхәага каҕчеит саҕхыа, Сҕынчза сшыкоу, сшыкоу скәаҕза, Аҕыр-ҕырхәа иакуеит сҕы амца, Азыхь

аххьахэа ахра иатцкьо, Иразынцсаран ацц иатцкьо, — Сгэы уи ала исырцсахэароуп, Сарлахэыроуп ма саршыроуп». Иара убастцкьа гэыблра дула, иахьатаху алаф агмыжкэа, ифуп Витали Маршьан рацхьатэи ишэкэы «Слахьынтца» иазку ажэеинраалагы: «Слатэан сацхьеит уара уфымта, Ашэкэы итужьыз уфымта «Слахьынтца», Уара исутеит сара ахамта, Бзантцы исхамыштзо зынза, Цьара лафуп, иухэо хэмарроуп, Кыр атемакэа еилацсоуп. Иманшэалоуп, имчылам, Иатахым махмыз, камчы, Цьаргы ацта еикэатцэа хчыла, Ишьтхыс инеиуеит уара уеы, Узыкэтэоу уеы уанаа-лоит, Убри ауп алахьынтца, Амардара уама ихалоит, укамчы нажэцта апкаца!». Шака ибзиоузеи апоет апоет дангэеит, доухатэ маакырас данизгыло!

Аха изхэартагэышьоузеи атыхэтэантэи ашыкэсқэа раан Кыршьал абжыаацнытэи илахфыхра, игэалакара харакы зырхэашьуаз ашэшы ахыло иалагеит, ифеицшыз агэыхэтэхьымзара игэы анканажьуаз ыкагэышьан. Абасеицшкэа раан апоет ииулак игэы еикэхэаланы, ақбаад ахь ииаигон ахэыцра хьантцкэа: «Уаха даара схы сгэы ақэмачуп, Ицстхэаха исхахаит хэыцрак, Атцых еикэа агэтыха сзацуп, Сыкны самоуп уи сафыцрак. Дышцастахыз иааимызыцкьоз, Уаха исхалаз алашьцара, Агэырфэа сыхца нак иказцоз, саанызмыжьюаз сымацара». «Икоуп уиатцэхэ анкашэало, Ишэартоуп ухы уаназымиаиуа». Аха дании нахыс аеоизмра зкэыблааз, ауафра ду змаз апоет ес икаитдалак ихы даиааины дрызхэыцуан: Ацсадгьыл, Ацсабара, Ажэлара, Абзиабара, Аифызара, Ахалалара. Ускан ииуан ауафы дышьтызхуаз ацэахэақэа: «Скалалааит икахауа дышьтысхуа, Амчымха снейны ситагыло... Сара истэхуп азқэа рфы сыцханы, Смаакыраны ауаа срурц». Кыршьал Чачхалиа атыхэтэантэи аамтцкэа рзы иифыз атрагедиятэ цэахэа зылдоу иажэеинраалақэа ирныцшит иара данахааныз ацсуа поезия 50-тэи, чыдала 60-тэи ашыкэсқэа раан мфашьарада ишьтикааз ацэафэа –

алирикатә психологизм, ажәеинраала аестетикатә гыдра аҳаракыра, иара убас уи агуманисттә пафос, «Ишқабзияз ауафы дышуафу дыпсуазар, Ибзиара ауаа зеггы ргәафы инхауазар». Аеаңырагы: «Сашә — сыпстазаара, Сара сгәацапха. Сара саныкамгы сашәа устынха!»

Кырышәл итынха – иашәала аңсуа жәлар ргәафы назаза итың ылихит.

САРИОН ҶАРКЫЛ

АПОЕТ-АСАТИРИК

Кырышәл Чачхалиа диижътеи 80 шықәса атра иазкны Кырышәл анырхәалак, иаразнак Чачхалиа дааугәалашәоит. Кырышәл Чачхалиа анырхәалак, иаразнак иааугәалашәоит амбакәараа, гадрақәараа, рамаданраа, хаңгәатраа, тышәкәараа ухәа егыртгы-егыртгы, апоет-асатирик иажәеинраалақәа рфырхацәа, зыжәлар ирыцағгычуаз, зыңсы мтәуаз, зыламыс иағрагылаз, зыуафра зцәызыз ауаа. Иззатәузеи, апартия иалан дара, акоммунисттә партия, аматтура кәазқәагы рыман.

Аңсуа литературафы ишықәгылахъаз асатиратә традицияқәа (Дырмит Гәлиеи Леонти Лабахәуеи раамышътахъ) днарықәныкәаны, Кырышәл Чачхалиа аңсуа сатиратә поезияфы иалеигалт иара ихәтаагы, иалидеит иара итыруагы. Даеакала иухәозар, асатира абирақ шътыхны, пхәака изманы иаауаз иара иакәын. Рыцхарас икәлаз, уи ишътахъ уи абирақ ашътыхра-ацагылара азәгы изымгәагыцт (апоезияфы). Ааи, иаҗахуп агәағъра, избанзар «Тира изыхәа асатира» анушлак, тираараа, амбакәараа, гадрақәараа, рамаданраа ухәа зегъ еидгыланы иужәлоит, уцәа пыреырц иалагоит, удыршәарц иалагоит... уи идыруан азоуп апоет изихәазгы: «Ақәпарафы угәы каумыжъын, Дшымариамгы дыр уаҗа».

Иззатәузеи, саргы исгәалашәоит Кыыршьал дықәцаланы данрымаз «дрыбжарц» ианафыз.

Схазыхәан акымзарак сашьтамлеит:

Амла, азба – урт зеггы сыхчайт.

Сыҕеырпхап хәа азәггы икалт сытдамлеит,

Нас сахькылнагаз уггы ишәахайт.

Ихахайт, иаабейт, аха иаадыруейт, иахгәалашәоит даҕаакгы, даҕа ҫбагы, хҕагы. Аха уртқәа срылалом, исхәоит иааркыаҕны: дымшәазейт апоет, исатира-бҕьаргы, иршәны наҕ икаимыжъзейт – иҕсы танатцы, уи еснагъ аус айруан. Уи иаҕхьаҕцәагы ирбон (имаз аҕәаҕра), гәахәарыла ирыдыркылон иҕымтақәагы, абри-абри уахзапхьей хәа ианихәауазгы ыҕан еиуеиҕшымыз аиҕыларакәа раан. Убри атәы ибзиан иазгәеиҕейт М. Лашәриа (истатик аҕы): «Ажелар ргәалашәраҕы арт әжәеинраалақәа аанхейт аиаша сахьаркны еиҕазхәаз, аҕстазаара блатцарыла ахәапшра зныҕшыз жәеинраалақәагы. Исгәалашәоит абарт аҕымтақәа зныз агазет аномерқәа еимакны ианрыпхьоз, «абан Амбакәа дахьнеиуа» хәа желар ирылаз «афацәа-агацәа» нацәахыла ианеибадыруз».

Кыыршьал Чачхалиа ихъз тызгаз асатиратә жәеинраалақәа иреиуоуп «Амбакәа иахцәигоит иахмырбакәа», «N амагазин», «Уабаҕоу, Гадрақәа?», «Рамадан ичамадан», «Тышәкәа», «Тира изыхәан асатира», «Адиректор Миха», «Еимаркузеи?» ухәа егыртгы.

Шәара, хәпхьаҕцәа хәычқәа, еиха ижәдырузар акәхап Кычын ихәақәа ирызку әжәеинраала («Еимаркузеи?» рҕага шәҕәыкгы иануп): иҕыҕуа ахәатраҕы еилоу ахәақәа «ирылалаз» уи акәзаап:

Еимаркуейт, – ихәейт иара, –

Зеггы агәтаны аиара!

Ижәдыруаз, агәтаны аиара иааназ – матцара кәазк уманы, утәы-уңха аказаара акәын: анахыгы унапы ныш-тушыуа, арахыгы унапы аашытушыуа, иаауңыхашәуа зегы – уңыбахь! Ухазы!..

Ажәеинраалакәа реиҗахәара салагар стахым – ажәеинраалакәа ирыңхалатәуп. Ирыңханы – ирызхәыц-латәуп. Кыршыал исатира иахыагы аус аует. Иахыа-гы уи ахысра алшоит, изқәуқыша амбакәараагы ыкоуп, икоуп гадракәараагы, тышәкәараагы... иахыагы икоуп Аиаша, хара хиаша ду здызымкыло, агәра зымго, икоуп аңсымцәгыацәа, аламысдакәа, ухәансхәанкәа зыршо, абзиа цәгыаны избо, азәы хәынцәак ифаскындас хәа адәы иқәу, «зиаша» ада даеа иашак зымбо, зегь «здыруа», аха акгы кәазымцәо (иззыкамцәо)... ах, хара зегы гәалак-гәалак хәмоуп, иахгәамңақәо ыкоуп – уи ңыашәтәзам, ус иахәтоуп, ус ада нхашә ыкәзам, – аха, избоит, икоуп «ачымазцәтцәкыагы»: азәы аныха дакызар кәлоит (уи ихы фихыр акәхоит), азәы «иагыруара» изцәыртцәует (нас ихаштәует аңсуара хәа ак шыкоу, аламыс хәа ак шыкоу), еазәы ашыңра деиланагоит, егы пыхәтәи иматцурақәа дреиңхызуеит – рыгәхәагара дарлашәын, ихәтам инархәеит, ихәтам инаркәтоит... Мап, сара урт Аңсны, аңсуа жәлар ираҗацәоуп схәом, аха ңхәака хцара ишаңырхагоу агәра ганы сыкоуп. Хара зегь еилахкаар ауп акызатцәык: иахәа ихәмоу Ахақәитра ашәа ахаангы икамлацыт Аңсынтәыла – Асовет мчрагы иахнамтеит (иагхнаҗауамызт), ах Никәалагы (Урыстәыла атцыхәтәантәи ах) ихәимтеит (ихәитәрангы дыкамызт). Шәта хара хәеихар – хәәны хара ишахҗаху (аңсуатцәсла) еиҗахкааует, еилхаргоит, ихарпшзоит.

Абри акәын Кыршыалгы ииҗахыз, «дыззеибашәу-азгы» убри акәын. Абри Ахақәитра лаша ихы ақәитеит Кыршыал иңа Валера Чачхалиагы – дҗахеит ақ. Акаңа (Одишы) ахақәиттәраан 1993 ш., сентиабр 17 рзы. Ихцоуп Аңсны Афырхатца хәа ахыз харагы.

Кыыршьал Шамил-ица Чачхалиа диит 1918 ш. май 25 рзы Цақәашь ақытан (Очамчыра араион). Ақәатәи арцафратә техникум дтан, Москватәи Алитературатә институт ақны еиҕкааз Иреихазоу алитературатә курсқәа дырхысит. Лассаамта аус иуан абжьаратә школ ақны рцафьыс, нас агазет «Ақсны ҕақшь» аредакцияҕы, хатә корреспондентс дықан Ткәарчал. Акыпцхь ақны дцәырцит 1937 ш. азы. Акыр ашәкәкәа дравторуп, иажәеинраалақәа цәажәахьеит урысшәала, украин бызшәала, убас егырт абызшәақәа рылагы. Ицстазаара далцит 1970 ш. азы. Анышә дамадоуп Ақәатәи апантеон ақны. Рцафьыс аус иуан, иара убас икоуп Кыыршьал Чачхалиа иулицаггы (иара уа).

Сыстатиа апоет исатирахь исырхазарггы, издыруеит, Кыыршьал Чачхалиа ирҕиараҕы асатира инаваргыланы, мап, ацхьа инаргыланы иалкаалатәуп илирика – асатира хәтак ааннакылозар, егырт – х-хәтак рымоуп, насггы, идыруп, Кыыршьал дсатирикны дказцаз иаамтоуп, изахамхәари, аамта хәапсоуп, ауаа еилыхны избоз аамта, гадрақәарааи, амбакәарааи, тышәкәарааи раамта. Дачеакгы, апоет ирҕиараҕы асатира алызкааз (ацхьа изыргылаз) иацхьащәа роуп, аамта иаргәамцуаз ауаа, аамта иарҕиаз азалымдарақәа зеггы ирылагылаз, изхызгоз, згәы пнажәоз ауаа роуп. Аха ихамдыруеи, иарбан аамтазаалак, иара атәала ахәшьарақәа аргылоит. Исхәарц истәху, мышкы зны «ицсыргы» ҕалоит Кыыршьал исатира, аха хымдада иаанхоит илирика (иреиҕу иажәеинраалақәа). Уи агәра згоит сара.

БАГРАТ ШЬЫНҚӘБА

АБАҒХАТӘРА ЛҚШААХ ЗМАЗ ХПОЕТ

Кьышьал Чачхалиа игәалашәара иазкны ажәәқәак

Кьыршьал Чачхалиеи сареи рацхьа ҳаикәшәеит Акәа ақалақь ағы. Ари кәлеит 1931–1932 шықәсқәа рзы. Ускан сара атара стон Ацсуа рцафратә техникум ағы. Кьыршьалгы абри атараиурта дтәлеит. Аха рацәак ара дзаанымхеит, агәамбзиара дыхтанакит. Лассы дыхнымхәыр кәмлеит ихатә қытахь, Пақәашька.

Абарт ашықәсқәа раан ашьха зиас Ааалзга ацста итыуа иалагахьан алағәым ткәацбыжьқәа. Хпоет гәлым-тәах Леонти Лабахәуа иажәәқәа рыла иаххәозар:

Гәырр-агәакь,
Арирахьтәи акәакь!
Гәырр-агәакь,
Анирахьтәи акәакь!
Ацыкь! Ацыкь! Ацыкь!
Инымхо шьанцак, дацык!

Абас агәарахәа аусеилашра иалагахьан шықәсқәак рыла иқалақьхаз Ткәарчал! Ашахтақәа аадыртхьан, аизҳара, аееибытара иалагахьан ашахтиорцәа рықалақь. Ацсны қытәи қалақы зегь рахьтә Ткәарчалка рхы дырхеит афар жәпафны. Убарт дрылан Кьыршьал Чачахалиагы.

Иахәтоуп иналкааны игәатазарц: ғыц ашьақәгылара иағыз аусуцәа рықалақь Ткәарчал ирацәоуп апоет ға Кьыршьал Чачхалиа инағаз. Ашьақәгылара иағыз ацстазара ғыц еиха еилыкка ианыпшит ауаатәыуа рыбжьара икәз аиғагыларақәа, аиғыхарақәа, азалымдырақәа,

арыцхарақәа. Алапш тдар зхаз апоет ибартахеит абартқәа зеггы.

Ихазуп ҳзыхцәажәо апоет ацсуа поезиаҕыы иааникыло атып. Азәык-шыцъак акритикцәа иазаатгылахьеит уи азтаара, аха иахьынзахәтоу итцаамкәа икоуп иахьанзаггы.

Асатираныкәцаџ – абас изаххәар калоит хпоет Кыршьал Чачхалиа. Мшаҕенипш уи иажәақәа цаҳәцахәуеит, згәаг кны иназыцрасызггы дырбылуеит иахьаггы!

Ус анакәха, ҳзыхцәажәо апоет дызражәуа мчы иказам, иага аамта царггы шыжь шәапшь амрахәагеипш дшыпхо даанхоит!

Идыруп, апоет иказара ахцәажәара имариоу усым. Сара иахьынзаздыруа Кыршьал Чачхалиа ирҕеиамта зегь неидкыланы иахьынзахәтоу инартцауланы итцаам иахьа уажәраанзаггы. Хаштрак ақәымзар ауп амилат поет дызнысыз имџа закаггы иуадаџыз, закаггы ихьантаз.

Ажәа ацәахәаҕы иара ишақәнагоу еипш атып аназыпшааха, усқан ауп иара уи ажәа иахәтоу амчхараггы анаиоуа. Кыршьал Чачхалиа, зегь рапхьазаггы исатиратә жәеинраалақәа рҕы, иаапшит ажәа аҕсы ахьтоу шидыруа, даҕеакала иаххәозар, уи ажәа сахьарк дшазказа дууз.

Урт әжәеинраалақәа рыхьызқәеи, реикәыршәашьақәеи, реихыршалашьақәеи рымацара аагарггы, аргама иахдырбоит апоет иказара атәы.

Урт рахьтә хнарыхәапшып акык-џбак: «Сеидык мгәацәатык»; «Рамадан – ичамадан»; «Софыцъ – исапыцъ»; «Тира изыхәан – асатира»; «Ацгәаба-цыхәабаба»; «Хацьгәат – ахацьгәа ат» ухәа убас итцеггы.

Даараза иатахны ипхьазатәуп Кыршьал Чачхалиа исатиратә жәеинраалақәа ааидкылан ртыжьра. Абар апоет ихатәы жәеинраалақәа рзыхәан дтас икаитцо:

Сажәеинраала, уара уқәыцыз,
Упырпылыз, ухәацыз.

Уцъбараз, еснагъ уѣыцыз,
Ацэгъараан – уахъа кыз!
Ацэгъа зыршуа, ацэгъа зхэыцыз
Уцырцыруа уиѣакыз!

Сикѣшахатуп апоет: иага аамта царгъы хаштра зкѣым
хпоет Кыршьал Чачхалиа иажѣа сахъарк, ацсуа жѣлар
рыкамзаара зтаху иѣацхъа наунагза иаанхоит ицырцыруа
ахѣа цхафырны!

1995

БОРИС ГЭЫРГЭЛИА

АБАѦХАТѦРА ЧЫДА

1986 шықәсазы Аѣа, ашѣѣтыжырта «Алашара»
урысшѣала итнажыыз «Ашѣақѣа ииуеит цхыбжъон» («Песни
рождаются в полночь») захъзу Кыршьал Чачхалиа ишѣкѣы
ацхъажѣаѣы Ёаргъ Гѣлиа абас иѣуан «Кыршьал Чачхалиа
дпоетын. Дызпоетыз ауалафахѣы азы, ма ахъз-ацшазы,
ма аелита реилазаараѣы аѣазааразы акѣмызт. Уи дпоет-
еибашъѣын: ихъымзгыдаз ибар ѣалазомызт, ицѣымгын
ажуликцѣа, ихѣынгеишьон азѣы акы абеицѣаагари хѣа иѣаз
ацѣгъацѣыпхамшьақѣа, уи урт игѣы рзыпжѣо дрықѣызбон,
зегъы ирбо-ирахѣауа кыпцхъ ажѣала».

Диашоуп, хѣарас иатахузеи, Ёаргъ Гѣлиа. Шамахам-
зар, сара даѣа ацсуа поетк схѣаѣы дысзаагом усѣан, Кыр-

шьал Чачхалиа иаҕара ауафтытэџсатэ позиция ҕэҕэа змаз. Уи баша хэоушақэ аҗэеинраала иџуамызт. Икалам итцихуаз иарбан жэеинраалазакгы даман изықкыз, изыхъзынфылаз ауафы. Уи дыбзиазар, апоет игэыбылра зцу уафызар, автор ицэанырра ҕэымшэышэқэа изикуан, ус акэымкэа, аҗэеинраала зыхъзынфылоу ауафы дхэымгазар, дыцэҕауфызар, дчархэафызар, жэлар рмал знапы алызшыа хыымзгыдазар, автор уи исабрада иџихуан, дцэылихуан, дкылиблаауан, исатира адоухатэ мчхара ижэитон, дызлаџаастоу ишақэнагоу еицш диқэызбон.

Кыыршьал Чачхалиа избахэ анырхэо, зегь рацхъаза уи ххаџы даагоит поет-сатирикк иахасабала. Хацсуа литератураџы макъана дымгылац, сгэанала, уи иеихэау апоет-сатирик. Иреигъу исатиратэ жэеинраалақэа рҕны шатарада иџаџиџеуит ауаажэларра рыбзашыа айҕтэра иацырхагоу рдоухатэ еизхэзыгыара иацышкхлауа, ауафтытэџса ицэа цызџеуа, дхъызхэо ашыцылара баацсқэа, аҕазшыа хэымгақэа змоу, ихахэрахатэха ажелар ирзыҕоу ауаа хэымгақэа. Исатиратэ жэеинраалақэа ргырак рыхқэа рылагы иубоит урт зызку ауаа рыгхацхақэа, рымриакэа, ршарамшарақэа. Абар усеицш иҕоу аҗэеинраалақэак рхыцхъа: «Хацыҕаџ–ахацыҕаа аџ», «Сеидыҕ–мгэацэатыҕ», «Рамадан ичамадан», «Соуфыцъ исапыцъ», «Тира изыхэан – асатира», «Ингороқэа ичақэа», «Цыра мцура иматцура», «Уабаҕоу, Гадрақэа?», «Амбақэа иахцэигоит иахмырбақэа»... Арт асатиратэ жэеинраалақэа ицэылырхуеит зыбыз ашаха ахам, цакы змазам, изџыџуа ззымдыруа абыз ҕыашықэа, арыжэтэ иазгагоу, зхазгы, ажелар рзгы хэартара злам ауаа, тэым малла инхо-инцуа рамаданраа, зуа-зтынха рыда зыкэша-мыкэша уаџ дызмыргыло, дзымбо, игэра зымго, дызтахым Соуфыцъраа, ауаа жъаны аџара рымызхуа Тирараа, Ингороқэа иџызцэа хажэлар рџоурых еи-цазкуа афальсификаторцэа, Цыра иџызцэа зыла амса ху ахэахэтцэа хыымзгыдақэа, Гадрақэа иџызцэа аџыц тата

иашытоу ахымдырцаа, Амбакәа ифызцаа иахмырбакәа
иахцәызгауа ухәа убас ажәлар бҕейтцыхха рызымто
ацәгьацәыпхамшыақәа.

Кыыршьал Чачхалиа ибафхатәра есымшатцәкьа
ирцъбараны аус аируамызт. Уи дуафы лахфыхымзи,
зны-зынла гәаартыла дыччон, дпышәарччо акәын ауаа
рыгхапхақәа штәылихуаз. Ари ахшыфцак артцабыргуеит
изфыдоу, илахфыху аиумор зныпшуа, ибафхатәра ари аган
зырызго ифымта шыахәқәа ируаку ажәеинраала «Еимар-
куазеи?»

Кычын иман ахәақәа,
Хәычи-дуи жәабака.
Уи изгылан ахәатра,
Ахыбгы еипшын аматра.
Ахәатраф ахәақәа фыфуан.
Ииашан, улымхақәа тырхуан.
Кычын истейт азцаара:
– Ирылалазеи абарт убра?
Еимаркуазеи ухәақәа,
Хәычгәы дугы жәабака? –
– Ус дук рыман хәа егьызбом,
Аиашами, усызжьом.
– Еиимаркуеит, – ихәеит иара, –
Зегы агәтаны аиара!

Асеипш икоу аиумор зфыда, аччапшь зфыкәубаауа,
ажәлар рцәажәара аинтонация бзианы изнубаауа
ажәеинраалақәа мацымкәа имоуп апоет. Убарт ире-
иуоуп «Ицәағәаны иртан» хәа иалаго ажәеинраала.
Хаизызырфып апоет:

Ицәағәаны иртан,
Изхымкааит амхы.

доухала, иуаажәлар, иңсадгьыл гәакъа Аңсны, ихараку ауафьтәыфсатә идеалкәа ракәын зыматц иуаз. Уи еснагь афәр, аусуфцәа, аколнхәцәа, ажәлар дрылан, иңцарадырра, иңцстазааратә пышәа, игәбылра урт ирызкны. Кь. Чачхалиа иңцстазаарафьы, иусурафьы еснагь ихы ахәрыбгьыц икылихуан, апринципра, агәымшәара, аиашара аңсадгьыл абзиабара хараку инубаалон. Уафьык, поетк иахәсабаләгьы ипатриотизм цахәцахәуа иааирцшуан. Машәыршәкә икамлазеит исәхьаркыратә рфеиамтәфьы иңсадгьыл гәакъа Аңсны, уи аңсабара блахкыга абейаракәа, аңсабаратә цәыртцракәа. Аңснытәи ақалакькәеи ақытәкәеи ирызку, чыдала акыршықәса дызланхоз, иңьабаа ду здыз Ткәарчал ақалакь, уи ашахтакәа, иаланхоз аңьажәлар, иңсадгьыл ду – Асовет Еидгыла, – аңьаус, ажәларкәа реифызара, гәахәарыла, пафос харакула ашәа ахьырзихәоз. Асеиңш икоу амотивкәа, атемакәа апоет ирфеиамтәфьы атың хәтәра ааныркылоит. Урт апоезиатә фымтә каиматкәа ркны, апоет иаңцтамтәкәа зегьы ркнеиңш, иааирцшуеит апатротизм цәула, ауафьтәыфсатә позиция гәгәа. Ари ахшыфцәк дыртцабьргуеит: «Абрака», «Москва», «Сбаҳчара», «Сықалакь салан», «Гагра», «Акәа», «Март 4», «Д. И. Гәлиа», «Миха Лакрба», «Зегь бзиоуп Аңсынтәыла» ухәа убас хыңхьазара рацәала апоет икалам итыңтыз ажәеинраалакәа.

Апоет ирфеиамтәфьы атың чыда ааннакылоит абзиабара-интимтә лирика. Кь. Чачхалиа илирикатә фырцхәыс, ибзиабә лахь имоу агәыблыра, ацәанырра кәымшәышәкәа еижьагазам, ажәеинраалак аңнытә даеа ажәеинраалак ахь ииасуеит, еихә-еихә еизхә-зыгьоит, рыцдыртцәулоит, аңцстазаарафьы иагьа пынгыла ирыниаргьы, ириааиуеит, алирикатә фырхатцә ибзиабәи иареи рыңцстазаара иаацрымшәазо иацуп, изьргәыкуа, доухәтә лшара дууп, цәалашәара лашароуп, анарха гәгәа амоуп.

Иласуп, ахьхәхәа еихышәшәоит, абжьы хаа рхоуп, илаҳфыхуп, цакылагьы ицәулоуп Кыршьәл Чачха-

лиа ирҕиамта, иара убас җаңсуа интимтә лирика зеггы
дырпңзоит уи ибзиабаратә жәеинраалақәа жәпакы. Апоет
иинтимтә лирикаҕы икоуп ашәаңцаџәа ашәа ҕаиматқәа
злырххыоу, ажәлар бзиа еиңырбо ашәақәаны иҕалаз
ажәеинраалақәа. Убас еиңш иҕоу ажәеинраала лыңшаахуп
«Исхароузеи?»

Иахгәалахаршәап абри ашәаҕы. Уи ҕаиматла
ианыңшуеит иара атқакы, аформа, иатцоу ауаџытәыџсатә
цәанырра цаула:

Лассы-лассы бысгәалашәоит,
Шаҕа схәыңра балоузеи?
Амацәыс еиңш бысғалашоит,
Шаҕа ба блашароузеи!
Бзиа бызбоит, ишңасхәари...
Уаҕа хәашьас иамоузеи?
Ба бҕы исымхәар иабасхәари,
Ишсабхәара, исхароузеи?
Ааңын ааит, иңшзарахеит,
Амш шаҕа иңхароузеи!
Бысзалымхуа сгәы балахеит,
Ишңазури, исхароузеи?
Ашәтқәа ғалеит ибыбышза,
Шьыри, шаҕа иңшзароузеи!
Пҕхызла бызбоит схы анықәыстә,
Ишңасхәари, исхароузеи?
Быда схәартам, сыңсҕазаара,
Ишңазури бхәарауазеи?
Ба боуп сымш, са смазара,
Ихәа, мшәан, исхароузеи?

Кь. Чачхалиа исатиратә, ииумортә жәеинраалақәа рҕны
ажәлар рпоезиа, Д. Гәлиа, И. Коҕониа, Л. Лабахәуа рсатиратә
жәеинраалақәа рформа, ридеиа аарпшышьа, ачыдарақәа

дырзааигэазар (уи уаҕаҕы аорогиналра ааирцшуеит аха), зынза даҕакала ҕаҕһа даагылоит играждантэ, ипеизажтэ, ибзиабаратэ поезиаҕыы, иара идоухатэ дуней аҕһытэ иаауа ирҕиамтаҕаа рҕһы. Уи уаҕа зинтимтэ дуней цаулоу, итбаау, зидеиатэ мҕаҕы цкар рацэала еилоу по-етуп, хэыцџуп, уртҕаа зегһы ираамыстаһэаны, атакт бзиа рытацаны изгэылазыгзо, иагызгэылзырцхо ацсуа хатџуп.

Кь. Чачхалиа иаамта дахатарнак иашан, дацан, датгэаџын, дацхрааџын. Ари ахшыџтак аиашара хэаа-қэыртоит уи ишэҕэҕаа: «Ажэеинраалаҕаа» (1955), «Сҕаблаҕы» (1956), «Ицэажэоит аҕы» (1959), «Ашэа ҕыцҕаа» (1960), «Агэили амыҕи» (1963), «Ахэырбҕыыц» (1967), «Иалкаау» (1968), «Аиқэырхара» (1969), «Аацһнтэи ахэыцраҕаа» (1971), «Алирика» (1979), «Алирика. Асатира» (1980), «Алирика. Асатира. Ажэеинраалаҕаа ахэыцҕаа рзы. Алитературатэ тынха» (1981), «Ашэаҕаа ииуеит цхыбжһон» (1986), «Ажэеинраалаҕаа» (1988).

Апоет ицстазаара зегһы, аиашазын, иуаажэлар рҕеицш лашазын аҕэцара ишазикиыз, уи азын иара еснаҕаҕыбазыба иагмыз, аха зһымзар-зынҕы дышхьамтыз, ихықэки чархэра шазимуз бзианы ианыцшуеит «Сыцстазаара ахь» захьзу ажэеинраала. Ари ажэеинраала заманалатэҕаа изырнагоит апоет ицстазаара хықэки хадас, кредос иамаз апринцип харақҕаа:

Ацстазаара! Зһызатэыкҕы унап схы иаақэумшһит,
Жэа кэандак саумхэеит, аказы сҕы кэумтеит.
Зһызатэык сқһышэ ачча аақэыжжит–
Иахьцаз-иахьааз хэа уаҕа исымбазеит...

...Амариа сашьтамызт, уарҕы исумтеит,
Уара сыззукыз иазыскит сарҕы схы.
Ишубо, мышкы аамта баша исхысымгеит,
Иара убраҕаҕы избеит сразкы...

Аиашазын, пхьаҕа аңеиңш лашазын ақәпара ауп егьа
гәаҕра, мыкәмабара ирыниаргы, ишьтахьҕа ишьтагыланы
иааиуа ирабжьеиго апоет:

Ақәпараҕ угәы ҕаумыжын,
Дшымариамгы дыр уаҕа,
Умшәан, ақәпара уаҕәымтын,
Иутахызар унхарц пхьаҕа...

...Ус бзиақ ҕазтахьада
Дшыцәоу аҕны игәы ҕарха,
Мала иааиракгы згахьада,
Уи дазымқәпа дымцаха?

Зыңстазаара зегьы ҕабаала итәыз апоет, иуаажәлар
рҕаҕхьа иуал пшья анагзара дшаҕыз, инарцәымҕа
дықәымлар шамуаз, ишааигәахаз анибагы, ихшаз
иреихәашаз иман, иагьрейхәеит:

...Аусаз срылан ақытақәа,
Апартия исыднатаз нагзо.
Сдәықәмызт ашәшьыра схы нытқауа,
Акакала сусқәа срыхьзон...

Цабыргуп, апоет дызгашаз ачымазара данаргәаҕуаз
аамтазы, икалам итцйтит алахьейкәра зныңшуа
ажәеинраалақәа, аха иара убартгы аңстазаара
ашьақәырғәғәара, ауащытәыҕсатә ҕазшыа хараққәа
рзыргара ауп пафосс ирытцоу.

Апоет, апатриот Кь. Чачхалиа итцеирагы дыд-
мырпхашьазеит. Иңеихаб Валери Чачхалиа фырхатарыла
Кавказ ажәларқәа рмилаҕ-хақәитратә қәгыларақәа ихы
рылаирхәит. Ақыртүа мпытахалащцәа Аахытц-Уаңстәыла
ианақәла деибашьуан ауаңс жәлар рхақәитразын. Иара

убас ихатә гәаҗхарала уи деибашьуан Чечентәылан, аиашьаратә чечен жәлар рхақәйтразын. Иҗсадгьыл гәакьа Аҗсны ақыртүа мпыҗахалаҟцәа анақәла, хацәынмырха аҗа хәымга диҟагыланы деибашьуан, дагыҗахеит фырхатцарыла. Уи ихтәууп Аҗсны Афырхатца хәа ахьз харақ. Иҗсадгьыл Аҗсны фырхатцарыла ихы ақәйтцеит Кьыршьал имаҗа – иҗха Лиалиа лҗа Дима Еныкьгы.

Иҗеитцбы Денис иакәзар, абаҟхатәра змоу, иеицырды-руа аҗсуа поетхеит, прозаикхеит, царауаҟхеит, еиҗагаҟхеит.

Кь. Чачхалиа аҗы тбаа зызтәз, ауаҟытәыҟса бзиа дызбоз, аҟызцәа бзиақәа, аҟызцәа дуқәа рханы измаз, зчеиҗыка, зысас-гәашә тбааз аҗсуа поетын. Кьыршьал ҟыза дус дрыҗхьазон А. Твардовски, Константин Симонов, Р. Гамзатов, Каисын Кулиев, Алим Кешоков, Адам Шогенцуков ухәа хаамтәзтәи ашәҟәыҟцәа дуқәа азәырҟы.

Ирацәууп Кь. Чачхалиа ихатәы библиотекаҟы иҟызцәа ашәҟәыҟцәа дуқәа рнапқәа зтәҟны хамтас изынрыжьыз рышәҟәқәа. Урт шахатра руеит аҗсуа поет иҗаацәеи иареи рахь иаадырҗшуаз аҗыбылреи ахатырқәцареи рзы. Ари ахшыҟцәк артцабыргуеит уи ибиблиотекаҟы халаҗш иҗашәаз А. Твардовски ишәҟәгы. Хрыҗхьап «Из лирики этих лет» (1967) хьзү А. Твардовски ишәҟәы хамтас Кь. Чачхалиаеи уи иҗхәыс Нинеи ианриҗоз иақәиҟыз ажәақәа: «Милому дому Нины и Киршала Чачхалиа – с доброй памятью и на добрую память. А. Твардовский 2.11.68».

Кь. Чачхалиа ирҗәҟон аҗсуа шәҟәыҟцәа рабиҗарақәа зегьы реиҟызара. Ирлас-ырласны урт рыҟныҟақәа рышқа дымҟахьтцун, иҟымтә ҟыцқәа дрызрыҗхьон, гәахәала идикылон дара рырҟиаратә қәҟиарақәагы. Аиҟызара хабжьан, бзиа хайбабон иаргы саргы. Уи мчыбжык ах знык, ҟынтә Ақәатәи суадақәа рахь данымааиуаз ыҟамызт. Иара иҗсы антәз иихьаз сыҗкәынцәа Ахреи Абзагәи ишьыҗланы иҟан, бзиа дырбон. Ус иҟалеит арыҗхара: 1970 шықәса рашәара мза 4 рзы Кьыршьал иҗстазаара

далтцит. Къыршьал уинахыс хәфныка даузнеихуаз. Итцит жәабака мшы. Енак, цшышықәса зхытцуаз сықкәын айтбы Абзагә даасыдгылан, иихәарызеишь хәа ибла тырхаха даасәаңшын: – Папа, икалеи, диадиа Къыршьал хәфныка аара дзакәытци? – хәа дсазцааит. Иасхәозыз ахәычы... – Уажә цъара сцоит, сыццакуеит, дачәазны иуасхәап, Абзик, Къыршьал дзымаауа, – схәан, сгәыцшаа-хыцшаауа снейцыртит.

Къ. Чачхалиа 1938 шықәсазы иикьыцхьыз рацхьазатәи иажәеинраалакәа инадыркны ацсуа поезиа абзиабащәа деицгәартейт. Ацсуа литература ашьәтаркқы Д. Гәлиа еснагь илацш хаа ихын Къ. Чачхалиа: «... Цакыла итаулоуп, идеиатә хырхартала ахәа иафызоуп, формала еилыхха икоуп», – ихәон Дырмит ду Къ. Чачхалиа исатиратә жәеинраалакәа рзы. Къ. Чачхалиа ирҕеиамтақәа ирыхцәажәахьейт иеицырдыруа ацсуа шәкәыщәа: Б. Шынкәба, Ш. Инал-Ица, Хә. Бҕажәба, Ш. Салакаиа, А. Гогәуа, М Лашәриа, Т. Ацъба, Гь. Гәлиа, В. Атцнариа, С. Зыхәба ухәа убас азәырфы. Иахьа хара хлитературадыррафы, хакритикафы икоуп итышәынтәалоу агәаанагара уи исатиразы, играждан-патриоттә, иара убас иинтим-бзиабаратә лириказы. Хара иахьа итыжыны ихәмоуп, шамахамзар, уи ипоезиатә рҕеиамтақәа зеггы. Хыхь ишазгәаҕоу еицш, ихәмоуп уи исахьаркыратә рҕеиамта ахырхартә хадакәа ииашаны ахәшьара рызто, рсахьаркыратә хәташьақәа, ридеиатә хықәккәа рчыдарақәа зырызго астатиақәа. Аха макьана ихәмам Къ. Чачхалиа ишымтақәа – исатиратә, играждан-патриоттә, иинтим-бзиабаратә лирика адоухатә беиара, аидеиатә цакы нартбааны, инартаулары, цкар рацәала итызцаауа, изырызго аусумтақәа.

Хлитература атцаащәақәак уи ирҕеиамта гәыблыла ишазнеиуагы, исахьаркны иаанарцшуа ацстазааратә материал, аидеиатә цакы, асахьаркыратә хықәкы, асахьаркышьа зыцсоу шеилыркаауагы, уи знырра имоу ацсуа фоль-

клор,Д.Гәлиа,Л.Лабахәуа дызлареипшу артцабыргра ишафәу, иара исатира, ипатриот-граждантә, интим-бзиабаратә лирика амотив хадақәеи, рсахьаркыратә чыдарақәеи, ридеиатә хықәки, ирымаз, ирымоу апстазааратә резонанси анырхаштуа ыкоуп.

Хыхь ихәоугьы шахәтра әуеит Кыршьал Шамил-ипа Чачхалиа ипстазааратә мөеи ирфеиамтеи раццарафәи хәпсуа критика, хлитературадырра иканатцахьоу шмачым. Апоет, абафхатәра чыда змаз арфеиафәи Кыршьал Чачхалиа диижьтеи пшьынфәжәа шықәса аттра Апсны жәлар зегьы ианазгәартә аамтазы, ихамхәар хәқым уи ипстазааратә мөа лашеи, тцкар рацәала еилоу ирфеиамтеи итцегь инартбааны, инартцуланы, монографиатә тцасла ишытцаатәу. Ари афәиза әуал-пшьа анагзара хәдуп апоет ифәызцәа-иколлегацәа, апсуа литература атцаафәцәа, ари афәиза әуал пшьа рыдлоит хәпхьафәа игылараны икоу апсуа литература адырыфәцәа рабицара фәыцкәагы.

НИКӘЛАЛА ХАШЫГ

АШӘКӘЙӘФИ УИ ИБИОГРАФИИ

Кырышьял Чачхалиа диижътеи 80 шықәса атра иазкны

Ашәкәйәфи ибиографияеи ишымтақәеи иузыр-
кәымтхауа ирыдхәалоуп уи дызтагылаз аамта. Ус анакәха
ихәычы-иду, атоурых цакы ама-иамам, ашәкәйәфи
иббиография ииашаны иотәуп. Ари астатиафы хықәкыс
исымоу ихәфсхәоу аамта еикәатәак аан шәкәйәфык
ипсәзаарафы иалаз политикатә хтыск алацәажәароуп, аха
уи ахь сиасаанза, зызбахә сымоу азцаара инадхәаланы,
проблемак сазаатгылар стахуп.

Ацсуа литературафыы макъана ихамагәышьам
атрадиция, ацхәащәа инартбааны иазхарцахәоу,
хлитературафыгы алагамта бзиа кәзцахәоу ашәкәйәфи,
библиографк днаидцаны, иаххәап, студентк-дипломантк,
ипсәзаареи ирәиамтақәеи рытцаара аус напы аркра. Уи
ала ф-жыакгы хкуан: акы – хлитература инткааны атцаара
алхаршон; фба – уи ыызцаауа акадркәа азыкахцон.
Хдаруп, иара убас, амеуар литературалагы. Зыцсы
тоу ракәым, зыпсәзаара иалтхәоу изгы, ари азцаара
гәыгәтажьуп. Ацсуатцаара аинститут афы алитература
атоурых ауп итырцаауа – ашәкәйәфи ибиография
инартбаан атцаара урт рпрограмма иалазам. Алитература
атоурых афы урт уиакара рыцарымкуазар ауеит, аха
ашәкәйәфи ишымтақәа ахьыртауа атцарииуртақәа рфы
урткәа зегы аинтерес рымоуп, еихаразак ауниверситет
афы. Арака иазыкарцо афилологцәа иагыртафцәоуп,
иагылитературафцәафцәоуп. Урт инартбааны ирдырузар
ауп хлитературагы, уи атоурыхгы. Ус анакәха, ари азцаара

уиакара зтазымкуа акы еипш иахэацштэым. Убри акнытэ иахэтаны исыпхвазоит иара убас (рапхьа инаргыланы зыпстазаара иалцхьоу) ашэкэыѿѿы библиографк днаитаны, иѿымтакэа рытцаара аус напаркра. Уи хатыр змоу акакэны ахьз-ацшагы шытыхтэуп. Убас ианыкалалак ашьтахь, иахьа уажэраанзагы зтып икэттам ашэкэыѿѿэа рархив апроблемагы убри ала избахон. Уи азы цара-шьарак атахынгы иказам, иатаху ахара ацшроуп. Изаазарызеи, жэытэгы-ѿатэгы убри ахара ацшразы хмацъанагэышъан.

Сынтэа иазгэахтараны хакоуп апоет Кыыршьал Чачхалиа диижтэи 80 шыкэса аттра иазку аиубилеи. Уигы ихылапшыдоу ашэкэыѿѿэа дреиуоуп. Ури акнытэ сазаатгылар стахуп уи ибиографияѿы ииашамкэа ихэоу хтыск.

Игор Марыхэба итижыз «Абхазские письма» захьзу ашэкэаѿы 1965 шыкэсазы иказ жэлар реизара алцшэакэа ирызкны аихшьала ахьыкаитцо, хапхьоит: «...исключены из рядов КПСС поэт Киршал Чачхалиа, Ермолай Аджинджал и др. – за критику действий первого секретаря Абхазского обкома КП Грузии Бгажба М. Т. и первого секретаря Ткварчалского горкома партии Кварандзия Л. Х.» («Абхазские письма». С. 135)¹.

И. Марыхэба аинформация изтаз дсыздыруам, аха ииашамкэа иитеит, ихата дычкэынан, урт ахтыскэа дрылахэымзар акэхарын.

1965 шыкэсазы ахтыс атоурых ааркьаѿы исхэеит уи аиѿкааѿѿэа ируазэкыз Аѿардан Калистрат игэалашэара иазкыз сыстаиаѿы. Уи астатиа ари ашэкэгы иагэыластцеит. Ари ажэлар реизара ашьтахь апартия азэгы далрымцазеит. Е. Аѿынцъал ускан апартия далазамызт, Кь. Чачхалиа иакэзар, цабыргуп, апартия иалцаразы азцаара ыкэдыргылан, аха ирзалмыршеит. Уи шыкалаз абас ауп.

¹ Ииашоу – Ад.145.

Зызбахә хамоу ажәалар реизара анымѡапысуаз азтцара ықәгылеит аизараѣ ҕытгас икартцаз атцарауаѡ ишәкәы ахатә аилыргара, иналкааны анамастика иазкыз астатиа. Убри иазкны артцәѡратә институт аклуб аҕы ауаа еизеит. Уака икан атцарауаа, нас ажәлар реизара иалахәызгы. Исгәалашәоит, ашәкәыѡѡцәа рахьтә Кыршәл Чачхалиеи Алықьса Ыениеи ракәын иказ. Кыраамтә ипшын еизаз, аха ашәкәы автор дымнеит уи аизарахь. Ииашангы икаицеит: аҕагылазаашьа зеипшраз ала, уи аусумтә уака тцара-дыррала хцәажәашьа амазамызт. Аикәшахатра шыказгы, ари еилызкааз ауаа кәышқәа иабжьарымгазар акәхап уахь анеира. Аизара иалахәыз шыпшыз ргәы птцәан ауаа гәамтцуа иалагеит. Уи убартә икалеит ршыкьбжьы ала. Абри аамтцәз Кь. Чачхалиа даарылцын, ажәлар аарзырѡны, жәеинраалак дапхьейт. Хьзи-жәлеи хәамызт, аха атцакала иудырратә икан актәи амазаныкәгаѡ ишизкыз. Ус иказ ажәеинраалақәа иаа-инырсланы рыѡра дазыманшәалан апоет. Нырра дукгы канамтеит, аха иаалахҕыххан, пьтѡыкгы рнапы ааиныркьейт. Ус шакәызгы, ацәгьахәаѡцәа уа иалатәамзи, ари ахтыс ацәгьаршыѡцәа рҕынза инаргеит. Урт абзиа рзырҕеи ауамызт, аха ацәгьа аршразы ифратцәан...

Кь. Чачхалиа ускан аус иузоомызт, атәанчаѡцәа реипш, уигы ашәкәыѡѡцәа Реидгыла апарторганизация дахыпхьазалан. Ус анакәха, уи ихьзгы ихьымзггы ашәкәыѡѡцәа ракәын – «дырзымаазеит!». Ус икан апартиатә леишәа!

Җнак, ашыбжьышьтахь, ашәкәыѡѡцәа рclub аҕы снейт. Сныѡнашылазар, ашәкәыѡѡцәа гәыпѡык еизаны итәоуп – апартия еизара рымазаап! Саргы апартия салан, уимоу амазаныкәгаѡ ихатыпѡаѡысгы сыкан, аха, ицьасшьаз, аизара шыказ азәгы исеимхәазеит. Уи ашьтахьгы исзеилимкаиит изсарымхәаз.

Амш азтаарафы хатала Кь. Чачхалиа изтаара акэын икэгылаз. Ахантэафы ажэа иитэит апарторганизация амазаныкэгаф Ш. Акобия. Уи ѡбака ажэа ихэеит К. Чачхалиа хар змам поетуп хэа – ус афырпшзараз. Аха нас иажэа аархэны уи дзакэу, аполитикафы зыгэра гам азэ шиакэу ихэан, иаартзаны диқэызбеит. Уи шыақэзыргэгао акакэны ихэоит «закэандарала» иказ ажэлар реизара (самочинный сход) еифызкааз дшыруазэку, амилапқаа еичзырчо ажэеинраала аклуб афы дшапхьаз. «Апоет Кь. Чачхалиа милатеилыхѡуп, цэгьаршѡуп, ус икоу хпартияфы тып имамзароуп» хэа – иажэа хиркэшеит ажэахэкатцафы.

Зегы еиқэышышы итэоуп, рыхқаа рықэыжыны. Кыршыал снаизыпшызар, ихы-ифы акы амхэазо адабла исызшэа, даарыцхаушьартэ дкэызгаза дтэоуп. Дзытымкэазеи, ари ихэо дақэшахатума аасгэахэт.

– Зтаара змоу азэыр шэыкоума? – аизара ахантэафы аарла ифы ааихпхьеит. Азэгы фитзом.

– Сара ажэалагала симоуп, – схэан, сѡагылеит. – Ара итэоу зегы шэышэкэыѡѡцаоуп, апоезиа еилызкаауа шэоуп. Кыршыал аизарафы дзыпхьаз абрака дапхьааит, изеипшроу аабап, убри ала ажэахэ ахцэажэарахэ хайасып.

Сажэалагала иакэшахатхан, Кыршыал ажэа иртеит. Кыршыал мапк ипсы ааилалеит. Фырхэала идыруан, дапхьеит уи ажэеинраала, ихэеит ааигэа агазет «Апсны кэпш» ишаницазгы.

Згэалакара бжысны еиқэышышы итэаз ашэкэыѡѡцаа мапк иаалахфыххейт, уимоу егынеифеапшы-ааифеапшыт – ажэахэкатцаф ишихэаз еипш акэымзаап аусқаа шыкоу!

– Уажэшьта ахцэажэарахэ хайасып, – ихэеит ахантэафы, уажэраанза еипш акэымкэа, абжыаапнытэи еизарак анымѡапаагоз еипш. Ус шакэызгы – еита аатынчрахейт. Иарбан еизаразаалак ажэа ахыртроуп иуадаѡу, аха уи акратанакуейт, избанзар, уи икаитцо ахырхарта аизара алахьынца азбоит. Сара уи сазхэыцу, сазымхэыцу сгэалашэом, аха ажэа сахэеит, иказ шыказ расхэарц.

Мачк снавагылазаргы, аҫагылазаашыа зейишраз аин-
формация иашаны ирыстеит шаҳатдык иаҳасабала, вагы-
ларас иҫаҫаз – ауаа рҫы анҫыҫ, Кыршыал дыздыруаз
ажеинраалак дырзапхьарц ихәазшәа расхәеит, ихала
днеины дшапхьаз мхәазакәа. Исхәеит иара убас уи реак-
цияк шыҫанамҫазгы.

Ҳазараҫы иҫаз аибарххара иҫегь иаапсыҫеит. Ус
шаҳәызгы, апоет Шыалуа Ҫәыңыба аинформация иҫаҫаз
дыҫнарҫеит.

– Нас иарбан ҳазикәызбауа апоет?! – ихәеит иа-
ра. – Ари ҳазара исгәаланаршәоит исхызгахыу аам-
та – ҫажәиҫибыҫтәи ашықәс! Апоет азараҫы аҫеин-
раала дапхьеит хәа апартия далхҫоит! Нас иус збаны
дтаркуазаргы акәхап! Иаанагозеи ари?!.

Абартхәа рышьтахь иеилкаан – азараҫы иқәгылаз
азҫаара шхыбгалаз.

Аизара еихишыаалеит ашәкәыҫҫәа Реидгыла ахан-
тәаҫы Иван Ҫарба. Иахыа еиҫш исгәалашәоит уи иажәакәа:
«Ажәлар реизараҫы аибарххара иҫаз гәатаны, апоет Кыр-
шыал Чачхалиа дықәымгылар акәын, – ихәеит иара. – Уаҫа
иатыпмызт аҫеинраала апхьара».

Исгәалашәоит иара убас ҳазараҫы ихәадахкылаз
ақәҫараҫы ианахҫазгы – И. Ҫарба иҫаиҫаз алкаауп.
Апартия алҫара акәым, «ухахь уҫымшь ыҫоуп» хәагы
иаҳамхәеит...

Наҫ хара ихәаҫхыу аамҫак ахь хнапшны, усҫан иҫалаз
хтыск ахәшыара анахҫо, даара агәеанызаара ҳамазароуп.
Усҫан даҫа системан иҫаз, аполитикатә режимгы
даҫақзан. Уигы акәым, иара усҫангы ахәынҫарҫәа
реырҫсахҫыңхыаза, арежимгы аҫапсахуан. Ус анакәха,
уи аамҫа азбахә анҳамоу иахьатәи апозицияла, насгы
акны ахәшыара ахҫар ииашахом. Хыхь зызбахә ҳамаз
аамҫа акәзар, Сталин ирежим ашьтахь зегь реиҫа ихьанҫаз
аамҫан.

Ускан ҳаапхъа иқагылаз апышәара ҳазымиааизтгы, иахъа ҳаибарпхашъо апынза ҳнаагон. «Хыхынтә иҳадырцеит» ҳәа харада-барада ҳыза апартия далаҳцар, уи дамығарахон ашәкәыџцәа Реидгылазы, Л. Лабахәуа ианикәызбоз атоурых еипшхон. Избанзар, ускан апартия иалырцаз, ажәлар ирылырцаз диџызан. Ашәкәыџы иакәзар – дыркыпхъуамызт, ишәкәы трыжъуамызт, еизарак апы ажәа даҳәар, иртомызт. Ажәакала, зыгәра гам уаџны «агәарабжъара» даабжъахон. Аиҳабыра ргәы итаз ҳдыркатцар, ус иагыкалон. Уи иаанагоз – ҳнапала амап ркит ҳәа акәын. Арежим асистема ус икан: агаза амчра аниоулак, акәыш инапала амап ркуан, ускан урт ирзалмыршеит акәымзар. Ашәкәыџцәа ирылшеит уи ахымзг ацәцара.

ЇЪУМА АХӘБА

АИАША ИАШЬАС ИЗМАЗ

Иахьа уажәгы сыбла ихгылоуп уи ауаф ихы-иґы лаша. Сырхыңшылоит ибла қыақәа, иґылашаауа избоит илакыґақәа. Азныказтәи иґынңшылараз исзымңшааит еиґны изысхәашаз даґа ажәақәак – ауафы хаґылаша аамышьтахь. Ауафы ихы-иґы игәатґа иасаркьазар, Кыр-шьал игәатґа азыхәан ихы-иґы, хымңада, инаґґангы иаазырңшуаз саркьаґәґан.

Имаґара амґа данылан днеиуеит. Иныкәашәа ґынчуп. Иаахьанґаны, адгьыл цқьа ианырырґ иґахушәа инаргыла-уа, инеихигоит ишьапқәа. Ихы икәажьны акәымкәа, ихәамґ зегьы иаңхьаґа иаахьырнаауп. Хәыцракдґанагалан дамоуп. Ажәеинраалахап дзызхәыцуа. Харантә илаңш науқәшәеит. Игәатґа иакәшәо, ииґаху уреиуазар, аґх лашьґа далалан дышнеиуаз, амра ашәахәа неиґаґґазшәа, иаразнак ихы-иґы наихалашаауан. Рыґехыртуан ибла ғәыґбаақәа. Ибла ғәыґрақәа. Заанат аґышьырґчара нарықәлон иқьышәқәа. Ирхәоит, ауафы иқьиареи иаҳарамреи реилкааразы иблақәа иреиґу еґыкәам хәа. Ииашахап, аха Кыршьал дзакә уаф ғәыґбааз иблақәа рымаґара ракәмызт изху-баалоз. Иқьиара, ииґахыз ауафы изыхәан агәыбзыґра, иґәымґыз изыхәан агәаґ, сара дсыздыруам даґа аңсуа шәкәыґґык, Кыршьал иаґара зқьышә иқәубаауаз. Ииґаху, бзиа иибауа ауаф даниаґәажәо, игәатґа иамкуа-зу, игәырґара хыжґны иааны иқьышәқәа ирықәлон. Урґ қәаґқәаґон, «иныкәон», улымхә иахәртә, ирхәоз ажәақәа раамышьтахь, ублақәагы «ирбашаз» ажәа кәандақәа уархәон.

Хаизыкәзаашьа неидкылан, иааихшьаланы исхәозар, исхәар сылшоит, сзыңсамыз аґара пату сықәиґон, бзиа-

ггы иибоз среиуан хэа. Уажэшъта иаха еилыскаауа салаге-
ит убри еихарак изыбзоураз. Уи сара исыздыруамызт, аха
иара идыруан, Кыршьал ицэымгыз дицэымгтэжъан, бзиа
иибозггы дибатэжъон. Ицэымгыз ауаф избахэ уахэара
далагар, угэатэф зны агэаг иртцысуан, нас убас уихирч-
чон, адунеихаан иухамыштуа. Ма ицэымгу изкны сатиратэ
жэеинраалак дузагхьон, мамзарггы убри ицэымгу ауаф
иказшьақэа рыкнытэ ажэабжықэак уеихэон. Иутахы-
иутахым, убри ауаф изыхэан иуеихээз уарггы ҫара
инеитоумхэар узымчхауа укаитгон. Абри азыхэан акэын
ҫыоуки дзырцэымгыз, иагзыицэшэоз. Абри азыхэан акэын,
иажэеинраалақэа рдырра инацтанггы, Кыршьал асатирик
хэа зизырхэоз. Мамзар, иажэеинраалақэа рдырра мацара
иахъозтггы, Кыршьал асатирик анизырхэо, убаскантэжъа
инацырталар акэын алирик хэаггы. Уи исатира шака ипыр-
пылу акара, убаскак игэырҫхагоуп, икэымшэышэ-татоуп
илирика. Сазэыкны, ахэара сцэуадафуп, аҫыжэара змоу
руа иарбану. Ирхэоит, ашэжэыффы иара дзеипшроу еипшуп
ишымтақэаггы шыкоу хэа. Аха аҫстазаарафы иахпылалоит
аҫырҫштэқэа, ашэжэыффы ишымтақэа рфы иихэауеи, ихата
ипҫстазааратэ хымфадгашьей хэыки-шьхаки анрыбжыоу.
Иаагап ҫырҫштэызатэык. Срыдтэалақэахэеит (аҫстазаара
мыжда, ишыкоу жэдыруеит, ханынавслак, хчабра
аатыганы, хнапқэа хрыцкыауа, шакафы рнапы аанкыла-
ны, шакантэ аҫшэа рахэара хакэшэахыоузеи, хгэанала
иузхыстэалароуп хэа ххэауа, ажэала шакантэ шакафгы
ныхэаны иаажэхыоузеи), асталқэа срыцахатэахэеит,
ркабинетқэа рфы хайдтэаланы срацэажэақэахэеит, раҫсуа
бызшэа, раҫсуара азыхэан, иаатаххар аенытэжъа рыҫсы
нахтныздарашэа узырбауа. Ауаз рхэоит иануацэажэо,
анцэа иашьапкуеит аныхэаҫа аныржэуа. Хаи, абри иоуп
хара аҫсыуас ихамоу хэа ухэо укаитгоит. Аха, рыцхарас
иҫалаз, иажэа мацара акэымкэа, иусггы азхэыцра унала-
гоит. Иугэалашэоит аусаҫ шэахэидгылақэахыоу, мамзар-

ггы шәахъеиѣнагалақәахъоу. Еихшьяалалауа уѣыноухоит. Иус уазхәыццыпхъаза, иажәақәа хырбгало ушнеиуа, уақа инацлоит иҭаацәа. Ипхәыс дапсыуоуп, ихатә дапсыуоуп. Даҭеа бызшәакггы уеизггы-уезггы ахахә еиқәжәо издыруам. Арахь апсшәа рыздыруам ихшара. Абри сгәалазыршәаз убри ауп, Къыршьял (ихъзи иабхъзи еидкыланы акәымкәа, иаармарианы ихъз мацара шысхәо шәахауеит. Убас иҭан иказшья. Шықәсла ишәыбжыоу наухаирштуан), ипшәма Нина дқыртун, убри аамышьҭахыггы, ипсҭазаара абжеихарак ақалақьяҭ ихигеит, аамҭақәаггы уажәеипш иҭамызт, аха, зегьакоуп, Къыршьял ихшара рымацара рақәым, ипшәмаггы илиртцеит ихатәы бызшәа. Убриала мацараггы Нина агәра хлыргеит лхатә, апсуа поет, бзиа дшылбауаз, патуггы шикәылҭауаз. Урт аѡба еидхәалоуп. Упхәыс уара бзиа улбауазар, бзиа дылбоит узыхшаз уан. Узыхшаз уан илѡызоуп ухатәы бызшәа... Абри аҭггы Къыршьял иажәеи иуси еидхәалан.

Иажәеи иуси ртәы саналацәажәо, салацәажәарц сҭахуп ипоезиеи ихатәы ҭазшьеи ахъеиқәшәаз псҭазааратә ҭырпштәык. Иажәеинраала сатиразар, ипырпыл цыкаха, исатиратцәкьан, илириказар, ишәҭыкәымшәышәха, илирикатцәкьан. Ихатәггы, ишысхәаз еипш, бзиа иибауаз ауаѡ, бзиа дибатцәкьон, ицәымгыз дицәымгытцәкьан. Инацысцарц сҭахуп даҭеакггы. Ажәларқәа реиѡызареи риашьареи ирзышәахәаѡыз Къыршьял, иапсуара бзиа ибон псҭазааралаггы, бзиа ибон рҭеиамҭалаггы. Иапсуара бзиа абараҭы Къыршьял иақара жажәеи зуси еиқәшәауаз, иқәра зықәроу рахьтә, сазәыкны, ргәы иалымсааит, даҭеа апсуа поетк дсыздыргәышьом. Исзеилымкаакәо дреиуоуп, апсуара цқыза иныкәызгоггы, апсуара зырхәашьуаггы бзиа еицырбауа ауаѡы. Убас исзеилымкаауа дреиуоуп, аламыс дазышәахәауа, арахь, апсҭазаараҭы иламысдоу. Сгәанала, ашәкәыѡы ибаѡхатәра ашәага-загақәа ируакуп аламыс. Зыламыс зҭиуа уаѡызар, сазәыкны, ибаѡхатәраггы

агәра сызгагәышьом. Кыршьал изхәыцра исызцәырнагаз абри ахшыџцара иара инаидхәаланы ишыақәсырғәғәрц сҭахуп, сара ибзианы издыруа фактқәак рыла. Зны ишәасхәап, Ткәарчал данынхоз, Кыршьал ихтысхьаз, ибзиан издыруа фактк.

Иажәаңка бзиоуп, аурыс ажәаңка «Скажи мне, кто твой друг, и я скажу тебе кто ты». Ацсуаагыи ауаџы ианихцәажәо, иуаџра аарцшразы «дзыцныкәо закә уаау умбои» хәа напыршьуеит. Арт ажәаңкақәа сгәанала, абас инаурхәы-ааурхәыр ауеит: «Скажи мне, кто твой враг и я скажу тебе кто ты», мамзаргыи «дзыҭагылоу, дзынымшәо, аҭацәас имоу зуҭцәоу умбои, убриалагыи иумдыруеи иара дзакәу».

Кыршьал ахьз-аңша иман. Ашәкәыџџәа, ажуриналистцәа, атцарауаа ухәа, Ацсынгыи Ацсны антытгыи азәырџы дырдыруан. Изхысхәауа, апоет ихьз-иңша, ауаа рҭыи имаз анырра ихы иаирхәарц избеит Ткәарчал аматцура шатлакьа (Алыкьса Лашәриа, цсатә шкәакәа, бзиа иибоз ажәоуп–шатлакьа), змаз инапхы амыцкьара иабзоураны, амалгыи зкыз уаџы царшеик. Убри аңаршеи, иҭәгәаны ипырхагахашаз, статиак ацентртә газет ианылараны ишыкәз иаҳаит. Днеины Кыршьал диацәажәеит, Ёаргь Гәлиа инаиркны, иудыруа ауаа ухы иархәа, астатиа агазет ианымлартә исзыкәтцә, уцага, уаага ахарцгыи садгылоит, ухынхәны уанаилак, уара иухатәны, иҭыцза уаштә иштәгылоу убоит амашыла лас хәа. Ауаџ царшеи иакәикит апоет иламыс ааихәарц. Уи идыруан реиха дахьыкшашаз. Апоет, бжеихараџык ашәкәыџџәа реиңш, иматериалтә ҭагылазашьа даараза икәадан. Кыршьал ихаангыи, иара уажәгыи, ашәкәы атытцра ахьз шамоу еиңш, аңарагыи меигзарахда инаҭо цьыршьоит азәырџы. Ауаџы царшеи идыруан дахьыкшашаз, аха издыруамызт иаңхьа игылаз дызустаз. Ашәкәыџџеи аламыси еидхәалоуп, ишеидхәалоу еиңш ашәкәыџџеи абаџхатәреи, ашәкәыџџеи ауаџреи. Иҭегь, цәгьарас икәлаз, ауаџы царшеи

амал мацара акэмызт иикыз, уи иѣагылара иаанагоз, ма убри ауаѣ иматцура дамырхыр акэхон, мамзарггы, уина-хыс апоет Ткээрчал дыкэтцыр акэхон. Икан ахѣатэиггы – иблакэа рыхѣара, илымхақэа рыцьгэара. Аха ускан апоет игэаѣы дыпсуан апоет.

Исыздыруам ас иазхэаз ауаѣи иареи еибырхэаз, ишеидыргаз, ибзианы издыруа убри ауп, ашэкэкэеи ателеграммакэеи шытуа, дырѣы димазар, ихы дархэаны, ауаѣы ѣаршеи изыхэан аредакцияѣы ишытаз аматериал акыпѣхъра ирласит.

Ари айдыслара апоет ихатэ ѣстазаараѣы шыарда ипырхагахеит, аха шака диашаз, «анцэа» ихатаггы ишыа-кэиргэгэарц итахызшэа, шыкэскэак аатѣханы, ауаѣы ѣаршеи деимгэаххаа абахта дынѣаркит, атѣарбел ашыа анаѣырхуеипш, иааифахъазггы неиѣырхит.

Уажэы салацэажэар стахуп, сара шаѣатс сызмаз, сызлаѣшыз, Акэа данааи ихигаз, убри хыхъ сызлацэажэаз маѣк иазааигэоу, Кыршыал иуаѣ иашара аазырѣшуа даѣа фактк. Иахаану хашэкэаѣѣэа иргэалашэоит, исцэагхо дара инаѣырѣап.

Изхибарѣкарыз, аиашеи ахэахэеи, ауаѣреи ауаѣымреи реимакра акэын, уаѣа изхибарѣкоз. Ашэкэыѣѣэа ѣма хышыѣэакэак раѣараггы пату рыкэзымѣоз, шэара шэызѣсуазар шэыпсла, шэымшэан, сара шэызжует, аѣара ѣаѣақэа роуп шэзышыѣоу, аѣахақэа ааит, аѣахақэа хэа хашэкэыѣѣэа ирхыѣалоз, ускан аматцура ду иа-хагылаз аѣсыуаки Кыршыали, иаанибамырѣѣарада изымеинышэо еиѣаналеит. Хэарада, матѣурала игэгэаз, рматцура иаѣэшэаны аду идгылеит. Хэарада, иѣѣараѣ дѣатѣхеит Кыршыал. Аха апоет абраѣаггы дышпоетыз даанхеит. Дымхырхэеит, ихы лаимырѣэит, иѣстазаараѣы акыр ишизеиѣэахазггы. Сеиѣахынхэыхует хыхъ исхэаз ахшыѣѣак ашка. Уи бзиа иибоз бзиа дибаѣэкьон, иѣѣымгыз – диѣѣымгызѣэкьан, иашас иипѣхъазоз дадгы-

ажэйтэан Чачаа иртэыз, уажэы ахэышэтэырта ахыкоу амэтэы ыны абарта уанныкэгылалак уаҥхьатэҕыа, аулица ахьааихутэо, ишэталаны, аҥенцэыркэа хэыцны, унапы ааитдухыр, ахыб унахькысуа, нанырак гылоуп. Убри ахыбра, уажэы ыныс иҥхьазоу, ажэйтэан, Чачаа еҥрас ирыман. Чачаа ирытцкарыз, аетра ианахаанха, ауаҕыаҕ артеит, уада-уадала еиыыркааит. Ахцэа ирматаз, шыарда зыкэрахь инеихыз, аха ҥшра-сахьалеи хыла-хшыөлеи аазара бзиа шлымаз зныҥшуаз, ҥакэажэык убри «аетра» ауадакэа руак дыынан. Сара сахьыыназ ауада, аҥенцэыр ахьхэычыз аҕнытэ, ыынлагы алампа аурклар акэын. Аха ауада абзиаракэа раҥхьа игылан ауаҕыаҕ.

Ушгылоу ушыапы ааихганы аҥенцэыр ункылсуан. Абраҕа сыөнеиҕэи шыкэсык айха тхьаны, ынак, цыарантэи дшаауаз, Ленин иаштаҕы хааиҥылеит Кыыршыали сареи. Сара снанырахь сыццакуан, Кыыршыалгы дынсырхар сҥахымызт.

– Уабанхо, уабашоу? – днасазцааит, ханааицэажэакэа. Иасхэеит.

Хнеип аҕныҕа хэа шсызиамхэоз ибазаракэхап. Ауада ахата иатэасшыазаргы, дзыкэсыртэоз аҕэардэтэҕыа ынагыламызт. Ашышыхэа дсыцны, смахэар инапы нытшыны иҕынеихеит. Иеицырдыруаз апоет ас дсыцны сахьнеиуаз, сгэалаҕара шытыцын, сыыны еихаҕэыҕэгы ханазааигэаха еиха аҕышытнахызшэа збеит. Дсыцны хныыналеит. Уажэадагы дааихьазшэа, ибахьазшэа, зынзаск иҕыимшыазазшэа ҕатцаны, акаруат ҕэарҕэар акыпшыаҕ днатэан, акраамта дцэажэон. Урт иихэакэоз сгэалашэом, аха ибзиан исгэалашэоит, данцоз ашэаҕы иихэаз:

– Аткыс еицэаз нхартас-нцыртас исыман Тҕэарчал. Ахахаи, угэы каумыжын. Аусуртагы уоуп, уадалагы уеиқэшэап.

Убри, рацхьа убра афнеихакэыкэ акны даннеиз, иабаздыруаз, еицырдыруа апоет идхэалоу сгэалашэарақәа ирейгъу амоментқәа убрака иираны ишыказ.

Лечкомиссия хәа изышьтоу, убри афны ацхьа игылоу ахәышәтәыртафы чыхәышәтәра дышьталеит Кыршьал. Ибара снеилон. Хәылпазыла абарца даакәтәаны, хараза дыцшуа, амшын дхыцшылон. Чазынгы, ахәышәтәырта иамоу абахча арымзқәа рфы дтәаны, ма ашәкәы дацхьон, мамзарггы иблокнот ишьамхы иқәкны дыфуан.

Суадахь унеир акэын, Чачаа рцынцәарах такәажә ашә анузаалыртлак. Ашәқәа фбашәа иафән. Ифән зеипш шык. Убри анаауртлак, нас хазы ашә фән лара луадахь, хазы – сара стәахы. Абри адеталь зхысхәаауа, уажәы еилышәкаауеит.

Уахык, зынран, суацъаф амца тацаны, стәаны ашәкәы сацхьон. Сзыцхьозггы сгэалашәоит, изысгэалашәоггы шәасхәоит. Абас тынч сыштәаз, аҭаацәа ду анааилатәо еипш атх неихьаны, иеимаазахырта будкафы уахынлаггы аус зулоз, аулицафынтә аҭаф-аҭафхәа ажьахәа ашьтыбжь аафлоз аимаакәаршәфы Сергоггы ижьахәа ашьтыбжь еикәтәахьаны, «чыгә-чыгә» хәа аҭенцъар азәы днас-насит. Аҭенцъыр снадыххылазар, адәахьала дгылоуп Кыршьал. Ачымазцәа рпижама маҭәа, цәахәа-цәахәа иалданы, еилыграаза ишәуп, абахтафынтә дыбналазшәа. Ижәа итарцоуп апалта. Аҭенцъыр ааимҭааны, арахь уааи хәа наиахәаны, ашә изаартрахь сфынасхеит.

– Улкәатц, атакәажә думырфыхан, – ихәан, сара ашәаф снейаанза, дышгылаз ишьапы ааихиган, ицәеижыы шыттәазггы, дласны аҭенцъыр дынкылсит. – Амедсестра сылцәыбналеит. Иахьа изфыз ажәеинраалак сузацхьар сҭахуп.

Дахьсыртәо, дахьсыргыло сақәымшәо сшыфнахаз аниба акәхап, амца днатхә-фатхан, ақытафынтә иаазгаз цьма шьтәак ацәа ауацъаф ацхьа икаршәын, даахан, ишьапқәа

неитацсашәа днылатәеит. Ипалта ижәәа иштарцац итарқан.

Бзиара затәык аман абри суада. Чачаа рыеқәа ацәаакыра рқырхагахар хәа ишәозар акәхарын, адашь-ма хығәра цсызакгы адгыл ишақәыгамызгы, иандыргылоз анышә тыхны, арацәа тажыны иахықартцаз ақнытә, ацәаакыра амамызт, ақакәи рықәломызт ашәқәқәа. Ацәаакыратцәкәа шығнамызгы, ахьта сыцәилалар хәа сшәон сысадахь. Амғы мыждагы аусыцәмацмыз, аха иш-сылшоз амца еиқәыстцеит.

– Ирцә нақ, – ихәан, афымца лашара сырцәеит. Амца иацрыцуаз алашара хазхон, аха апоет, иажәеинраалақәа ақбаад ишанызгы, дацхьомызт, ғырхәала идыруан.

Дацхьеит акы, дрыцхьеит әба, хқа. Усқан сара ажәеинраалақәа рыәра сақәытхьан. Аха сеицшын, бзиа иибоз ацхәыс дызцырцны ицаз ахатца. Ус захьыз, бзиабарала, шыцра бзиала дрыхәапшуеит, дызрыхәозар, иара ихьыз рмыхьырц, цъара акала дрыхәарц итахуп зыбзиабара тәы-ицха изцу. Сара, апоезиа иканажхьяз, апоезиа зегьрала иапшәыманы изтаз апоет уажәы сызлаихәоз акы затәык ағы акәын – изызырәра. Убри акәын иарггы иитахыз. Ашьтахь, хәпатуеиқәтцара ашықәсқәа анахыла, сара еилыскааит, Кыршьал бзиа ишибоз, қазшьа бзиан ишимаз итахцәа, идырцәа азырзырәруа ажәеинраалақәа рыцхьара.

Схынхәын хуацәақ ахь. Амца шеишеиуа итоуп. Акәахьча дықәтәоуп Кыршьал. Блокнот хәычык икуп. Атрибуна дықәгылоушәа, иха шытыхны, дацхьоит ажәеинраала. Ацыхәтәан ґааитүеит:

– Уажәшьта уарггы акы усзацхьа!

Дышцақало ани зызбахә сымаз, аргам, зегь еицырдыруа, ацхәыс бзиа дызбоз, аха зыбзиабара зцәызыз ахатца? Иаха-иаха имазеитәуеит, иаха-иаха ихәәеуеит ибзиабара.

Кырышьял аңенцьыр даннас-насуаз сзыпхьоз аурыс поет ишәкәы аашьтсьхит. Уамак цуамызт И. А. Бунин дмо-даханы дцәырцижтьеи, саргыи схазыхәан даасыртижтьеи. Иуҕацырцыруа иблахкыгоу, ишьалашьыну уи иажәабжықәа сыхызаны срыман, аха уажәы сзыпхьоз иажәеинраалақәа ракәын. Аскак бзиа избоз ашәкәыџџы ирҕеиамта, цсыхәа ахьынзамоу, интыртәаны издыруазар стахын. Жә-томкны итытхьаз иџымтақәа реизга аҕкытә,ажәеинраалақәа зныз, актәи атом акәын сзыпхьоз. Кырышьял сизапхьеит Бунин иажәеинраалак, сизрыпхьеит џба-хқа. «Ақыта» захьзыз ажәеинраалак џынтә саирпхьеит.

Атцх неигәоны, дшааз еипш, ипалта ижәџахыр интарқа, ишьапы нхыганы, аңенцьыр дынкылсны дцеит ахәышәтәыртахь.

Исыпхьазомызт, шаҕантәыи сгәалашәом, абас ауаҕьяаҕ апхьа хтәаны, хшеицәажәоз,ажәеинраалақәа хашрыпхьоз, акырынтә атцх шнаскьяагоз. Ахәышәҕыртаҕ, ипсы зыҕхәараз, алиитература азбахә ала дзацәажәашаз уаџ да-хьимамыз, тынха дызмамыз амба шыаҕа гәыдикылон хәа шакәымыз уи скәацә ашҕа дзааиуаз, ашәкәыџџцәа дсасны ртаара, иаргыи исасны итаалар бзиа ишибоз, сымџашьяхуа агәра згеит шықәсқәак антцы. Убарт хәицәажәарақәа, хуаҕьяаҕ-хәыштаара хәылпазқәа, ишысхәаз еипш, зегьы сгәалашәом, исгәалашәазозаргыи иагьабашәтаху, аха, сгәанала, даҕа џ-хәылпазык рылацәажәара иапсоуп. Урт сымшынтдагыи иануп.

– Ахәышәтәыртахь исыт, – ихәан, истеит Кырышьял Бунин иажәеинраалқәа зныз актәи атом. Мышқәак аатцханы, хәылпазык, џынтә сызирпхьаз Бунин иажәеинраала «Ақыта» еиҕаганы, иманы дааит. Дысхапхьеит еиҕеигаз. Исгәапхьеит, аха ибжыи тганы данапхьа, ажәеинраала амузика, аритмика цъара-цъара ишхәанчақәаз гәатганы, агәынамзара изнартысызар акәхарын, данцоз, ашәкәы ишағраз, еиҕа игахит. Убри ауха, атцх уамак имцацызт

аҥнытә, аҥсшәа шылзымдыруазгы, ажәеинраалақәа ҳаш-рыпхьоз анлаха, альбом дук лыманы даафналеит, лматәцәа ус ахьлархәоз аҥнытә, саргыи Бабута хәа засхәоз, зыфны сыфназ, аҥсуа полковник Леиуа Гәаланзиа ианхәа.

– Ажәеинраалақәа рыпхьара шәаналага, сқәы-пшра аасгәаланаршәеит. Ибзианы дыздыруан, сан-шыцәа ирытқарыз апоет Гьаргь Чачба. Дызбахьан, афгыи изыснахахьан Илия Чавчавазе, – лхәеит атакәажә. Аухантәарак Кьыршьал длацәажәон. Чавчавазе изыхәан Бабута илхәаз шыақәлыргәғарц, насгыи дазыгәду-хычәаны лальбом ду иаагәылылхит фото дук. Афот аҥы акрыфа-акрыжәу а стол иахатәан тауади-аамыстәи. Ратәцақәа ркын, игәаҥхеибашьаны ишеибаныхәоз фашьомызт. А стол аганаҥы дкахәхәа, дытқарышкәаза, ахкәажә матәала деилахәаны, аирыз кны дырхагылоуп лара, ҳаҥхьа итәоу атакәажә Бабута.

– Афы знахәшаз дҳамакәа акәмызт. Асасдахь иаҳа-тыразы фынаҳас сара сидыргылеит, – лхәеит.

Кьыршьали сареи иҥышьо-илакәшьо ҳахәаҥшуан атоурыхтә документ.

Абри ананыраҥы имфәпысыз дачәа еибадыррак, еицәа-жәарак атәгыи салацәажәарц сҥахуп. Уажәадагыи дызба-қәахьан абри атакәажә лҥыи иааилоз дачәа тақәажәык. Лышәагаа кьаҥын, иаагәоуҥартә лыбҥа хәахьан, дкәашза дышлан. Аҥапырхәа ахатқаны ла хәычык, лхәхәы еипштәкьа ишкәакәаза, даацпхьаза илыцын. Уи бырзен тақәажәын. Ананыра аладахьтәи аганахьала иҥаз ауадаҥыи ифназ абырзенцәа, ани пҥаи рҥыи даалон, аха Бабута-гыи ларгыи ашҥаҥыи инатәаны акраамҥа еицәажәалон, ала хәычыи иалахәмаруан. Раҥхьа сниасны, суадахь сан-ца, ааигәа Кьыршьал ажәеинраалақәа дышрыпхьоз, апоетцәа Чачбеи Чавчавазеи рызбахә хшалацәажәоз, сара, ифныдаз-игәарадаз акыдтәаларагыи ашәкәыфәра сычешазысшәауа атәқәа Бабута илалхәазар акәхап, из-

банзар, суада сшыфнатәаз, ашә днас-насын, лласба хәычы лыварцало, даафналеит абырзен такәажә.

– Уара ашәкәыфәра уафызаап. Икалап уазфлымхахар, ажәабжык уасхәарц стахуп. Сара дыздыруан аңсуа поетк, – хәа фәалтит.

Днасыртәеит. Скәардә затәы дықәтәоуп. Ифәхъаз часак амтасыршәын, ацгәы азхара анафалак, ахәынап ишалахәмаруа еиңш, иалахәмаруан лла хәычы.

– Дызустадашь?

– Ихъзи ижәлеи сыздыруам, аха дшапсыуаз, ажәеин-раалакәа шифуаз здыруеит, – лхәеит атакәажә, – Уи дтаркит фәжәи жәибжь рзыхәан. Дхыртцеит. Қазахстан днанагеит. Убрака хнанагеит Аңсны инхоз абырзенцаагы. Стаацәеи сареи хәхыфназ, хәаигәара, таацәарак рфы дыфнан. Еилызкаауадаз, аха дрыңхьон аңсышәала иажәеинраалакәа. Даңхьан даналгалак: «Ишәгәамңхеи, аума амхәои, еилышәымкааи?!» – ихәон дңышәырччо. Зеггы бзиа дыр-бон.

– Ихытцааз?

– Шықәсы фынфәжәа ракара ихытцаазар каларын.

Абри хәицәажәара атәы иасхәеит Кыршьал. Атакәажәи иареи еибасырдырыц дсыхәеит. Исгәа-лашәаоит, хәылңазык, дшааиц Бабута лфы данааи атакәажә, ахәышәтәыртафы снеин иасхәеит Кыршьал. Ахақымцәа ишырымуаз дааит. Акраамта длазцаауан. Абыржәы исахауа ңысышәоит дышлазцаақәоз: «Ихахәы зеиңшраз? Иңшышьаз? Инацәкыарақәа кыәқәазу иауқәазу? Ихәта шәагаала дабанзаказ?»

Акраамта ашта хәыч афы итәаны еицәажәон.

– Ассир салхәеит убырзен такәажә! – ишьара дықәкыаны дықан Кыршьал. – Ах, иңсышьа рыңсы-шьахароуп уи дзырзыз!

– Дарбан?

– Дарбан умбои, Леонти Лабахәуа.

– Дугәалазыршәазеи?
– Атакәажә зызбахә лымоу, Қазақстан илбаз, Леонти иоуп.

– Дәшәазар?

– Мап, сара агәра згоит Леонти шиакәыз.

– Уаанғас, уаанғас. Леонти җәҗәи жәибжә рзоуп дан-дырзыз, абырзенцәә Қазақстанға ианхыртқоз җынҗәҗәи жәба рзоуп. Җәҗәә шықәса тхъан Леонти дтаркииҗәтеи. Абасқаамта иңсы тәзтғы, ихабарк итахцәә идимырхакәә каларызу?

– Икалон. Аҗныка ашәкәы аҗра азин имамызт. Җбагы, мазала шәкәык ааишьтыр, итынхацәә ақәзуан. Уи иара идыруан. Бағлан агағәҗ дыршызшәә ирхәо ба-шазар калокт. Атакәажә илхәәкәо рыла, Леонти иоуп, – иеиизеикәкуамызт Кыршьал.

Ауаңақ амца нтәсцит. Атх неигәаанзагы абри аухәзтәи хәицәажәара Леонти Лабахәуа изкын. Кыршьал уи апоет бзиа дибауан, адунеиәҗ поетк даҗәа поетк бзиа дибар ахынзаилшауа, бзиа дибон ахатца, иҗыза бзиа дахынзаизбауа. Леонти Лабахәуа иажәеинраалақәә рацәаныҗырхәалаидыруан. Далацәажәонихатәдзепшраз, икәзшьаз, иуаҗышьаз. Деитаналагон иажәеинраалақәә рхәара. Кыршьал идыруан, слымхала исаҳаит, акыңх ианымлаз, Леонти Лабахәуа иажәеинраалақәагы.

Сшалацәажәоз, сажәа цкәа инамыгзакәа сәкәытит, Бунин иажеинраала еитеигон, раңхәа данысзаңхәа ашьтахь, мшқәк анаатц дахышьытаз ибара снейт. Иеитеигаз даҗәа қбаадкаҗы иҗны, ашәкәы иағратцаны, ихаҗы игылаз ашьқаң хәыҗ аҗы икәын. Ибжы мырдуцәакәа, деитанаңхейт.

Убри аенынахыс Бунин ишәкәы актәи атомгы, еитеигаз аажәеинраалагы, сара сзы иныбжәхәаша ицит. Ишызыз, иахызыз, иахәа уажәгы исыздыруам. Иңкәын Денис излеихәо ала, абаскак игәаңхаз, еитеигаз Бунин иажәеинраала, сара сыдагы, иара, Денис ишиаҳауаз,

азэык-шыцак дырзапхьахьан.

Абрака интэеит хайшызара апериодк. Ажэа «хайшызара» арака уамак ианаалом. Кыршыал дсаб-зар ауртэ дсеихабын. Апстазаарафы акыр мыкэмабара дрыкэшэахьан. Ихьз-ипша дуун. Дахшызоуп хэа зхы идыз-кылашаз ишыашэалаз ракэын. Иареи сареи хайшызцэан, еишызцэахар ахьынзауа ашэкэыффы еихаби уи амфа ианылауа еитцбыки. Абри айшызарагы, иара атэала, пышэарақэак иртэсит. Убасеипш тагылазаашьақэак срыкэшэеит, акыпхь афы сымфа кхеит, атипографияхь ирышътхьаз, Акэагы Москвагы сышэкэкэа ааныркыле-ит. Шызцэас исыпхьазоз, исыкэлацэаз шэкэыффыцэақэак затца сыфныка имааирыз, адэахы санырбалак, апсшэа шархэо азэы ибар хэа ишэаны, инасыдкьон. Убаскан дшэаны дахьаасыдкьаз уаха даазымхынхэзакэа хықэк ахь дагазеит шызас ишыаз кариеристкгы. Сшызцэа рхыпхьазара иагхауа мацара, рыпхьазаразы напык иа-моу анацэкьарақэа сызхартэ ианааи, сеипш зеипшыз шака ирызрыкэпалоз, шака рыцэгьа рызхэоз, убаскак рматцурақэа рфы реандыргэгэоз, сыбзарзы ахэара маца-ра акэымкэа, қалак еипш лассы-ласс дыстаауан Кыршыал. Ишиашаз еилыскааит, зца дымпсыц уца диумыртэуан хэа ирхэо ажэапка. Узыкэшэаз аипш зеипшроу, ма акыр иазааигэоу иакэшэахьоу иоуп уеилызкаауа. Кыршыал акыр амыкэмабарақэа, азалымдарақэа ихигахьан, аиаша иазыкэпэ, ихазы бзиа шизалымго идыруан, убри акнытэ, идыруан ианаамтоу ауафы иажэа кэанда шака ахэ хараку.

Апсуа иказшыоуп, аныхэафе анику, ауафы дзыпцоу инацданы, ажэа бзиақэа рхэара. Изахауа дгазмзар, еи-ликаауеит, дзыпцсаны ихэоуи инаццоуи. Аха усеипш ихэоу аныхэафе дафе бзиаракгы амоуп. Дапсамкэа ихэоу ажэақэа срыпсахандаз, убас сагыкалатэкьандаз хэа ддырхэыцуеит, абзиарахь ипхьоит. Изхысхэаауа, Кыр-шыал ишэкэы «Ахэырбгыц» иакэишыз ажэақэа роуп:

«Џьумка! Гәык-ңсыкала бзиа узбо, агәабзиареи ақәғиара бзиазақәеи узеиғазшьо, з-Аңсни, зуаажәлари, ҳаңсадгғыли ачын азы акәымкәа иашатқәкыны бзиа избо, иаҗаххаргғы зыңсы ақәызто, иудкыл абри сышәкә хәыңы. Кь. Чачхалиа, 9.09.67 ш. Акәа». Еиҗасхәахуеит, аныхәаф бзиа иныхәаға еипшны иахьсыдыскылаз аамышьҗахьгғы, реиха сыңсы ахац икылаханы ианыҗаз аамҗазы ихәаз арт ажәақәа, сара сзыхәан иҗаргәа дуун. Ишәкәқәа даеакы, сыңшәмеи сареи хәхьзқәа нанҗаны, изқәиғызгғы шәзаазгоит:

Бзиа избо гәык-ңсыкала,
Гәыла исзыкоу есымша.
Уаҗа имхәыцуа даеакала,
Есымша ишәзызығуа ажәеинраала,
Измоу ахрақәа рылша!
Иаңымцо иахьабалак аңша!
Аиғызара ибжъазымҗо асал
Дшәыкәыхшоуп Кьыршьал.

Җаигәылацәан. Ақыҗағ ханхозтгғы, амца еимаадо ҳаизааигәан схәар ауан. Амшын ахықәағынтә, ашьхака ухы рханы ушҗо Лакоба иулицеи Маркс иулицеи ркәакь ағы армарахь игылоу ағнағы ауадақәа иман Кьыршьал. Ағаңхьака игылоу ағбатәи ағнағы сығнан сара.

Акыр шахьҗуаз мғашьо, ацәа ахыңпы, иажәхьаз, ицәышза, еимгәачы папка дук иғытҗрак дшааиуаз, амшын ахықәағ ҳааипылеит хәылҗазык. Җаицәажәо, ңытраамҗак аңшахәа ҳаван. Җулица ҳаныланы, сахьынхоз ағны ааигәара ҳанааи, сиҳәеит дымғахьҗырҗ. Баша аңсышәан ишысымхәоз, инеира ныхәак еипш иңхьазо, ҳшынҗаацәоу бзиа дшахбоз идыруан.

– Сағнеитқәкып. Уажәааигәа цхагәазы, сышнеиз сзымдырзо, амцхә ыжәны саныҗаз сахьнеиз азыхәан аминауаҗрагғы шыҗастҗароуп, – ихәеит.

– Ауаы ижаны даныкоу, реиҳа бзиа иибо рѣоуп дахъ-
неиуа, – сҳәеит.

– Ма реиҳа ицәымгу, диеисырц, – ихәеит дпышәарччо
Кьыршьал. Уи ипышәарччашьа даеазәы ипышәаррчашьа
еипшымызт. Икышәкәа анпышәарччоз, ипышәарччон
ихы-иґы зегы, ипышәарччон игәы-иґсы. Хәарада, араґа
еиларѡашьатәым, хыччашакә апышәырччареи гәадурала
апышәарччареи. Хыччашакә, сатирала, имцабзу ажәакәа
атцтаны данпышәарччоз, иара икышәкәа ачцапшы
рыкәын, уара укышәкәа ма урыцхауан, ма икәацкәаон.

Аоныґа хнеит хәицны. Стәацәа аґсшәа шаареи-
хәатәґьаз, афатә дырцхаанза, астал дахьнадтәалаз,
аныхәаѡ бзиа ныхәаґа хәычык ахәара шаґа дадхалогы
дадымхалакәа, ишырхәо еипш, експромтла иааихышыт,
хыхь иаазгыз ажәеинраала.

Атәым ажәакәа «експромт, моментальность», иаар-
ласу ареакция, сызхаану ашәґәыѡцәа зегы рахьтә,
Алыґәса Лашәриа иаамышьтахь, реиҳа изнаалоны,
реиҳа иззухәаша хәа издыруа Кьыршьал иакәын. Абри
ахшыѡтак шыаґәзыргәґәо аґырцштәкәа сымоуп, аха
урт шәахәара салагар, ажәа шәасыршыуеит. Иаазгоит
ґырцшьтәы затәык.

Хәылпазык, аґалаґ аҳәидеи, ашыкьбжыы аиґәтәара
ианаґыз, Лакоба иулицаґы, Кьыршьал иѡны ааигәара
хґылан. Цьара сыццакуан. Иара агазет «Аґсны ґаґшы»
ахатә карреспондентс иґалаґ гәакьа, акымкәа-ѡбамкәа
ажәеинраалакәа зхиҳәаахьаз Тґәарчал дадын. Аиѡызара,
ашәґәыѡцәа реитәнеиаира, хтәк еицтадыршәуа,
азтәаракәа хашрылацәажәоз, архәара даавтцын, хәґхьа
даагылеит, ихы нкажь-аакажьуа, абна дылоушәа, аулицаґы
акажьцәара ґазшыас измаз, хѡыцьяґы хнаигәылаґшны
ибзианы еицахдыруаз хатәк. Иґаларын, убри ахатә
цәґьарак ґаитцахьазтґыы Кьыршьал изыхәан. Иґаларын,
иара Кьыршьал убри ахатә анкьа пату иґәитцозтґыы,

си!» хәа интәон. Икалап цас иузар, икалап ажәеинраала апхъара даланахаланы, усшәа икалазаргы, аха цас иузар хәа агәәара зсымоу уи ауп, икалаз инеихаргыла-инеитцаргыла адырәәены зеггы иреихәеит Кыршьал ихәта. Ибжы днатәхәхәаны, ижәеинраала антәамтәз: «Атакси!» – анихәа, иамхацәахъаз хәыза дцәырханы: «Иабакоу?! Иабакоу? Иаанкыл!» – ихәан, дәатцкәеит. Кыршьал гәыкала дыччеит.

Сантамтәқәа хсыркәшарц стәхуп хшыөзцарак ала. Анхафы иеггы илаггы иара иеипшхоит рхәоит. Инеитарсны иаххәап. Ашәкәыффы ихәта дзеипшроу еипшоуп ишыкоу ифымтәқәагы. Алахәа кыруеит, ардәына шәахәоит, афбагы пшшәык шрымоуггы. Абри ахшыөзцара шака ииашоу дәәа зныкгы агәра згоит Кыршьал Чачхалиа ифымтәқәа снарыпхъаны, схафы дааганы санизхәыцлак ихәта.

ВИТАЛИ АМАРШЬАН

ЗКАЛАМ ЦХАФЫРУАЗ АПОЕТ

Кьыршьал Чачхалиа изкны иухэаша рацэоуп. Уи цсабарала ипоетыз иакэын. Иказшьа злаказ ала – милацтэ поет иашахатан. Исатира, ииумор жэлари ирзааигэан. Ихацэ дныцэгыланы данацхьозггы, оумашэа ацсы ахатцаны дацхьон. Иахьаггы ибжы сахауа цысшьоит:

Ахьажь абахча аихабыс,
Ишыкарцах сеидру, икарцеит.
Ишааиз, итнацан акарматцыс,
Акараани атцларкэыкэи аанагеит.

Иаалаган, ашэа ыыццэа апырцеит,
Анота ианцаны итрыжт.
Амузыка афит хэа анырцеит,
Ахьажь композитор кыж-кыж!

Атцларкэыкэ иатэуп ажэакэа,
Ицэгылан ашэа ахэоит акараан.
Абахчафы ифалаз ашэыр-хккэа,
Мчыбжык ала иалгеит иртаан!..

Кьыршьал Чачхалиа згэы аартыз поетын. Ус икоуп иажэеинраалакэа реихаракггы – мыцхэы иаартуп, мыцхэы ажэеизадала ифума ухэоггы икоуп. Ирацэафын ицсы анцэз «иахьыхьзиртэуаз» азы изгэауаз, амфан дырцыларггы исатира зыкэыз шэаны имфыхьцуан.

Апоет Кь. Чачхалиа иара дзыцсаз иара идыруан. Ишыс-хэахьоу еицш, уи дпоет хатан, ижэлари рыматц аурафы апо-

етра еихау дачеак шыкамгы агәра игахьан. Уи бзанцк
аматцур дукәа, атың хәажажақәа дрышьтамлацыт
алитература, зкариера алаказтцоз дреиуамызт. Мазала
дцәытцатәон, шыоуки-шыоуки ашыц харамқәа реицшгы,
ашәкәы-кәашықәа, анонимкақәа ифызцәа рзы ифны
иалеитцомызт. Иифуаз жәеинраалан. Дибангы даанхомызт
зәырфашьан, цәгьамзар бзиа казымтцоз ашәаргәында!
Кь. Чачхалиа игәацхаз дигәацхон, игәамцхаз –
дигәацхатәкьомызт, акама афеицш анахә-аахәра, алабз-
фәбзра иламызт. Иара зегь реиха иуадафыз ажанр ина-
пы злалакыз ала, хлитературафыы дзатәын изухәар
алшоит. Азатә ианакәызаалак икәыгәгәо аидара хьантоуп,
ашьтыхра уадафуп. Убас шакәызгы, Кьыршьал ду дызтаз
аидара иахьынзаилшоз ламысла, уафрала имфанигеит,
наунагзагы ицсы таны даанхоит хдоухатә цстазаарафы.

ТЕРЕНТИ ЦАНИЯ

«САРА ГЭЫЛА СБЕИОУП...»

Иаххысыз ашәышықәса 50-тәи ашықәсқәа рзы «Ашәкәыџџы дыџлароуп» хәа хыс измаз Дырмит ду истатиаџы, иара ишитцасыз еиңш, игәы аладуны, уи-моу дахычәаны иџуан: «Аңсуа шәкәыџџцәа рыбжьа-ра лассы-лассы ирхәоит Кьыршьал Чачхалиа ирацәаны иџеит хәа. Чачхалиа ирацәаны дыџуазар, уи цәгъарак адызбалазом сара... Аңсуа царауаџ Шалуа Инал-иңа излеихәоз ала, поетк-сатирикк иахәсабала Кьыршьал Чачхалиа ицназго иңшаара цәгъоуп. Еицырдыруа аңсуа поет, алитератураџцааџ Борис Гәыргәлиа иажәақәа рыла: «Ила-суп, ахьхәхәа еихышәшәоит, абжьыхаа рхоуп, илахџыхуп, цакылагы иџаулоуп Кьыршьал Чачхалиа ирџеиамтәқәа».

Кьыршьал Чачхалиа диит 1918 шықәсазы, Очамчы-ра араион Цақәашь ақытан, анхаџ нага – унеишь-уааишь хәа зархәоз, пату зқәыз, асасдкылаџ Шамил Чачхалиа иџаацәараџы. Раңхьа атцара иџон иқытан, нас дтәлеит Ақәатәи артәџратә цараиуртә. Ацәтә псҭазаара ахы икит Цақәашь ақытан, – аңсуа бызшәеи алитературеи дирџон, иара убас Ақәасқьа, Ткәарчал. Уи бзиа ибон ихатәы бызшәа, ажәаңқәкәеи, ажәеинраалақәеи, алафқәеи рыла ибеиаз ижәлар ражәабжьқәа, насгы урт иџаџцәа ирзеиџеихәон, бзиа идирбон.

Апоет псабарала арџеиаратә доуха зманы адәы иаақәлаз азә иоуп. Раңхьатәи иажәеинраалақәа аныло иа-лагеит 1938 шықәсазы журнал «Аңсны қаңшь» адакьақәа ркны.

Дышқәыпшыз аџаацәара бзиа аңызџаз Кьыршьал Чачхалиа ихәон: «Аңсуа хатца ахшара имазароуп, иџаџ-пашә

иацызтцо ацацаа иаазароуп». Ицэажэара ирцшзарц азын акэзамызт арт ажэакэа зихэоз: зыцсадгыл бзиа избо ауафы ианакэызаалакгы дазхэыцуазароуп уи алахьынца, аңеипш. Ишцакалои ацсадгыл алахьынцеи аңеипши арпарцаа азумаазозар? Апоет-апатриот ижэлар ирзиаазеит хык ахшара хазынакэа. Иңеихаб Валери – Кавказ ицэырцуаз агэынамзаракэа, акэгыларакэа дрылахэын, еиха дахьатахыз днеиуан, абцар аанкылатэызар, иникылон. Абас уи днанагахьан зтэыла ахьыпшырма иазыкэпоз Аахытц-Уацстэылатэи ажэлар рхақэитратэ қэпарахьы, еазны – ачеченцаа дрылагылан ацабырг дазыкэпон. Валери Чачхалиа ихъз легендатэ хъзны икалеит уи Ацсны иакэлаз акыртуа мпытахалащцаа дырғагылан иқэпараан, иааирцшуаз ахамеигзаразы Валери ихцоуп Ацсны Афырхатца хэа ахъз ҳаракы.

Денис Чачхалиа – иаб иеипш, абащхатэра ду Анцаа излеитцаз иакэхеит, еицырдыруа поетуп, прозаикуп, тоурыхтцаащуп, еицагащуп. Иара инаигзоит, шамахамзар, иахьа уажэраанза ацсуа рфеиащык илымшац аус – уи, аурысшэала еипш, ацсышэалакгы ажэеинраалакэа ищует, ацсшэа акнытэ аурысшэахь еиңеигоит. Дениси уи ицшэмапцхэыс Мариеси ахшара бзиақэа раазеит.

Аразра, ауащра, ацэгы-абзиа рфы ауафы ицхыраара дазхианы диаазеит ицха Лиалиа. Ацсны Ацынцэтылатэ еибашьраан, Лиалиа лца Дима Еныкь фырхатцарала ицсадгыл ихы ақэитеит. Азэы игэы иаанагар калоит, ари астатиа автор апоет Кь. Чачхалиа иааста уи ихшара дрыхцэажэеит хэа. Насыц имоуп ауафы, апоет изы ихэатэу ажэа бзиақэа, ихшаз рзынгы ихэазар.

Иага ус акэзаргы, апоет Кь. Чачхалиа ицстазаарафы иказамызт имариаз аус, имариаз амща. Уи ицстазаара зегы ауаажэлар рңеипш бзиазы ақэпара иазкын. Абартқэа ирхыркыаны ирацааны ацэы иларцон, аиаша дашьталоит

хәа аматцурахы дрыдыркылазомызт, арахь, аматцура
изымтоз аиаша иадгылоушә ꞑацаны, зызбахә ҳамоу апоет
аңынгылақәа иртон. Кь. Чачхалиа иꞑазшыағы иꞑан ауафра,
ацқара, ацсадгыл абзиабара, иара ихәалон еипш, иаꞑсоу
ауаф изы азы азаагылара гәхьаас иꞑзамызт. Арт аꞑазшыа
чыдақәа ирыцтатәуп акы иаламфашьо даеакгы: зыгәра
игаз ацәхьамтца.

Ацстазаара! Знызатәыкгы унап
Схы иаақәумшыт,
Жәа ꞑәандак соумхәеит,
Аказы сгәы ꞑаумтцит!..

Абасꞑак ацстазаара згәы ннархахьаз апоет алушәак
иадамзарггы, игәы қаҳаны иубазомызт. Зны исатиратә
жәеинраалақәа рзы дкыдцалан дрыман, зны 60-тәи
ашықәсқәа рынтәамтазы Ацсны имфәпысуаз, ажәлар
рыгәтыха аазырꞑшуаз аполитикатә хтысқәа дрылахын,
мамзарггы зыфны ақәа кылсуаз ꞑхәысеибак длыцны ахыб
лоурц аихабыра рышә дылагылан.

Кь. Чачхалиа Ацсназы иихәоз ажәақәа, уи ашꞑа имаз
абзиабара, ацсуа жәлар ртәеицәа ирзеиꞑишьоз аизха-
зыгъара, афәр ирылаиаазоз ацсуара, ацқара, ауафра –
зегъраꞑхьа иргылан иꞑшәмаꞑхәыс, ачеиꞑыкауаф Ниней
ихшареи рфы иааирꝼшит. Ус анакәха, уи ииџуаз, иихәоз
хытхәаазамызт, игәы аꝼнытә иаауан.

Апоет имоуп иара пату зқәитцоз, дзыдгылоз, дзакәыз
аазырꝼшуа, ꝼшь-цәахәак иꝼоу ажәеинраалак:

Сара гәыла сбеиоуп,
Уара – ꝼыыбала.
Сара агәырꝼгъара сымоуп,
Уара уꝼыыбала.

Арт ацшыцәахәак рҕы ауафы дашьталар ицшаауеит апоет идунеихәацшра заҕа итбаау, иара изы ацсуара, аихатцгылара, ауафара ухәа реицш икоу ауалцшыақәа акырза ишыҳараку шьюуку-шьюуку парала икарто аусқәа, аицаҕәақәарақәа рааста. Кыршьал – аҕар атара диртон, аус зуаз ауаа рыпату шьтихуан, цыа мбзакәа цыбатыхраа атәыршы рылеитон. Ухәан-схәан иашьтаз дырхыччон. Ажәеинраала рзикуан зыламыс цкыз, зыжәлар рцеира иацсаз. Абарт роуп «Сара гәыла сбеиоуп» хәа изырхәаз, саргыи сиқәшахатны сыстатиа хыс изастазгы. Аиашазы, гәыла ибеиам апоет аскатәи абзиарақәа изыкатомызт.

Апоет исатиратә жәеинраала «Амбақәа иахцәигоит иахмырбақәа» хтыс духеит асатиратә поезиафыи. Ари ажәеинраала даара иатахын ацсуа литература, иртахын ацсуаа. Урт ирбон рыцстазаара иамаз амалырқәа – ажәлар рмал зыхычауаз, аматцара змаз итыц ихы иархәаны иуацәеи итынхацәеи икәша-мыкәша аматцарақәа шрицоз, ирбон аиакәым, аицаҕәақәа, урт ирыхкьоз арыцхарақәа. Абри ашьтахь ажәлар зыцхыз ажәеинраала арфаш ирзафыхахейт – иарцсахәеит адәкәеи архақәеи. Атцырконт иафыхахейт – ицнаеит ахаан ак рыхьран икам хәа ззырхәоз атзамцқәа, иаанартит агәыгра фыцқәа. Мап, арево-лиуциа канамтазеит иара, аха цсеивгагас ирзыкалеит ауаа. Ирхәоит Верди иопера «Риголетто» Милан асцена ду афы ианықдыргыла ауа, атеатр акнытә афныка ицоз ауаа – аопера акнытә ирейгьзоу ариа шырхәоз ицон хәа. Афада зызбахә ххәаз ажәеинраала шаатыцызтәкьа, автор ихьз здырузгы-иззымдырузгы ирхәон Амбакәа изкыз ацәахәақәа:

...Аха сгәы иаанагоит ирхәап хәа: «Стоп!» –
Амбақәа, иуфахьоу узхоуп!

Абри ажәеинраала инанагзоит, иацнатцоит ҳара
хпоетцәа дукәа Д. Гәлиеи Л. Лабахәуеи ртрадициақәа.
Уртҕы шаҭарада иҕапырҕеуан аҕычра, амцхәара,
ахамаҕаҕара, зхатәы заҭәазымшьоз, итқкытқкызшьоз
ауаа. Кыршьал урт ртрадициақәа шыҭиҕаан, амҕа ҕыц
икәигалеит, аха уи агәтаны икамыжкәа аханынза инеиге-
ит. Асатиратә жәеинраалақәа рҕы рхы еилартцеит аҕсуаа
рлафтә жәар ҭбааи ари ажәар гәыла-ҕсыла иалаазоу апо-
ет ду иҕазареи. Абарт аҕыдаракәа ирыбзоураны, иахыаҕы,
аҕсуаа рныхәақәа, реиҕыларакәа, рыцәҕа-рыбзиа рҕы
зынза уанақәымгәыгуаҕы иуахауеит:

Апхәызба бзиа, уа мшыбзиа!

Ибымазар абамбазиа?

– Ҷаи, мамоу, аҕыҭоуп,

Иара убриггы хәычыкоуп.

Абас ажәлар ргәаҕы инеиз, рхаҕы инхаз жәеин-
раалақәоуп «Софыц ысаҕыц», «Хаҕыгәаҭ, ахаҕыгәа аҭ»,
«Тышәкәа», «Сеидыҕ мгәацәатыҕ», «Ҷыра мцура иматцура»,
«Рамадан ичамадан», «Еимаркуазеи?». Аҕыхәтәан зызбахә
схәаз ажәеинраала еиҕа иҕәҕәаны еилахқаауа жәеин-
раалоуп. Ахысҕы бзиа ихы ацәкьара ишазцо еиҕш, арака
ицәыргоу хаҕха, ҳара хаҕра ду иаахоит. Икалап иазым-
шьыргы, аха хгәыҕеаннатцоит, «иаххыччоит». Адиалог
цоит автор иҕнытә. Уи аҕшәма диатцаауеит:

Еимаркуазеи ухәақәа,

Хәычгы дуггы жәабака?

– Ус дук рыман хәа еҕызбom,

Аиашами усызжьom.

Еимаркуеит, – ихәеит иара, –

Зеггы агәтаны аиара!

Заҥа иҕәандоузеи агәтаны! Аха закәйтә рыцхароузеи
ауафы иңсҕазаара зеггы ари афыза «анасың» аңшаара иа-
назикуа!

Кь.Чачхалиа абафхатәра ду илан, уи аццышә еиңш
ихыз ахәа дафәгылан днениуазаргь, ңсабарала ашьац та-
тахь диасыр илшон, уи илшон адгьыл аҕнйтә ажәфәан
ахь дцар, уантәи амағ мацара акәымкәа ашәтыцгы
ибар. Исхәаз арцабыргуеит иара иаңицаз алирикатә
жәеинраалақәа жәпакы рҕнйтә акызатцәык ада даеак
азбахә сымхәаргы. «Исхароузеи?» – Кь. Чачхалиа иреиҕу
илирикатә жәеинраалақәа иреиуоуп хәа ххәар, уи закәыз
хзеилымкааит хәа ауп иаанаго. Ари ажәеинраала ааңын
бзиа избаз, зыңсы еиқәнархаз ауафы игәы итытцуа ажәа
ҕәымшәышәқәа рыла ифуп. Иара ажәеинраалагы ааңын
еиңш иңшзоуп. Убри азын ауп иашәаны жәынгы-фәнгы
асцена изықәыфуа:

Ааңын ааит! Иңшзарахеит,
Амш шаҕа иңхароузеи!
Бысзалымхуа сгәы балахеит,
Ишңазури, исхароузеи?

Ихароузеи ауафы дпоетзар, аңсҕазаара иамоу
аңшзарақәа иара иблақәа рҕы еиҳагы ирыцыртцозар, урт
иара итәала еиҕеихәозар?!

НЕЛИ ЧЫЧЦХА-ГЭЫРГЭЛИА

АИАШАНЫКЭГАФ

Кбыршьал Чачхалиа еицырдыруа поет-сатирикуп. Уи ирфеиамтақәа рылацәажәара, иахәтоу ажәа ахәара, иахәтоу аәра сара сзы даара игәагыуацәоуп. Акы затцәык исхәарц истаху сара дшыздыруаз, насггы схәыцқәа бзиа дшырбоз атәы. Кь. Чачхалиа ҕазшьа бзиа иман, игәы тбаан, аиаша бзиа ибон, аиаша ныкәигон. Ақәнамга зуаз, ақәнамга ҕазтоз дырғагыланы дықәпон. Кь. Чачхалиа ифымтақәа рыла дыздыруеижытеи акраатцуан. 1964 шықәсазы еихагы иааигәаны дыздыруа салагеит. Иареи ҳареи ҳаигәылацәан. Ҳара иара иааигәара ҳанхон. Бориси иареи шеикәлацәамызггы, ашықәс рацәа шрыбжьазггы, даара бзиа еибабон, еицныкәалон. Урт есыхәылбыעהа амшын апшахәафы еиццалон. Ёнак ҳафны дымнеикәа иуамызт. Ҳхәыцқәа убриакара бзиа дырбауан, еихарак Абзагә. Абзагә Кбыршьал ёнак димбар иуамызт, сазцаара далагон «мама диада Кбыршьал дзымааи? Акыр ихьма, игәы баацсума» хәа. Кь. Чачхалиа исатиратә жәеинраалақәа ғырхәала иззымдыруа хәычык дыкоуп хәа сыздырам. Ахәыцқәа моу, сара 80 шықәса сшыртагылоуггы исгәалашәоит, исылшоит ғырхәала исхәарггы. Иаагап ғырпштәыс жәеинраалак:

Кычын иман ахәақәа:
Хәычи дуи жәабака,
Уи изгылан ахәатра,
Ахыбгы еипшын аматра.
Ахәатрафы ахәақәа ғыеуан,

Ииашан улымхақәа цырхуан.
Кычын истеит азцаара
Ирылалазеи абант убра.
Еимаркуазеи аҳәақәа
Хәычи-дуи жәабака?

Ус дук рыман хәа акгыи збом,
Аиашазын усызжьом,
Еимаркуеит, – ихәеит иара, –
Зеггы агәтаны аиара.

Кычын ихәақәа рыла апоет – асатирик дрықәзбоит
атыцқәа ирышьтоу ауаа, аматцзуразы ауаа еиыизкьо,
шьапфаршә рзызуа, зхи-пси рыда уаф дзымбо.

Кь. Чачхалиа исатира ихәанахәо рацәоуп. Иаагозар:
амцхәара, ахамапагыара, ацәәтачра ухәа убас ицегь.

Кь. Чачхалиа ифымтақәа рыла адунеи дадыруа
дҕалахьан. Уи ихьз кашәара ақәзам. Уи ихьз казмышәша,
иацызташа, иухәаша рацәоуп. Кыршьал Чачхалиа хәык
ахшара драбын. Ицҳа Лиалиа, ицкәынцәа ыцъа Валерии
Дениси. Ицкәын еихабы Валери Ацъанцътәылатә еибашь-
раан ицсадгыи ихы ақәйтцеит, Ацсны дафырхатцәоуп. Иара
убас Кь. Чачхалиа ицҳа Лиалиа лцагыи Дмитри Еныкь Ацсны
ихы ақәйтцеит. Валери димоуп ихьз казмышәша аца хазы-
на Дадын. Дадын имоуп аҕеи ацҳаи. Валери ицшәмапхәыс
Злаи-цҳа Мадина лыцкәыни лмацацәеи лнапы рыдкыла-
ны илаазоит. Лара анацәа рхеидкыла далоуп. Агыарахәа
аус луеит. Кь. Чачхалиа ица еитцбы Денис дышәкүфуп,
деиҕагафуп, дтоурыхтцаафуп. Уи дынхоит Москва. Денис
Москватәи ашәкүфцәа имџапырго ахәылпазқәа зеггы
дрылахәуп. Иара хмилат ахьз-ацша аизырҳара дашьтоуп.
Иара убас, Денис Ацсны имџапысуа ахтысқәа иахьаба-
лак ихы рылаирхәеит. Зеггы дрыхьзоит, хиеигәыргьоит,

хилаехэоит. Денис дтаацэароуп. Ицшэмапцхэыс Мариа
Гыц-пцхаи иареи ирымоуп шыца атцеицаа бзиақэеи амотеи.

Денис, иаб еипш адунеи дадыруа дкалахьеит, уи иаб
ихыз акамыршэразы, иахьеи-уахеи тэамѡахэ иамам,
ағарахэа аус иуеит. Дахьзааит игэы итеикыз зеггы.

Кь. Чачхалиа сынтэа диижьтеи шэышықэса ихыцра
аиубилеи азгэартоит Ацсны захьынцъара. Ишазгэастахьо
еипш, хара таацэала хайзааигэан, аибабара хабжьан.
Кьыршьал рыцха ицстазаара даналтц ашътахьггы ицшэма
пцхэыс Нинеи хареи хайбабара цкымызт. Борис ирлас-ир-
лас лыфны днеиуан, акыр быгума, ацхыраара цъаракыр
ибтахума хэа длазтаауан. Ишэкэы ғыц тыцыр инапынтца
ақэтцаны сшыза гэакъа ицшэма Нина, гэыкала ибзыкоу Бо-
рис инапы инантцаны илитон.

Иара убас Кьыршьал Чачхалиа ихыз зхэо архив акны
Борис акы ибар инаганы Нина илитон, Денис цъара ихы
иаирхэап хэа.

Борис ицстазаара алтра хымшка шыбжьаз Кьыршьал
пхызла дибейт. Кьыршьал дыччачо, дгэырғыатца Борис
дипылейт. Ари ацхызмаана иахэон дара бзиа ишейбабоз
атэы.

Кьыршьал Чачхалиа итынхаз ихшара, имотацаа зеггы,
стахыуп гэыкала ирзеиғыасшьар агэабзиара, агэамч, ақэра
ду. Кьыршьал ихыз дмырзааит.

ВЛАДИМИР ЗАНҒАРИА

АПОЕТ – ЖӘЛАР РЫГӘТЫХАХӘАӘ

*Кь. Ш. Чачхалиа ипоезиа асахьаркыратә-стилистикатә
казшыачыдарақәа*

Милаҕтә ныхәакеипш зшәышықәсхытра азгәахто Кьыршьал Шамил-ипа Чачхалиа ипстазаарагы еихсыҕра ақәым, ирғиарагы – эпоха назаазак агәеисыбжь аныџуеит. Ашықәсқәеи, ажәашықәсқәеи ирпыџланы, ирапысны аус шыруц ируеит иара ихәыцрақәа, иара ииаша, иара иажәа-цъбара, иара иажәа тышәынтәала, еицakra зқәым иара ибаџхатәра. Кьыршьал Чачхалиа икалампынтда итцижыт хауажәлар рыџныцқа алартцәара ду змаз, урт ашьха хауа ҕацеипш изрыцқьоз, апоезиатә рғиамтақәа. Ихархәо рацәоуп, алитературатә штамп иацәыхьчоу, алирикатә цәа зыкәну урт аизгақәа рыхьзқәагы: «Схаблаҕ», «Амахәта шәтит», «Ашәа ҕыцқәа», «Ашәти ақәыци», «Ахәрыбҕыц», «Аапынтәи ахәыцрақәа», «Ақьиацәа рымџа» ухәа убас хазхатә символтә шыанақәак ныкәызго атыжыымтақәа. Иара убасоуп – аурыс бызшәахь еиҕаганы, хаз шәкәны итыжыыз аизгақәагы: «Сердце говорит», «Спасение», «Песни рождаются в полночь». Апоет иреиҕыу ипоезиатә рғиамтақәа ргәылалеит Ацсны жәлар рпоет Мушьни Лашәриа еиқәиршәаз, итцижыыз «Ацсуа поезиа антология» аџ-тыжыымтақгы. Уаџы агәахәара изташа акоуп, хара имгакәа Ацснытәи ахәынтқарратә шәкәытыжыыртаҕы итыцраны иахьыкоу еицырдыруа хлитературатцааџы Уа-сил Аџызба еиқәиршәаз, инейцыхыу ацхьажәагь ззиџыз Кьыршьал Чачхалиа ирғиамтақәа џ-томкны. Апоет

ирфеиаратә хатараґы иссиршәә рееиладырцәеит азны-
каз сахьаркыралә, стильлә, хәыцшәа культуралә рацәак
еижьрацәарамшәә иаабалә ґ-хырхартак: гәыла-цсыла
ирпхоу, алирикатә ғырхатцә гәынхәцыстәлатәи иду-
неидкылашәа нарцауланә изныпшуә алирика ахатә-
цсәтеи, зсоциалтә-уаажәларратә мотивация ґашьара
ақәым асатиратә поезиени. Аха, аґбатәи ахырхартаґы,
высшәа змам апублицистикатә лагамтә, алирика-цқәа
иапсыплагаґагароу ацәанырратә-емоциатә хаґаарпшра
мачк ишатцанарзуаґы, уи даараза ахыпшәа гәгәанә ауаа
инарылатцәоит, уи моу аамтәказын Кырьшәал Чачхалиа
исатиратә цтамтәқәа неимда-аимданы ғырхәалә изхәо
ахархьуаа рхыпхьазара иазхаит ажәлар рыжәпараґы.
«Аччара арыцар» хәа дхаракны дихцәажәоит апоет, ина-
лыукаашәа ацсуа критик Владимир Атцнариа. Кырьшәал
Чачхалиа аччаратә-самырґәылтә культура поезиатә
бызшәа ґыцла изырґеииз, изґычаз поетуп хәа азгәеитон
алитературацтәаґы нага. Нас мзызс, иахамбо на-
шана мазас иатцоузеи апоети ажәлари абас доухала
реизааигәахара? Сгәы иаанагоит сґашьом хәа, абас атак
ґасцар абри азцаара: апоет дақәшәеит ахархьуаа рхьаа,
рыгәтыха, ргәынамзара, ацәгьеи-абзиени, ацәбырги-
ацаршеии рзын уртә нахьнатә ирымаз аилкаарақәа са-
хьаркны, ацсы рхатцаны, ґацхьа дара рышґа архынхәра.
Араґа еигәныґит, еиқәґыртит, ишьтибахит Кырьшәал Чач-
халиа ипсабаратә ґыбаґи, ихытхәааи, ибызшәа амчхареи.
Уажәы-уажәы хмилиатә сахьаркыратә традиция патуззақәу
ацсуа цхьаґы иқьышә иаақәыххуеит аклассикатә ґазшәа
шьтызкаахьоу ажәеинраалақәа: «Еимаркуазеи», «Амбақәа
иахцәигоит иахмырбақәа», «N» амагазин », «Рамадан ича-
мадан», «Хацьгәат ахацьгәа ат», «Абгахәычы акара атцысхә
зырпыцхьада», «Софыць исацьць», «Сеидыґ мгәацәатыґ»
«Цыра мцура иматцура», «Хәыта Иуана-ица», «Тира

изыҳан асатира», «Абанкетқәа» уҳәа убас егьыртғы. Иаҳа-иаҳа иахцәыхарахоит апоет ифымтәқәа анацитцоз аамтә. Иахьа хазтагылоу аамтә- политикатә системала зынзаск даҕа-аамтоуп. Аха, ицёоушьаша, Амба-кәараа, Гадрақәараа, Чыраараа, Рамаданраа рацәак хара имнаскьеит, хааигәа икоуп, урт цъара иамырхыргы, иаашьацәхнысларгы, даҕацъара иаацәырцуеит, иаацәырқьа-цәырасуеит, ржәйтә сабрада бжеикәа-бжашлақәа, мацк иааитакны, маза-аргама изфыц иафуп. Апоет исатиратә бафхатәра зырцәкәырцо ачыдарақәа ируакыуп уи стильрфеиаратә маҕахәык аҳасабала каиматла ихы иаирхәоз ажәархәмаррақәа, ажәаеитарсрақәа. Урт «мыц зымхәазо бцъарын» апоет цәкьарас ишьтихыз ауаа рыгра-баапсқәа рыраргамара аусафы. Кыршьал Чачхалиа иалихыз асатиратә жанрафы ишьтамтә гәгәаны инижъхьан жәлар рпоет Дырмит Гәлиа, иара убас 30-тәи ашықәс еикәатцәақәа раантәи сталинтә шыаартцәыратә режим иафәтаҳәхаз иналыукааша ацсуа поет Леонти Лабахәуа. Дара уртғы амгәартә иаутыргаху ари арфеиаратә кәзшьацыдара, ацсуа фольклор шәышықәсала еикәырханы иаанакон ахьзыртәратә-цәылхратә стиль. Хажәа азкәацәа дуқәа уи бафхатәралала атрансформация азушьа иакәшәеит. Цсра зқәым Леонти исатирагы лассы-лассы игәхьааганы хазхьацшлоит. Ифыцхәхараза хабла иаахгылоит «Мазлоу зегы-злоураа», аҳаца-хәхәхәа хлымхә итафлоит ацсуа бызшәа асахьаркыратә цсәзаара ду ахь икылызгаз уи ицәахәақәа, иаллитерацияқәа. Кыршьал Чачхалиа дреиуоуп Леонти Лабахәуа ирфеиаратә цышәа ицегь еихазхаз, цхьака изгаз, жәлар рыжәпарахь амфә тбаацыцә каххаа иазылызхыз хпоетцәа. Классикатә ырпшыганы иаанхеит, иахьа уажәраанзагы зсоциалтә актуалра цсычымхо, ажәеинраала «Еимаркуа-зеи?»

Кычын иман ахәакәа,
Хәычи-дуи жәабака.
Уи изгылан ахәатра,
Ахыбгы еипшын аматра.

Ахәатраф ахәакәа җыҗуан,
Иашан, улымхақәа тырхуан.
Кычын истейт азцаара:
– Ирылалазеи абант убра?

Еимаркуазеи ухәакәа?
Хәычи-дуи жәабака?
– Ус дук рыман хәа егызбом,
Аиашами, усызжьом...

Еимаркуейт, – ихәейт иара, –
Зегы агәтаны аиара!

Избан, нас, зынзаск иаармарианы, имырхьаазакәа
ицәыргоушәаиаабоабриасиужет,егъарааныихахаргы,хгәы
ақәымҗыгъзакәа, хлымха кыдтаны хзазыырџуа, насгы
абарт ацәахәакәа ханрыпхьо ицсабаратәу цышәырччарак
хкышә изаакәыххло? Избанзар, Кычын ихәакәа реимак
иамазам цыхәапцәара, «агәтаны аиара» мыжда еимак-
ны еибарҗыҗуа ахәакәа рымацара рақәзам, урт рааста
ианеицәоу ыкоуп ауааггы, дара ауаа рахьтәггы – бжеихан
иахьымназо аназара иашьтоу ауаа барабарақәаггы.
Апоет исатиратә поезиа иатданакуа ирҗеиамтақәа зегы
шәагаала еипшым. Икоуп сиужетла инейтыхыу, мамзаргы
иааилацаланы, ахта итазыршәуа ажәеинраала кьаҗқәаггы.
Урт ируакыуп, иаххәозар, «Абгахәыцы акара цысхә
зырпыпхьада...» хәа хыс измоу ашымта. Уи злашьақәгылоу
зынзаск ф-цәахәак рылоуп. Аха аҗахәы нагзаны ишахәо

аңсуара зхы ахтнызцоушәа узырбало, уи иашьашәалоу
асабрадагы ныкәызго ауаа, аха асатирик урт рхаҗратәкәа
аарпшразы шыахәла ихы иаирхәоит икылкааны ихысуа
ажәа-еицааирақәа:

– Саңсыуоуп, саңсыуа!
Ипаспорт ааҗгоит.
Хароуп уи дахьхысуа,
Ацәкьарагы уцәигоит...
Ғып пхак иоуаанза
Аңсуара имшуп!
Знык ианирталакь–
Ахахә ихәларшәуп!

Иахьатәии иацтәии неифырпшуа уҗынаухар, шама-
хамзар, акагы аҗаамыпсахт. Уи атәоуп иахәо ажәеинраала
«Абанкетқәагы».

Аплан назыгзазгы
Абанкет иҗахыуп.
Иназымгзазгы
Абанкет иҗахыуп...
Аңара гәгәа зфазгы
Абанкет иҗахыуп.
Ихаштит дыззаазгы
Иблақәа хкыуп...

Кьыршьал Чачхалиа исатиратә жанрағы пьжәарыла
азғлымхара зитә ачынуаа рыцмышәхәаррақәеи,
жәлар рмал аимтәащәа рыгротесктә хаҗсахьақәеи
раарпшра шакәугы, уарла-шәарла акәзаргы дазыхын-
хәуеит ажәамаанатә форма. Арақа иахагы иҗағаны,

игэылыршэаны, мрагыларатэи атрадициатэ лаконизм
атцубаартэ иаацшуеит апоет ибаѡхатэра:

Агэыжъ ус ахэеит,
Иуѡурыхыузеи хэа ианазцаа:
– Сѡурых иазыжэуазеи?
Аеқэа срахэшьаѡуп!
Аха аѡурых
Иашатѡкъа анырыѡшаа:
Уаќа иаацэыртцит аеада ишаѡу!

Апоет дызѡагылаз аамѡазы имариамызт асеиѡш
иќоу атема уадаѡќэа, атема шэартќэа аерылагалара.
Игэѓэан ацензура, матцурала, жьрацэарыла, еихабрала-
еитцыбрала аибарќра. Еѓа сахьаркырала ихьаршшазар-
ѓы асатирик зќазшьа-ѡаастќэа ираргамоз афырхацэа,
урт рыпрототипќэа штрихќэак рыла рхы рдыруан. Нас-
ѓы, апоет асахьаркыратэ ажэа-еицхафыр амчала
дызѡагылаз хазы игаз цартышагаѡцэаќэак, иахьатэи
аилкаараќэа рыла иаххэозар коррупционерцэаќэак ры-
мацара ракэмызт, – даѡагылан иааидкылан ахэынѡќарра
цызшэаауаз асистема ахаѡа, уи иарѡиоз ацэыхцэыфара,
асоциалтэ залымдара. Ари иацын ахтынќа бааѡсы,
аполитикатэ уаќьан-чаќьан, аќыќ-ѡыќ, аќэмаќарраќэа.
Арѡиаѡы нага игэаѓьра, ииашара, ипринципра рзыхгомызт
уи ихѡа зќэырххаз абиурократцэа. Артќэа зегьы апоет иа-
ѓа дыцьбаразарѓы, игэабзиара цыршэаауан. Уи аганахьа-
ла, агха сыхьуам хэа сѓэы иаанагоит Кыршьал Чачхалиеи
Алыќьса Лашэриейи ќазшьала, цэаѡа цьбарала реизааигэара
атэы схэар. Урт рѡыцьаѓы иахьауажэыраанзаѓы
ѡсахрада ишрыдыц ирыдуп ажэлар рѓэыбылра ду.
Ихагыуп реипш зеиѡшу ражэа, рхэоу, рбыќь абжьы.
Кыршьал Чачхалиа ирѡиараѡы, уаанза ишазѓэастахьоу

еипш, атып чыда ааннакылоит алирика. Уи ианыцшуеит апоет игәыпшқара, җашыара зқәымыз иаңсуа җазшыа, ибзиабаратә цәалашәара ҳаракқәа, цыхәаңцәара змам играждантә еибахаеибафара. Абар шаҗа цәанырра җәанда аңоу, шаҗа гәаарт-ңсаартра аныңшуа ажәеинраала «Абраҗа»:

Абраҗа сиит, абраҗа саазеит,
Исызбом абраҗа сызхара...
Абраҗа схы –сгәы сымхәаазеит,
Испыргоуп урт зегь наҗ хара...

Абраҗа ңшзоуп, сыңсы сзаҗәыхуам,
Сгәаҗы изуам аҗахра.
Абраҗа ңшзоуп, абра акгы сыхуам,
Абраҗа ишәартазам аңсра!..

Угәы итымтәо инхоит, агәи-аңси идыртысыз, дырҗыхаз емоциала итәу апоет иқыта гәакыа Җақәашь иазкыу илирикатә ңцамта:

Шаҗа ңуазеи, мшәан, сара,
Шыта Җақәашь сымнеиҗәтеи,
Аҗәа-ңла ду амта убра
Җсшьара сымтәеиҗәтеи... –

Абас иәуеит иара иқыта агәхәаагара – зегы ирзааигәоу, зегы ргәы зырхытхытуа цәанырраны, гәалаҗазаараны аарпшра иеазышәауа.

Шаҗа ңуазеи иара убас,
Хәхәыштаара сымбеиҗәтеи?

Сгәышңы нағаны уағтас
Сығеҳәа самырҗеиҗеи?

Апоет иҗазара ҳарақы ғашьяра ақәымкәа аеңәырнагеит иара убас жәлар рмузыка иашьяшәалоу, ианаало, иаднакыло, мелодизм беиоу афымтақәа раңцарағы. Чыдалагы уи еилыхха иааңшит абзиабаратә лирикағы. Иара иажәақәа ирылхыу, акомпозитор Руслан Ағәмаа аңсы зхеитаз ашәа «Исхароузеи» хаамтазтәи амилатә естрадатә музыка иашедеврхеит.

Иара убас ақалақь-фырхатда Ткәарчал иагимнушәа ауп улымха иштағуа Кыршьал Чачхалиа иажәеинраала иалхыу ашәа «Бзия уызбо убриазами, Ткәарчал!» Аңсуа политикатә ңстазаара иабарометру, хьзи-ңшеи згым ари ақалақь иузағәымытхо иадхәалоуп Кыршьал Чачхалиа ирцағратә, иуаажәларратә усура ашықәсқәа. Арақа изрыжәхеитиара иказшьа, игәылтәа итирғиара, ткәарчалаа рдоухатә ңстазаара, рықәңара иасаркьалхеит иара ифымта еиңафырқәа. Ааигәа апоет ихьз зхыу Ткәарчалтәи абжьаратә школағы ҳаззызырғыз, ҳазхәаңшыз Кыршьал Чачхалиа ииубилеи иазкыз апрограма дағазныкгы агәра хнаргеит ағари урт раазағңәеи ҳаңсуа бызшәа, ҳаңсуа литература ишахзызаауа, аус злоу – ҳарт аиҳабаңәа, ахәынтқарратә маңзурағы икоу зны-зынла иааҳарңшло агәхәамкрала ҳаиңбаңәа рғәы ахаҳмыршәароуп дара реазтәылхны изышьтоу хдоухатә хышьтра ду. 1956 шықәса инаркны 1958 шықәсанза апоет итара иациңоит Москватәи алитературатә институт ағы еиңқаау Иреихазоу алитературатә курсқәа рғы.

Арақа дырзааигәахоит Чингиз Аитматови, Каисын Кәлиеви, Расул Гамзатови, Алим Кешокови, Давид Кугультинови, Ъамалдин Иангиеви, Давид Дарчиеви, Атхаи Аңьаматеви, Ъыр Ҳамиди ухәа азәырғыз

амилаттə литературакəа рхатарнакцəа дуқəа.
Ашьтахь апоет ицсадгылахь даныхынхəы, Акəа, итаа-
цəеи иареи ахьынхоз, иахьа, иара ифыза ду, апрофессор
Шьалуа Инал-ипа ихьз зхыу амфадуафь икоу иуадакəа
рфь лассы-лассы сасцəаны итаауан Алыкьсандр Твар-
довски, Константин Симонов, Белла Ахмадулина, Евгени
Евтушенко, Римма Казакова. Дарбан цсыуа шəкəыффу
арахь имфəхымтыцыз, Баграт Шьынкəба инаиркны?
Угəы итымтцəо цəахəакəаны хлитература аепистолиартə
жанр афь иаанхеит Омар Беигəаи Кыршьал Чачхалиеи
ирыбжысуаз ашəкəкəа. Омар ду ахьаа гəгəа изнартысит
Кыршьал ицсра:

Зегь хьыудыруа уашьта уцеит,
Сеилукаауеит, уи сдыруеит...
Унышəынтра сызныхахеит,
Иаагəйдкыла сагəзуеит...

Арт уазхəарыла ишьакəгылоу ацəахəакəа ирытцəуп –
1975 ш., Ацсны хəа. Ари Омар Беигəаи гəыпфык хадкас-
пора ахатарнакцəеи рəеибаркны Тьркəтəылантəи Ацсныка,
рабдуцəа рьынцьахь ианааз ашыкəсоуп. Апоет илири-
ка бырлаш-цтəахоушəа иагəылыццəауа аминиатиуратə
жəеинраалакəа ируакыуп абри афьрцштəгы:

Акəрматцыс чмазафхеит, иахьуан акьыркы,
Ахəкьым дазааргеит, избеит аразкы:
Иахьуаз гəеитан, дахəацшны дцеит:
Ашəа акьыркы итшəырша хəа дтцас икаитцеит!

Иара убас такəаамтə шəалкьа-мратцас угəалашəара
зырлашо жəеинраалакəоуп апоет ицшəма, игəырфə-
ихьаа, игəыгракəа ицеифызшоз Нина Иасон-ипцхə

Зақараиһаңға илыһзыншылоу ажәеинраала «Сөһыз
лахь», апоет гәлымтәәх Таиф Аңьба ишәкәы атытра иаз-
кыу анашьтымта «Ушәкәы санаңһа», Шьалуа Цәыңь-
беи, Миха Лакрбеи, Алықьса Гогәуеи ирзырхо алирикатә
цҳаражәхәарақәа. Хәтакахьала, урт ирытцоу алирикатә
гәтыха-аарцшышьала ирзыухәар алшоит алирикатә
новеллақәа хәа. Сықәгылара хсыркәшарц сҭахыуп апоет
ицсҭазаара атыхәтәнтәи амшқәа рзын, сахьаркыратә
уасиатҳәаратас, иқьаад-бҭыц ианитаз ацәахәақәа
рыла. Аракагы еицакра ақәымкәа ҭаңһа хабла иаахгы-
лоит апоет ихьамтра, ацсратәкәа тәамбашақә дшазыкоу
азырцшуа ацәахәабжьаратә ирониа:

Сцәа иҭасыггаз мачума,
Исхызгаз рацәоуп.
Са исзырхәахьоу мачхума,
Сақәшәахьейт еицәоу...

Аха сааиуейт сәашьамкәа,

Гәыгра рацәа змоу.
Саға-ҭадыңь сиашьапкау –
Сибает хәгоу!
Ацсра, Ацсра ианадамха –
Акгы нмыжь сымцап.
Сызҭыз сымч анақәымха –
Сычкәын дсыхьзап!
Ацсра мшынҭас сналалап,
Сналахап азымышь.
Аха сшыҭаз шәгәалашәап –
Сымцейт акгы нмыжь.

Цсра икәзам апоет-жәлар рыгәтыхахәәф, заңсуара бирактас ацыхәтәантәи зсаат ақынза ихаракны из-кыз. Кыршьал Чачхалиа иңаңәа руазәк Валера, иаб игәымшәара шилаз мөашәхуа, аға дшиңагылаз фырхатцарыла дҗахоит 1993 шықәсазын Ақәа ақыртүа мпытцхалаңәа рқынтә ахақәитҗәраан. Иара убас иңсадгьыл шихьчоз дҗахоит Кыршьал имаҗа, аибашьфы гәымшәа Дима Еныкь. Уртқәа ртәы нартбааны далаңәажәоит апоет Терент Чаниа агазет «Аамҗа» иану истатиафы. Денис Кыршьал-иңа Чачхалиа иакәзар, еицырдыруа поетуп, еиҗагафуп, җоурыхтҗаафуп, зеиуа хкы маңу ашәкәкәа, аҗцаамҗақәа дравторуп. Уи иаб ирҗеиаратә җынха аиқәырхаразы, азыргаразын – Дениси уи иңшәмапҗәыс Мариа Ғыцпҗаи икарҗо маңарагьы – ахәшьара чыда зыуҗаша, иңшьоу, ихақыу усуп. Иахьатәи аиубилеитә еиңылара даҗазныкгы ағәра хнаргоит хмилаҗ рдоухатә җынха ду, хбызшәа, хлитература, уи аҗәатәышьақәкәа рыкласикатә ңышәа хәхзызааны пҗхьақәа ихамгакәа – ишзыкамло аҗеиара ду, аизха-зыҗара ду, ишыуашәшәырахо ихьыпшым аңсуа хәынҗқарра зықәгылоу аидеологиатә уасхыр. Ихьз кашәара ақәымзааит асоциалтә иашара азықәңаф ду, хәңсадгьыл аҗеи хьзырхәага, апоет-апублицист Кыршьал Шамил-иңа Чачхалиа!

ДЕНИС ЧАЧХАЛИА

КРАТКАЯ СПРАВКА О К. ЧАЧХАЛИА

Кириш Шамилович Чачхалиа родился в 1918 году в селе Пакуаш Очамчирского района Абхазской АССР в крестьянской семье. В середине 30-х годов он учится в Сухумском педагогическом техникуме, однако в связи с тяжелыми обстоятельствами в семье вынужден оставить учебу.

Предвоенные и послевоенные годы К. Чачхалиа в разное время работает заведующим и преподавателем Пакуашской начальной школы, начальной школы села Акуаскиа, начальником отдела кадров углеразведки в городе Ткуарчал, преподавателем абхазского языка и литературы Ткуарчалской 1-ой средней школы.

В 1956 году К. Чачхалиа продолжает свою учебу на Высших Литературных курсах в Москве. В 1963 году переезжает с семьей в Сухум, где работает корреспондентом газеты «Апсны капш».

В 1968 году за вклад в развитие абхазской художественной литературы и в связи пятидесятилетием со дня рождения К. Чачхалиа был награжден Почетной Грамотой Президиума Верховного Совета Абхазской АССР.

Умер К. Чачхалиа 4 июня 1970 года на 52-ом году жизни. Похоронен в Пантеоне писателей и общественных деятелей Абхазии.

В 1978 году общественность Абхазии широко отметила 60-летие со дня рождения известного поэта, на доме, где жил и работал К. Чачхалиа, была установлена мемориальная доска, его именем названы улицы в городах Сухум и Ткуарчал, 8-летняя школа в селе Пакуаш носит имя поэта.

ФАЗИЛЬ ИСКАНДЕР

СТИХИ КИРШАЛА ЧАЧХАЛИА

Один из самых контрастных районов Абхазии, где наиболее ярко представляешь, чем была Абхазия до революции и чем она стала теперь, это, пожалуй, Ткварчельский угольный бассейн.

Здесь, в Ткварчели, работает абхазский поэт Киршал Чачхалиа, сборник стихов которого вышел не так давно из печати. Поэт хорошо знает окружающую его жизнь, чувствует ее энергичный пульс и умеет его передать в стихах.

Книга Киршала Чачхалиа «Стихи» является плодом задумчивого труда автора. И хотя далеко не все в ней равноценно, книга эта тепло встречена абхазским читателем. Многие стихи привлекают своей афористичностью, меткостью определений.

Книга состоит из двух частей, не одинаковых по силе, но внутренне связанных друг с другом. Это лирика и сатира. Лучшие из лирических стихов в книге посвящены жизни шахтеров. В них радуется умение автора проникнуть в душу человека, почувствовать себя не сторонним наблюдателем, а участником больших трудовых дел.

В абхазской поэзии тема рабочего класса до сих пор разработана очень слабо. Поэт, в основном, воспевают героизм шахтерского труда, но избегает конкретных его примет. Стихи К. Чачхалиа не лишены некоторого налета риторики – хочется пожелать поэту глубже и смелее разрабатывать эту благодарную тему.

Юмор К. Чачхалиа имеет много оттенков: поэт то добродушно насмешлив, то, сталкиваясь с уродливыми явлениями жизни, беспощаден.

Вот как звучит на русском языке одно из его сатирических стихотворений:

Взяв большущий чемодан,
В путь пустился Рамадан,
Но куда уехал он?
Говорят – в колхоз, в район.
А в районе есть сельмаг,
Он туда направил шаг.
Много надо ли бедняге?
Он устроился в сельмаге.
Проработал месяц, два –
Узнает друзей едва.
Скоро дом построит тут,
Только хлоп его – под суд!
Вот и ехать Рамадану
В дальний путь без чемодана.

Недостаток сатирических стихов Чачхалиа – это некоторая узость тематики, от которой, думается, поэт избавится в следующих своих книгах.

Закрываешь сборник Киршала Чачхалиа с хорошим чувством. Появился новый даровитый поэт.

ГЕОРГИЙ ГУЛИА

О РОДЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОМ

Поезд Москва – Воркута.

Час от часу лес все ниже, холод – холоднее, темень – темнее. Колеса везут нас прямо в тундру.

Абхазский поэт Киршал Чачхалиа ждет не дождется, когда предстанет перед ним настоящий Север. Возможно, с оленями. А может быть, даже с собачьими упряжками.

Этому южанину страстно хочется подлинного Севера, – как можно более странного, чего-то не похожего на абхазское.

Он внимательно рассматривает поездное расписание и, точно желая сверить его с натурой, время от времени поворачивается к окну. А в окне – добротнo заснеженная земля. А за окном – мороз в тридцать градусов.

– Слушай, – говорит Киршал, – какие удивительные названия тут напечатаны!

И сует мне в руки расписание.

– Ты их никогда не слышал, что-ли?

– Наоборот! Очень знакомые! Читай.

Я читаю:

– Котлас.

– Куатлас, – поправляет Киршал. – По-абхазски это значит – Куат Шустрый. Дальше...

– Сыктивкар...

– Ситиквара, – снова поправляет Киршал. – Это значит – Речка Сита. А теперь скажи: куда мы едем?

– В Воркуту.

– Нет, не в Воркуту, а в Варкыту, то есть Чудное Селение.

Я понимаю – это он шутит насчет созвучий. Но спустя некоторое время Киршал Чачхалиа говорит совершенно серьезно:

– Род человеческий все-таки един в своих истоках. Мы – как пальцы на руке. Когда-то все люди, наверно, говорили на одинаковом наречии. Вот почему я понимаю названия коми, а коми поймет абхазские.

Он, кажется, готов поспорить по этому поводу. Но спорить не о чем, лично я с ним вполне согласен в главном: как бы то ни было, род человеческий един в своем корне.

И дело тут даже не в семантических чудесах.

П. КРАСИНСКИЙ

СЛОВО О КИРШАЛЕ

Легко писать о человеке, с которым виделся всего лишь раз-другой. Все ясно: вот это портрет, а вот мысли и суждения, высказанные им. При этом собеседник «уж такова природа человека!» старается повернуться своими лучшими гранями, стиснуть умом и эрудицией, в общем тем, что есть наиболее выдающееся в нем.

А как в небольшой заметке рассказать о человеке, которого знаешь не один год и даже не одно десятилетие! Которого видел и в радости, и в горе, и в период душевного подъема, и в минуты грусти. А рассказать надо не потому, что вот наступил его юбилей, и товарищи из редакции, «организуя материал», просят выступить от имени круга его читателей и почитателей. Рассказать надо просто потому, что хочется, чтоб об этом видели другие.

Киршал Чачхалиа. Ничего примечательного, казалось бы, нет в этом человеке.

Встретишься с таким – и пройдешь мимо. И лишь внимательные – и пройдешь мимо.

И лишь внимательный взгляд обнаружит за толщей очков добрые, умные глаза, смотрящие как будто мимо, однако по сути дела всматривающиеся в более далекое, присущее лишь человеку с большим поэтическим воображением и сильным чувством.

И еще один штрих, воссоздающий портрет поэта. Я никогда не видел Киршала, прогуливающегося просто так, от нечего делать. Карманы его вечно забиты какими-то бумагами, газетами. (Сам он мне говорил, что стихи сочиняет

чаще всего на ходу и за стол садиться лишь на короткое время, чтоб запечатлеть их на бумагу).

В то время, когда я познакомился с Киршалом, ему было лет 20. Работал он тогда в Ткаварчальском углеразведочной партии. Сблизило нас влечение поэзией. Уже тогда Киршал хорошо владел русским языком, я же, несмотря на все старания, вообще не мог даже произнести некоторые звуки абхазского языка. В то время Чачхалиа не печатался, хотя стихами у него были исписаны целые тетради.

До этого, в 1987 году, я работал преподавателем Моквинской средней школы.

Директором школы был Леонтий Лабахуа. Оба еще молодые, холостяки, мы как-то быстро сдружились. Причиной тому, видимо, была наша общая влюбленность в поэзию. Жил я в одной из келий бывшего монастыря, он – в отдельном особняке, расположенном в старом, но очень живописном саду. Мне не раз приходилось быть первым слушателем стихов Лабахуа. Нередко он приглашал меня к себе. Было это ранним утром, поздним вечером.

– Слушай! – говорил он обычно. – Но я же ни слова не знаю по-абхазски!

– А ты слушай. Просто слушай и все.

И я слушал. И понимал, почти все понимал, о чем говорилось в стихах Леонтия. Нечто подобное я испытывал и слушая Чачхалиа. Так выразительны и напевны были его стихи!

С того времени минуло почти тридцать лет. За это время возмужал и окреп талант поэта, совершенствовалось его мастерство.

Киршал – многогранный поэт. Сейчас вот передо мной восемь его книжек на абхазском, грузинском и русском языках. Уже сами названия сборников говорят о направлении творчества поэта и, пожалуй, самым характерным для

них является изданный в Москве. «Сердце говорит»... Так можно было бы назвать все произведения Чачхалиа.

От лирически нежных стихов он вдруг переходит к неистовой сатире. Его то взволнованный, то саркастически злой голос передает все оттенки чувств. И всегда лейтмотивом его творчества остается любовь к своей солнечной Апсны. Как нельзя лучше это чувство выражается в теплых искренних стихах, посвященных отчему дому, родному очагу:

Мать с добрыми глазами, вся седая
И старый, но бодрящийся отец...
Я никогда о Вас не забываю!
Забудешь Вас тогда всему конец.

– говорит поэт.

Поэтический образ Чачхалиа емко, осязаем. Не могу не восхищаться его чудесной «Ивой». Сколько нежного чувства, светлой грусти в этом удивительном стихотворении! Как аккорд звучит четверостишие, заключающие поэтические раздумья о назначении человека, его места в жизни.

А любовь скрутить умеет
Всех, как хочет. И порой
С ней и плачут и седеют...
Я ведь знаю – сам седой.

Значительное место в творчестве Чачхалиа занимает Ткварчели. И это понятно: по признанию самого поэта, Ткварчели – это вторая родина. Да, именно здесь, в этом славном городе, Чачхалиа родился как поэт. Здесь мужал его талант, здесь и его первые почитатели и нынешние его друзья.

Но по духу своему всего ближе Чачхалиа-сатирик. Я помню, какой широкий резонанс получали в свое время написанные в Ткварчели стихи: «Служба Чира», «Директор Миха», «Ромадана-чемодан» и другие. Они заучивались наизусть, облетели весь город, будоражили людей.

Свои «злые» стихи Киршал пишет не потому, что он злой человек. Наоборот, я мало встречал людей с такой гибкой душой, с таким добрым отзывчивым сердцем.

Именно поэтому он и пишет свои сатирические стихи, бичуя черствость и бездушие зазнайство и карьеризм, угодничество и низкопоклонство.

Сейчас Киршал Чачхалиа в расцвете творческих сил (хотя, к сожалению, здоровье его несколько отстает от творческих возможностей).

Верю, что поэт порадует нас еще не одним своим творением, оставаясь по-прежнему нежным лириком, злым сатириком и заполняя весь промежуток этих, казалось бы, полярных, но по сути дела воедино слитых чувств, ибо тот, кто любит и кто особенно любит, тот с неменьшей силой ненавидит подлость во всех ее проявлениях и не щадит сил, борясь с ней всем жаром своего сердца, порой безжалостно расточая его.

Счастливых тебе удач, крепкого здоровья на вторые полвека, дорогой Киршал!

16.08.1968

ШАЛВА ИНАЛ-ИПА

СЛОВО О КИРШАЛЕ ЧАЧХАЛИА

Сегодня наша общественность отмечает 50-летие со дня рождения видного абхазского поэта - коммуниста Киршала Шамиловича Чачхалиа, начавшего свой путь на колхозных полях родного Паквеша, прошедшего хорошую школу среди горняков тоже родного Ткварчели, отдавшего за все это время много лет обучению детей основам абхазского языка и литературы, работающего сейчас в области журналистики.

Одновременно с этим вот уже более тридцати лет, К.Чачхалиа упорно и преданно, несмотря на какие то трудности, служит благородному делу развития любимой абхазской литературы. Все эти годы он жил напряженным трудом, постепенно овладевая сложным искусством слова и творчески перенимая лучшие традиции своих предшественников и учителей, таких как народный поэт Абхазии Д. И. Гулиа и первый талантливый абхазский поэт-сатирик Леонтий Лабахуа.

Своего расцвета творчество К.Чачхалиа достигло в послевоенные годы, особенно в середины 50-х годов. Совершенствуя свое мастерство, постепенно расширяя жанровый диапазон своего творчества, он за все это время создает ряд поэтических сборников – «Стихотворения» (1955 г.), «В моем поселке» (1956 г.), «Расцвели ветки» (1958 г.), «Новые песни» (1960 г.), «Цветок и колючка» (1963 г.) «Подорожник» (1967 г.), «Избранное» (1968 г.) и др. Его книги издавались не только в Сухуми на абхазском языке, но и в Тбилиси и Москве в переводе на грузинский и русский языки.

Лучшие произведения К. Чачхалиа, проникнутые любовью к великой социалистической Родине, воспевающие любовь и дружбу наших современников, их мирный труд и патриотические, благородные чувства и помыслы, снискали автору признание и популярность среди широких кругов читателей как в Абхазии, так и за ее пределами.

К. Чачхалиа пишет в разных жанрах, но душой его творчество, определяющей в основном его место в развитии современной абхазской литературы, является гражданская лирика, в особенности сатира. И действительно, сатиристическое направление в сегодняшней абхазской поэзии нам трудно было бы представить без колоритного и самобытного имени К. Чачхалиа. Тема «Цветка и колючки», как называется один из чачхалиевских сборников, проходит красной нитью через все творчество поэта, умеющего выращивать в своем поэтическом саду не только благоухающие розы, но и колючие шипы, направленные своим острием против фальши и скверны в жизни.

Действительность всегда дает богатый материал для сатиристического восприятия. Но сатира в литературе социалистического реализма не есть одно только голое отрицание. Крик негодования против всякого рода несовершенств выступает в то же время как пафос утверждения лучшей жизни на земле.

И смех сатиры К. Чачхалиа – это сильное орудие в борьбе против тунеядства и эгоизма, чванства и карьеризма, угодничества и лицемерия, взяточничества, стяжательства, лжепатриотизма, болтовни и других, мешающих нашему движению вперед и недостойных нам, пережитков капитализма в сознании и поведении людей.

Смело и непримиримо бичуя вредные недостатки и пороки, сатира К. Чачхалиа имеет своей целью утверждение неведомых, прогрессивных начал жизни. Вот почему

массовые почитатели таланта абхазского сатирика всегда так охотно и тепло встречают такие его злободневные стихи, как: «Амбако обирает нас тайком», «Магазин №», «Чемодан Рамадана», «Струны гитары», «Директор Муха», «Хута Иванович», «Тышква», «Сатира про Тиру», «Сейдык толстобрюхий», «Хаджгват...» и др. Они написаны доходчивым, народным языком, народные интонации делают их близкими и понятными для всех.

Я хотел бы закончить словами приветствия Секретариата правления Союза писателей СССР, опубликованного в номере «Литературной газеты» от 12 июня 1968 года.

В нем говорится:

«Дорогой Киршал Шапилович! Секретариат правления Союза писателей СССР поздравляет Вас с пятидесятилетием со Дня рождения!

В Абхазии любят Вашу жизнерадостную поэзию, проникнутую горячей любовью к Родине, отмеченную чертами подлинного мастерства. Многие Ваши замечательные стихи стали популярными среди многих почитателей Вашего таланта. Еще Дмитрий Гулиа, классик и создатель абхазской литературы, говорил о самобытности Вашего дарования. Особенно приятно повторить его сегодня.

Дорогой Киршал! Мы ждем от Вас новых стихов и новых книг. В этот замечательный день мы желаем вам крепкого здоровья, долгих лет жизни и новых творческих свершений».

Все мы, собравшиеся сегодня в этом зале и не сумевшие явиться сюда, также единодушно и также от души присоединяются к этим поздравлениям!

МАРГАРИТА ЛАДАРИЯ

ГОЛОСА АБХАЗСКОЙ ПОЭЗИИ

Отрывок

...К лучшим стихам сборника К. Чачхалиа, на наш взгляд, можно отнести стихи гражданского и сатирического цикла, такие, как «Когда вы спросите...», «Абхазия», «Моя земля», «Стоял я и думал», «Ткварчели», «Спор», «Гордая лягушка», «Банкеты». Именно в них обнаруживаются сильные стороны поэта – красочность его поэтических образов, искренность интонаций, гражданский пафос.

Любовь к родной земле, признательность ей за то, что она пробудила в поэте все лучшее, человеческое, высокое, чувство нерасторжимой связи своей с ее природой, ее людьми – вот главное, определяющее направление гражданской лирики К. Чачхалиа:

Вот эти горы снежные вдали,
И мандарины, желтые от зноя,
И звезды, что над морем
расцвели,
И солнечные дали – все
Свое родное.

«Я – сын своей, земли», – с гордостью заявляет поэт в одном из лучших своих стихотворений «Когда вы спросите...»

Раздумья о родине у К. Чачхалиа многообразны: они несут себе и нежность сына («Абхазия»), и суровость во-

ина, готового отдать жизнь за дело народа («Раз ты рожден мужчиной»), и партийную убежденность:

Я знаю –
слово,
что сказал нам Ленин, –
чудесный ключ
для всех людских сердец.
(«Ткварчели»)

Удача сатирических стихов сборника видится нам в близости поэта к народной точке зрения на пороки и недостатки людей, такие, как кичливость («Гордая лягушка»), тщеславие («Пень»), бессмысленное времяпрепровождение («Банкеты»). «Хочет каждая свинья в середине важно лечь», – так комментирует автор поведение тех, кто хочет урвать побольше, стремится оттеснить своего соседа, чтобы занять его место, «более почетное».

Всем известно, сколько времени и средств отнимают разнообразные банкеты по любому поводу: «Банкет, чтоб был добрее суд, банкет, чтоб суд судил позлее. В честь экономии – банкет. А подсчитаешь, поглядишь – и экономии нет, ее давно банкеты съели» («Банкеты»).

Казалось бы, что нового скажешь об этом? Но К. Чачхалиа сумел так повернуть эту тему, что в ней вдруг заиграли все краски его иронического ума:

Я, если возражений нет,
Сам написать готов про это.
И закачу такой банкет.
Что вмиг померкнут все банкеты.

Сжатость, афористичность, сатирическая заострен-

ность – неотъемлемые достоинства сатирического цикла стихов Киршала Чачхалиа.

Лирическим самовыражением личности поэта привлекают внимание стихотворения К. Чачхалиа «Я люблю», «Нынче темно мне и так одиноко», «Старость», «Я в детстве много перенес». В них поэт оборачивается к нам новыми гранями своей души: способностью тонко чувствовать, грустить, философствовать. Психология неподдающегося старению сильного человека выражена в таких простых, идущих от сердца словах:

А старость, незаметная, слепая
Идет, как тень.
Со мной наедине.
И я в себе ей место уступаю,
И, как болезнь, она уже во мне.
Но молодость, она во мне
осталась,
она жива.
Я думаю опять:
Как уживутся молодость
и старость?
Во мне им век придется
враждовать.

(«Старость»)

Эти стихи подкупают искренностью чувств и свежестью интонаций.

И в заключение несколько слов об издании сборников. Изданы они добросовестно. Художники В. Е. Оффман (в сборнике «Спасение») и И. М. Хазанов (в сборнике «Сказочный поезд»), как нам кажется, приложили максимум усилий, чтобы своей графикой подчеркнуть оригиналь-

ность национального колорита. В текстах нет технических ляпсусов. Единственное, что вызывает возражение, – это отсутствие необходимых комментариев к отдельным стихам, таким, как «Под дубом» (Ш. Цвижба), «Памяти Нестора Лакоба» и «Стоял я и думал» (К. Чачхалиа).

Этот недостаток легко устраним при будущем переиздании произведений писателей.

ГЕОРГИЙ ГУЛИА

СЛОВО О КИРШАЛЕ ЧАЧХАЛИА

Я рад, что наше книжное издательство «Алашара» решило выпустить в свет книгу стихов покойного Киршала Чачхалиа в новых переводах. Я внимательно прочитал эти переводы. И мне хочется сказать несколько слов.

Киршал Чачхалиа был Поэтом. Поэтом не ради заработка, не ради славы, не ради элитарности. Он был поэтом – бойцом: ненавидел бесчестных, презирал жуликов, питал отвращение к разного рода стяжателям и хапугам. Он гневно изобличал их. Публично. Печатно.

Но пуще всех ненавидел тех, кто ссорил народы, кто вел нечистую игру с совестью, предавая друзей, предавая свой язык, свою землю. Он их тоже изобличал. Публично. Печатно.

Киршал Чачхалиа очень точно сказал о себе: «Ветру и усталости переча, нет, не отступлюсь от своего!» Таким он был в стихах и так же поступал и в жизни.

В статьях, горячих выступлениях на различных собраниях он провозглашал, как высшую человеческую ценность: благородство, честность, совесть, чем всегда славилась его родная земля и ее обитатели в своем подавляющем большинстве. Тонкая душа просвечивает в его лирических стихах...

За все эти человеческие и поэтические качества его высоко ценил поэт Абхазии Дмитрий Гулия. Я часто заставлял их за беседой. Они были единомышленниками – седой поэт и его молодой коллега.

Я любил Киршала братской любовью. И в этом смысле вовсе не был оригинален: его любили многие почитатели абхазской поэзии. И преждевременная смерть поэта явилась жуткой несправедливостью Природы, которая могла бы повременить со своим суровым приговором.

ШОТА САЛАКАЯ

К ЛЮДЯМ – С ОТКРЫТЫМ СЕРДЦЕМ

Среди абхазских поэтов, безвременно ушедших из жизни, но оставивших глубокий след в литературе, видное место принадлежит Киршалу Чачхалиа. Его обычно называют поэтом-сатириком. И это справедливо, хотя сатира далеко не исчерпывает всего разнообразия его дарования: он является также автором множества прекрасных, лирических, публицистических, чисто гражданских стихов.

Киршал Шамилович родился в селе Поквеш Очамчирского района в семье крестьянина. Учился сначала в родном селе, а затем в Сухумском абхазском педучилище. С 1938 года начинается его трудовая жизнь. Долгие годы он вел педагогическую работу: заведовал поквешской начальной школой, преподавал абхазский язык и литературу в различных сельских и городских школах (в селах Акваскя, Поквеш, в Ткварчели). Воспитание подрастающего поколения в духе советского патриотизма и пролетарского интернационализма, преданности идеалам Коммунистической партии, в рядах которой он состоял с 1945 года, К. Чачхалиа считал священным своим долгом и выполнял его безукоризненно.

Исключительно важное значение для творческой биографии поэта имел его переезд в 1946 году в индустриальный центр нашей автономной республики – в Ткварчели. В течение ряда лет (до 1953 г.) жил он здесь в рабочей среде, был начальником отдела кадров ткварчельской геологоразведочной партии треста «Кавказ-углегеология». И

впоследствии он никогда не прерывал связей с рабочими коллективами. Думается, что именно рабочая среда сыграла не последнюю роль в воспитании таких его качеств, как принципиальность, смелость, прямота, которые так характерны были и для личности и для творчества К. Чачхалиа.

В 1956 году, будучи уже известным поэтом, но чувствуя постоянную потребность в углублении своих знаний и повышении профессионального мастерства, К. Чачхалиа едет в Москву и поступает на двухгодичные Высшие литературные курсы при Литературном институте им. А. М. Горького Союза писателей СССР. Годы учебы на курсах оказались очень плодотворными. Значительно расширился творческий диапазон поэта, здесь он создал ряд новых произведений, перевел на русский язык лучшие свои стихи, которые были изданы отдельной книгой в Москве в 1959 году под названием «Сердце говорит». Духовно обогащенным, зрелым мастером возвращается К. Чачхалиа из Москвы и продолжает работать в родном Ткварчели.

В 1961 году К. Чачхалиа переезжает на постоянное жительство в Сухуми. Здесь он работал сначала литературным сотрудником редакции газет «Апсны капш», а затем до конца своих дней (скончался он 4 июля 1970 года) – собственным корреспондентом этой же газеты. Похоронен К. Чачхалиа в Пантеоне писателей и общественных деятелей на Сухумской горе.

Писать стихи К. Чачхалиа начал рано, еще в годы учебы в педучилище. Первым его наставником и советчиком, как он вспомнил, был талантливый абхазский поэт-сатирик Л. Лабахуа.

Первые свои стихи К. Чачхалиа напечатал в 1938 году в журнале «Апсны капш». С этого времени в различных периодических изданиях – в газетах, журналах, альмана-

хах – часто стали появляться произведения поэта. Первый сборник его стихов вышел в 1955 году, а затем при жизни поэта и после его смерти издано свыше десятка поэтических книг на абхазском, русском и грузинском языках в Сухуми, Москве и Тбилиси. Это – сборники «В моем поселке» (1956), «Новые песни» (1960), «Цветок и колючка» (1963), «Подорожник» (1967), «Избранное» (1966), «В дубраве Отечества» (1965), «Спасение» (1969), «Весенние раздумья» (1971) и др.

Лучшие стихи поэта, особенно сатирические, пользуются широкой популярностью у читателей. Их высоко оценила и наша литературная критика. Еще Д. И. Гулиа, пристально и внимательно следивший за каждым ростком на литературном ниве, заметил и благословил поэзию К. Чачхалиа, точно определив ее основные особенности: «Его сатирические стихи глубоки по содержанию, метки по идейной направленности, яркие по форме».

Разнообразно и обширна тематика поэзии К. Чачхалиа. Он вдохновенно воспевал родную Абхазию, отдельные ее уголки, особенно город Ткварчели, посвящал теплые, идущие от сердца строки великой партии Ленина, нерушимой дружбе народов нашей Родины, славной нашей столице Москва.

Неподдельным, искренним чувством согрета интимная лирика К. Чачхалиа – стихи о любви и дружбе. Поэта привлекает не бурное внешнее проявление этих чувств, а их внутренняя сила, их глубина и подлинность. Эту мысль удачно выразил поэт в стихотворении «Дружба». Обращаясь к другу детства и юности, он наказывает ему:

Когда умру, то нашей дружбы силу
Себе возьми... Хочу, чтоб с ней ты жил,
Лишь попрошу, чтоб на мою могилу

Раз в год хотя б ты все же приходил.
Но без цветов и слез... Так ... по-простому.
Приди ко мне не ритуал творить,
А словно к другу ходишь ты к живому,
С которым недосуг поговорить.

В цикле стихов о любви выведен образ лирического героя, который готов свои чувства, свою верность любимой сохранить до конца жизни, принести их незапятнанными через любые жизненные испытания:

Прощавшись у порога,
Проводила ты меня,
Отправляясь в путь-дорогу,
Я садился на коня.
Путь далек. Когда вернусь я,
Может быть, пройдут года;
Но мои все мысли, чувства
Будут звать к тебе всегда.
Я свое исполню слово
Вновь приеду на коне,
Ты встречай с улыбкой снова
И открой ворота мне.

(Перевод Л. Нестеренко)

Как уже говорилось выше, особенно силен К. Чачхалиа как поэт-сатирик. В этом жанре, пожалуй, среди современников в абхазской поэзии ему не было равного. То в аллегорической, то в открытой, прямой форме он бичевал различные пороки жизни. Основными объектами его сатиры были такие явления, как карьеризм, бюрократизм, расхищение социалистической собственности, расточительство, зазнайство и т. п. Причем нужно подчеркнуть, что в ориги-

нале сатирические стихи К. Чачхалиа очень экспрессивны, что достигается языковыми средствами (своеобразные, чаще всего частушечные рифмы, аллитерации и т. д.), которые, сожалению, невозможно сохранить при переводе на другой язык. Тем не менее и в переводе многие из них метко бьют в цель.

У любого абхазского читателя не может не вызвать улыбки одно только упоминание названий таких сатирических стихов К. Чачхалиа, как «Амбако тащит по-тихоньку», «Опора Соуфиджа», «Чемодан Рамадана», «В магазине №», «Служба Чира», «Директор Миха», «Банкеты» и др.

В стихах К. Чачхалиа сурово бичуются воры и хапуги, горе-руководители, такие, как директор Миха, которые создают видимость занятости важным государственным делом, без конца заседают, совещаются, обсуждают, рассуждают, однако дело от этого – ни с места:

Языком, он словно мельник,
Мелет целый понедельник.
Словно мастер разговорник,
Выступает он во вторник.
А потом ведет беседу
От утра до ночи в среду,
В сон глубокий всех поверг
На собрании в четверг.
Так же в пятницу, в субботу
«Проворачивал» работу.
Есть у многих опасенье:
То же будет в воскресенье.
(Перевод А. Николаева)

В аллегорической форме высмеиваются в басне К. Чачхалиа «Спор» все еще встречающейся в жизни люди, кото-

рые думают лишь о том, как бы поудобнее, поуютнее устроиться.

Остро подмечая различные недостатки нашей жизни и гневно их бичуя, К. Чачхалиа был полон любви и уважения к человеку труда, к народу. Поэзия его, даже тогда, когда она повествует о самых уродливых явлениях, неизменно носит жизнеутверждающий характер; поэт всегда был верен высокому оптимизму, коммунистической партийности.

Киршала Чачхалиа нет сегодня среди нас, но поэзия его живет полнокровной жизнью, твердо шагая вместе с теми, кто творит добро и борется со злом.

1978

СЕРГЕЙ ЗУХБА

ЗВЕЗДЕ ПОЭТА НЕ ДАНО УГАСНУТЬ

Слово о Кириале Чачхалиа

Кириал Шамилович Чачхалиа родился в 1918 году в селе Пакуаш Очамчирского района .

С ранних лет он проникся любовью к литературе. Росту его интеллекта, расширению кругозора способствовали учеба в Литературном институте им. А. М. Горького, знакомство и дружба с мастерами художественного слова (Д. Гулиа, Х. Бгажба, Г. Гулиа, Б. Шинкуба, А. Гогуа).

В свое время К. Чачхалиа был рабочим в Ткуарчале, учителем в средней школе, сотрудником редакции газеты «Апсны Капш» и везде пользовался большим авторитетом, был отзывчивым к людям и в то же время, отличался принципиальностью и честностью. Эти и другие качества определили путь К. Чачхалиа в литературе, которой он посвятил всю свою жизнь. Все, кто знал поэта, не могут представить его вне творческого горения.

Мне посчастливилось общаться с ним в далеком 1954 году. Я учился в 11-м классе Пакуашской средней школы. Мы организовали абхазский литературный кружок, который К. Чачхалиа часто посещал. Не только ученики, но и взрослые с упоением слушали его бодрящие стихи, восхищались его остроумием. Поэт прививал нам любовь к родному языку и литературе. И каждая встреча с ним приносила мне огромную радость.

К. Чачхалиа наиболее плодотворно работал в 50 и 60-е годы, когда его стихи стали только появляться в газетах и журналах – он издал более десяти сборников как на

родном языке, так и в переводах на русский и грузинский языки в Сухуме, Тбилиси, Москве. В его поэзии значительное место занимают любовная лирика и стихи гражданского звучания, которые пробуждают у читателя высокие чувства патриотизма, верности дружбе, человеколюбия. Со свойственной ему проникновенностью и глубокой сердечностью поэт воспевал родную Абхазию, ее природу и особенно людей, населяющих эту древнюю и благодатную землю. Поэт гордился историей, мужеством, трудолюбием и стойкостью своего народа. Ряд стихов он посвятил родному селу Ткуарчалу, где много лет прожил, с которым был тесно связан.

К. Чачхалиа обладал обостренным чувством поэтического слова. Он поднимал проблемы бытия, жизни и смерти, размышлял о смысле земного существования человека, показывал извечную борьбу добра и зла, справедливости и лжи, света и тьмы. Его поэзия – еще одно яркое подтверждение того, что темные силы нередко бывают намного сильнее добрых. Тем не менее, он никогда не впадал в уныние и отчаяние. Оптимизм его поэзии основан на глубокой вере в человечность в человеке. Поэтому ведущими его мотивами являются мотивы добра и справедливости.

Вклад поэта в абхазскую любовную и гражданскую лирику бесспорен, но всеобщее признание К. Чачхалиа получил за свои мужественные сатирические стихи. Он справедливо считается мастером острой сатиры. В этом сходятся и литературоведы, и широкий круг читателей. В жанре сатиры К. Чачхалиа является достойным продолжателем традиций Д. Гулиа и Л. Лабахуа. Рядом со стихами, воспевающими лучшие человеческие качества, поэт создал стихи, бичующие людские пороки и слабости. Любое отклонение от человечности он воспринимал как разрушительное и безобразное явление.

Известно, что работать в жанре сатиры всегда было трудно, требовались мужество и стойкость. Я хорошо помню, что представители господствовавшей официальной идеологии считали К. Чачхалиа возмутителем спокойствия, любое его устное или печатное выступление воспринималось ими настороженно, с подозрением. А те, кто мог попасть под прицел сатиры К. Чачхалиа, побаивались его.

Для поэта же главным было то, что народ, для которого он писал, понимал его. Многие знали его стихи наизусть. Поэзия К. Чачхалиа по своей стилистической направленности, лексике близка фольклору. Выступления поэта на литературных встречах и вечерах вызывали одобрительные эмоции и аплодисменты слушателей. Творческая позиция К. Чачхалиа была постоянной и неизменной и исходила из интересов народа.

Через сатирические стихи К. Чачхалиа красной нитью проходит мысль о том, что носители низменных страстей подлежат наказанию и осуждению. Иным может показаться, что поэт был чрезмерно суровым и жестоким. Но по существу это призыв к разумному образу жизни. И сегодня в народе большой популярностью пользуются такие сатирические стихи поэта, как «Магазин N», «Директор Миха», «Служба Чира», «Амбако отнимает незаметно», «Чемодан Рамадана» и другие.

Имена многих сатирических персонажей К. Чачхалиа подверглись всеобщему осмеянию, стали нарицательными.

Одна из интересных и важных особенностей поэзии К. Чачхалиа в том, что юмор, сатира и лирика нередко выступают в ней слитно, как единое целое. Эту особенность справедливо отмечал прозаик А. Гогоу еще в 1971 году, в статье «Звезда поэта».

К. Чачхалиа жил вместе со своим народом. Он хорошо знал и остро чувствовал, что беспокоит народ. Ему не

приходилось мучительно выискивать своих персонажей в кабинетной тиши, за письменным столом. Они сами естественно появлялись перед ним. Стихи его словно «пойманы» на лету, мгновенно выхвачены из общего потока жизни. Часто, после публикаций очередного сатирического стихотворения многие читатели догадывались, кто же реальный прототип, попавшийся на сатирическую удочку поэта. Сегодня же, читая и перечитывая эти стихи, видишь, что они обладают особым магнетизмом. Многие их персонажи настолько типичны, что порою кажется, что они списаны с натуры.

Своеобразно отношение поэта к своим сатирическим персонажам. С одной стороны кажется, что он к ним беспощаден и непримирим, что они далеко не безобидны, так как оказывают разлагающее, деформирующее воздействие на общество. С другой стороны, по нюансам, тональности стихов чувствуется, что он хотел «выпрямить» заблудших и вернуть их к нормальной жизни.

Путь поэта, творца бесконечен. С физической смертью духовная жизнь поэта не умирает. Перед смертью люди бессильны, но она не может убить поэзию. К. Чачхалиа рано ушел от нас, многое из задуманного не успел сделать, но его поэтическое наследие будет жить, помогая живым преодолевать трудности, способствуя духовному самоочищению людей.

АЛЕКСЕЙ АРГУН

ЧЕЛОВЕК С УЛЫБАЮЩИМИСЯ ГЛАЗАМИ....

У каждого из нас есть учителя, которых мы любим и помним всю жизнь – их голоса, взгляды, улыбку, слова мудрости, ими произнесенные ... И у меня их было немало – поначалу в школе, потом в институте. Таким мудрым наставником стал для меня еще в школьные годы Киршал Шамилович Чачхалиа, собиравший нас своих учеников 1-ой Ткуарчалской средней школы, чтобы читать нам стихи талантливого, но репрессированного поэта Леонтия Лабахуа. При этом глаза любимого учителя горели, улыбались, хмурились, искрились юмором, а голос его звучал возвышенно, выразительно и легко при чтении стихов. Потом он доверительно говорил: « Ребята, прошу, никому ни слова об этих стихах Леонтия Лабахуа. В следующий раз мы познакомимся с творчеством Самсона Чанба...» .

Так, не ожидая официальной реабилитации этих безвинно виноватых людей, Киршал Шамилович «сеял» в наших душах семена благодарности и уважения перед их памятью, их жизнью, творчеством, оставившим удивительные художественные произведения, которые и поныне занимают особое место в истории абхазской духовной культуры.

Самого Киршала Чачхалиа терзал тогдашний директор школы – Теопанэ Шелия, помпезного вида хромой человек с застывшим злым взглядом. Он являлся недавним пришельцем в Ткуарчале. Речь его была корявой и нецензурной. Когда же ему не хватало слов, он только плевался. При учениках кричал на их любимого учителя, обвиняя того, что он говорит с нами на абхазском языке...

– Язык, насильно внедряемый в душу и сознание ученика, не станет добрым посредником между нашими народами. Задумайтесь над этим! – резко ответил ему Киршал Шамилович. Директор, с ненавистью посмотрел на учителя и молча ушел в свой кабинет. Киршал Чачхалиа любил пословицы и поговорки и нас интересовывал ими. Впервые абхазский журнал языке я «Алашара увидел в руках учителя. Стоя в центре класса, он показывал нам его первый номер, высоко подняв над головой и смотря на нас теплым улыбчивым взглядом. Конечно, мы не удержались и восторженно захлопали на это. А он начал читать стихи – свои и других поэтов, вовлекая нас в мир поэтического искусства.

Многие тогда из нас приносили ему свои первые робкие строчки – он подбадривал каждого, потом редактировал их и лучшие отсылал в газету, непременно со своей рекомендацией. Уже повзрослев и начав писать и печататься, я свой первый сборник драматургических произведений посвятил Киршалу Чачхалиа в благодарность за сохранение им родного языка для своих учеников в те тяжелые годы ассимиляционной политики в Абхазии. К великой печали, я не успел вручить лично ему этот сборник – смерть вырвала из жизни любимого учителя ... Последний раз я встретился с ним в палате московской больницы в 1970 году. Говорили долго, вспоминали нелегкие школьные годы, тайные чтения на родном абхазском языке – нашу надежду на возрождение абхазского этноса...

Прощаясь, Киршал Шамилович подарил мне книгу своих стихов, написав ровным и четким почерком такие слова: «Будь сыном своего народа, а не только родителей! Слышишь, – это желание твоего учителя...»

Всякий раз, работая за письменным столом, я вспоминаю такие его слова, обращенные всем пишущим: «Ты постоян-

но пишешь, а значит, не видишь, как говорится, ни неба над собой, ни потока внизу... Не горюй об этом – ведь от твоих произведений читателям станет либо радостно на душе, либо взгрустнется, или задумаются они о смысле жизни...»

Я частенько перелистываю его книги – читаю, смеюсь и грущу одновременно – жалею, что нет рядом этого добро-сердечного человека, с улыбающимися глазами и его отеческой заботой к своим питомцам. Вспоминаются строки из его сатирического арсенала:

Слишком осторожный человек
Мысли свои высказать боится –
Он, как меч, в ножнах проведши век.
Ржавеет понапрасну и пылится...

Всю свою творческую жизнь Киршал Чачхалиа боролся своим обнаженным пером сатирика против хамов, трусов, лжецов, чинопочитателей, и пр. И в сегодняшней нашей жизни не лишним будет напомнить многим из нас словами сатирика Киршала Чачхалиа о том, что:

Чем ярче тень,
Тем более заметна.
Но сколько ни смотри,
Все так же одноцветна.

Не хотелось, чтобы от такого «одноцветия» зависели бы людские судьбы. Красота и духовное величие личности, вот к чему всегда звал нас Киршал Чачхалиа. Жаль, конечно, что он уже никогда не узнает о завершившейся борьбе своего народа за самосохранение, начатой еще им... Язык абхазский сохранен, Абхазия спаслась от грузинской ассимиляции. Дети ее читают и поют на родном языке свободно.

За это отдали свои жизни за родину его родной сын Валерий и его же юный внук Еник Дима. Я навсегда благодарен Нине Ясоновне Чачхалиа – супруге моего дорогого учителя за то, что она была рядом и тоже боролась вместе с мужем еще там, в ткуарчальской школе, за сохранение абхазского языка. Она всегда была сподвижницей учителя нашего и, оберегая его питомцев, наставляла нас словами: «Дети, говорите больше на абхазском языке, он сохранит ваш народ на историческом пути».

Помню я, Нина Ясоновна, как вы рядом с Киршалом Шамиловичем увлеченно репетировали школьные спектакли на абхазском языке. Открывали нам мир светлого и радостно-возвышенного в людских отношениях. А это было не так-то просто в те мрачные годы грузинизации. Спасибо Вам большое, Нина Ясоновна, что сберегли творческое наследие Киршала Чачхалиа для абхазского народа! Киршал Шамилович писал:

Иду я в горы, где гремят потоки,
Иду я к вам, к моим родным полям,
Я с вами не бываю одиноким,
У нас и боль, и радость – пополам.

К смеющимся ручьям и грустным ивам
Иду среди нескошенной травы.
Хочу, как вы, таким же быть красивым,
Смешным и грустным быть хочу, как вы.

Я ухожу в подзвездные просторы,
С горами затеваю разговор.
Хочу быть негибачаемым, как горы,
И быстрым, как поток со снежных гор.

Хочу, чтоб виноградники на склоне
Отдали бирюзу в мои глаза,
Хочу баюкать море на ладони,
Когда над ним свирепствует гроза.

Пока я буду рядом с вами всюду,
Замените вы мать мне и отца,
Счастливым, сильным и веселым буду,
И молодость продлится без конца.

Кириш Чачхалиа навсегда пребывает с родными горами, бурными водопадами, плодоносными полями родной Апсны. Свою творческую жизнь он посвятил своему народу, его языку, которых преданно любил до конца дней своих... и для которых он остался навечно живым. Кириш Чачхалиа! Для нас, его учеников, он остался человеком с вечно улыбающимися глазами.

ЗАИРА ЦВИЖБА

МЫ БЕСЕДУЕМ С ВДОВОЙ...

Памяти Киршала Чачхалиа

Киршала Чачхалиа, прямого и открытого, общительно-го и доброго, непримиримого к недостаткам поэта многие помнят хорошо и могли бы рассказать о нем немало интересного. Но кто может знать человека лучше, чем члены его семьи?

Я встретилась с Ниной Ясоновной Закарая-Чачхалиа в Ткварчели. Свои воспоминания о муже она начала вот с такого эпизода.

– Мы уже были женаты. Жили в Поквеше. Поднялась я на чердак за солью. Под ящиком в котором она лежала, обнаружила завернутую в несколько слоев бумагу книгу. Фотография была вырвана, а имя автора вычеркнуто. Показываю мужу. «Это книга абхазского поэта, которого я очень любил. В 37-м его расстреляли», – сказал он. Так я впервые услышала о Леонтии Лабахуа. Книгу Киршал прятал до тех пор пока Лабахуа не реабилитировали. Ни у кого это издание больше не сохранилось. Опубликованные в нем стихи потом у нас переписали и переиздали.

– А как вы познакомились с Киршалом?

– Когда в 1944 году я окончила среднюю школу в Очамчире, меня направили в село Поквеш преподавать грузинский язык. Заведующий горно мне тогда сказал: «Абхазцы любят, чтобы девушка была скромная, стеснительная. Не крась губы, не делай маникюр». И председатель поквеш-

ского колхоза Иван Хашба сказал примерно то же. Он потом был доволен мной. Увидит, как после уроков я с детьми урожай в поле собираю, подойдет, поблагодарит, в голову, по обычаю, поцелует. Жила я в абхазской семье Чичина Булиа – большой, доброжелательной, щедрой. Когда я по выходным уезжала домой, они мне обязательно давали что-нибудь со мной, хотя и без того жила и ела у них бесплатно. «Как? Из абхазской семьи, из села и с пустыми руками в город?», – возражали они, когда отказывалась брать. Я тогда уже, в их семье начала учить абхазский язык.

Киршал заведовал в ту пору начальной школой (сейчас это поквешская восьмилетняя школа его имени). Я работала в ней и в средней школе. Киршал читал мне свои стихи, хотя я их не понимала. Но он хотел, чтобы я их слушала. Он специально ставил в расписании мои уроки последними, а потом оставлял меня, и я слушала его стихи. Были и мне посвященные. Через год мы поженились. Но после летних каникул, в 1945 году абхазские школы уже были закрыты, и муж остался без работы. Многие абхазские учителя уехали из деревни. Вместо них прислали, в основном людей с восьмилетним образованием, которые с детьми могли говорить только по-грузински. Старшеклассники покидали школы из-за того, что не могли учиться. Мне было их жалко до слез.

Нас, педагогов, заставили учиться заново заочно на грузинском отделении филологического факультета, который, видимо, готовясь к закрытию абхазских школ, перевели из Кутаиси в Сухумский пединститут, названный именем Берия.

Когда Киршал остался без работы, он решил устроиться в редакцию газеты «Апсны Капш». Она выходила на абхазском языке, но алфавит был переведен на грузинскую графику. Поехал в Сухуми. Заведующий отделом обкома

партии спрашивает его: «Грузинский знаешь?», «Нет», – отвечает. «Не зная грузинского языка, нигде не устроишься на работу», – и выпроводил его. Он долго еще искал работу, казалось – отчаялся. Я, как могла, успокаивала, говорила, что не умрем, я буду работать.

Потом устроился здесь, в Ткварчели, в Госстрахе. Жили мы в тесной, в восемь квадратных метров, барачной комнате, вместе с Владимиром Хашба. Я со своим первым ребенком на полу спала.

В январе 1947 года начала работать в квезанской русской средней школе. Вела грузинский язык. А абхазских школ в Ткварчели до 1954 года не было. В школе, где преподавался как предмет абхазский язык, дети не имели права говорить на нем даже на переменах. Директор Фалфан Иванович Шелия, если услышит, что дети на переменах говорят на абхазском, кричал на них. А когда стали открывать абхазские школы, бериевские прихвостни сопротивлялись этому. Однажды я застала у дверей нашего барака группу плачущих школьников, которые искали Киршала. Они объяснили, что их в школе заставили написать заявление о том, что они якобы не хотят абхазского языка, а хотят продолжить учебу на грузинском. Потом ночью Киршал вместе с ними написал письмо совсем другого содержания и понес в школу. Все это тяжело вспоминать.

Дети тянулись к нашей семье, к Киршалу. Мы тайно давали им запрещенные абхазские книги, и ту книгу Лабахуа, конечно. И еще Есенина, который также был тогда запрещен. Киршал где-то раздобыл его стихи, всю ночь мне читал их, потом дал читать детям. В те годы в школе учились Сергей Зухба (он особенно тянулся к книгам), Алексей Аргун (мой младший артист, мы с ним ставили спектакли), Боча Аджинджал, Амиран Тания, Циала и Рауль Кацба, Павлик Логуа, Нелли Аршба.

Киршал перешел работать в библиотеку парткабинета горкома партии. Позже был начальником отдела кадров «Грузуглеразведки». Потом, когда открылась абхазская школа, преподавал абхазский язык и литературу.

– То были трудные годы для многих. Но легко ли было ему потом?

– Ему трудно и сейчас. Вы знаете, что его памятник на могиле разбили? Уже несколько раз разбивают. Враги до сих пор не унимаются. Раскололи на множество кусков. И ограду разбили.

– А что за враг?

– Те, кого он колот своими стихами, своей сатирой. До сих пор они в обиде. Я даже думала перенести его останки из Пантеона в родное село. Там, когда меня не будет, за могилой присмотрят.

– Киршал не только в поэзии, но и в жизни был борец.

– Да, за справедливость, за честного человека боролся всегда. Я помню, например, как он тайно повез в ЦК КПСС заявление, которое написали вместе с ним его товарищи, такие же честные, как он. На поездку в Москву потратил весь свой гонорар за первую книгу. Он сумел попасть в ЦК и привезти в Абхазию комиссию. Это спасло от арестов многих абхазских интеллигентов.

– Он был очень острым, порой жестким в стихах. А в жизни?

– Очень теплый в семье был. Любил друзей. Много их у него было. Для него важна была не национальность, а человеческие качества – и грузины, и русские, и балкарцы, и дагестанцы были в друзьях. Учился с Чингизом Айтматовым, встречался с Симоновым, Твардовский был у нас дома... Всех приглашал домой, гостили у нас часто. Да, друзья были, но и враги тоже были. Ведь Киршал не только в стихах был критичен и резок. Он не щадил нахлебников

и негодяев, резко выступал на конференциях, партийных пленумах... И это ему не прощалось. Он был всегда фактически гоним, т. к. был многим не угоден. На бюро обкома в 60-х годах из партии его исключили...

– В итоге ведь он оказался прав?

– Да, его наказывали за то, что он говорил тогда о том, о чем сейчас можно смело говорить, критиковать. Хотя, правда, и сейчас еще такая критика не всем нравится. Но привыкнут, наверно, люди к этому, к такой правде, с которой легче жить. Его сатира была направлена не только против должностных лиц, но и всех бездельников, хапуг. Даже в школе его за это не все любили, и вздохнули свободно, когда он уехал учиться в Москву в 1956 году на Высшие литературные курсы.

– Первое его стихотворение опубликовано было в 1937 году, первая же книжка вышла лишь в 1955 году...

– Время было такое. Но писал он стихи всегда, днем и ночью, больной и голодный, в дороге. Есть у него и неопубликованные стихи. Их люди знают наизусть. Некоторые я собрала. Думаю, будут изданы.

– А какие дни у Киршала были самые счастливые?

– Время, когда он учился в Москве. Там он обрел многих хороших друзей. Это была пора его творческого подъема. Я часто ездила к нему, возила детей. Тогда в Москве вышла первая его книга на русском языке – «Сердце говорит». Хорошие рецензии на нее появились. В «Огоньке» напечатали его сатирические стихи. Дмитрий Гулия о нем в «Литературной газете» хорошо отзывался.

И еще я четко помню один его счастливый день. Это было в 1953 году. Я работала в детсаду. Однажды Киршал пришел и говорит: «Бросай все и иди на базар, приготовь обед хороший». И ничего больше не объясняет, отпросилась и сделала все, как велел. Киршал приходит радостный

и объявляет: «Настал день, которого я долго ждал. День, когда не стало того, кто наши школы закрыл, кто хотел нас выселить, чтобы мы свою землю забыли. Дай мне вина, буду пьянствовать сегодня». Да, были и счастливые дни...

– Не надо плакать, Нина Ясоновна.

– Мои дети не все знают. Не знают, что мы пережили. Люди ночами не спали, чтобы придумать, что наговорить на нас, на нашу семью, на наших детей. И чего только не наговаривали. А меня кое-кто из грузин не любил за то, что я, грузинка, поддерживаю абхазских детей, что я на их стороне. А Киршал считал себя счастливым, еще и от того, что его понимали честные люди, молодежь его любила, ей он помогал учиться, на работу устраивал.

– Каким его помните в последние дни? Какое у него было настроение?

– Он спокойно никогда не жил. Всегда ощущалась тревога, напряжение. Но лучше, конечно, ему было, чем в 50-е, 60-е годы. Его работа в Ткварчели устраивала (был собором «Апсны Капш»), а люди, которые его преследовали, уже потеряли свои кресла. Он творчеством занимался всегда, и умирал – писал. Другьям посвящал свои стихи. Навещал их каждую неделю, возвращаясь из Ткварчели в Сухуми – семьи Дмитрия Гулиа, Баграта Шинкуба, Ивана Папаскири, Шалвы Цвижба, Алексея Джонуа, Кумфа Ломиа, Бориса Гургулиа, Джумы Ахуба, Алексея Гогуа. «Как он нас всех объединял, – говорят они сейчас. – Близко к себе держал». Дружили мы семьями.

О многом можно вспомнить... Киршал меня просил, чтобы дети говорили на абхазском, знали абхазскую литературу, историю. Я этого добивалась. Ни в чем ему не отказывала. Перед смертью просил: «Я умираю, но ты сделай, чтобы кто-то из моих детей жил в Ткварчели». Он любил этот город, не хотел рвать корни свои в нем. Поэтому дочка

наша с семьей здесь живет, в его квартире. А теперь и я вернулась сюда.

– Но чтобы учить детей абхазскому, надо самой знать абхазский.

– Я знаю его. Мы и сейчас в семье говорим на абхазском, потому, что он так хотел. Повторяю, он не был националистом, считал, что каждый должен знать свой родной язык. Сама же я постепенно училась абхазскому. Ведь он все время мне читал стихи на абхазском. И все новинки – в газетах, книги, вслух читал – мне и детям. Я не стеснялась говорить по-абхазски, даже, если неправильно произносила слова. Сейчас и говорю и читаю хорошо.

– Это все невозможно было бы без большой любви...

– Мы всю жизнь жили дружно. Я всегда встречала его друзей с открытой душой, любила их. Киршал меня всегда понимал. Был со мной открыт, изливал душу, когда тяжело бывало. Я старалась его успокоить. Надеюсь, что удавалось. И ему становилось легче.

Когда ему было уже плохо, перед смертью, я привела из радиокомитета корреспондентов, которые записали его голос – стихи читал, вначале с трудом, но потом сильней и сильней. В те же дни я пригласила художника-фотографа Ивана Ивановича Жулинского, сделав вид, будто он случайно оказался возле больницы. Жулинский сделал много снимков. Они – последние. Но потом Киршал главврачу сказал: «Она захотела иметь мой голос, – я ей подарил, а теперь мое фото захотела на прощанье. Думает – обманула меня».

Одна из этих фотографий опубликована в книге стихов Киршала, изданной не так давно в «Алашаре».

АЗГӘАҘАҘА

Ғаанбзиала! – Икьыпхьын апоет иеизгақәа җба (1967), (1980) рҕы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Аҗак зхәода? – Икьыпхьын апоет иеизгақәа цшьба (1967), (1968), (1980), (1988) рҕы. Автор ицстазаара далтаанза итыцыз ацхьатәқәа җ-шәкәык рҕы «исазтаауада», «сазхәауада» хәа ианыз ажәақәа, анаҗс-тәикәа рҕы ицсахын «ссызтауада», «сазхәода» хәа; «исымздода» хәа актәи ашәкәы аҕы ианыз, егьырт ах-тыжырак рҕы «исымыздода» хәа икьыпхьын. Ара ианахцдо атекст аҗбатәи ашәкәы аҕнытә иаагоуп.

Ацарақәа. – Икьыпхьын апоет иеизгақәа хцә (1967), (1980), (1988) рҕы. Рацхьатәи атыжыраан «еибарчыр-чыруеит» хәа иҗыз ажәа, «еибарчырчыруеит» хәа еиццаны икьпхьуп ашытахь итыцыз ашәкәкәа рҕы. Ара ианахцдо атекст ацхьатәи авариант ауп.

Ашлиапа. – Икьыпхьын апоет иеизгақәа цшьба (1967), (1968), (1980), (1988), журнал «Алашара» (1998, № 4) рҕы. Рацхьатәи атыжыраан «ҕа-шлиапак» хәа ианыз ажәа, егьырт рҕы «ҕа шлиапак» хәа икьыпхьын; актәи аҗбатәи ашәкәкәа рҕы «иштцшшоу» хәа иҗыз ажәа, егьырахь «иштцшшоу» хәа еиҗакын. Ара ианахцдо атекст аҗбатәи ашәкәы аҕнытә иаагоуп.

«Ахра схалеит, ахра ду!» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа цшьба (1967), (1968), (1980), (1988) рҕы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Абзиабара ажәа енагь ицкәыноуп...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа цшьба (1967), (1968), (1980), (1984) рҕы. Атекстқәа еипшымзаарас ирымоу апунктуациатә дыркақәа

рыргылашыоуп. Ара ианахцо атекст ашытахь итытцкээз ашәкәкәа ркынтә иаагоуп.

Дсазцаалон... – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1965, № 2), апоет иеизгакәа пшьба (1967), (1968), (1980), (1988) рфы. Актәии афбатәии ашәкәкәа рфы «фыц», «узацәцазом» хәа икоу ажәакәа, егырт ашәкәкәык рфы ипсахуп «фыцк», «узацәцом» хәа; «хфыцъагы» хәа рапхьатәи атыжьраан иану, афбатәи афы «хфыцъегы» хәа икоуп, атыхәтәантәикәа рыфбагы рфы «хфыцъегы» хәа. Ара ианахцо атекст аагоуп афбатәи ашәкәы акнытә. М. Т. Бҕажәба изкуп. (Д. Ч.).

«Аптакәа хыцын...» – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1964, №2), анафс апоет иеизгакәа фба (1967), (1980) рфы. Ажурналтә варинат ажәеинраала «Аапынра» хәа хыс иаман. Ашәкәкәа ирну атексткәа еипшымзаара рымазам.

«Дзыкәныкәоз, пкарас имаз абарт ракәын...» – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1965, № 2), апоет иеизгакәа пшьба (1967), (1968), (1980), (1988) рфы. Атексткәа еипшымзаара рымазам.

«Афны гылан абрака, афатцәгы феиуан...» – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1965, № 2), апоет иеизгакәа пшьба (1967), (1968), (1980), (1988) рфы. Актәии афбатәии ашәкәкәа рфы «уажә» хәа иану ажәа, егырт рфы ипсахуа «уажәы» хәа; рапхьатәи атыжьраан «шәсзапхьеишь» хәа ифыз ажәа, егырт ашәкәкәа рфы «шәысзапхьеишь» хәа икьыпхьын. Ара ианахцо атекст афбатәи ашәкәы акнытә иаагоуп.

«Снеиуеит сара солдатцас сгәышпы тыган...» – Икьыпхьын апоет иеизгакәа пшьба (1967), (1968), (1980), (1988) рфы. Рапхьатәи атыжьраан ажәакәа «салдатцас», «ансылтцлак», «санрызхәыццлак» хәа ифыз, егырт ашәкәкәа зегы рфы «содатцас», «ансылтцлак», «санрызхәыццлак» хәа ирнуп. Ара ианахцо атекст ашытахь итытцкээз ашәкәкәа ркынтә иаагоуп.

Амариял. – Икыпхын ажурнал «Алашара» (1965, № 2), апоет иеизгақаа пшыба (1967), (1968), (1980), (1988) рфы. Рапхыатәи ашәкәы иаңыз арееирақаа рфы иарбан ажәа «узыртәуа» хәа акәымкәа, «узыртәуа» хәа иапхыатәуп. Уи арееира икәныкәаны икыпхыуп егырт атыжырақаа зегы рфы. Ажәақаа «зпсы», «икастдалакь» хәа актәи атыжыраан ианыз, егырт рфы еидакуп «зыпсы», «икастдалакь» хәа. Афбатәи астрофа актәи атыжырафы «О, сыхаара...» хәа иалагоз, егырт ашәкәкәа рфы абжыткәа «О» агырханы икыпхыуп. Хара атексткәа еифыбааны иаагоит ара ианахцо атекст.

«Ашьақәа иргәылкәан арфашкәа неиуеит...» – Икыпхын ажурнал «Алашара» (1965, № 2), апоет иеизгақаа хәба (1967), (1968), (1980), (1984), (1988) рфы. Рапхыатәи атыжымтафы «цеи-цеиуеит» хәа ианыз ажәа, егырт ашәкәкәа зегы рфы «цеицеиуеит» хәа икыпхыуп. Ара ианахцо атекст ашытахытәи атыжымтақаа ркынтә иаагоуп.

Ашәах. – Икыпхын апоет иеизгақаа хқа (1967), (1968), (1980) рфы. Атексткәа еипшымзаара рымазам.

Ицәажәаз ахахә. – Икыпхын апоет иеизгақаа җба (1967), (1968) рфы. Рапхыатәи ашәкәы афы «илутәуеи», «хнызкь» хәа иҗу ажәақаа, аҗбатәи афы «илутәуеи», «х-нызкь» хәа ипсахуп. Ара ианахцо атекст аҗбатәи ашәкәы акнытә иаагоуп. Автор зызбахә имоу апроф. Г. Ф. Турчанинов (1902–1989). Майкәап ипшааз ахахә ианыз ашыра апсышәала дахыапхыаз ауп (Д. Ч.).

«Жәаха ичаркыуа лак са исыштан...» – Икыпхын апоет иеизгақаа җба (1967), (1968) рфы. Актәи ашәкәы афы «издыруазеи» хәа иҗу ажәа, аҗбатәи афы «издыруазыз» хәа ипсахуп. Ара ианахцо атекст аҗбатәи авариянт ауп.

Апсатцлақәа. – Икыпхын апоет иеизгақаа хқа (1967), (1980), (1988) рфы. Аҗбатәи ахқатәи атыжырақаа рфы ипсахуп аҗбатәи астрофа актәи ацәахәа. Рапхыатәи

атыжыраан «Шәара шәкәыпшқәоуп кры шәхытцыргыы» хәа икәз ацынхәрас, еиҥахәоуп актәи астрофа аҕнытәи ахпәтәи ацәахәа – «Шәара шәреипшуп хәхәса хәычқәа». Ари апсәхра алазгалаз дызустоу шыақәыргыланы излаҳамам ала, ажәа «салдатқас» атыңан «солдатқас» хәа еиҥакны, ара ианахцәо атекст актәи ашәкәы аҕнытә иаагоит.

Уахынлатәи ахәыцра. – Икыпхыын апоет иеизгақәа хпә (1967), (1980), (1988) рҕы. Актәи ашәкәы аҕы «инхәатны», «с-Апсынра», «иштызымхуа», «уламыс оуп», «игәҕәоуп» хәа ашышьатә форма змақәаз ажәақәа, егырт рҕы «инахәатны», «Сапсынра», «иштызымхуа», «уламысоуп», «игәҕәазоуп» хәа ипсәхын. Ара ианахцәо атекст авариантқәа еиҕыбааны, аха апхәтәи апыжәара аҕаны иаагоуп.

«Зегы бзиоуп Апсынтәыла...» – Икыпхыын апоет иеизгақәа пшьба (1967), (1980), (1984), (1988) рҕы. Актәи ахпәтәи атыжырақәа рҕы «гәык-псыкала» хәа иану ажәа, афбатәи ахпәтәи рҕы «гәык-псык ала» хәа икыпхыуп. Хәра араҕа рапхәтәи авариант анахцәоит.

Ахәылпцыс. – Икыпхыын апоет иеизгақәа хпә (1967), (1968), (1988) рҕы. Актәи ашәкәы иацу арееирақәа рҕы иарбоуп ажәа «ахулапцыс» хәа акәымкәа, ишапхәтәу «ахулпцыс» ауп хәа. Ус анкәха, иахәтәи хагрфика инақәыршәаны уи ажәа «ахәылпцыс» хәа ауп иишашахо.

«Еилашуеит амшын агәарахәа...» – Икыпхыын ажурнал «Алашара» (1966, № 2) аҕы «Амшыни сарей» хәа хыс иаманы. Анафс ирнылеит апоет иеизгақәа пшьба (1967), (1968), (1980), (1988). Рапхәтәи атыжыраан «истахыз», «апырцәқәа», «сацәажәоит» хәа ифыз ажәақәа, егырт рҕы «истахызыз», «апрыцәқәа», «хаицәажәоит» хәа икыпхыуп. Актәи ашәкәы иану атекст апыжәара аҕаны, аха егыртгыы ирҕыбааны ианахцәоит арҕиамта.

«Ауаа ирхэозеи?» – Икыпхын ажурнал «Алашара» (1966, № 2; 1998, № 4), апоет иеизгақаа хэба (1967), (1968), (1980), (1984), (1988) рфы. Ажэеинраала ахы аңхытэикэа Ө-тыжырак рфы артэикэа (кавычки) итаргылазамкэа икыпхыуп, анаӨстэикэа рфы артэикэа итаргылоуп. Харгы артэикэа итаргыланы ианахдоит. Актэи ашэкэы афы «еиҫа аацэыртцуеит» хэа иӨу ажэа, егырт зеггы рфы «еиҫаацэыртцуеит» хэа икоуп; актэи аӨбатэи атыжырақэа раан «шыҫахыла» хэа ианыз ажэа, анаӨс итытыз ахшэкэык рфы «шыҫахыҫа» хэа ипсахын; аңшыбатэи мацарафы «ацкыс» хэа ианылаз ажэа, егырт зеггы рфы «аткыс» хэа икоуп. Араҫа атекстқэа еифыбааны, аха аңхытэикэа еиҫа апыжэара рытаны ианахдоит.

«Чыдала иныхэаҫа аннумкыл...» – Икыпхын апоет иеизгақаа пшыба (1967), (1968), (1980), (1988) рфы. Аңхытэикэа Ө-тыжырак рфы ажэеинраала строфала еихшамкэа, ацэахэақэа зеггы еишытаргыланы иануп, ирыштанеиуа егырт аӨба рфы уи строфала еихшаны (6–6–5–6) икыпхыуп. АӨбатэи ашэкэы инаркны арфеиамҫа иагырхоуп, актэи атыжырафы и-17- тэиз ацэахэа «Толбошыс даныкоумҫа, дыхиоуп» хэа иҫаз. Автор ипҫҫазаара далымҫҫацыт ари ацэахэа ацрыхны 1968 ш. ианкыпхыыз. Убри аҫнытэ ара ианахҫо атекст уаантэи иаагоуп.

Шыыбжыонк азы. – Икыпхын апоет иеизгақаа хҫа (1967), (1980), (1988) рфы. Актэи ашэкэы афы 7-тэи астрофа аӨбатэи ацэахэаҫы иҫаз ажэа «илаҫаны» атыҫан, егырт рфы иануп «иқэкны»; раңхыатэи атыжыраан «пхынычкэын» хэа иӨыз ажэа, егырт рфы «пхынычкэын» хэа ирнуп. Ара ианахҫо атекст ашыҫахытэи ашэкэқэа рҫынтэ иаагоуп.

Ахыажь напхҫафы. – Икыпхын апоет иеизгақаа пшыба (1967), (1968), (1980), (1988); ажурнал «Алашара» (1998, №4) рфы. Актэи ашэкэы иацыз арееирақэа рфы иарбан акыпхыраан игханы ианылаз ажэа «иаалган», «иа-

алаган» хэа ишапхьатэу. Иара убас, рапхьатэи атыжьраан «сеидроу», «иата дырхынхэит» хэа ифыз ажэакэа, егырт ахшэкэык рфы «седру», «еитадырхынхэит» хэа ипсахуп; актэи афбатэи ашэкэкэа рфы «амузыка», «ифалаз» хэа ианыз ажэакэа, ашътахь итыцыз ф-шэкэык рфы «амузыка», «изфалаз» хэа еитакны икыпхьуп. Ара ианахцо атекст атыхэтэан итыцыз ашэкэкэа рфынтэ иаагоуп.

«Ицеит икаууа ашыкэсқэа...» – Икыпхьын апоет иеизгақэа пшьба (1967), (1980), (1984), (1988) рфы. Рапхьатэикэа афтыжьрак рфы «нак хара» хэа ифыз ажэеицааира, егырт рфы «нак-хара» хэа афышьатэ форма шътнахит; апхьатэикэа х-тыжьымтак рфы «икэашзагы» хэа ианыз ажэа, апшьбатэи афы «икэашзагы» хэа ипсахуп; актэи ахпатэи ашэкэкэа рфы «агэгы» хэа ианыз ажэа, афбатэи апшьбатэи рфы «агэы» хэа еитакны икыпхьуп. Ара ианахцо атекст рапхьатэи ашэкэы акнытэ иаагоуп.

Акоммунист иаша. – Икыпхьын ажурнал «Алаша-ра»(1968, № 10) адакыакэа рфы «Ауаф иаша» хэа хыс иаманы, анафс ирнылеит апоет иеизгақэа пшьба (1967), (1968), (1980), (1980). Рапхьатэи атыжьрафы «амра», «угэакра аан», «иан ипсадгыл» хэа ифқээз, егырт зегы рфы «мра», «угэакраан», «иан-ипсадгыл» хэа икыпхьын; «зынзаск» хэа актэи, афбатэи, ахпатэи ашэкэкэа рфы ианыз, атыхэтэантэи афы «зынзак» хэа иануп. Ара ианахцо атекст апхьатэи ф-тыжьрак рфынтэ иаагоуп. Арфеиамта Нури Акаба Рацъаб-ипа (1916–1997) ихъзынфылоуп. Аамтак азы Апсны атуризм акомитет напхгара аитон (Д. Ч.).

«Ақэнамгақэа анызбауа...» – Икыпхьын апоет иеизгақэа хда (1967), (1980), (1988) рфы. Рапхьатэи атыжьраан «митэкэоуп» хэа ианыз ажэа, егырт рфы ипсахын «митэыкоуп» хэа. Ара ианахцо атекст актэи ашэкэы акнытэ иаагоуп.

«Ҳаиқашәараны ҳақамзи...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа цшыба (1967), (1968), (1980), (1988) рґы. Актәи ашәкәы аґы «икас-касуеит» хәа иану ажәа, егьырт зегьы рыкны «икаскасуеит» хәа ицсахуп. Ара ианахцо атекст ашьтахь итытцыз ашәкәкәа ркынтә иаагоуп.

«Бзиак кастеит хәа анлаҳалак сан...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа хґа (1967), (1968), (1980) рґы. Рапхьатәи атыжьраан «анлаҳалакь», «лґы зәзәа-лнапы», «анубалакь», «ануцылалакь», «мышкы аха-мышк» хәа зыышыақәа ыказ ажәақәа, егьырт аштыжьрак рґы «анлаҳалак», «лґы-лнапы зәзәа», «анубалак», «ануцылалак», «мышкы-ахамышк» хәа икьыпхьуп; актәии ашбатәии атыжьрақәа рґы «лґа», «дызғабханы» хәа ишыз ажәақәа, ахґатәи аґы «лґы», «дызғабны» хәа ицсахуп. Ара ианахцо атекст ашбатәи ашәкәы аґнытә иаагоуп.

«Иитаху зегьы иара имоуп...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа цшыба (1967), (1968), (1980), (1988) рґы. Атекст-кәа еипшымзаара рымазам.

«Ацссацәа». – Икьыпхьын 1967 ш. рзы итытцыз апоет еизга «Ахәырбґгыц» аґы. Ара ианахцо атекст уахьынтәи иаагоуп.

«Даагылазар бзиарамзар...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа шба (1967), (1980) рґы. Атексткәа еипшымзаара рымазам.

«Амшын, уаагыл, уххь згеит...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа шба (1967), (1980) рґы. Рапхьатәи атыжьраан «уххьзгеит» хәа ишыз ажәа, ашбатәи аґы «уххь згеит» хәа икьыпхьын. Ара ианахцо атекст ашьтахь итытцыз ашәкәы аґнытә иаагоуп.

«Абар, абар, сахьнеиуа сықәпраа...» – Икьыпхьын журнал «Алашара» (1966, № 4), апоет иеизгақәа хәба (1967), (1968), (1980), (1984), (1988) рґы. Актәи ашәкәы иацу арееира ажәа «сардысареи» гханы ишцаз хнарбоит. Уи анаштәи атыжьрақәа рґы ириашоуп «сардысра»

хәа. Ажәеинраала ахы азто актәи ацәахәа ашыыақәа еипшыи: аџбатәи ашәкәы афы уи «Абар, абар, сахънеиуа сықәпраа» хәа иануп, егырт атыжърақәа зегы рфы «Абар, абар! Сахънеиуа сықәпраа» хәа ауп ишырну. Аџбатәи атыжъраан «ашъабста», «ипҳеипҳеиуеит», «ашәтқас», «сзымкәшәеит» хәа ианылаз ажәақәа, егырт ашәкәқәа зегы рфы «ашъабыста», «ипҳеи-пҳеиуеит», «ашәт-қас», «сзымыкәшәеит» хәа икоуп; актәи ашәкәы афы «кры сәатцо» хәа иану ажәа, егырт зегы рфы ажәакны «крысәатцо» хәа ипсахуп. Ара ианахцо атекст аџбатәи (1968) аҕнытә иаагоуп.

Шәара шәазхәыц... – Икыпхыи ажуриал «Алашара» (1970, №2, 1974, № 1) афы. Арфеиамта уаҕа ахы алкааны иарбамызт ацәахәақәагы ироуны еипшын – «Сыџуа сышнеиуаз сахапалт ақәыц...» хәа. Анаџс ирнылеит апоет иеизгақәа хҕа (1978), (1981), (1988). Ашәкәқәа ирну атекстқәа еипшыи заара рымам.

Аиаша азыхәан. – Икыпхыи апоет иеизгақәа хҕа (1978), (1981), (1988) рфы. Рапхәтәикәа џ-тыжърак рфы «зықәпауаз» хәа ианыз ажәа, ахпәтәи афы «зықәпоз» хәа ипсахуп. Ара ианахцо апхъа итытыз ашәкәқәа рвариант ауп.

«Агәабзиара уман, ахабзиара уман...» – Икыпхыи ажуриал «Алашара» (1976, № 1); апоет иеизгақәа хҕа (1978), (1981), (1988) рфы. Атекстқәа еипшыи заара рымазам.

Акрызлытца... – Икыпхыи ажуриал «Алашара» (1976, №1); апоет иеизгақәа џба (1978), (1981) рфы. Ажәеинраала ахы атаны иахыкыпххаз ашәкәқәа рфоуп. Ажуриалтә вариант афы уи актәи ацәахәалоуп ахъз шарбаз. Атекстқәа еипшыи заара рымазам.

«Ашықәсқәа цоит акатахәа еишъталан...» – Икыпхыи ажуриал «Алашара» (1974, № 12); апоет иеизгақәа хҕа (1978), (1981), (1988) рфы. Актәи ашәкәы афы «цацыпхъаза» хәа иану ажәа, анаџстәикәа рфы «цацыпхъаза» хәа ипсахуп. Ара ианахцо атекст ашътахъ итытқәаз ашәкәқәа рфынтә иаагоуп.

Сара сгәыгуеит. – Икьыпхьын апоет иеизгақаа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

«Шәы-гәтакык сыгәтыхоуп...» – Икьыпхьын апоет иеизгақаа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Актәии ахқатәии ашәкәқаа рфы «исыздыруам» хәа ианыз ажәа, аѡбатәи афы ипсахын «исыздыруама» хәа. Ара ианахқо атекст актәи вариант ауп.

«Амѡа устѡм, суѡагылоит...» – Икьыпхьын апоет иеизгақаа ѡба (1978), (1981) рфы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

Шәача. – Икьыпхьын 1978 ш. итытыз апоет иеизга «Ақьиацәа рымѡа» афы. Харгыы уаантәи псахрада иаагоит.

Ардәына. – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1978, № 5); апоет иеизгақаа ѡба (1978), (1981) рфы. Арѡиамта ахыз атаны иахькьыпхьхаз ашәкәқаа рѡоуп. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

«Акәалаа зго алеипш...» – Икьыпхьын апоет иеизгақаа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

«Избац уоуп хәа сукәгәығны...» – Икьыпхьын апоет иеизгақаа ѡба (1978), (1981) рфы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

Сара сзыхәан Октиабр. – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1964, №5) афы «Октиабр» хәа хыс иаманы. Ианылеит 1967 ш. рзы итытыз «Ахәырбгыыц» захьзыз иеизгафы. Ара ианахқо атекст ашәкәы афны псахрада иаагоуп.

Март 4 рзы. – Икьыпхьын апоет иеизгақаа хәба (1958), (1960), (1968), (1979), (1988) рфы, насгыы ажурнал «Алашара» (1958, № 1). Рапхьатәи атыжьраан арѡиамта ахы «Март 4 рзы» хәа икан, настәикәа рфы «Март пшьба» ипсахны иркьыпхьуан. Атекстқаа аипшымзаарақаа рацәаны ирымоуп. Хамѡашьѡ иаабоит ақхьатәи атыжьра ашьтахь,

ажәеинраала автор акыр аус шадиулаз. Актәи атыжьраан иара шыақғылан 99 цәахәа рыла, афбатәи (1960) иамоуп 73 цәахәа.

Апсахрақәа зныпшуа ацәахәақәа рагырхара адаггы ажәақәа рфышыақәаггы ахьеикәшәо даара ирацәоуп. Урт еиқырпшны ргәатара ааста апхьаф изы еиха имариахап хәа хгәы иаанагоит азгәатә антцәамтағы актәи атыжьра шеибгоу иаагар.

1960 шықәса инаркны ари ажәеинраала знылаз ашәкәқәа рғгы айбгарақәа хдылоит. Убас, «Амахәқәа шәтити» (1960) захьзу аизгағы ари арфеиамта 56-тәи ацәахәа «Аекыдкьан ианцоз» анафстәи ашәкәқәа рғы иб-жьажьуп. Афбатәи аизгағы «хапсҭазаара», «азеипшнхара» хәа ифә ажәақәа, егырт рғы «хапсҭазаара», «азеипш нхара» хәа еитцакуп; афбатәи ахпәтәи аизгақәа рғы «пхьака», «азеипштә», «рзы акәын», «абахча еипш», «игылауа», хәа иану, апшьбатәии ахәбатәии рғы «пхьа», «азеипш», «рзакәын», «абахчеипш», «игыло» хәа ипсахуп.

Ари ианахто атекст хадарала 1968 ш. рзы итыцыз апоет ишәкәы «Иалкаау» афкнытә иаагоуп.

МАРТ 4 РЗЫ

Акәарақәа хытны,

Ицон ихыжжы.

Амраггы ицәыртцны

Ипхейт икажжы.

Апсны Асовет мчы,

Лашо ишыақәгылт.

Апсуа нхәф ихәыцггы,

Ашкол мфә днанылт.

Амшггы иацлеит,

Ицоит ипхынрахо.

Жәлары адныхәалоит

Ианырба иргәәпхо.
Гәыртланы нхароуп
Иафәытцит атәра.
Идыргылт азауадқәа,
Апсны иахьа ара.
Рымч ду еилартан,
Аарыхра фартцеит.
Абна амца нацрартан,
Афеида раазеит.
Ачаи плантацияқәа,
Убас ирацәахеит.
Азеипштә қәатцақәа
Итцегь еихахеит.
Изазоит қархақәа,
Амхы еиужь латцоуп.
Ханаара ацитрусқәа
Рыла ипшзоуп.
Ажәлар гәыргьаны,
Игылоит рбағьғытын.
Арад ирыбжагыланы,
Ифырхуеит ататын.
Хыхьынтәи ирықәычцоит,
Амра ашәахәа.
Цафәнтәи ирыхәапшуеит,
Ажь, азахәа.
Уи адагьы арафа
Ихамоуп амал,
Арацәа еикәатцәфафа,
Амажьуп Тфәарчал.
Иахтәахтәит, иахтәахтәит,
Ашьха Лашькьындар!
Ха хамч аихахтәит,
Ухахәапш, абар!

Ашьхаҕы агэы еисыбжъ,
Гоит аматор.
Анахътэи ахысыбжъ,
Ахрақәа еимнадоит.
Абраҕаҕы дыҕоуп,
Лакоба Нестор,
Апартия иднатцаз,
Аусқәа нагзо.
Аменшевикцәа
Ацәхасуа Ацсны
Ианахтәз,
Ханацәа ҕызы-ҕызуа,
Ахәыштаараҕы иантәаз,
Рычкәынцәа рхыбаҳәа,
Афронтахъ ианцоз,
Абцарла еибытаны,
Ахысбыжықәа ангоз,
Кәыдры ацәкәырцақәа ргылан,
Аекыдкьо ианцоз,
«Къаразаа» ирацгылан
Аҕацәа зыцкьоу,
Ажәлар ирыхәо азы,
Енаҕь иаапсафыз,
Ирцырхагоу азы,
Енаҕы иқәҕафыз,
Ацсын-хәычы дуны
Икаларц зтахыз,
Ишыбзиоу дырны,
Уи злацш ахыз,
Аиашьарақәа ирылатцәо,
Иҕәҕәаны икаларц,
Ацсны хәа игәырҕатцәа,
Зыцсы зшыо хзааларц,

Ажәларгы бзиа ирбоз,
 Апартиагы убас,
 Убри амѡа иазықәпоз
 Иазыказ уаѡцас,
 Аға ишыыцра аѡакшеит,
 Уаѡрала уаниааи,
 Хәшәыла уирхышәашәеит,
 Уцәеи-ужыи даиааит.
 Аха уи илымшеит,
 Аиаша ихәәчырц,
 Убзиара ххамштзеит,
 Иказам иңсырц.
 Ажәлар бзиа ирбо
 Ус ирзра мариам,
 Аиашьара иаңугы
 Ус еилагауам.
 Ишдыру еиңш абас
 Апартиа иамоуп казшьас,
 Ииашоу дариашоит,
 Ихәәхәоу дхәәхәоуп,
 Апартиа зегь цнашәоит,
 Апартиа мчы гәгәоуп.

Аиңырцра. – Икыпцхын апоет иеизгақәа цшьба (1968), (1980), (1984), (1988) рҕы. Рапхьатәи атыжьраан ажәеинраала шыақәгылан фба-фба цәәхәа икоу цшь-строфак рыла. Анаѡс итытыз ашәкәқәа рҕы аңшыбатәи астрофа иамоуп 7 цәәхәак. Урт рҕы ахәбатәи ацәәхәа «Баша амала улзыңшуп» ҕынтә еиҗәхәхеит. Ара ианахцо атекст актәи ашәкәы аҕнытә иаагоуп.

Иаарту ашәкәы Кәәкәана иахь. – Икыпцхын 1968 ш. итытыз апоет ишәкәы «Иалкаау» аҕы. Ара ианахцо атекст уаантәи иаагоуп.

Ейха еигъуп хәа сгәы иаанагоит. – Икьыпхьын апоет иеизгақәа җба (1968), (1980) рҕы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Ацсы аҗазаара, ари зегъы ирыхәтоуп...» – Икьыпхьын журнал «Алашара» (1983, №6), анаҗс 1988 ш. рзы итыцыз апоет иеизгеи рҕы. Ара ианахцо атекст ашәкәы аҕнытә иа-агоуп.

«Шәыбзиа зхәо уаҕы шәидгылом...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа хҗа (1968), (1980), (1988) рҕы. Рапхьатәи атыжраҕы 6-тәи астрофа аҗшыбатәи ацәахәа «Уа шәышиашамыз сызбеит» хәа иҕаз, егырт ашәкәқәа рҕы «Аха шәыгәтыха уа ишәымхәеит» хәа ицсахны икьыпхьын. Уи ацсахра алазгалаз дызлашыақыргылам ала, хара иаанхажьуеит автор ицстазаара далцаанза итижхьаз ишәкәы ианыз авариянт. Рапхьатәи ашәкәы аҕы «иҗоуп хәангы» хәа иану ажәа, егырт атыжрақәа рҕы ириашан «иҗоупхәангы» хәа. Араҕа арееира аанхажьуеит.

«Ацх цәыршәаган...» – Икьыпхьын 1968 ш. итыцыз апоет ишәкәы «Иалкаау» аҕы. Харгы цсахрада уаантәи иаагоит.

Иҕшәаз абҕыцқәа. – Икьыпхьын 1968 ш. итыцыз апоет ишәкәы «Иалкаау» аҕы. Харгы цсахрада уаантәи иаагоит.

Ацла ацстазаара. – Икьыпхьын апоет иеизгақәа җба (1968), (1980) рҕы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Ахра илбааҕыны, ахьхәхәа...» – Икьыпхьын журнал «Алашара» (1967, № 10), апоет 1968 ш. итыцыз иеизга «Иалкаау» рҕы. Ара ианахцо атекст ашәкәы аҕнытә цсахрада иаагоуп.

Исхароузеи, дида хаас! – Икьыпхьын журнал «Алашара» (1967, № 10), апоет иеизгақәа җба (1968), (1980) рҕы. Актәи ашәкәы аҕы ажәеинраала шыақғылоуп цшыба-цшыба иҕоу 7 строфак рыла. Аҗбатәи атыжра – 6 стро-

фак ыкоуп, аха ахэбатэи астрофа шыақэгылоуп 6 цэахэак
рыла. Уи зыхкыаз аэбатэи ашэкэы афы ахэбатэи астрофа
хзыкэшо ф-цэахэак агырханы, уи астофа абжеи иацнеи-
уази ахьейпшьхаз ауп. Ара ианахцойт ихатэау апхьатэи
авариант.

«Шака цуазеи, мшэан, сара...» – Икыпхьын ажур-
нал «Алашара» (1967, № 10; 1998, № 4; 2008, № 2), апо-
ет иеизгакэа цшьба (1968), (1980), (1984), (1988) рфы.
Рапхьатэи атыжыраан «атэа-цла» хэа ианыз ажэа, егырт
зегы рфы «атэатцла» хэа ирнуп. Иара убас, актэи ашэкэы
афы 6-тэи астрофа зланцэоз ацэахэа «сара сықарахь
снаскеийжытеи» афынтэ иагырхоуп ажэа «сара». Ара
ианахцо атекст ашытахь итыцкэаз ашэкэкэа рфынтэ иаа-
гоуп.

Ауаф «тата». – Икыпхьын апоет иеизгакэа хца
(1968), (1980), (1988) рфы. Рапхьатэи ашэкэы афын ыкоуп
ажэеинраала злахыркэшоу ф-цэахэак, егырт атыжыракэа
ирнымлаз. Абар урт:

Шака ибзиаэ иашаны,
Абас ыкоу дгэатаны,
Игэра рымго ицсы таны,
Ицэгьаракэа гэатаны,
Абга билет итаны,
Нак илгазар ирласны!

Икалап, апоет ицстазаара даналц итыцуаз ишэкэкэа
еикэзыршэози, аредаторцэеи ырыпхьазаар, арт
ацэахэакэа мцхэуп, реинаалашыгы нагзам хэа. Рапхьатэи
атыжыраан «емырха еырдагэаны», «рдачаркэа», «ириа-
шоит» хэа иану ажэакэа, анаэстэи атыжыракэа рфы
«емырха-еырдагэаны», «рдычаркэа», «иршоит» хэа
ицсахуп. Ара ианахцо атекст ашытахь итыжыыз ашэкэкэа
рфынтэ иаагоуп.

Ех, шыри! – Икыпхын 1968 ш. итыттыз апоет иеизга «Иалкаау» афы. Харгы уахынтә псахрада ианахтоит.

«Зны сгәы цыруеит, зны ашыха схалоит...» – Икыпхын апоет иеизгақаа ѡба (1968), (1980) рфы. Актәи ашәкәы афы «сгәахәра» хәа ианыз ажәа, аѡбатәи афы «сгәы ахәра» хәа ипсахын. Ара ианахто атекст ашыхәтәи атыжыра аҕнытә иаагоуп.

«Тынхара зуа иҕада...» – Икыпхын 1968 ш. итыттыз апоет еизга «Иалкаау» афы. Харгы уахынтә псахрада иаагоит.

«Аҕәытәа аҕықәаҕ уи ауаѡ амца еиқәйтдан...» – Икыпхын апоет иеизгақаа ѡба(1968), (1980) рфы. Атекстқаа еицшымзаара рымазам.

«Уаѡ иимхәац исхәарызеи?» – Икыпхын апоет иеизгақаа хҕа (1968), (1980), (1988) рфы. Актәи ашәкәи егырт атыжымтақәеи рфы еицшымкәа иануп ахҕатәи астрофаҕы ахҕатәи ацәахәа. Раҕхәатәи авариянт «Сыетцә кыду икашәахыоу» хәа иҕаз, псаххеит «Сыетцә, дыҕоу сара сыда» хәа. Ари аҕсахра зыхкәыз злахзымдыруала, ара ианахто апоет дызхааныз аҕхәатәи итыжыра аҕнытә иаагоуп.

«Есқынагы иаҕахуп ақәцара...» – Икыпхын апоет иеизгақаа хҕа (1968), (1980), (1988) рфы. Раҕхәатәи атыжыраан «есқынагы», «уст – хәа» ианыз, егырт аҕтыжырак рфы ипсахын «есқынагы», «устхәа». Ара ианахто атекст ашыхә итытцқәаз ашәкәқәа рҕынтә иаагоуп.

«Ашыха схалон, схалон, схалон...» – Икыпхын 1968 ш. итыттыз апоет иеизга «Иалкаау». Харгы уахынтәи псахрада иаагоит.

«Бара бзиа бызбоит схәар...» – Икыпхын апоет иеизгақаа ѡба (1968), (1980) рфы. Атекстқаа еицшымзаара рымазам.

Ажәытә уаѡ. – Икыпхын апоет иеизгақаа хҕа (1968), (1980), (1988) рфы. Актәи ашәкәы афы 4-тәи астрофа

Шьмаф дгэаит. – Икыпхын 1968 ш. итыцыз апоет иеизга «Иалкаау» афы. Ара ианахцо атекстгы псахрада уантэи иаагоуп. Шьмаф Ачба Аалзга Ацста афадатэи аган зтэыз аҭауадцэа ртынха. (Д. Ч.)

Аиаша иагеит. – Икыпхын 1968 ш. рзы итыцыз апоет иеизга «Иалкаау» афы. Ара ианахцо атекстгы уантэи псахрада иаагоуп.

Аизара. – Икыпхын 1968 ш. итыцыз апоет иеизга «Иалкаау» афы. Ара ианахцо атекстгы уантэи псахрада иаагоуп.

Амѡа катцаѡа. – Икыпхын 1968 ш. итыцыз апоет иеизга «Иалкаау» афы. Ара ианахцо атекстгы уантэи псахрада иаагоуп.

Рапхьатэи араѡа. – Икыпхын 1968 ш. итыцыз апоет иеизга «Иалкаау» афы. Ара ианахцо атекстгы уантэи псахрада иаагоуп.

Иахьа. – Икыпхын 1968 ш. итыцыз апоет иеизга «Иалкаау» афы. Ара ианахцо атекстгы уантэи псахрада иаагоуп.

«Сара сѡыза – схѡыцра сыцуп...» – Икыпхын апоет иеизгаѡа ѡба (1968), (1980) рѡы. Рапхьатэи ашѡкѡы афы «суаа» хѡа иану ажѡа, аѡбатэи афы ипсахуп «суаа» хѡа. Ара ианахцо актэи ашѡкѡы иану атекст ауп.

Апхьазатэи апхѡыс – акосмонавт. – Икыпхын 1968 ш. рзы итыцыз апоет иеизга «Иалкаау» афы. Ара ианахцо атекстгы уантэи псахрада иаагоуп.

Убринахыс. – Икыпхын апоет иеизгаѡа хѡа (1968), (1980), (1988) рѡы. Атекстѡа еипшымзаара рымазам.

«Зыжь цаулоушѡа ажѡѡан иаѡѡакароуп...» – Икыпхын апоет иеизгаѡа хѡа (1968), (1980), (1988) рѡы. Актэи ашѡкѡы афы «иазыпшушѡа» иану ажѡа, егырт ѡѡ-ѡыжырак рѡы «иазыпшувашѡа» хѡа ипсахуп; апхьатэикѡа ѡ-шѡкѡык рѡы ажѡа «ачеи» хѡа иану, ахѡатэи афы «ачаи» хѡа еиѡакуп. Ара ианахцо атекст актэи ашѡкѡы аѡнытѡа иаагоуп.

Ардэына (Абаллада). – Икыпхын: журнал «Амцабз», 1969, № 4.

Ахысрақәа. – Икыпхын 1971 ш. итыцыз апоет иеизга «Аапынтәи ахәыцрақәа» афы. Харгыы уаантәи псахрада иаагоит.

Ткәарчалтәи акомфар. – Икыпхын 1971 ш. итыцыз апоет иеизга «Аапынтәи ахәыцрақәа» афы. Ара ианахцо атекст уаантәи псахрада иаагоуп.

Сгәы. – Икыпхын апоет иеизгақәа хқа (1971), (1981), (1988) рфы. Актәи ашәкәы афы «сгәахәарақәа» хәа ианыз ажәа, анафстәи атыжърақәа рфы ириашан «сгәахәарақәа» хәа. Ара ианахцо атекст ашътахь итыцыз ашәкәқәа ркынтә иаагоуп.

Абницәкыа. – Икыпхын апоет иеизгақәа хқа (1971), (1981), (1988) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Иахыа хәлаанза сгәы фарханы...» – Икыпхын апоет иеизгақәа хқа (1971), (1981), (1988) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Ацәгыа зуа, абжа изацуп. – Икыпхын апоет иеизгақәа хқа (1971), (1981), (1988) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Ицәагәаны иртан...» – Икыпхын апоет иеизгақәа фба (1971), (1981) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Тәкәажәык зны жьак лкын... – Икыпхын апоет иеизгақәа хқа (1971), (1981), (1988) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Жәеинраалак сапхьоит... – Икыпхын журнал «Алашара» (1976, № 1); апоет иеизгақәа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Аламыс. – Икыпхын журнал «Алашара» (1974, № 1); апоет иеизгақәа фба (1978), (1981) рфы. Арфеиамта ахы аманы иахкыпххаз ашәкәқәа рфоуп. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Шака цузеи... – Икыпхын ажурнал «Алашара» (1974, № 12); апоет иеизгақаа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Ажәеинраала ахыз ахьаиуз ашәкәқаа рфоуп, ажурналтә вариант афы уи аарцшын актәи ацәахәала. Ашәкәқаа ирну атекстқаа еипшымзаара рымазам.

«Сыблақаа, сыблақаа, ишәасхәарызеи...» – Икыпхын ажурнал «Алашара» (1974, № 12); апоет иеизгақаа ѡба (1978), (1981) рфы. Атекстқаа еипшымзаара рымам.

«Истахуп изжәырц азы...» – Икыпхын апоет иеизгақаа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

«Ацх еиҗәәтәуп, ишыкоу сызхәом...» – Икыпхын ажурнал «Алашара» (1974, №12); апоет иеизгақаа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Атекстқаа еипшымзаара рымам.

« – Уи ауаѡ дыпсит. – схәеит...» – Икыпхын апоет иеизгақаа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Атекстқаа еипшымзаара рымам.

Исыхьыз, сеидру... – Икыпхын апоет иеизгақаа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

Ушәкәы санаҗхьа... – Икыпхын апоет иеизгақаа ѡба (1978), (1981); ажурнал «Алашара» (2008, № 2) рфы. Ара апоет иалкааны ишимхәогы, ажәеинраала иатцаѡу 1968 ш. иҗаилнаркаауеит, зызбахә имоу Т. Аҗьба рапхьатәи ипоезиатә еизга «Ажәеинраалақаа» шакәу. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

«Сара бзиа бызбон, бызбатәкьон...» – Икыпхын ажурнал «Алашара» (1983, № 6), анаѡс 1988 ш. иҗыцыз апоет еизгеи. Ара ианахҗо атекст ашәкәы аҗнытә иаагоуп.

Аниута хәычы. – Икыпхын апоет иеизгақаа ѡба (1978), (1981) рфы. Изнылаз ашәкәқаа рфы згәаҗа хасабла иануп «Апоет Л.Озеров имоҗа илызкуп» хәа. Атекстқаа еипшымзаара рымам. Озеров (ижәлатәкьа

Гольдберг) Лев Адольф-ица (1914–1996) – апоет, аиҥагаџ, алитератураҥцааџы (Д. Ч.).

Са снеиаанза... – Икыыҥхын апоет иеизгақәа џба (1978), (1981) рҕы. Атекстқәа еиҥшымзаара рымам

Слатәан, саҥхьеит уара уџымҥа... – Икыыҥхын апоет иеизгақәа џба (1978), (1981) рҕы. Арака Кь. Чачхалиа зызбахә имоу 1969 ш. иҥыҥыз апоет В. Амаршьан ахҥатәи ишәкәы «Слахынҥа» ауп. Ускан В. Амаршьан аҥара иҥон Москва, 1970 ш. рзы дзылгаз А. М. Горки ихьз зху Алитературатә институт аҕы. Атекстқәа еиҥшымзаара рымам.

«Аҥх. Ақәа аун, ихкәеит...» – Икыыҥхын апоет иеизгақәа хҥа (1978), (1981), (1988) рҕы. Атекстқәа еиҥшымзаара рымазам.

Сара сеыхәа. – Икыыҥхын ажурнал «Алашара» (1978, № 5); апоет иеизгақәа хҥа (1978), (1981), (1988) рҕы. Раҥхьатәи аҥыжьраан «убрахь алагь» хәа ианыз ажәа, анаџстәикәа рҕы ириашаны «убрахьалагь» хәа икыыҥхын. Ара ианахҥо ашьтахьтәи авариаант ауп.

Шәгәышәҕаныз... – Икыыҥхын апоет иеизгақәа хҥа (1978), (1981), (1988) рҕы. Атекстқәа еиҥшымзаара рымазам.

Ақьиақәа амџа рызҥо. – Икыыҥхын апоет иеизгақәа хҥа (1978), (1981), (1988) рҕы. Актәи ашәкәы аҕы «ақьиақәа», «иказыжьша» хәа иану ажәақәа, анаџс иҥыҥқәаз рҕы «ақьиаарақәа», «иказмыжьша» хәа иҥсахуп. Ара ианахҥо атекст аҥхьатәи аҥыжьра аҥнытә иаагоуп.

Сыбзиабара. – Икыыҥхын апоет иеизгақәа хҥа (1978), (1981), (1988) рҕы. Атекстқәа еиҥшымзаара рымазам.

«Схала ауада сагәыларшәын...» – Икыыҥхын апоет иеизгақәа џба (1978), (1981) рҕы. Актәи ашәкәы аҕы «сгәы сеанзам» хәа ианыз, аџбатәи аҕы ажәакны еиҥцаны «сгәысеанзам» хәа икыыҥхын. Ара ианахҥо актәи авариаант ауп.

«Исықәлашыцеит, исхадыдит, исықәмацәысит...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Истахуп сара... – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1965, № 2); апоет иеизгақәа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Агаҕахь снықәлеит, абаҳча снытцис...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Арҕиамта злахыркәшоу ацәахәаҕы актәи ашәкәы аҕы «маиактас» ианыз ажәа, анаҕстәи атыжырақәа раан «лашарбагатас» хәа ицсахуп. Хәарада, еилкаауп урт ашәкәқәа реикәыршәаҕцәеи рредакторцәеи ари ацсахра заларгалаз – атәым бызшәа аҕнытә иаагоу ажәа ацынхәрас, уи ацакы аазырцшуаз ацсуа жәала ирыцсахит. Ус шакәугы, хара ара иаанхажьуеит автор рацхьатәи ивариант.

«Ишпазури, са сыпсуазар...». – Икьыпхьын апоет иеизгақәа ҕба (1978), (1981) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Ацх лашьца ба балыхәхәа. – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1974, № 12); апоет иеизгақәа ҕба (1978), (1981) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымам.

Бинагә. – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1974, № 1); апоет иеизгақәа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам. М. Т. Бҕажәба изку. Ахьз «Бинагә» баша лапшхырцагоуп.

Апсра, апсра ианадамха... – Икьыпхьын апоет иеизгақәа хқа (1978), (1981), (1988); ажурнал «Алашара» (2003, № 4; 2008, № 2) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Быхьзала. – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1974, № 1), апоет иеизгақәа ҕба (1976), (1981) рфы. Арҕиамта ахы аманы иахькьыпхьхаз ашәкәқәа рҕоуп. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Уара даара узтаху. – Икьыпхьын ажурнал «Алаша-

ра» (1974, № 1); апоет иеизгақаа җба (1978), (1981) рҗы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

«Уахымҗбақаа узцару...» – Икыпҗхын ажурнал «Алашара» (1976, № 1); апоет иеизгақаа җба (1978), (1981) рҗы. Актәи атыҗыраан арҗиамта злалагоз ажәа «уахымҗбақаа» хәа игханы ианыз, аҗбатәи ашәҗәы аҗы ириашан «уахымҗбақаа» хәа. Ара ианахто атекст ирееиу авариант ауп.

«Арҗаш аҗеахәа иахыылбаҗеа...» – Икыпҗхын ажурнал «Алашара» (1976, № 1); апоет иеизгақаа җба (1978), (1981) рҗы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

Снеиуан агаҗа савалан... – Икыпҗхын ажурнал «Алашара» (1976, №1); апоет иеизгақаа хҗа (1978), (1981), (1988) рҗы. Раҗхыатәи атыҗыраан «шарҗыетҗә» хәа ианыз ажәа, анаҗстәиқаа рҗы «шарҗыетҗә» хәа иҗсахын. Ара ианахто актәи ашәҗәы ианыз авариант ауп.

Аҗсуара. – Икыпҗхын апоет иеизгақаа хҗа (1978), (1981), (1988) рҗы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

Абас аҗәын Ленин дшыҗаз. – Икыпҗхын 1971 ш. итыҗтыз апоет ишәҗәы «Ааҗынратәи ахәыцрақаа» аҗы. Харҗы уаантәи җсахрада иаагоит.

Октиабри Аҗсынреи. – Икыпҗхын 1971 ш. итыҗтыз апоет иеизга «Ааҗынтәи ахәыцрақаа», ажурнал «Алашара» (1976, № 11; 1977, № 10) рҗы. Ара ианахто атекст ашәҗәы аҗнытә иаагоуп.

Ленин. – Икыпҗхын 1971 ш. рзы итыҗтыз апоет иеизга «Ааҗынтәи ахәыцрақаа» аҗы. Ара ианахто атекст уаантәи җсахрада иаагоуп.

Ааҗынра. – Икыпҗхын ажурнал «Алашара» (1966, № 7); апоет иеизгақаа җба (1971), (1981) рҗы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

Сҗыта мҗала. – Икыпҗхын апоет иеизгақаа хҗа (1971), (1981), (1988) рҗы. Аҗхыатәиқаа җ-тыҗырак рҗы ажәеинраала злантәа асторфаҗы «Арҗа Франиа!» хәа

ианыз, ахпәтәи аҗы «Арқа Франция!» хәа иңсахын. Ара ианахтдо аңхәтәи авариянт ауп.

Темраз. – Икыпхын апоет иеизгакәа җба (1971), (1981) рҗы. Актәи ашәкәы аҗы «ихәштәара», «еигәышә», «сшьа,сда» хәа иҗыз ажәакәа, аҗбатәи аҗы «ихәштәараҗ», «иеигәышә», «сшьа-сда» хәа иңсахны икыпхын. Ара ианахтдо раңхәтәи авариянт ауп.

Аҗыза игәалашәара. – Икыпхын апоет иеизгакәа хпә (1971), (1981), (1988) рҗы. Аңхәтәикәа җ-тыжрак рҗы «царкәагы» хәа иҗыз ажәа, ахпәтәи ашәкәы аҗы иңсахуп «царкәаг» хәа. Ара ианахтдо атәкт аңхәтәи авариянт ауп.

Ишарбоу еиңш, аңсуа поет-гәлымцәаха Алыкәса Едгы-иңа Лашәриа(1927–1959) изкуп. Ашәкәыҗцәа реизараҗы игәтыха шихәоз дахыңсаит (Д. Ч.)

Сышьа қыта. – Икыпхын апоет иеизгакәа җба (1971), (1981) рҗы. Атәкт аҗы җынтә иахпылоит ажәа «еихышәашәо». Актәи ашәкәы аҗы рыҗынтәгы ишахарбаз иануп, аҗбатәи атыжымтәҗы 8-тәи астрофаҗы ажәа ахеиҗәәу «еихышәшәо» хәа иануп. Ара ианахтдо атәкт аңхәтәи авариянт ауп.

Ауаңыақ мца. – Икыпхын апоет иеизгакәа хпә (1971), (1981), (1988) рҗы. Актәи ашәкәы аҗы ажәакәа «рҗаккәа», «ашьха цәкәагы» хәа иану, егырт атыжыракәа рҗы «уҗаккәа», «ашьхатәкәагы» хәа иңсахуп; «санаклак» хәа аңхәтәикәа җ-шәкәык рҗы иахпыло, ахпәтәи аҗы «санаклак» хәа иануп; актәи ахпәтәи рҗы «хаҗәәтәәу» иану ажәа, аҗбатәи аҗы «хаҗәәтәәу» хәа иҗоуп. Ара атәкткәа зегы еиҗыбааны, иахәтәи хҗышьаңкаракәа ирнаало авариянт алхны ианахтдоит.

Арҗиамтә Б. У. Шыңкәба изкуп. Уи уанза Кыршьал Чачхалиа иааигәара дынхон, лассы-лассы еиңныкәалон аңшахәҗы. Уи ашьтахь Б. Шыңкәба ақалақ атқарахь данеиҗатц – реибабарагы аҗаңсахит (Д. Ч.)

Аеуаѡ хаѡа. – Икыпхыын ажурнал «Алашара» (1970, № 6); апоет иеизгақәа хқа (1971), (1981), (1988) рҕы. Актәи ашәкәы аҕы ажәа «раткыс» хәа ианыз, егьырт атыжырақәа рҕы «раткыс» хәа ицсахуп. Ара ианахцо атекст ацхәтәи ашәкәы аҕнытә иаагоуп.

«Иахьа бааира сара сзын...» – Икыпхыын апоет иеизгақәа ѡба (1971), (1981) рҕы. Актәи ашәкәы аҕны атцыхәтәантәи астрофаҕы «Уашьтан зны – цстынхоуп» хәа иказ ацәахәа, аѡбатәи аҕы ицсахын «Уашьтан азын – ипцстынхоуп» хәа. Ара ианахцо ацхәтәи авариянт ауп.

Ацхыз. – Икыпхыын ажурнал «Алашара» (1971, № 6); апоет иеизгақәа хқа (1971), (1981), (1988) рҕы. Ацхәтәиқәа ѡ-шәкәык рҕы «иляшьцазам» хәа иану ажәа, ахцатәи аҕы «иляшьцазом» хәа ицсахуп. Ара ианахцо атекст еихарак аѡбатәи атыжыра хәкәныкәаны иаагоит.

«Амза ахькыдыз ишеишеиуан...» – Икыпхыын апоет иеизгақәа хқа (1971), (1981), (1988) рҕы. Ацхәтәиқәа ѡ-шәкәык рҕы ажәақәа «итынчза» (цъарак), «амаршә» хәа иѡу, ахцатәи аҕы «итынч», «амаршәа» хәа икыпхьуп. Актәи ажәа ашьтахь итыцыз ишаныз иахкыпхьуеит, аѡбатәи – ацхәтәиқәа рҕы ишыказ иаанхажьуеит.

«Арцызбак цхәызбак лҕацхьа дычәон...» – Икыпхыын апоет иеизгақәа ѡба (1971), (1981) рҕы. Актәи ашәкәы аҕы «исыцызтгы» хәа иахпыло ажәа, аѡбатәи аҕы «исыцызгы» хәа ицсахуп. Уи ажәа ацхәтәи авариянт ааныжыны, аѡбатәи ашәкәы аҕны апунктуациатә дыргақәа рыргылашьақәа хрықәныкәаны иаагоит ара ианахцо атекст.

Алу ашәа. – Икыпхыын апоет иеизгақәа ѡба (1971), (1981) рҕы. Рацхьа изнылаз ашәкәы аҕы арҕиамта иахьт-хартаны иарбан абас: «Аргәын Цъансыхә ихәамтоуп Кь.Чачхалиа ианцамтоуп. 27.11.1969 ш.» хәа. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Сыңстазаара гәйцәыс иамоу...» – Икыпхын апоет иеизгақа хқа (1971), (1981), (1988) рғы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

«Дгылы-жәдани шәшахатуп...» – Икыпхын апоет иеизгақа хқа (1971), (1981), (1988) рғы. Рапхәтәи ашәкәы ағы «дгылы жәдани» хәа идыз ажәақаа, анафстәиқаа рғы «дгылы-жәдани» хәа ирнылеит; актәи афбатәи атыжымтақаа рғы «ипхашыошәа» хәа иказ ажәа, ахқатәи ағы «ипхашыоушәа» хәа ипсаххейт. Ара ианахқо атекст афбатәи ашәкәы афнытә иаагоуп.

Сиетәахә. – Икыпхын ажурнал «Алашара» (1970, № 6); апоет иеизгақа хқа (1971), (1981), (1988) рғы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

Сгәы иалоуп. – Икыпхын апоет иеизгақа фба (1971), (1981) рғы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

Алым ачараф. – Икыпхын апоет иеизгақа фба (1971), (1981) рғы. Актәи ашәкәы ағы «рахду» хәа иану ажәа, афбатәи ағы ипсахуп «рах ду» хәа. Ара ианахқо афбатәи авариант ауп.

Ажәа. – Икыпхын апоет иеизгақа фба (1971), (1981) рғы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

Амшын Еикәа хәгәта ибжыоуп. – Икыпхын апоет иеизгақа фба (1971), (1981) рғы. Рапхәа итыжыыз ашәкәы ағы «абжыы» хәа ианыз ажәа, афбатәи ағы «бжыы» хәа ипсахны икыпхын. Ара ианахқо актәи авариант ауп.

Арғиамта Ажыба Хәқы иашьей иарей еиманы 1959 шықәсазы Ақсны иағаайт. Дара Стампыл инхон. Хәқы Ақсны ибахьан. Ашкол дтан, ақара иқон, ашәкәы дапхьартә дқалахьан. 1926 ш. изааигәаз хатқак мазала Ақсны дааны иупа дытқакны фбала 1969 шықәсазы Тьрқәтәылақа иғаацәа рахь дигейт (Д. Ч.)

«Ант ашьхақаа фымт-фсымшьа...» – Икыпхын ажурнал «Алашара» (1970, № 6; 1971, № 6); апоет иеизгақа

хца (1971), (1981), (1988) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Сгәы итытцәом сыжәлар ирхәо...» – Икыпхьын ажурнал «Алашара» (1970, № 6); 1971 ш. итытцыз апоет иеизга «Аапынтәи ахәыцрақәа» рфы. Ажурнал иананылоз арфеиамта «Сыжәлар» хәа ахыз аман. Ара ианахцдо атекст ашәкәы аҕнытә иаагоуп.

Аеы. – Икыпхьын ажурнал «Алашара» (1970, № 2). Ара ианахцдо атекст уаантәи иаагоуп.

Ауафы. – Икыпхьын ажурнал «Алашара» (1970, № 2). Ара ианахцдо атекст уаантәи иаагоуп.

«Ашамтазы сара сфыхеит...» – Икыпхьын ажурнал «Алашара» (1970, № 2). Ара ианахцдо атекст уаантәи иаагоуп.

Аразкы. – Икыпхьын ажурнал «Алашара» (1970, № 2). Ара ианахцдо атекст уаантәи иаагоуп.

«Сыфәуа сышнеиуаз...» – Икыпхьын ажурнал «Алашара» (1970, № 2). Ара ианахцдо атекст уаантәи иаагоуп.

«Агәы казказуа ажәфәан саркыа...» – Икыпхьын ажурнал «Алашара» (1970, № 2). Ара ианахцдо атекст уаантәи иаагоуп.

«Мчыбжык зны быфәналоит бгәыкза...» – Икыпхьын ажурнал «Алашара» (1970, № 2). Ара ианахцдо атекст уаантәи иаагоуп.

Сахьцалакгы дсыцуп. – Икыпхьын 1971 ш. итытцыз апоет иеизга «Аапынтәи ахәыцрақәа» афы. Ара ианахцдо атекст уаантәи цсахрада иаагоуп.

«Ацсны, узбахә рахәхьеит...» – Икыпхьын ажурнал «Алашара» (1971, № 6) афы «Ацсны» хәа хыс иаманы. Анафсан икыпхьын апоет иеизгақәа фба (1971), (1981) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Аапынтәи ахәыцрақәа. – Икыпхьын апоет иеизгақәа фба (1971), (1981) рфы. Рацхьатәи атыжьрафы актәи астрофа злантәооз ацәахәа «Ақәа цсатауеит», афбатәи ашәкәы

ағы иңсахын «Иңсатауеит» хәа. Ара ианахто атекст актәи ашәкәы вариант ауп.

«Ашьхақәа рхқәа еилаңсаны ишьталазшәа...» – Икыпхын ажурнал «Алашара» (1970, № 2), анаџс – апоет иеизгақәа хқа (1971), (1981), (1988) рғы. Аңхатәиқәа џ-тыжырак рғы «зынғыы-еитцақуа» хәа аџышьатә форма змаз, ахқатәи ашәкәы ағы хаз-хазы «зынғыы еитцақуа» хәа иануп. Ара ианахто атекст ацыхәтәан итытцыз ашәкәы вариант ауп.

Аңша. – Икыпхын апоет иеизгақәа џба (1971), (1981) рғы. Актәи ашәкәы ағы «еггы зхарам» хәа ианыз ажәа, аџбатәи ағы ириашан «еггызхарам» хәа. Харгыы уи атекст ауп ара ианахто.

Сара схала сыкам. – Икыпхын апоет иеизгақәа џба (1971), (1981) рғы. Актәи ашәкәы «еипшым», «бзеиарак» хәа ианыз ажәақәа, аџбатәи ағы иңсахуп «среипшым», «бзиарак» хәа. Харгыы уи атекст ауп ара ианахто.

«Ашәтқәа ғыхны бнапы иасыркып...». – Икыпхын апоет иеизгақәа џба (1971), (1981) рғы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Бара бзын сажәақәа... – Икыпхын апоет иеизгақәа џба (1971), (1981) рғы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Бшызбало пхызла, иахауеи шыри...» – Икыпхын апоет иеизгақәа хқа (1971), (1981), (1988) рғы. Ажәа «усс» атекст ағы еитәхәаны џынтәны иахпылоит. Актәи ашәкәы ағы уи ажәа «усыс» хәа ианып, еггырт атыжымтақәа рғы уи ажәа аџынтәгы «усс» хәа иануп. Ара ианахто атекст аџбатәи вариант ауп.

«Сымш, сытхы, сымш шысхәоз...» – Икыпхын апоет иеизгақәа џба (1971), (1981) рғы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Хәбацәа ахәоит. – Икыпхын апоет иеизгақәа хқа (1971), (1981), (1988) рғы. Актәи атыжыраан «санааилакь» хәа ианыз ажәа, еггырт ашәкәқәа рғы «санааилак» хәа

ицсахын; «уахзапхъеишь», «мфыгькәа» хәа ацхатәикәа ҭ-шәкәык рфы иану, ахпатәи афы «уахзапхъишь», «мфыгьуа» хәа еитакуп. Ара ианахцә атекст аҭбатәи ашәкәы афнытә иаагоуп.

Аныхәа-әа азы... – Икьыпхьын апоет иеизгакәа хцә (1971), (1981), (1988) рфы. Атексткәа еипшымзаара рымазам.

«Адгьыл шака ыкоу рдыруеит...» – Икьыпхьын апоет иеизгакәа ҭба (1971), (1981) рфы. Актәи ашәкәы афы аҭбатәи астрофафы иахпыло ажәа «агрунт», аҭбатәи афы «анышә» хәа ицсахуп. Ара ианахцә атекст актәи авариант ауп.

«Дапхьон, дапхьа ибжы еитцыхны...» – Икьыпхьын апоет иеизгакәа хцә (1971), (1981), (1988) рфы. Атексткәа еипшымзаара рымазам.

«Бзиа ишпазбо ари адгьыла-ә анхара!..» – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1971, № 6); апоет иеизгакәа хцә (1971), (1981), (1988) рфы атексткәа еипшымзаара рымазам.

Март. – Икьыпхьын апоет иеизгакәа ҭба (1971), (1981) рфы. Атексткәа еипшымзаара рымазам.

«Азныказ убла-ә дааиуеит...» – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1971, № 6); апоет иеизгакәа хцә (1971), (1981), (1988) рфы. Актәи ашәкәы афы «дымкыакьац» хәа иану ажәа, егырт ашәкәык рфы ицсахуп «дымкыакьарц» хәа. Ара ианахцә атекст ацхьа итыцыз ашәкәы афнытә иаагоуп.

Ҥагалара. – Икьыпхьын апоет иеизгакәа ҭба (1971), (1981) рфы. Атексткәа еипшымзаара рымазам.

«Сымала снейуан схәыцуа, сыбжьалан...» – Икьыпхьын апоет иеизгакәа пшьба (1971), (1981), (1984), (1988) рфы. Ажәеинраала 3-тәи астрофа ахпатәи ацәахәа аварианткәа аманы иркьыпхьуан. Ацхатәикәа ҭ-тыжьрак рфы уи абас икоуп: «Да-әазә уи алампа инапкәа алаирпхоит» хәа, ахпатәи ашәкәы афны «уи алампа» ацымхәрас, «уи амца»

хәа иңсахуп, атыхәтәнтәи ашкәы аҕны «уи ала» хәа иануп. Ара ианахто атекст аңхәтәи авариант ауп.

«Акы зәыроуп хәа сымтәац...» – Икыпхын апоет иеизгакәа хқа (1971), (1981), (1988) рфы. Актәи ашәкәкәа рфы ажәакәа «санҗсалак», «абҗацамкыра» хәа иану, ахпатәи афы еиҗакын «санҗслак», «абҗацамкра» хәа; аңхәтәи атыжыраан «днәзыкәтәо» хәа ианыз ажәа, егырт рфы «днәзыкәтоз» хәа иңсахын. Ара ианахто атекст раңхәа итыжызы ашәкәы аҕнытә иаагоуп.

«Схакыым» исабжыгеит. – Икыпхын апоет иеизгакәа хқа (1971), (1981), (1988) рфы. Раңхәа итыжызы ашәкәы афы «ңсҗазара», «сызлаиеиҗузеи» хәа иану ажәакәа, егырт ашәагы рфы иңсахын «ңсҗазара», «сызла иеиҗузеи» хәа. Ара ианахто атекст ашәкәкәык еиҗыбааны иаагоуп.

Ацәанырра. – Икыпхын апоет иеизгакәа хқа (1971), (1981), (1988) рфы. Атексткәа еиңшымзаара рымазам.

Исхароузеи? – Икыпхын апоет иеизгакәа ңшьба (1971), (1981), (1984), (1988) рфы. Ахпатәи ашәкәы афы ажәакәа «са сгәала», «имкыашыкәа» хәа иану, егырт зегы рфы «са-сгәала», «имкыышыкәа» хәа икыпхыуп. Ара ианахто атекст 1984 ш. рзы итыҗыз ашәкәы аҕнытә иаагоуп.

«Сылахь зеиқәу убри азакәзар...» – Икыпхын апоет иеизгакәа хқа (1971), (1981), (1988) рфы. Атексткәа еиңшымзаара рымазам.

«Абар, икалон җхыбжьон...» – Икыпхын ажурнал «Алашара» (1970, №6); апоет иеизгакәа хқа (1971), (1981), (1988) рфы. Раңхәтәи атыжыраан «сыуан» хәа иану ажәа, анашәтәикәа рфы «ссуан» хәа иңсахуп. Ара ианахто атекст ашыҗахь итыҗыз ашәкәкәа рҕынтә иаагоуп.

«Акыр җуеит агәамбзиара схәан...» – Икыпхын 1970 ш. рзы итыҗыз апоет иеизга «Ааңынтәи ахәыцракәа» афы. Ара ианахто атекст уантәи ңсахрада иаагоуп.

«Учмазааны уара уанышътаз...» – Икыпхын апоет иеизгақаа пшьба (1971), (1978), (1981), (1988) рфы. Ақхыатәи атыжыраан «абгышәы» хәа ианыз ажәа, егырт зегыи рфы «абыгышәы» хәа ицсахын. 1978-еи 1981-еи шықәсқәа рзы итыжыиз апоет ишәкәқәа рфы ари арфеиамта иацын абри еицш азгәата: «Абри ажәеинраалеи иашытәнеиуеи («Смызцәа шәабакоу?...» – У.А.) Кь. Чачхалиа данцсы ашътахъ итыцыз ашәкәы «Аапынтәи ахәыцрақәа» иагәыла-лахъан. (Д. Ч.)» хәа. Уи азгәата ацызцаз апоет ица, зхатагыи ипоету, иара знылаз аизгақәа рыцбагыи еикәзыршәаз, Денис Чачхалиа иоуп. Урт ашәкәқәа рфы иара агәылан «Ацыхәтәантәи аблокнот афынтә» хәа иалкааз ахәта. Ара ианәхто атекст актәи ашәкәы афнытә иаагоуп.

Ахыча шәарыца. – Икыпхын апоет иеизгақәа хца (1971), (1981), (1988) рфы. Ақхыатәи ашәкәқәа цба рфы «дахыцалакь» хәа иану ажәа, ахцатәи афы «дахыцалак» хәа ицсахуп. Ара ианхто атекст ақхыатәи атыжырақәа рфынтә иаагоуп.

«Абас акәын дшыказ абри ахәыцы...» – Икыпхын ажурнал «Алашара» (1970, № 6); апоет иеизгақәа хца (1971), (1981), (1988) рфы. Атекстқәа еицшымзаара ры-мам. Арака апоет зырфеиамта зыдхәалоу ақәрахымыза, агәлымтәах Мурман Хубулиа изкны Гә. Гь. Папасқырха 1974 ш. итлыжыит адокументалтә-сахьаркыратә повест «Жәаф шықәса ихыцуан...» хәа хыс измоу.

«Аиаша анысхәо цыоуы рзы иашоуп...» – Икыпхын апоет иеизгақәа хца (1971), (1981), (1988) рфы. Ажәа «зынзакс» хәа актәи ашәкәы иану, ацбатәи афы «зынзаск», ахцатәи афы «зынзак» хәа ицсахны иануп. Ара хара ацбатәи авариант аанхажыит. Актәи ахцатәи ашәкәқәа рфы «ахыкыкыоу» хәа иоу, ацбатәи афы «ахыкыкыо» хәа икоуп. Арака актәи авариант аанхажыит.

«Агәырәацәгәа уаә даражәуеит...» – Икыпхын апо-

ет иеизгақәа хҟа (1971), (1981), (1988) рҕы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Иҟоуп ухы угәы ахзыршәало...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа хҟа (1971), (1981), (1988) рҕы. Рапхьатәи атыжьраан «сцханы» хәа ианыз ажәа, егырт аџба рҕы «сыцханы» хәа иҟоуп; актәии аџбатәии ашәкәқәа рҕы «жәлары», «санцслакь», «саныцслакь» хәа иџу ажәақәа, ахпатәи аҕы «жәлар», «санцслак», «саныцслак» хәа ицсахуп. Ара ианахцо атекст аџбатәи ашәкәы аҟнытә иа-агоуп.

«Уаха даара схы сгәы ақәмачуп...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа хҟа (1971), (1981), (1988) рҕы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Енак шыжьыза сгәысеанзамкәа...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа хҟа (1971), (1981), (1988) рҕы. Ажәеинраала шыақәгылоуп цшыба-цшыба цәахәа иҟоу 14 строфа рыла, аха аџбатәи ашәкәы аҕы 7-тәи инаркны еихшазамкәа ацәахәақәа зеггы еишытаргыланы ианылеит. Уи зыхкьаз акьыпхьраан иҟалаз техникатә мзызуп. Актәи ашәкәы аҕы «сгәысеанзамкәа», «хәдацәахь» хәа иџу ажәақәа, анаџстәикәа рҕы «сгәысеанзамкәа», «хәдацәахьы» хәа ицсахуп. Ара ианахцо атекст ацхьатәи атыжьра аҟнытә иа-агоуп.

«Санхәыцыз даара акры схызгеит...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа хҟа (1971), (1981), (1988) рҕы. Актәии аџбатәии атыжьрақәа раан «снапшы» хәа ианыз ажәа, ахпатәи аҕы «снапшны» хәа ицсахын. Ара ианахцо атекст ацхьатәи авариа́нт ауп.

«Дашшуан азәы «сажәит хәа...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа џба (1971), (1981) рҕы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Аамҟа. – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1971, №6); апоет иеизгақәа хҟа (1971), (1981), (1988) рҕы. Ацхьатәи ашәкәқәа џба рҕы «дгәанатом», «уарҕоит», «еазных»

хәа ирныз ажәәқәа, ахқатәи афы ицсахын «дгәанатоит», «уарфеиоит», «еазны» хәа. Иазгәататәуп, ара еиҥахаз ақхәатәиқәа ҫ-ажәак ахшыҫҥақ шеицаркуа. Ара ианахқо атекст ақхәатәи ашәкәқәа ирныз авариант ауп.

Ахәыцқәа хәмаруан. – Икыпқхын апоет иеизгақәа ҫба (1971), (1981) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Икалоит зны-зынла ухы угәы анахшәо...» – Икыпқхын апоет иеизгақәа хқа (1971), (1981), (1988) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Ақәҥаҫ иашәа. – Икыпқхын апоет иеизгақәа ҫба (1971), (1981) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам. Чачба Ѓаргь Ахмытбеи-иҥа (1846–1918) – ашәкәыҫ, адраматург, ауаажәларатә усзыҫ, иажәеинраала «Уарада» иафырпшуп (Д. Ч.).

«Итыркәкәаны аныхәаҫақәа аныжәжә...» – Икыпқхын апоет иеизгақәа пшыба (1971), (1981), (1984), (1988) рфы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Такси, такси. – Икыпқхын апоет иеизгақәа хқа (1971), (1981), (1988) рфы. Актәи атыжыраан «зхашәахы», «иҳәеит-хәагы» хәа ианыз ажәәқәа, анаҫтәиқәа рфы «зхашәа хы», «иҳәеит хәагы» хәа ириашан; ақхәатәиқәа ҫ-шәкәык рфы «иаҳа-ицәгы» хәа иҫыз ажәа, ахқатәи афы «иаҳа-ицәгы» хәа еиҥакын. Ара ианахқо атекст аҫбатәи атыжыра шыаҥас иаҥаны иаагоуп.

«Имч ыкам, уи дабаауп...» – Икыпқхын апоет иеизгақәа хқа (1971), (1981), (1988) рфы. Актәи ашәкәы афы «уа сарада» хәа иану, егырт рфы «уасарада» хәа ицсахуп; ақхәатәиқәа ҫ-шәкәык рфы «уахытәи», «уаналагалакы» хәа иҫу ажәәқәа, ахқатәи афы «уахытә», уаналагалак хәа иҫоуп; актәи ахқатәи ркны «унеиуа» иахпыло ажәа, аҫбатәи афы «унеи» иануп. Ара ианахқо атекст актәи ашәкәы акнытә иаагоуп.

«Амаҥ укәа иҥауртәаргы...» – Икыпқхын апоет иеиз-

гақәа ҫба (1971), (1981) рҕы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Алым аҕаҕһа иашшит Ажһа...» – Икһыпҕһын апоет иеизгақәа ҫба (1971), (1981) рҕы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Уи икһны ҳағоу аус имоуп...» – Икһыпҕһуп апоет иеизгақәа хҫа (1971), (1981), (1988) рҕы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Абгахәычы ауасиат. – Икһыпҕһын апоет иеизгақәа хҫа (1971), (1981), (1988) рҕы. Аҫхәтәикқәа ҫ-шәкәык рҕы «саныпслакһ» хәа иану ажәа, ахҫатәи аҕы «саныпслакһ» хәа икһыпҕһуп. Ара ианахҫо актәи авариянт ауп.

Аҫсадгһыл абзиабараз. – Икһыпҕһын апоет иеизгақәа ҫба (1971), (1981) рҕы. Арҕиамтаҕы ажәа «иеипш» аҫышьәтә форма аманы акырынтә иахҫылоит, аха аҫбатәи ашәкәы аҕы знык 19-тәи астрофаҕы «еипш» иануп. Хара еипшхаразы актәи авариянт аанхажыт.

«Дҫахеит ақәыпш, иаҫызаз атариал...» – Икһыпҕһын ажурнал «Алашара» (1976, № 1); апоет иеизгақәа ҫба (1978), (1981) рҕы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам. Кь. Чачхалиа ианшьа ицкәын Валери Инал-иҫа Аҫһынцәал иҫахара иазкуп ари ажәеинраала (Д. Ч.).

«Дыпсит ауаҕы, шәышықәса зхыцуаз...». – Икһыпҕһын ажурнал «Алашара» (1976, № 1); апоет иеизгақәа хҫа (1978), (1981), (1988) рҕы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Аҫсра сацәшәазом... – Икһыпҕһын апоет иеизгақәа хҫа (1978), (1981), (1988) рҕы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

Абзиабара. – Икһыпҕһын апоет иеизгақәа хҫа (1978), (1981), (1988) рҕы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Сгәы иҫазамызт ажәеинраала аҫра...» – Икһыпҕһын ажурнал «Алашара» (1983, №6), анаҕс 1988 ш. рзы иҫыцыз

«Аңсабара асахъа тысхып...» – Икыпхыын апоет иеизгакәа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Атексткәа еипшымзаара рымазам.

«Сара аиарта самадоуп...» – Икыпхыын ажурнал «Алашара» (1978, № 5); апоет иеизгакәа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Арфеиамта знылаз ажурнал абас еипш икоу азгәата ацуп: «Абри инагзам ажәеинраала ашытахъ, апоет икалам шытыхны, уаха акы изфыртә дзыкамлеит». Ашәкәкәа зеггы ирыцу азгәата мацк ипсахуп. Уака иануп: «Абра ифахтәеит ажәеинраала, апоет дазхьахәны уаха акы изфыртә дзыкамлеит. (Д.Ч.). Атексткәа еипшымзаара рымам.

Сөызцәа, шәабакоу?.. – Икыпхыын апоет иеизгакәа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Атексткәа еипшымзаара рымазам.

«Исымоуп гәтыха, исымоуп гәала...» – Икыпхыын ажурнал «Алашара» (1978, № 5); апоет иеизгакәа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Аңхьатәикәа ѡ-шәкәык рфы «еихмырпазакәа» хәа ианыз ажәа, ахқатәи афы «ихмырпазакәа» хәа ипсахын. Ара ианахқо аңхьатәи авант ауп.

Зегъ еицылеит... – Икыпхыын апоет иеизгакәа хқа (1978), (1981), (1988) рфы. Атексткәа еипшымзаара рымазам.

«Итәуп са сымш гәырѡала...» – Икыпхыын апоет иеизгакәа ѡба (1978), (1981) рфы. Атексткәа еипшымзаара рымазам.

Пақәашьаа. – Икыпхыын апоет иеизгакәа ѡба (1978), (1981) рфы. Атексткәа еипшымзаара рымазам. 1981 ш. итытдыз ашәкәы (1979, 1980 шш. итытдыз ирну зеггы ыкоуп).

«Уа уахънеиуа уфырпшыгаз...» – Икыпхыын 1981 ш. итытдыз апоет иеизга «Алирика. Асатира. Ажәеинраалакәа ахәыцкәа рзы. Алитературатә тынха» хәа хыс измоу афны. Ара ианахқо атекстггы уаантәи цсахрада иаагоуп.

Сыңстазаара ахь. – Икьыпхьын апоет иеизгақаа ѡба (1981), (1988) рѣы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

«Ақәпараҕы угәы каумыжьын...» – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1981, № 2); апоет иеизгақаа ѡба (1981), (1988) рѣы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

«Игәы иалоуп: «Уаѡ дсыхцәажәом...» – Икьыпхьын апоет иеизгақаа ѡба (1981), (1988) рѣы. Рапхьа итытдыз ашәкәы аҕы «уеипшзаап» хәа ианыз ажәа, аѡбатәи аҕы ипсахын «уеипшзаап» хәа. Ара ианахцдо атекст ашьтахьтәи атыжьымта аҕнытә иаагоуп.

«Иахатәиуа апында имоуп...» – Икьыпхьын 1981 ш. рзы итытдыз апоет иеизгаҕы. Ара ианахцдо атекстгьы уаантәи псахрада иаагоуп.

Сѡыза Иазови, сарей, хәпсадгьылкәеи. – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1981, № 2); 1981 шықәсазы итытдыз апоет иеизгеи рѣы. Ара ианахцдо атекст ашәкәы аҕнытә псахрада иаагоуп.

Гәындача. – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1981, № 2); 1981 ш. итытдыз апоет иеизгеи рѣы. Ара ианахцдо атекст ашәкәы аҕнытә псахрада иаагоуп. Арҕиамта лызкуп Б. Шьынкәба имата хәыч – Гәында Мқаиа-пха (Д. Ч.).

Апсра сахыцқауам... – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1981, № 2); апоет иеизгақаа ѡба (1981), (1988) рѣы. Ашәкәқаа ирну атекстқаа еипшымзаара рымазам. Ара ианахцдогьы уахьынтә иаагоуп. Л. Озеров иҕнытә (Д. Ч.).

Иасхьарраа. – Икьыпхьын 1981 ш. итытдыз апоет иеизгаҕы. Ара ианахцдо атекстгьы уаантәи псахрада иаагоуп.

«Аҕыба-зыба иаазаз имариам ихьацара...» – Икьыпхьын 1981 ш. итытдыз апоет иеизгаҕы. Ара ианахцдо атекстгьы уаантәи псахрада иаагоуп. Ажәеинраала рықәҕнаҕоит хыхь иану апоет егьырт ирҕиамтақаа «Сыңстазаара ахь», «Хауала итәу анкьапышта...».

Аус ахьутәу. – Икьыпхьын апоет иеизгақаа ѡба (1981), (1988) рѣы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

Ғаыграла сыкоуп. – Икыпхын ажурнал «Алашара» (1981, № 2); апоет иеизгақаа ѡба (1981), (1988) рфы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

Абас узыкоузеи, Нахар? – Икыпхын 1981 ш. итытдыз апоет иеизгафы. Ара ианахто атекст уаантәи псахрада иаагоуп.

Абарт ашьхақаа сшырдоу... – Икыпхын ажурнал «Алашара» (1981, № 2); апоет иеизгақаа ѡба (1981), (1988) рфы. Актәи ашәкәы афы «ишәтыкакачуа» хәа ианыз ажәа, аѡбатәи афы «ишәты-какачуеит» хәа ипсахын. Ара ианахто апхятәи авариант ауп.

Ашәа рзысхәоит фыц. – Икыпхын апоет иеизгақаа ѡба (1981), (1988) рфы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

Салам шәыстоит. – Икыпхын ажурнал «Алашара» (1981, №2); 1981 ш. итытдыз апоет иеизга. Ара ианахто атекст ашәкәы афнытәи псахрада иаагоуп.

«Акәа сыкоуп, сынхоит Акәа...» – Икыпхын апоет иеизгақаа ѡба (1981), (1988) рфы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

Пицунда. – Икыпхын ажурнал «Алашара» (1981, № 2); апоет иеизгақаа ѡба (1981), (1988) рфы. Атекстқаа еипшымзаара рымазам.

«Дыхжәоуп, дгәаѡоуп, дыткәоит...» – Икыпхын апоет иеизгақаа ѡба (1981), (1988) рфы. Актәи ашәкәы афы «данааилакь», «анынхалакь» хәа иану, аѡбатәи афы ипсахуп «данааилак», «анынхалак» хәа. Ара ианахто апхятәи авариант ауп.

Акәты ахатцара. – Икыпхын ажурнал «Алашара» (1983, №6), анаѡс 1988 ш. рзы итыжыыз «Ажәеинраалакәа» захьзу апоет ишәкәи рфы. Ара ианахто атекст ашәкәы афнытә псахрада иаагоуп.

Ари ахтыс кәлеит Пәкәашь ақытан Пәчлиа (Ачба) Енвер игәаратафы (Д. Ч.).

«Споетуп сара. Сыжәлар ангәамцуа...» – (Р. Тагор иҗынтә). Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1983, № 6), анафс 1988 ш. рзы итытцыз апоет еизгеи рфы. Ара ианахцо атекст ашәкәы аҗнытә иаагоуп. Рабиндранат Тагор (1861–1941). Индиатәи апоет, амузыкаццәфы, асахьаҗыхфы, ауаажәларатә усзуф (Д. Ч.).

«Ахьыз имоуп, ажәла имоуп...» – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1983, № 6), анафс 1988 ш. итытцыз апоет еизгеи рфы. Ара ианахцо атекст ашәкәы аҗнытә иаагоуп.

«Җара ҳаныпцлак, шәышықәса анцалак...» – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1983, № 6), анафс 1988 ш. итытцыз апоет еизгеи рфы. Ара ианахцо атекст ашәкәы аҗнытә иаагоуп.

«Ех, сиашара, шаҗа скыдукьои...» – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1983, № 6), анафс 1988 ш. итытцыз апоет еизгеи рфы. Ара ианахцо атекст ашәкәы аҗнытә иаагоуп.

Аапынра сеикәнархеит. – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1983, № 6), анафс 1988 ш. итытцыз апоет еизгеи рфы. Ара ианахцо атекст ашәкәы аҗнытә иаагоуп.

Абзиабара. – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1983, №6), анафс 1988 ш. итытцыз апоет еизгеи рфы. Ара ианахцо атекст ашәкәы аҗнытә иаагоуп.

Ацсны азы. – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1983, № 6), анафс 1988 ш. итытцыз апоет еизгеи рфы. Ара ианахцо атекст ашәкәы аҗнытә иаагоуп.

«Сналапшындаз, шыры, Акәа...» – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1983, № 6), анафс 1988 ш. итытцыз апоет еизгеи рфы. Ара ианахцо атекст ашәкәы аҗнытә иаагоуп.

Ала җыала. – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1983, № 6), анафс 1988 ш. итытцыз апоет еизгеи рфы. Ара ианахцо атекст ашәкәы аҗнытә иаагоуп.

Калт-мшы иарииз... – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1983, № 6), анафс 1988 ш. итытцыз апоет еизгеи рфы.

Ажәеинраала ахы атаны иахькыпхьхаз ашәкәы аҫоуп. Ара ианахто атекст ашәкәы аҕнытә иаагоуп.

«Аҕсны салыхәхәа санцагы...» – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1983, № 6), анаҭс 1988 ш. итытцыз «Ажәеинраакәа» аҫы. Ара ианахто атекст ашәкәы аҕнытә иаагоуп.

Спартиа. – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1961, № 6), анаҭс 1963 ш. итытцыз апоет иеизга «Ашәти ақәыци» аҫы. Ара ианахто атекстгы җсахрада уаантәи иаагоуп.

Разлив аҕны – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1961, № 6), анаҭс 1963 ш. итытцыз апоет иеизга «Ашәти ақәыци» аҫы. Ара ианахто атекстгы җсахрада уаантәи иаагоуп.

«Акәраангы сшәахәоит хәа...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа җшьба (1960), (1963), (1968), (1981) рҫы. Атекстқәа еипшымзаара рымам.

«Сара дысцәымгуп, аиашазы...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа җшьба (1960), (1963), (1968), (1981) рҫы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Сара гәыла сбеиоуп...». – Икьыпхьын апоет иеизгақәа хҗа (1963), (1968), (1981) рҫы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам

«Ацәгәа зуа ишитыцыша...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа җшьба (1960), (1963), (1968), (1981) рҫы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Ашәт иацәызуеит аҗшзара...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа җба (1960), (1968) рҫы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Амкәыбагы аҗеитҗш амоуп...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа җшьба (1960), (1963), (1968), (1981) рҫы. Актәии ахҗатәии ашәкәқәа рҫы «иашоузеи хәа иану ажәа, аҗбатәии аҗшьбатәии рҫы «ицәашоузеи» хәа иҕоуп. Ара ианахто аҗхьатәи авариант ауп.

«Уара иҕоуцаз абзиара...» – Икьыпхьын апоет

иеизгақәа җшыба (1960), (1963), (1968), 1981 рҕы. Атекстқәа еиҗшымзаара рымазам.

«Аән ду аҕатара улымшозар...» – Икыпҕхын апоет иеизгақәа җшыба (1960), (1963), (1968), (1981) рҕы. Актәии ахпатәии ашәкәкәа рҕы «аән ду» хәа иану ажәа аәбатәии аҗшыбатәии рҕы «аәнду» хәа икыпҕхыуп. Ара ианахҗо актәи вариант ауп.

«Ахәа устол ианадуртәала...» – Икыпҕхын апоет иеизгақәа җшыба (1960), (1963), (1968), (1981) рҕы. Атекстқәа еиҗшымзаара рымазам.

«Игәыбзыҕа ала шәартуоп...» – Икыпҕхын апоет иеизгақәа җшыба (1960), (1963), (1968), (1981) рҕы. Атекстқәа еиҗшымзаара рымазам.

«Ачара анумоу уҗынха дныжыны...» – Икыпҕхын апоет иеизгақәа җшыба (1960), (1963), (1968), (1981) рҕы. Актәи аҗыжраан «ууа» хәа ианыз ажәа, анаәстәи ашәкәкәа рҕы иҗсахын «ууа» хәа. Ара ианахҗо ашҗахҗтәи вариант ауп.

«Акәыд җызәзәаны инҗарыҗсеитачуан...» – Икыпҕхын апоет иеизгақәа аба (1963), (1981) рҕы. Аәбатәи ашәкәы аҕы игханы ажәа «егырт» аҗыҗан «еқырт» хәа иануп. Ара ианахҗо атекст раҗхыатәи аҗыжра аҕнытә иаагоуп.

«Иаашыо ауааы...» – Икыпҕхын апоет иеизгақәа хҗа (1963), (1968), (1981) рҕы. Атекстқәа еиҗшымзаара рымазам.

«Абажә, аҗх анылашыҗоу...» – Икыпҕхын апоет иеизгақәа хҗа (1963), (1968), (1981) рҕы. Атекстқәа еиҗшымзаара рымазам.

«Әнак ахра зырҗаз...» – Икыпҕхын апоет иеизгақәа аба (1963), (1981) рҕы. Атекстқәа еиҗшымзаара рымазам.

«Абашара – хлағьароуп...» – Икыпҕхын апоет иеизгақәа хҗа (1963), (1968), (1981) рҕы. Атекстқәа еиҗшымзаара рымазам.

«Ацәгьа зуа иузом...» – Икыпҕхын апоет иеизгақәа аба (1963), (1968) рҕы. Атекстқәа еиҗшымзаара рымазам.

«Ияхыкыз гәнаҗан...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа җба (1960), (1981) рҗы Атекстқәа еивгара рымазам.

«Шыжымтанлеи хәйлҗазылеи...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа җба (1963), (1981) рҗы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Са исыздырам «астилиага»...». – Икьыпхьын апоет иеизгақәа җба (1963), (1981) рҗы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Ахәа зыкәну баша икәнызар...» – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1963, № 2), апоет иеизгақәа хҗа (1963), (1968), (1981) рҗы. Рапхьатәикәа җ-тыжырак рҗы арҗиамтә хҗа-хҗа цәахәа икоу җ-строфакны иануп. Ахҗатәи атыжыраан урт астрофақәа рыбжыара аетҗақәа гылоуп азы, ихазқәоу рҗиамтақәоушәа икалеит. Насгы ахҗатәи атыжыраҗы иара ахқәа рҗы иаалкааны иазгәатәм, ашәкәы злеихшоу арубрикақәа руак «Ашьяцмақәа» ирытдаркыз арҗиамтә маққәа ирылоуп.

«Уаа дуқәак ашыха ицауан...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа җшьба (1963), (1968), (1980), (1988); ажурнал «Алашара» (1998, № 4) рҗы. Актәи ашәкәы аҗы «изашьтаз» хәа ианыз ажәа, анаҗстәикәа зегы рҗы «изашьтааз» хәа иҗсахын. Ара ианахҗо ашьтахьтәи авариант ауп.

«Амҗ җыруеит, аха азҗоуп иныкәнаго...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа җба (1963), (1981) рҗы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Имгәа акны акәзар иахыikoу ихәыцырта...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа хҗа (1967), (1968), (1981) рҗы. Актәи ашәкәы аҗы «есқынгы» хәа иану ажәа, анаҗстәикәа рҗы «есқынагы» хәа иҗсахын. Ара ианахҗо ашьтахьтәи авариант ауп.

«Ахәа азын иухәар калоит...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа хҗа (1967), (1968), (1981) рҗы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Ахаарей аразрей иахьахэтоу ибзиоуп...» – Икьыпхьын апоет иеизгакэа хца (1967), (1968), (1981) рфы. Атексткэа еипшымзаара рымазам.

«Угха уеихэазар, дуагазаргы иудкыл...» – Икьыпхьын апоет иеизгакэа хца (1967), (1968), (1981) рфы. Актэи ашэкэы афы «узиамхэаргы» хэа ианыз ажэа, анаџстэи атыжыракэа раан «узиамхэазаргь» хэа еитакын. Ара ианахцо атекст апхьатэи авариант ауп.

«Алагарафы амхы лазцо...» – Икьыпхьын апоет иеизгакэа хца (1963), (1968), (1981) рфы. Атексткэа еипшымзаара рымазам.

«Хгэыхеанзамкэа, иаха асы...» – Икьыпхьын апоет иеизгакэа хца (1963), (1968), (1980) рфы. Атексткэа еипшымзаара рымазам.

«Адэафы зхала игылоу атцла...» – Икьыпхьын апоет иеизгакэа џба (1963), (1981) рфы. Атексткэа еипшымзаара рымам.

«Агэы! Агэы, аха изакэ гэузеи...» – Икьыпхьын апоет иеизгакэа џба (1963).

«Азыхь бзиа аитцыхра...» – Икьыпхьын апоет иеизгакэа џба (1967), (1968) рфы. Атексткэа еипшымзаара рымам.

«Егырт зегы акгы рымамкэа...» – Икьыпхьын апоет иеизгакэа џба (1967), (1981) рфы. Рапхьатэи атыжыраан ажэа «акыгь» хэа ашэкэы ианылаз шыгхаз арбоуп уи иацу арееиракэа рфы. Уака иара риашоуп «акгы» хэа. Аџбатэи атыжыраан ари ажэа «акагь» хэа иџын. Хара ара ианахцо актэи авариант ауп.

«Жэлантэык рыхьз тигар калоит азэы...» – Икьыпхьын апоет иеизгакэа хца (1967), (1968), (1981) рфы. Рапхьатэи атыжыраан арфеиамта џ-цэахэак аман, аџбатэи инаркны даџа џ-цэахэак атцаны икьыпхьуп. Актэи ашэкэы афы «рхьишыыр» хэа иџу ажэа, егырахь «ахьишыыр» хэа ипсахуп. Ара ианахцо ихатэау авариант ауп.

«Исгәалашәоит уматәа җыцқәа...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа хҗа (1967), (1968), (1981) рҗы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Ихахәы мыжда шланы ианалга...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа хҗа (1967), (1968), (1981) рҗы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Ацларкәыкә бажә баны...» – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1964, № 2) апоет иеизгақәа хҗа (1967), (1968), (1981) рҗы. Атекстқәа еипшымзаарас ирымоу апунктуа-циатә дыргақәа роуп. Ара ианахҗо аагоуп аҗхьатәи ашәкәы аҗнытә.

«Икоуп кәты арцынак...» – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1964, № 4), апоет иеизгақәа хҗа (1967), (1968), (1981) рҗы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Амца ахьеикәыз абан ауаса...» – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1964, № 2), апоет иеизгақәа хҗа (1967), (1968), (1981) рҗы. Актәи ашәкәы иацу аҗхақәа рырҗееираҗы иарбоуп «агаза» хәа иану ажәа «газа» хәа ишапхьатәу. Аҗбатәи аҗыҗраҗы уи арҗееира гәамҗакәа җапхьа «агаза» хәа ианылеит. Ахҗатәи аҗы уи риашоуп. Ара ианахҗо атекст арҗееира зызгәаҗоу авариант ауп.

«Хәуала иҗәу анкьапышҗа...». – Икьыпхьын 1981 ш. иҗыҗыз апоет иеизгаҗы. Ара ианахҗо атекст уантәи җсахрада иаагоуп.

«Иауауеи ацгәы, узҗқәоу җеила...» – Икьыпхьын 1968 ш. иҗыҗыз апоет ишәкәы «Иалкаау». Ара ианахҗо атекстгәы уантәи иаагоуп.

«Аҗыжәра, аҗыжәра...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа җба (1978), (1981) рҗы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Иабалак зегы зҗашәо...» – Икьыпхьын апоет иеизгақәа җба (1978), (1981) рҗы. Атекстқәа еипшымзаара рымазам.

«Иқгәгыҗны, хаматц иуп хәа...» – Икьыпхьын апоет

иeизгакэа ѡба (1978), (1981) рфы. Атексткэа eипшымзаара рымазам.

«Анаатэ асуа ианымацэысуа...» – Икьыпхьын апоет иеизгакэа ѡба (1967), (1968) рфы. Атексткэа eипшымзаара рымазам.

«Уахакам, иахьыкам, икам шыжы...» – Икьыпхьын апоет иеизгакэа хца (1967), (1968), (1981) рфы. Актэи ашэкэы иацу арееиракэа рфы иарбоуп «дцэажэоит» хэа игханы ианылаз ажэа, «уцэажэоит» хэа ишапхэатэу. Уи арееира алагалоуп егырт атыжымтакэа рфы. Ара ианахцо атекст ацыхэтэантэи атыжыра акнытэ иаагоуп.

«Еада цэгъа, еада бзиа ыкам...» – Икьыпхьын апоет иеизгакэа хца (1967), (1968), (1981) рфы. Атексткэа eипшымзаара рымам.

«Ала сацэшэоит саѡсаанза...» – Икьыпхьын апоет иеизгакэа хца (1967), (1968), (1981) рфы. Актэи ашэкэы афы «санаклакь» хэа ианыз ажэа, егырт рфы «санаклак» хэа ипсахын. Ара ианахцо атекст ашытахь итыцыз ашэкэкэа ркынтэ иаагоуп.

«Ак сыгхеит хэа угэы каумыжыын...» – Икьыпхьын апоет иеизгакэа хца (1967), (1968), (1981) рфы. Атексткэа eипшымзаара рымам.

«Ушэапырхапуа апстазаараф...» – Икьыпхьын апоет иеизгакэа хца (1967), (1968), (1981) рфы. Рапхэатэи ашэкэы афы «апстазара» хэа ианыз ажэа, егырт рфы ипсаххеит «апстазаараф» хэа. Ара ианахцо атекст ашытахь итыцыз ашэкэкэа ркынтэ иаагоуп.

«Даагылазар, ихы агэра ганы...» – Икьыпхьын апоет иеизгакэа хца (1967), (1968), (1981) рфы. Атексткэа eипшымзаарас ирымоу апунктуациатэ дыргакэа ргылашья ауп. Ара ианахцо атекст ашытахь итыцкэаз ашэкэкэа ркынтэ иаагоуп.

«Шэы-гхак змаз усысгы икымызт...» – Икьыпхьын апоет иеизгакэа хца (1967), (1968), (1981) рфы. Рапхэатэи

ашәкәы аґы «ес-уаха» хәа ианыз ажәа, егырт рґы «есуаха» хәа иґсахын. Ара ианахґо атекст ашытахь иґыґыз ашәкәкәа рґынтә иаагоуп.

«Сґа мшны, сара сшәырны...» – Икьыпхьын апоет иеизгакәа хґа (1967), (1968), (1981) рґы. Атексткәа еипшымзаара рымам.

«Ашыхәкәа тынчуп, ґыртзом дара...» – Икьыпхьын апоет иеизгакәа хґа (1967), (1968), (1981) рґы. Актәии ахґатәии ашкәкәа рґы «ґутзоми» хәа иоу ажәа, аґбатәи аґы «ґутзоми» хәа икьыпхьуп. Ара ианахґо атекст аґбатәи аґыжьра аґнытә иаагоуп.

«Акарматыс чмазаѡхеит...» – Икьыпхьын апоет иеизгакәа хґа (1967), (1968), (1981) рґы. Атексткәа еипшымзаара рымазам.

«Арацәа акәым усс иґоу...» – Икьыпхьын ажурнал «Алашара» (1964, № 2), апоет иеизгакәа хґа (1967), (1968), (1981) рґы. Актәии ахґатәии аґыжымґакәа рґы «имца шыраха» иоу, аґбатәи аґы ажәакны «имцашыраха» хәа иануп. Ара ианахґо атекст аґбатәи ашәкәы аґнытә иаагоуп.

«Сажәеинраала уара уқәыцыз...» – Икьыпхьын апоет иеизгакәа пшьба (1967), (1968), (1980), (1988) рґы. Атексткәа еипшымзаара рымазам.

«Аґсны иґоу ѡыґа роуп...» – Уаанза икьыпхьмызт, Апоет иблукнот аґнытә иаагоуп. Мыґа 1960-тәи ашықәсқәа рзы Аґсны еиґырдыруз ахәаахәґыѡ ду иакәын. Аґсны АССР аихабыра зегьы «иаахәан» иман шамаха. Амаґуцәа раґареи рамхреи азґаатәкәа избо аґынза амч иман.

«Могидсон...» – Могидсон, Акармара шахґак аґы бухгалтерс аус иуан 1970 ашықәсқәа рзы. Ашахґа-усуцәа ианаамґаз руалафахәы анырмоу, игәамґны абухгалтер ишә иадеизалан рыбжькәа цәґаны рыгәґыхәкәа еибырхәон. Ус Кьыршьал Чачхалиа рааигәара днеит. Ускан Кь. Чачхалиа Ткәарчал хатә корреспондентс аус иуан агазет «Аґсны

қапшы» ахызала. Агәамтцәа иаразнак Кыыршыал икәшан дыржит, абри Могидсон ҫара акы ихухәаарауазеи хәа: Апоет маҫк аҫара даазхәыцын, ус нареихәеит:

«Могидсон ашыха дцон.

Арахә кеицон, нас — иаицон».

Арт ацәахәақәа ашахтиорцәа маҫк иаарччеит. Ари ахтыс сара Ҷақәашытәык Ҷаниак исзеитеихәеит Мыз–икәара санәеиуаз, 1984 ш.

«Азәы ионы ушыкоу дааир калоит уаҫа...» – Икыпхын апоет иеизгақәа хҫа (1967), (1968), (1981) рҫы. Раҫхәтәи атыжьраан «иулшозаалакы» хәа иоу ажәа, егырт ашәкәқәа рҫы «иулшозаалак» хәа ирнуп. Ара ианахҫо атекст ашытахытәи вариант ауп.

«Узтаху урт ргәы цумжәан...» – Икыпхын апоет иеизгақәа хҫа (1967), (1968), (1981) рҫы. Раҫхәтәи атыжьраан «думыргәыргъан», «ажәәанахы», «думырцәуам», «дҫоумцан» хәа иоыз ажәақәа, егырт аә-шәкәык рҫы иҫсахын «думыргәыргъан», «ажәәанахы», «думырцәуан», «дҫаумцан» хәа. Ара ианахҫо атекст аәбатәи ашәкәы аҫнытә иаагоуп.

«Аҫтақәа шытыцит...» – Икыпхын апоет иеизгақәа аба (1978), (1981) рҫы. Атекстқәа еиҫшымзаара рымазам.

АКЫПХЫ ЗЫМБАЦ АЖӘЕИНРААЛАҚӘА

«Инал-иҫа Шәлуа ичаала...» – Еицырдыруа аҫсуа тоурыхҫтааы, аетнограф, алитератураҫтаааы, акритик Ш. Д. Инал-Иҫа (1916–1995) икритикатә усумҫақәа ирызку аызаратә шаржуп. Раҫхәза аҫны икыпхыуп.

Ашшра. – Раҫхәза аҫны икыпхыуп.

«Сыцәан сҫыхеит...» – Раҫхәза аҫны икыпхыуп.

«Сыҫеуааха сналалейт Члоу ақыҫа...» – Раҫхәза аҫны ихарҫәаны икыпхыуп. Иагәылан апоет «Члоутәи иблок–нот». Уаанза егырт ашәкәқәа рҫы ари ажәеинраала

ркыпххъан аҗхатәи 4-цәахәа ацрыхны. Арака ихартәаны апоет ишифытәҗыаз ианахтоит. (Д. Ч.)

«Ейбах-ейбафо Дәаб азиас...» – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп.

«Ашьхақәа ирышәцаны...» – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп.

«Санбыхәаҗшлакь ахәыцра насыхоит...» – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп.

Аиашьара агәы. – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп.

«Зыкны аусқәа хамда?». – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп.

«Суа, сықәла, сәыза иаша...» – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп.

Аҳақымцәа исабжыргаз аҗакс. – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп.

«Аиаша иашьтаз амла дакит...» – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп.

Ғәыблиа Ғьаргь. – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп. Аҗсуа поет, ашәкәыф, алитератураҗтаафы Ғьаргь Константин-ица Ғәыблиа (1928) изку җызаратә шаржуп.

Б. Шынкәба. – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп.

Халамыси хшьеи. – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп.

«Аҗсшәа уазхәо урҗахны акәым...» – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп.

Самсони Ҙьарнаси. – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп. Ари аҗәеинраала аҗсуа артистцәа Самсон Кәабахыиени, Ҙьарнас Анқәаби ирыххәауп (Д. Ч.).

Шәгәы иҗоу шәхәала. – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп.

«Иахьа илашәу ибаргәузеи...» – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп.

Амшын еисуеит. – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп.

«Шамил, ухәда абжы...». – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп.

«Шамили сарей хәигәылацәоуп...» – Раҗхъаза акәны иккыпхъуп.

«Шамил Плиа пил вино...» – Раңхыаза акэны икыыңхыуп.
«Издыруазтгы зеггы шбашаз...» – Раңхыаза акэны икыыңхыуп.

«Бпоетесоуп, ба бануп...» – Раңхыаза акэны икыыңхыуп.
Апоетесса Нелли Тарпха илыхызынфылоуп (Д. Ч.).

«Витали уабакоу, Витали уфыха...» – Раңхыаза акэны икыыңхыуп. Апоет Витали Амаршыан изкуп. Кыыршыал Чачхалиа 1968–1969 ш. рзы Москва ичкэын Денис ибара даннеилоз, В. Маршыан ифы даанфаслон. Ажэеинраала ыуп експромт хасабала (Д. Ч.).

«Сеыртынчны сызтэазом!» – Раңхыаза акэны икыыңхыуп.
Апоет иархив акнытэ иаагоуп.

«Иаха-иаха сгэы шэоит, ибжыысуеит...» – Раңхыаза акэны икыыңхыуп.

Чычыкэа дкэашоит. – Раңхыаза акэны икыыңхыуп.
Чычыкэа Ыонуа (1915–1975), Кы. Чачхалиа изааигэаз аңсуа поет изкуп. (Д. Ч.).

«Са сазэыкым ба бзы игэыргыо...» – Раңхыаза акэны икыыңхыуп. Ачба Леила Никэа-ипха (1925–2008). Артцафы. Аңсуа школ-интернат раңхыатэи адиректор. Лара лыбзоурала аңсуа интернат алицеи аказшыа аанахэеит. Кы. Чачхалиеи лареи аус еицыруан, апоет иңсуа жэеинраалакэа аурысшэах цэахэантцала реиҥагаразы (Д. Ч.).

«Ахэац адгыылаф инхон, интцуан...» – Раңхыаза акэны икыыңхыуп.

Акэараш. – Раңхыаза акэны икыыңхыуп.

Караман ифит ароман. – Раңхыаза акэны икыыңхыуп. И. Тарба изкуп, (Д. Ч.).

«Ацэыкэбаркэа зеггы еицылар...» – Раңхыаза акэны икыыңхыуп.

Барбала. – Раңхыаза акэны икыыңхыуп.

«Ушпафэахау, ушпадагэоу...» – Раңхыаза акэны икыыңхыуп.

«Пхынроуп, аамта шыта илашыцахэеит...» – Раңхыаза акэны икыыңхыуп.

«Дыцәоушәа, дыцәамшәа, дцәазырәуеит...» – Раҭхьаза акәны икьыпхьуп. Апоег иархив аҕнйтә иаагоуп.

«Азыхь ахьытыцуа ахьхьахәа абжьы гоит...» – Раҭхьаза акәны икьыпхьуп.

АИҤАГАКӘА

А. Ахматова. **«Ашьшьы-шьышьхәа инеиуан Дон...»** Ахматова Анна Андреи-иҭхә (1889–1966) – иналукааша аурыс поетесса, аиҭагаф.

Р. Сарцевич. **«Ацыртыша наганы...»** Ричард Сарцевич – зфымтәкәа еихаразак 1960-тәи ашықәсқәа рзыркьыпхьуаз аурыс поет.

М. Рильски. **«Апоезия – аапын, амахәтәкәа зыршәтуа...»** Рильски Максим Фадеи-иҭа (1895–1964) – асовет украин поет, ауажәларратә усзуфы.

Л. Озеров. **«Абафхәтәра ацхьыраара ақәнагоит...»**

«Абафхәтәра ҭсра ақәым, енагь аҭсы ҭоуп...»

Иу. Лакрба. **Одисеи игәхьаа.**

Белоруссиятәи адгьыл. Лакрба Иури Астамыр-иҭа (1934–2004) – аурыс, аҭсуа поет, аиҭагафы, акиносценарист.

М. Лермонтов. **«Алашьцараф ашьхақәа...»**. Лермонтов Иури Михаил-иҭа (1814–1841) – аурыс поет, адраматург. Ари ажәеинраала Михаил Лермонтов иҕнйтә иаагоуп. Ахәтә зфыз анемец поет Гиоте иоуп. Аурысшәа аҕнйтә аҭсшәахь еиҭеигеит Кь. Чачхалиа.

И. Бунин. **Азәтәра.** Бунин Иван Алексеи-иҭа (1870–1953) – аурыс шәкәыффы, Жәларрыбжьаратәи Нобель ипремия алауреат.

Р. Гамзатов. **Амфәан.**

Хәсақәак рахь. Расул Гамзатов (1923–2003). Кь. Чачхалиа дыздыруаз Дагестан жәлар рпоет. 1959 шықәсазы Кь. Чачхалиа иҭшәма Нинеи иҭкәын Валереи иҭны Махачкала инеин, Расул Гамзатов ифны имфәхьыҭит.

Аизарақәа рзы цәахәақәак. Ари ажәеинраала краамтә иркыпхьуамызт, убри акнытә еимда-аимдо апоезиа абзиабацәа ирылан. Нас ауп акыпхь анаба. Урысбызшәала икыпхьын «Собрания» (Собрания, их гул и тишина...)

С. Есенин. **Аңсы уахь.**

«Азын шәахәоит, уи иргызуа...»

Апоет.

Асалам шәкәы ан лахь. Есенин Сергей Александр-иңа (1895–1925) – аурыс поет.

Ш. Петефи. **Матильда.** Петефи Шандор (1823–1849) – авенгр поет.

Л. Забашта. **«Аңхьаџ думжъан, енагь ихәала аиаша...».** Забашта Лиубов (1919–990) – асоветтә украинтә апоет-пхьыс.

А. Ханфенов. **Ахәатә хамцара.**

Лыпшзарада... Арт ажәеинраалақәа кыпхьын ажурнал «Алашара» (1965, № 3). Ханфенов Алим Мазан-иңа (1922–2014) – ачеркьес поет, Аңсны акультура зәаңсазтәыз аусзуџ.

АСТАТИАҚӘА

Аусура бзианы иахьейәкаау. – Икыпхьын агазет «Аңсны қаңшь». 1967 ш., апрель 21.

Аби аңацәеи. – Ари астатиа аоригинал ауп.

«Ауаа зегьы блала ирымбо...» Ари Кыршьал Чачхалиа Б. Шьынқәба ирҕиара иазку атцаамтә иаңыцтәахоуп. 2017 ш. азы итыцыз Р. Каңбеи Кь. Чачхалиеи еицырџыз «Аамтә зтәу» хәа Б. Шьынқәба иажәеинраалоу ироман «Аҕәтә-уаа» иахәтакуп. Убри ашәкәы атемала ауп излаџу ари аңыцтәахагьы.

Уа мшыбзиа, Ткәарчал! – Икыпхьын: Агазет «Аңсны қаңшь». № 103. Асабша, май, 1967 ш.

АЦЦА

Кь. Ш. Чачхалиа изку ажэеинраалакэеи астатиакэеи

Атцыхэтэантэи ашәкәы. – Кь. Х. Ачба иажэеинраала кьыпхьын: «Ацсны ҕаңшы». 1971, ииун 5.

Җафны иагу. – Н. З. Җардҗа лажэеинраала рапхьаза икьыпхьын: «Алашара». 1974. № 9; анафс апоет леизга «Аеыхәа иатдәа». Акәа, «Алашара», 1974.

«Ихаракуп Акэатэи ашьхақәа...». – Г. Шь. Аламиа иажэеинраала, рапхьаза икьыпхьын: «Алашара». 1974. № 5; анафс еизга «Мышкы ацсҗазаара». Акәа, «Алашара», 1976 уб. итц. Ажэеинраала епиграфс иамоуп ацәахәақәа «Сқәыпшындаз, иахауеи, абас назаза!»

Кь. Чачхалиа еицырдуруа иажэеинраала акнытә иаагоуп.

Кьыршьал Чачхалиа. – П. Хә. Бебиа иажэеинраала кьыпхьын: «Алашара», «Адгьыл амтдәыжәақәа». Акәа, «Алашара», 1975 уб. итц.

Артафы Кьыршьал. – С. Р. Қышьмариа иажэеинраала кьыпхьын иеизгафы: «Сыпсадгьыл ағәы» (Ажэеинраалакэеи жэеинраалала ифу ажәабжькәеи). Акәа, 2017.

Ахшыфцак артцауларазы, асахьаркыра ашьтыхразы. – В. С. Занҗариа иажэеинраала кьыпхьын: Ажурнал «Алашара». 1957, № 2.

Ашәа фыц ахәаразы. – С. Зыхәба, Р. Каңба. Икьыпхьын: Ажурнал «Алашара». 1961, № 2.

«Апоет Кьыршьал Шамил-иҗа Чачхалиа...» – Икьыпхьын: Кь. Чачхалиа ишәкәы «Ашәти ақәыци», Акәа, Ацснытәи АССР агазеттә-журналтә тыжыртә. Ашәкә-тыжыртәтә сектор, 1963. Аннотация аҳасабала.

Иахьатэи ҳапсуа поезиа абызшәа ацқьаразы ажәақәак. – Ари Б. Шьынқәба истатиа ацыпцәахоуп. Икьыпхьын: Ажурнал «Алашара». 1963. № 3: Б. Шьынқәба. ифымтақәа

реизга. Афбатәи атом. Есымшааира ашьха скыдуп. Астатиа-кәа. Атцаамтақәа. Ақәгыларақәа. Ақәа, 2008.

Апоет иңышәара. – Икыпхын: Агазет «Ақсны Қапшь». 1968 ш., декабр, № 245.

Ақстазаареи ахәырбғыи. – В. Б. Агрба. Икыпхын: Журнал «Алашара». 1968, № 3; В. Б. Агрба. «Ақстазаареи ахәырбғыи». Алитературатә-критикатә статиақәа. Ақәа, «Алашара», 1980; В. Б. Агрба. Ақсуа сахьаркыратә литературей афольклори ирызку атцаамтақәа. Ақәа, Ақхәынтшәқәтыжырта, 2016.

Апоет-асатирик. – Икыпхып: Журнал «Алашара». 1968, № 10. Редакциятә статиоуп. Кыршьал Чачхалиа дийжәи 50 шықәса атра иазкны.

Апоет-сатирик. – М. Т. Лашәриа. – Икыпхын: Кы. Чачхалиа ишәкәи «Иалкаау» (1968) ақхажәа ахасабала. Аусумта иамоуп авариянтқәа. Урт ианын Кы. Чачхалиа ишәкәи «Ахәырбғыи» (1968) златуа «Амбакәа имгарцаз иахмырбакәа...» хыс измоу ақхажәа, нас М. Лашәриа ишәкәи «Хазлиаз» (1985) «Аибашьра ашьтахьтәи ақсуа поэзия» ахәтәк афнытқа.

Апоет иетцәахә. – А. Н. Гогәуа. Икыпхын: Кы. Чачхалиа еизга «Аапынтәи ахәыцрақәа» ақхажәа ахасабала. Ақәа, «Алашара», 1971.

Афызә игәалашәара. – Ш. Хә. Плиа истатиа кыпхын: Агазет «Ақсны қапшь». 1971 ш., иун 5.

Апоет-Асатирик – Кы. Чачхалиа дийжәи 60 шықәса атра иазкны. Икыпхып: Журнал «Алашара». 1978, № 5. Редакциятә статиоуп.

Аикәыршәаф икнытә. – Икыпхын: Кы. Чачхалиа. «Ақыицәа рымәа». Ақәа, «Алашара», (1978). Ашәкәи аикәыршәаф Д. Чачхалиа иақхажәа ахасабала.

Ақыицәа рымәа. – В. А. Агрба. Икыпхын: Журнал «Алашара». 1979, № 6; В. Б. Агрба. Ақстазаареи ахәыр-

бгыци. Алитературатә-критикатә статиақәа. Ақәа, «Алашара», 1980; В. Б. Агрба. Ақсуа сахьаркыратә литературей афольклори ирызку атцаамтақәа. Ақәа, Апхәынтшәкәтыжьырта, 2016.

Аччаңшь лаша зтынхаз. – В. Л. Ацнариа. Икьыпхьын: Ажурнал «Алашара». 1979, № 3; Кь. Чачхалиа. Алирика. Ақәа, «Алашара». 1979 (ақхьажәа аҳасабала).

Аикәыршәаф икьытә. – Икьыпхьын: Кь. Чачхалиа. Алирика. Асатира. Ақәа, «Алашара», (1979). Ашәкәы аикәыршәаф Д. Чачхалиа иақхьажәа аҳасабала.

«Уаанза 1979 ш....» – Икьыпхьын: Кь. Чачхалиа ишәкәы «Алирика, асатира». Ақәа, (1980). Уи аикәыршәаф Д. Чачхалиа ииҟыз аннотация аҳасабала.

Згәы ақхарра зыдгьыл иазынзыжьыз. – Р. З. Лашәриа. Икьыпхьын: «Иалкаау ақсуа лирика» (1984) асериафы итыжьыз Кь. Чачхалиа ишәкәы ақхьажәа аҳасабала.

Ашәыгақәа рмелодиа. – Н. Н. Киут. Икьыпхьын: Агазет «Ақсны қаңшь». 1986, февраль 12.

Кьыршьал Чачхалиа сатирикк иаҳасабала. – Т. Шь. Ацьба. Икьыпхьын: «Ақсны қаңшь». 1988, ииун 11, Т. Ацьба. Иҟымтақәа. Аҟбатәи атом. Ахәычтәы рҟеиамтақәа. Ажәабжьқәа. Астатиақәа. Амшынца. Ақәа, 2000.

Апоет рақхьатәи иажәеинраала. – Д. Кь. Чачхалиа. Икьыпхьын: «Ақсны қаңшь». 1983, сентиабр 23.

«Кьыршьал Чачхалиа иеицырдыруз поет – сатирикын...» – Д. Кь. Чачхалиа. Икьыпхьын: Кь. Чачхалиа ишәкәы «Ажәеинраалақәа» (1988) аннотация аҳасабала.

Аччара арицар. – В. Л. Ацнариа. Икьыпхьын: Ажурнал «Алашара». 1998, №4. Кьыршьал Чачхалиа 80 шықәса ихытра иазкны.

Апоет-Асатирик. – С. Х. Таркьыл. Икьыпхьын: Ажурнал «Амцабз». № 4, 1998. Кьыршьал Чачхалиа диижьтәи 80 шықәса атра иазкны.

Абаџхатәра лцшаах змаз апоет. – (Кыышьял Чачхалиа игәалашәара иазкны ажәақәак). – Икыыпхьын: Б. Шьынқәба. Иџымтақәа реизга. Ахәбатәи атом. Иацы. Иахьа. Уатәы. Ажәеинраалақәа, ажәабжьқәа, астатиақәа, ақәгыларақәа. Ақәа, «Алашара», 2003.

Абаџхатәра цыда. – Икыыпхьын: Б. Гәыргәлиа. Арфеиаратә хафсахьақәа. (Арцагатә цхыраагза). Ақәа, 2004. Астатиа хамтас Кь. Чачхалиа итаацәа иритаз ишәкәы аекземплиар афы абас анитцеит: «Акыр иапсоу Денис! Нина! Гәыкпсыкала истахуп абри Кьыршьялгы избахә зхәо сышәкәы иареи шәареи шәбиблиотекаф иказарц. Автор икнытә. 2.06.05 ш. Ачаарқыта».

Ашәкәыџџи уи ибиографиен. – (Кьыршьял Чачхалиа диижьтәи 80 шықәса атцра иазкны). – Икыыпхьын: Н. Ч. Хашы. Ашәкәыџџцәа ирызку ажәа. Ақәа, Ақхәыншәкәдыжырта, 2008.

Аиаша иашьас измаз. – Ць. Б. Ахәба. Икыыпхьын: Ажурнал «Алашара». 2008, № 2.

Зкалам цхафыруз апоет. – В. Ць. Амаршьян.

«Сара гәыла сбеиоуп...» – Т. М. Чаниа.

Аиашаныкәгаџ. Нели Чычцха-Гәыргәылиа. – Иаагоуп Д. Чачхалиа иархив ақнытә.

Краткая справка о К. Чачхалиа. – Д. К. Чачхалиа. Опубликовано впервые, хранится в личном архиве поэта.

Стихи Киршала Чачхалиа. – Ф. А. Искандер. Опубликовано: Газета «Заря Востока». 28 июня, 1956.

О роде человеческом. – Г. Д. Гулиа. Опубликовано: Газета «Литературная газета». 1964, 28 марта, № 38.

Слово о Киршале. – П. Красинский. Публикуется впервые. Оригинал хранится в личном архиве поэта.

Слово о Киршале Чачхалиа. – Ш. Д. Инал-Ипа. Речь, произнесенная при открытии творческого вечера, состоявшегося 20 декабря 1968 года в Сухумском Дворце культуры, в связи с 50-летием со дня рождения.

Голоса абхазской поэзии. – М. Г. Ладария. Опубликовано: Газета «Советская Абхазия. 1970 г., 5 июня, М. Г. Ладария. Сборник статей об абхазской литературе (1960–2005). Сухум, АГУ, 2005.

Слово о Кириале Чачхалиа. – Г. Д. Гулиа. Опубликовано: К. Чачхалиа «Песни рождаются в полночь». Стихи. Перевод с абхазского. Составитель Д. Чачхалиа. Сухум, «Алашара», 1986.

К людям – с открытым сердцем. – Опубликовано: Ш. Х. Салакая. В ногу со временем. Литературно-критические статьи. Сухуми, «Алашара», 1989.

Звезде поэта не дано угаснуть. – Опубликовано: Газета «Республика Абхазия». 1998, 19–20 ноября, № 132: Зухба С. Л. На сквозняке времен. Литературно-критические, полемические статьи, рецензии, публицистика. Сухум, АГУ, 2006.

Человек с улыбающимися глазами. – А. Х. Аргун. Публикуется впервые. Хранится в личном архиве поэта.

Мы беседуем с вдовой... – Опубликовано: газета «Республика Абхазия». 1991 год. (Воспоминания записала Заира Цвижба).

АЛФАВИТЛА АРБАГА

- Аамта. (287)
Ааңынра. (186)
Ааңынра сеикәнархеит. (356)
Ааңынтәи ахәыцрақәа. (215)
«Абажә, атх анылашыцоу...». (372)
Абанкетқәа. (98)
«Абар, абар сахънеиуа сықәпраа!». (46)
«Абар, икалон тхыбжъон...». (264)
Абарт ашьхақәа сшырцоу... (343)
Абас акәын Ленин дшықаз. (177)
Абас узыкоузеи, Нахар?. (342)
«Абас акәын дшықаз абри ахәычы...». (270)
«Абашара – хлағъароуп...». (373)
«Абаџхатәра ацхыраара ақәнагоит...». (Л. Озеров) (436)
«Абаџхатәра псра ақәым...». (Л. Озеров) (436)
Абгахәычы ауасиат. (303)
Абзиабара. (312)
Абзиабара. (358)
«Абзиабара ажәа енагъ ичкәыноуп...». (10)
Абнитцәкьа. (132)
«Абратәи азыхъ, абратәи ацсабара...». (348)
«Агаџахъ снықәлеит, абаҳча снытыс...». (165)
«Агәабзиара уман, ахабзиара уман...». (50)
«Агәы казказуа ажәџан саркьа...». (227)
Агәыгра. (319)
«Агәы! Агәы, аха изакә гәузеи...». (376)
«Агәырџацәгьа уаџ даражәуеит...». (274)
«Адгьыл шака ыкоу рдыруеит...». (250)

«Адәәҗы зхала игылоу атцла...». (387)
 Ажъа. (214)
 Ажәйтә уаф. (91)
 Азатәра. (И. Бунин) (441)
 «Азныказ ублаҗ дааиуеит...». (255)
 «Азын шәәхәоит, уи иргызуа...». (446)
 «Азыхъ ахьытцџа ахъхъахәа абжыи гоит...». (432)
 «Азыхъ бзиа аитцыхра...». (376)
 «Азәи ифны ушыкоу дааир калоит уаҗа...». (381)
 Аиаша иагеит. (107)
 «Аиаша азыхәан сыхәда хыстәоит». (48)
 «Аиаша анысхәо цыоуки рзы иашоуп...». (272)
 «Аиаша иашьталаз амла дакит...». (401)
 Аиашьара агәи. (396)
 Аизара. (108)
 Аизарақәа рзы цәәхәақәак. (444)
 Аиҗыртра. (65)
 Акашәарах. (103)
 Акоммунист иаша. (38)
 Акрызлытџа... (51)
 Акәты ахатцара. (350)
 «Ак сыгхеит хәа угәи каумыжын...». (379)
 «Акы зәыроуп хәа сымтәац...». (258)
 «Акыр цуеит агәамбзиара схапәан...». (266)
 «Акәалаа зго алеипш...». (58)
 Ақьиақәа амәа рызто. (159)
 Ақәцаф иашәа. (290)
 «Ақәцараҗы угәи каумыжын...». (331)
 «Ақәнамгақәа анызбауа...». (39)
 Ақәараш. (424)
 «Ақарматцыс чмазафхеит...». (380)
 «Ақәа сыкоуп, сынхоит Ақәа...». (347)
 «Ақәраангы сшәәхәауеит хәа...». (370)

«Аќәйд тызәзәаны интәрпсеит ачуан...». (372)
 «Аќәйтәә ағықәәғ уи ауаф амца еиқәйтәан...». (86)
 «Ақыбазыба иаазаз имариам ихьацара...». (339)
 Ала ҕыла. (362)
 «Ала сацәшәоит сафсаанза...». (379)
 Аламыс. (141)
 «Алашыцарағ ашыхақәә...». (440)
 Алу ашәә. (206)
 Алым ачарағ. (212)
 «Алым ағәһхьа иашшит ажьа...». (300)
 «Алығәрағы амхы лазцо...». (375)
 Амариал. (18)
 «Амағ укәә итауртәарғы...». (299)
 «Амза ахькыдыз ишеишеиуан...». (202)
 «Амхылдыз еиғш ҕхьақа ак сыхоит...». (96)
 «Амца ахьейқәыз абан ауаса...». (377)
 Амфә кәцацәә. (110)
 «Амфә устом, суғағылоит...». (55)
 Амфән. (Р. Гамзатов). (442)
 «Амкәыбағы аҕеиҕыш амоуп...». (371)
 «Амт ҕыруеит, аха азфәуп инькәнаго...». (374)
 Амшын Еиқәә хәгәта ибжьоуп (215)
 Амшын еисуеит. (411)
 «Амшын, уаагыл, уххь згеит...». (45)
 «Анаатә асуа ианымацәысуа...». (378)
 Аниута хәычы. (150)
 «Ант ашыхақәә ғымт-ҕсымшыа...». (217)
 Аныхәәға азы... (249)
 Апоет (С. Есенин) (445)
 «Апоезиа – аапын, амахәтақәә зыршәтуа...». (436)
 Аңсадгьыл абзиабараз. (304)
 «Аҕсабара асахьа ҕысхып...». (320)
 Аңсатлақәә. (25)

Аңсра саңәшәәзом... (311)
 Аңсра сзахыццакауам... (336)
 Аңсра, аңсра ианадамха ... (170)
 «Аңссаңәә». (43)
 Аңсуара (176)
 «Аңсны салыхәхәә санцагы...». (366)
 «Аңсны, узбахә раҳахьейт...». (231)
 «Аңсны аңазаара ари зеггы ирыхәтоуп...». (363)
 «Аңсшәә уазхәо уртахны акәым...». (407)
 «Аңһенңьыр аартуп, амш заманоуп...». (54)
 Аңсны азы ашәә. (359)
 «Аңсны иңоу ыңыңа роуп...». (381)
 Аңсы уахь. (С. Есенин). (445)
 «Аңһаңәә шытыңит...». (382)
 «Аңһаңәә хыңын...». (13)
 Аңхыз. (200)
 Аңхьазатәи аңхәыс-акосмонавт. (116)
 «Аңша асуейт ихьшәәшәәза...». (101)
 Аңша. (239)
 Аразкы. (224)
 «Араңәә акәым усс иңоу...». (380)
 Ардәына. (120)
 Ардәына. (57)
 «Арһыызбак һхәыызбак ләпаһхьа дычәәон...». (204)
 «Аршаш ачәәхәә иахьылбаачәә...». (174)
 Асалам шәкәы ан лахь (С. Есенин) (448)
 Атак зхәода? (5)
 «Ауаа ирхәәзеи?». (32)
 Ауаә «тата». (81)
 Ауаы. (222)
 Ауаңыак мца. (197)
 Аус ахьутәу. (340)
 «Аусура бзианы иахьейңкаау...». (453)

«Ахаареи аразреи иахьахәтоу ибзиоуп...». (375)
 «Ахра схалеит, ахра ду!». (9)
 «Ахра илбааҕыны, ахьхьахәа...». (76)
 Ахысрақәа. (122)
 Ахьажь напхгафь. (36)
 Ахьча ашәарыцаф. (268)
 Ахәылцтыс. (29)
 «Ахәыц адгьылаф инхон, инцуан...». (422)
 Ахәыцқәа хәмаруан. (287)
 Аҳақьымцәа исабжьыргаз атакс. (400)
 «Ахәа зыҕәнү баша иҕәнызар...». (374)
 «Ахәа азын иухәар калоит, ибзианы ичакуп...». (375)
 «Ахәа устол ианадуртәала...». (371)
 Ахәатәхамцара (А. Ханфенов) (451)
 Ацәанырра. (261)
 Ацәгьа зуа абжа изацуп. (134)
 «Ацәгьа зуа ишитытыша...». (370)
 «Ацәыкәбарқәа зегьы еицылар...». (426)
 Атцарақәа. (7)
 «Атцартыша наганы...». (Р. Сарцевич) (434)
 Атцла ацстазаара. (75)
 «Атцларкәыкә бажә баны...». (377)
 Атцх цысеит. (97)
 «Атцх цәыршәаган...». (72)
 «Атцх еиҕахәатәуп, ишыҕоу сызхәом...». (145)
 «Атцх лашьца ба балыхәхәа...». (168)
 Атцх. Ақәа аун, ихкәеит. (155)
 «Ачара анумоу, утынха дныжьны...». (371)
 Ашамтазы сара сәыхеит. (223)
 Ашлиапа. (8)
 «Ашықәсқәа цоит акатахәа еишъталан...». (52)
 «Ашьха схалон, схалон, схалон...». (89)
 «Ашьхақәа рхқәа еилапсаны ишьталазшәа...». (237)

«Ашьхақәа ирышәтцаны...». (392)
 «Ашьхақәа тынчуп, ғыртзом дара...». (380)
 Ашьхақәа иргәылкәан арҭашқәа неиуеит (20)
 «Ашьшы-шыхәа инеиуан Дон...». (А. Ахматова) (433)
 Ашәа рзысхәоит ғыц (345)
 Ашәах. (21)
 «Ашәт иацәызуеит ацшзара...». (370)
 «Ашәтқәа ғыхны бнапы иасыркып...». (242)
 «Аон ду аҕатцара улымшозар...». (371)
 «Аоны гылан абрақа, алҭатәгы ҕеиуан...». (15)
 «Аҕыжара, аҕыжәра...». (378)
 «Бара бзиа бызбоит схәар...». (90)
 Баграт Шынкәба. (404)
 Бара бзын сажәақәа... (243)
 Барбала. (427)
 «Бзиа ишцазбо ари адгылаҕ анхара...». (253)
 Бзиабароуп... (317)
 «Бзиақ кәсцәит хәа анлаҳалақ сан...». (41)
 «Бпоетессоуп, ба бануп...». (415)
 Бинагә. (169)
 Беларуссиятәи адгыл. (И. Лакрба). (438)
 «Бшызбало пхызла, иаҳауеи шыри...». (244)
 Быхызала. (171)
 «Витали, уабақоу, Витали, уғыха...». (417)
 Гәыблиа Гьаргь. (403)
 Гәыграла сықоуп. (341)
 Гәындача. (335)
 «Даагылазар бзиарамзар...». (44)
 «Даагылазар, ихы агәра ганы...». (379)
 «Дапхьон, дапхьа, ибжы еитцыхны...». (251)
 «Дашшуан азәы сажәит хәа...». (284)
 «Дгылы-жәҕани, шәшахәтуп...». (208)
 «Дзықәныкәоз, цқарас имаз абарт рақәын...». (14)

«Дсызцаалон...». (11)
 «Дтахеит ақыгыш, иафыз аз атариал...». (308)
 «Дыгысит ауафы, шәышықәса зхыгъаз...». (309)
 «Дыхжәоуп, дгәафәоуп, дытқыоит...». (349)
 «Дыцәоушәа, дыцәамшәа дцәазырфәуеит...». (430)
 «Егырт зеггы акгы рымамкәа...». (376)
 «Еибәх-еибәфә Дәаб азиас...». (391)
 «Еилашуеит амшын агәарахәа...». (30)
 «Еихә еигъуп хәа сгәы иаанагоит... (69)
 «Есқыынагы иатәхуп ақәпара...». (88)
 «Ех, сиашара, шақа скыдуқьои...». (355)
 Ех, шыри! (82)
 «Жәаха ичарқыа лак са исышьтан...». (24)
 Жәеинраалак сапқыоит... (139)
 «Жәлантәык рыхъз тигар қалоит азәы...». (376)
 Зегъ еицылеит... (324)
 «Зеггы бзиоуп Ақсынтәыла». (28)
 «Зны сгәы қыруеит, зны ашьха схалоит...». (84)
 «Зықны аусқәа хәамада?». (398)
 «Зыжъ цәулоушәа ажәфән иатқәкақароуп...». (119)
 Иарту ашәкәы Кәакәана иахь. (66)
 Иасхәарраа. (338)
 «Иабалак зеггы зәфәшәо...». (378)
 «Иауәуеи ацгәы, узқәәоу...». (378)
 «Иаашьо ауафы...». (372)
 Иахьа. (112)
 «Иахатәиуа ақынца имоуп...». (333)
 «Иахьа бааира сара сзын...». (199)
 «Иахьа илашәу ибаргәузеи...». (410)
 «Иахьа хәлаанза сгәы фәрханы...». (133)
 «Иахьықаз гәанатан...». (373)
 «Иаха-иаха сгәы шәоит, ибжысуеит...». (419)
 «Игәы иалоуп: «уаф дсыхцәажәом...». (332)

«Игәыбзыгу ала шәартәуп...». (371)
 «Избац уәуп хәа сүкәгәығны...». (59)
 «Издыруазтгы зеггы шбашаз...». (395)
 «Иитәху зеггы иара имәуп...». (42)
 «Икәгәығны, хаматц иуп хәа...». (378)
 «Икәлоит зны-зынла ухы угәы анахшәо...». (289)
 «Икоуп ухы угәы ахзыршәало...». (275)
 «Икоуп кәты арцынак...». (377)
 «Имгәа акны акәзар иахыыкоу ихәыцырта...». (374)
 «Исгәалашәоит уматәа ғыцкәа...». (376)
 Истахуп сара... (164)
 «– Истахуп изжәырц азы...». (144)
 «– Ишпәзури, са сыпсуазар...». (167)
 Исхароузеи. (Ашәа). (95)
 Исхароузеи? (262)
 Исыхыиз, седру ... (147)
 «Итыркәкәаны аныхәаҗақәа аныжәжә...». (292)
 «Имч ыкам, уи дабаауп...». (296)
 «Исыкәлашьцеит, исхадидит, исыкәмацәысит...». (163)
 «Исымоуп гәтыха, исымоуп гәала...». (323)
 «Итәуп са сымш гәыршәала...». (325)
 «Ихахәы мыжда шланы ианалга...». (376)
 «Ицеит икаууа ашықәсқәа...». (37)
 «Ицәағәаны иртан...». (136)
 Ицәажәаз ахахә. (22)
 Иҗәәаз абгыцкәа. (74)
 Калт-мшы иарииз... (364)
 «Караман иҗит ароман...». (425)
 Ленин. (181)
 Лыпшзарада... (А. Ханфенов) (452)
 Март. (254)
 Март Пшьба. (62)
 Матильда. (449)

«Могидсон...». (381)
 «Мчыбжьыкахъ знык баафналоит бгәыкза...». (228)
 Одиссеи игәхъаа. (437)
 Октабри Аңсынреи. (179)
 Пицунда. (348)
 Пақәашъаа. (326)
 Разлив акны. (369)
 Раңхәтәи арацәа. (111)
 «Са исыздырам «астилиага»...». (374)
 «Са сазәыкым ба бзы игәыргъо...». (421)
 Са снеиаанза... (151)
 Сажәеинраала. (318)
 «Сажәеинраала, уара уқәыцыз...». (381)
 «Сазфлымхауп сыжәлар ирхәо...». (316)
 Салам шәыстоит. (334)
 Самсони Ыарнаси. (408)
 «Санынабыхәацшлак ахәыцра насыхоит...». (394)
 «Саныхәычыз даара акры схызгеит...». (282)
 «Сара аиарта самадоуп...». (321)
 «Сара бзиа бызбон, бызбатцәкьон...». (149)
 Сара сгәыгуеит... (53)
 Сара сәыхәа. (156)
 «Сара дысцәымгуп, аиашазы...». (370)
 «Сара гәыла сбеиоуп...». (370)
 «Сара сзыхәан Октабр...». (60)
 «Сара сәыза – схәыцра сыцуп...». (114)
 Сара схала сыкам. (240)
 Сахьцалакгы дсыцуп. (229)
 Сгәы иалоуп. (210)
 «Сгәы итазамызт ажәеинраала афра...». (314)
 «Сгәы итытцәом сыжәлар ирхәо...». (218)
 Сгәы. (130)
 Сәыртынчны сызтәазом! (418)

Сқыта мфала. (189)
 Слатәан, саңхьеит ура уфымта... (153)
 «Сналапшындаз, шыри, Ақа...». (360)
 Снеиуан агаға савалан... (175)
 «Снеиуеит сара солдатқас сгәышпы тыган...». (17)
 Смыза Иазови, сареи, ҳақсадгылқәеи. (334)
 Смызцәа, шәбақоу?... (322)
 Спартиа. (368)
 «Споетуп сара! Сыжәлар ангәамтца...». (352)
 «Схала ауада сагәыларшәын...». (161)
 «Схақым». исабжигеит (260)
 Сыбзиабара. (160)
 «Сыблақәа, сыблақәа, ишәасхәарызеи...». (143)
 Сытцәахә. (209)
 «Сеуааха сналалеит Члоу ақыта....». (390)
 «Сға мшны, сара сшәырны...». (380)
 «Сылахь зеиқәу убриазакәзар...». (263)
 «Сымала снеиуан схәыцуа, сыбжыалан...». (257)
 «Сымш, сытх, сымш шысхәоз...». (245)
 «Сыуа, сықәла, смыза иаша...». (399)
 «Сыфуа сышнеиуаз сахақалт ақәыц...». (226)
 Сыпҕстазаара ахь. (329)
 «Сыпҕстазаара гәыцәыс иамоу...». (207)
 «Сыцәан сфыхеит...». (388)
 Сышыха қыта. (195)
 «Такси, такси...». (293)
 Ткәарчалтәи акомғар. (125)
 Тагалара. (256)
 Такәыжәык зны жьак лкын... (137)
 Темраз. (191)
 «Тынхара зуа икада...». (85)
 «Уа уахьнеиуа уфырпшыгаз...». (327)
 «Уаа дукәак ашыха ицауан...». (374)

- «Уара икоуцаз абзиара...». (371)
«Уаџ иимхџац исхџарызеи?». (87)
Уара даара узтаһу. (172)
«Уаха даара схы сгџы ақамачуп...». (278)
«Уахакам, иахьакам, икам шыжьбык...». (379)
«Уахымкъакџа узцару...». (173)
Уахынлатџи ахџыцра. (26)
Убринахыс. (117)
«Угха уеихџазар, дуағазаргы иудкыл...». (375)
«– Уи ауаџ дыпџсит, – схџеит...». (146)
«Узтаһу урт ргџы пумжџан...». (381)
Ушџкџы санапхьа... (148)
«Учмзаџны ура уанышытаз...». (267)
«Ушпафеахау, ушпадагаџоу...». (398)
«Ушџапырхапуа апџстазаарафы...». (379)
Хабацаџа ахџоит. (247)
«Хайкџешџараны хакамзи...». (40)
Халамыси хшьей. (405)
«Хара ханпџслак, шџышықџса антџлак...». (354)
«Хауала итџу анкџапышта...». (377)
«Хгџыхџеанзамкџа, иаха асы...». (375)
Хџасақџак рахь. (Р. Гамзатов). (443)
Хџзейгџыргџо аапџнроуп. (93)
«Чыдала иныхџафе аннумкыл...». (33)
Чычыкџа дкџашоит. (420)
Ўаанбзиала! (3)
«Ўада цџгъа, џада бзиа ыкам...». (379)
«Ўнак ахра зыртаз...». (372)
«Ўнак шыжьбза сгџысеанзамкџа...». (279)
«Шака тџазеи, мшџан, сара...». (79)
Шака тџазеи... (142)
«Шамил Плиа пил вино...». (414)
«Шамил, ухџа абжьы...». (412)

«Шамили сареи хаигәылацәоуп...». (413)
Шәара шәазхәыц... (47)
Шәача. (56)
Шәгәы иҗоу шәхәала. (409)
Шәгәышәәаныз... (158)
«Шәыбзиа зхәо уафы шәидгылом...». (70)
«Шәы-гәҗакык сыгәҗыхоуп...». (54)
«Шәы-гхак змаз усысгыы икымызт...». (380)
Шьмаф дгәаait. (105)
Шьыбжьонк азы. (34)
«Шьыжьымтанлеи хәылҗазылеи...». (373)

АХҚӘА

Ғаанбзиала!	3
Атаж зхәода?	5
Ацарақәа	7
Ашлиапа	8
«Ахра схалейт, ахра ду!»	9
«Абзиабара ажәа енагь ицкәыноуп...»	10
Дсызцаалон...	11
«Ацтақәа хьтцын...»	13
«Дзыкәныкәоз, цқарас имаз абарт ракәын...»	14
«Ащны гылан абрака, алқатцәгы ҟеиуан...»	15
«Снеиуейт сара солдатцас сгәышцы тыган...»	17
Амариал	18
Ашьхақәа иргәылкәан арқашқәа неиуейт	20
Ашәах	21
Ицәажәаз ахахә	22
«Жәаха ичаркәуа лак са исышьтан...»	24
Ацсацлақәа	25
Уахынлатәи ахәыцра	26
«Зегьы бзиоуп Ацсынтәыла»	28
Ахәылцдыс	29
«Еиладуейт амшын агәарахәа...»	30
«Ауаа ирхәозеи?»	32
«Чыдала иныхәәҟа аннумкыл...»	33
Шьыбжьонк азы	34
Ахьажь напхгәы	36
«Ицейт икаууа ашықәсқәа...»	37
Акоммунист иаша	38
«Ақәнамгақәа анызбауа...»	39
«Ҳаикәшәараны ҳақамзи...»	40
«Бзиак қасцейт ҳәа анлаҳалак сан...»	41
«Иитәху зегьы иара имоуп...»	42
«Ацссацәа»	43
«Даагылазар бзиарамзар...»	44
«Амшын, уаагыл, уххь згейт...»	45
«Абар, абар сахьнеиуа сықәпраа!»	46
Шәара шәазхәыц...	47
Аиаша азыхәан	48

«Агәабзиара уман, ахабзиара уман...»	50
Акрызлытца...	51
«Ашықәсқәа цоит акатахәа еишьталан...»	52
Сара сгәыгүеит...	53
«Шәы-гәҭакык сыгәҭыхоуп...»	54
«Амҭаа усҭом, суҭагылоит...»	55
Шәача	56
Ардәына	57
«Акәалаа зго алеипҭш...»	58
«Избац хоуп хәа суқәгығны...»	59
«Сара сзыхәан октиабр...»	60
Март Пшьба	62
Аипырҭра	65
Иаарту ашәкәы Кәакәана иахь	66
Еиха еигьуп хәа сгәы иаанагоит...	69
«Шәыбзиа зхәо уафы шәидгылом...»	70
«Аҭх цәыршәаган...»	72
Иҭшәаз абҭыцқәа	74
Аҭла аҭсҭазаара	75
«Ахра илбаакьаны, ахьхьахәа...»	76
«Шаҭа ҭуазеи, мшәан, сара...»	79
Ауаф «тата»	81
Ех, шыри!	82
«Зны сгәы цыруеит, зны ашьха схалоит...»	84
«ҭынхара зуа иҭада...»	85
«Акәытдәа аҭықәаҭ уи ауаф амца еиқәйтдан...»	86
«Уаф иимхәац исхәарызеи?»	87
«Есқынагь иаҭахуп ақәҭара...»	88
«Ашьха схалон, схалон, схалон...»	89
«Бара бзиа бызбоит схәар...»	90
Ажәытә уаф	91
Хзеигәыргьо аапынроуп	93
Исхароузеи	95
«Амхылдыз еиҭш пхьаҭа ак сыхоит...»	96
Аҭх цысеит	97
Абанкетқәа	98
«Аҭша асуеит ихьшәашәаза...»	101
Акашәарах	103
Шьмаф дгәааит	105

Аиаша иагеит	107
Аизара	108
Амѡа љацаѡа	110
Раѡхьатѡи араѡа	111
Иахьа	112
«Сара сѡыза – схѡыцра сыѡуп...»	114
Аѡхьазатѡи аѡхѡыс-акосмонавт	116
Убринахыс	117
«Зыжь ѡаулоушѡа ажѡѡан иатѡѡакароуп...»	119
Ардѡына	120
Ахысраѡа	122
Тѡарчалтѡи акомѡар	125
Сгѡы	130
Абнитѡѡьа	132
«Иахьа хѡлаанза сгѡы ѡарханы...»	133
Аѡѡгьа зуа абжа изаѡуп	134
«Иѡѡаѡѡаны иртѡн...»	136
ѡакѡыжѡык зны жьак лкын...	137
Жѡеинраалак саѡхьѡит...	139
Аламыс	141
Шаѡа ѡуазеи...	142
«Сыблаѡѡа, сыблаѡѡа, ишѡасхѡарызеи...»	143
«– Иѡѡхуп изжѡырѡ азы...»	144
«Аѡх еиѡѡѡатѡуп, ишыѡоу сызхѡѡм...»	145
«– Уи ауаѡ дыѡѡсит, – схѡеит...»	146
Исыхьыз, седру ...	147
Ушѡѡѡы санаѡхьа...	148
«Сара бзиа бызбѡн, бызбатѡѡьѡн...»	149
Аниута хѡыѡы	150
Са снеианза...	151
Слатѡан, саѡхьѡеит уара уѡымѡа...	153
Аѡх. Аѡѡа аун, ихѡѡеит.	155
Сара сѡыхѡа	156
Шѡгѡышѡѡѡаныз...	158
Аѡьиаѡѡа амѡа рызѡѡ	159
Сыбзиабара	160
«Схала ауаѡа сагѡыларшѡын...»	161
«Исыѡѡлашьѡеит, исхадьѡит, исыѡѡмаѡѡысит...»	163
Иѡѡхуп сара...	164

«Агаҗахь снықәлеит, абахча сныцыс...»	165
«– Ишҗазури, са сыпҗсуазар...»	167
«Атх лашьца ба балыхәхә...»	168
Бинагә	169
Апсра, апсра ианадамха ...	170
Быхьзала	171
Уара даара узтаху	172
«Уахымкьакәа узцару...»	173
«Арџаш аҗеахәа иахьылбааҗеа...»	174
Снеиуан агаҗа савалан...	175
Апсуара	176
Абас акәын Ленин дшықаз	177
Октиабри Апсынреи	179
Ленин	181
Аапынра	186
Сқыта мџала	189
Темраз	191
Аџыза игәаларшәара	193
Сышьха қыта	195
Ауацьяк мца	197
Аеуаџ хатца	198
«Иахьа бааира сара сзын...»	199
Апхыз	200
«Амза ахькыдыз ишеишеиуан...»	202
«Арпҗызбак пҗхәызбак лҗапҗхьа дыҗеҗәон...»	204
Алу ашәа	206
«Сыпҗстазаара гәыцәыс иамоу...»	207
«Дгылыи-жәџани, шәшахәтуп...»	208
Сыетцәахә	209
Сгәы иалоуп	210
Алым ачараҗ	212
Ажьа	214
Амшын еикәа ҳагәта ибжьоуп	215
«Ант ашьхақәа җымт-пҗсымшьа...»	217
«Сгәы итыцәом сыжәлар ирхәо...»	218
Аеы	220
Ауаџы	222
Ашамтазы сара сҗыхеит,	223
Аразкы	224

«Сыџуа сышнеиуаз сахаџалт аџыџ...»	226
«Агәы казказуа аџаџан саркыа...»	227
«Мчыбжыкахь знык бааџналоит бгәыкзә...»	228
Сахьцалакгы дсыџуп	229
«Апъсны, узбахә раҳахьеит...»	231
Ааџынтәи ахәыџрақәа	234
«Ашьхақәа рхқәа еилапъсаны ишьџалазшәа...»	237
Аџша	239
Сара схала сыџам	240
«Ашәтқәа ҕыхны бнапы иасыркып...»	242
Бара бзын сажәақәа...	243
«Бшызбалло пъхызла, иахауеи шыры...»	244
«Сымш, сытх, сымш шысхәоз...»	245
Ҷабацәа ахәоит	247
Аныхәаҕа азы...	249
«Адгыл шака ыкоу рдыруеит...»	250
«Дапъхон, дапъха, ибжыи еитыхны...»	251
«Бзиа ишџазбо ари адгылаҕа анхара...»	253
Март	254
«Азныказ ублаҕа дааиуеит...»	255
Ҷагалара	256
«Сымала снейуан схәыџуа, сыбжыалан...»	257
«Акы зџыроуп хәа сымтәац...»	258
«Схәқым» исабжыгеит	260
Ацәанырра	261
Исхароузеи?	262
«Сылахь зеиқәу убриазакәзар...»	263
«Абар, иҕалон тхыбжыон...»	264
«Акыр цуеит агәамбзиара схапъан...»	266
«Учмзаџны ура уанышьтаз...»	267
Ахьча ашәарыцаџ	268
«Абас акәын дшыҕаз абри ахәычы...»	270
«Аиаша анысхәо цыоуки рзы иашоуп...»	272
«Агәырџацәҕа уаџ даражәуеит...»	274
«Иҕоуп ухы угәы ахзыршәало...»	275
«Уаха даара схы сгәы ақәмачуп...»	278
«Енак шыжьыза сгәысеанзәмкәа...»	279
«Саныхәычыз даара акры схызгеит...»	282
«Дашшуан азәы сажәит хәа...»	284

Аамта	286
Ахәычқәа хәмаруан	287
«Иќалоит зны-зынла ухы угәы анахшәо...»	289
Ақәпаф иашәа	290
«Итыркәкәаны аныхәафәқәа аныжәжә...»	292
«Такси, такси...»	293
«Имч ыќам, уи дабаауп...»	296
«Амат укәа итауртәаргы...»	299
«Алым афәпхьа иашшит ажьа...»	300
«Уи иќны хәґоу аус имоуп...»	302
Абгахәычы ауасиат	303
Апсадгьыл абзиабараз	304
«Дтахеит ақәыпш, иафызаз атариал...»	308
«Дыпсит ауафы, шәышықәса зхьцуаз...»	309
Апсра сацәшәазом...	311
Абзиабара	312
«Сгәы итазамыzt ажәеинраала афра...»	314
«Апґенцъыр аартуп, амш заманоуп...»	315
«Сазфлымхауп сыжәлар ирхәо...»	316
Бзиабароуп...	317
Сажәеинраала	318
Агәыгра	319
«Апґсабара асахьа тысхып...»	320
«Сара аиартә самадоуп...»	321
Сфызцәа, шәабакоу?..	322
«Исымоуп гәтыха, исымоуп гәала...»	323
Зегь еицылеит...	324
«Итәуп са сымш гәырфала...»	325
Пақәашьаа	326
«Уа уахьнеиуа уфырпшыгаз...»	327
Сыпґстазаара ахь	329
«Ақәпарафы угәы каумыжьын...»	331
«Игәы иалоуп: «уаф дсыхцәажәом...»	332
«Иахатәиуа адыңта имоуп...»	333
Сфызә Иазови, сареи, Хапсадгьылқәеи	334
Гәындача	335
Апсра сзахьццакуам...	336
Иасхьарраа	338
«Аќыбазыба иаазаз имариам ихьацара...»	339

Аус ахьутәу	340
Гәығрала сыкоуп	341
Абас узыкоузеи, нахар?	342
Абарт ашьхақәа сшырпоу...	343
Ашәа рзысхәоит ғыц	345
Салам шәыстоит	346
«Ақәа сыкоуп, сынхоит Ақәа...»	347
Пицунда	348
«Дыхжәоуп, дгәаџоуп, дытқьоит...»	349
Акәты ахатцара	350
«Споетуп сара! Сыжәлар ангәамтца...»	352
«Ахьыз имоуп, ажәла имоуп...»	353
«Хара ханцслак, шәышықәса анцлак...»	354
«Ех, сиашара, шақа скыдукьои...»	355
Аапынра сеикәнархеит	356
Абзиабара	358
Ацсны азы	359
«Сналапшындаз, шыыри, Ақәа...»	360
Ала қыала	362
«Апсы аҕазаара ари зеггы ирыхәтоуп...»	363
Калт-мшы иарииз...	364
«Ацсны салыхәхәа санцаггы...»	366
Спартия	368
Разлив акны	369
Ашьацмақәа	370
Акьыпхь зымбац ажәеинраалақәа	
«Инал-Ица Шьалуа ичаала...»	383
Ашшра	384
«Сыцәан сғыхеит...»	388
«Сыгеуааха сналалеит Цлоу ақыта....»	390
«Еибах-еибафо Дәаб азиас...»	391
«Ашьхақәа ирышәцаны...»	392
«Санынабыхәақшлак ахәыцра насыхоит...»	394
«Издыруазтгыи зеггы шбашаз...»	395
Аиашьара агәы	396
«Зыкны аусқәа хәамада?»	398
«Сыуа, сықәла, ссыза иаша...»	399
Аҳақьымцәа исабжьыргаз аҕакс	400
«Аиаша иашьҕалаз амла дакит...»	401

Гублиа Ѓьарѓ	403
Баѓрат Шьынќаба	404
Халамыси хсьеи	405
«Аќсшәа уазхәо уртахны акәым...»	407
Самсони Ѓьарнаси	408
Шәгәи иґоу шәхәала	409
«Иахьа илашәу ибаргәузеи...»	410
Амшын еисуеит	411
«Шамил, ухәда абжьы...»	412
«Шамили сареи хәигәылацаоуп...»	413
«Шамил Плиа пил вино...»	414
«Бпоетессоуп, ба бануп...»	415
«Витали, уабакоу, Витали, уґыха...»	417
Сеыртынчны сызтәазом!	418
«Иаха-иаха сгәи шәоит, ибжьысуеит...»	419
Чычыкәа дкәашоит	420
«Са сазәыкым ба бзы игәырѓо...»	421
«Ахәыц адгьылаґ инхон, инґуан...»	422
«Иґалаша ґалаанза...»	423
Аґәараш	424
«ґараман иґит ароман...»	425
«Ацәыкәбарқәа зегьы еицылар...»	426
Барбала	427
«Ушґаґахау, ушґадагәоу...»	428
«ґхынроуп, аамґа шыґа илашыцахьеит...»	429
«Дыцәоушәа, дыцәамшәа дцәазырәуеит...»	430
«Азыхь ахьыґыґуа ахьхьахәа абжьы ґоит...»	432
Аиґагақәа	433
Анна Ахматова	
«Ашьшы-шьыхәа инеиуан дон...»	433
Ричард Сарцевич	
«Аґартыша наганы...»	434
Максим Рыльски	
«Апоезиа – ааґын, амахәґақәа зыршәґуа...»	435
Лев Озеров	
«Абаґхатәра ацхьыраара ақәнаґоит...»	436
«Абаґхатәра псра ақәым, енаґ аґсы ґоуп...»	436
Иури Лакрба	
Одиссеи игәхьаа	437

Беларуссиятәи адгьыл	438
Михаил Лермонтов	
«Алашыцараҕ ашыхақаа...»	440
Иван Бунин	
Азатара	441
Расул Гамзатов	
Амған	442
Хәсақаак рахь	443
Аизарақаа рзы цаахаақаак	444
Сергей Есенин	
Аңсы уахь	445
«Азын шәахәоит, уи иргызуа...»	446
Апоет	447
Асалам шәкәы ан лахь	448
Шандор Петефи	
Матильда	449
Лиубов Забашта	
«Аңхьаф думжъан, енагь ихәала аиаша!»	450
Алим Ханфенов	
Ахәатәхамцара	451
Лыпшзарада...	452
Астатиақаа	
«Аусура бзианы иахьеиҕкаау...»	453
«Уа мшыбзиа, Ткәарчал!»	466
Ацца	
Кьытца Ачба. Аңыхәтәантәи ашәкәы	467
Нели Тарцха. Хәаңы иагу	468
Геннади Аламиа. Ихәаракуп аҕәатәи ашыхақаа...	470
Платон Бебиа. Кьыршьал Чачхалиа	472
Сергей Кьышьмариа. Арцдафы Кьыршьал	474
Владимир Зантәриа.	
Ахшыафтак арцауларазы, асахьаркыра ашытыхразы	475
Сергей Зыхәба, Руслан Қалба.	
Ашәа ҕыц ахәаразы	484
Иахьатәи хаңсуа поезиа абызшәа ацқыаразы ажәақаак	494
Апоет ипышәара	502
Владимир Агрба.	
Аңстазаареи ахәырбҕыци	505
Апоет-асатирик	522

Мушьни Лашәриа. Апоет-сатирик	524
Алықьса Гогәуа. Апоет иетцәахә	533
Шамил Цлиа.	
Ашыза игәалашәара	541
Апоет-асатирик	546
Денис Чачхалиа. Аикәыршәаф икнйтә	549
Владимир Агрба. Ақьиацәа рымџа	550
Владимир Атцнариа. Аччацшь лаша зтынхаз	557
Денис Чачхалиа. Аикәыршәаф икнйтә	571
Денис Чачхалиа	572
Рауль Лашәриа. Згәы ацхарра зыдгьыл иазынзыжьыз	573
Нелли Киут. Ашәыгақәа рмелодиа	575
Таиф Ацъба. Кьыршьал Чачхалиа сатирикк иахасабала	576
Денис Чачхалиа. Апоет рацхьатәи иажәеинраала	582
Денис Чачхалиа	586
Владимир Атцнариа. Аччара арицар	587
Сарион Таркьыл. Апоет-асатирик	594
Баграт Шьынқәба. Абаџхатәра лцшаах змаз хпоет	598
Борис Гәыргәлиа. Абаџхатәра цыда	600
Никәала Хашыг. Ашәкәыџџи уи ибиографиии	611
Цьума Ахәба. Аиаша иашьас измаз	617
Витали Амаршьан. Зкалам цхафыруаз апоет	636
Теренти Чаниа. «Сара гәыла сбеиоуп...»	638
Нели Чычпцха-Гәыргәылиа. Аиашаныкәгаџ	644
Владимир Зантәриа. Апоет – жәлар рыгәтыхахәаџ	647
Денис Чачхалиа	
Краткая справка о К. Чачхалиа	662
Фазиль Искандер. Стихи Киршала Чачхалиа	663
Георгий Гулиа. О роде человеческого	665
П. Красинский. Слово о Киршале	667
Шалва Инал-Ипа. Слово о Киршале Чачхалиа	671
Маргарита Ладария. Голоса абхазской поэзии	674
Георгий Гулиа. Слово о Киршале Чачхалиа	677
Шота Салакая. К людям – с открытым сердцем	679
Сергей Зухба. Звезде поэта не дано угаснуть	685
Алексей Аргун. Человек с улыбающимися глазами....	689
Заира Цвижба. Мы беседуем с вдовой...	694
Азгәатақәа	701
Алфавитла арбага	754

Кырышьял Шамил-иҗа Чачхалиа

АИЗГА

Ә-шәҗәыкны

Аәбатәи ашәҗәы

Киршал Шамилович Чачхалиа

СОБРАНИЕ

В двух книгах

Книга вторая

На абхазском языке

Аредактор С. Аргәын

Акорректорцәа И. Цьениа, К. Қәтелиа

Асахьаҗыхы Р. Габлиа

Компиутерла еиқәлыршәеит Н. Картозиа

Аформат 84x108/32. Атираж 500 ц.

Иҗацә. акь. бҗь. 24,25. Инықә. акь. бҗь. 40,7.

Аҗацәңка №